

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

КОЗЬМЕНКО Ольга Володимирівна

На правах рукопису
УДК 368(477)(043.05)

**СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ:
СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.08. – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант
доктор економічних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки України
Балацький Олег Федорович

Суми – 2009

ЗМІСТ

ВСТУП

3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ

15

- 1.1. Визначення, економічна сутність, функції та принципи страхування 15
- 1.2. Класифікаційні ознаки страхування 31
- 1.3. Теоретичні основи управління ризиками у страхуванні 49

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

75

- 2.1. Методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку суспільства 75
- 2.2. Суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок страхування та сталого розвитку 86
- 2.3. Страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку 97

113

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

113

- 3.1. Місце, функції і роль страхового ринку у розвитку фінансової системи України 129
- 3.2. Стан, тенденції та проблеми розвитку вітчизняного страхового ринку 147
- 3.3. Порівняльний аналіз страхового ринку України з російським та європейським страховими ринками 156
- 3.4. Оцінка розвитку видів страхування як індикатор стану страхового ринку України 174

РОЗДІЛ 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

174

- 4.1. Обґрунтування системних взаємозв'язків екологічної складової сталого розвитку та економічного зростання 184
- 4.2. Теоретико-методологічні основи управління екологічними ризиками 196
- 4.3. Методологічні засади розвитку екологічного 210

страхування

- 4.4. Застосування R&P-методу при формуванні концептуальних напрямків розвитку страхування катастрофічних екологічних ризиків (на прикладі ризику зміни клімату)

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

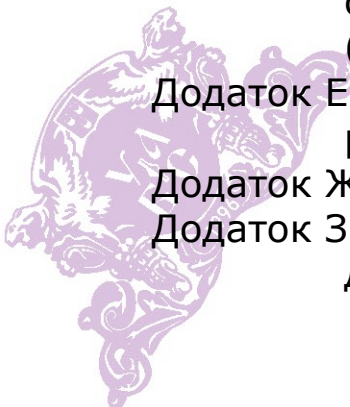
State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

РОЗДІЛ 5. ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТЕНДЕНЦІЙ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ	232
5.1. Аналіз динаміки розвитку екологічної складової страхового ринку	232
5.2. Екологічні засади розвитку ринків перестраховування	248
5.3. Формування рейтингу страхових організацій на основі економетричних методів і імовірнісних підходів	263
5.4. Формування тарифних ставок при здійсненні екологічного страхування	283

РОЗДІЛ 6. РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ЗРОСТАННЯ	306
6.1. Реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з програмами Solvency I та Solvency II	306
6.2. Реформування напрямків діяльності Держфінпослуг у сфері страхування в Україні	319
6.3. Шляхи удосконалення нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру	331
	365

ВИСНОВКИ

Додаток А: Систематизація науково-методичних підходів та визначень	382
Додаток Б: Статистична і аналітична інформація щодо розвитку страхового ринку України	394
Додаток В: Перелік основних наслідків зміни клімату	423
Додаток Д: Аналітичні і статистичні матеріали по страхуванню екологічних ризиків («екологічному страхуванню»)	431
Додаток Е: Аналітичні і статистичні матеріали щодо рейтингів у страхуванні	439
Додаток Ж: Кількість надзвичайних ситуацій	461
Додаток З: Довідки про впровадження результатів дослідження	463
	468

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

**Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"**

**State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"**

ВСТУП

Актуальність теми. Ринковий механізм господарювання апріорно призводить до необхідності у розвиненому та ефективно функціонуючому страховому ринку, адже саме на нього покладено функції, пов'язані з захистом інтересів населення та суб'єктів господарювання. Наявність досконалого страхового ринку сприяє підвищенню стійкості фінансової системи, знижує ризики порушення фінансової. Виступаючи з одного боку фактором фінансової стабільності країни страховий ринок водночас може бути потужним інструментом реалізації концепції сталого розвитку, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності, що спрямована на охорону навколишнього середовища, яка забезпечує розв'язання суперечностей розвитку суспільства таким чином, щоб зміна параметрів безпеки людства не виходила б за межі катастрофічних для нього трансформацій.

Водночас, слід констатувати, що вітчизняний страховий ринок знаходиться на стадії свого формування, що в багатьох випадках не дозволяє застосовувати його як дієвий інструмент реалізації політики держави. Враховуючи, що сталий розвиток та страхування як підсистеми загального економічного простору здійснюють взаємний вплив одна на одну, відсутність теоретико-методологічного обґрунтування стратегії розвитку страхового ринку негативно впливає на цілісність, логічність та послідовність сталого розвитку суспільства. Саме це вказує на високу актуальність теми дослідження.

Теоретичні засади розвитку страхового ринку, його роль та місце в фінансовій системі країни активно досліджуються у світовій та вітчизняній науковій літературі. Дослідження в зазначеній сфері останнім часом суттєво активізувались і серед вітчизняних науковців. Вагомий є доробок таких вчених як В.Д. Базилевич, О.І. Барановський, О.Д. Василик, Ю.В. Євченко, О.Д. Заруба, В.В. Корнєв, Д.А. Навроцький, С.С. Осадець, Л.В. Рибальченко,

О.Р.Романенко, О.А.Рядно, М.І.Савлук, В.М.Федосов, В.М.Фурман, С.І.Юрій та ін.

Слід також підкреслити, що сьогодні ведуться дослідження питань пов'язаних саме з проблемами забезпечення сталого розвитку та ролі в ньому екологічного страхування такими вітчизняними та зарубіжними вченими: І.О.Александровим, О.Ф. Балацьким, Т.П. Галушкіною, Б.М.Данилишиним, Н.Е.Деєвою, М.І.Долішнім, С.І.Дорогунцовим, Л.Г. Мельником, О.М.Паламарчуком, Є.В.Рюміною, І.А.Сааджан, О.Ф.Савченко, Е.Стаффордом, В.М.Трегобчуком, К.Хартманом, К.Хатчинсоном, М.А.Хвесиком, Є.В.Хлобистовим, В.Я.Шевчуком та ін.

Разом з тим узагальнення досягнень світової та вітчизняної економічної думки з даної проблематики свідчить, що не зважаючи на значну кількість наукових робіт, в розрізі проблеми, що розглядається в дисертаційній роботі вони носять фрагментарний та незакінчений характер і потребують комплексного та системного вирішення, що передбачає формування принципово нового концептуального підходу щодо розробки стратегії розвитку страхового ринку України в контексті сталого розвитку. Подальшого розвитку потребують комплекс питань, пов'язаних з обґрунтуванням методологічних засад розвитку екологічної складової страхового ринку. Крім того, важливого значення набуває питання теоретичного та методологічного обґрунтування напрямків стратегії державного регулювання страхового ринку України у відповідності до вимог міжнародних регулятивних документів.

Важливість дослідження вказаних проблем та недостатній рівень їх теоретико-методологічного обґрунтування визначили вибір теми дисертаційної роботи, свідчать про її актуальність, теоретичну та практичну значимість.

Вітязок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота узгоджується з основними напрямками наукових результатів, теоретичних положень і висновків досліджень, що були проведені в рамках науково-дослідних робіт в Державному вищому

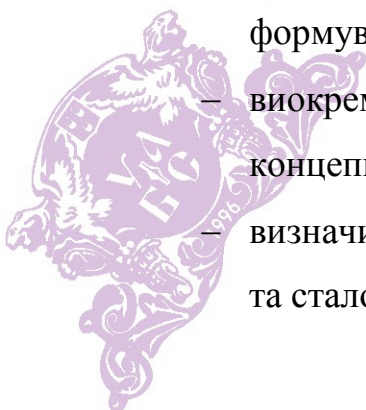
навчальному закладі «Українська академія банківської справи Національного банку України», а саме «Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні» (номер державної реєстрації 0102U006965) та «Формування страхового ринку України в контексті сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0107U01213), і в Сумському державному університеті: «Удосконалення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки України» (номер державної реєстрації 0106U008508), «Фінансовий механізм кредитно-інвестиційного забезпечення сталого еколого-економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0106U008510).

До звітів за цими темами включено пропозиції автора щодо визначення: взаємозв'язку фінансового і страхового ринків країни, стратегічних тенденцій розвитку страхового ринку України, екологічної складової страхового ринку, напрямків і механізмів використання екологічного страхування для реалізації концепції сталого розвитку, ролі страхування у сталому розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування теоретико-методологічних засад стратегічного розвитку страхового ринку в контексті сталого розвитку, розробка концептуальних основ, методичних та практичних рекомендацій щодо посилення ролі страхування ризиків екологічного характеру на страховому ринку.

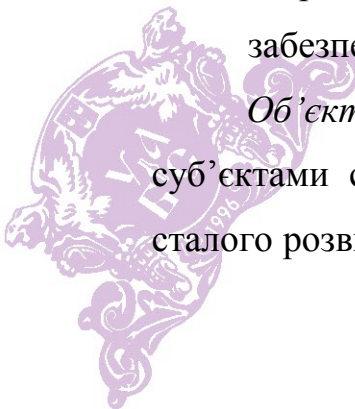
Відповідно до мети дисертаційного дослідження були сформовані і вирішені такі завдання:

- узагальнити теоретико-методологічні підходи та розкрити сутність, функції, принципи та класифікаційні ознаки страхування як особливого виду фінансової діяльності;
- дослідити методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку;
- виокремити місце страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку;
- визначити напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку суспільства;

- обґрунтувати місце, функції та роль страхового ринку у фінансовій системі країни, на основі систематизації існуючих досліджень удосконалити сутність страхового ринку, впорядкувати його структуру за суб'єктно-об'єктними характеристиками;
- дослідити сучасний стан та тенденції розвитку страхового ринку України в контексті розвитку Російського та європейського страхового ринків та провести порівняльну оцінку розвитку видів страхування як індикаторів їх стану;
- провести аналіз динаміки розвитку екологічної складової страхового ринку України та обґрунтувати концептуальні напрямки розвитку екологічного страхування;
- дослідити теоретико-методологічні основи управління екологічними ризиками, та сформулювати концептуальні напрямки розвитку страхування катастрофічних екологічних ризиків;
- дослідити методики побудови рейтингових оцінок страхових організацій та розробити методику визначення рейтингу їх надійності з врахуванням особливостей обмеженого інформаційного простору страхового ринку України;
- обґрунтувати концептуальні напрямки державного регулювання розвитку страхового ринку в контексті забезпечення сталого розвитку;
- розробити основні напрямки подальшого реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з міжнародними програмами Директиви платоспроможності (Solvency I та II),
- запропонувати шляхи удосконалення нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають між суб'єктами страхового ринку у процесі його функціонування в контексті сталого розвитку. Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади

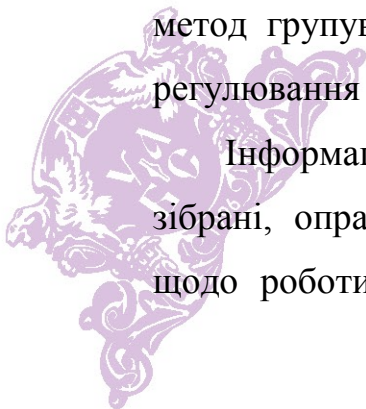

формування та розвитку страхового ринку та удосконалення механізмів страхування екологічних ризиків.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали фундаментальні концептуальні положення теорії фінансів, страхування, природокористування, сучасні концепції управління розвитком, фінансового, екологічного та страхового менеджменту, а також теоретичні напрацювання вітчизняних і закордонних вчених-економістів, присвячені проблемам функціонування страхового ринку, страхової справи та сталого розвитку.

При постановці й розв'язанні поставлених у науковому дослідженні завдань застосовувалися такі сучасні методи дослідження, як: наукової абстракції (при обґрунтуванні категоріального апарату); синтезу і статистичного аналізу, методи графічного моделювання (при визначенні сучасних закономірностей та стратегічних перспектив розвитку страхового ринку та його екологічної складової); порівняльного аналізу (при здійсненні порівняльного аналізу стратегічних напрямків розвитку страхових ринків України, Росії та країн Європи); логічного узагальнення (при формуванні концептуальних засад системного бачення сталого розвитку, а також системи нагляду за страховим ринком); системно-структурного і багатофакторного аналізу (при здійсненні суб'єктно-об'єктного аналізу структури страхового ринку, а також взаємозв'язку страхування та сталого розвитку); методи графічного й економіко-математичного моделювання, кореляційно-регресійного аналізу (при формуванні підходів до оцінки екологічного ризику, рейтингових оцінок страхувальників, розрахунку тарифів у екологічному страхуванні); метод експертних оцінок, індексний метод і метод групувань (при формуванні концептуальних напрямків державного регулювання розвитку страхового ринку та ринку перестраховування).

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційного дослідження є: зібрані, опрацьовані й узагальнені особисто автором первинні матеріали щодо роботи вітчизняних страхових компаній; законодавчі і нормативні

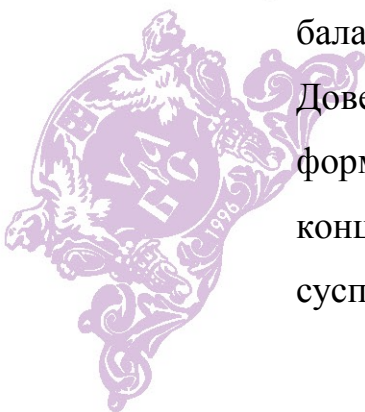

документи, аналітичні огляди, статистичні звіти Державного комітету статистики України; Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Міністерства фінансів України, Національного банку України; інших органів державного і регіонального управління; звітні дані науково-дослідних центрів; монографічні дослідження та наукові публікації з питань розвитку страхового ринку.

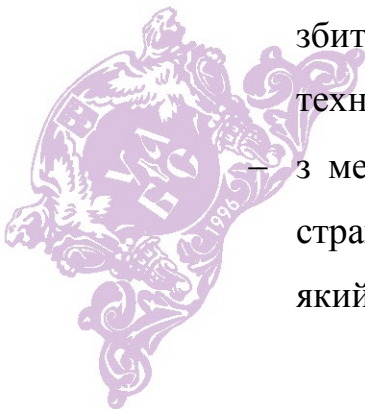
Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукової проблеми пов'язаної з обґрунтуванням теоретико-методологічних основ та економічного інструментарію стратегічного розвитку страхового ринку України в контексті сталого розвитку. Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- визначено суб'єктно-об'єктні взаємозв'язки страхування та сталого розвитку суспільства, де страхування і сталий розвиток виступають як суб'єктами, так і об'єктами по відношенню один до одного;
- на основі формалізації системних взаємозв'язків складових сталого розвитку доведено неправомірність встановлення пріоритету завдань економічного зростання задля ресурсного забезпечення природоохоронної діяльності або обмеження економічного зростання задля екологічної стабільності. Пріоритетною запропоновано вважати концепцію природозберігаючого зростання, яка базується на органічному сполученні концепцій результативності екологічної діяльності та екологічної стабільності, балансі та інтеграції екологічних та економічних інтересів. Доведено роль і місце системи екологічного страхування у формуванні практичних механізмів реалізації запропонованої концепції, а також визначено функції уряду, приватного сектору й суспільства у даних процесах;

- обґрунтовано та впорядковано взаємозв'язки між ринками фінансових і страхових послуг, страховим та фінансовим ринками. Визначено, що фінансовий і страховий ринки перетинаються в сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку (страховиків), які на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування, при цьому встановлено, що перетин ринку фінансових послуг та страхового ринку відбувається на ринку страхових послуг;
- виокремлено екологічну складову страхового ринку, обґрунтовано місце даної складової в механізмі реалізації сталого розвитку через її функції по забезпеченню стабільного функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі, ризиків екологічного характеру);
- запропоновано процедуру визначення рейтингової оцінки страхових компаній на основі формули Байєса, яка на відміну від існуючих методик, що проводять лише описову характеристику, надає можливість виявити приховані недоліки в діяльності страхових компаній, провести їх групування за рівнем стійкості, отримати числові характеристики рівня стійкості;
- запропоновано методичний інструментарій і процедуру розрахунку тарифних ставок при екологічному страхуванні, яка враховує нетто-ставку і ризикову надбавку, а також побудовано моделі залежності страхових процесів по різних видах екологічного страхування від збитків надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру;
- з метою визначення напрямків впливу зміни клімату на розвиток страхового ринку запропоновано і застосовано R&P-метод аналізу, який дозволив визначити та формалізувати потенційні загрози,

проблеми і ризику, а також нові можливості та перспективи, які мають місце у окремих страховиків і страхового ринку в цілому в умовах глобального потепління;

удосконалено:

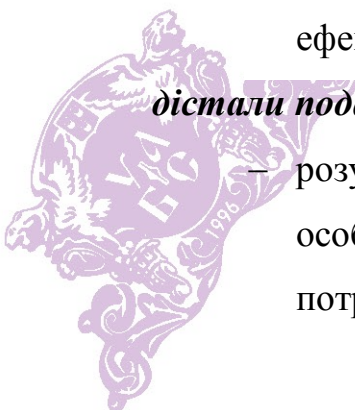
- концептуальні напрямки забезпечення сталого розвитку шляхом формалізації його складових; принципів; груп дестимуляторів; інструментів реалізації;
- сутність структури страхового ринку на основі застосування комплексного суб'єктно-об'єктного аналізу – як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування. При цьому автором виокремлено інституційну структуру страхового ринку і сукупність організацій, що професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура);
- класифікацію учасників страхового ринку, у який на відміну від існуючих підходів, які виділяють лише два базових суб'єкта ринку – страховики та страхувальники, пропонується виокремити третього базового суб'єкта, а саме, страхових посередників (страхових агентів, брокерів, актуаріїв, аджастерів, сюрвейерів). Доведено, що основною відмінністю посередників від страховиків є відсутність інвестиційної діяльності, що не надає їм можливості виходу на фінансовий ринок, і обмежує їх діяльність страховим ринком;
- науково-методичні підходи до оцінки у страховій справі екологічного ризику шляхом сумування його фонові компоненти (багатомірна модель, що включає цілий ряд змінних, що кількісно описують збитки різного роду забруднень і зміни його природного фізичного стану) та імовірнісної компоненти (добуток імовірності на витрати від настання оговорених факторів екологічного ризику);

- методологічні засади розвитку екологічного страхування в системі інструментів забезпечення переходу до концепції сталого розвитку на основі відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників і формалізацію напрямків розвитку екологічного страхування (об'єкти та суб'єкти, функції, види, розмір відшкодування, напрямки державного регулювання, методичний інструментарій);
- класифікацію рейтингів страхових організацій, згідно якої рейтинги доцільно розглядати відповідно до сфери діяльності і в залежності від органів, що ці рейтинги визначають;
- обґрунтування доцільності запровадження екологічного страхування як обов'язкового виду страхування, що дасть можливість диверсифікувати джерела фінансування відшкодування збитків від надзвичайних ситуацій за рахунок використання потужностей страхового ринку;
- обґрунтування доцільності надання Держаній комісії з регулювання ринку фінансових послуг статусу подібного до статусу, що має Національний банк України в сфері регулювання банківської діяльності, перетворивши Комісію на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу, з метою посилення його впливу на діяльність страхових компаній, та підвищення рівня ефективності функціонування і прозорості страхового ринку. Це дозволить підвищити рівень політичної та фінансової незалежності регуляторного органу та збільшить ефективність виконання ним своїх наглядових функцій.

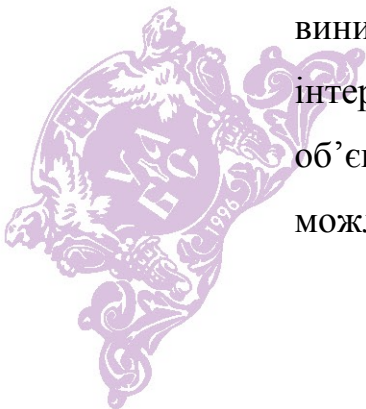
дістали подальшого розвитку:

- розуміння сутності економічної категорії «страхування» як особливого виду фінансової діяльності, що виникає внаслідок потреби у страховому захисті в системі економічних відносин,

передбачає формування страхових фондів, в тому числі шляхом співстрахування та перестрахування, та подальший перерозподіл акумульованих коштів в результаті настання страхового випадку між суб'єктами відповідних відносин. Такий підхід, на відміну від існуючих, підкреслює значення саме страхового захисту як комплексу заходів щодо попередження, подолання або зменшення негативного впливу несприятливих подій;

- розуміння сутності економічних категорій: «сталій розвиток», як сучасної довгострокової самоврегульованої концепції розвитку суспільства; «страховий ринок», як 1) самостійного сегменту фінансової системи країни, який тісно взаємопов'язаний та має точки перетину із фінансовим ринком, ринком фінансових послуг та його складовим елементом ринком страхових послуг (системний підхід), 2) сукупності інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг (інституціональний підхід), 3) систем економіко-правових відносин між покупцями, продавцями послуг із страхування та перестрахування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів (функціональний підхід); «страховий ризик», як певної події, яка передбачає виникнення страхового інтересу і є об'єктом управління на страховому ринку, має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання; «екологічний страховий ризик», як певної події, при настанні якої здійснюється вплив на навколишнє природне середовище і виникають наслідки економічного характеру, виникає страховий інтерес, є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання;

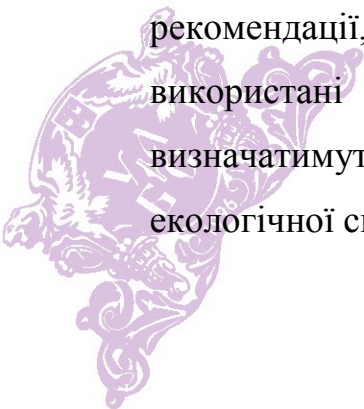
- концептуальні засади стратегії розвитку страхових ринків з урахуванням вимог міжнародних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I та II, що передбачають обґрунтування основних напрямків стратегії розвитку регіонального ринку, внутрішнього національного ринку та його інтеграцію в зовнішній страховий ринок.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних і методологічних висновків дисертаційної роботи щодо розробки стратегії розвитку страхового ринку України в контексті сталого розвитку, що дозволяє підвищити дієвість економічного та організаційного інструментарію його функціонування.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження: Асоціація «Страховий бізнес» Об'єднання учасників страхового ринку України (довідка №17/257 від 15.11.2008 р.); ЗАТ страхова компанія «Енергорезерв» (довідка від 19.10.2008 р.); ЗАТ «Страхова компанія «Українська страхова група» (довідка №03/1987 від 24.10.2008 р.); ОАО «Крымская страховая компания» (довідка №120 від 18.02.2008 р.).

Одержані автором результати наукового дослідження використовуються у навчальному процесі кафедри фінансів ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» при викладанні навчальних дисциплін «Фінансовий ринок», «Ринок фінансових послуг» та «Страховання».

Обґрунтовані теоретичні висновки та розроблені практичні рекомендації, які містяться в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у процесі розробки державних програмних документів, що визначатимуть стратегію розвитку страхового ринку країни в цілому та його екологічної складової, а також в діяльності його учасників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались і отримали схвальну оцінку на наступних конференціях: Третій всеросійській конференції “Теорія і практика екологічного страхування”(Москва, 1998р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація, політики та управління в Німеччині і Україні в контексті євро інтеграції» (Черкаси, 2007 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи» (Львів, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (Суми, 2007-2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (Суми, 2007, 2008 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові ринки та інститути» (Харків, 2007р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (Суми, 2005-2008 рр.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в науковій праці загальним обсягом друк. арк., з яких особисто автору належать друк. арк., у тому числі 3 одноосібні монографії, 6 колективних монографій, 25 статей у наукових спеціалізованих виданнях, 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 2 підручники (у співавторстві).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ

1.4. Визначення, економічна сутність, функції та принципи страхування

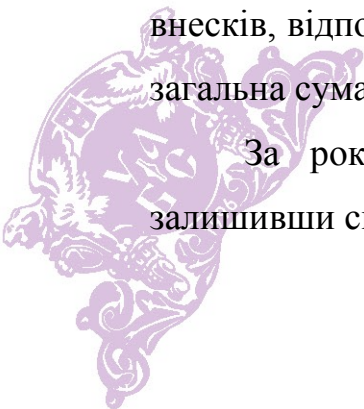
Сьогодні ні у кого не викликає сумніву, що страхування є самостійною, ключовою економічною категорією. Цілком зрозуміло, що страхування має притаманні лише йому специфічні функції і завдання, бо створення і функціонування різноманітних страхових фондів – це обов'язковий елемент будь-якої економічної системи. Відомо, що страхові фонди є сукупністю фондів фінансових ресурсів, основне призначення яких – покриття втрат, що виникли з непередбачених причин. При цьому страхові фонди створюються за рахунок обов'язкових або добровільних страхових внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій (страхових компаній) різних форм власності. Страхові фонди – це абсолютно об'єктивне явище в економіці кожної держави, а їх існування тісно пов'язане з наявністю різноманітних ризиків у господарській діяльності та суспільному житті. Наявність страхових фондів фінансових ресурсів дає можливість в певній мірі локалізувати втрати економіки, організацій та окремих громадян, пов'язані з фактами стихійного лиха і непередбачених обставин. Крім того, страхові фонди можуть використовуватися також як інвестиційні та кредитні ресурси в економіці, що можливе до настання страхового випадку.

Вже сотню років тому наголошувалося, що процедура страхування – це господарська операція, що має на меті можливість відшкодування збитків, які є наслідком яких-небудь непередбачених, випадкових або невідворотних бід. Основним засобом для реалізації цієї мети служать пожертвування (внески) частки своїх доходів, у вигляді регулярних внесків до страхових організацій, або розподіл між учасниками відповідних витрат. Слід

зазначити, що розподіл без утворення страхового фонду був характерним для страхування в початковий період його розвитку і в даний час не застосовується. Таки витрати, безпосередньо не забезпечуючи збільшення цінностей, як це відбувається у процесі виробництва, повинні бути віднесені до моменту або процесу споживання. Але як би широко ні розвивалися всі запобіжні заходи, багатьох небезпек, загрозливих життю або майну, попередити буває неможливо. Тоді-то і залишається піклуватися про покриття з такого фонду втрат і збитків, що і складає суть страхування [1].

Вже в ті часи вказувалось на різні види і способи страхування, які обумовлюються, з одного боку, характером збитків і небезпек, а з іншого – організацією самих страхових компаній. Виділялись небезпеки невідворотні і небезпеки більш випадкові, вірогідність яких важко розрахувати. Наприклад, видатний економіст Е.Філіпповіч вказував, що основними елементами страхування є: вірогідність того, що збиток буде понесений певною мірою; факт, що більшість наражається на цю небезпеку; невідомість, кого саме вона спіткає. Страхування полягає в такому з'єднанні осіб або господарських одиниць, що наражаються на однакову небезпеку втратити майно або позбутися життя, при якому втрати, що відбуваються насправді, або збиток господарству, унаслідок згубних для життя або майна обставин, розподіляються між тими, хто об'єднався. При цьому передбачається, що збиток є випадковим, тобто без прямої зловмисності з боку потерпілої сторони. Так, наприклад, всі домовласники наражаються на небезпеку пожежі і, отже, втрати свого майна. І дійсно, у відомі проміжки часу той або інший домовласник терпить збиток подібного роду. Мета страхування зводиться тут до того, щоб спонукати тих, що піддаються цій небезпеці до внесків, відповідних цінності їх об'єктів страхування і розрахованих так, щоб загальна сума їх внесків могла покрити понесений насправді збиток [2].

За роки свого розвитку страхування перетерпіло суттєві зміни, залишивши свою сутність такою, як вона була спочатку.

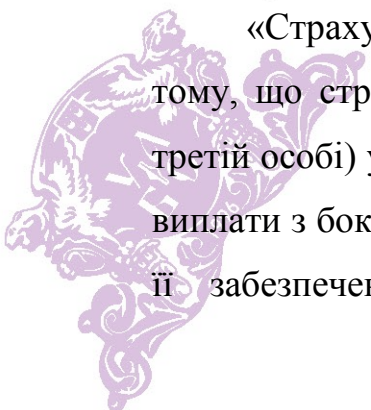
Наведемо декілька найбільш розповсюджених визначень страхування, які використовуються у спеціальній науково-практичній літературі.

Страхування – це система заходів по створенню грошового (страхового) фонду за рахунок внесків його учасників, із коштів якого відшкодовуються збитки, що були спричинені стихійними лихами, нещасними випадками, а також сплачуються інші суми у зв'язку з настанням певних подій [3].

У підручнику «Страхова справа» за редакцією Л.І.Рейтмана наводиться наступне визначення: «Страховання виступає як сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин між його учасниками з приводу формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого надзвичайного і іншого збитку підприємствам і організаціям або для надання грошової допомоги громадянам» [4].

Згідно довідника по страхуванню, страхування є особливим видом економічної діяльності, пов'язаним з перерозподілом ризику нанесення збитку майновим інтересам серед учасників страхування (страхувальників) і здійснюваним спеціалізованими організаціями (страховиками), що забезпечують акумуляцію страхових внесків, утворення страхових резервів і здійснення страхових виплат при нанесенні збитку застрахованим майновим інтересам. При цьому під перерозподілом ризиків розуміється процес, коли потенційний ризик нанесення збитку майновим інтересам кожного страхувальника розподіляється на всіх, і кожен страхувальник стає учасником компенсації фактично завданого збитку [5].

«Страховання – це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає

превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності», вважає колектив авторів підручника за редакцією С.С.Осадця [6].

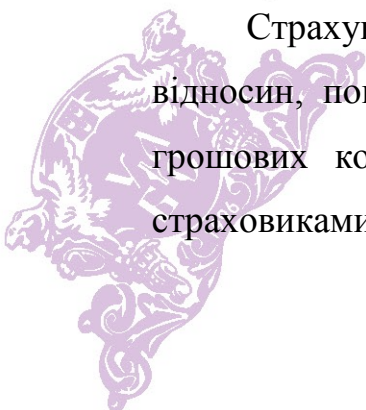
О.А.Гвозденко визначає економічну сутність страхування через формування страховиком страхового фонду за рахунок страхових внесків страхувальників, призначеного для страхових виплат страхувальникам при настанні страхових випадків, що зазначені у договорі [7].

Ю.В.Євченко визначає страхування як сукупність фінансово-економічних відносин, завдяки яким перерозподіляється частина національного доходу та сукупного суспільного продукту шляхом особливого методу утворення страхового фонду грошових ресурсів – сплатою грошового внеску страхувальник забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати відшкодування страховиком, який забезпечує утворення, поповнення страхових резервів та у разі необхідності частину ризику перестраховує [8].

Далі наведемо декілька найбільш розповсюджених визначень страхування як економічної категорії.

Російський фахівець В.В.Шахов вказує, що під страхуванням як економічною категорією, як правило, розуміється система економічних відносин, яка включає створення за рахунок організацій і населення спеціального фонду коштів і використання цього фонду для відшкодування збитку, який нанесено майну стихійними явищами і іншими несприятливими випадковими явищами, а також для надання громадянам (або їх сім'ям) допомоги при настанні різних подій в їх житті (досягнення певного віку, втрата працездатності, смерть і т.п.) [9].

Страхування як економічна категорія – це система економічних відносин, пов'язана з процесом формування спеціальних цільових фондів грошових коштів особливими суб'єктами підприємницької діяльності – страховиками, та використанням таких фондів у зв'язку із настанням

непередбачуваних подій в суспільстві, які можуть спричинити збитки його членам – страхувальникам [10].

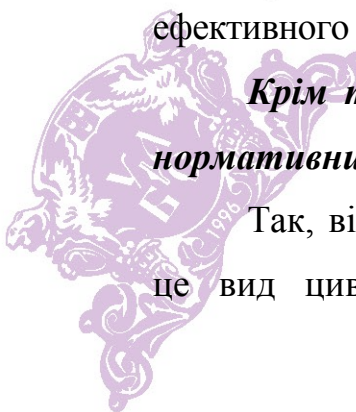
Д.А.Навроцький, розглядаючи страхування як економічну категорію, трактує його як особливу форма економічних відносин обмінно-перерозподільчого характеру з приводу формування і використання колективних страхових фондів на засадах солідарної відповідальності з метою управління різними видами ризику [11].

Відповідно до роботи російських науковців, як економічна категорія страхування представляє систему економічних відносин, яка включає сукупність форм і методів формування цільових фондів грошових коштів і їх використання на відшкодування збитку при різних непередбачених несприятливих явищах, а також на надання допомоги громадянам при настанні певних подій в їх житті [12].

О.В.Хавтур визначає основні ознаки страхування як економічної категорії в умовах ринкових перетворень (наявність страхового інтересу; інверсія страхового циклу; формування та використання спеціального фонду грошових коштів – страхових резервів; наявність спеціалізованих установ, які забезпечують страховий захист). Теоретичне обґрунтування існуючих точок зору щодо розуміння соціально-економічної сутності страхування та його специфічних ознак дало йому підставу зробити висновок, що в період ринкової трансформації страхування найраціональніше розглядати як вид господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаної із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків (премій, платежів) юридичними і фізичними особами з метою покриття їх майбутньої потреби у захисті інтересів у разі настання страхових випадків та з поповненням цих фондів в процесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку [13].

Крім того, визначення страхування містяться і у законодавчих і нормативних актах.

Так, відповідно до Закону України «Про страхування», страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів

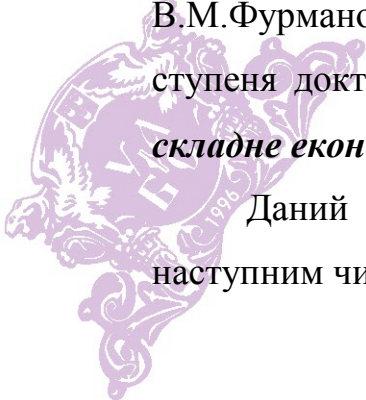
фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [14]. У одному із підручників по страхуванню відмічається, що визначення страхування у вказаному законі перевантажене правовими аспектами. Це дійсно так, але слід мати на увазі, що дане визначення терміну – це визначення, яке наводиться саме у правовому акті [6].

Необхідно відзначити і розуміти, що страхування, як економічний інститут, в першу чергу, базується на законах і нормативно-законодавчих актах, а також на:

- загальних принципах страхування;
- методології, методах і методиках оцінки страхового ризику для різних видів потенційних страхових випадків;
- положеннях актуарної математики, дозволяючих надати учасникам страхового ринку статистичні дані для розрахунку страхових тарифів і страхових внесків, для оцінки збитків страхувальників і виплати ним страхового відшкодування, а також для інших цілей;
- усталених правилах страхування, досвіді і традиціях ведення страхової справи тощо.

*Як показує проведений аналіз, слід констатувати досить широкий спектр правових і наукових думок стосовно визначення поняття страхування, але, на наш погляд, в останні роки найбільш ґрунтовне дослідження стосовно визначення категорії «страхування» було проведено В.М.Фурманом у рамках дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук [15], де мова про **страхування як про складне економіко-правове і соціальне явище.***

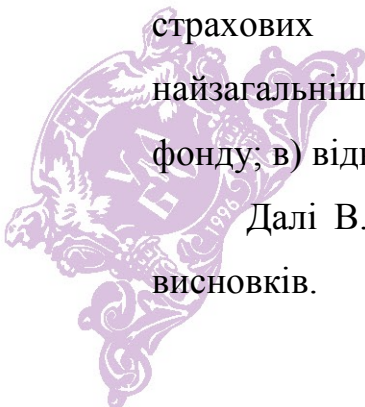
Даний автор групує усі виконані визначення досліджуваної категорії наступним чином:

- вид діяльності;
- галузь економіки;
- економічна категорія (сукупність відносин: суспільно-виробничих, економічних, майнових, грошових, соціальних, перерозподільних);
- форма розподілу ризиків і фінансовий спосіб контролю за ними;
- спосіб відшкодування збитків, цінностей чи дії випадку від безповоротного споживання частини майна;
- процеси формування (система заходів, методи створення) цільових грошових фондів і використання ресурсів;
- стратегічний чинник розвитку фінансово-господарських відносин;
- необхідний елемент соціально-економічної системи суспільства;
- найважливіший стабілізатор процесу суспільного відтворення;
- форма забезпечення господарського життя;
- форма фінансового посередництва;
- вид бізнесу;
- господарська установа;
- вид фінансових послуг;
- певна операція;
- господарське явище;
- інструмент економічної політики [15].

На думку В.М.Фурмана страхові відносини органічно вписуються в публічні (державні), корпоративні й міжнародні фінанси, кредитну систему, вторинний фінансовий ринок, зберігаючи і розвиваючи притаманну їм змістову й організаційну специфіку. Всю сукупність страхових відносин можна поділити на три групи: а) відносини, пов'язані з проявом специфічних страхових інтересів учасників страхування, визначенням його найзагальніших умов; б) відносини, пов'язані з формуванням страхового фонду; в) відносини, пов'язані з витрачанням коштів страхового фонду [15].

Далі В.М.Фурман у визначенні страхування приходять до наступних висновків.

Страхування – це:

- інституційна форма економічних відносин із перерозподілу національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів страхового фонду, що будуються з урахуванням солідарності у розподілі й перерозподілі ризику, відплатності у забезпеченні необхідного захисту життя, здоров'я, працездатності населення, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та їхньої відповідальності перед третіми особами у разі завдання останнім шкоди;
- платна система фінансової компенсації фізичним та юридичним особам у ситуаціях, пов'язаних з економічними збитками, породжуваними об'єктивними чинниками, що будується з урахуванням як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків, а також згідно зі встановленими кваліфікованими умовами;
- дієвий інструментом реалізації соціальної політики держави, основою системи соціального захисту населення;
- специфічна галузь як національної економіки, так і світового господарства [15].

На наш погляд, вищенаведені визначення практично повністю характеризують досліджуване явище, тобто страхування. Але є *ще один аспект, котрий з часом виходе на передній план суспільних відносин та розвитку людства і обов'язково повинен враховуватись при визначенні страхування*. Нами, виходячи з результатів даного дослідження, пропонується додати до узагальнюючого визначення страхування як економіко-правового і соціального явища (редакція В.М.Фурмана) ще одну складову, яка б відображала якщо не центральне, то *визначне місце страхування у забезпеченні сталого розвитку людства*. Цей аспект проблеми детальніше буде розглянутий у підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження.

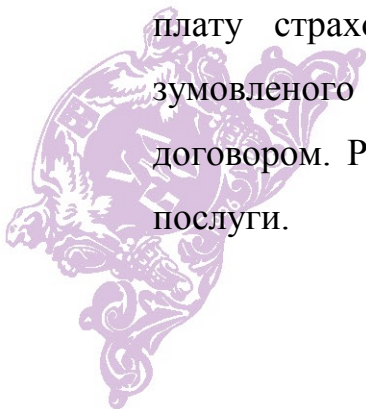
Дали необхідно *зупинитись на функціях страхування*, в саме у яких розкривається зміст страхування.

У адміністративно-командній економіці, фахівці, визначаючи функції страхування, не торкалися його сутності, вважаючи, що функції страхування «...є зовнішніми формами, які дають змогу виявити особливості страхування як ланки фінансової системи. Категорія фінансів виражає свою економічну сутність передусім через розподільну функцію. Ця функція набуває конкретного, специфічного виявлення у функціях, притаманних страхуванню, – ризикованій, попереджувальній і заощаджувальній» [4].

У більшості праць вказується, що різним видам страхування відповідають такі функції страхування: ризикова, попереджувальна і контрольна. Ризикова функція пов'язана з перерозподілом коштів серед страхувальників у зв'язку з диференційованими наслідками негативного впливу. Ризикова функція страхування відображає вірогідність нанесення збитку від тієї або іншої дії. Попереджувальна функція страхування направлена на пом'якшення наслідків дії за рахунок частини коштів страхового фонду. Контрольна функція страхування визначає необхідність стеження за ходом страхових операцій.

Узагальнюючи науково-методичні праці, в яких досліджувалось питання визначення функцій страхування, у підручнику С.С.Осадця [6] приходять до висновку, що страхування виконує такі функції: *ризиковану* (саме як *ризикована* дана функція визначена авторами підручника), створення і використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, превентивну.

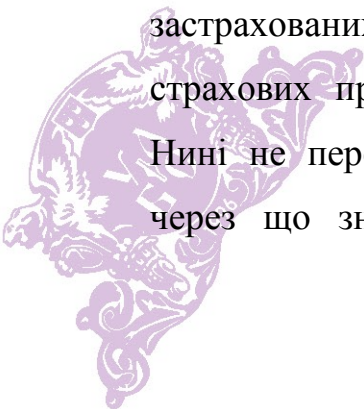
Ризикована функція полягає в переданні страхувальником за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством або договором. Ризикована функція відбиває процес купівлі-продажу страхової послуги.

Функція створення і використання страхових резервів (фондів) обумовлена тим, що страхування стає можливим лише за наявності у страховика певного капіталу, достатнього для забезпечення покриття збитків, заподіяних страхувальникові стихійним лихом, нещасним випадком чи іншою страховою подією, які власними коштами покрити страховик, здебільшого, не в змозі. У формуванні й використанні страхових резервів виявляється перерозподіл коштів між страхувальниками. Формування страхових резервів – це спосіб концентрації та використання коштів, необхідних не лише для розподілу між усіма страхувальниками збитків, зумовлених страховими випадками поточного періоду, а й для відповідного покриття можливих масштабніших збитків, що можуть припасти на окремі наступні періоди.

Функція заощадження коштів реалізується через особисте страхування (на дожиття, пенсій, ренти тощо). Основні виплати страховиків при цьому припадають на заощадження. Виплати здійснюються з урахуванням інвестиційного доходу в разі дожиття застрахованого до певного віку або події. Сприяючи розвитку заощаджувальних видів страхування, держава впливає на вирішення соціальних проблем, поживляє грошовий обіг, підвищує купівельну спроможність національної валюти, збільшує інвестиційні можливості.

Превентивна функція реалізується через правову та фінансову превенції. При цьому до правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхових відшкодувань (випадки протиправних дій або бездіяльності з боку страхувальника щодо застрахованих об'єктів). Фінансова превенція полягає в тому, що частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів. Нині не передбачено обов'язкового створення фонду запобіжних заходів через що значно ускладнюється виконання страхуванням превентивної

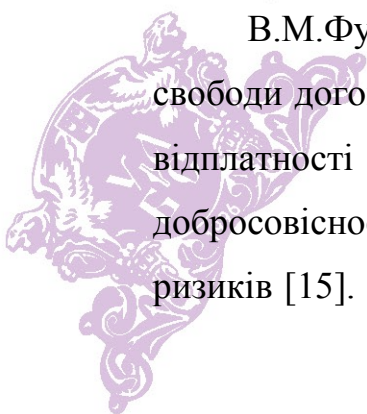
функції. Дані автори також відмічають, що у сфері страхової діяльності виявляються й функція контролю, притаманна фінансам у цілому.

В.М.Фурман обґрунтовує більш широке коло функцій страхування і виділяє такі функції: ризикова (компенсаційна), накопичувальна (заощаджувальна, капіталотворна), попереджувальна (превентивна), стабілізуюча, виробнича, інвестиційна, бюджетозаміщувальна, контрольна й репресивна [15]. Водночас, на його думку, для всебічної характеристики функціонального призначення страхування треба поряд із визначенням його наріжних засад виокремити й з'ясувати функції, притаманні окремим професійним учасникам страхового ринку, а також окремим видам страхування.

Що стосується *принципів страхування*, то взагалі під принципами розуміються начала із яких дещо виводиться або якими визначається, і якщо мова йде про практичні принципи, то вони містять у собі оцінки і мотиви діяльності. Страхування ж у своїй діяльності ґрунтується на специфічних принципах, які визначають об'єктивні можливості об'єкта бути застрахованим та встановлюють якісні і кількісні межі страхової відповідальності.

У відповідності до думки М.І.Басакова в основу обов'язкового страхування покладені наступні принципи: обов'язковості; повного охоплення; автоматичності; дії незалежно від внесення страхових платежів; безстроковості; нормування. Для добровільного страхування принципи наступні: добровільної участі; вибіркового охоплення; обмеження строку сплати; разового або періодичних страхових внесків; страхового забезпечення [16].

В.М.Фурман вказує, що страхування має здійснюватися на принципах свободи договору, еквівалентності, концентрації коштів у страховому фонді, відплатності страхової послуги, солідарності, обов'язковості, добросовісності, повного відшкодування збитків, рівномірного розподілу ризиків [15]. Водночас даний автор справедливо вказує, що, окрім загальних

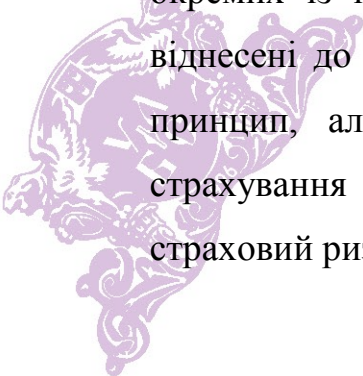
принципів, на яких має здійснюватися страхування в цілому, слід розрізнити й принципи формування його окремих складових, а також принципи функціонування страхових компаній та регулювання страхової діяльності. Наприклад, можна говорити про основні принципи реалізації тарифної політики у страхуванні: еквівалентності страхових відносин страховика і страхувальника; доступності страхових тарифів; стабільності розмірів страхових тарифів; розширення обсягів страхової відповідальності; забезпечення самоокупності і рентабельності страхових операцій.

Порівнюючи вищенаведені узагальнення, то, на нашу думку, слід мати на увазі, що свобода договору – це той же принцип добровільної участі, а концентрація коштів у страховому фонді – це принцип страхового забезпечення.

Заслуговує на увагу визначення серед базових принципів страхування принципу еквівалентності, який полягає у забезпеченні прямої залежності страхових виплат від понесених збитків і страхових внесків. Але неможливо погодитись з пропозицією В.М.Фурмана щодо визначення у якості загального принципу страхування такого, як повне відшкодування збитків, бо для окремих видів страхування це неможливо взагалі.

А от у підручнику за редакцією С.С.Осадця [6] у якості принципів страхування наводяться: конкурентність; страховий ризик; страховий інтерес; максимальна сумлінність; відшкодування в межах реально завданих збитків; франшиза; суброгація; контрибуція; співстрахування і перестрахування; диверсифікація.

Тут явно авторами знівельоване саме визначення такого поняття, як принцип. Можна погодитись з віднесенням до принципів страхування окремих із перелічених у вказаний роботі, але й вони не можуть бути віднесені до загальних. Так, наприклад, конкурентність можна вважати за принцип, але це принцип функціонування страхових компаній, а не страхування в цілому. Взагалі не можна назвати принципами страхування страховий ризик, суброгацію, франшизу, контрибуцію та ін. З великою долею

припущення страховий ризик, а вірніше – наявність страхового ризику, можна віднести до принципу страхування, але ж не всього, а тільки його ризикових видів.

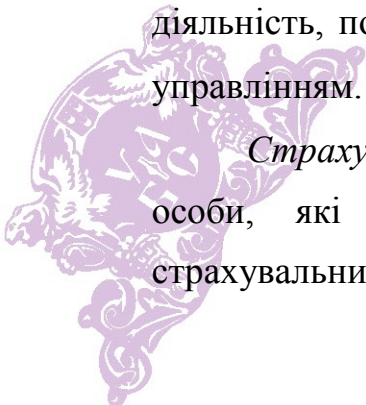
Далі розглянемо основні поняття, вживані в страхуванні.

Як відомо, страхування передбачає участь в ньому як мінімум двох сторін: по-перше – ***страховиків***, тобто спеціалізованих організацій (компаній), що проводять страхування, відають створенням і використанням страхових фондів; по-друге – ***страхувальників***, тобто юридичних і фізичних осіб, що вносять до цих фондів платежі і вступають в конкретні страхові відносини із страховиком.

Учасниками страхових відносин можуть також виступати ***треті особи***, тобто застраховані, всі ті, кому заподіюється шкода (збиток) діями страхувальника. При цьому ***застрахований*** – це фізична особа, життя, здоров'я і працездатність якої є об'єктом страхового захисту по особистому страхуванню і яка може одночасно виступати і в ролі страхувальника, у випадку, якщо вона самостійно виплачує страхові внески за умов страхування.

Відповідно до Закону України «Про страхування» ***страховиками*** визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (стаття 2 Закону України «Про страхування»). Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Страхувальники

можуть укласти із страховиками договори про страхування третіх осіб (застрахованих осіб) лише за їх згодою, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Застраховані особи можуть набувати прав і обов'язків страхувальника згідно з договором страхування (стаття 3 Закону України «Про страхування»).

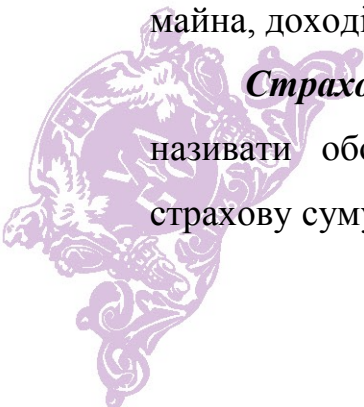
Ще в 1906 р. німецький економіст А.Манес [17] намалював наступну схему *основних етапів діяльності страхової організації*, яка з часом практично не зазнала серйозних змін:

1. Перед прийняттям на страхування: а) реклама; б) встановлення небезпечних випадків з метою виявлення ризику; с) виявлення страхової вартості, угода щодо страхової суми, тривалості страхового періоду і інших пунктів; д) встановлення премії;
2. Після прийняття страхування: а) виготовлення полісів, перестраховування; б) платіж премій; с) підрахунок резервів; д) зміни під час страхового періоду; е) відмова або інші підстави для припинення;
3. Страховий випадок: а) зобов'язання повідомлення; б) обов'язок списання; с) з'ясування збитків; д) сплата страхової суми;
4. Протягом всієї діяльності: а) з'ясування і підрахунок адміністративних витрат; б) розміщення майна; с) надходження і використання доходів; д) відомості для урядового нагляду.

Взагалі, сукупність перерозподільних відносин з приводу подолання і відшкодування збитку, що наноситься конкретним об'єктам, позначається як *страховий захист*.

Під *страховим інтересом* розуміється економічна потреба взяти участь в страхуванні, що базується на прагненні отримати страховий захист майна, доходів, життя, здоров'я, працездатності.

Страховою відповідальністю (страховим покриттям) прийнято називати обов'язок страховика виплатити страхове відшкодування або страхову суму при обумовлених наслідках страхових випадків, що відбулися.

Об'єм страхової відповідальності визначається переліком конкретних страхових випадків.

Страхова оцінка (страхова вартість) – процес визначення вартості об'єкту для цілей страхування або сама вартість об'єкту страхування. Рівень страхової оцінки по відношенню до вартості майна, прийнятої для страхування, називається страховим забезпеченням. Страхова оцінка в майновому страхуванні служить початковим показником для всіх подальших розрахунків: визначення страхової суми, страхових платежів, розміру збитку і страхового відшкодування. Нерідко як основа для визначення страхової оцінки береться вартість майна (балансова, ринкова, відновна і ін.).

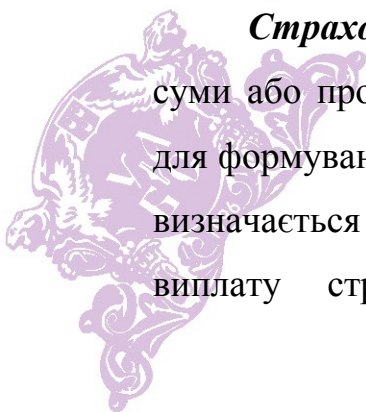
Визначенню страхової оцінки, як правило, передують огляд об'єктів, що підлягають страхуванню. Страхова сума може встановлюватися або на рівні страхової оцінки, або на рівні її частини.

Сума грошових коштів, на яку фактично застраховано майно, життя або здоров'я, визначається як страхова. **Страхова сума** – один з основних елементів страхування, якій обумовлює розмір виплат при страховому випадку. У особистому страхуванні страховою сума – це також конкретний розмір грошових коштів, виплачуваних при настанні страхового випадку.

Відповідно до Закону України «Про страхування» *страхова сума* – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.

Страховий тариф – це виражена в грошах платня з одиниці страхової суми або процентна ставка від сукупної страхової суми. Служить основою для формування страхового фонду. У спеціальній літературі страховий тариф визначається як брутто-ставка. Вона є сумою нетто-ставки, яка забезпечує виплату страхової суми (страхового відшкодування), і надбавки

(навантаження) до неї, призначеної для покриття інших витрат, пов'язаних з проведенням страхування. Платня з сукупної страхової суми вважається страховим внеском, страховим платежем або страховою премією.

Відповідно до Закону України «Про страхування» страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

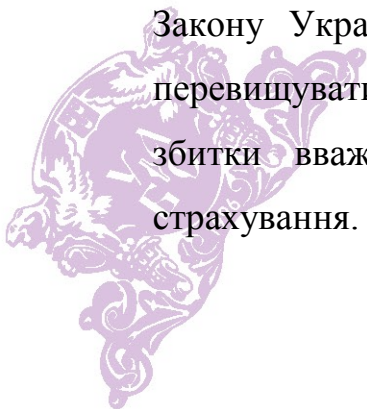
Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком актуарно на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – також з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна зазначатися у договорі страхування. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін.

Максимальна кількість об'єктів, які можна застрахувати, називається **страховим полем**.

Страховий портфель – фактична кількість застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на даній території або по даній організації. Процентне відношення страхового портфеля до страхового поля показує рівень обхвату страхового поля.

Одним з центральних понять страхування є **страховий випадок** – подія, при настанні якої через закон або договір страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування (страхову суму).

Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку (стаття 9 Закону України «Про страхування»). Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування.

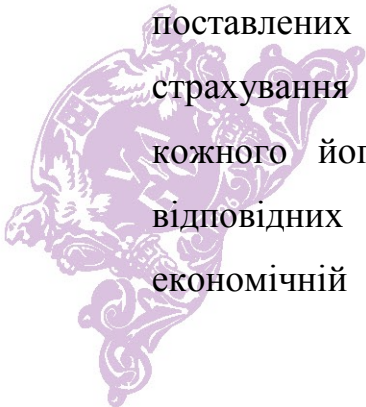

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Розрізняють два види франшизи: умовну (що не віднімається) франшизу, коли страховик звільняється від відповідальності за збиток, що не перевищує встановленої суми франшизи, і повинен відшкодувати збиток повністю, якщо його розмір більше суми франшизи; безумовну (що віднімається) франшизу, коли у всіх випадках збиток відшкодовується за вирахуванням встановленої франшизи.

У практиці застосовується декілька систем страхування і франшизи. Найпоширенішим є страхування за дійсною (фактичною) вартістю майна. Страхування за системою пропорційної відповідальності передбачає часткове страхування об'єкту. Страхування за системою першого ризику передбачає виплату страхового відшкодування у розмірі збитку, але в межах страхової суми. При страхуванні за системою першого ризику весь збиток, в межах страхової суми (перший ризик), компенсується повністю, а збиток понад страхову суму (другий ризик) не відшкодовується зовсім.

В такому розумінні, як це було наведено вище, ми і будемо трактувати в межах даної роботи основні страхові терміни.

Внаслідок того, що кожному виду ризику відповідає індивідуальна стратегія страхування, то ефективність організаційних дій у значній мірі обумовлена адекватною ідентифікацією особливостей кожного конкретного виду страхування. Методичним інструментом подібної ідентифікації служить класифікація видів страхування. Вона являє собою закінчену систему градації страхування на конкретні групи, сформовані на основі подібності характерних критеріїв і ознак, що дозволяють проводити подальші дослідження, приймати певні рішення й робити висновки для досягнення поставлених цілей. Завдяки науково аргументованій класифікації видів страхування створюються реальні передумови для встановлення місця кожного його виду в загальній системі й ефективному застосуванні відповідних методів і прийомів страхування. До теперішнього часу в економічній теорії ще не розроблено загальноприйнятої й одночасно

вичерпної класифікації видів страхування. Це пов'язане з тим, що на практиці існує дуже велика кількість різних технологій і схем страхування, причому більшість з них є комплексними, найчастіше виявляється досить складним розмежувати окремі види страхування. Більшість класифікацій по ряду позицій перетинаються між собою, межі між їхнього окремими складовими найчастіше досить умовні, не завжди спостерігається чіткість у відповідності класифікаційній ознаці при ідентифікації того або іншого виду страхування. Проте, систематизація видів страхування є першим кроком на шляху до побудови ефективної системи управління страховим ринком. Саме тому в наступному підрозділі дисертаційної роботи нами систематизовано основні науково-методичні підходи до класифікації видів страхування.

1.2. Класифікаційні ознаки страхування

В основі класифікації страхування лежать відмінності в страховиках і сферах їх діяльності, об'єктах страхування, категоріях страхувальників, об'ємі страхової відповідальності і формі проведення страхування. В цьому підрозділі дисертаційної роботи, ґрунтуючись на найпопулярніших наукових дослідженнях [4, 5, 6, 9, 18-29], представимо можливі класифікації страхування.

Е.Філіпповіч [2] відмічає, що види страхування дуже різноманітні, бо воно прагне охопити всі господарські відносини і всі обставини, що загрожують бідами, наскільки для цього є технічна можливість передбачити збитки від нещасних випадків та їхні причини. По відношенню до небезпек він розрізняє страхування від матеріальних пошкоджень (страхування від вогню, від граду, страхування вантажів у дорозі, страхування худоби від падежу), страхування на випадок втрати майна в господарському обігу (іпотечне страхування від втрати капіталу і відсотків на капітал; перестраховування страхових товариств відносно страхових сум, які

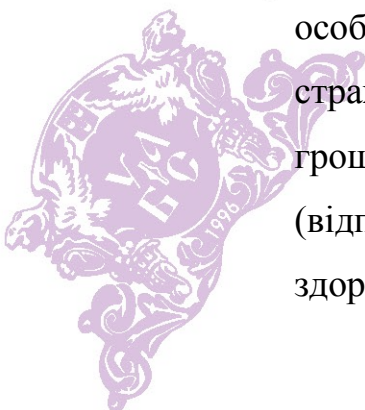
підлягають сплаті з їхнього боку), страхування на випадок непрацездатності внаслідок хвороби, нещасних випадків, старості. Окремий вид страхування – це різні форми страхування життя (страхування на випадок смерті, страхування прижиттєве).

В.М.Фурманом було виявлено цілий ряд класифікаційних ознак, а саме: галузь; організація; первинність; періодичність; спрямованість; страхове забезпечення; об'єкти страхування; статус страховика; форма проведення; обов'язковість; відкритість; техніка обґрунтування страхових тарифів; формування страхових резервів і управління ними; групи страхувальників; види страхових виплат; визначення страхових сум; статті балансу; коло страхувальників; тривалість; вартість інтересу; характер страхових ризиків; характер внесків; характер виплат; кратність; традиційність; реальність [15].

У підручнику по страхуванню [6] вказується на існування класифікацій страхування за ознаками (історичними, економічними, юридичними), які розглядаються як поділ на сфери діяльності, галузі, підгалузі, види, класи, групи. Цей поділ залежить від цілей використання результатів класифікації.

Що стосується *класифікації за економічними ознаками*, то найбільш поширеною серед існуючих є така, що передбачає:

- наявність інвестиційної складової (1 – страхування з задоволенням потреби страхувальника у страховому захисті і забезпеченням їхніх інвестиційних інтересів, тобто нагромадженням і капіталізацією страхових внесків (договори страхування життя); 2 – страхування з задоволенням виключно потреб у страховому захисті (договори загального страхування));
- об'єкт страхування, на якій спрямовується страховий захист (1 – особисте страхування (життя, здоров'я, працездатність); 2 – майнове страхування (майно в різних видах, рухомі і матеріальні цінності, грошові кошти, доходи); 3 – страхування відповідальності (відповідальність за шкоду, заподіяну страхувальником життю, здоров'ю, майну третьої особи)).

Класифікація за юридичними ознаками може здійснюватися таким чином:

- виокремлення певних класів страхування згідно з міжнародними нормами;
- виокремлення видів страхування згідно з вимогами внутрішнього законодавства;
- поділ страхування в залежності від форми організації (юридичного статусу) страховика;
- поділ страхування в залежності від форми його проведення.

Коли у основі розподілу страхування лежать принципи відмінності в об'єктах страхування, то доволі поширеним є **виділення галузей і підгалузей страхування**. Частіше всього виділяють три галузі: особисте страхування, майнове страхування, страхування відповідальності.

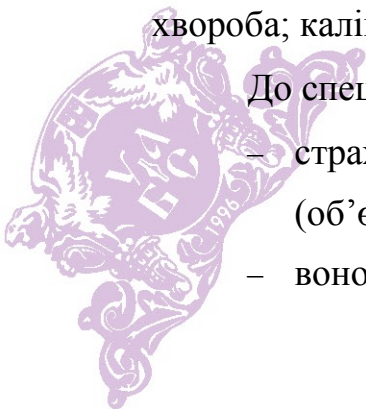
Особисте страхування є формою захисту від ризиків, що загрожують життю, здоров'ю та працездатності людини і поєднує ризикову та накопичувальну (заощаджувальну) функції страхування, тобто відноситься до ризикової галузі (якщо мова йде, наприклад, про страхування від нещасних випадків, від захворювання) або до накопичувального страхування (якщо мова йде про страхування життя, додаткової пенсії). При цьому тимчасово вільні кошти акумулюються у страховому фонді та є джерелом інвестицій.

Об'єктом особистого страхування є майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю, додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи.

Предметом особистого страхування є наступні ризики: смерть; хвороба; каліцтво; травма; тривалість життя.

До специфічних рис особистого страхування відносяться наступні:

- страхувальник чи застрахований повинен бути конкретною особою (об'єкт страхування);
- воно здійснюється на випадок настання певних страхових випадків;

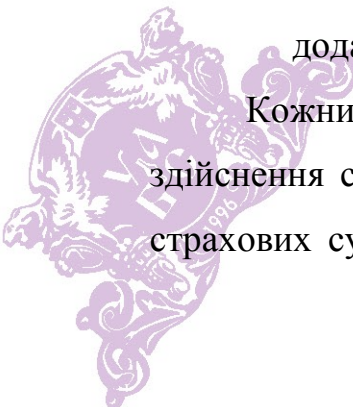

- об'єкт страхування (особа) не має вартісної оцінки;
- страхова сума визначається не вартісною оцінкою (оскільки її неможливо визначити) об'єкта страхування, а залежить від матеріального стану страхувальника;
- суб'єктів страхових відносин може бути більше двох (страховик, страхувальник, застрахований, вигодонабувач);
- деякі підвиди особистого страхування можуть бути виділені як особливо довготривалі (страхування пенсії, страхування життя).

Традиційно **класифікація особистого страхування** здійснюється за різними ознаками:

- *за обсягом ризику*: на випадок дожиття, на випадок смерті; на випадок інвалідності, непрацездатності, недієздатності; на випадок непередбачуваних медичних витрат;
- *за кількістю осіб, що вказані в договорі страхування*: індивідуальне; колективне;
- *за тривалістю страхового забезпечення*: короткострокове (до одного року); середньострокове (від одного до п'яти років); довгострокове (від п'яти років);
- *за формою виплати страхового забезпечення*: одноразова виплата страхової суми; виплата страхової суми у вигляді ренти;
- *за формою оплати страхових премій*: одноразова оплата страхової премії; щорічна оплата страхової премії; щомісячна оплата страхової премії;
- *за формою здійснення*: обов'язкове; добровільне;
- *за видом особистого страхування*: страхування від нещасних випадків та хвороб; медичне страхування; страхування життя; додаткове пенсійне страхування, соціальне.

Кожний вид страхування має свій поділ на підвиди, умови та правила здійснення страхування, порядок розрахунку страхових тарифів та виплати страхових сум. Наприклад, страхування життя включає страхування життя

дітей, страхування на випадок смерті, страхування рент, змішане страхування життя.

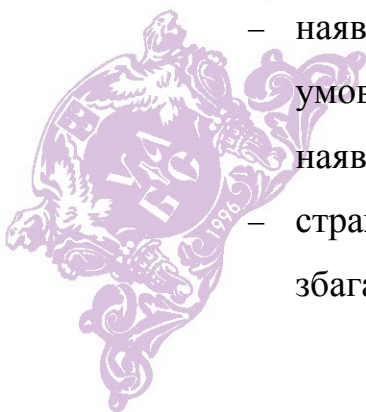
На особливу увагу заслуговує змішане страхування життя, при якому в одному договорі страхування комбінується страхування на випадок життя та на випадок смерті. Страхувальникам за меншу плату пропонується заключити договір про покриття ризику та забезпечити заощадження за допомогою одного полісу, виключаючи додаткові витрати на оформлення договорів та аналізу об'єкта страхування. Воно має такі різновиди, як: страхування з підвищеним захистом; страхування на фіксований термін; зростаюче страхування; страхування до шлюбу; страхування до повноліття. При такому страхуванні страхувальник може вибрати більше відшкодування ризику, ніж заощаджень, чи навпаки – більше заощаджень, ніж відшкодування ризику.

Майнове страхування є формою захисту від ризиків, які не носять навмисного характеру та загрожують майну чи групі речей від втрати (знищення) чи пошкодження, а також підприємницьких ризиків.

Об'єктом майнового страхування є майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням, розпорядженням майна. Предметом майнового страхування є ризик втрати (знищення), нестачі або пошкодження певного майна та ризик збитків у підприємницькій діяльності.

До **специфічних ознак майнового страхування** відносяться наступні:

- об'єкт страхування має вартісну оцінку;
- страхуванню підлягає конкретна власність;
- страхова сума не може перевищувати дійсної (залишкової) вартості майна на момент укладання договору страхування;
- наявність факту пошкодження, крадіжки, знищення не є достатньою умовою для виплати відшкодування, необхідною умовою є наявність збитку;
- страхове відшкодування не може бути джерелом необґрунтованого збагачення страхувальника;

- договір майнового страхування не укладається на тривалий час;
- суб'єктів страхових відносин може бути три (страховик, страхувальник, вигодонабувач).

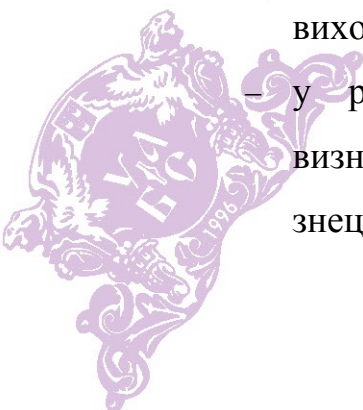
Класифікація майнового страхування здійснюється за наступними ознаками:

- *за формою здійснення*: добровільне; обов'язкове;
- *за видами суб'єктів страхових відносин*: юридичні особи; фізичні особи; фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю;
- *за галуззю економіки*: промисловість; транспорт; сільське господарство тощо;
- *за видом майна*: транспорт (наземний, повітряний, морський); вантаж та багаж; кредити; інвестиції; фінансові ризики; судові витрати; видані та прийняті гарантії, основні засоби; оборотні активи; незавершене виробництво; врожай сільськогосподарських культур; сільськогосподарські тварини; домашні птахи; будівлі; предмети домашнього майна; домашні тварини;
- *за видами укладених договорів*: основний; додатковий;
- *за видами страхових подій*: від вогню; від стихійних лих; від нещасного випадку; від інфекційного захворювання тварин; від аварії; від вибуху.

Страхове відшкодування у майновому страхуванні виплачується в залежності від розміру страхового збитку та системи (методу) страхування.

Збитком при страхування майна вважається:

- у разі знищення чи крадіжки – його дійсна вартість з урахуванням зносу на момент настання страхового випадку або дійсна вартість виходячи із ринкових цін;
- у разі пошкодження – різниця між заявленою (вказаною, визначеною) дійсною вартістю і вартістю цього майна з урахування знецінення в результаті страхового випадку.

Страховання відповідальності у нас представляє собою самостійну галузь страхування, хоча в світовій практиці його часто відносять до особливого виду майнового страхування. Воно є формою захисту від ризиків, що загрожують третій особі (її здоров'ю чи майну) та поєднує в собі риси як майнового страхування, коли шкода завдається майну, так і особистого страхування, коли шкода завдана життю, здоров'ю громадян.

Об'єктом страхування відповідальності виступає відповідальність перед третіми особами, та майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної їм шкоди особі або її майну та шкоди, заподіяної юридичній особі. Під майновим інтересом розуміється збиток, який поніс би страхувальник, якби його відповідальність не була застрахована.

Предметом страхування відповідальності є ризики особистого страхування (життя, здоров'я, працездатність) та ризики майнового страхування (знищення, нестачі, пошкодження).

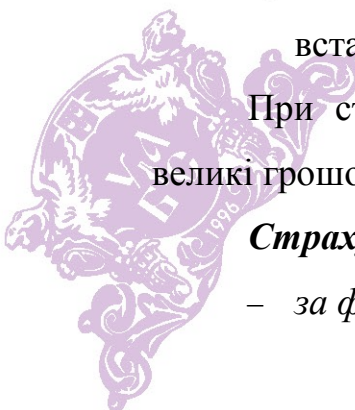
До **специфічних ознак страхування відповідальності** відносять наступні:

- суб'єктами страхових відносин є три сторони (страховик, страхувальник, третя сторона – застрахований, кому буде виплачуватись страхове відшкодування – наперед не визначений);
- не визначена вартість об'єкта страхування;
- забезпечує відшкодування збитку третій особі і одночасно виступає у якості охорони майнових інтересів самого страхувальника;
- страхова сума встановлюється в договорі, як ліміт (межа) відповідальності страхувальника, яка може виникнути при заподіяні страхувальником шкоди, на весь термін дії договору страхування чи на один страховий випадок, а для обов'язкової форми – встановлюється уповноваженим органом.

При страхуванні відповідальності страховики вимушені створювати великі грошові резерви, відраховуючи їх у фонд майбутніх виплат.

Страховання відповідальності класифікується наступним чином:

- за формою здійснення: добровільне; обов'язкове;

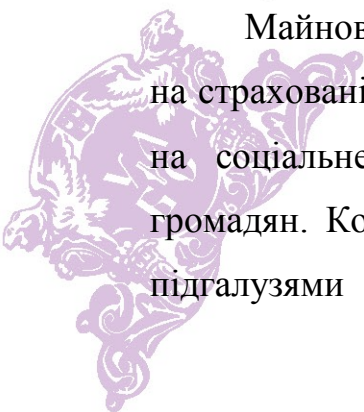

- за видами застрахованого суб'єкта страхових відносин: юридичні особи; фізичні особи;
- за об'єктом страхування: страхування заборгованості; страхування на випадок відшкодування шкоди;
- за видами договорів: звичайні; додаткові.

Існують і *інші класифікації страхування*. У словнику страхових термінів [19] при розгляді класифікації страхування зазначене наступне: «...страхування ділиться на дві галузі – майнове і особисте страхування. Можливе виділення і третьої галузі – страхування відповідальності, об'єктами якої є як матеріальні, так і нематеріальні цінності».

Слід відмітити, що досить часто застосовується і поділ на чотири галузі страхування: майнове страхування; страхування рівня життя громадян; страхування відповідальності; страхування підприємницьких ризиків. Тут особисте страхування ототожнюється зі страхуванням рівня життя громадян, а практично всі різновиди страхування підприємницьких ризиків (або їхня більшість) відносять до майнового страхування. Тоді у майновому страхуванні як об'єкти виступають матеріальні цінності; при страхуванні рівня життя громадян – їх життя, здоров'я і працездатність; при страхуванні відповідальності – обов'язок виконувати ті або інші договірні зобов'язання (умови по поставках продукції, по погашенню заборгованості кредиторам) або відшкодувати матеріальний і інший збиток, якщо він був нанесений третім особам; при страхуванні підприємницьких ризиків – потенційно можливі втрати доходів страхувальника (збиток від простою устаткування; упущена вигода по операціях, що не відбудуться; ризик впровадження нової техніки і ін.).

Майнове страхування ділиться на підгалузі залежно від виду власності на страховані матеріальні цінності. Страхування рівня життя підрозділяється на соціальне страхування різних груп людей і особисте страхування громадян. Коли мова йде про підгалузі у страхуванні відповідальності, то підгалузями є страхування заборгованості і страхування на випадок

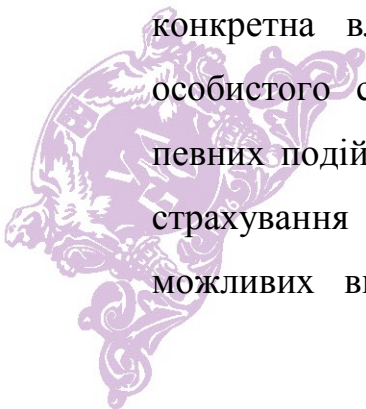
відшкодування шкоди (страхування цивільної відповідальності). У страхуванні підприємницьких ризиків виділяють підгалузь страхування ризику прямих втрат доходів і підгалузь страхування непрямих втрат доходів.

Під видом страхування, як правило, розуміється страхування конкретних однорідних об'єктів в певному об'ємі страхової відповідальності по відповідних тарифних ставках.

Конкретними видами майнового страхування є страхування будівель, тварин, домашнього майна, засобів транспорту, морське страхування, страхування вантажів тощо.

Як уже вказувалось підгалуззями такої галузі страхування, як страхування життя громадян, є соціальне страхування і особисте страхування. Як правило, до соціального страхування відносять страхування пенсій по віку, страхування з нагоди втрати годувальника, страхування допомоги і пр. До особистого страхування, як правило, відносять змішане страхування життя, страхування на випадок смерті і втрати працездатності, страхування додаткових пенсій, страхування дітей, страхування від нещасних випадків і пр. До страхування відповідальності відносять страхування непогашення кредиту або іншої заборгованості, страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки (наприклад, транспортних засобів), страхування цивільної відповідальності на випадок нанесення шкоди в процесі господарської діяльності і пр. Страхування підприємницьких ризиків – це страхування ризику інвестування грошових коштів в той або інший проект, ризик перевезення цінного вантажу і ін.

На відміну від майнового страхування (страхуванню підлягає конкретна власність фізичних осіб або власність юридичних осіб) і особистого страхування (страхування проводиться на випадок настання певних подій, пов'язаних з життям і працездатністю застрахованих) метою страхування відповідальності є страховий захист економічних інтересів можливих винуватців шкоди. Страхування відповідальності передбачає

можливість спричинення шкоди здоров'ю і майну третіх осіб, яким через закон або за рішенням суду здійснюються відповідні виплати, які компенсують заподіяну шкоду. Треті особи не визначені наперед. Страхова сума також наперед не встановлюється.

Якщо розглядати **організаційні форми страхування**, то тут традиційно виділяють державне, акціонерне, взаємне (кооперативне) страхування.

Державне страхування – форма страхування, при якій як страховик виступає державна організація.

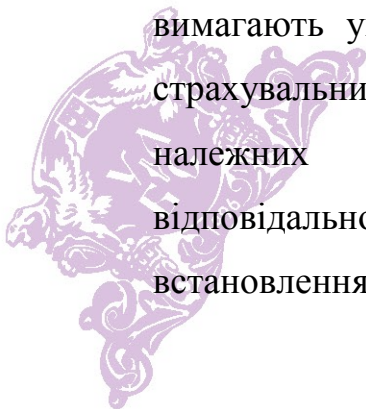
Акціонерне страхування – організаційна форма страхової діяльності, при якій як страховики виступають акціонерні суспільства, що формують свій статутний капітал за допомогою акцій (облігацій).

Взаємне страхування – форма страхового захисту, при якій кожен страхувальник одночасно є членом страхового суспільства, тобто це об'єднання страхувальників в цілях забезпечення взаємодопомоги.

Виділяють також таку форму співпраці страхових організацій як **сумісне страхування (співстрахування)** на пайових засадах крупних об'єктів або небезпечних ризиків. Ця співпраця здійснюється у формі пулів, страхових союзів, клубів.

У вітчизняному законодавстві поняття «організаційна форма страхування» не застосовується взагалі, але таке, як «форма страхування» (стаття 5 Закону України «Про страхування»), використовується. Відповідно до вказаної статті страхування підрозділяється на дві форми: обов'язкове і добровільне.

Державне обов'язкове страхування є такою формою страхування, при якій страхові відносини виникають незалежно від нас через Закон і не вимагають укладення попереднього договору (угоди) між страховиком і страхувальником. При цьому законодавством передбачається перелік належних обов'язковому страхуванню об'єктів, об'єм страхової відповідальності, рівень або норми страхового забезпечення, порядок встановлення тарифних ставок або середні розміри цих ставок з наданням

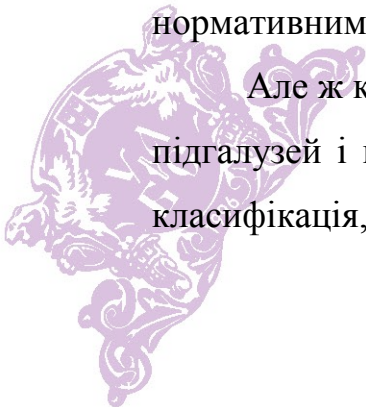
права їх диференціації на місцях, періодичність внесення страхових платежів, основні права і обов'язки страховика і страхувальників. Обов'язкове страхування автоматично розповсюджується на всі вказані в законі об'єкти. У тих випадках, коли страхувальник не сплачує страхові внески по обов'язковому страхуванню, вони стягаються в судовому порядку.

Добровільне страхування здійснюється тільки на основі договору, що добровільно укладається, між страховою організацією і страхувальником. Закон визначає належні добровільному страхуванню об'єкти і найзагальніші умови страхування. Правила різних видів добровільного страхування розробляються страховими організаціями самостійно, а страхування здійснюється на підставі ліцензій.

Принцип добровільності в добровільному страхуванні зовсім не означає вільного його трактування з боку страховика. Страховик не має права відмовитися від страхування об'єкту, якщо волевиявлення страхувальника не суперечить умовам страхування. Договір страхування повинен оформлюватися на першу вимогу страхувальника. Добровільне страхування завжди обмежене певним періодом (терміном) страхування і діє тільки при сплаті страхових внесків. Страхове забезпечення залежить від бажання страхувальника.

Проаналізувавши класифікаційні схеми, які використовуються у сучасній теорії та практиці страхування, приходимо до висновку, що чіткої і однозначної процедури (усталеної методичної упорядкованості), не існує, що вносить певні незгодженості у теоретичні конструкції різних авторів, а також і у практичну діяльність страхових компаній. Слід правда зауважити, що на практиці усі користуються в першу чергу законодавчими і нормативними актами, які, на жаль, також не зовсім узгоджені між собою.

Але ж класифікація страхування за об'єктами з виокремленням галузей, підгалузей і видів страхування є класичною. На рис. 1.1 представлена така класифікація, наведена у одному з підручників по страхуванню [6].

У Другий Директиві Ради Європейських Співтовариств 88/357/ЄЕС йде розподіл на групи класів.

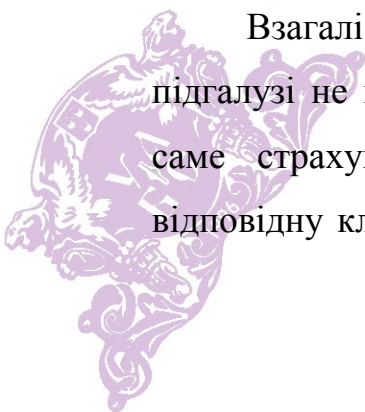
Вони визначаються таким чином:

- нещасні випадки та хвороби (1 і 2),
- збитки від пожеж та інші збитки для майна (8 і 9),
- авіаційне, морське та транспортне страхування (3, 4, 5, 6, 7, 11 і 12),
- загальна відповідальність (13),
- кредит та поручительство (14 та 15),
- інші класи (16, 17 і 18) [30].

Має повне право на існування (незважаючи на об'єднання в межах однієї схеми двох класифікаційних ознак – економічної (по об'єктах страхування) і юридичної (по видам в вітчизняному законодавстві)) і класифікація представлена нами на рис. 1.2 [31].

Якщо проаналізувати переліки видів добровільного і обов'язкового страхування, які наводяться у Законі України «Про страхування», то можна встановити, що під видом страхування тут розуміється не тільки страхування конкретних однорідних об'єктів. У основу розподілу на види страхування у вказаному законі покладено не тільки об'єкт страхування, а й ризик. Є у даних переліках і види страхування, у основу відокремлення яких покладено два класифікаційних признака. Таким прикладом може бути обов'язкове «страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі» (п. 25 статті 7), де мова йде й про ризики, й про відповідальність, або «страхування об'єктів космічної діяльності..., щодо ризиків, пов'язаних з...» (п.24 статті 7).

Взагалі у Законі України «Про страхування» поділ на галузі та підгалузі не використовується, тобто не зазначена у явному вигляді, але ж саме страхування по об'єктах страхування розподіляється. Здійснимо відповідну класифікацію та представимо її у структурованому вигляді (рис.

1.3 та 1.4), включивши у класифікацію і такий об'єкт, як підприємницькі ризики. При цьому слід мати на увазі, що це наша власна позиція.

**Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"**

**State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"**

Рис. 1.1. Класифікація страхування за об'єктами

Рис. 1.2. Класифікація страхування по об'єктам і видам небезпеки

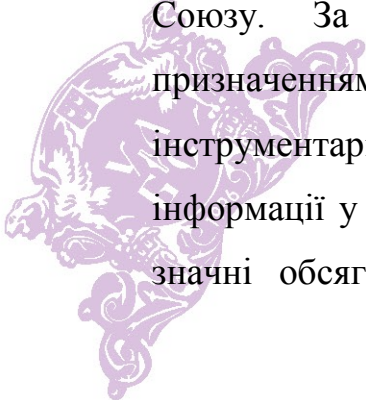
Рис. 1.3. Класифікація добровільного страхування по галузям і видам (на основі Закону України «Про страхування»)

Рис. 1.4. Класифікація обов'язкового страхування по галузям і видам (на основі Закону України «Про страхування»)

Слід зазначити, що з простого тлумачення Закону України «Про страхування», без вивчення підзаконних і нормативних актів, не завжди можна однозначно і чітко встановити до якого саме виду страхування (майнове, рівня життя, відповідальності або підприємницьких ризиків) слід віднести деякі з задекларованих видів страхування. Так, наприклад, серед видів добровільного страхування наводиться страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (п. 10 статті 6). Про те, що це навряд чи однозначно віднести до страхування майна свідчить пункт 11 з переліку вказаної статті у якому зазначається «страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9 цієї статті)». Але ж це може бути страхуванням майна від огневих ризиків та ризиків стихійних явищ і тоді це підвид майнових видів страхування зазначених у пунктах 5-9, 11. Це також може бути і підвидом одного з видів страхування рівня життя громадян, вказаних у пункті 11. Наступний приклад стосується пункту 19 статті 6 у якій як вид добровільного страхування визначається страхування судових витрат, або пункту 21 – страхування медичних витрат. Вважається, що це майнове страхування, але для того щоб остаточно з цим визначитися потрібно вивчати умови страхування, зазначені у договорі страхування.

Не дає чіткої картини про структурування страхування і Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) [32]. КВЕД є складовою системи національних класифікаторів. Його розроблено на виконання постанови Кабінету Міністрів України №326 від 04.05.93 р. «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики». Розроблення КВЕД здійснено на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу. За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації. Ведення КВЕД здійснюється Держкомстатом

України та Науково-технічним комплексом статистичних досліджень Держкомстату України.

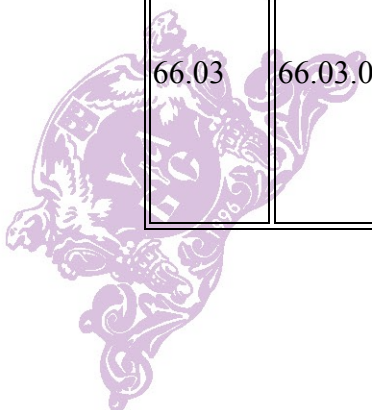
Відповідно до КВЕД уся фінансова діяльність об'єднана у одну секцію (секція J). У межах даної секції виділяються: грошове і фінансове посередництво; страхування; допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування.

Наведемо витяг з КВЕД тієї частки, яка стосується саме страхування (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Витяг з Класифікації видів економічної діяльності

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
66		Страхування	66
66.0		Страхування <i>Ця група включає</i> довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього.	660
66.01	66.01.0	Страхування життя та накопичення <i>Цей підклас включає:</i> - страхування та перестраховання життя	6601
66.02	66.02.0	Недержавне пенсійне забезпечення <i>Цей підклас включає:</i> - забезпечення виплат у зв'язку з виходом на пенсію <i>Цей підклас не включає:</i> - управління програмами, що фінансуються, головним чином, за рахунок державних джерел та не передбачають власних внесків (див. 75.12) - управління обов'язковим соціальним страхуванням (див. 75.30)	6602
66.03	66.03.0	Інші послуги у сфері страхування <i>Цей підклас включає:</i> - страхування та перестраховання, яке не відноситься до страхування життя: страхування від нещасних випадків та пожеж, страхування від хвороб, страхування майна, автомобільне, морське, авіаційне страхування та страхування транспортних засобів, страхування на випадок фінансових збитків та страхування відповідальності	6603

Як бачимо, класифікація, наведена у КВЕД, а саме поділ на галузі та види, відповідає схемі, яка прийнята у теорії страхування, тільки частково.

Вважається, що за економічними ознаками страхування розподіляється за об'єктами, родом небезпеки (видами ризиків), статусом страхувальника, статусом страховика [33].

Результати аналізу свідчать, що знайти повну і чітку класифікацію страхування у якомусь законодавчому або нормативному акті неможливо. Даний висновок ще більш зрозумілим стане при дослідженні такого різновиду страхування, як екологічне страхування. При виникненні потреби у застосуванні тієї або іншої класифікації слід уважно оцінити її повноту і відповідність кожної складової тим ознакам, які було покладено в основу даної класифікації. До того ж, сам вибір класифікації повинен здійснюватися виходячи з цілей її використання.

1.3. Теоретичні основи управління ризиками у страхуванні

Страхування завжди розглядається відносно до тих або інших ризиків. На них наголошувалось при дослідженні основних категорій і визначень, при здійсненні класифікації страхування, при обговоренні функцій страхування (ризикова функція) та ін. У даному підрозділі дисертаційної роботи нами буде проаналізовано, обґрунтовано і систематизовано застосування поняття ризику та управління ризиками у страхуванні.

Володіння методологією, методами і методиками оцінки ризиків – це обов'язкова умова розвитку страхової справи, бо сама сутність страхування зводиться до охоплення діяльності значної кількості осіб і перетворенні випадкових збитків у прогнозовані витрати [34]. Взагалі, при дослідженні страхової справи особливої уваги приділяється різноманітним

моделям страхування, серед яких розглядають моделі актуарної математики, моделі прийняття рішень страховиком і страхувальником, а також моделі, які описують відношення людей і організацій до ризику.

Значна кількість дослідників наголошує на тому, що **ризик – це двохвимірна величина** яка включає: вірогідність настання небажаної події і пов'язані з нею втрати [35].

У **теорії рішень** ризик визначається як ймовірність появи несприятливої події, у **теорії ігор** ризик – як максимальні збитки, які виникають внаслідок появи несприятливої події, у **теорії статистичного оцінювання** ризик (функція ризику) – математичне очікування функції втрат при оцінці параметрів математичної моделі або її структури [36, 37].

Нас у межах даного дослідження, ризик цікавить, у першу чергу, **як економічна категорія** і тут слід констатувати наявність двох підходів (напрямків) у трактуванні ризику: 1 – ризик це можливість настання несприятливої події; 2 – ризик це дія, процес [38].

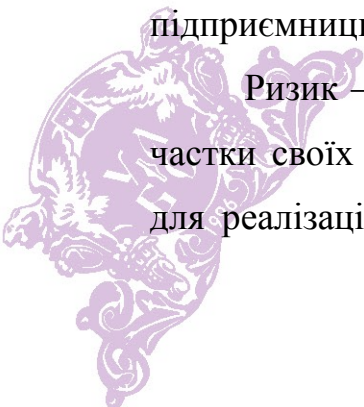
Користуючись найбільш розповсюдженими визначеннями, наведемо відповідні приклади для **характеристики першого із зазначених підходів**.

Ризик – це небезпека здійснення непередбачуваних і небажаних для суб'єкта наслідків його діяльності [39].

Ризик – це невизначеність, ймовірність настання непередбачуваних подій, що призводить до можливих відхилень від поставлених цілей, наявності альтернативних варіантів дій, необхідності їх оцінки і вибору [38].

Ризик – це ймовірність (загроза) втрати частки своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат і (або) зворотне – можливість отримання значної вигоди (доходу) у результаті підприємницьких дій в умовах невизначеності [40].

Ризик – це можливість (ймовірність), по-перше, втрати підприємством частки своїх існуючих ресурсів, по-друге, втрати ресурсів, що залучаються для реалізації тих або інших цілей, по-третє, недоотримання доходів або

поява додаткових витрат у результаті проведення господарської діяльності [41].

Ризик – це можливість настання небажаної події [42].

Ризик – це наслідок діяльності або бездіяльності, у результаті яких існує реальна можливість отримання невизначених результатів різноманітного характеру, що, як позитивно, так і негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства [43].

Ризик – це ймовірність того, що події, які очікувались або непередбачувані, можуть здійснити вплив на здатність суб'єкта господарюванню продовжувати достатньо дохідний бізнес [44].

Ризик – це ймовірність (загроза) втрати підприємством частки своїх доходів у результаті виконання виробничої або фінансової діяльності [45].

Ризик – це ступінь невизначеності відносно своїх майбутніх доходів або витрат [46].

Ризик – це можливість виникнення у ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків [47].

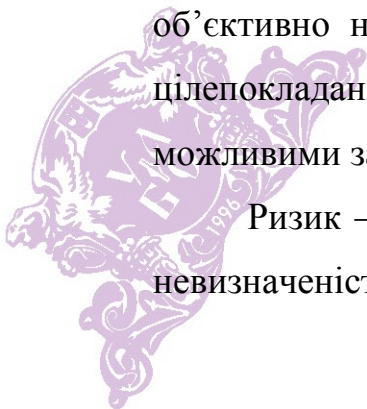
Ризик – це загроза втрати підприємством частки своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті проведення конкретних видів діяльності [48].

Ризик – це можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних [49].

При розгляді ризику з точки зору *прихильників другого підходу* щодо його визначення характерними прикладами можуть бути наступні.

Ризик – це економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями [50].

Ризик – це діяльність суб'єктів господарського життя, яка пов'язана з невизначеністю в умовах неминучого вибору, у процесі якої є можливість

оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі і відхилення від цілі, яка міститься у обраних альтернативах [51].

Ризик – це подія, яка може відбутися, а може і не відбутися. У випадку настання такої події можливі три економічних результати: негативний (програвш, збиток); нульовий; позитивний (виграш, вигода, прибуток) [52].

Ризик – це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, зв'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в умовах оцінювання, управління, неминучого вибору [53].

Ризик – це дія, що направлена на привабливу ціль, досягнення якої пов'язане з елементами небезпеки, загрозою втрати або невдачі [54].

Ризик – це діяльність суб'єктів господарчої діяльності, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від цілі, які пов'язані з обраними альтернативами [55].

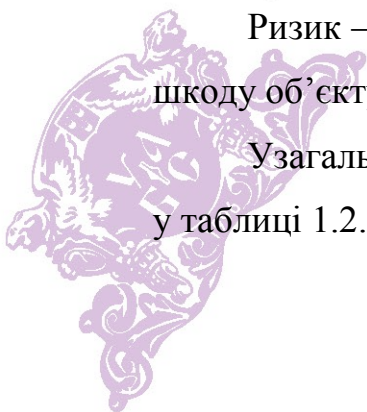
Ризик – це ситуативна характеристика діяльності любого суб'єкту ринкових відносин, яка відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі (або, навпаки, сприятливі) наслідки у випадку невдачі (або вдачі) [56].

Ризик – це ситуація, зв'язана з наявністю вибору із запропонованих альтернатив шляхом оцінки ймовірності настання ризикової події, яка несе з собою як позитивні, так і негативні наслідки [56].

Ризик – це характеристика рішення, яке приймається суб'єктом в ситуації, коли можливими є альтернативи, які реалізуються у багатьох випадках, існує невизначеність у відношенні до одного конкретного випадку і, принаймні, один із випадків є небезпечним [57].

Ризик – це подія або група споріднених випадкових подій, які завдають шкоду об'єкту, який володіє даним ризиком [58].

Узагальнення вищевикладених визначень поняття ризику представлено у таблиці 1.2.

Структурно ризик можна розглядати за допомогою наступних характеристик: небезпека, схильність до ризику, чутливість до ризику, ступінь взаємодії ризиків.

Вже на етапі визначення самого поняття «ризик», як правило, починають з такого базового поняття, як «небезпека». **Небезпека** – це об’єктивно існуюча можливість негативного впливу на об’єкт, що розглядається, який може принести деякій збиток. Саме тому, ризик доволі часто розуміється як кількісна міра небезпеки. Але слід зазначити, що поняття ризику використовується у різних значеннях для різних цілей і в різних галузях. Небезпека – це потенційна загроза виникнення збитку або іншої форми реалізації ризику, що обумовлена специфікою об’єкту, особливостями ризикової ситуації і природою вказаного збитку. Дана характеристика відображає взаємодію двох основних елементів: носія ризику (об’єкта) по відношенню до якого цей ризик оцінюється; навколишнього середовища у якому міститься носій ризику і яка може провокувати реалізацію ризику.

Таблиця 1.2

Характеристика складових ризику як комплексного поняття

Складова ризику	Характеристика складової ризику
Збитки від несприятливої події (у натуральному або вартісному виразі)	Основна складова ризику, що відображає величину несприятливої дії через величину можливих втрат (матеріальних, людських, інформаційних). Практично будь-яку втрату можна виразити у вартісному еквіваленті. За відсутності збитків у разі настання несприятливої події об’єкт не піддається ризику.
Вірогідність несприятливої події	Характеристика можливості прояву події, що обумовлює збитки. Математично визначається як умовна частота прояву події при нескінченному числі випробувань у фіксованих умовах. Ризик події з вкрай малою вірогідністю визнається зневажливим. При катастрофічних збитках (в т.ч. загибель людини), вірогідність стає основною мірою ризику.
Невизначеність в прогнозі результату	Характеристика наявності і точності інформації про подію, його вірогідність і відповідний збиток. Є суттю ризику, оскільки в умовах повної визначеності ризик перетворюється

	на правило. Зниження невизначеності є першим кроком до управління ризиком.
--	--

Схильність до ризику являє собою характеристику ситуації, із-за якої може виникнути збиток. Найчастіше (у технічному аспекті) це кількість одиниць спостереження.

Чутливість до ризику показує інтенсивність з якою може виникнути збиток того або іншого розміру у відношенні до об'єкту, що розглядається.

Ступінь взаємодії ризиків означає розгляд ризиків у їх взаємодії, тобто комплексно.

У відповідності до стандарту ISO 11014-1:1994 небезпека і ризик визначаються наступним чином:

- **збиток**: фізична травма і/або утрата здоров'ю, або пошкодження власності;
- **небезпека**: потенційне джерело збитку;
- **ризик**: ймовірність виникнення небезпеки, яка обумовлює збиток;
- **безпека**: захищеність від неприйнятного ризику або збитку;
- **небезпека x дія = ризик**.

Що стосується **класифікації ризику**, то тут існують доволі різні підходи (по ряду ознак): за джерелами ризику (техногенний – ризик, джерелом якого є господарська діяльність людини; природний – ризик, пов'язаний з природними процесами і явищами); по виду джерела ризику (зовнішні – існування або утворення яких не пов'язане з діяльністю даного об'єкту; внутрішні – які знаходяться в прямій залежності від функціонування об'єкту); ризики, пов'язані з людським чинником, помилками конкретних осіб (працівників організації, проектувальників і т.д.); по сприйняттю ризику людьми (добровільний; примусовий).

Можливі і інші класифікації і у науковий літературі їх зустрічається досить багато. На рис. 1.5 наведено одну, на наш погляд, з найбільш вдалих класифікацій, яку ми детально проаналізуємо під кутом зору саме страхування.

Класифікація ризиків *по характеру небезпеки* може здійснюватись у відповідності до *типу об'єкту страхування*. У даному випадку мова може йти про ризики, які пов'язані з:

- власністю (майном: нерухоме, рухоме, нематеріальні активи). Дані ризики легко оцінюються у вартісній формі;
- доходами (виникають при створенні доходу або при його розподілі). Дані ризики оцінюються на основі порівняння альтернативних варіантів отримання доходу у перспективі;
- персоналом (мають неекономічну природу, тому оцінюються як можливі негативні фінансові наслідки);
- відповідальністю, яка виникає у зв'язку з непередбачуваними подіями у відношенні до невідомих на час оцінки осіб.

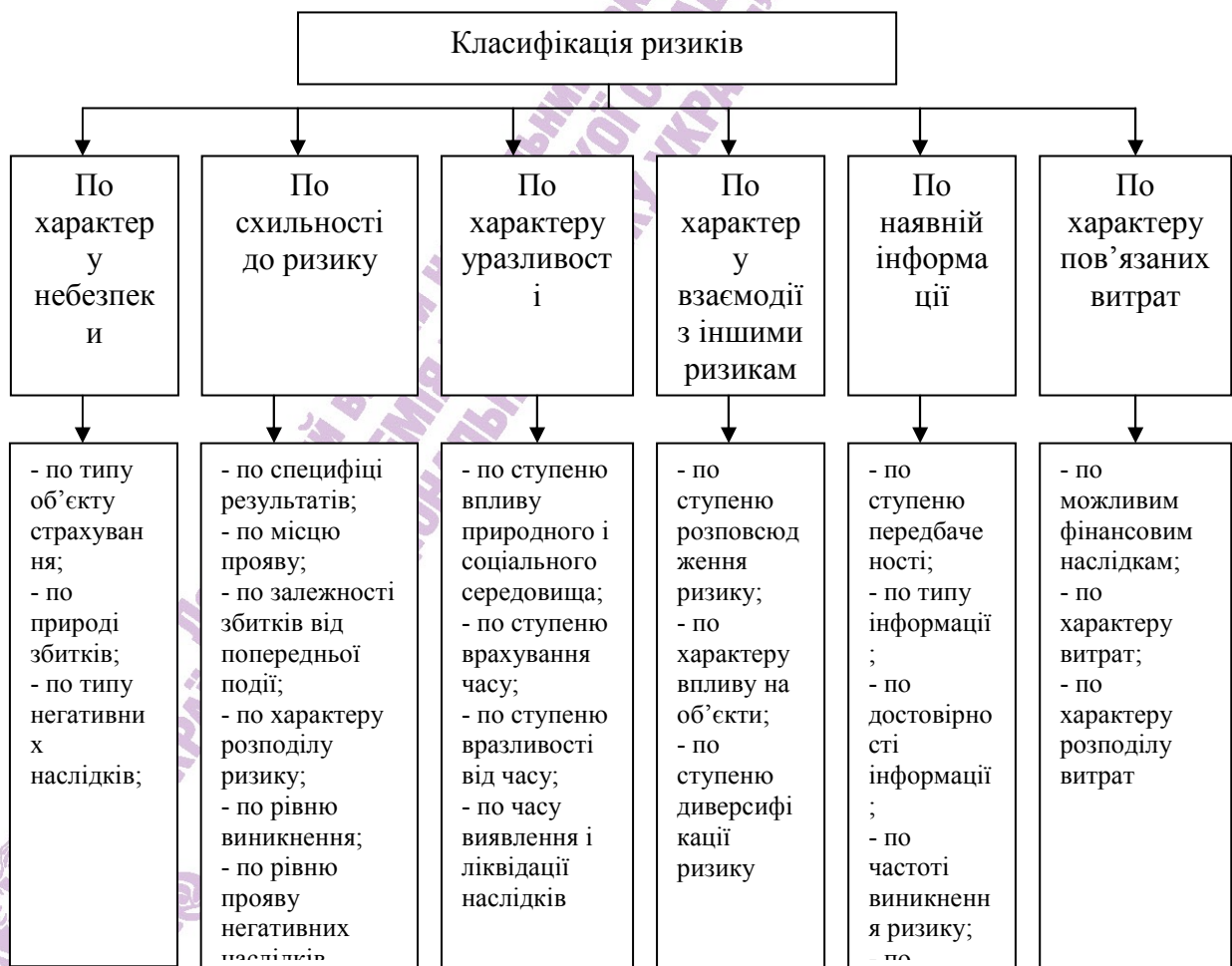

Рис. 1.5. Класифікація ризиків за різними ознаками

Ризики можуть бути класифіковані *по природі збитку*, яка формує характер і механізм виникнення збитків на основі чого виділяють наступні види ризику:

- природні ризики, які викликані стихійними явищами і природними катастрофами;
- технічні ризики, які є наслідками дії технологічних систем або проблемами у їхньому функціонуванні;
- ризики, пов'язані з людським фактором (персоналом – смерть, непрацездатність, звільнення; діями персоналу – аварії, помилки);
- ризики, пов'язані з економічною активністю (комерційні; ринкові);
- політичні ризики (пов'язані з оподаткуванням; державного регулювання; правові);
- соціальні ризики (злочинність, порушення правил безпеки...).

Класифікація може проводитись виходячи з того, наскільки *типовим* є той або інший ризик. У цьому випадку виділяють ризики:

- фундаментальний (регулярний), які заснований на закономірностях;
- спорадичний (нерегулярний).

Класифікація *по схильності до ризику* передбачає виділення ризиків *по специфіці результатів їх реалізації*, а саме:

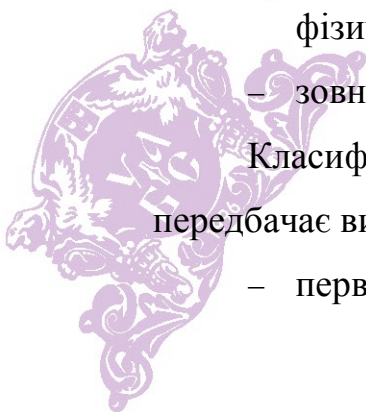
- чистий ризик, для якого усі результати пов'язані з негативними наслідками (наприклад, повень або пограбування);
- спекулятивний ризик, для якого можуть бути як негативні, так і позитивні наслідки (гра на біржі).

При класифікації *виходячи з місця прояву* виділяють наступні ризики:

- внутрішні, які пов'язані з організацією діяльності даної компанії або фізичної особи;
- зовнішні.

Класифікація *по ступеню залежності збитків від попередньої події* передбачає виокремлення таких ризиків:

- первинні, які безпосередньо пов'язані з самою небажаною подією;

- вторинні, які обумовлені наслідками вказаної події.

По **характеру розподілу наслідків** ризику, тобто в залежності від тих, на кого поширюється дія ризику, можна виокремити наступні різновиди ризику:

- однобічні (наприклад, ризик смертності);
- двобічні (ризик по договору з безумовною франшизою);
- багатобічні (інфляційні ризики).

При класифікації **по рівню виникнення ризику** їх розглядають як такі, що виникають на рівні:

- усієї економіки країни;
- адміністративно-територіальних одиниць і регіональних утворень;
- окремого господарюючого суб'єкту;
- структурних підрозділів;
- окремого робочого місця.

При класифікації **по рівню прояву негативних наслідків** виокремлюють:

- ризики, пов'язані з конкретним підрозділом;
- ризики організації (компанії);
- галузеві ризики;
- загальноекономічні ризики;
- глобальні ризики.

Наступна класифікаційна група утворюється при виборі такого критерію, як **характер уразливості** у результаті реалізації ризику.

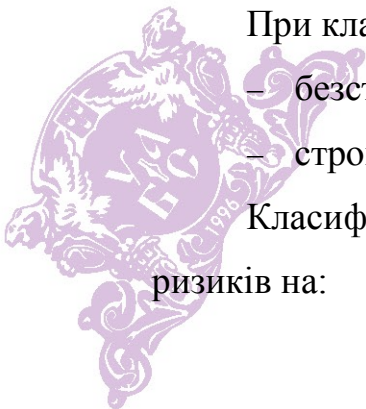
При цьому ризики може бути виокремлено виходячи **із ступеню впливу природного і соціального середовища** на ризик:

- наявність прямого впливу;
- відсутність прямого впливу.

При класифікації **по ступеню врахування часу** виділяють ризики:

- безстрокові;
- строкові ризики, які поділяють на довгострокові і короткострокові.

Класифікація **по ступеню вразливості від часу** передбачає розподіл ризиків на:

- статичні ризики які не залежать від часу;
- динамічні ризики які міняються у часі.

Ще одна класифікація у межах даної групи, це поділ ризиків **по часу виявлення і ліквідації наслідків їх прояву:**

- ризики з короткостроковим терміном виявлення і ліквідації наслідків (пожежі або біржові спекуляції);
- ризики з довгостроковим терміном виявлення і ліквідації наслідків (застосування азбесту у житловому будівництві).

У якості критерію класифікації ризиків може використовуватися **характер взаємодії досліджуваного ризику з іншими ризиками.** Тут можна виділити ризики у **залежності від ступеню розповсюдження ризику,** а саме:

- масові ризики, які є характерними для значної кількості однотипових об'єктів (наприклад, ризики автомобільних катастроф);
- унікальні ризики, які можуть мати місце тільки у окремих об'єктів.

У межах даної групи можна поділити ризики **в залежності від характеру впливу на об'єкти:**

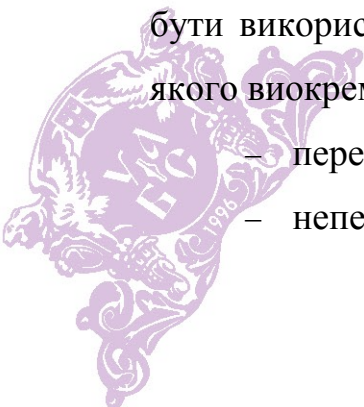
- загальні ризики, які розповсюджуються на усі об'єкти (наприклад, ризик природної катастрофи);
- приватний ризик, який розповсюджується тільки на окремий об'єкт.

Поділяють ризики також у **залежності від ступеню їхньої диверсифікації,** а саме:

- ризики, які диверсифікуються по обсягам, часу і простору;
- ризики, які не диверсифікуються по обсягам, часу і простору.

Наступна класифікаційна група – **по наявній інформації.** Тут може бути використаний такий признак, як **ступінь передбаченості,** виходячи з якого виокремлюють:

- передбачувані ризики (можна спрогнозувати);
- непередбачувані ризики.

Виходячи з *типу інформації* виділяють ризики у основі нашої уяви про них знаходиться:

- кількісна інформація;
- якісна інформація.

Виходячи *із достовірності інформації* виділяють ризики про які ми знаємо на основі:

- достовірної інформації;
- недостовірної інформації;
- неправдивої інформації.

Ризики можуть бути поділені виходячи з *частоти їх виникнення* на:

- ризики, які виникають доволі рідко;
- ризики середньої частоти;
- ризики, які реалізуються доволі часто.

Ризики можуть також поділяти у *залежності від розміру збитків*, які мають місце після їхньої реалізації. Тут виділяють наступні ризики: малі; середні; високі; катастрофічні.

Останню групу утворюють ризики, об'єднані *по характеру пов'язаних з ризиком витрат*.

У даній групі ризики можуть бути виділені виходячи з *можливих фінансових наслідків*, а саме:

- прямі збитки (конкретно втрата фінансових коштів або знищення матеріальних об'єктів);
- непрямі збитки, які пов'язані з недоотриманням доходів, збільшенням операційних витрат, з віддаленими наслідками небажаної події.

Можна класифікувати ризики виходячи з *характеру витрат*, а саме:

- витрати, пов'язані з необхідністю прийняття рішень в умовах невизначеності і ризику (на оцінку ризиків, на управління ризиком);
- витрати, пов'язані із зниженням ризику (витрати на пожежну сигналізацію, витрати на покращення умов праці);

- витрати, пов'язані з необхідністю виплат на покриття негативних наслідків у разі реалізації ризиків.

Ризики розрізняють також *по характеру розподілу витрат*, а саме на:

- ризики, наслідками яких є приватні витрати окремих фізичних або юридичних осіб;
- ризики, наслідками яких є суспільні витрати.

Слід також зазначити, що *окрім такої класифікації можуть використовуватися і інші, специфічні, які пов'язані з окремими видами бізнесу* (економічні ризики), наприклад, з діяльністю страхової компанії або комерційного банку, з діяльністю інвестиційної компанії та інші. При цьому класифікація ризиків обумовлюється специфікою того або іншого бізнесу.

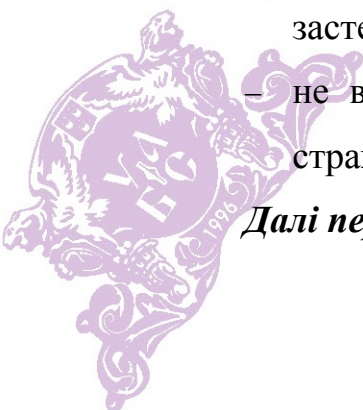
У процесі взаємовідносин різноманітних організацій з фінансовими інститутами виникають фінансові ризики: ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей (інфляційний, дефляційний, валютний, ліквідності); ризики, пов'язані з вкладенням капіталу (інвестиційні ризики).

Виходячи з типу економічних операцій виділяють торгівельні ризики, інвестиційні, фондові, кредитні, іпотечні і страхові.

Пропонуються і інші класифікації. Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні Т.А.Ротової пропонується уведення нової класифікаційної ознаки – *«умова прийняття ризиків на страхування»*, що забезпечує комплексний підхід до визначення можливості страхування, перевірки відповідності ризиків збалансованості страхового портфелю. Відповідно до даної ознаки виділено такі ризики, які:

- безумовно беруться на страхування;
- приймаються на страхування на певних умовах, як правило, із застереженнями;
- не входять до стандартного переліку ризиків, а приймаються на страхування за підвищеними тарифами [60].

Далі перейдемо до визначення ризику у страхуванні.

Відповідно до Закону України «Про страхування», **страховий ризик** – певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. **Страховий випадок** – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі (стаття 8).

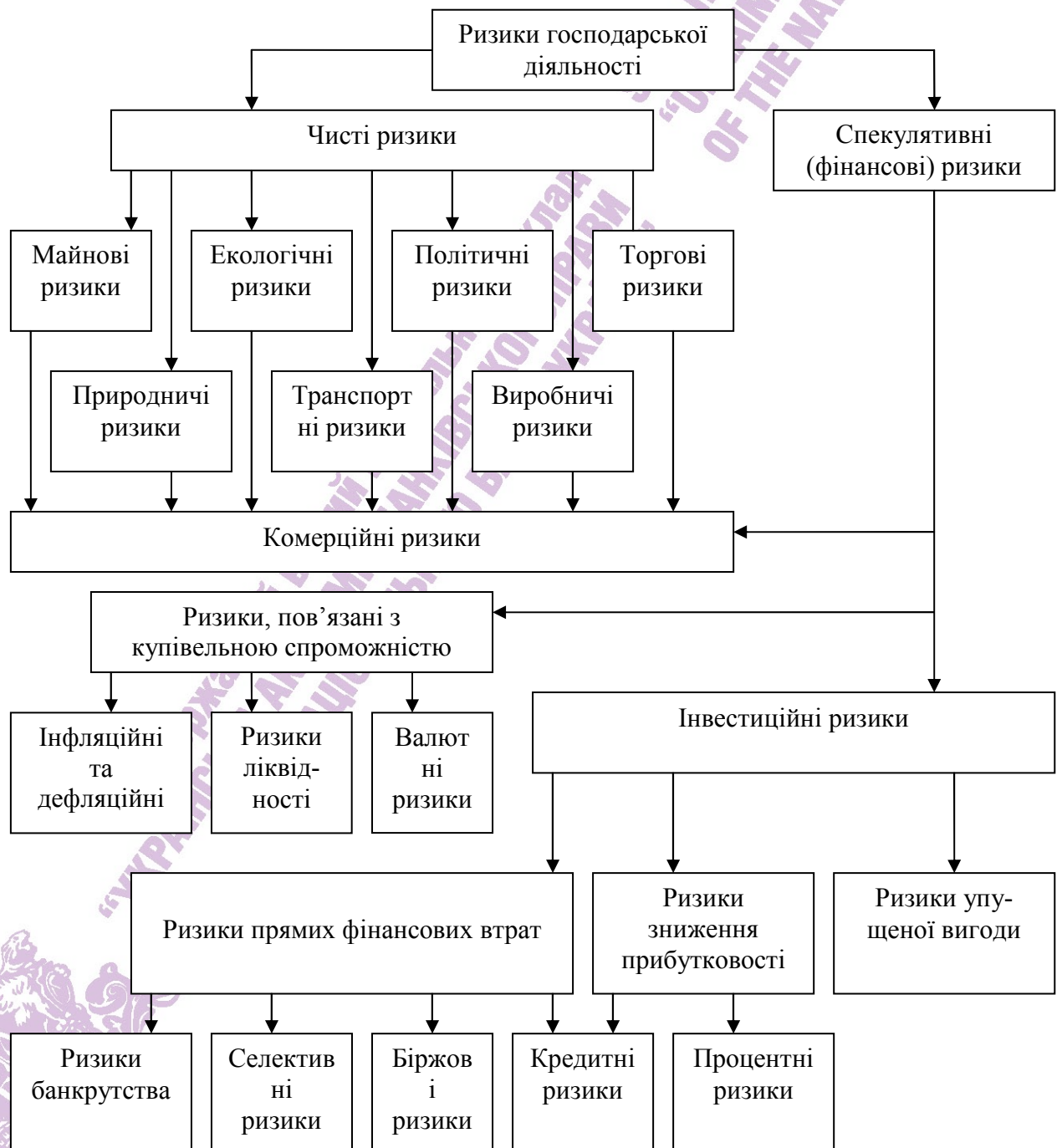

Рис. 1.6. Класифікація ризиків господарської діяльності

З точки зору страхування, сутність ризику становить потенційна можливість настання стихійного лиха, нещасних та інших непередбачуваних випадків, які призводять до збитків або упущення вигоди [6].

У словниках зі страхування ризик визначається як ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події, яка зачіпає інтереси осіб, причетних до тієї чи іншої справи, або всіх членів суспільства).

Під **страховим ризиком** також розуміють:

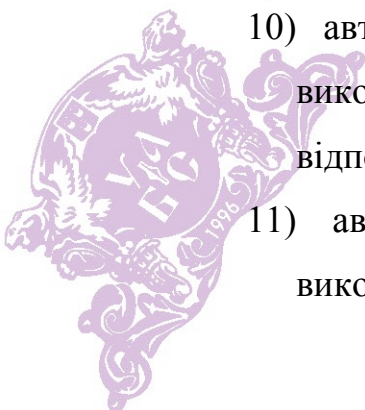
- певну подію, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання (ст. 8 Закону України «Про страхування») – можливість загибелі або пошкодження майна від вогню, повені, землетрусу та іншого лиха, непрацездатність, смерть, дожиття до певного віку або іншої обумовленої події;
- об'єкт страхування;
- вид відповідальності страховика;
- розподіл між страховиком і страхувальником шкоди, заподіяної страховим випадком.

Т.А.Ротова пропонує тлумачення **страхового ризику** як об'єкта управління, якому властиві, так звані, критерії страхованості (об'єктивний характер, вірогідність і повторюваність настання, кількісна вимірюваність, легітимність), що в сукупності зумовлюють виникнення страхового інтересу [60].

Л.О.Позднякова вважає, що **страховий ризик** – це подія, яка передбачає виникнення страхового інтересу, має ознаки імовірності настання, можливості її кількісного і якісного оцінювання та законодавчо визначені етапи та результати проходження [61].

Наведемо класифікацію ризиків по видам страхування **у відповідності з Першою Директивою Ради Європейських співтовариств (73/239/ЄЕС) [62]:**

- 1) нещасні випадки (включаючи нещасні випадки на виробництві і професійні хвороби): фіксовані фінансові види допомоги; види допомоги у вигляді відшкодування; поєднання обох вищенаведених; пошкодження пасажирів;
- 2) хвороба: фіксовані фінансові види допомоги; види допомоги у вигляді відшкодування; поєднання обох вищенаведених;
- 3) транспортні засоби пересування на землі (інші ніж залізничний рухомий склад;
- 4) залізничний рухомий склад. Шкода, завдана, або втрата залізничного рухомого складу;
- 5) літаки. Шкода, завдана, або втрата літаків;
- 6) кораблі (морські, озерні, річкові і водоканальні судна). Шкода, завдана, або втрата річкових і водоканальних суден, озерних суден, морських суден;
- 7) транзитний вантаж (включаючи товари, багаж та весь інший вантаж). Шкода, завдана, або втрата транзитного вантажу або багажу, незалежно від форми транспортування;
- 8) пожежа і природні сили. Шкода, завдана, або втрата власності (іншої ніж власність, включена у видах 3, 4, 5, 6 і 7) у зв'язку з пожежею, вибухом, бурею, природними силами, іншими ніж буря, атомною енергією, сповзанням ґрунту;
- 9) інша шкода, завдана власності. Вся шкода або втрати власності (іншій ніж власність, включена у види 3, 4, 5, 6, 7) у зв'язку з градом чи морозом і будь-яким іншим випадком таким, як крадіжка, інші, ніж ті, що перелічені в 8;
- 10) автомобільні зобов'язання. Всі зобов'язання, які виникають з використання автомобілів, що пересуваються по землі (включаючи відповідальність перевізника);
- 11) авіаційні зобов'язання. Всі зобов'язання, що виникають з використання авіації (включаючи зобов'язання перевізників);

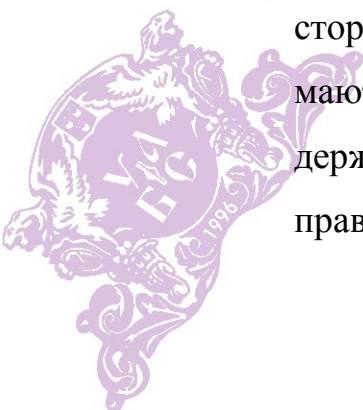
- 12) зобов'язання для кораблів (морських, озерних, річкових, водоканальних суден). Всі зобов'язання, що виникають з використання кораблів, суден або човнів на морі, озерах, річках або каналах (включаючи зобов'язання перевізника);
- 13) загальні зобов'язання. Всі форми зобов'язання, інші ніж згадані під № 10, 11, 12;
- 14) кредит: неплатоспроможність; експортний кредит; кредит з погашенням в розстрочку; застави; сільськогосподарський кредит;
- 15) поручительство: пряме; непряме;
- 16) різноманітні фінансові втрати: ризики з працевлаштування; недостатність доходу (загальна); непогода; втрата пільг; тривалі загальні витрати; непередбачувані торговельні витрати; втрата ринкової вартості; втрата ренти або надходжень; непрямі торговельні втрати, інші ніж ті, що зазначені вище; інші фінансові втрати (не торговельні); інші форми фінансових втрат;
- 17) юридичні витрати і видатки на судові розгляди;
- 18) надання допомоги особам, які потрапили у скрутну ситуацію при подорожуванні, знаходячись поза домівкою або поза місцем постійного проживання.

Правові аспекти договорів страхування, що охоплюють ризики, які існують у межах держав-членів, відповідно до *Другої Директиви Ради Європейських Співтовариств* [30] визначається згідно з наступними положеннями:

- (a) у разі, якщо власник страхового поліса має своє постійне місце проживання або центральне головне управління на території держави-члена, в якій існує ризик, право, що застосовується до договорів страхування є правом такої держави-члена. Однак, якщо право такої держави-члена це дозволить, сторони можуть обрати право іншої країни;

- (b) у разі, якщо власник страхового поліса не має свого постійного місця проживання або центрального головного управління на території держави-члена, в якій існує ризик, сторони договору страхування можуть обирати право держави-члена, в якій існує ризик, або право країни, в якій власник страхового поліса має своє постійне місце проживання або центральне головне управління;
- (c) у разі, якщо власник страхового поліса займається промисловою або комерційною діяльністю, або має вільну професію, і якщо договір охоплює два або більше ризиків, що стосуються такої діяльності і існують у різних державах-членах, свобода вибору права, що застосовується до договору, поширюється на право таких держав-членів і країни, в якій власник страхового поліса має своє постійне місце проживання або центральне головне управління;
- (d) незважаючи на підпункти (b) і (c), у випадках, коли держави-члени, про які йдеться в цих підпунктах, надають більшу свободу у виборі права, що застосовується до договору, сторони можуть скористатися цією свободою;
- (e) незважаючи на підпункти (a), (b) і (c), у випадках, коли ризики, охоплені договором, обмежені до випадків, що трапляються в одній державі-члені, іншій, ніж держава-член, в якій існує ризик, як визначено у статті 2 (d), сторони завжди можуть обирати право першої держави;
- (f) для ризиків, про які йдеться у статті 5 (d) (i) першої Директиви, сторони договору страхування можуть обирати будь-яке право;
- (g) той факт, що у випадках, про які йдеться у підпунктах (a) або (f), сторони обрали право, у випадках, коли всі інші елементи, що мають значення для ситуації на час вибору, пов'язані лише з однією державою-членом, не перешкоджає застосуванню обов'язкових правил права такої держави-члена, що означає правила, відступ від

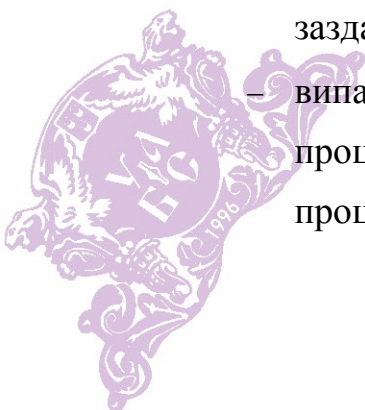

яких шляхом укладення договору не дозволяється правом такої держави-члена;

- (h) вибір, про який йдеться у попередніх підпунктах, повинен бути висловлений або продемонстрований з достатньою впевненістю в умовах договору або обставинами випадку. У разі, якщо це не так, або якщо не було зроблено вибору, договір регулюється правом країни з тих, які розглядалися у відповідних підпунктах вище, з яким він найбільше пов'язаний. Незважаючи на це, окрема частина договору, яка має тісніший зв'язок з іншою країною з тих, які розглядалися у відповідних підпунктах, може, як виняток, регулюватися правом такої іншої країни. Договір вважається таким, що найтісніше пов'язаний з державою-членом, в якій існує ризик, але це припущення можна спростувати;
- (i) у разі, якщо держава включає декілька територіальних одиниць, кожна з яких має свої власні правові норми щодо договірних зобов'язань, кожна одиниця вважається країною для цілей визначення права, що застосовується відповідно до цієї Директиви. Держава-член, в якій різні територіальні одиниці мають свої власні правові норми відносно договірних зобов'язань, не зобов'язана застосовувати положення цієї Директиви до протиріч, що виникають між законами таких одиниць.

Страховий ризик повинен задовольняти декілька умовам, а саме:

- ризик, який включається до обсягу відповідальності страховика, є можливим;
- ризик носить випадковий характер і сторонам договору страхування заздалегідь невідомий можливий розмір збитків;
- випадковість прояву даного ризику слід співвідносити з схожими процесами, які дають змогу робити висновки про закономірність процесів;

- настання страхового випадку не повинно бути пов'язаним з зацікавленою особою;
- факт настання страхового випадку є невідомим у часі і у просторі;
- страхова подія не повинна мати розмір катастрофи, тобто спричиняти масові збитки;
- наслідки реалізації ризику можливо об'єктивно оцінити.

Як зазначалося в роботах [63], не всі види ризиків підлягають страхуванню. Для того щоб ризик підлягав страхуванню, він повинен відповідати певним вимогам, а саме:

- повинна існувати досить велика група однорідних застрахованих учасників;
- причини втрат не повинні торкатися відразу великої кількості учасників страхування;
- причини й серйозність втрат не повинні визначатися навмисними діями застрахованих або страхувальників;
- втрати від настання ризику повинні бути такими, які важко імітувати й легко ідентифікувати;
- потенційні втрати, викликані ризиками, повинні бути досить великими та такими, що важко відтворюються;
- імовірність втрат повинна бути досить малою;
- розглянуті ризики повинні належати до виду масових, прояви яких незначно зв'язані між собою, а ймовірності прояву - відомі з високим ступенем точності.
- повинна бути доступної статистика реальних даних як база для розрахунку ймовірності втрат.

Доволі важливе питання у страхуванні – це управління ризиками.

У традиційному розумінні, *управління ризиками* – це діяльність по здійсненню конкретних заходів, направлених на вибір варіантів рішень в конкретних ризикових ситуаціях. Але можуть бути і інші, але близькі, визначення. Наприклад, Т.А.Ротовою під управлінням ризиками

пропонується розуміти сукупність послідовних дій суб'єкта господарювання (у рамках його загальної стратегії), спрямованих на уникнення ризиків або зменшення частоти та величини їх негативних наслідків (збитків) [60]. А у контексті діяльності страхової компанії **управління прийнятими на страхування ризиками** – це сукупність послідовних дій (андеррайтингу, контролю, фінансування тощо), спрямованих на мінімізацію ризиків або зменшення величини збитків унаслідок страхових випадків.

У навчальному посібнику Н.Б.Грищенко під управлінням ризиком (ризик-менеджментом) розуміється багатоступеневий процес, мета якого у зменшенні або компенсації збитків для об'єкту при настанні несприятливих дій [64].

Що стосується процесу управління ризиком, то він на практиці, як правило, розбивається на шість послідовних етапів, а саме: визначення цілі; з'ясування ризику; оцінка ризику; вибір методів управління ризиком (наприклад, попередження або оформлення договору страхування); застосування обраного метода (наприклад, придбання страхового полісу); оцінка результатів застосованих методів управління.

Можлива і декілька інша схема управління ризиком, наприклад така, як наведена на рис. 1.7.

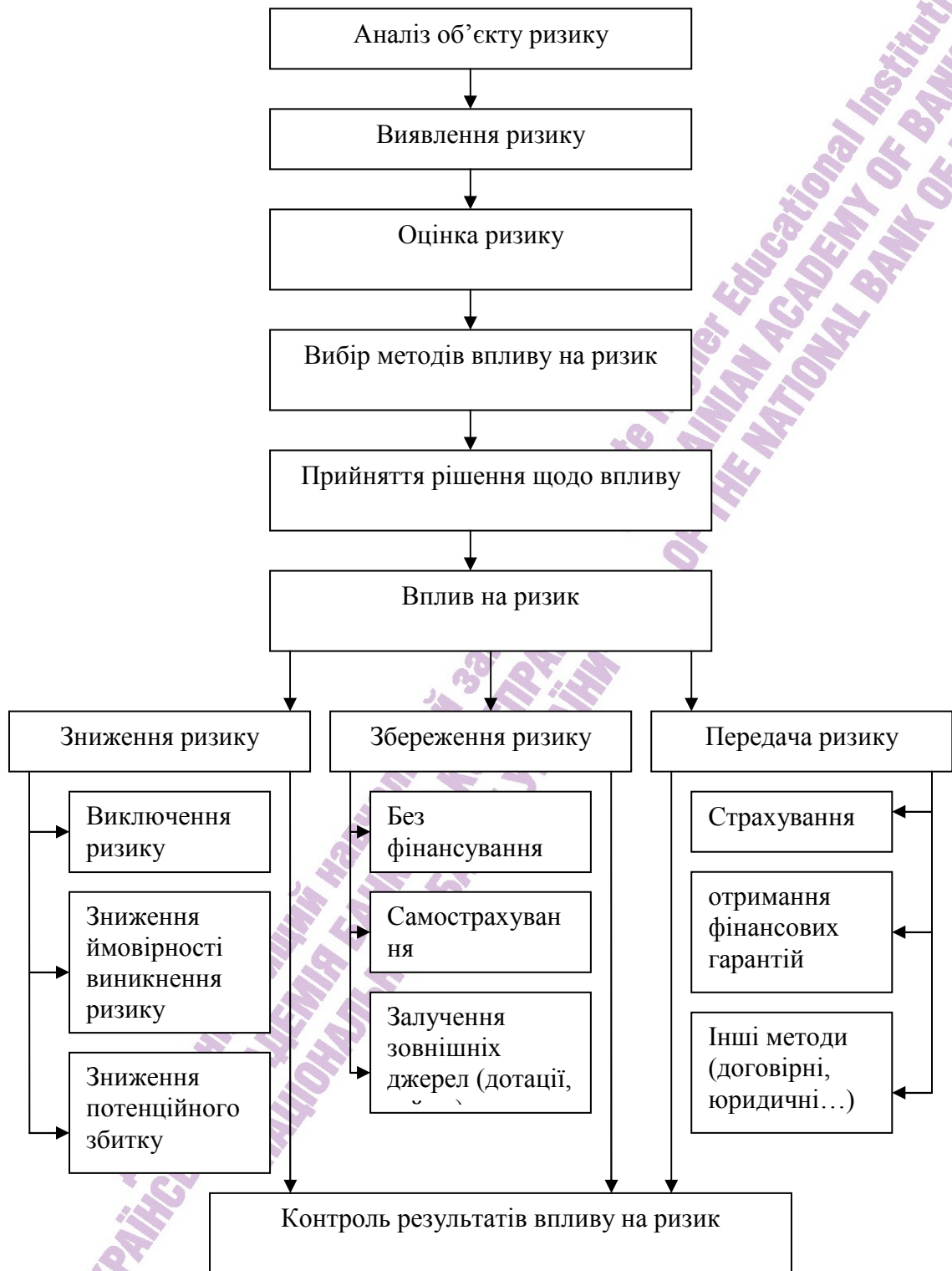

Рис. 1.7. Послідовність процесу управління ризиком у страхуванні [64]

Більш-менш повна систематизація підходів до змісту і послідовності етапів процесу управління ризиками наведено у роботі «Риск-менеджмент інновацій» [63], частка якої представлена нами у таблиці А1 додатку А.

Що стосується управління ризиками, то його основні методи було систематизовано нами у роботі «Традиционные методы управления риском»

[65], що представлено в таблиці А2 додатку А. При цьому слід мати на увазі, що страхування, як метод управління ризиками, має певні переваги і недоліки, які сформовані у таблиці 1.5.

Наведемо доволі розповсюджену *схему управління ризиками у страховому бізнесі* (рис. 1.7).

Тут слід надати пояснення, що саме у страхуванні розуміється під актуарними розрахунками та андеррайтингом (див. рис. 1.7). Актуарні розрахунки – це система математичних і статистичних методів обчислення страхових тарифів, методологія яких ґрунтується на застосуванні теорії ймовірностей, демографічної статистики та довгострокових фінансових обчислень інвестиційного доходу страховика. Актуарні розрахунки дають змогу страховій компанії визначити страховий тариф та частку кожного страхувальника у створенні страхового фонду. Андеррайтинг – це процес оцінювання та прийняття ризиків на страхування (перестраховування).

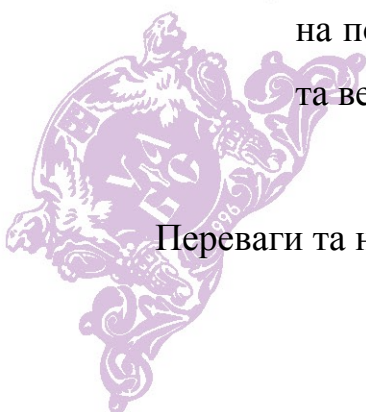
Таким чином, підводячи підсумки розгляду питань що визначення страхового ризику, слід констатувати наступне.

При розгляді ризиків у рамках даного дослідження будемо виходити з наступних концептуальних положень:

- *страховий ризик* – це певна подія, яка передбачає виникнення страхового інтересу і, виходячи з цього, є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання;
- *управління ризиками у страхуванні* – це сукупність спеціальних функцій і послідовних дій учасників страхового ринку, спрямованих на повне уникнення даних ризиків або зменшення частоти їх прояву та величини негативних наслідків.

Таблиця 1.5

Переваги та недоліки страхування як методу впливу на ризики [42, 43, 44, 66]

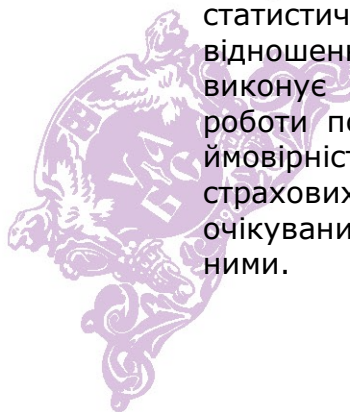

Переваги

1. Дозволяє знизити витрати, пов'язані з необхідністю задоволення претензій з боку учасників проекту у випадку його невдалої реалізації.
2. Здатне надати гарантію інвесторам в отриманні суми відшкодування, незалежно від фінансового стану фірми, що є додатковим аргументом для кожного учасника проекту при прийнятті ними рішення про участь у його фінансуванні.
3. Експертиза проекту страховою компанією при укладенні угоди страхування є стимулом до якісного та детального аналізу усіх аспектів проекту.
4. Знижує невизначеність у плануванні фінансової діяльності підприємства, оскільки невідомі витрати на компенсацію збитків у майбутньому замінюються детермінованими витратами на виплату страхових внесків.
5. Дає гарантію погашення потенційних збитків, що є особливо важливим у випадках, коли підприємець обмежений у використанні власних фінансових ресурсів або в залученні зовнішніх кредитів.
6. Дозволяє звільнити частину фінансових ресурсів, які повинні бути потенційно зарезервовані у фонді ризику для покриття непередбачених збитків, а зараз можуть бути використані для отримання додаткового доходу від інвестування у проект.
7. Скорочує витрати на управління ризиком, оскільки страхова компанія, володіючи досвідом та статистичними даними по відношенню до різних ризиків, виконує за підприємця частину роботи по збору інформації про ймовірність виникнення страхових випадків та очікуваних втрат, пов'язаних з ними.

Недоліки

1. Спрощує всю роботу, яка повинна постійно проводитися організаторами проекту з метою утримання рівня ризику в заданих межах.
2. При страхуванні особливі вимоги висуваються до кількісного виміру ризиків та об'ємів потенційних збитків.
3. Виникає необхідність обліку зміни вартості об'єкта, що страхується, з плином часу, що є не завжди можливим.
4. Високий рівень транзакційних витрат.
5. Нерозвиненість страхового маркетингу, а також той факт, що страховий ринок є ринком пропозиції, призводить до того, що в першу чергу розвиваються та вдосконалюються прості та вигідні для страхової компанії послуги.
6. Помилки при виборі страхової компанії та виду страхової угоди можуть завдати великої шкоди підприємцю, що потребує значної попередньої аналітичної роботи перед укладанням угоди страхування.
7. Як правило, при активному використанні цього методу зниження ризику потребує створення спеціалізованого відділу або підрозділу фірми, які будуть займатися питаннями страхування, що призводить до додаткових витрат.
8. Послуги страхових посередників (страхових агентів або страхових брокерів) дорого коштують, а пропозиція на ринку праці кваліфікованих посередників, які займаються питаннями страхування специфічних видів діяльності, досить обмежена.
9. Ефективність операцій страхування багато в чому залежить від сформованої повноцінної законодавчої бази та ефективного механізму державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю.
10. Нерозвиненість страхового ринку України.
11. Страхуванню підлягають тільки масові ризики, прояви яких незначною мірою корелюють між собою, а ймовірність прояву відома з високим ступенем точності.

12. Страхування не має на меті зменшення рівня ризику, а призначене лише для відшкодування матеріальних збитків у випадку настання ризикової ситуації.
13. Страхування не може забезпечити повну компенсацію всіх збитків, які виникають при невдалій реалізації проекту.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Education Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING”
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

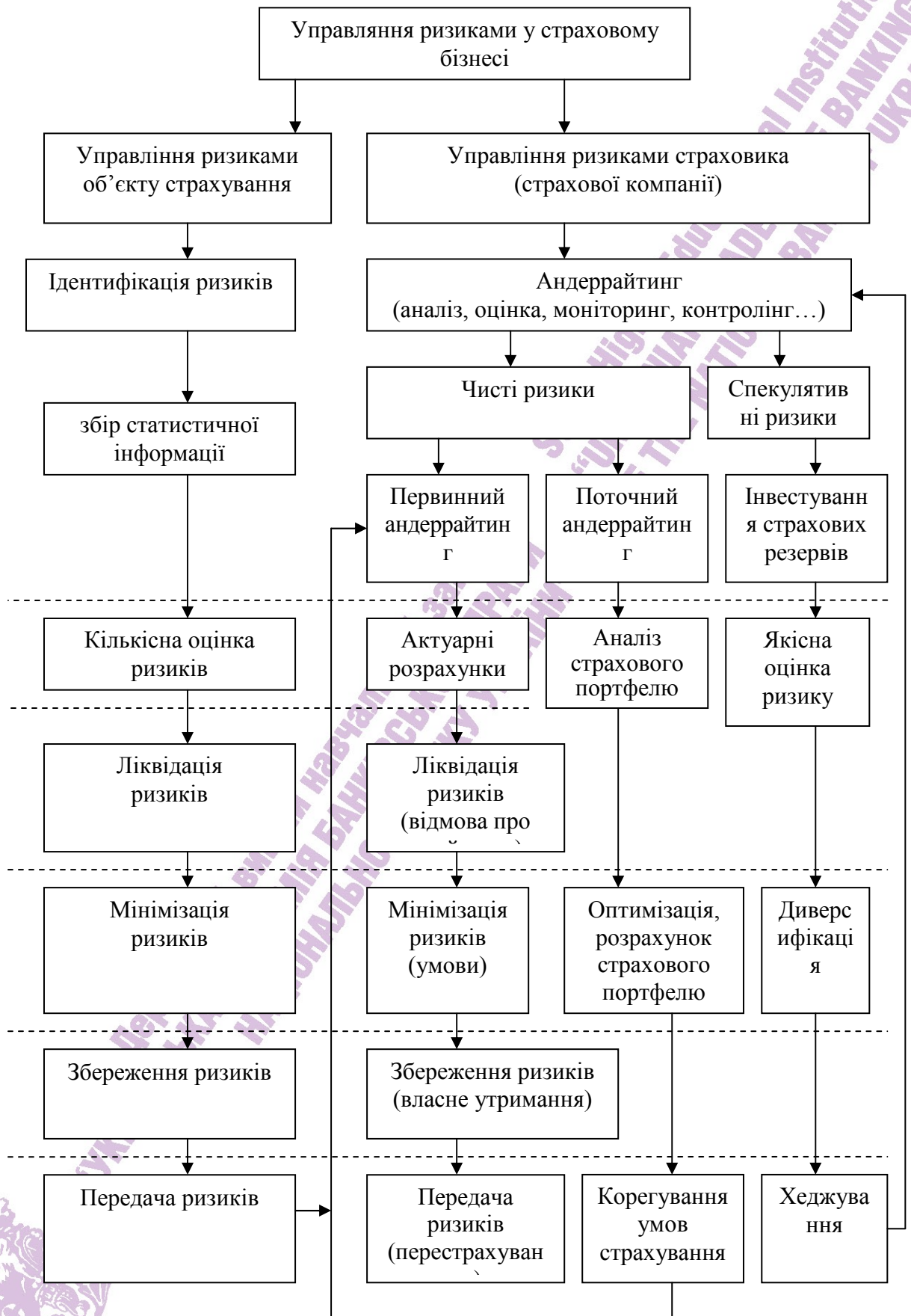

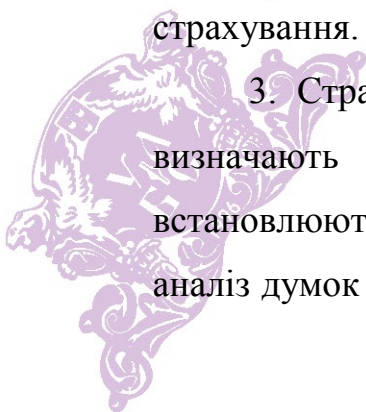
Рис. 1.7. Принципова схема управління ризиком у страховій справі

Висновки до розділу 1

1. Результати дослідження стосовно визначень сутності страхування свідчать про їх значну кількість, розпорошеність, несистемність, наявність деяких несуттєвих протиріч у визначеннях, а також про відсутність чіткої систематизації при проведенні того або іншого визначення. Так, дослідження автора дали змогу стверджувати, що у спеціальній науково-практичній літературі та нормативно-правових актах страхування розуміється переважно як: система заходів по створенню грошового (страхового) фонду; сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин; особливий вид економічної діяльності, пов'язаний з перерозподілом ризику; складне економіко-правове і соціальне явище; платна система фінансової компенсації. В той же час, необгрунтовано мало уваги приділяється вивченню страхування як дієвого інструменту реалізації політики держави (соціальної, екологічної, економічної), у зв'язку з чим методологічним підґрунтям подальшого дослідження обрано комплексне розуміння страхування як інструменту забезпечення сталого розвитку людства.

2. Систематизація функцій страхування дозволила стверджувати, що основними з них слід вважати: ризикову (компенсаційну), попереджувальну (превентивну), контрольну, накопичувальну, інвестиційну, заощаджувальну, стабілізуючу, репресивну. Виходячи з цього, автор дійшов висновку, що при дослідженні страхування як інструменту забезпечення сталого розвитку людства жодна з цих функцій не може бути визнана вирішальною, а методологічним підґрунтям подальшого дослідження обрано комплексне системне поєднання окремих напрямків функціонального навантаження страхування.

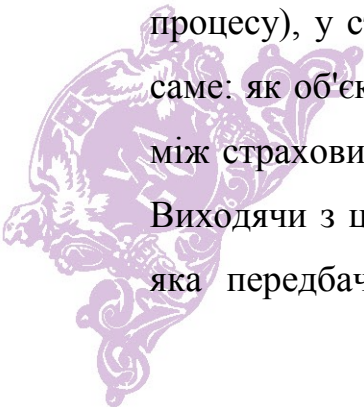
3. Страхування ґрунтується на специфічних принципах, які визначають об'єктивні можливості об'єкта бути застрахованим та встановлюють якісні і кількісні межі страхової відповідальності. Критичний аналіз думок вітчизняних та закордонних науковців з приводу виокремлення

найбільш пріоритетних з них дозволив дійти висновку, що при дослідженні страхування в контексті забезпечення сталого розвитку окрім загальних принципів здійснення страхування в цілому, слід розрізняти ще й принципи формування окремих його складових, а також принципи діяльності страхових компаній та регулювання страхового ринку.

4. Аналіз класифікаційних схем, які використовуються у сучасній теорії та практиці страхування, дозволив дійти висновку про відсутність чіткої, загальноприйнятої, вичерпної і однозначної процедури (усталеної методичної упорядкованості). Більшість класифікацій по ряду позицій перетинаються між собою, межі між окремими складовими найчастіше досить умовні, не завжди спостерігається чіткість у відповідності класифікаційній ознаці при ідентифікації того або іншого виду страхування, що вносить певні неузгодженості у теоретичні конструкції різних авторів, а також і у практичну діяльність страхових компаній. В той же час, завдяки науково аргументованій класифікації видів страхування створюються реальні передумови для встановлення місця кожного його виду в загальній системі, ефективного застосування відповідних методів і прийомів страхування, виходячи з чого систематизацію видів страхування можна вважати першим кроком на шляху до побудови ефективної системи управління страховим ринком.

5. Аналіз і систематизація науково-методичних підходів до розуміння сутності ризику у страхуванні дозволили стверджувати, що крім двох найбільш розповсюджених підходів до трактування ризику як економічної категорії у спеціальній науково-практичній літературі та нормативно-правових актах (як можливості настання несприятливої події та як дії, процесу), у страхуванні виникає певна специфіка щодо розуміння ризику, а саме: як об'єкту страхування, виду відповідальності страховика та розподілу між страховиком і страхувальником шкоди, заподіяної страховим випадком. Виходячи з цього страховий ризик запропоновано розуміти як певну подію, яка передбачає виникнення страхового інтересу і, виходячи з цього, є

об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання.

6. Систематизація підходів до класифікації ризиків дозволила дійти висновку, що крім традиційних критеріїв класифікації, у страхуванні на перший план виходить відповідність ризику специфічним вимогам (перерахованим у роботі) для того, щоб він міг бути застрахованим.

7. Систематизація переваг та недоліків страхування як методу управління ризиками, а також формалізація послідовності цього процесу у страховій справі дозволило автору дійти висновку, що під управлінням ризиками у страхуванні слід розуміти сукупність спеціальних функцій і послідовних дій учасників страхового ринку, спрямованих на повне уникнення даних ризиків або зменшення частоти їх прояву та величини негативних наслідків.

Результати роботи, наведені автором у даному підрозділі, знайшли відображення у наступних його публікаціях [67-70].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку суспільства

Сталий розвиток – це модель соціально-економічного життя суспільства, при реалізації якої задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей досягається без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь. Забезпечення сталого розвитку вимагає не просто інвестицій в екологію або якісь нові технології, але насамперед соціальних новацій, зміни пріоритетів і цілей розвитку цивілізації [71-73].

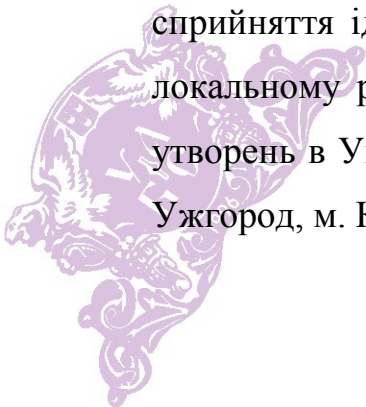
У 1997 році Україна ратифікувала 27 принципів переходу до сталого розвитку, які були затверджені на Другій міжнародній конференції ООН по навколишньому середовищу й розвитку (КНСР-2), що відбулася в червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) [74] за участю глав 179 держав. В наступні роки було здійснено ще цілий ряд кроків щодо офіційного визнання всесвітньої організації сталого розвитку на національному рівні, створена Національна комісія сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України, підготовлений урядовий проект Концепції сталого розвитку України [75], проект «Мережа міст сталого розвитку України» [76]. Верховною Радою були прийняті «Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [77], затверджена Концепція сталого розвитку населених пунктів [78].

В 2003 р. було створено Національну раду зі сталого розвитку України як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Управління

стратегії сталого розвитку функціонує в Апараті Ради національної безпеки і оборони України. Постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. схвалено Концепцію сталого розвитку населених пунктів, розраховану на довгострокову перспективу (15-20 років). Встановлено чимало положень стосовно забезпечення сталого розвитку в нормативно-правових актах, в тому числі екологічної спрямованості. При цьому слід зауважити, що в галузях законодавства механізмів, які б гарантували саме сталий розвиток, поки недостатньо. Національна стратегія сталого розвитку України до цього часу не прийнята, хоча це було передбачено Розпорядженням Кабінету Міністрів України [79].

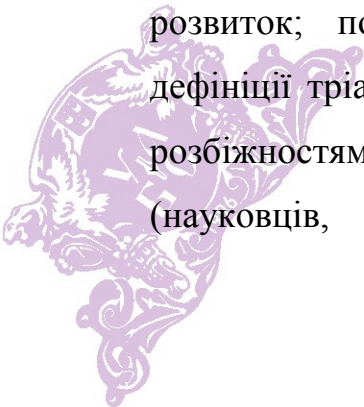
Слід зауважити, що поживлення законодавчих ініціатив держави в цьому напрямку останнім часом було обумовлено активізацією роботи Донецької [80-91], Одеської [92-101], Київської [102-114], Сумської [103-122], Львівської, Луцької та Волинської [123-139] наукових шкіл, які вже багато років досліджують проблеми сталого розвитку суспільства та розробляють механізми реалізації цієї концепції в Україні. Слід відмітити ґрунтовну науково-дослідну роботу «Еколого-економічні засади формування та реалізації стратегії сталого розвитку старопромислових регіонів України», що була виконана Донецьким науковим центром на замовлення Національної академії наук України [140], а також останні дослідження членів Академії економічних наук України «Майбутнє України: стратегія поступу» [141]. Крім того, слід відзначити цілий ряд ґрунтовних досліджень щодо методології впровадження концепції сталого розвитку, здійснених співробітниками Ради по вивченню продуктивних сил України [102-105]. Про тенденцію поступової популяризації та збільшення свідомого сприйняття ідеології сталого розвитку на національному, регіональному та локальному рівнях свідчать розроблені концепції окремих територіальних утворень в Україні, зокрема: Закарпаття, м. Прилуки, Вінницької області, м. Ужгород, м. Київ, м. Донецьк, м. Маріуполь, м. Севастополь тощо.

В той же час, зауважимо, що критичний аналіз зазначених концепцій дозволив нам стверджувати, що більшість з них принципово не відрізняється від програм соціально-економічного розвитку, питанням екологізбалансованого сталого розвитку приділяється вкрай мало уваги, а пропоновані заходи є досить безсистемними, що дозволяє стверджувати, що, незважаючи на значні прогресивні зрушення, які відбуваються останнім часом щодо популяризації концепції сталого розвитку та законодавчого врегулювання механізмів її впровадження, ефективність дій може бути суттєво збільшена лише при умові **формування системного підходу**.

Виходячи з цього нами пропонується власний підхід до формування множини чинників, що визначають критерії сталості, принципів та інструментів реалізації концепції сталого розвитку, а також формалізації основних проблем, що перешкоджають ефективній реалізації цієї концепції. Системне авторське бачення основних положень концепції сталого розвитку представлено на рис. 2.1. Далі в цьому підрозділі дисертаційної роботи ми послідовно надамо пояснення щодо кожної з представлених на рис. 2.1 складових авторської системи реалізації концепції сталого розвитку.

Почнемо з визначення сутності сталого розвитку як економічної категорії. Дослідження хронології формування моделі сталого розвитку світового співтовариства, а також систематизація науково-методичних підходів до її розуміння дозволили дійти висновку про відсутність узгодженості у визначенні сталого розвитку як економічної категорії. Це, на нашу думку, обумовлено, по-перше, можливістю дуже широкого трактування терміну “sustainable development” – як сталий, самопідтримуючий, тривалий, безперервний, стійкий, стабільний, збалансований або підтримуючий розвиток; по-друге, складністю збалансованого поєднання в межах однієї дефініції тріади «соціально-економічно-екологічний» розвиток; а по-третє, розбіжностями у поглядах представників різних прошарків населення (науковців, представників влади, політиків, підприємців, пересічних

громадян) щодо механізмів взаємодії економічних та екологічних факторів розвитку та зростання.

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню проблем сталого розвитку, дозволив нам стверджувати, що переважна більшість авторів визначає сталий розвиток залежно від специфіки тієї сфери, при дослідженні якої ця дефініція буде застосована. Так, ми виокремлюємо принаймні наступні аспекти у розгляді цієї економічної категорії:

- загальнозмістовний ([115, 142]);
- економічний ([143-145]);
- екологічний ([146-147]);
- соціальний ([123, 148]);
- соціально-економічний ([96, 149-153]);
- еколого-економічний ([154]);
- політико-правовий ([155-157]);
- міжнародний ([158]);
- інформаційний ([159]);
- комплексний еколого-економіко-соціальний ([160-161]).

Виходячи з цього, ми пропонуємо суттєво поглибити розуміння сталого розвитку та трактувати його як *сучасну довгострокову самоврегульовану концепцію розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності по забезпеченню охорони навколишнього середовища, яка забезпечує розв'язання суперечностей розвитку суспільства таким чином, щоб зміна параметрів безпеки людства не виходила б за межі катастрофічних (фатальних) для нього трансформацій*. На відміну від існуючих, такий підхід підкреслює довгостроковий характер цієї концепції, необхідність забезпечення безпеки людства у всіх її проявах, а також дозволяє віднайти суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок між забезпеченням сталого розвитку та механізмами дотримання параметрів безпеки у відповідних межах, до складу яких відноситься і страхування.

Далі викладемо авторський погляд на формування переліку складових забезпечення сталого розвитку.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY
OF THE NATIONAL BANK

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY
OF THE NATIONAL BANK

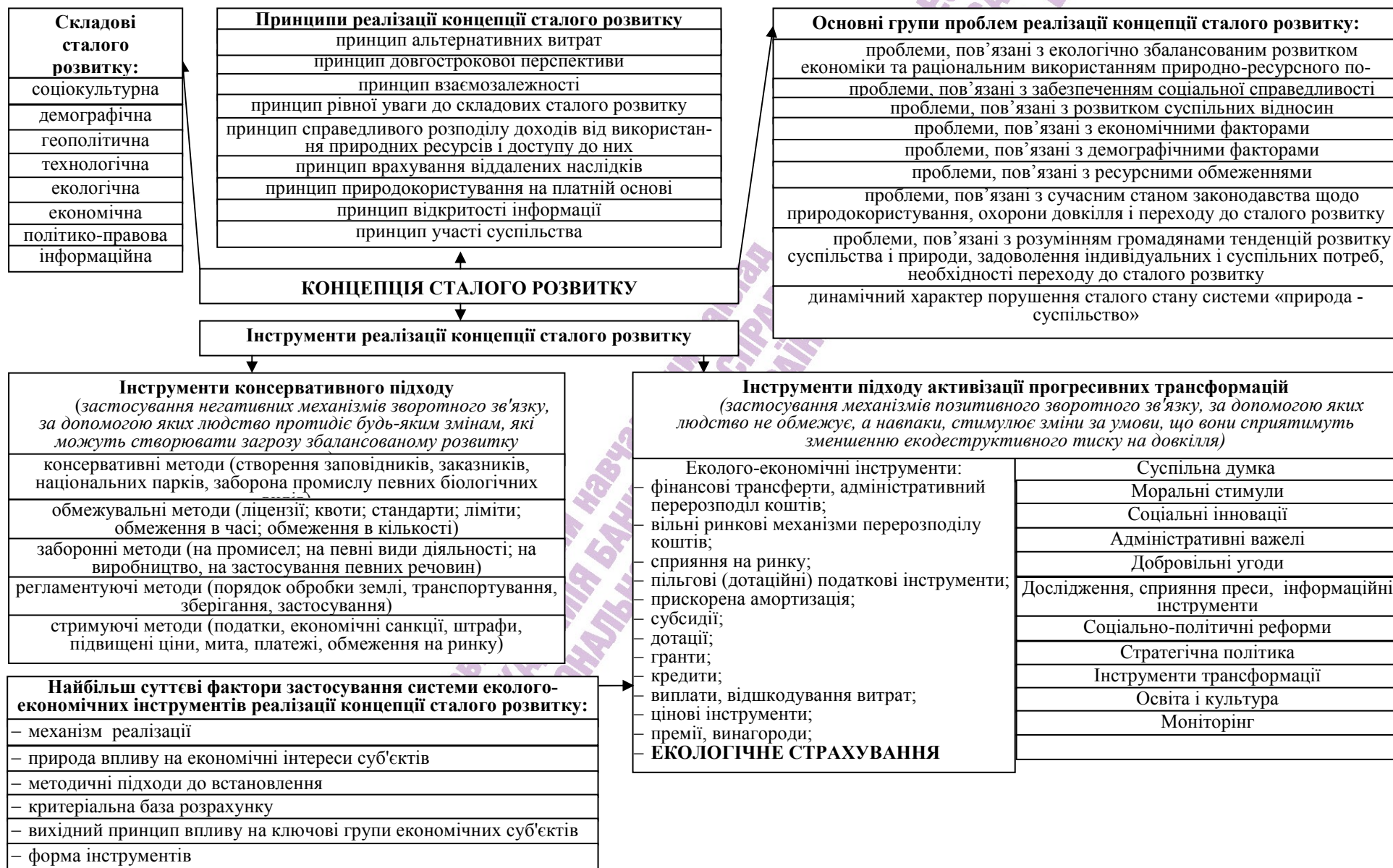

Рис. 2.1. Системне бачення концепції сталого розвитку

До основних складових забезпечення сталого розвитку традиційно відносять: економічну ефективність; охорону навколишнього середовища; безпеку на робочих місцях [162, 163]. Даний перелік не є вичерпним, оскільки ігнорує ще декілька важливих складових, без врахування яких забезпечити сталий розвиток буде неможливо.

Вважається за доцільне виділення наступних складових, реалізація яких у комплексі зможе забезпечити сталий розвиток:

1. ***Демографічна складова*** – контроль за змінами загальної чисельності населення, частки населення у працездатному віці, якісний склад населення, міграційні процеси тощо;
2. ***Екологічна складова*** – забезпеченість природними ресурсами, рівень забруднення навколишнього середовища;
3. ***Технологічна складова*** – науково-технічний та інноваційний потенціал суспільства, часта технологічних засобів виробництва в структурі ВВП та її динаміка, технологічні кризи і техногенні катастрофи;
4. ***Економічна складова*** – обсяг ВВП, рівень безробіття, обсяг споживання, структура економіки, фінансові потоки, ефективність економіки та інше;
5. ***Геополітична складова*** – державний лад та рівень демократизму, рівень соціально-політичної напруги, військовий потенціал;
6. ***Соціокультурна складова*** – тенденції розвитку та рівень науки, культури, освіти.
7. ***Інформаційна складова*** – інформаційна відкритість суспільства, вільний доступ до інформаційних ресурсів тощо.
8. ***Політико-правова складова*** – політична стабільність, усталеність нормативно-правового поля, рівність перед законом.

Далі викладемо формування системи принципів забезпечення сталого розвитку. Їх пропонується сформулювати наступним чином:

Принцип альтернативних витрат вимагає врахування альтернативних витрат використання природних ресурсів і екологічних благ. Виграш від певного варіанту використання повинен перевищувати альтернативні витрати. Це гарантує раціональність, тобто найкраще з можливих застосувань благ і ресурсів. Завдяки його використанню досягається ряд переваг: альтернативні витрати охорони навколишнього середовища розподіляються раціонально; формуються стимули до скорочення і запобігання забрудненню; усувається розрив між приватними й суспільними витратами, і в результаті ціни товарів поряд з витратами праці й капіталу включають екологічні витрати тощо.

Принцип довгострокової перспективи припускає, що у випадку вибору між охороною або деградацією навколишнього середовища альтернативні витрати повинні визначатися не статично, а в довгостроковій перспективі.

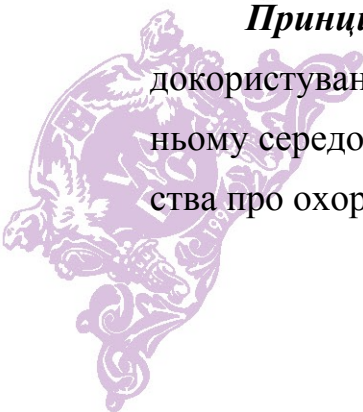
Принцип взаємозалежності. Підсистеми сталого розвитку утворюють складну мережу взаємодій, тому при проведенні екологічної політики необхідно враховувати переміщення забруднюючих речовин з одних підсистем навколишнього середовища в інші.

Принцип рівної уваги до складових сталого розвитку передбачає рівну увагу до його економічної, соціальної й екологічної складових і визнання неможливості розвитку людського суспільства при деградації природи.

Принцип справедливого розподілу доходів від використання природних ресурсів і доступу до них передбачає рівність можливостей щодо використання природних ресурсів і відповідно розподіл фінансових результатів від їх використання згідно з вкладом в його отримання.

Принцип врахування віддалених наслідків передбачає відмову від господарських й інших проектів, пов'язаних із впливом на природні системи, якщо їх наслідки непередбачені для навколишнього середовища.

Принцип природокористування на платній основі передбачає природокористування на платній основі й відшкодування населенню й навколишньому середовищу збитку, що наноситься в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього середовища.

Принцип відкритості інформації передбачає, що вся інформація стосовно тих чи інших аспектів сталого розвитку суспільства, є відкритою, доступною для загального використання.

Принцип участі суспільства передбачає участь суспільства, органів самоврядування й ділових кіл у підготовці, обговоренні, прийнятті й реалізації рішень в сфері забезпечення сталого розвитку, охорони навколишнього середовища й раціонального природокористування.

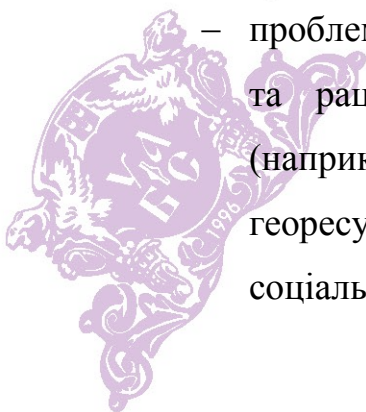
На нашу думку, методичну основу сучасного інструментарію забезпечення сталого розвитку складають два підходи: консервативний та прогресивних змін. Перший пов'язаний з консервуванням існуючого стану системи «людина – природа», другий – з випереджальними прогресивними змінами суспільної системи.

Далі викладемо авторський погляд на формалізацію основних проблем, що стримують впровадження концепції сталого розвитку.

Основною проблемою є динамічний характер сталого стану системи «природа-суспільство». Неможливо раз і назавжди досягти певного стану в обох підсистемах, які її утворюють. До основних розбалансовуючих факторів природної системи можна віднести: постійне зростання чисельності населення; швидка якісна зміна антропогенних факторів впливу; збільшення темпів міграції населення планети; суттєве збільшення кількісного виробництва енергії на планеті. Крім цих факторів, можна визначити ще цілий ряд, що заважають практичній реалізації концепції «стійкого розвитку».

Вважасмо за доцільне навести ці проблеми згідно з основними складовими, необхідними для забезпечення сталого розвитку:

- проблеми, пов'язані з екологічно збалансованим розвитком економіки та раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу (наприклад – забруднення довкілля, виснаження невідновлюваних георесурсів, зменшення різноманіття та продуктивності біоресурсів; соціально-демографічні проблеми, викликані незадовільним станом

- довкілля; повільне і несистемне вдосконалення структур виробництва та споживання та ін.);
- проблеми, пов'язані з забезпеченням соціальної справедливості (наприклад – підвищення рівня життя, зниження рівня бідності та розширення населення за доходами та майновим станом; зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості; збереження і зміцнення демографічного і трудового ресурсного потенціалу країни та ін.);
 - соціально-демографічні проблеми (наприклад – депопуляція; низька народжуваність і велика смертність; погіршення здоров'я значних верств населення та ін.);
 - проблеми, пов'язані з розвитком суспільних відносин (наприклад – створення дієвих механізмів захисту конституційних прав і свобод людини; формування громадянського суспільства, забезпечення в ньому політичної стабільності та взаєморозуміння та ін.);
 - проблеми, пов'язані з економічними факторами, що заважають повноцінній реалізації концепції сталого розвитку (наприклад – висока матеріалоємність і енергоємність виробництва; висока енергозалежність від зовнішніх джерел; некомплексність і низький економічний ефект використання мінерально-сировинних ресурсів та ін.);
 - проблеми, пов'язані з ресурсними обмеженнями сталого розвитку (наприклад – неефективне використання біоресурсів; зменшення врожайності і родючості сільськогосподарських угідь; зниження асиміляційного потенціалу екосистем та ін.);
 - проблеми, пов'язані з сучасним станом законодавства щодо природокористування, охорони довкілля і переходу до сталого розвитку (наприклад – комплекс нормативно-законодавчих документів щодо мотиваційного інструментарію екологічно спрямованої реструктуризації, механізм заохочення до зменшення енерго- та

ресурсоемності виробництва та переробки відходів, використання відновлюваних джерел енергії та ін.);

- проблеми, пов'язані з розумінням громадянами тенденцій розвитку суспільства і природи, задоволення індивідуальних і суспільних потреб, необхідності переходу до сталого розвитку (наприклад – низький рівень доходів та якості життя, захищеності життєдіяльності населення від негативних екологічних чинників та ін.).

Як бачимо, проблем що стоять на шляху реалізації концепції сталого розвитку в світу дуже багатого. Перш ніж говорити про можливі шляхи їх вирішення та необхідний для цього інструментарій, спробуємо визначити стадію, на якій знаходиться реалізація даної концепції в Україні.

Що стосується *реалізації концепції сталого розвитку в Україні*, то основні її принципи закладені в декларації «Порядок денний на XXI століття», яка передбачає досягнення поставленої мети протягом трьох етапів:

- перший – подолання еколого-економічної кризи, забезпечення макроекономічного зростання, збалансування виробництва та споживання, перехід до світових стандартів екологічної безпеки;
- другий – ефективне вирішення завдань структурної перебудови економіки держави, перехід до застосування переважно економічних механізмів стимулювання та регулювання структурних перетворень, гармонізацію відносин суспільства і природи, забезпечення збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу;
- третій – забезпечення сталого розвитку виробництва на базі нових секторів і галузей, створення екологічно чистих виробництв, задоволення потреб населення з урахуванням екологічних вимог, створення глобальної системи екологічної безпеки та фундаменту ноосферного розвитку [148].

На жаль, досвід багатьох держав, що прийняли відповідні стратегії, свідчить про те, що більшість подібних стратегій стикаються з серйозними

проблемами практичної реалізації. Саме тому основними цілями і завданнями при переході до сталого розвитку слід вважати наступні:

- створення відповідної правової основи, яка включає, зокрема, економічні механізми регулювання природокористування і охорони навколишнього середовища;
- розробка системи стимулювання господарської діяльності і встановлення меж відповідальності за її екологічні результати;
- оцінка господарської ємності локальних і регіональних екосистем та визначення припустимого антропогенного впливу на них;
- формування ефективної системи пропаганди ідей сталого розвитку, створення відповідної системи передачі знань про обмеженість потрібних для життєдіяльності ресурсів на всіх рівнях виховання і навчання.

Перехід до сталого розвитку потребує скоординованих дій у всіх сферах життя і адекватної переорієнтації соціальних, економічних та екологічних інститутів держави, регулююча роль якої в таких перетвореннях є основною. Держава повинна забезпечити створення умов, що обумовлюють зацікавленість громадян, господарських суб'єктів і соціальних груп у вирішенні завдань переходу до сталого розвитку. Вона також повинна забезпечувати безпеку в політичній, економічній, соціальній, екологічній, оборонній і іншій сферах, без чого перехід до сталого розвитку неможливий [164].

Підводячи підсумок, відмітимо, що на сьогодні людство досягло того етапу в своєму розвитку, коли необхідно зробити вибір між зростаючим споживанням та навколишнім середовищем, яке має задовольняти ці вимоги. В існуючій конфігурації «споживання/природа», природа має дуже мало шансів на виживання. Тому провідні вчені та політики розвинених країн шукають механізми по вирішенню цієї проблеми. Одним із варіантів є концепції сталого розвитку, що полягає в гармонізації взаємодії трьох сфер: економіка, природа та суспільство. Сьогодні слід розробляти інструменти реалізації даної концепції для створення:

- дійових механізмів забезпечення виконання вітчизняного екологічного законодавства та міжнародних угод щодо захисту природного середовища;
- механізмів заохочення економічних суб'єктів і населення до економії енергетичних та матеріальних ресурсів, впорядкування збору і переробки відходів, використання відновлюваних джерел енергії;
- механізму запобігання вилучення із господарського використання земель, які відносяться до захисних зон водойм;
- механізмів трансформації принципу «забруднювач платить» у «забруднювач платить тому, кому завдав шкоди»;
- фондів накопичення коштів для відновлення пошкоджених територій та закриття підприємств;
- нормативно-правового забезпечення переходу регіонів і галузей до сталого розвитку;
- урегульованості міжгалузевих економічних відносин.

Таким чином, перед науковцями стоїть дуже складна і важлива проблема формування практичного механізму реалізації концепції сталого розвитку.

2.2 Суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок страхування і сталого розвитку

Як зазначалося в підрозділі 2.1 дисертаційної роботи, реалізація системного підходу до впровадження концепції сталого розвитку в Україні, стикається з цілим рядом проблем. Ці проблеми пов'язані, з одного боку, з неефективністю адміністративних заходів з боку держави, а з іншого – недосконалістю ринкових механізмів сприяння сталому розвитку,

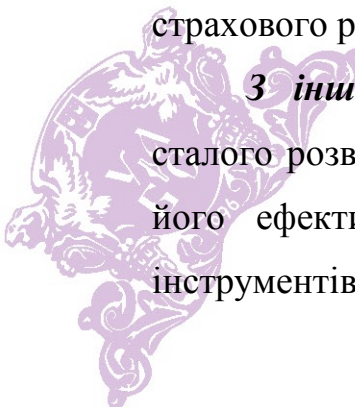
недостатній рівень соціальної відповідальності більшості підприємств, відсутністю поінформованості населення. Перспективним економічним інструментом, який може бути застосований для подолання одночасно як першого, так і другого блоку проблем, є впровадження екологічного страхування, оскільки воно, з одного боку – є цілком ринковим механізмом, а з іншого – може виступати в якості інструменту державного регулювання.

Дослідження автора дають можливість стверджувати про **відсутність в науковій літературі ґрунтовних досліджень щодо безпосереднього зв'язку страхування із забезпеченням сталого розвитку людства.**

В той же час, на нашу думку, **необхідність активізації застосування страхування як інструмента реалізації концепції сталого розвитку впливає із їх взаємозалежності.**

З одного боку, страхові компанії, здійснюючи операції в фінансовому секторі економіки, зацікавлені в стабільному ринковому, соціальному та екологічному середовищі, що є необхідною умовою їхньої діяльності. Оскільки інтереси окремої страхової компанії як комерційної структури орієнтовані на одержання максимального прибутку при припустимому рівні ризику, їх участь у функціонуванні страхового ринку відбувається лише при наявності сприятливих умов, зокрема – сталого розвитку суспільства. Іншими словами, забезпечення реалізації концепції сталого розвитку здійснює вплив на макроекономічне середовище держави, складовою якого є страховий ринок. Крім того, забезпечення сталого розвитку вимагає певних змін в економічному середовищі держави, що обумовлює появу та розвиток нових форм економічних відносин, в тому числі нових видів страхування. Тобто сталий розвиток країни є важливою умовою функціонування страхового ринку країни, а, отже, і страхування в цілому.

З іншого боку, стабільність та ефективність реалізації концепції сталого розвитку багато в чому залежить від надійності страхового ринку, його ефективного функціонування. Страхування виступає як один із інструментів реалізації концепції сталого розвитку. Страхування не тільки

формує систему відповідальності за можливі збитки, що будуть завдані природному середовищу, але і створює резервні фонди для відшкодування завданих збитків. Крім того страхова сфера є важливим елементом фінансової та економічної систем держави, в якій зосереджена значна кількість фінансових ресурсів. Таким чином, страхування здійснює безпосередній вплив на сталий розвиток країни.

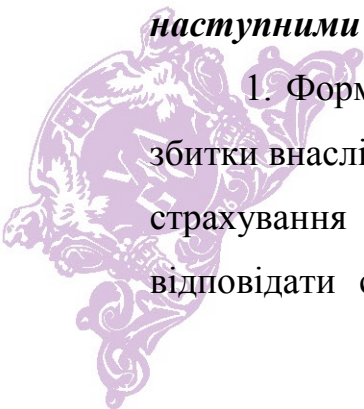
Таким чином, можемо констатувати **наявність взаємного впливу сталого розвитку та страхування**. Цікавими, на наш погляд, є трансформаційні процеси, що відбуваються при цьому. Страхування може виступати як суб'єкт у відносинах зі сталим розвитком, тобто здійснює вплив на процеси, необхідні для забезпечення сталого розвитку, одночасно з цим страхування може виступати об'єктом, на який здійснює вплив суб'єкт, тобто сталий розвиток. Отже, неможна відокремлювати процеси, необхідні для забезпечення сталого розвитку і розвиток страхування та страхової сфери, оскільки вони взаємопов'язані.

Таким чином, ми пропонуємо вважати, що страхування та сталий розвиток як підсистеми загального економічного простору, здійснюють взаємний вплив одна на одну, що носить **суб'єктно-об'єктний характер** (страхування є суб'єктом, що безпосередньо впливає на можливості реалізації концепції сталого розвитку, яка, у свою чергу, являє собою об'єкт – тобто частину сфери страхових інтересів).

Спробуємо визначити основні складові, в рамках яких здійснюється, проявляється цей взаємозв'язок.

Страхування, виступаючи суб'єктом у відносинах «страхування – сталий розвиток» здійснює вплив на об'єкт (сталий розвиток) за наступними напрямками.

1. Формує систему відповідальності економічних суб'єктів за можливі збитки внаслідок порушення сталості розвитку. Саме використання інституту страхування в якості регулюючого механізму дозволяє з одного боку відповідати страховим компаніям в рамках страхових випадків та умов

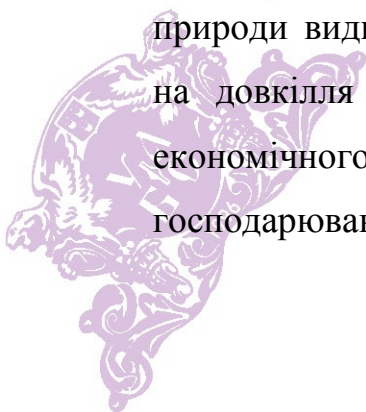
договору за можливі збитки, а, з іншого, примушує страховиків здійснювати заходи по недопущенню настання страхових подій.

2. Створює резервні фонди для відшкодування можливих збитків внаслідок порушення сталості розвитку. Держава та підприємства, на які покладається відповідальність по відшкодуванню збитків внаслідок порушення сталості розвитку часто бувають неготові до цього – не вистачає фінансових ресурсів або вони відсутні взагалі. У випадку ж використання страхування, страхові компанії заздалегідь створюють фонди для компенсації можливих збитків.

3. Забезпечує економічну захищеність реципієнтів (економічних суб'єктів), які можуть зазнати шкоди в результаті порушення сталості розвитку. Бажання уникнути страхових виплат буде змушувати страхові компанії контролювати діяльність потенційних порушників сталого розвитку. Завдяки цьому ймовірність настання певних несприятливих подій буде зменшуватись. В той же час, у випадку настання несприятливих подій, що є страховим випадком, страхова компанія компенсує економічним суб'єктам втрати. Вплив цих факторів в підсумку приведе до збільшення економічної захищеності суб'єктів господарювання.

4. Непрямо (опосередковано) створює економічні стимули відмови від потенційно небезпечних (з позиції сталого розвитку) виробництв – оскільки витрати на страхування досить значні, підприємства будуть намагатись їх уникнути, що можливе лише у випадку приведення виробничого процесу у відповідність до екологічних вимог.

5. Створює цілеспрямований вплив на економічні інтереси суб'єктів господарювання в напрямку переорієнтації на безпечні для суспільства та природи види діяльності та стимулює зменшення екодеструктивного тиску на довкілля та соціодеструктивного впливу на суспільство за рахунок економічного тиску (у вигляді страхових платежів) на суб'єкти господарювання.

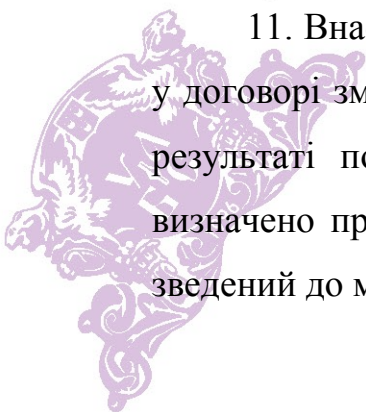
7. Сприяє підвищенню рівня знань щодо проблеми сталого розвитку. Необхідність прийняття обґрунтованих економічних рішень вимагає детального вивчення різних сфер, пов'язаних зі сталим розвитком страховими компаніями, оскільки без цього неможливо зробити адекватні актуарні розрахунки, вірно визначити страховий тариф та суму компенсації.

8. Завдяки індивідуальному адресному характеру страхування фінансові потоки не розпиляються на шляху від платника до адресата, а використовуються на реальні потреби.

9. Є однією зі складових фінансової, соціальної, економічної та екологічної безпеки держави в контексті сталого розвитку. Оскільки страхування досить різноманітне за видами та об'єктами застосування, воно використовується в усіх основних сферах економіки, розвиток яких впливає на реалізацію концепції сталого розвитку. Отже, через безпосередній вплив на різні сфери економіки, страхування опосередковано впливає на реалізацію концепції сталого розвитку в країні.

10. Забезпечує найшвидше (порівняно з іншими економічними інструментами) відшкодування збитків від порушення сталості розвитку (особливо при застосуванні солідарної відповідальності та поєднанні зусиль страховиків). Страхові компанії володіють значними запасами ліквідних фінансових ресурсів, а використовуючи можливості перестрахування фінансові можливості збільшується, а ризики перерозподіляються. Оскільки страхові відносини є предметом господарських договорів, де чітко визначені як межі фінансової відповідальності кожної зі сторін, так і строки виконання зобов'язань, створюються необхідні умов для максимально швидкої компенсації збитків.

11. Внаслідок обов'язковості або чіткості визначення умов страхування у договорі зменшує ймовірність ухилення порушника від відповідальності в результаті порушення сталості розвитку. В договорі максимально чітко визначено права та обов'язки сторін, в результаті чого «пошук крайнього» зведений до мінімуму.

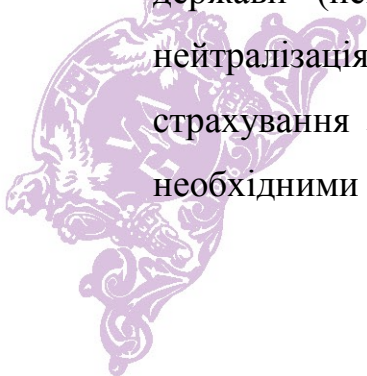

12. Підвищує рівень відповідальності та громадської самосвідомості в суспільстві, увагу до проблем сталого розвитку.

13. Як унікальна галузь економіки, що професійно пов'язана з управлінням ризиками, сприяє розвитку досліджень щодо впливу на соціально-економічні, екологічні та інші ризики порушення сталості розвитку, формуванню статистичної та фактологічної бази. За умов ринкової економіки, особливості економіки України, коли на фундаментальні дослідження коштів не вистачає, страхові компанії можуть виступити замовником досліджень щодо екологічної складової розвитку суспільства. До цього їх буде спонукати економічна необхідність оцінити можливий розмір збитків, ймовірність їх появи та вартість нейтралізації, без яких неможливо буде визначити ані страховий тариф, ані страхову премію.

14. Як система відносин по перерозподілу національного доходу сприяє спрямуванню коштів спеціальних страхових фондів саме в ті сфери, які вимагають компенсації втрати доходу населення внаслідок дії певних соціальних або екологічних ризиків. Даний механізм реалізується за допомогою страхування ризиків у певних сферах та відшкодування страховими компаніями понесених збитків. Таким чином досягається максимальна адресність фінансових потоків.

15. Як соціально-економічний інститут зумовлює особливі відносини, які складаються в суспільстві, і опосередковано впливають на стабільність соціально-економічного розвитку країни, що, в кінцевому підсумку, є необхідною передумовою реалізації стратегії сталого розвитку. Страхування є важливою сферою як економічних, так і суспільних відносин, яка є базисом сучасного суспільства. Фактично саме страхування вирішує цілий ряд задач держави (пенсійне забезпечення, медицина, контроль за екологією та нейтралізація негативних зовнішніх ефектів). Ефективно діючий інститут страхування забезпечує стабільний розвиток суспільства і економіки, що є необхідними передумовами сталого розвитку.

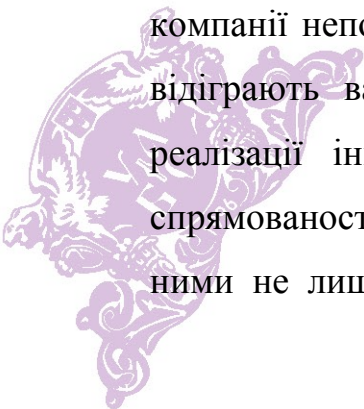

16. Є специфічною сферою реалізації грошових відносин щодо забезпечення сталого розвитку. У випадку настання страхового випадку (якщо відбулась якась екологічна катастрофа чи спрацював певний негативний зовнішній ефект, що є об'єктами страхування) саме страхові компанії відшкоднують заподіяні природі, суспільству, економіці збитки. При чому, на відміну від державних інститутів, така компенсація буде зроблена в строк та повному обсязі, оскільки є предметом господарського договору.

17. Як елемент фінансової системи держави забезпечує мобілізацію коштів для прямої державної фінансової підтримки перспективних напрямків реалізації концепції сталого розвитку. Страхова сфера є одним з найбільшим платником податків в державі, а, отже, забезпечує значну частку фінансових надходжень бюджету країни. Які держава в свою чергу може використати для реалізації необхідних заходів з забезпечення сталого розвитку.

18. Грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні страховиків, складають значну частину фінансового ринку і слугують свого роду фінансовою гарантією стабільності в суспільстві, що є необхідною передумовою реалізації концепції сталого розвитку. Розвинені країни світу давно використовують страхову сферу в якості інструменту з підтримання економічної рівноваги та важеля по згладжуванню ризикової природи ринкової економіки, беручи на себе частину ризиків економічних суб'єктів. Крім того, за рахунок акумуляції страховими компаніями значних фінансових ресурсів останні мають можливість впливати на ліквідність в економіці країни та підтримувати її розвиток за рахунок інвестиції коштів, що є в розпорядженні страхових компаній.

19. Зростання страхових капіталів призводить до того, що страхові компанії непомітно перетворюються в спеціалізовані кредитні установи, які відіграють важливу роль в опосередкованому фінансовому забезпеченні реалізації інвестиційних проектів і програм соціальної та екологічної спрямованості. Фінансові ресурси страхових компаній використовуються ними не лише в якості резервів для компенсації страхових випадків, а й

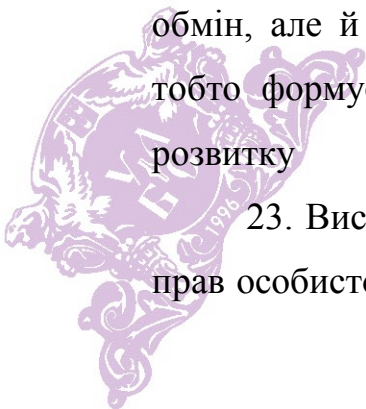
активно інвестуються за різними напрямками. Страхові компанії вже давно перетворились в одного з найпотужніших гравців на світовому ринку інвестицій.

20. Визначаючи форму організації страхових відносин, держава встановлює певні організаційно-правові умови для управління різними за масштабами, спустошеністю і соціальною значущістю ризиками, в тому числі ризиками порушення сталості розвитку суспільства. В руках держави зосереджений потужний арсенал інструментів з управління економікою та економічними суб'єктами. Саме у компетенції держави та її органів знаходиться визначення видів обов'язкового страхування. Тобто, фактично, держава може створити умови, за яких діяльність підприємств та її наслідки будуть відповідати концепції сталого розвитку, наприклад, ввівши обов'язкове страхування екологічних ризиків.

21. Сприяє підвищенню ефективності саморегуляції механізму сталого розвитку. Оптимальним варіантом реалізації концепції сталого розвитку є не примусове державне регулювання, а створення таких умов, при яких господарські суб'єкти будуть зацікавлені в сталому розвитку. Тобто за допомогою саморегуляції ринкового механізму буде відбуватись сталий розвиток суспільства, а страхування буде виступати в якості цілком ринкового регулятивного механізму.

22. Як напрямок використання ресурсів (труда, капіталу) заради запобігання руйнівних лих чи таких збитків, які виникають незалежно від людської діяльності і суспільних умов у силу дії стихійних сил природи і суспільства, страхування за функціональним призначенням відноситься не лише до таких очевидних стадій відтворювального процесу, як розподіл та обмін, але й певною мірою забезпечує стадії виробництва та споживання, тобто формує фундаментальне підґрунтя для реалізації концепції сталого розвитку

23. Виступаючи як один із засобів забезпечення економічної свободи і прав особистості в умовах ринкової економіки, страхування реалізує основні

засади філософії сталого розвитку. Страхування є цілком ринковим механізмом, що є результатом еволюції ринкових відносин. Використовуючи послуги добровільного страхування суб'єкти господарювання самостійно вирішують страхувати їм свої ризики чи ні. В той же час саме завдяки компенсаціям страхових компаній у разі настання страхових випадків нівелюється негативний вплив на навколишнє середовище, завдяки цьому забезпечується право особистості на екологічно чисте середовище.

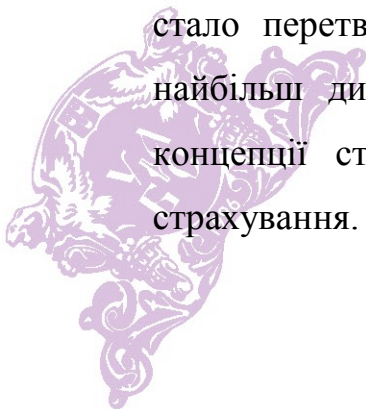
24. У відомості людей страхування напряму асоціюється з якістю життя і є синонімом його безпеки; у філософському сенсі страхування базується на доктрині “розсудливо обережної людини” (у випадку, коли дії конкретної людини виразилися в нанесенні будь-кому збитку, але сама людина була достатньою мірою розсудливою і не порушувала закон, але вона несе фінансову відповідальність за нанесений збиток), що цілком збігається з сутністю концепції сталого розвитку

В той же час, в результаті формування сталого розвитку суспільства виникає цілий ряд наслідків, що впливають на розвиток страхування. Тобто ***сталий розвиток у відносинах «страхування-сталий розвиток» виступає суб'єктом, здійснюючи вплив на об'єкт – страхування.***

Цей вплив проявляється за наступними напрямками.

1. Реалізація концепції сталого розвитку вимагає здійснення відповідного управління макроекономічними, соціальними і демографічними ризиками вимагає формування відповідного механізму реалізації соціальної політики держави, системи соціального захисту населення, основу яких і складає страхування.

2. Одним з наслідків сучасної тенденції переходу до сталого розвитку стало перетворення соціології ринку страхування життя у провідний та найбільш динамічний напрям соціальних наук. Таким чином реалізація концепції сталого розвитку стимулює розвиток та появу нових видів страхування.

3. Реалізація кожного з напрямків сталого розвитку (економічного, соціального та екологічного) за своєю об'єктивною природою є ризикованим, що обумовлює виникнення економічної потреби та зацікавленості у захисті від ризиків, зокрема – страхуванні.

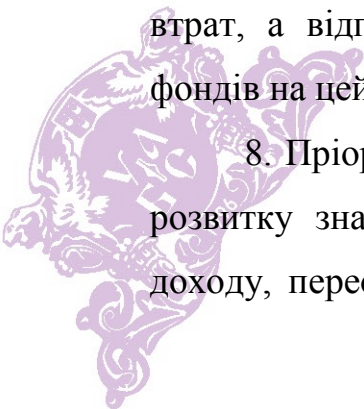
4. В умовах суспільної соціально-економічної стабільності, високого рівня життя, що є безпосередніми результатами реалізації концепції сталого розвитку, страхування як галузь набуває більшого розвитку, ніж в умовах кризи та нестабільності.

5. Соціальна, економічна та екологічна безпека держави, що є безпосереднім наслідком реалізації концепції сталого розвитку, з одного боку зменшують частоту страхових виплат, та відповідно – підвищують доходи страховиків. З іншого, реалізація концепції сталого розвитку ставить перед державою досить чіткі цілі як з точки зору економічного, так і екологічного розвитку. Прямим наслідком цього будуть зміни в державній політиці щодо регулювання діяльності підприємств. Все це створить передумови для впливу держави на підприємства (наприклад, у вигляді економічних санкцій чи навпаки податкових пільг та економічних стимулів) з метою переорієнтації їх на безпечні для суспільства та природи види діяльності. Таким чином економічні суб'єкти будуть зацікавлені у використанні різних форм страхування для компенсації своїх можливих збитків від екологічно-, суспільнонебезпечної діяльності.

6. Розвиток концепції сталого розвитку обумовлює появу нового типу страхування – страхування фінансових (або інших) ризиків втраченої вигоди на випадок непередбачуваних витрат чи неотримання очікуваних доходів.

7. При порушенні сталості розвитку виникає потреба у відшкодуванні втрат, а відповідно – у попередньому формуванні резервних, страхових фондів на цей випадок, що і забезпечує страхування.

8. Пріоритетність тих чи інших напрямків реалізації концепції сталого розвитку значним чином формує напрямки перерозподілу національного доходу, переорієнтує дії учасників фінансового ринку, в тому числі ринку

страхових послуг та страхового ринку, визначає попит і пропозицію на них, робить вигідними ти чи інші види страхування

9. Центральною, основоположною категорією, керівним принципом страхування є страхові ризики, значну частку яких складають соціальні, економічні та екологічні ризики, тобто ризики, що формуються в межах реалізації концепції сталого розвитку

10. В основі страхування лежить усвідомлений страховий інтерес як обумовлена суспільним характером потреба користуватися конкретним соціальним благом, тоді як сукупність наявних соціальних та екологічних благ в значній мірі визначаються рівнем сталості розвитку суспільства

Таким чином, реалізація концепції сталого розвитку здійснює значний вплив на розвиток страхування та страхової сфери в цілому.

Підсумки проведеного дослідження взаємозв'язку страхування та сталого розвитку можна представити у вигляді схеми (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку

2.3. Страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку

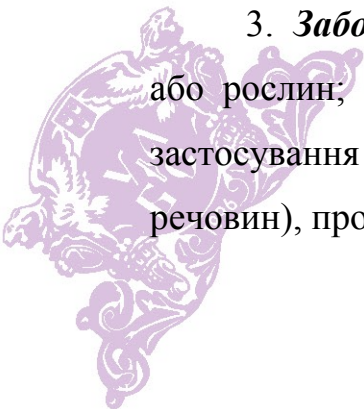
Як вже зазначалося в підрозділі 2.1, методологічну основу сучасного інструментарію забезпечення реалізації концепції сталого розвитку складають два загальні підходи: консервативний підхід та підхід активізації прогресивних трансформацій. В даному підрозділі ми ставимо завдання формування портфелю конкретних інструментів сприяння переходу до сталого розвитку в межах кожного з цих підходів та визначення місця страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку.

Консервативний підхід базується на застосуванні негативних механізмів зворотного зв'язку. За допомогою їх людство протидіє (тому вони і мають назву негативних) будь-яким змінам, які можуть створювати загрозу стійкому стану екосистем [166]. В рамках даного підходу пропонується згрупувати наступні методи стимулювання сталого розвитку.

1. **Консервативні методи** – це: заходи щодо створення територій, де обмежується вплив на природу; заборона промислу певних біологічних видів, занесених до Червоної книги.

2. **Обмежувальні методи включають:** ліцензії на використання природних ресурсів; квоти промислу диких тварин на рівні забезпечення природного відтворення їх популяцій; стандарти на відходи або вміст шкідливих речовин у продуктах; ліміти (гранично допустимі викиди чи скиди); обмеження в часі роботи обладнання або промислу тварин; обмеження в кількості дітей на сім'ю [165].

3. **Заборонні методи** – це заборони на: промисел певних видів тварин або рослин; певні види діяльності (зокрема, клонування); виробництво та застосування певних речовин (окремих пестицидів, озоноруйнівних речовин), продукцію, яка сприяє забрудненню.

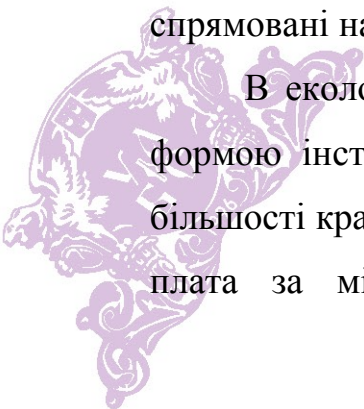
4. *Регламентуючі методи* включають розробку та застосування певного порядку обробки землі (зокрема, види обробки та види культур, які можна застосувати на схилах з різним кутом нахилу); порядку транспортування та зберігання екологічно небезпечних речовин; порядку перевезення біологічних видів або біологічно активних речовин.

5. *Стримуючі методи* передбачають застосування оподаткування, економічних санкцій, штрафів, підвищення ціни, мита, платежів, обмежень.

Головною особливістю застосування податкового інструментарію є те, що податкові надходження акумулюються на бюджетних рахунках державного чи місцевого бюджетів і мають цільовий характер використання – фінансування заходів, пов'язаних з вирішенням екологічних проблем. Податки екологічної спрямованості стягуються або окремо (тобто передбачені спеціальні статті), або в складі інших податків (відраховуються частки від загальної суми податків) [167]. Наведемо найбільш поширені форми використання податкових інструментів в екологічних цілях, а саме: громадянський екологічний податок; податок на розв'язання екологічних проблем; податок на транзит через країну вантажів; екологічний податок на автомобілі; екологічний податок на повітряний транспорт; екологічний податок на конкретні групи товарів; екологічний податок на паливо; комунальний податок; податок на емісію; акциз; мито імпордне для екологічно несприятливих товарів, які можуть завдавати шкоди при їх експлуатації на території країни; мито експортне на продукцію, виробництво якої в країні, звідки вона вивозиться, пов'язане із завданням еколого-економічних збитків.

Зазначені податкові інструменти умовно можна вважати такими, що спрямовані на вилучення доходів.

В еколого-економічній сфері плати і платежі є найбільш поширеною формою інструментарію, що в тому чи іншому вигляді застосовується в більшості країн [168]. Найбільш характерними прикладами є: плата за землю; плата за мінеральні ресурси; платежі за вирубки лісу; платежі за

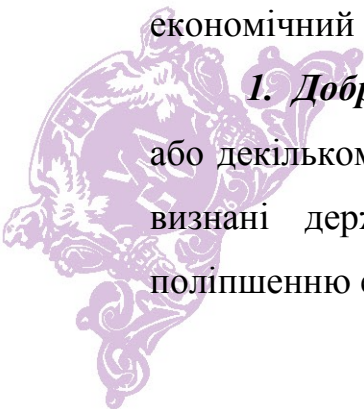
використання ресурсів рослинного і тваринного світу; платежі за полювання і рибальство; плата за вхід на територію природних парків; платежі за атмосферні емісії (викиди); платежі за скидання у водні джерела; платежі за розміщення твердих (чи рідких у контейнерах) відходів у навколишньому середовищі; платежі за інші види забруднення середовища (шумові, електромагнітні, ін.).

Стосовно екологічної сфери можна назвати такі види штрафних санкцій: міжнародні санкції за порушення умов міжнародних договорів у галузі навколишнього середовища; штрафи за недотримання екологічного законодавства в країні; відшкодування (на міжнародному рівні) збитків, що завдані однією країною іншій країні (чи країнам); відшкодування (на національному рівні) збитків, завданих одним економічним суб'єктом іншому економічному суб'єкту господарської діяльності.

Підхід, спрямований на активізацію прогресивних трансформацій, на відміну від попереднього підходу, не обмежує, а навпаки, стимулює зміни за умови, що вони сприятимуть зменшенню екодеструктивного тиску на довкілля. Такий підхід базується на застосуванні механізмів позитивного зворотного зв'язку. На вирішення завдання екологічно спрямованого переозброєння мають опосередкований вплив наступні інструменти: суспільна думка, моральні стимули, соціальні інновації, адміністративні важелі, сприяння преси, інформаційні інструменти, соціально-політичні реформи, стратегічна політика, освіта і культура та ін.

До основних інструментів забезпечення сталого розвитку, що використовуються в рамках підходу, спрямованого на активізацію прогресивних трансформацій, і що дозволяють отримати реальний економічний ефект пропонуються наступні:

1. Добровільні угоди. Це домовленості між урядовим органом і одним або декількома суб'єктами господарювання, а також однібічні зобов'язання, визнані державним органом, по досягненню екологічних цілей або поліпшенню екологічної ситуації понад необхідні вимоги.

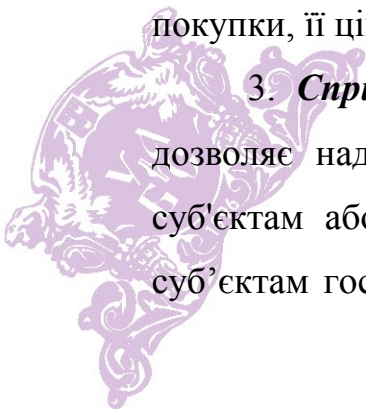
2. **Еколого-економічні інструменти**, тобто засоби (методи, заходи, важелі) впливу на фінансовий стан економічних суб'єктів з метою орієнтації їхньої діяльності в екологічно сприятливому напрямку [169]. Це економічні інструменти, застосування яких призводить до формування економічного ефекту у вигляді додаткового прибутку для суб'єктів господарювання шляхом застосування пільгового оподаткування, заохочувального кредитування, сприятливого ціноутворення на екологічно спрямовану продукцію. Механізм їх дії передбачає вплив на економічні інтереси суб'єктів господарювання, за допомогою зміни витрат і вигід, які виникають при різних сценаріях поведінки зазначених суб'єктів. При цьому застосування перерозподільних платежів/виплат відіграє роль регулюючого механізму.

Розглянемо групу еколого-економічних інструментів детальніше. До цієї групи пропонується включити наступні інструменти стимулювання сталого розвитку.

1. **Фінансові трансферти, адміністративний перерозподіл коштів** (наприклад, прямі урядові витрати і інвестиції). Вони мають індивідуальний адресний характер вилучення і передачі коштів і застосовується у випадках аварійного забруднення навколишнього середовища, коли наслідки є досить нестандартними і потребують специфічного підходу до оцінки. Адміністративний перерозподіл коштів передбачає жорсткий вплив і адресне визначення обсягу коштів, які перерозподіляються. Еластичність фінансових трансфертів значно вища порівняно з адміністративним перерозподілом.

2. **Вільні ринкові механізми перерозподілу коштів**, прикладом яких є торгівля дозволами на викиди забруднюючих речовин, коли регламентується обов'язковість покупки прав на викид і залишається право вибору процедури покупки, її ціни та іншого місця розташування підприємства.

3. **Сприяння на ринку** – це комплекс організаційних заходів, який дозволяє надати додаткові економічні переваги екологічно орієнтованим суб'єктам або створити економічні обмеження екологічно несприятливим суб'єктам господарювання, як правило, без прямого фінансового впливу на

інтереси суб'єктів: присудження нагород (звань, призів); маркетингове сприяння; розширення сфер діяльності екологічно орієнтованим суб'єктам; надання додаткових ресурсів (території, лімітів); інформаційна підтримка підприємств; державний протекціонізм видів продукції.

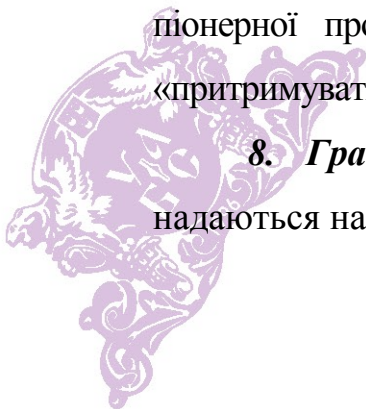
4. **Пільгові (дотаційні) податкові інструменти**, коли екологічно обумовлена діяльність суб'єктів господарювання збільшує їх доходи шляхом: податкових пільг на виробництво продукції екологічного призначення; податкових пільг на випуск екологічно чистої продукції; податкових пільг на продукцію, що виготовляється на основі ресурсо- та енергозберігаючих технологій; податкових пільг на інвестиції екологічного призначення; відстрочення виплати патентних мит за відкриття і винаходи екологічної спрямованості; права підприємствам включати в собівартість продукції витрати на підвищення екологічної грамотності; звільнення від ввізних мит продукції екологічного призначення; звільнення від вивізних мит продукції, експорт якої сприяє заміщенню виробництва матеріаломісткої і енергоємної, продукції.

5. **Прискорена амортизація**, яка створює економічні передумови для прискореного оновлення та модернізації екологічно орієнтованих основних фондів і активізації інноваційної політики в екологічній сфері.

6. **Субсидії**, які звичайно виділяють під: здійснення природоохоронних програм загальнодержавного значення; фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; фінансування міжнародних проектів екологічної спрямованості (збереження клімату) та ін.

7. **Дотації** на збільшення вигідності екологічно спрямованих видів діяльності (наприклад, на несення частини ризику щодо просування на ринок піонерної продукції, яка має екологічне призначення; регіонам, змушеним «притримувати» індустріальний розвиток заради збереження природних ресурсів).

8. **Гранти**, тобто кошти, що мають безповоротний характер і надаються на конкурсній основі.

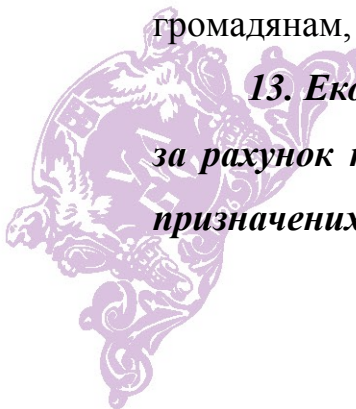
9. Кредити, що надаються під фінансування еколого зберігаючих проектів і мають пільговий характер в частині встановлення ставки відсотку; кредитного ліміту.

10. Виплати або відшкодування витрат, серед яких виокремлюють наступні виплати: на компенсацію збитків від забруднення середовища; країнам, що мають негативний баланс у трансграничному забрудненні середовища; за згоду «терпіти» поруч із собою екологічно несприятливий або потенційно небезпечний об'єкт; регіонам чи країнам втраченої вигоди, на що вони змушені погодитися через необхідність «консервувати» рівень свого індустріального розвитку заради збереження суспільно необхідних природних ресурсів; компенсація витрат підприємствам, що здійснюють екологічно необхідні, але економічно неприбуткові види діяльності.

11. Цінові інструменти, до яких відносять пряме (диверсифікація цін у часі на електроенергію з метою більш рівномірного споживання; диверсифікація цін за споживачами на природні ресурси; диверсифікація цін за споживачами на послуги інфраструктури; встановлення підвищених закупівельних цін на екологічно чисту продукцію; адміністративний контроль цін на деякі види продукції) та непряме (підвищення рівня цін для споживача на екологічно несприятливу продукцію; зниження рівня цін для споживачів на екологічно сприятливу продукцію; створення цінових гарантій вирішення екологічних проблем, що виникають на різних стадіях життєвого циклу виробу) регулювання цін.

12. Премії, винагороди, серед яких поширеними є: премії і нагороди підприємствам, що мають успіхи в екологічній діяльності; премії і звання переможців у конкурсі на краще екологічне місто; премії підприємцям, громадянам, домовласникам, що домоглися успіхів в екологічній діяльності.

13. Екологічне страхування. Традиційно вважається, що це *створення за рахунок коштів економічних суб'єктів резервних (страхових) фондів, призначених для відшкодування збитків від впливу на природне*

середовище внаслідок непередбачених надзвичайних ситуацій (екологічних аварій, катастроф, ін.).

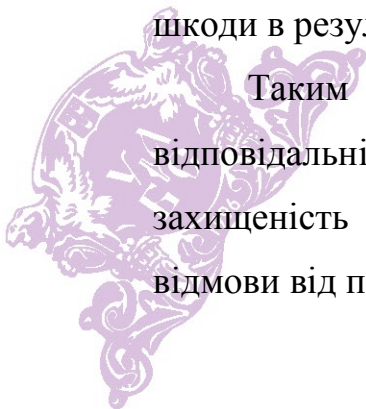
Спираючись на аналіз, проведений в підрозділі 1.1 даного дисертаційного дослідження, ми можемо стверджувати, що практично ніким із науковців і практиків страхової справи до останнього часу у визначенні страхування не підкреслювалось його застосування у екологічній політиці держави, у забезпеченні сталого розвитку. Виходячи з цього ми пропонуємо при визначенні страхування підкреслити не тільки необхідність розуміння його як економіко-правового і соціального явища, але і його провідну *роль як інструменту забезпечення сталого розвитку*. В такому випадку, на нашу думку, мова повинна йти *ще й про екологічне страхування*.

На нашу думку, *екологічне страхування слід розуміти як один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників*.

За допомогою екологічного страхування повинні вирішуватись такі завдання:

- 1) формування системи економічної відповідальності суб'єктів господарювання за можливі економічні збитки внаслідок надзвичайних ситуацій;
- 2) створення резервних фондів для відшкодування можливих збитків;
- 3) забезпечення економічного захисту реципієнтів, які можуть зазнати шкоди в результаті надзвичайних ситуацій.

Таким чином, екологічне страхування забезпечує економічну відповідальність потенційних екодеструкторів, гарантує економічну захищеність потерпілим та опосередковано створює економічні стимули відмови від потенційно небезпечних виробництв.

В цілому еколого-економічні інструменти є потужними важелями екологізації системи виробництва і споживання продукції і уміле їх використання у поєднанні з іншими методами дозволяє ефективно вирішувати складні еколого-економічні проблеми в межах механізмів саморегулювання ринкової економічної системи [164].

Важливою складовою дослідження інструментів забезпечення сталого розвитку є *аналіз досвіду його реалізації в розвинених країнах світу*. Передовим в цьому плані є досвід країн ЄС. До основних інструментів забезпечення сталого розвитку, що використовуються ними, можемо віднести представлені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні інструменти забезпечення сталого розвитку

<i>Інструмент</i>	<i>Форми реалізації</i>
Ринкові реформи	Структурні реформи, податкові реформи, приватизація державних підприємств, лібералізація цін і торгівлі, лібералізація ринків енергії, демілітаризація, програми по підвищенню енергоефективності
Стратегічна політика	Національні плани (включаючи національні плани дій, національні плани виділення фінансування), інституціональні міри, вибір комбінацій ефективних політичних інструментів
Податкова політика	Податки на емісію/вуглець/енергію, звільнення від податків, податкові пільги, податкові кредити, система повернення сплачених податків, субсидії, пільгові позички.
Торгівля квотами	Торгівля викидами, зелені сертифікати (поновлювані джерела енергії й електроенергія від ТЭЦ)
Інструменти регулювання (примуса й контролю)	Обов'язкові стандарти, зобов'язання по придбанню "зеленої" енергії, регулювання верифікації й моніторингу, заборони на використання окремих видів продукції, системи сертифікації, верифікації й моніторингу
Добровільні угоди	"Сильні" й "м'які"
Дослідження	Дослідницькі програми, створення політичних інструментів, розвиток технології, демонстраційні програми
Інформаційні інструменти й інструменти трансформації ринку	Програми маркування, інформаційні кампанії

Дослідження особливостей використання різних інструментів забезпечення сталого розвитку країнами ЄС дозволило виявити, що найбільш

широко використовуваним типом економічних інструментів є добровільні угоди а також податки або збори.

Аналіз досвіду країн Європи дозволив здійснити розподіл економічних інструментів забезпечення сталого розвитку залежно від країни (табл. 2.2)

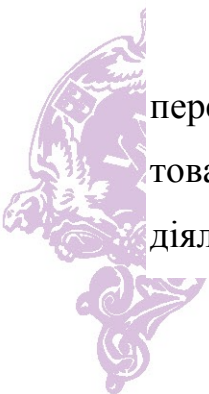
Проаналізуємо інструментарій по забезпеченню сталого розвитку, що використовується в Україні.

Таблиця 2.2

Використання економічних інструментів забезпечення сталого розвитку в сфері екології та безпеки робітників провідними країнами Європи

<i>Країна</i>	<i>Економічні інструменти</i>
Данія	1) «зелені» податки з ряду продуктів; 2) добровільні угоди для скорочення викидів ті рециркуляції матеріалів; 3) безпека робітників регламентується законами – кожна компанія, з чисельністю працівників більше 5 має сформувати комітет з безпеки, фінансова підтримка з боку держави, обов’язкові страхові внески.
Франція	1) реалізовується принцип «забруднювач платить»; 2) податки за користування водою та її забруднення; 3) за ліквідацію відходів відповідають як промислові підприємства, так і домашні господарства; 4) субсидії, що складають половину вартості інвестицій в покращення навколишнього середовища; 5) безпека робітників – обов’язкове страхування.
Італія	1) командно-розпорядчі методи; 2) закон Мерлі – збори за користування водою та каналізацією; 3) субсидії; 4) добровільні угоди між державою та компаніями; 5) безпека робітників – обов’язкове страхування;
Португалія	1) міри по створенню позитивних екологічних стимулів; 2) плата за споживання води; 3) плата за відходи; 4) податок на повітряний транспорт; 5) податок на енергетичні ресурси; 6) фінансові стимули з боку держави для підтримки інвестування в екологічні ініціативи; 7) добровільні угоди.

Існуючий економічний механізм забезпечення сталого розвитку переважно оперує групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою природо руйнівну діяльність відповідно до вимог нормативних актів, постанов і законів. Цю

групу методів активізації природоохоронної діяльності можна охарактеризувати як доповнення до адміністративно-законодавчих інструментів екологічного управління. При цьому економічні інструменти природокористування переважно виконують роль фіскальних платежів, а функціонування існуючих еколого-економічних регуляторів виступає засобом нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах [170].

Практично всі види платежів, пов'язаних з природокористуванням та охороною навколишнього середовища, нині мають характер податкових внесків. Як відомо, законодавством України встановлено, що податки, збори та інші податкові платежі зараховуються до бюджетів повністю, незалежно від їх цільового призначення. Це призводить до того, що з року в рік надходження зборів за спеціальне використання природних ресурсів, наприклад, спрямовуються до бюджету не цільовим призначенням на природоохоронні заходи, як це визначено у статті 46 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а «розчиняються» у його доходній частині.

Нині «екологічна» складова вітчизняної податково-бюджетної системи репрезентована рентними платежами, платою за землю, збором за геологорозвідку, платежами за спеціальне використання природних ресурсів і екологічним податком (збором за забруднення навколишнього природного середовища), які є загальнодержавними обов'язковими платежами. У свою чергу, рентні платежі складаються з ресурсної і транзитної ренти. До загальнодержавних платежів за спеціальне використання природних ресурсів належать плата: за користування надрами, за спеціальне водокористування та за спеціальне використання лісових ресурсів, за використання радіочастотного ресурсу України.

За існуючої практики стягнення екологічних платежів до бюджету та системи розподілу державних коштів «екологічна» складова податково-бюджетної системи в Україні має яскраво виражений фіскальний характер і спрямована здебільшого на поповнення бюджетних коштів, по суті, за рахунок експлуатації та забруднення природного середовища [171]. Крім того, складається враження, що держава переважно декларативно вирішує

проблеми збереження довкілля і взагалі виступає таким суб'єктом природокористування, котрому насправді вигідне заподіяння екологічної шкоди, компенсація за яку у вигляді зборів і штрафів утворює рахунки бюджетних фондів охорони природи. Таку ситуацію аж ніяк не можна визнати задовільною, якщо врахувати і те, що фактично бюджетні доходи від природокористування широко використовуються для усунення інших перекосів у економіці [172].

Перехід до сталого розвитку вимагає жорсткого дотримання ряду обмежень. Це, зокрема, відмовлення від реалізації будь-яких проектів, що завдають непоправної шкоди навколишньому середовищу або екологічні наслідки яких недостатньо вивчені. При цьому необхідно розширити практику екологічної експертизи проектних рішень та екологічного аудиту господарської діяльності.

Державний контроль за процесом переходу до сталого розвитку передбачає розробку такої системи програмних і прогнозних документів:

- державна стратегія дій довгострокового характеру;
- довгострокові і середньострокові прогнози, що спираються на прогнози змін навколишнього середовища й окремих екосистем у результаті господарської діяльності;
- короткострокові прогнози і програми галузевого, регіонального і державного рівнів.

Перехід до сталого розвитку можливий тільки за умов забезпечення збалансованого еколого-економічного розвитку всіх її регіонів і міст [173]. Це потребує формування ефективної просторової структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів України. Необхідно розробити і обговорити стратегії та програми переходу до сталого розвитку всіх регіонів України. Подальша інтеграція цих програм повинна скласти загальнодержавну політику переходу до сталого розвитку.

Важливим є принцип розв'язання проблем кожного регіону відповідно до державних завдань підвищення добробуту і якості життя населення з урахуванням місцевих особливостей територій і громад. Суттєвого значення

набуває розробка та реалізація комплексних міжрегіональних схем розвитку і розміщення продуктивних сил з урахуванням принципів сталого розвитку, що охоплюють території прилеглих один до одного регіонів України.

Програмні і прогностичні документи державного рівня щодо переходу до сталого розвитку повинні слугувати основою для розробки регіональних програм. Разом з відповідними правовими актами і нормативами вони мають визначати умови побудови нової екологічно безпечної економіки України [164].

Висновки до розділу 2

1. Дослідження хронології формування моделі сталого розвитку світового співтовариства, а також систематизація науково-методичних підходів до її розуміння дозволили автору дійти висновку про відсутність узгодженості як у визначенні сталого розвитку як економічної категорії, так і у формуванні системного підходу до його забезпечення. Виходячи з цього запропоновано авторський підхід до формування множини чинників, що визначають сталість розвитку, принципів та інструментів реалізації концепції сталого розвитку.

2. Складовими сталого розвитку суспільства автором запропоновано вважати: демографічну (контроль за змінами загальної чисельності населення, частки населення у працездатному віці, якісний склад населення, міграційні процеси тощо); екологічну (забезпеченість природними ресурсами, рівень забруднення навколишнього середовища); технологічну (науково-технічний та інноваційний потенціал суспільства, часта технологічних засобів виробництва в структурі ВВП та її динаміка, технологічні кризи і техногенні катастрофи); економічну (обсяг ВВП, рівень безробіття, обсяг споживання, структура економіки, фінансові потоки, ефективність економіки та інше); геополітичну (державний лад та рівень демократизму, рівень соціально-політичної напруги, військовий потенціал); соціокультурну (тенденції розвитку та рівень науки, культури, освіти); інформаційну (інформаційна відкритість суспільства, вільний доступ до

інформаційних ресурсів тощо); політико-правову (політична стабільність, усталеність нормативно-правового поля, рівність перед законом).

3. Принципами реалізації концепції сталого розвитку автором запропоновано вважати наступні: альтернативних витрат, довгострокової перспективи, взаємозалежності, рівної уваги до складових сталого розвитку, справедливого розподілу доходів від використання природних ресурсів і доступу до них, врахування віддалених наслідків, природокористування на платній основі, відкритості інформації, участі суспільства.

4. В роботі поглиблено розуміння сталого розвитку, який запропоновано трактувати як сучасну довгострокову самоврегульовану концепцію розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності по забезпеченню охорони навколишнього середовища, яка забезпечує розв'язання суперечностей розвитку суспільства таким чином, щоб зміна параметрів безпеки людства не виходила б за межі катастрофічних (фатальних) для нього трансформацій. Такий підхід підкреслює довгостроковий характер цієї концепції, необхідність забезпечення безпеки людства у всіх її проявах, а також дозволяє віднайти суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок між забезпеченням сталого розвитку та механізмами дотримання параметрів безпеки у відповідних межах, до складу яких відноситься і страхування.

5. На думку автора, методичну основу сучасного інструментарію забезпечення сталого розвитку складають два підходи: консервативний та підхід активізації прогресивних трансформацій. Іншими словами, можна стверджувати, що на сьогодні існує два можливі напрямки забезпечення сталого існування людської цивілізації. Перший пов'язаний з консервуванням існуючого стану системи «людина – природа». При цьому стабілізується чисельність населення і форми антропогенного впливу на природу, включаючи кількісні та якісні параметри цього впливу. Другий напрям забезпечення сталого розвитку пов'язаний з випереджальними

прогресивними змінами суспільної системи. Дещо спрощуючи, можна сказати, що, відповідаючи на кількісне зростання населення (і відповідне можливе збільшення екологічного навантаження на екосистеми планети), людство має якісно змінювати свої продуктивні сили і суспільний устрій так, щоб питоме екодеструктивне навантаження на умовну одиницю природного потенціалу (одиницю території) кількісно не збільшувалося (а краще зменшувалося).

6. До інструментів консервативного підходу автором запропоновано відносити наступні групи методів: консервативні методи (створення заповідників, заказників, національних парків, заборона промислу певних біологічних видів), обмежувальні (ліцензії; квоти; стандарти; ліміти; обмеження в часі; обмеження в кількості), заборонні (на промисел; на певні види діяльності; на виробництво, на застосування певних речовин), регламентуючі (порядок обробки землі, транспортування, зберігання, застосування), стримуючі (податки, економічні санкції, штрафи, підвищені ціни, мита, платежі, обмеження на ринку). Цей підхід передбачає застосування негативних механізмів зворотного зв'язку, за допомогою яких людство протидіє будь-яким змінам, які можуть створювати загрозу збалансованому розвитку екосистем.

7. До інструментів підходу активізації прогресивних трансформацій автором запропоновано відносити наступні групи методів: еколого-економічні інструменти (фінансові трансферти, адміністративний перерозподіл коштів; вільні ринкові механізми перерозподілу коштів; сприяння на ринку; пільгові (дотаційні) податкові інструменти; прискорена амортизація; субсидії; дотації; гранти; кредити; виплати, відшкодування витрат; цінові інструменти; премії, винагороди; страхування, зокрема екологічне страхування); суспільну думку; моральні стимули; соціальні інновації; адміністративні важелі; добровільні угоди; дослідження, сприяння преси, інформаційні інструменти; соціально-політичні реформи; стратегічну політику; інструменти трансформації; освіту і культуру; моніторинг. Цей

підхід передбачає застосування механізмів позитивного зворотного зв'язку, за допомогою яких людство не обмежує, а навпаки, стимулює зміни за умови, що вони сприятимуть зменшенню екодеструктивного тиску на довкілля.

8. Дослідження основних чинників, які гальмують динамічну реалізацію концепції сталого розвитку в Україні, дозволило автору систематизувати їх та виокремити основні групи проблем, а саме: проблеми, пов'язані з екологічно збалансованим розвитком економіки та раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу; проблеми, пов'язані з забезпеченням соціальної справедливості; проблеми, пов'язані з розвитком суспільних відносин; проблеми, пов'язані з економічними факторами; проблеми, пов'язані з демографічними факторами; проблеми, пов'язані з ресурсними обмеженнями; проблеми, пов'язані з сучасним станом законодавства щодо природокористування, охорони довкілля і переходу до сталого розвитку; проблеми, пов'язані з розумінням громадянами тенденцій розвитку суспільства і природи, задоволення індивідуальних і суспільних потреб, необхідності переходу до сталого розвитку; проблеми, пов'язані з динамічним характером порушення сталого стану системи «природа - суспільство».

9. Автором формалізовано основні цілі і завдання переходу України до сталого розвитку. Аналіз існуючого в Україні інструментарію реалізації концепції сталого розвитку, проведений виходячи із авторської класифікації, довів, що сьогодні, на жаль, переважають адміністративні регулятори екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою природоруйнівну діяльність відповідно до вимог нормативних актів. При цьому економічні інструменти природокористування переважно виконують роль фіскальних платежів, а функціонування існуючих еколого-економічних регуляторів виступає засобом нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах. Виходячи з цього, автором зроблено висновок про необхідність переорієнтації на стимулюючі інструменти активізації прогресивних трансформацій, серед яких одне з

активізації прогресивних трансформацій, серед яких одне з провідних місць займає страхування, зокрема – екологічне страхування.

10. Автором з'ясовано відсутність в науковій літературі ґрунтовних досліджень щодо безпосереднього зв'язку страхування із забезпеченням сталого розвитку людства. Необхідність активізації застосування страхування як інструменту реалізації концепції сталого розвитку впливає із їх взаємозалежності. З одного боку, страхові компанії, здійснюючи операції в фінансовому секторі економіки, зацікавлені в стабільному ринковому, соціальному та екологічному середовищі, що є необхідною умовою їхньої діяльності. Оскільки інтереси окремої страхової компанії як комерційної структури орієнтовані на одержання максимального прибутку при припустимому рівні ризику, їх участь у функціонуванні страхового ринку відбувається лише при наявності сприятливих умов, зокрема – сталого розвитку суспільства. З іншого боку, стабільність та ефективність реалізації концепції сталого розвитку багато в чому залежить від надійності страхового ринку, його ефективного функціонування. Таким чином, страхування та сталий розвиток як підсистеми загального економічного простору, здійснюють взаємний вплив одна на одну, що носить суб'єктно-об'єктний характер (страхування є суб'єктом, що безпосередньо впливає на можливості реалізації концепції сталого розвитку, яка, у свою чергу, являє собою об'єкт – тобто частину сфери страхових інтересів). Автором виокремлено основні напрямки цього суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку в обох напрямках.

Результати, отримані автором і наведені у даному розділі, було опубліковано у таких наукових працях [174-180].

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

3.1. Місце, функції і роль страхового ринку у розвитку фінансової системи України

У зв'язку з тим, що страхування, відповідно до наведених у першому розділі визначень, є складовим елементом фінансової системи країни, то спочатку слід розглядати визначення і функції фінансової системи та фінансового ринку, а вже потім є можливим перехід до такого поняття, як страховий ринок.

В широкому визначенні фінансова система держави є відображенням форм і методів конкретного використання фінансів в економіці, є відповідною до моделі економіки і значною мірою визначається цією моделлю економіки.

Відповідно до роботи В.М.Опаріна [181] фінансову систему слід розглядати у двох зрізах – за змістовним наповненням та інституціональною побудовою. Структуризація за змістовним наповненням засновується на виокремленні її складових, виходячи із специфічності форм фінансових відносин. Інституціональна її будова характеризується сукупністю фінансових органів та інституцій, які забезпечують функціонування даної системи.

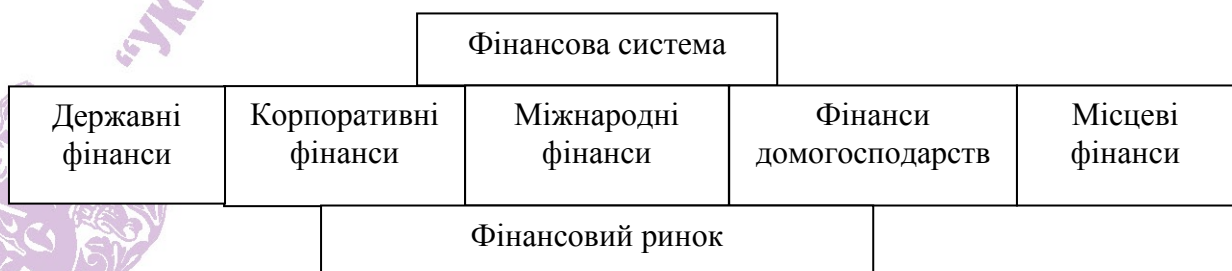

Рис. 3.1. Структурні сфери фінансової системи [182]

Фінансові системи найчастіше розглядаються як сукупність фінансових ринків, фінансових інститутів та фінансових інструментів.

Підсистеми фінансової системи представлено на рис. 3.2.

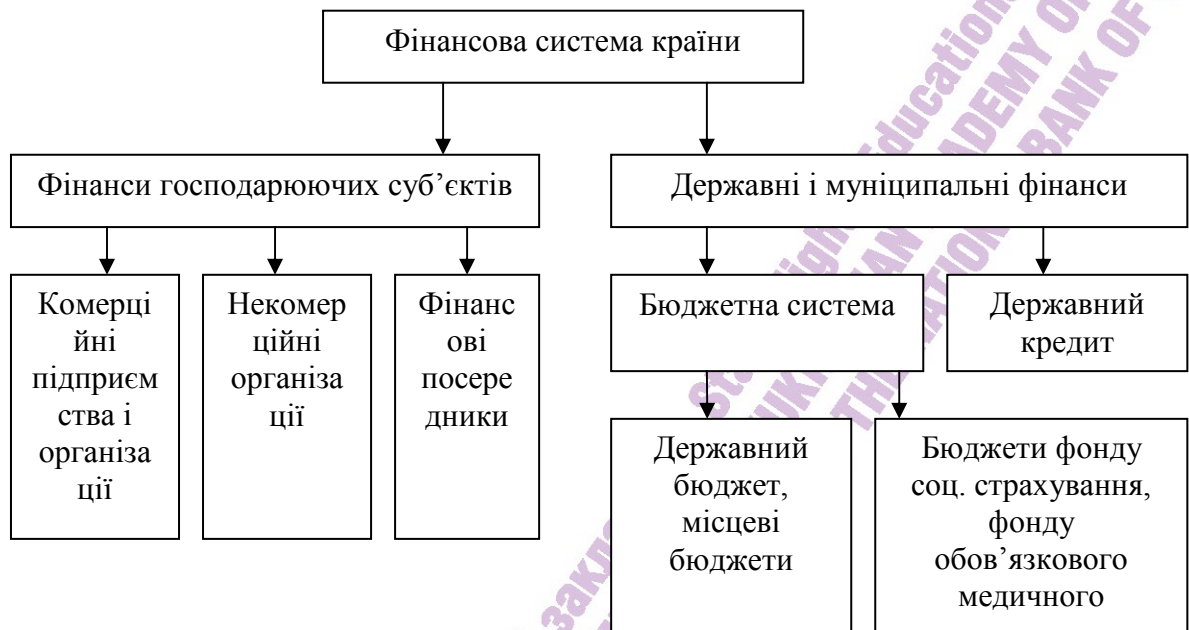

Рис. 3.2. Підсистеми фінансової системи країни [183]

А от на думку О.Р.Романенка фінансова система – це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та забезпечення [184].

На думку авторів навчального посібника «Теорія фінансів» фінансову систему слід розглядати як сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектору економіки, окремих фінансових інститутів і населення для виконання покладених на них функцій, а також: для задоволення економічних та соціальних потреб [185].

На думку І.О.Школьник, найбільш повно визначення фінансової системи повинно трактуватися як сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки (господарських суб'єктів), окремих

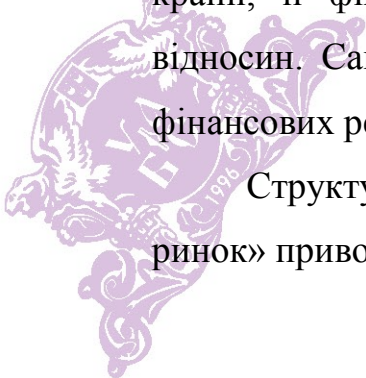
фінансових інститутів і населення (домогосподарств) для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних та соціальних потреб [186]. Схематично структуру фінансової системи України даний автор представляє як сукупність: державних фінансів (державні та місцеві бюджети, централізовані та децентралізовані фонди цивільного призначення, державне та особисте майнове страхування, фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності); фінансів підприємницьких структур (фінанси невиробничої сфери, фінанси виробничої сфери); державного кредиту; фінансового ринку (ринок грошей, ринок кредитних ресурсів, ринок цінних паперів, ринок фінансових послуг); страхових та резервних фондів; централізованих та децентралізованих фондів (пенсійний фонд, фонд соціального страхування, фонд сприяння зайнятості, фонд конверсії, валютний фонд, позабюджетні фонди місцевих органів самоврядування); фінансів домогосподарств.

Що стосується страхових і резервних фондів, то це фінансові ресурси для покриття втрат з непередбачуваних причин або для покриття втрат на проведення непередбачуваних (незапланованих) заходів. Звісно, страхові фонди знаходяться у розпорядженні страховиків (страхових організацій), а формуються вони за рахунок страхових внесків.

Фінансова система має забезпечити мобілізацію та оптимальне розміщення фінансових ресурсів, способи їх переміщення у часі і просторі, ліквідність та управління ризиками, формування інформаційної підтримки, що реалізується у контексті відтворювальної функції.

В структурі фінансової системи особлива роль належить фінансовому ринку, який більшою чи меншою мірою впливає на економічну ситуацію в країні, її фінансову стабільність залежно від рівня розвитку ринкових відносин. Саме фінансовий ринок забезпечує процес переливу необхідних фінансових ресурсів між всіма секторами економіки.

Структурно-порівняльний аналіз визначень терміну «фінансовий ринок» приводиться нами у Додатку А3.

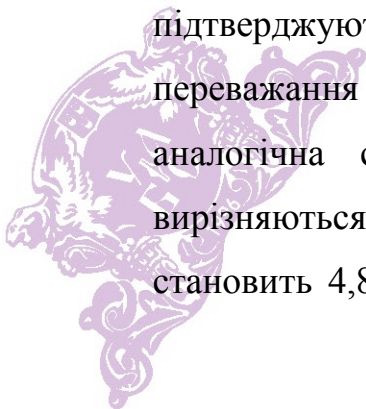

На наш погляд, найбільш повним і придатним для умов даного дослідження є визначення Д.В.Гармаша, відповідно до якого, *фінансовий ринок* – це система економічних відносин пов'язаних з мобілізацією, розподілом і перерозподілом потоків грошових коштів між власниками (кредиторами, інвесторами) і користувачами (позичальниками, емітентами) з допомогою фінансових інструментів, які реалізують форму тих або інших фінансових активів, у рамках яких об'єктом купівлі-продажу є грошові кошти [187].

Глобалізація фінансів сформувала економіку з хронічними фінансовими дефіцитами та забезпечує їх функціонування. Ряд дефіцитних національних економік набувають характеру боргових, маючи високу частку позикових ресурсів у надходженні іноземних коштів та в накопичених пасивах. Боргові економіки характеризуються зростаючим обсягом зовнішнього боргу та платежів, нові запозичення та обслуговування платежів стають важливою умовою їх функціонування та одним із основних напрямків державної політики.

Досить значна кількість розвинених країн, та країн, що розвиваються з чистим зовнішнім боргом мають досить високі економічні результати, отримуючи постійне надходження іноземних ресурсів шляхом прямого інвестування, розміщуючи свої акції серед нерезидентів, шляхом запозичень на міжнародних кредитних ринках.

Останнім часом світова економіка функціонує в дефіцитному режимі з постійним від'ємним сальдо по світовим поточним розрахункам і з перевищенням світових інвестицій над світовими заощадженнями. Усереднені дані по регіонах світу та окремим країнам за 2000-2006 роки були підтверджують вище зазначене. Вся світова економіка в цілому має переважання інвестицій над заощадженнями в розмірі 0,24 % від обсягу ВВП, аналогічна ситуація і по економічно розвинених країнах, особливо вирізняються США, де переважання інвестицій над заощадженнями становить 4,84% (це максимальний показник серед економічно розвинених

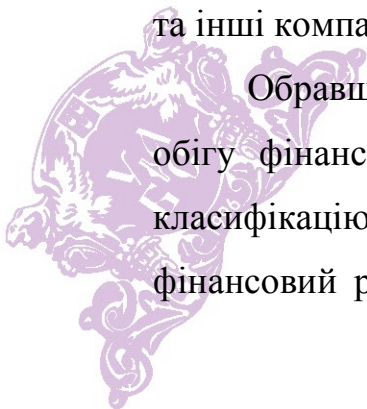
країн). Поряд з цим є ряд регіонів та окремих країн, в яких ситуація абсолютно протилежна, а саме країни СНД та країни Близького Сходу, в цих країнах переважають заощадження в розмірі 8,83 % та 9,93 % відповідно [188].

За класифікацією Standard&Poor's, ринки акцій країн, що розвиваються, поділяються на «ринки, що розвиваються» та «граничні ринки». До «граничних ринків» відносять ринки, що є занадто малими та неліквідними, щоб віднести їх до категорії ринків, що розвиваються, або найменш розвинуті з ринків, що розвиваються. До них входять 20 ринків, сумарна капіталізація яких складає всього 32 млрд. дол. США, тобто менше 1% від загальної суми капіталізації світового ринку – Хорватія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словенія, Україна, Болгарія (Додаток Б1).

Стосовно частки ринкової капіталізації у валовому внутрішньому продукті країн, то порівняно з розвиненими країнами, показники, наведені в Додатку Б2 є незначними, що також підтверджує той факт, що в зазначених країнах фінансові ринки знаходяться на ранніх стадіях свого розвитку.

Основними інституціями фінансового ринку, що забезпечують мобілізацію фінансових ресурсів, є установи кредитної системи та інститути спільного інвестування, *страхові компанії* й пенсійні фонди. Забезпечення переміщення фінансових ресурсів у просторі й часі реалізується через вказані вище інституції фінансового ринку, а також організаторів торгівлі на ньому – фондові біржі та торговельно-інформаційні системи. Забезпечення ліквідності та управління ризиками відносно суб'єктів господарювання покладається на комерційні банки і небанківські кредитні установи, інвестиційних керуючих, *страхові*, лізингові, факторингові і форфейтингові та інші компанії.

Обравши за критерій структурування фінансових ринків особливості обігу фінансових інструментів, О.Ю.Смолянська [189] наводить таку їх класифікацію (Додаток Б3). За основною групою фінансових активів фінансовий ринок може поділятися на наступні ринки: валютний (обмін і

використання іноземних валют); дорогоцінних металів; цінних паперів; грошовий (короткострокові депозитно-позичкові операції); капіталу (середньостроковий та довгостроковий позичковий капітал); *страховий*; нерухомості.

У зв'язку з тим, що між структурними елементами фінансового ринку відсутні чіткі границі (постійний розвиток економічного механізму, удосконалення фінансових інструментів та ін. причини), не існує його однієї усталеної і такої, щоб сприймалась однотайно усіма науковцями, структури. Наприклад, для цілей свого дисертаційного дослідження Д.В.Гармаш обрав класифікацію представлену на рис. 3.3.

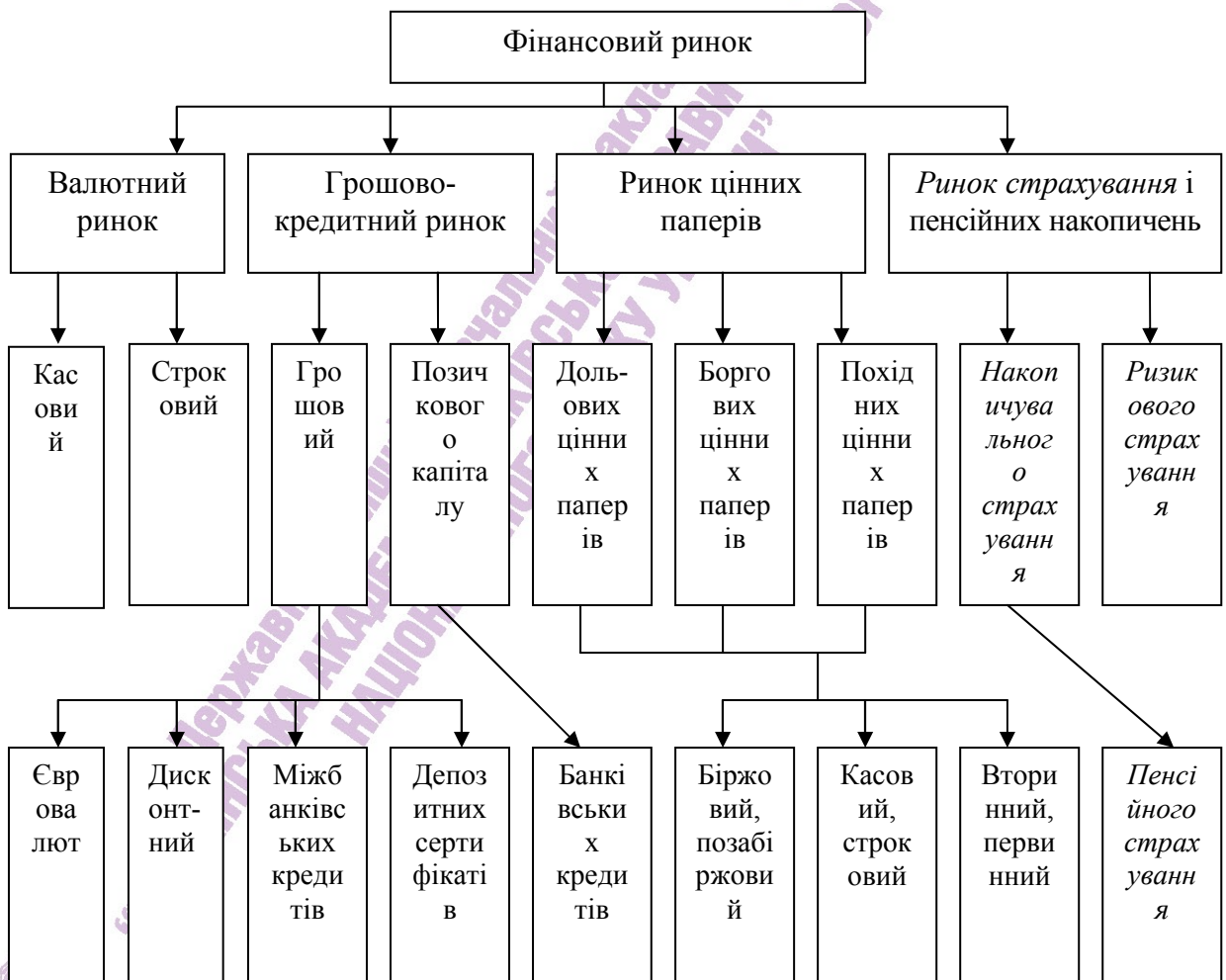

Рис. 3.3. Структура фінансового ринку [187]

Також важливо мати уяву про фінансові ринки з інституціональної точки зору. Взявши за основу такий критерій, О.Ю.Смолянська наводить класифікацію, яка представлена нами на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Інституціональна структура фінансових ринків [189]

Дещо іншу структуру з виділенням суб'єктів фінансового ринку наводить Д.В.Гармаш (Додаток Б4), яку він використовує для визначення ролі професійних учасників фінансового ринку, під якими розуміються юридичні особи, основна підприємницька діяльність яких здійснюється у межах фінансового ринку та пов'язана з придбанням, продажем, розміщенням фінансових інструментів і (або) обслуговуванням відповідних операцій, створені у формі кредитно-фінансової організації, спеціалізованого, допоміжного посередника або їхньої сукупності і такого,

що має відповідні ліцензії на ведення даної діяльності від державних регулюючих органів.

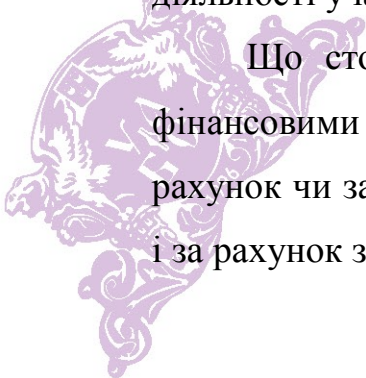
Слід зазначити, що у господарській діяльності важливим є не сам фінансовий ринок, а конкретні форми прояву фінансових відносин через надання фінансових послуг за допомогою фінансових інструментів (цінні папери, ф'ючерси, опціони та ін.).

Крім того, також слід зазначити, що поняття «фінансовий ринок» і доволі часто вживане «ринок фінансових послуг» не є тотожними. Як відомо, товаром на фінансовому ринку виступають фінансові ресурси, тобто грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу та використання валового внутрішнього продукту, що створюється упродовж певного часу в національній економіці країни.

При цьому слід зазначити, що багато дослідників взагалі можуть використовувати вказані поняття, не підкреслюючи їх нетотожність. Так, наприклад, у навчальному посібнику «Ринок фінансових послуг» [182], не зважаючи на відповідну назву посібника, поняття ринку фінансових послуг взагалі не наводиться. Якщо звернутися до змісту даного посібника, то мова в ньому йде саме про фінансовий ринок та наводиться поняття фінансової послуги на грошовому ринку, валютному ринку, ринку капіталу та ін.

А от у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» поняття «фінансовий ринок» не застосовується взагалі, а під ринком фінансових послуг розуміється «сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг». Назвати це визначенням поняття не представляється можливим, бо відповідно до нього «ринок – це сфера діяльності учасників ринку».

Що стосується визначення фінансової послуги, то – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання

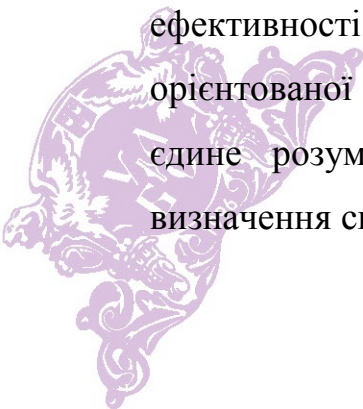

прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [190]. Класифікація фінансових послуг наводиться нами у відповідності з положеннями Світової організації торгівлі (Додаток Б5).

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансовими вважаються такі послуги: випуск платіжних інструментів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінансовими активами; діяльність з обміну валют; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; переказ грошей; *послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення*; торгівля цінними паперами; факторинг; інші операції.

Отже, очевидним є те, що сьогодні серед вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід щодо сутності та структури фінансового ринку і тим більше щодо сутності та місця страхового ринку як у фінансовій системі країн и в цілому, так і в структурі фінансового ринку зокрема. Безперечно, що становлення й подальший розвиток ринкової економіки зумовлюють необхідність формування страхового ринку, який частіше за все визначається як особлива сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу, встановлюється ціна на даний товар (страховий захист).

Достатньо важливим нам представляється формулювання самої суті поняття, а також аналіз сучасного стану страхового ринку, як особливої частини ринку фінансових послуг, і постановка задачі по підвищенню ефективності функціонування страхового ринку в умовах соціально орієнтованої економіки і концепції сталого розвитку. На сьогодні відсутнє єдине розуміння сутності страхового ринку, найбільш часто вживані визначення систематизовано в Додатку А4.

В.М.Фурман справедливо вказує на те, що в економічній літературі в залежності від цілей досліджень, *страховий ринок* розглядається як:

- об'єктивна економічна закономірність;
- система суспільних, економічних, фінансово-економічних чи грошових відносин;
- особлива соціально-економічна структура;
- економічне середовище функціонування страховиків;
- економічний простір;
- сукупність страхових компаній;
- форма взаємозв'язку між учасниками страхових правовідносин;
- частина фінансового ринку;
- окрема сфера послуг;
- форма функціонування сукупного страхового фонду [15].

Головними суб'єктами страхового ринку виступають страховики й страхувальники, кожний з яких має свою функцію, специфіку та механізм реалізації економічних інтересів. Зростання ризиків, збільшення чисельності страховиків і страхувальників та ускладнення механізму взаємовідносин між ними обумовлюють існування посередників, якими на страховому ринку виступають страхові агенти та страхові брокери. Страхові посередники спроможні суттєво активізувати роботу всіх суб'єктів страхового ринку. Важлива роль на ринку страхування належить не тільки страховим агентам і брокерам, а й актуаріям, сюрвейерам, аджастерам та іншим.

Пояснимо, що *страховий агент* – це довірена фізична або юридична особа, яка від імені і в межах наданих страховиком повноважень робить пропозиції страхувальникові щодо страхування ризиків, оформляє договори страхування, інкасує страхову премію та виконує деякі інші операції з обслуговування договорів страхування.

Страховий брокер – це юридична або фізична особа, котра, будучи зареєстрованою як суб'єкт підприємницької діяльності, має дозвіл виступати посередником між страхувальником і страховиком. Брокер діє від свого імені

і за дорученням страхувальників або страховиків та здійснює пошук компанії, де можна було б розмістити ризик страхувальника на оптимальних умовах з огляду надійності страховика та розміру страхової премії.

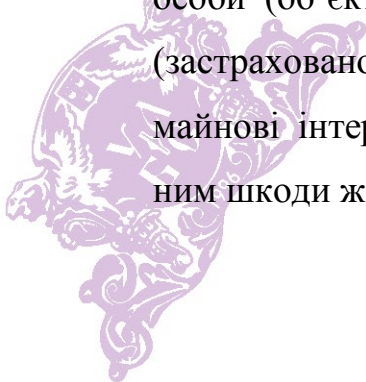
Актуарії – це офіційно вповноважена особа, котра, маючи відповідну фахову підготовку, з допомогою методів математичної статистики обчислює страхові тарифи, на якого покладається відповідальність за те, щоб страхові фонди були достатніми на той момент, коли компанії доведеться виконувати свої зобов'язання за виданими полісами.

Аджастер – це особа, яка представляє інтереси страхової компанії у рішенні питань по урегулюванню претензій страхувальника у зв'язку з настанням страхового випадку.

Сюрвейер – це експерт, інспектор, агент страховика, який оглядає судна, вантажі та інше майно, що приймається на страхування, а на підставі висновку сюрвейера страховик розраховує тарифну ставку, приймає рішення про укладання договору страхування.

Характерною рисою вище перерахованих учасників є виконання ними виключно посередницьких функцій між страховиком та страхувальником. На відміну від страховиків посередники не здійснюють інвестиційної діяльності, що не надає їм можливості виходу на фінансовий ринок. Таким чином вони функціонують виключно в межах страхового ринку.

Функціонування страхового ринку відбувається за умови взаємодії його суб'єктів із приводу об'єктів страхування, на які спрямований страховий захист. Об'єкти страхування обумовлюють економічні відносини між суб'єктами ринку. Об'єктами страхування можуть бути життя, здоров'я, працездатність та пенсійне забезпечення страхувальника або застрахованої особи (об'єкти особистого страхування); майнові інтереси страхувальника (застрахованої особи), яким може бути завдано шкоди страховою подією, та майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю, майну та майновим інтересам третьої особи.

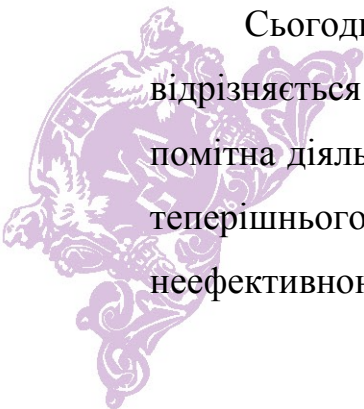

Між тим, страховий ринок являє собою багаторівневу структуровану систему зі складним механізмом взаємозалежних зв'язків між структурними одиницями. Ю.В.Євченко у своєму дисертаційному дослідженні вважає, що розвиток ринкової економіки зумовлює необхідність формування та подальшого розвитку страхового ринку. У його визначенні страхового ринку є досить важлива особливість, на яку інші дослідники уваги не акцентують. У цьому визначенні мова йде не тільки про купівлю-продаж фінансової послуги, а й про її створення і споживання. Тут слід підкреслити, що насправді страхова послуга, як і більшість фінансових послуг, виникає не саме у момент її надання, а створюється задовго до самого акту купівлі-продажу. Для підтвердження цього можна привести аналогію з трансформацією поняття «банківська послуга» в «банківський продукт», що викликано цілим рядом причин, у тому числі також і надбанням послугою значної кількості атрибутів продукту [192].

Однією з визначальних характеристик страхового ринку є його структура. *Структура страхового ринку* – це співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування.

Інституційна структура страхового ринку – соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування (інституційне середовище), а також сукупність організацій, що професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура).

Сьогодні організаційна структура страхового ринку на жаль не відрізняється достатньою повнотою, бо у масштабах країни практично не помітна діяльність товариств взаємного страхування, страхових брокерів. До теперішнього часу інституційна структура страхового ринку також є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, багато в чому

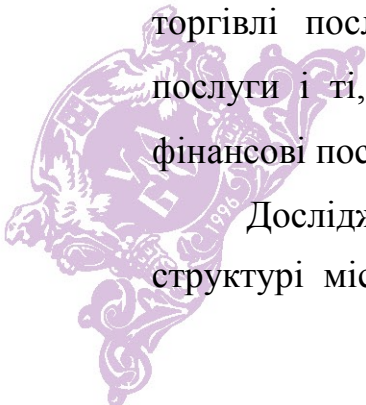
орієнтована на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здібна до інтенсивного зростання за рахунок повнішого задоволення страхових інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів шляхом розробки і упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

Таким чином, слід зазначити, що у теорії страхування поки не склалось усталеного визначення понять «страховий ринок» і «ринок страхових послуг», а також співвідношення між ними. Слід відмітити, що в Законі України «Про страхування» вказані терміни використовується взагалі як синоніми. Так термін «ринок фінансових послуг» зустрічається у законі тільки один раз у преамбулі: «Цей закон регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення *ринку страхових послуг...*». Термін «страховий ринок» використовується в законі три рази:

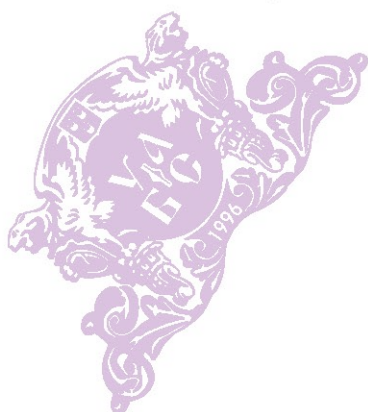
1. пункт 6 статті 36 – «узагальнення практики страхової діяльності і посередницької діяльності *на страховому ринку...*»;
2. пункт 12 статті 36 – «проведення і координація у визначеному законодавством порядку навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність *на страховому ринку...*»;
3. пункт 9 статті 37 – «здійснювати контроль за достовірністю та повнотою інформації, що надається учасниками *страхового ринку*».

У світовій практиці, як вже відмічалось нами вище, страхові послуги як об'єкт специфічних відносин, що становлять зміст страхування, розглядаються як складова фінансових послуг. Так, у п. 5 Додатка з фінансових послуг до ухваленої 15 квітня 1994 року Генеральної угоди з торгівлі послугами зазначено: «Фінансові послуги охоплюють страхові послуги і ті, що, належать до страхових, а також усі банківські та інші фінансові послуги (крім страхування)» [193].

Дослідження сутності фінансової системи країни, та визначення в її структурі місця фінансового ринку та страхового ринку дало можливість

впорядкувати взаємозв'язки, що виникають між ринком фінансових послуг, страхових послуг, страховим ринком та фінансовим ринком (рис. 3.5).

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

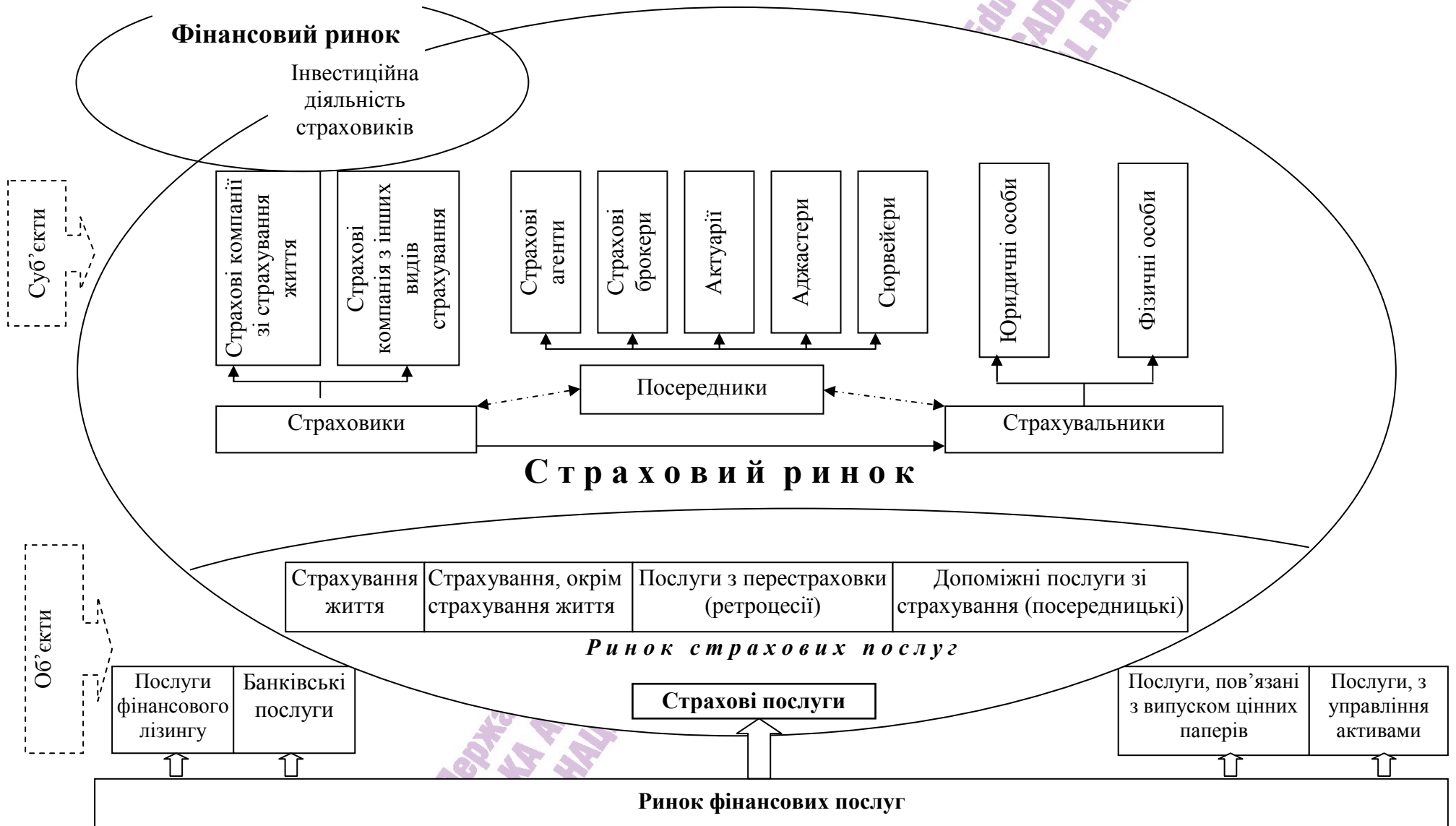

Рис. 3.5. Суб'єктно-об'єктна структура страхового ринку та його зв'язок із фінансовим ринком та ринком фінансових послуг

На нашу думку, страховий ринок та фінансовий ринок є самостійними складовими елементами фінансової системи країни, що пересікаються в сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків, що на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори, тобто взаємозв'язок між фінансовим ринком та страховим ринком проявляється на суб'єктному рівні. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування. Зазначимо, що складовим елементом в межах якого відбувається перетин ринку фінансових послуг та страхового ринку є ринок страхових послуг.

Впорядкування суб'єктно-об'єктної структури страхового ринку дало можливість визначити сутність структури страхового ринку – як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування.

Систематизація основних функцій, що виконують суб'єкти страхового ринку, а також запропонована авторська суб'єктно-об'єктна структура ринку дала можливість суттєво удосконалити класифікацію учасників страхового ринку і на відміну від існуючих підходів, що виділяють лише два базових суб'єкта ринку – страховики та страхувальники, виокремити третього базового суб'єкта, а саме, страхових посередників до яких слід віднести страхових агентів, брокерів, актуаріїв, аджастерів, сюрвейерів.

Систематизація існуючих науково-методичних підходів щодо розуміння сутності страхового ринку дозволило дійти висновку про відсутність єдиного усталеного визначення даної категорії. На основі проведеного нами дослідження пропонуємо розглядати категорію «страховий ринок» з позиції:

– **системного підходу: як самостійний сегмент фінансової системи країни, який тісно взаємопов'язаний та має точки перетину із фінансовим ринком, ринком фінансових послуг та його складовим**

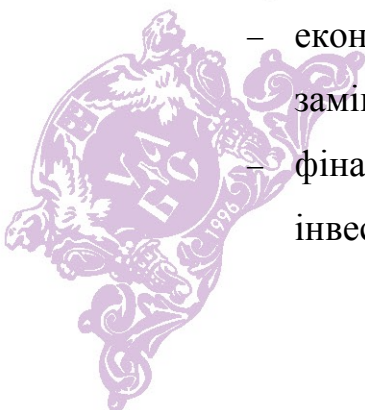
елементом ринком страхових послуг за суб'єктно-об'єктними ознаками;

- інституціонального підходу: як сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг;
- функціонального підходу: як систему економіко-правових відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), продавцями послуг із страхування та перестраховування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів;
- концепції сталого розвитку: як одну із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку, яка забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі, ризиків екологічного характеру (екологічних ризиків)) та озброює уповноважені органи інструментами екострахової політики.

Страховий ринок реалізує ряд притаманних йому і специфічних функцій, які на жаль, у економічній літературі практично не розглядаються. Наприклад, у такому ґрунтовному науковому дослідженні, як дисертація В.М.Фурмана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за темою «Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку», достатньо серйозної і значної уваги приділено розгляду функцій страхування, але не сформульовано і не обґрунтовано функції страхового ринку. А, наприклад, у дослідженні російського науковця Н.А.Феоктистової на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук, функції страхування ототожнюються з функціями страхового ринку [194].

І.Юргенс відносить до функцій страхового ринку наступні:

- економічна (резервування частки виробленого продукту для заміщення випадкових втрат факторів виробництва);
- фінансова (акумуляування частки капіталу з метою подальшого інвестування);

- соціальна (захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків, комерційний і соціальний захист, пенсійне забезпечення населення) [195].

Ще один російський науковець, А.А.Мамедов у якості функції страхового ринку виділяє регулюючу функцію, яка проявляє себе у забезпеченні неперервності і збалансованості суспільного виробництва за рахунок інвестицій тимчасово вільних коштів державних соціальних позабюджетних фондів і резервних фондів страхових структур [196].

Відсутність усталеного визначення функцій страхового ринку у теорії та практиці страхування, а також у нормативно-законодавчій базі, потребує проведення серйозних досліджень у цьому напрямку.

Таким чином, у результаті проведеного у межах даного підрозділу аналізу було виявлено найбільш прийнятне для умов дослідження визначення страхового ринку, встановлено, що страховий ринок пересікається з фінансовим в частині інвестиційної діяльності страховиків, проаналізовано існуючі визначення страхового ринку і конкретизовано їх для даного дослідження, обґрунтовано роль і місце страхового ринку у розвитку економіки України.

3.2. Стан, тенденції та проблеми розвитку вітчизняного страхового ринку

На думку більшості аналітиків у галузі страхування, проблеми українського страхового ринку є наслідком переважно безсистемного розвитку вітчизняної економіки, незавершеності законодавчого регулювання діяльності фінансових інститутів та ринків. До того ж загальний рівень розвитку фінансового ринку залишається досить низьким, а його найрозвинутішою складовою залишаються тільки комерційні банки.

Вважається, що фінансовий ринок до цього часу не виконує притаманних йому функцій, зокрема мобілізації капіталу для розвитку реального сектору та ефективного розподілу ресурсів, що є дуже серйозною проблемою, бо саме через виконання вказаних функцій фінансовий ринок сприяє реальному зростанню економіки країни.

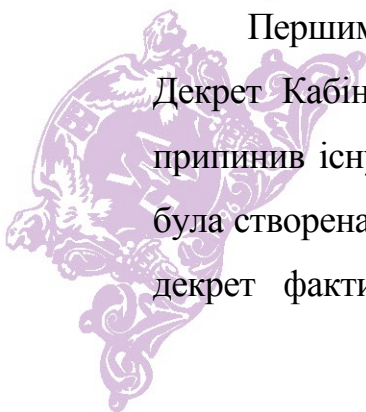
У даному підрозділі ми проаналізуємо, яким чином розвивався страховий ринок України і що він собою представляє на сьогоднішній день.

Взагалі, слід мати на увазі, що розвиток вітчизняного страхування залежить від цілої групи специфічних особливостей, на які вказують фахівці, а саме:

- страхування належить до фінансових інститутів національної економіки, що найдинамічніше розвиваються;
- під впливом розвитку ринкових відносин змінюється характер страхової діяльності, що проявляється в появі нових і розвитку різних видів страхування, трансформації форм і методів організації страхової справи, збільшенні кількості стабільно функціонуючих страхових компаній;
- існує тенденція до прискореного процесу самоорганізації вітчизняного страхового бізнесу [15].

У перші роки формування в Україні страхового ринку відбувся різкий ріст кількості страхових компаній: у 1991 р. їх налічувалося близько 28, в 1992 р. – вже 171, в 1993 р. – 455, в 1994 р. – 616, в 1995 р. – 655 [15]. Проте всім зрозуміло, що наявність значної кількості новоутворених страхових компаній зовсім не означала фактичного створення в Україні повноцінного страхового ринку.

Першим кроком у створенні цивілізованого ринку страхування став Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування». Прийнятий Декрет припинив існування Державної комерційної страхової організації, на базі якої була створена НАСК «Оранта», з головним акціонером у особі держави. Даний декрет фактично заборонив державі вживати заходи щодо регулювання

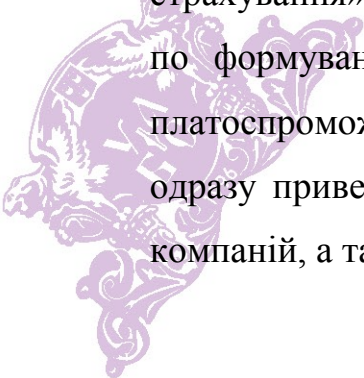

діяльності страхувальників. В результаті кількість компаній-страхувальників на страховому ринку України виросла до 700 одиниць. Особливістю більшості з цих компаній була побудова їхньої діяльності по принципу «фінансових пірамід» або за рахунок інфляційних процесів. Дана обставина та невеликі статутні фонди і незначні страхові резерви призвели до того, що з часом ціла низка страхових організацій або припинила своє існування або опинилася на межі банкрутства.

Слід також зазначити, що в економічно розвинутих країнах основними вхідними бар'єрами до страхового ринку є ліцензування і нормативи щодо статутного капіталу. Зважаючи на невисоку вартість ліцензій і невисокі вимоги регуляторних органів до страховиків, ліцензування виконувало вторинну роль при формуванні вхідних бар'єрів. Основним стримуючим чинником на сьогодні тут все ж є нормативи власного капіталу для страхових компаній.

Незважаючи на негативні моменти, з прийняттям вказаного вище Декрету, страховий ринок України все ж отримав реальний поштовх до подальшого становлення і розвитку. За 1993-1995 рр. було видано 1175 ліцензій на здійснення страхової діяльності, з яких 149 – по страхуванню життя, 836 – по майновому страхуванню, 330 – по страхуванню відповідальності, 97 – по обов'язкових видах страхування. Таким чином, необхідно констатувати: майнове страхування з самого зародження страхового ринку України стало пріоритетним напрямом для вітчизняних страхувальників.

Ще однією значною і визначальною подією у розвитку страхового ринку України стало прийняття в 1996 році Закону України «Про страхування». З прийняттям даного закону набули чинності нові нормативи по формуванню статутного фонду страхової організації, по ліквідності, платоспроможності, резервам страхувальників. Природно, це практично одразу привело до значних змін в структурі страхового ринку і страхових компаній, а також в процесах їх формування і розвитку.

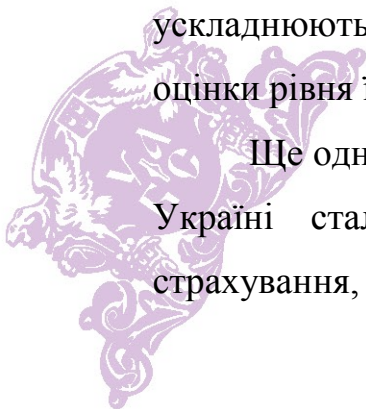
Починаючи з 1996 року істотно посилилися вимоги уповноваженого органу (Укрстрахнагляду) до платоспроможності, ліквідності, резервування, структури активів, та до інвестиційної політики страхових компаній. З цього року страховики в обов'язковому порядку повинні були по кожному виду страхування розробляти правила страхування і затверджувати їх в контрольному органі.

У 1997 році з метою упорядкування вітчизняного страхового ринку була запроваджена така процедура, як перереєстрація страховиків. За підсумками перереєстрації були анульовані ліцензії у 325 страхових компаній [198]. Правда, слід зазначити, що зразу ж після перереєстрації знову намітилася тенденція зростання чисельності страховиків, але це відбувалось вже на нових умовах.

В кінці 2001 року, виходячи з вимог часу, були внесені нові зміни в Закон України «Про страхування». Статутний фонд страховика тепер повинен був бути не менше 1 млн. євро для компаній, що працюють по ризикових видах страхування, і – 1,5 млн. євро для страховиків, що здійснюють страхування життя.

Виходячи з необхідності посилення державного регулювання та здійснення ефективного нагляду за страховою діяльністю та необхідності формування адекватних сучасним умовам господарської діяльності основ законодавчого регулювання розвитку страхового ринку у 2002 році була створена Державна комісія по регулюванню ринку фінансових послуг. Однак недостатнє технічне та ресурсне забезпечення, зокрема забезпечення кваліфікованими кадрами, обмежені можливості використання інформаційних технологій на страховому ринку, на той час суттєво ускладнюють проведення оперативного аналізу діяльності страховиків та оцінки рівня їх ризику [197].

Ще однією відмінною рисою даного етапу розвитку страхового ринку в Україні стало збільшення частки «фінансового страхування», тобто страхування, яке підприємства здійснюють для оптимізації своїх прибутків,

грошових потоків, придбання пакетів акцій. У 2003 році частка такого типу страхування в загальній структурі надходження страхових премій складала 75% або 6,8 млрд. грн.

Значним бар'єром на шляху розвитку страхового ринку було і залишається до теперішнього часу так зване псевдострахування, тобто використання страхування і перестрахування для вилучення капіталів в тіньовий оборот. За різними оцінками частка такого страхування може складати до 60% всього страхового ринку країни.

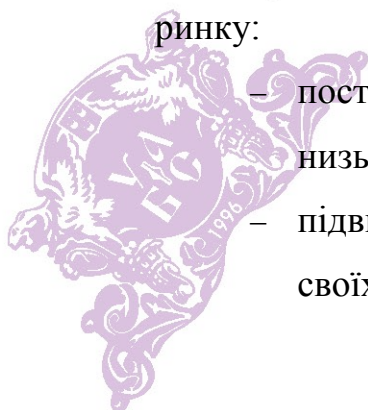
З метою загальної характеристики страхового ринку, у додатку 1 нами наводяться статистичні дані про надходження страхових платежів і страхові виплати по видам страхування в цілому по Україні за 2005-2007 роки.

У 2005 році Верховною Радою України була прийнята Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 років, яка будується на комплексному підході, реально визначає пріоритети страхового ринку, пропонує механізм організації ринкової взаємодії виробничого і страхового підприємництва [197]. Починаючи з цього періоду, різко зростає інтерес зарубіжних фінансових груп до українського страхового ринку, збільшується число компаній з іноземним капіталом, ринок стає більш цивілізованим.

У Концепції наголошується, що розвиток страхового ринку і використання його в інтересах сталого розвитку національної економіки в умовах її інтеграції у світове економічне співтовариство та посилення процесів глобалізації є важливим компонентом національної безпеки.

Авторами концепції вказується, що крім позитивних макроекономічних показників, існують такі передумови розвитку національного страхового ринку:

- поступове зростання доходів населення з тенденцією до подолання низького рівня платоспроможності;
- підвищення заінтересованості юридичних та фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів;

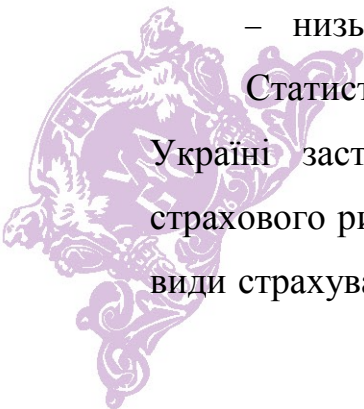

- збільшення кількості прибуткових підприємств;
- законодавче запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
- розвиток ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку) та формування національної системи іпотечного кредитування;
- запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення.

Однак існують також негативні чинники, які стримують розвиток ринку страхових послуг:

- недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг;
- низький рівень співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестраховання українським страховикам, і валового внутрішнього продукту, незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб;
- нерозвиненість довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правового регулювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування;
- недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування;
- велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку;
- використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоку коштів за кордон;
- недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхового ринку;
- низький рівень страхової культури населення.

Статистичні дослідження показують, що на сьогоднішній день в Україні застраховано всього 10% ризиків, тому перспективними для страхового ринку повинні стати накопичувальні види страхування, соціальні види страхування, зокрема, страхування життя громадян, пенсійне і медичне

страхування. Рівень розвитку страхування життя в Україні один з найнижчих серед розвинених країн. Згідно дослідженням Swiss Re (одна з найкрупніших перестрахових компаній світу) в середньому громадянин України витрачає менше 1 долара на страхування в рік. В порівнянні з Чехією, де на одну людину приходиться 170 дол., або Німеччиною, в якій на одного мешканця приходиться 1000 дол., ця сума, безумовно, мала.

Інформація по основним показникам розвитку страхового ринку України за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [199] наведена нами у Додатку Б6. Але, не зважаючи на наявний потенціал розвитку страхового ринку – він розвивається випереджаючими темпами порівняно з економікою країни (Додаток Б7) – показники співвідношення страхових премій до ВВП є досить незначними, хоча і мають стійку тенденцію до зростання (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Загальні показники розвитку страхового ринку України

Роки	Показники				
	Страхові платежі, млн. грн.	Страхові виплати, млн. грн.	Співвідношення страхових платежів до ВВП, %	Співвідношення страхових премій у ВВП, %	
				валових	чистих
1996	317,8	147,3	0,39	0,4	0,4
1997	408,4	129,2	0,44	0,4	0,4
1998	789,2	177,8	0,77	0,8	0,7
1999	1156,5	353,5	0,89	0,9	0,8
2000	2136,0	407,0	1,26	1,3	1,0
2001	3030,5	424,1	1,48	1,5	1,2
2002	4442,1	543,1	1,97	2,0	1,6
2003	9135,3	860,6	3,42	3,4	2,6
2004	19431,4	1540,3	5,62	5,6	2,8
2005	12647,0	1886,8	3,02	3,1	1,8
2006	13829,9	2599,6	2,60	2,6	1,6
2007	18088,2	4213,0	2,60	2,6	1,7

При цьому необхідно зазначити, що страхування в Україні й досі більш ніж на 90% представлене його ризиковими видами, а сегмент корпоративного страхування становить майже 95% загального обсягу премій.

Що стосується динаміки кількості страхових компаній, то протягом 2002 – 2007 років їх кількість суттєво зросла, при цьому більше ніж в двічі зросла кількість страховиків, які здійснюють страхування життя.

Поступово на вітчизняному страховому ринку збільшується чисельність страхових компаній з іноземним капіталом. Так, станом на 31.12.2007 року вона становила вже 78, з яких 8 з'явилися протягом 2007 року. Основними країнами-інвесторами на страхову ринку України є Велика Британія – 34%, Сполучені Штати Америки – 17%, Данія – 10%, Польща – 9%, Австрія – 6% та інші.

Таблиця 3.2

Кількість страхових компаній станом на кінець року

Показник	Кількість страхових компаній, на кінець року					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість страхових компаній	338	357	387	398	411	447
в т.ч. страховики, які здійснюють страхування життя („life”)		30	45	50	55	65
страховики, які здійснюють види страхування інші, ніж страхування життя („non-life”)		327	342	348	356	382

Проаналізуємо рівень монополізації вітчизняного страхового ринку за даними 2006-2007 років (Додатки Б8-Б10).

Частка валових премій у всіх видах страхування, яка належала першим трьом страховикам, складала 11,8% (2005 рік – 12,2, 2004 рік – 22,3%). Індекс Герфіндаля-Гіршмана становив 153,85 (2005 рік – 159,98; 2004 рік – 309,98).

По сектору страхування життя першим трьом компаніям належало 58,5% (2005 рік – 52,1; 2004 рік – 56,3%). Індекс Герфіндаля-Гіршмана становив 1465,99 (2005 рік – 1257,7; 2004 рік – 1443,87).

По сектору видів страхування інших ніж страхування життя частка валових премій по перших трьом компаніях становила 12,2% (2005 рік – 12,5; 2004 рік – 22,6%). Індекс Герфіндаля-Гіршмана становив 162,7 (2005 рік – 167,6; 2004 рік – 315,9).

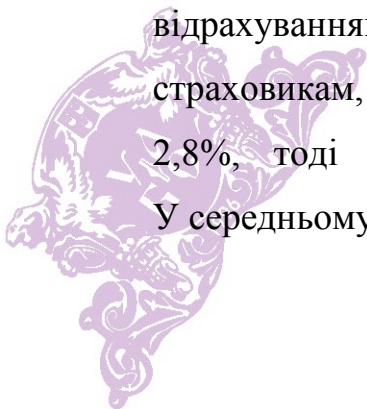
У 2007 році частка перших трьох компаній у валових преміях зі страхування життя становила 52,1%, перших десяти – 86,4% (індекс Герфіндаля-Гіршмана склав 1234,0). У цьому ж році по сектору видів страхування інших, ніж страхування життя, частка валових премій перших трьох компаній склала 12,6%, а перших 50 – 74,4% (індекс Герфіндаля-Гіршмана – 169,1).

Наведені дані свідчать про те, що останніми роками спостерігався значний рівень конкуренції на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя. Помірна монополізація мала місце на ринку страхування життя.

Слід констатувати що, якщо за критерій розвитку страхового ринку прийняти не доход страхових компаній, а якість страхових послуг, то виявиться, що параметри страхового ринку України погіршуються [200]. На сьогодні для вітчизняних страхових компаній характерним є низький рівень виплат страхових відшкодувань, що свідчить про нерозвиненість страхового ринку, хоча, починаючи з 2004 року спостерігається позитивна тенденція (табл. 3.3).

Сьогодні страховий ринок України у своєму формуванні і розвитку стикається з цілою низкою серйозних проблем, які досліджуються вітчизняними науковцями і практиками.

Наприклад, у 2004 році показник співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестраховання українським страховикам, і валового внутрішнього продукту в Україні становив усього 2,8%, тоді як у провідних країнах цей показник дорівнює 8-12%. У середньому на душу населення в Україні припадає всього 30 євро

страхових премій, що значно менше, ніж в інших європейських країнах (наприклад, у Німеччині – 1250 євро, у Польщі – 120 євро).

Не врегульована діяльність страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування. Запровадження значної кількості обов'язкових видів страхування не відповідає існуючій практиці розвинених країн.

Слід також зауважити, що страховий ринок доволі часто використовується для зменшення розміру сплати податків в інших галузях економіки шляхом страхування та перестраховування фінансових ризиків, шляхом придбання короткострокових полісів для зменшення бази оподаткування.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

Таблиця 3.3

Показники діяльності страхових компаній в Україні

Показники	Роки									
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Страхові премії, тис. грн.	789 159	1 164 126	2 136 000	3 030 507	4 442 133	9 135 300	19431400	12853500	13829900	18008200
Страхові премії в середньому на одного страховика, тис. грн.	3 107	4 426	7 547	9 239	13 142	25 639	50210	32295	33649	40286
Страхові виплати, тис. грн.	177 845	360 919	407 000	424 205	543 100	860 600	1540300	1894200	2599600	4213000
Страхові виплати в середньому на одного страховика, тис.	700	1 372	1 438	1 293	1 607	2 410	3980	4759	6325	9425
Рівень страхових виплат, %	22,5	31,0	19,1	14,0	12,2	9,4	7,9	14,7	18,8	23,4
Кількість страховиків, од.	254	263	283	328	338	357	387	398	411	447

Низький рівень капіталізації страховиків не дає змоги забезпечити відповідальність за великі застраховані ризики, що призводить до перестраховання їх частини за кордоном та до необґрунтованого витoku грошових коштів з України

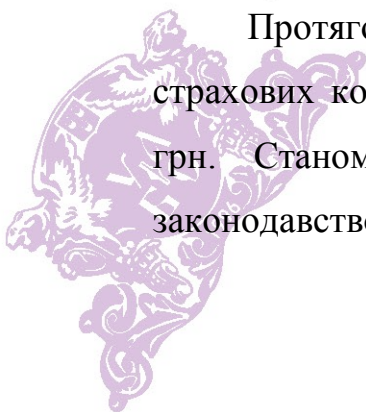
Стосовно стану укладених договорів, то у 2007 році суттєво зросла їх кількість, а саме на 19,2% (на 20,2% – з фізичними особами; 10,4% – з юридичними особами) (Додаток Б11). При цьому обсяг чистих страхових виплат зріс на 67,0%. Рівень валових страхових виплат становив 23,4%, рівень чистих виплат – 31,4%, рівень виплат фізичним особам – 34,6% (Додаток Б12).

Високий рівень страхових виплат спостерігався в добровільних видах особистого страхування (41,4%), в добровільних видах майнового страхування (24,1%), у державному обов'язковому страхуванні (111,4%).

Що стосується перестраховання, то у 2007 році тут не відмічалось високого підвищення ділової активності між вітчизняними перестраховиками та перестраховувальниками. Частка страхових виплат, як компенсаційні виплати, що отримуються від перестраховиків та входять до складу валових страхових виплат, не мають чіткої і постійної тенденції, оскільки це залежить від настання страхових випадків, що має випадковий характер.

Що стосується інвестиційної діяльності страхових компаній, то основною проблемою у даному питанні для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної інвестиційної політики. Особливо це стосується забезпечення дострокових зобов'язань за договорами страхування життя. Основними джерелами інвестування страхових резервів є банківські вклади або цінні папери.

Протягом останніх років зберігалась тенденція зростання активів страхових компаній. За 2007 рік загальні активи збільшились на 8,2 млрд. грн. Станом на кінець 2007 року обсяг активів за визначеними законодавством категоріями становив 19330,3 млн. грн., з яких 8612, 5 млн.

грн. було направлено як інвестиції на покриття сформованих страхових резервів.

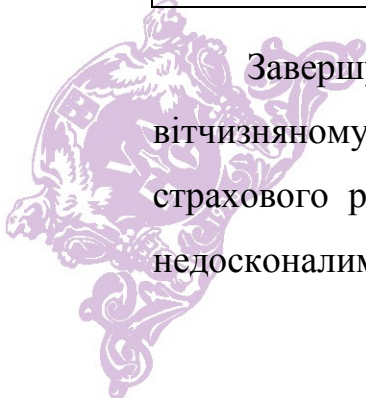
Ефективне функціонування страхового ринку можливе лише за умов наявності на ньому страхових брокерів (посередників), інформацію про яких наведено у табл. 3.4. У 2007 році страховиками за посередництвом страхових брокерів було укладено 21897 договорів, у тому числі 7159 договорів з страхувальниками – юридичними особами та 14828 договорів з фізичними особами. У порівнянні з 2006 роком загальна кількість договорів зменшилась на 705, але більш активно зростали обсяги страхових премій за договорами перестраховування.

Таблиця 3.4

Інформація про діяльність страхових посередників у 2006-2007 роках

Показник	2006	2007	Темпи приросту, %
1. Посередницькі послуги у страхуванні, тис. грн.			
Страхові премії, отримані страховиком за договорами страхування, укладеними за участю страхового брокера	58197,4	47999,2	-17,5
в т. ч. сплачені через рахунок страхового брокера	25172,3	25202,5	0,1
Страхові виплати/відшкодування, здійснені страховиком за договорами страхування, укладеними за участю страхового брокера	946,7	7210,9	661,7
в т. ч. сплачені через рахунок страхового брокера	8,4	2,1	-75,0
2. Посередницькі послуги у перестраховуванні, тис.грн.			
Сума перестрахових премій за договорами перестраховування, укладених за участю перестрахового брокера, кошти за якими були сплачені через рахунок брокера	151930,9	249942,0	64,5
Страхові виплати, які здійснені за такими договорами та сплачені через рахунок брокера	284,2	1028,5	261,9

Завершуючи розмову про позиціонування страхових компаній на вітчизняному страховому ринку і продовжуючи її про стан вітчизняного страхового ринку в цілому, слід зазначити, що в останні роки, на жаль, недосконалим залишається нормативно-правове врегулювання діяльності

страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів. Проблематичним є питання доступу до національного страхового ринку філій іноземних страховиків-нерезидентів. Такий допуск має відбуватися поступово та з урахуванням його подальшого впливу на стан національного страхового ринку, оскільки це може призвести до неефективного перерозподілу акумульованих страховиками ресурсів на міжнародні фінансові ринки, витіснення з ринку національних страховиків та страхових посередників [197].

Вітчизняний страховий ринок у своєму розвитку має доволі багато проблем, які потребують своєчасного вирішення. Так, наприклад, Л.Хорін наводить такий перелік проблем страхового ринку України, об'єднавши їх у групи залежно від характеру:

економічні проблеми:

- низький платоспроможний попит на страхові послуги;
- невеликі обсяги і недосконала структура капіталу страховиків;
- нерозвиненість інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів;

організаційно-правові проблеми:

- відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- надмірна кількість законодавчо визначених видів обов'язкового страхування і неадекватність їхнього фінансового забезпечення;
- недостатній рівень державного регулювання страхового ринку;
- протекціонізм і галузевий монополізм;

функціональні проблеми:

- низька прибутковість окремих видів страхування;
- нижча конкурентноздатність страхових компаній у порівнянні з комерційними банками в боротьбі за залучення вільних коштів;
- відсутність середньо- і довгострокового планування у страховиків;
- низький рівень кваліфікації кадрів;

- порушення діючого законодавства;
- зростання випадків страхового шахрайства;

інформаційно-аналітичні проблеми:

- інформаційна закритість страхового ринку;
- відсутність якісної статистичної інформації про стан і проблеми формування страхового ринку;
- недосконалість фінансової звітності та методів обробки даних;
- відсутність банків даних про несумлінних страхувальників;
- відсутність рейтингів страхових компаній;
- непрозорість даних про структуру власності вітчизняного страхового ринку;

соціально-психологічні проблеми:

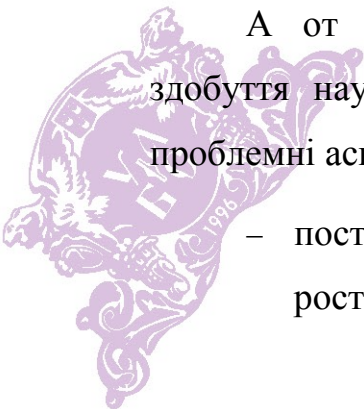
- відсутність довіри населення і господарюючих суб'єктів, до страхових компаній [200].

В.М.Фурман у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук серед негативних тенденцій розвитку страхового ринку України відмічає наступне:

- нинішній рівень розвитку страхування є неприпустимо низьким для ринкових умов господарювання;
- триває тенденція концентрації страхового капіталу і поділу ринку страхових послуг;
- вітчизняні страхові компанії характеризуються низькою фінансовою місткістю;
- інституціональному середовищу вітчизняного страхового ринку притаманна нерозвиненість традицій [15].

А от Д.А.Навроцьким, також у дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, виявлено такі проблемні аспекти процесу формування ринку страхових послуг в Україні:

- постійне збільшення кількості страховиків, неадекватне темпам росту попиту на страхові послуги;

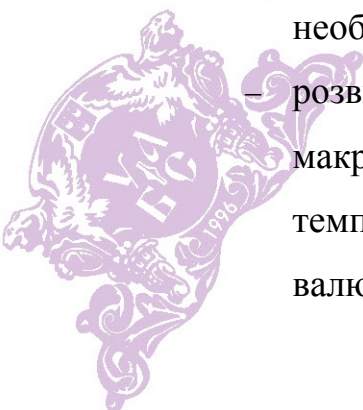

- значне збільшення кількості кептивних страхових компаній;
- стабільне перевищення темпів росту платежів, переданих в перестраховання, над обсягами страхових премій одержаними українськими страховиками;
- безперервне зниження рівня виплат;
- відносно слабкий сектор з надання послуг із страхування життя [11].

У роботі А.Василенко, В.Тринчука [201] наводяться результати SWOT-аналізу страхового ринку України, відповідно до якого його сильними сторонами визнано наступні: динамічне зростання самого ринку; стабільність валютного курсу; зростання капіталізації страхових компаній; збільшення обсягів кредитування; податкові преференції по страхуванню життя; міжнародне визнання страхового ринку; сильні позиції об'єднань страховиків; тісна співпраця Ліги страхових організацій України з органами державної влади тощо. До слабких сторін вітчизняного ринку було віднесено наступні фактори: недостатньо розвинена нормативно-законодавча база у частині вимог до платоспроможності, ліквідності і інвестування; низький рівень довіри населення до страхових компаній; недостатність кваліфікованого персоналу; відсутність усталених страхових технологій; нерозвиненість ринку страхових посередників; відсутність відкритої інформації щодо розвитку страхового ринку.

Що стосується специфіки вітчизняного страхового ринку, то відмінними рисами його формування і розвитку, на думку В.М.Фурмана, були наступні:

- ігнорування інтересів страхувальників на протязі тривалого часу, оскільки витрати на страхування не визнавалися суспільно необхідними;
- розвиток ринку в умовах поступового поліпшення основних макроекономічних показників, зокрема зростання ВВП, зниження темпів інфляції, зростання стабільності й міцності національної валюти;

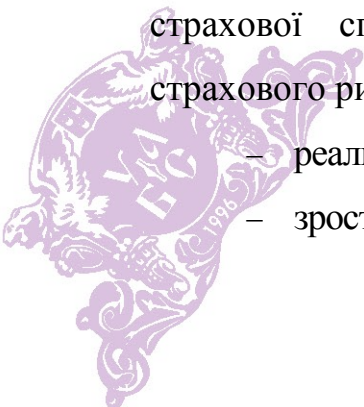
- зростання доходів населення;
- збільшення кількості рентабельних підприємств;
- підвищення зацікавленості юридичних і фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів;
- розвиток ринку фінансових послуг, формування фондового ринку і системи іпотечного кредитування [15].

У дисертаційному дослідженні Д.А.Навроцького робиться наголос ще на одній особливості розвитку страхового ринку України, а саме на тому, що процеси його створення відбувалися паралельно з розвитком нормативно-правового забезпечення, але не завжди адекватно. Сьогодні нормативно-правова база страхового ринку України є такою, що все ж потребує подальшого розвитку як з метою вдосконалення страхового ринку, виходячи з потреб самої держави, так і з метою розвитку інтеграційних процесів в економіці. Основним недоліком нормативно-правової бази українського страхового ринку, на думку Д.А.Навроцького, є відсутність системності у законодавчих актах, єдиного механізму узгодження документів, що регламентують діяльність суб'єктів ринку страхових послуг. Існує також певна неузгодженість дій законодавчої та виконавчої гілок влади, спрямованих на формування нормативної бази страхового ринку України [11].

Взагалі ж, останніми роками в Україні певною мірою відбувся перехід від застійно-перерозподільної моделі функціонування страхового ринку до створення механізму його розвитку.

Звісно, страховий ринок України має свої позитивні риси, які забезпечують його динаміку і розвиток. Так, на думку вітчизняних практиків страхової справи, до позитивних результатів розвитку вітчизняного страхового ринку належать наступні:

- реальне зростання обсягів страхових операцій з усіх видів страхування;
- зростання загальної суми страхових платежів, отриманих страховиками;

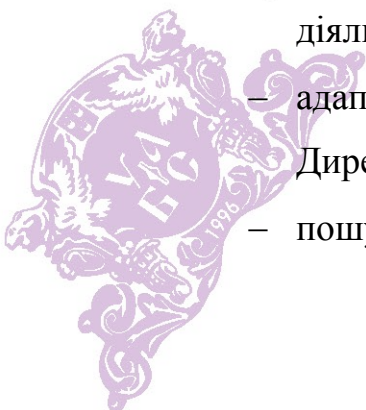
- структурні зміни на користь добровільного страхування і його довгострокових видів;
- збільшення кількості договорів страхування (перестраховання), укладених за сприяння страхових брокерів;
- зростання показників фінансової надійності страховиків, формування фінансових груп за участю страховиків [15].

При цьому для вітчизняного страхового ринку характерними є наступні тенденції:

- зростання капіталізації страховиків;
- укрупнення страхових компаній, проникнення у сферу страхування банківського та фінансово-промислового капіталу;
- концентрації капіталу і створення об'єднань страховиків на основі поєднання їхніх комерційних і фінансових інтересів;
- поступальне зростання обсягів зібраних страхових премій;
- зниження рівня збитковості страхового ринку;
- активізація іноземних інвесторів;
- злиття і поглинання, зміна власників і складу топ-менеджменту деяких компаній, що супроводжується зміною їхніх стратегій (перехід до проведення агресивної політики);
- перехід від переважаючого регулювання допуску страховиків на ринок до регулювання їхньої фінансової стійкості й лібералізації страхового нагляду [15].

Що стосується ефективності функціонування страхового ринку, то її підвищення може бути досягнуте за рахунок таких факторів як:

- імплементації міжнародних стандартів нагляду за страховою діяльністю (стандарты IAIS);
- адаптації національного страхового законодавства до вимог Директив і Рекомендацій Європейського Союзу;
- пошуку ефективних форм державного регулювання.

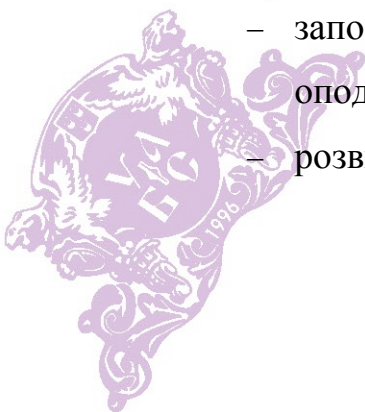

О.О.Власенко вказує на те, що на українському страховому ринку з'явилися окремі галузі, в яких рівень недовіри до страхових компаній досяг кризового, а саме: сільське господарство, автотранспорт, зарубіжний туризм та ін. Про відторгнення споживачами і витіснення з ринку багато страхових компаній рятує лише відсутність повної інформації про кількість скарг на їхню роботу [202]. На думку даного автора, це спричинено тим, що на українському страховому ринку не створено механізм захисту інтересів страхувальника.

Таким чином, стабільна співпраці страхових організацій у фінансово-економічному секторі зумовила нарощування власних капіталів більшості страхувальників (юридичних осіб) і створила передумови надійності договірних відносин. Страхова галузь є однією з таких, яка забезпечує дієвий захист майнових прав і інтересів громадян від різноманітних ризиків, підтримує економічний розвиток суспільства. Крім того, вона є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки і могутнім засобом акумуляції коштів для їх подальшого інвестування в економіку.

Подальше функціонування страхового ринку, відповідно до Концепції розвитку страхового ринку на період 2005-2010 років, сприятиме:

- захисту інтересів населення, суб'єктів господарювання і держави від можливих соціальних, техногенних, фінансових та інших ризиків;
- зміцненню довіри страхувальників, насамперед населення, до страховиків та страхових посередників;
- розвитку підприємницької діяльності та стабілізації економіки;
- залученню довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері страхування, для здійснення інвестицій в економіку України;
- запобіганню використанню страхової галузі у зменшенні об'єкта оподаткування податку на прибуток суб'єктів господарювання;
- розвитку ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку);

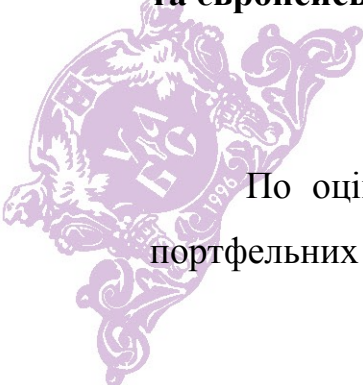
- стимулюванню розвитку економіки, зокрема транспорту, туризму, міжнародних перевезень, будівельної та агропромислової галузі економіки;
- інтеграції страхового ринку України в міжнародні та регіональні ринки фінансових послуг [197].

З метою реалізації вказаної Концепції необхідно здійснити цілу низку заходів, які поділено на групи, а саме на заходи по: 1 – підвищенню захисту інтересів споживачів страхових послуг; 2 – забезпеченню стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку; 3 – підвищенню капіталізації страховиків та конкурентоспроможності національного страхового ринку; 4 – запобіганню використанню страхової системи у витоку коштів за кордон, посилення державного регулювання та нагляду за перестраховою діяльністю; 5 – підвищенню прозорості діяльності учасників страхового ринку; 6 – формуванню адекватної системи фахової підготовки і сертифікації фахівців із страхування та забезпечення державної підтримки проведення науково-дослідних робіт у цій сфері; 7 – підвищенню рівня страхової культури населення.

При цьому для вирішення цих проблем по кожному зазначеному напрямку необхідно здійснити групи заходів, подані в Додатку Б13.

3.3. Порівняльний аналіз страхового ринку України з російським та європейським страховими ринками

По оцінкам іноземних інвесторів український страховий ринок має портфельних інвесторів, стратегії вихід на IPO та інші можливості для

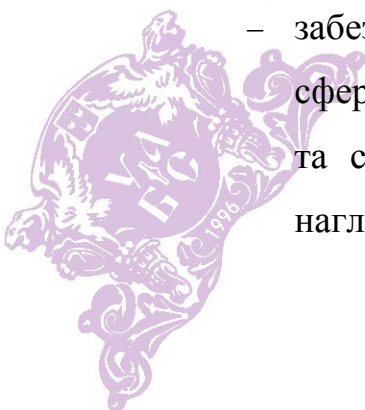
залучення капіталу, тому в найближчі роки в Україну придуть великі світові групи фінансового сектору.

Основними принципами, що сприятимуть ефективному розвитку страхового ринку України на перспектив, слід вважати такі:

- вільний рух капіталів та страхових послуг на території України;
- захист прав споживачів страхових послуг, включаючи формування системи гарантування забезпечення виплат за договорами довгострокового страхування життя та за договорами страхування, передбаченими Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
- вільний вибір страховика;
- прозорість діяльності учасників страхового ринку;
- уніфікація процедур страхування;
- використання міжнародного досвіду;
- державне регулювання та нагляд у сфері страхування, а також формування системи запобіжного (пруденційного) нагляду, включаючи впровадження системи оцінки діяльності страховиків на основі застосування міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності;
- залучення органів державної влади в поточну діяльність учасників страхового ринку;
- рівність перед законом усіх учасників страхового ринку;
- функціонування страхового ринку на засадах вільної конкуренції [197].

Цей розвиток буде відбуватися за такими основними напрямками:

- удосконалення правових засад захисту прав споживачів страхових послуг;
- забезпечення ефективного державного регулювання і нагляду в сфері страхування з урахуванням міжнародно визнаних принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю;

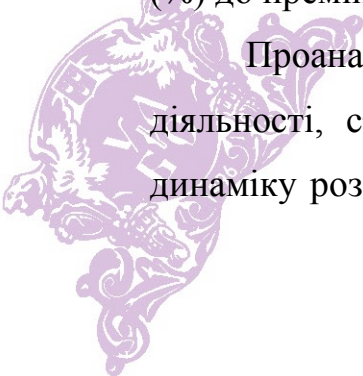

- сприяння розвитку довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення та врегулювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування;
- підвищення рівня капіталізації страховиків, їх фінансової надійності та платоспроможності, зміцнення національного перестрахового ринку;
- забезпечення розвитку страхового посередництва, діяльності актуаріїв та аварійних комісарів;
- підвищення рівня страхової культури населення;
- забезпечення захисту національних інтересів на страховому ринку;
- удосконалення податкового законодавства щодо страхування;
- формування системи кадрового та наукового забезпечення страхового ринку [197].

Слід мати на увазі, що українські страхові компанії з точки зору інвестиційної привабливості та публічності поки ще не готові до виходу на міжнародні ринки капіталу, але працюючи на перспективу, слід враховувати кількісну оцінку динаміки змін європейського страхового ринку.

Питання виходу на український страховий ринок найкрупніших іноземних інвестиційних груп потребує статистичного аналізу розвитку страхових компаній, дослідження обсягів премій за джерелами надходження, обсягів премій на душу населення, обсягів валових премій по європейським країнам, Україні та Росії. До цього часу залишається недослідженим питання аналізу частки компаній, яка забезпечує 70% і більше надходження страхових премій. Цікавим є питання виявлення залежності для прогнозу такої характеристики страхового ринку як частки відношення премій в ВВП (%) до премій на душу населення.

Проаналізуємо кількісні зміни пріоритетів і напрямків економічної діяльності, страхових компаній, фінансових груп. Для цього розглянемо динаміку розвитку страхових компаній України, Росії, країн Європейського

союзу та Європейської страхової і перестраховальної федерації (СЕА), яка наведена в Додатку Б15.

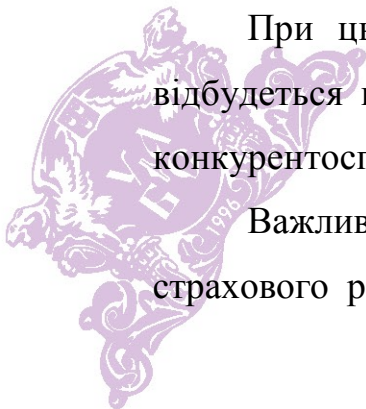
На основі наведених даних, можна зазначити, що як в Європі, так і в Росії прослідковується закономірність до зменшення чисельності страхових компаній. Так в Росії і найбільш розвинутих 12 країнах ЄС, починаючи з 2002 р., чисельність страхових компаній скоротилась на 551 і 663 страхові компанії відповідно (Додатки Б15 і Б16). По країнах, які входять в СЕА тенденція до скорочення мала місце починаючи з 2004 р. і до 2007 р. кількість страхових компаній зменшилась на 755 одиниць. Це свідчить, про відносно більшу консолідацію даних страхових ринків та поширення на них тенденцій стосовно злиття та поглинання страхових компаній.

В європейських країнах (Швейцарія, Німеччина, Франція, Великобританія, Нідерланди) в період з 2006 по 2007 рр. кількість компаній знаходились в діапазоні ± 5 до початкового, що ще раз підтверджує факт щодо сформованості страхових ринків даних країн.

В Україні простежується зовсім протилежна тенденція. Починаючи з 2002 р. кількість страхових компаній безупинно зростає. Протягом періоду з 2002 по 2007 рр. їх кількість збільшилась на 24,4% (109 одиниць), і в 2007 р. в Україні вже зареєстровано 447 страхових компаній. Дана ситуація свідчить, що протягом розглянутого періоду в Україні відбувався бурхливий розвиток страхового ринку. Слід відмітити, що в Україні ще є дуже значна кількість кептивних страхових компаній та страхових компаній, які займаються страхуванням обмеженої чисельності ризиків (наприклад, страхові компанії, які працюють виключно зі страхування банківських кредитів).

При цьому ми сподіваємось, що неодмінно з часом і в Україні відбудеться консолідація страхового ринку і на ньому залишаться тільки конкурентоспроможні гравці.

Важливими показниками динаміки роботи внутрішнього національного страхового ринку є обсяг валових премій, частка премій в ВВП та обсяг

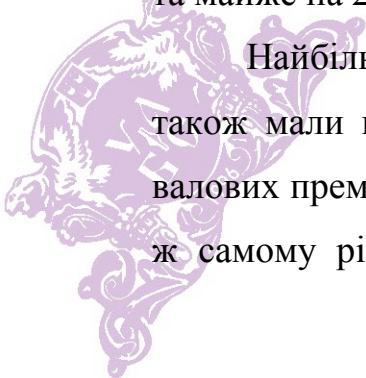

премії на душу населення (Додатки Б18-Б27). В країнах Європи і США страхові ринки зростають на 1-2% щороку, а у нас в Україні обсяг зібраних страхових премій у 2007 році склав 17,6 млрд. грн. (збільшився на 26,6% у порівнянні з 2006 р.), а у 2006 році збільшився на 2,6% у порівнянні з 2005 р.

Обсяг валових страхових премій у ВВП в Україні – 2,5%, в західних країнах 15%, що ілюструє наявність великого потенціалу розвитку українського страхового ринку. Частка ВВП на душу населення по країнам представлена нами в Додатку Б26. Незважаючи на світову фінансову кризу, щорічний ріст страхового ринку України у 2008-2010 роках складе, як вважають експерти, 20-25% в порівнянні з європейським ринком, більшість напрямків якого мають нульову рентабельність (в середньому 1%). На заході страховий бізнес отримує до 10% дохідності на ресурси, вкладені в інвестиційні інструменти. Всі іноземні фінансові групи, які прийшли на український страховий ринок (роздрібний страховий ринок, страхування застави, життя та здоров'я банківського позичальника) оцінюють його як перспективний і прогнозують зростання вказаних його сегментів на 50-60%. Ризикове страхування в Україні складає приблизно 2,5% від ВВП або 56 євро на одного громадянина, а, для прикладу, в СЕА у 2007 році на одного громадянина – 1905 євро, в Росії – 153 євро, в Німеччині – 1983 євро, у Франції – 3065 євро (Додатки Б20-Б25).

Таким чином, можна зауважити, що протягом періоду 2001-2007 рр., як в цілому в світі, так і за окремими його регіонами і країнами відбувалось зростання обсягів валових премій. Так країни, які входять в об'єднання СЕА в 2007 році, по оцінкам експертів зібрали 1 115 266 млн. євро страхових премій, що в абсолютному значенні на 29 256 млн. євро більше ніж в 2006 р. та майже на 27% більше ніж в 2001 році.

Найбільш розвинуті 12 країн Європи, в розрізі розглянутого періоду, також мали позитивну тенденцію в нагромадженні валових премій. Обсяг валових премій в 2007 р. (697 829 млн. євро), який залишався майже на тому ж самому рівні що і в 2006 р. (698 064 млн. євро) може свідчити про

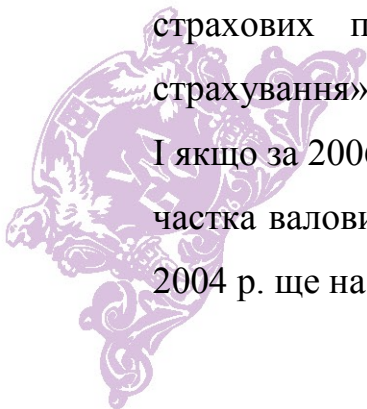
сформованість європейського страхового ринку, та про подальший розвиток найбільших страхових компаній даних країн вже за рахунок виходу на ринки менш розвинутих країн та більш активної дії на них.

Якщо аналізувати динаміку обсягів валових премій в Росії, то необхідно відзначити, що протягом семи років в даній країні спостерігається стабільна зростаюча тенденція до збільшення обсягів валових премій. Так якщо в 2001 р. валові страхові премії становили 10 587 млн. євро, то в 2007 р. даний показник зріс більше ніж в два рази і склав 21 799 млн. євро.

В Україні можна відмітити негативну тенденцію до зниження обсягів валових премій лише в 2005 році. Сума страхових премій, отриманих страховиками за 2005 рік, становить 12 853,5 млн. грн. У порівнянні з аналогічним періодом 2004 року обсяги по вказаному показнику зменшились на 34% в основному за рахунок зменшення обсягів надходжень від страхувальників-юридичних осіб коштів по страхуванню фінансових ризиків (в 2004р. на страхування та перестраховування фінансових ризиків надійшло 46,2% від валових премій, тоді як за 2005 рік частка цього виду страхування залишилася на рівні 31,6%). Даний факт був пов'язаний з деякими законодавчими змінами стосовно страхування і в результаті зі зменшенням можливості застосування фінансових схем у сфері страхування фінансових ризиків.

Протягом інших років загальносвітова тенденція щодо збільшення обсягів валових страхових премій зберігалася і в Україні. Так в 2007 році було зібрано 2 603 млн. євро премій, що на 421 млн. євро більше ніж в 2006 році та на 592 млн. євро ніж в 2005 році.

За даними Додатку Б25 можна зробити висновок, що частка валових страхових премій у валовому внутрішньому продукті «проникнення страхування» в Україні, починаючи з 2004 р., мала тенденцію до зменшення. І якщо за 2006-2007 роки вона майже не змінилась, то порівняно до 2005 року частка валових страхової премії в ВВП скоротилась на 0,6%, а порівняно до 2004 р. ще на більшу величину, у розмірі 3,1%.

Рівень проникнення страхування в Росії, ще нижчий ніж в Україні. Так в 2007 році він становив 2,31%, що на 0,19% менше ніж в нашій державі, а найбільшого свого значення даний показник набув в 2003 р. і склав 3,25%. Позитивна тенденція намітилась тільки протягом 2006-2007 рр. Так частка валових страхової премії в ВВП, в Росії мала незначну тенденцію до зростання (в 2007 р. даний показник зріс на 0,05% порівняно до 2006 р.).

Все вищевикладене свідчить про наявність позитивних тенденцій на вітчизняному страховому ринку і ринку Росії, але в розвинутих країнах Європи частка валових страхової премії у ВВП знаходиться на рівні 8 – 9%, а в таких країнах, як Швейцарія, Франція та Великобританія, даний показник в 2007 році становив 9,82%, 10,27% та 14,61%, відповідно (Додаток Б26).

Аналізуючи дані Додатку Б26, можна відзначити, що зі зростанням обсягів валових страхових премій зростає і значення премій на душу населення (щільність страхування), оскільки чисельність населення в розглянутих країнах збільшувалась повільнішими темпами ніж зростання валових страхових премій, а в деяких країнах чисельність навіть скорочувалась.

Але не зважаючи на збільшення щільності страхування і в Україні, так протягом 2005-2007 рр. премії на душу населення зросли на 13 євро, даний показник у нас залишається найнижчим серед розглянутих країн. Навіть в Румунії премії на душу населення склали в 2007 р. 94 євро, а в Росії даний показник в 2007 р. був майже втричі більше ніж в нашій державі, і становив 153 євро. Найбільше ж страхових премій на душу населення приходиться у Великобританії – 4 849 євро, Нідерландах – 4 643 євро, Ірландії – 4 096 євро.

Тенденцію українського страхового ринку за останні 2 роки стала купівля одним інвестором одразу декількох страховиків. Компанії по страхуванню життя і ризиковому страхуванню намагаються зайняти більшу частку українського страхового ринку. Співвідношення валового прибутку до виплат у майновому страхуванні у 2007 році склало 300%. Прибутковість страховок ОСАЦВ (особисте страхування цивільної відповідальності

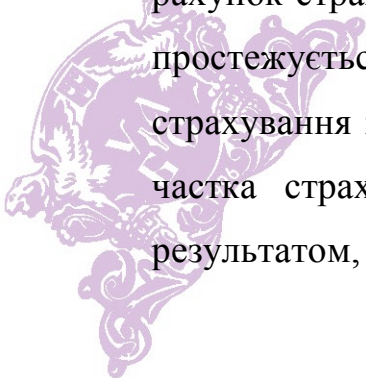
власників транспортних засобів) за результатами 2007 року склала 305% (компанії, що страхують автоцивільну відповідальність, зібрали 1,2 млрд. грн., що складає 70% премій обов'язкового страхування, а виплати становили 296 млн. грн.). Обсяг страхових премій, отриманих від фізичних осіб, становив 3,4 млрд. грн. за 3 квартали 2007 року, що на 70% більше, ніж за аналогічний період 2006 року (Додаток Б27).

За наведеними у Додатку Б27 даними, можна зробити висновок, що в Європейських країнах валові премії формуються в більшій мірі за рахунок страхування життя.

Країни, які входять в СЕА, протягом розглянутого періоду, в середньому 62% валових премій формували за рахунок страхування життя і 38% за рахунок ризикових видів страхування. А в таких країнах, як Великобританія та Ірландія більше 70% валових премій приходить на страхування життя і лише прядка 30 % на ризиковане страхування, що свідчить про поширення страхування життя серед населення європейських країн та доступність страхових послуг.

В Україні та Росії ми маємо зовсім протилежну ситуацію. І перевищення страхових премій зі страхування життя в Росії до 2005 р. не повинно вводити в оману. По експертним оцінкам в 2002-2004 роках більше 90% ринку страхування життя складала «псевдострахові» операції, спрямовані на оптимізацію оподаткування страхувальників. Основними причинами змін в 2005 році виявлялась саме зміна податкового законодавства, а також вимог страхового нагляду, а не ринкові фактори.

Отже, і в Україні і в Росії більше ніж 95% валових страхових премій формується за рахунок ризикового страхування і лише близько 5% за рахунок страхування життя. Хоча протягом розглянутого періоду в Україні простежується позитивна тенденція стосовно зростання долі премій зі страхування життя в загальному обсязі валових премій. З 2001 по 2007 рр. частка страхування життя в валових преміях зросла на 3,9%, що є результатом, як самого розвитку даного виду страхування, так і приходу на

вітчизняний ринок закордонних страхових компаній, які активно пропагують страхування життя серед населення.

Що стосується злиття страхових компаній, то у 2007 році на українському страховому ринку відбулося 10 угод на загальну суму 300 млн. дол., у тому числі 25% акцій СК Оранта придбав банк «ТурамнАлем», фонд держмайна акції СК Оранта в 15 млн. дол. Слід зауважити, що банк «ТурамнАлем» вже володів приблизно 40% СК Оранта.

Про перспективність страхування застави життя і здоров'я банківського позичальника говорить той факт, що французька фінансова група АХА, афільована з французьким банком BNP Paribas, який придбав у 2006 році УкрСиббанк, у 2007 році придбала 2 українські страхові компанії (УСА і «ВЕСКО»).

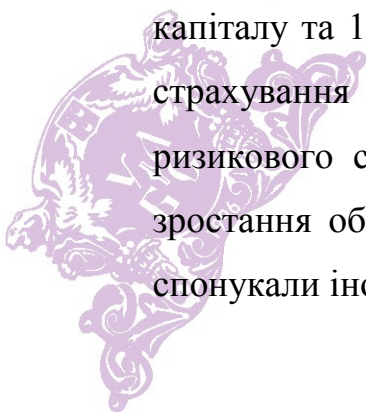
Вважається, що вартість угод купівлі-продажу досягли свого максимуму у 2007 році. Іноземці сплачували за вітчизняні компанії ціну у розмірі 2,5-5 премій (вартість оцінювалась, виходячи з обсягу зібраних валових премій за рік). Цілком ймовірно, що в результаті світової фінансової кризи вартість страхових компаній у 2008-2009 роках може суттєво знизитись. У 2008 році німецька компанія HDI-Gerling International Holding AG придбала 94,5% акцій столичної страхової компанії «Алькона», концерн Grazer Wechselseitig Versicherung Aktiengesellschaft (GRAWE) придбав контрольний пакет львівської страхової компанії «ІНПРО», ізраїльський страховик Phoenix придбав страхову компанію «ІнтерТрансПоліс». Словенська компанія KD life вирішила зробити по іншому і заснувати компанію в Україні.

У 2009 році український страховий ринок може скоротитися на 10% кількості компаній за рахунок середніх і дрібних компаній, які мали обмежені напрямки бізнесу і в портфелі мали основну частину банко-страхування. Крупні страхові компанії, які мають розвинену філіальну мережу, налагоджену систему регулювання збитків і високий рейтинг, збережуть свої позиції. Для регулювання напрямків, в яких компанії зможуть

розміщувати страхові резерви та інші активи, буде встановлено мінімальний статутний фонд для страхування життя у розмірі 1,5 млн. євро, для ризикових – 1 млн. євро. Державна комісія по регулюванню фінансових ринків планує прийняти спочатку 2009 року положення «Про критерії і нормативи достатності капіталу, диверсифікації і якості активів страховиків», що може привести до дефолту по прогнозам практично половини страхових компаній. Тими, хто може збанкрутіть, вважаються страхові компанії, які обслуговували корпорації гірничо-металургійного комплексу та машинобудівельну галузь, які скорочують корпоративні страхові програми. Це також ті компанії, активи яких сформовані з цінних паперів, які нічого не варті, а також кептивні компанії, які спеціально створені для оптимізації податків для ухилення від податків. Взагалі вважається, що з усіх зареєстрованих компаній сьогодні працюють як традиційні страховики 100 – 120, усі інші – це схемні компанії.

За останні три роки під контроль іноземних фінансових груп перейшли майже два десятки вітчизняних страхових компаній. Обсяг їх фінансових угод пріоритетніший ніж національних страхових компаній, як в секторі страхування життя, так і серед ризикових видів страхування. На перше півріччя 2007 року, за даними Держфінпослуг, зареєстровано 81 страхова компанія з іноземним капіталом (18,3% усіх страховиків). З 81 компаній – 10, це компанії зі 100%-им іноземним капіталом (2% загальної кількості страхових компаній), 61 компанія – ризикове страхування, а 20 – страхування життя). Найкрупніші іноземні групи, представлені в акціонерному капіталі українських страхових компаній, наведені нами в Додатку Б27.

Вітчизняні страхові компанії, в тому числі з часткою іноземного капіталу та 100% іноземним капіталом, лідери за кількістю зібраних премій страхування життя, та лідери за кількістю зібраних премій у сегменті ризикового страхування, що є важливим при аналізі не тільки тенденцій зростання обсягів але й перерозподілу українського страхового ринку, яке спонукали іноземні інвестори, наведено нами у Додатках Б27-Б29.

3.4. Оцінка розвитку видів страхування як індикатор стану страхового ринку країни

На шляху до інтеграції України з країнами Європейського Союзу виникла проблема співставності страхових послуг на внутрішніх ринках, для чого виникла необхідність проведення аналізу:

- ознак, за якими поділяється страхування;
- видів обов'язкового страхування в Україні, Росії, Франції та країнах ЄС;
- відмінностей обов'язкового страхування та порівняння його законодавчого забезпечення в зазначених країнах;
- видів добровільного страхування в Україні, Росії, Франції та країнах ЄС;
- спільних та відмінних видів як страхування життя, так і ризикових видів страхування.

У кожній країні внутрішній страховий ринок функціонує відповідно до чинного законодавства, зміни в якому приводять до змін у діяльності страхового ринку. При проведенні перестраховання або страхування, яке забезпечує міжнародні страхові угоди, зовнішній страховий ринок повинен мати систему трансформації у внутрішній страховий ринок іншої країни або об'єднання країн.

В розвинутих країнах страхування поділяється на добровільне та обов'язкове. Такий поділ склався як наслідок необхідності задоволення громадських і комерційних потреб, та в результаті історичного розвитку страхування. Як відомо, добровільне страхування, в своїй більшості, це реакція бізнесу на потреби зменшення ризиків втрат доходу або майна в ході підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Обов'язкове страхування – це більшою мірою, відповідь держави на ризики, які можливі в суспільстві.

Для визначення рівня розвитку вищенаведених видів страхування в Україні логічно буде провести порівняльний аналіз видів страхування в різних країнах. Для порівняння обов'язкових та добровільних видів страхування нами були використані законодавчі акти та нормативно – правові документи таких країн, як Росія, Франція та країн ЄС (згідно директиви ЄС від 1 січня 1987 року).

Таким чином, поступово зупинимось спочатку на обов'язковому страхуванні, а потім проаналізуємо добровільне страхування.

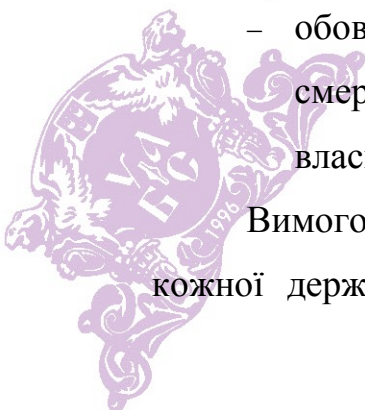
Отже, розглядаючи обов'язкове страхування слід зазначити, що в світовій практиці виділяють декілька критеріїв, які спричиняють введення обов'язкового страхування:

- 1) існує група ризиків, яка не приймається страховиками на страхування на комерційній основі через нерентабельність даного виду страхування;
- 2) вартість комерційного страхування дуже висока для окремого страхувальника;
- 3) страхувальник недооцінює ступінь небезпеки і можливі наслідки настання страхового випадку, а суспільна потреба в страховому захисті від настання таких ризиків є необхідною.

Таким чином, в розрізі вищенаведених критеріїв, практично у всіх розвинених країнах використовуються наступні види страхування:

- обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів;
- обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників авіаційного транспорту;
- обов'язкове страхування відповідальності працедавців на випадок смерті або каліцтва працівника, страхування відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки [203].

Вимогою обов'язкового страхування для суб'єктів господарювання кожної держави виступає соціальна необхідність держави щодо захисту

інтересів своїх громадян. Крім того, серед переваг запровадження обов'язкового страхування можна виділити:

- зменшення витрати державного бюджету за деякими видами ризиків;
- адаптація населення до страхування та підвищення його страхової культури;
- застереження громадян від безтурботного відношення до ризиків, які вони можуть недооцінювати і які можуть завдати серйозної шкоди третім особам;
- неможливість включення деяких ризиків з системи добровільного страхування і підтримання рівноваги на ринку страхування в цілому [204].

В нашій країні згідно до Закону України «Про страхування» обов'язкові види страхування запроваджуються тільки законами України і здійснення обов'язкових видів страхування не передбачених законом забороняється. У відповідності до статті 7 «Види обов'язкового страхування» зазначеного закону передбачено 42 види обов'язкового страхування, з них більше половини – це страхування відповідальності.

Крім того, Кабінет міністрів України встановлює порядок і правила проведення страхування в обов'язковій формі, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум і максимальні розміри страхових тарифів або методика актуарних розрахунків. По окремих видах обов'язкового страхування в рамках закону передбачено створення страховиками централізованих страхових резервних фондів і органів, що здійснюють управління фондами [14].

Тенденція стосовно запровадження значної кількості видів обов'язкового страхування простежується і в Росії, де передбачено 46 видів обов'язкового страхування, з яких 24 відносяться до особистого страхування, 7 – до майнового, 15 – до страхування відповідальності. Але в Росії, на відміну від України, існує не тільки проблема дієвості кожного з видів добровільного страхування. Основна проблема в Російській Федерації

полягає в тому, що за наявності в законодавстві більше 40 видів обов'язкового страхування, правовим механізмом реалізації забезпечені тільки деякі з них, зокрема, Федеральним законом від 23.12.2003 р. «Про страхування вкладів фізичних осіб в банках Російської Федерації», Федеральним законом від 25.04.2002 р. «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів», Законом Російської Федерації від 28.06.1991 р. «Про медичне страхування громадян в Російській Федерації».

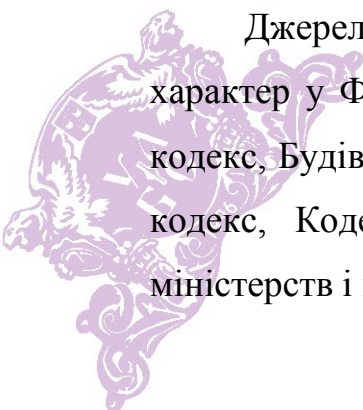
Так, в Росії страхування (окремий його вид) може називатися обов'язковим, якщо на його вказує федеральний закон. На даний момент таких видів страхування тільки три:

- обов'язкове медичне страхування;
- обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- обов'язкове страхування військовослужбовців і прирівняних до них в обов'язковому державному страхуванні осіб.

Більшість інших видів обов'язкового страхування в Росії, було введено «не страховими» нормативними правовими актами, що спричиняє необхідність більш детальної розробки і ухвалення федеральних законів стосовно кожного виду обов'язкового страхування [206].

Цікавий досвід стосовно запровадження обов'язкового страхування у Франції, де перший вид обов'язкового страхування – пенсійне страхування для робітників і селян – був введений ще в 1910 році. Потім число обов'язкових видів збільшилося до 120, а в даний час там використовують 104 види обов'язкового страхування.

Джерелами права, в рамках яких страхування набуває обов'язковий характер у Франції, виступають: Страховий кодекс, Сільськогосподарський кодекс, Будівельний кодекс, Кодекс охорони здоров'я, Загальний податковий кодекс, Кодекс дорожнього руху і ін. (включаючи і постанови ряду міністерств і відомств).

В основному страховому документі Франції (Страховому кодексі) прописані лише чотири основні види обов'язкового страхування. Так, в спеціальному розділі Страхового кодексу (том II), який називається «Обов'язкові види страхування» визначено:

- страхування відповідальності за збиток, який може виникнути в результаті управління наземними автотранспортними засобами;
- страхування відповідальності за збиток, який може виникнути в результаті використання підйомних машин і механізмів;
- страхування відповідальності за збиток об'єкту будівництва;
- страхування відповідальності мисливців.

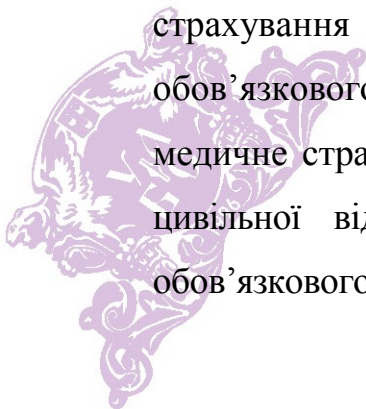
Інші види обов'язкового страхування представлені вже в інших нормативно-правових документах Франції.

Із 104 видів обов'язкового страхування, які діють у Франції:

- 84 види відносяться виключно до страхування різних видів відповідальності;
- 6 видів передбачають одночасне покриття ризиків майнового збитку страхувальника і його відповідальності перед третіми особами;
- 8 видів відносяться до страхування різного роду майна;
- 6 видів відносяться до страхування життя і здоров'я певних категорій фізичних осіб [203].

Але якщо, у Франції майже кожен вид добровільного страхування є конкретною відповіддю на соціальну необхідність в державі, то в Україні та Росії з усієї чисельності обов'язкових видів страхування реально діючими є їх обмежена кількість.

Так, якщо проаналізувати ситуацію на ринку обов'язкового страхування в 2007 р., то можна стверджувати, що в Росії із 46 видів обов'язкового страхування тільки два види реально діють, а саме обов'язкове медичне страхування (78% ринку обов'язкового страхування) та страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (20% ринку обов'язкового страхування) [207].

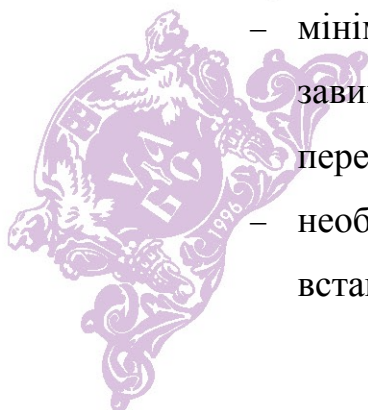

В Україні ситуація ненабагато відрізняється від російської. Так з 42 видів обов'язкового страхування в нашій державі 98% ринку обов'язкового страхування приходить на 8 видів обов'язкового страхування, це:

- особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд);
- особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
- авіаційне страхування цивільної авіації;
- страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами);
- страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами);
- страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;
- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;
- страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів [208].

Отже, і в Україні, і в Росії серед значної кількості видів обов'язкового страхування реально на ринку попитом користуються тільки декілька з них, що підтверджує наступні недоліки обов'язкового страхування:

- мінімальні вимоги до обов'язкового страхування часто бувають завищеними, що створює певні складності при здійсненні операцій перестрахування в інших країнах;
- необ'єктивне державне регулювання (протекція певних страховиків, встановлення додаткових умов ліцензування тощо);

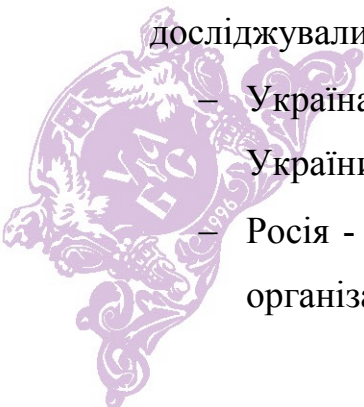
- правила обов'язкового страхування усувають або у всякому разі значно звужують повноваження страховика щодо запобігання страхувальником заподіяння шкоди (при добровільному страхуванні страховик може вимагати вжиття превентивних заходів, обумовити розмір страхового платежу, та франшизи в залежності від превентивних заходів, прийнятих страхувальником тощо);
- негнучкість обов'язкового страхування, що не сприяє реальній оцінці ризику;
- контроль за дотриманням виконання вимог обов'язкового страхування вимагає додаткові витрати з боку державних органів, і страховиків (наприклад, страховики повинні повідомити відповідний державний орган або відповідну установу про те, що договір страхування припинено, або надати докази його поновлення).

Таким чином з одного боку обов'язкове страхування обмежує свободу вибору одних суб'єктів економічних відносин, а з іншого забезпечує захищеність більшості суспільства. Отже, для ефективної діяльності обов'язкового страхування необхідно забезпечити:

- збалансованість політичного та економічного підходу стосовно обов'язкового страхування;
- обмеженість сфер діяльності, де обов'язкове страхування необхідне;
- доцільність введення обов'язкового страхування тільки там де можливий повноцінний контроль за ним [204].

Наступним етапом аналізу є розгляд добровільного страхування, що спирається на законодавчі акти та нормативно - правові документи країн, що досліджувалися:

- Україна - стаття 6 «Добровільне страхування та його види» Закону України «Про страхування»;
- Росія - стаття 32.9 «Класифікація видів страхування» Закону РФ «Про організацію страхової діяльності в Російській Федерації»;

- Франція - Французький страховий кодекс галузей і способів поширення страхових продуктів (Code d'assurances);
- країни ЄС - директива ЄС, від 1 січня 1978 року.

Згідно закону України «Про страхування» добровільне страхування - це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог закону [14].

Але перш ніж перейти безпосередньо до аналізу видів добровільного страхування, необхідно зазначити, що відповідно до класифікації страхування за об'єктами в кожній з трьох аналізованих країн ми маємо схожу ситуацію. І в Україні, і в Росії види страхування за об'єктами поділяються на: майнове страхування, страхування відповідальності та особисте страхування. У Франції простежується майже подібний поділ:

- перший блок галузей страхування – це загальне страхування, в яке входить страхування майна і страхування відповідальності;
- другий блок галузей – це особисте страхування, до якого відносяться страхування життя, індивідуальне страхування від нещасних випадків і медичне страхування [209].

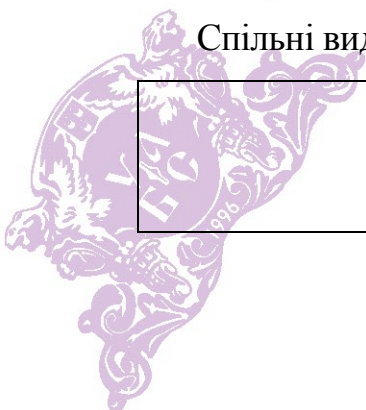
Країни ЄС, в своїй більшості, також застосовують вище наведений поділ страхування за об'єктами.

Нижче нами буде більш детально розглянуто види добровільного страхування в Україні, Росії, Франції та країнах ЄС і визначено спільні та відмінні сторони по відношенню до нашої держави (таблиці 3.5).

Таблиця 3.5

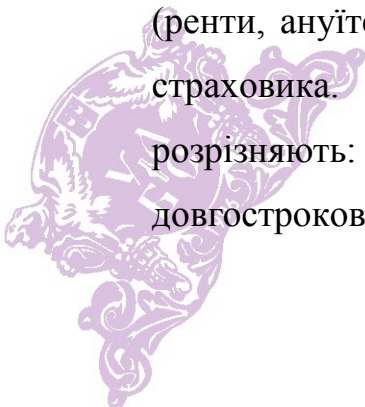
Спільні види страхування для України, Росії, Франції та країн ЄС (2008 р.)

Види страхування в Україні	Наявність видів страхування в:
----------------------------	--------------------------------

	Росії	Франції	Країнах ЄС
1) страхування життя;	+	+	+
2) страхування від нещасних випадків;	+	+	+
3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);	+	+	+
4) страхування здоров'я на випадок хвороби;	+	-	+
5) страхування залізничного транспорту;	+	+	+
6) страхування наземного транспорту (крім залізничного);	+	+	+
7) страхування повітряного транспорту;	+	+	+
8) страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту);	+	+	+
9) страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);	+	+	+
10) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;	-	+	+
11) страхування майна (іншого, ніж транспорту та вантажів);	+	+	+
12) страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);	+	+	+
13) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);	+	+	+
14) страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);	+	+	+
15) страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачена пунктами 12-14 цієї статті);	+	+	+
16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту);	-	+	+
17) страхування інвестицій;	-	+	-
18) страхування фінансових ризиків;	+	+	+
19) страхування судових витрат;	-	+	+
20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій;	-	+	+
21) страхування медичних витрат;	-	-	-

Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що страхування життя присутнє в усіх країнах, але якщо в українському законодавстві виділяють тільки страхування життя, то в Росії, ще окремо визначається пенсійне страхування та страхування життя за умовою періодичних страхових виплат (ренти, анuitети) і (або) за участю страхувальника в інвестиційному доході страховика. А відповідно до Директиви ЄС від 1 січня 1978 року розрізняють: страхування до шлюбу і народження дитини, зв'язане довгострокове страхування життя і також, як і в Росії, страхування пенсій.

Більшість інших видів добровільного страхування наведених в таблиці 3.5 схоже майже в усіх країнах, необхідно тільки зазначити, що в Росії окремо не зазначаються такі види страхування, як страхування кредитів, інвестицій, судових витрат, виданих гарантій, а всі вони згруповані під однією назвою страхування підприємницьких ризиків. Крім того, тільки в Росії відсутній ще один дуже важливий вид страхування, а саме страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, оскільки екологічне страхування взагалі не представлено в Україні і Росії, то відсутність навіть такого мінімального виду страхування, як від забруднення навколишнього середовища, викликає певне занепокоєння (табл. 3.6).

Аналізуючи дані таблиці, можна зауважити, що наведене в законодавстві Росії сільськогосподарське страхування (страхування врожаю, сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, тварин) в Україні представлено, як страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності в розрізі обов'язкового страхування.

Але, якщо продовжувати аналізувати специфіку добровільного страхування в Росії, то особливу увагу звертає на себе поділ цивільної відповідальності:

- страхування цивільної відповідальності власників засобів залізничного транспорту;
- відповідальності організацій, що експлуатують небезпечні об'єкти;
- страхування цивільної відповідальності за спричинення шкоди внаслідок нестач товарів, робіт, послуг;
- страхування цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором.

Види страхових послуг (відносно добровільного страхування), які представлені в законодавстві Росії, Франції та країн ЄС

Перелік видів страхування в:		
Росії	Франції	Країнах ЄС
сільськогосподарське страхування (страхування урожаю, сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, тварин)	страхування приватних ризиків, пов'язаних з сім'єю, інститутом брак і народжуваністю	страхування виплати капіталу
страхування цивільної відповідальності власників засобів залізничного транспорту	операції, пов'язані з утворенням тонтини, тобто форми страхування життя, відповідно до якого якщо сім'я, що уклала договір страхування, не доживає до певного терміну, страхова компанія не виплачує відшкодування	операції, пов'язані з утворенням тонтини
страхування цивільної відповідальності організацій, що експлуатують небезпечні об'єкти	страхування заощаджень	страхування фінансової допомоги
страхування цивільної відповідальності за спричинення шкоди внаслідок нестач товарів, робіт, послуг	страхування управління колективними фондами заощаджень	
страхування цивільної відповідальності за невиконання або неналежного виконання зобов'язань за договором	колективне страхування	
страхування підприємницьких ризиків		

В Україні та інших розглянутих країнах вищенаведені види страхування згруповані в страхування відповідальності перед третіми особами.

Розглядаючи особливості добровільного страхування у Франції треба звернути увагу на такий вид відповідальності, як сімейна відповідальність, яка представляє собою страхування приватних ризиків, пов'язаних з сім'єю і народжуваністю.

Також, майже у всіх Європейських країнах, розповсюджений специфічний вид страхування життя під назвою «тонтина», тобто страхування життя, відповідно до якого якщо сім'я, що уклала договір

страхування, не доживає до певного терміну, страхова компанія не виплачує відшкодування.

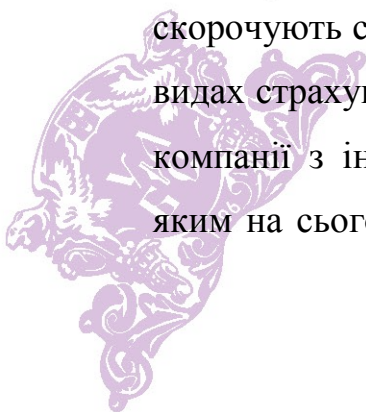
Крім того, в усіх розвинутих країнах Європи, більш конкретизовані форми страхування фінансових ризиків, що відповідає рівню розвитку та потребам їх економіки.

Таким чином, можна зазначити, що види добровільного страхування, які представлені у вітчизняному законодавстві в своїй більшості відповідають і сходні з відповідними видами страхування закордонних країн. Але не дивлячись на це, їх розвиток не тільки можливий але і необхідний.

На основі проведеного дослідження встановлено, що сьогодні найбільш розповсюдженою є наступний склад та структура портфелю страхових компаній: 80 % обсягу послуг включають страхові договори, які укладаються тільки з великими компаніями, і не працюють з фізичними особами та договори авто страхування, майнових ризиків (і юридичних, і фізичних осіб) та 20 % фактичного обсягу послуг формують договори авто страхування (КАСКО, ОСАЦВ), майнові договори страхування (переважно нерухомості, коштовностей та ремонту житла) і договори особистого страхування (добровільне медичне страхування і страхування від нещасного випадку) (див. рис. 3.6).

На нашу думку, в перспективі портфель страхових компаній повинен зазнати кардинальних змін. Страхові компанії, які укладали договори тільки з великими компаніями і не працювали з фізичними особами, та укладали договори страхування майнових ризиків і транспортних засобів за обсягом послуг займали приблизно 80% ринку.

В умовах світової економічної кризи великі підприємства України скорочують соціальний пакет, що приведе до зменшення обсягу послуг в цих видах страхування до 20%. Крупні вітчизняні страхові компанії, у тому числі компанії з іноземним капіталом, переходять у більш прибутковий сектор, яким на сьогоднішній день вважається страхування фізичних осіб (медичне

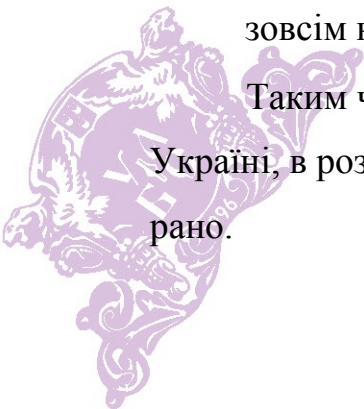

буде розвиватись страхування застави життя і здоров'я банківського позичальника, а також інші різні види страхування фізичних осіб.

Таким чином, на основі проведеного аналізу структури і видів обов'язкового та добровільного страхування в Україні, Росії, Франції та країнах ЄС можна зробити наступні висновки:

- в усіх розвинутих країнах поділ страхування на обов'язкове та добровільне є необхідною вимогою захисту інтересів громадян та підприємництва;
- проблемою обов'язкового страхування в Україні та Росії є обмежена кількість реально необхідних видів обов'язкового страхування. В Україні 98% ринку обов'язкового страхування займають 8 видів страхування, а в Росії відповідну частку ринку обов'язкового страхування займає лише два види страхування. Крім того, в Росії ще існує проблема законодавчого регулювання обов'язкового страхування;
- розвиток добровільного страхування в Україні йшов європейським шляхом, так відповідно до класифікації страхування за об'єктами в Україні, Росії та Франції поділяються на: майнове страхування, страхування відповідальності, та особисте страхування. Крім того, види добровільного страхування, в своїй більшості, однакові у всіх країнах;
- проблемами добровільного страхування в Україні можна назвати незначний поділ та диверсифікацію страхування життя, що зумовлено недавнім його розвитком в нашій державі. Крім того, страхування фінансових ризиків, яке в Україні та в Росії в своїй більшості використовувалось для оптимізації фінансових потоків компаній ще зовсім не розвинуті в країнах СНГ.

Таким чином, про остаточну сформованість ринку страхування Україні, в розрізі його обов'язкових та добровільних видів, говорити ще дуже рано.

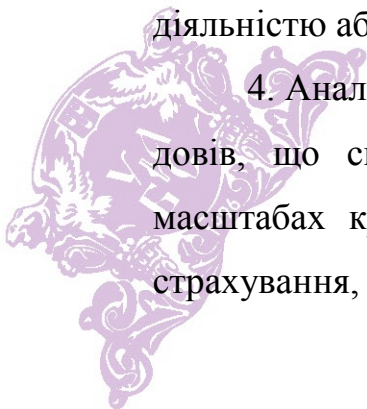
Висновки до розділу 3

1. Проведене дослідження сутності фінансової системи країни, та визначення в її структурі місця фінансового ринку та страхового ринку дозволило автору обґрунтувати, що страховий ринок та фінансовий ринок є самостійними складовими елементами фінансової системи країни, що пересікаються в сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків, що на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори, тобто взаємозв'язок між фінансовим ринком та страховим ринком проявляється на суб'єктному рівні. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування. При цьому виокремлено, що складовим елементом в межах якого відбувається перетин ринку фінансових послуг та страхового ринку є ринок страхових послуг.

2. Впорядкування суб'єктно-об'єктної структури страхового ринку дало можливість автору поглибити сутність структури страхового ринку – як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування.

3. Автором виокремлено інституційну структуру страхового ринку – соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування (інституційне середовище), а також сукупність організацій, що професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура).

4. Аналіз існуючої в Україні організаційної структури страхового ринку довів, що сьогодні вона не відрізняється достатньою повнотою, бо у масштабах країни практично не помітна діяльність товариств взаємного страхування, страхових брокерів. До теперішнього часу інституційна

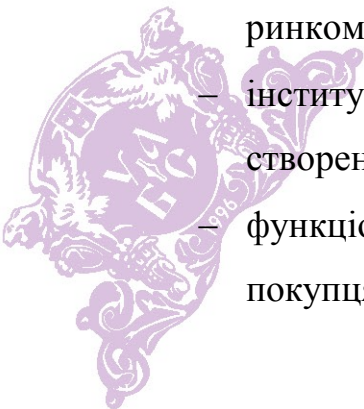

структура страхового ринку також є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, багато в чому орієнтована на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здібна до інтенсивного зростання за рахунок повнішого задоволення страхових інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів шляхом розробки і упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

5. В роботі суттєво удосконалено класифікацію учасників страхового ринку і на відміну від існуючих підходів, що виділяють лише два базових суб'єкта ринку – страховики та страхувальники, виокремлено третього базового суб'єкта, а саме, страхових посередників до яких слід віднести страхових агентів, брокерів, актуаріїв, аджастерів, сюрвейерів. Характерною їх рисою є виконання ними виключно посередницьких функцій між страховиком та страхувальником. На відміну від страховиків посередники не здійснюють інвестиційної діяльності, що не надає їм можливості виходу на фінансовий ринок. Таким чином вони функціонують виключно в межах страхового ринку.

6. Систематизація існуючих науково-методичних підходів щодо розуміння сутності страхового ринку дозволила дійти висновку про відсутність єдиного усталеного визначення даної категорії. На основі проведеного дослідження автором запропоновано розглядати категорію «страховий ринок» з позиції:

- системного підходу як самостійний сегмент фінансової системи країни, який тісно взаємопов'язаний та має точки перетину із фінансовим ринком, ринком фінансових послуг та його складовим елементом ринком страхових послуг за суб'єктно-об'єктними ознаками;
- інституціонального підходу як сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг;
- функціонального підходу як систему економіко-правових відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), продавцями послуг із

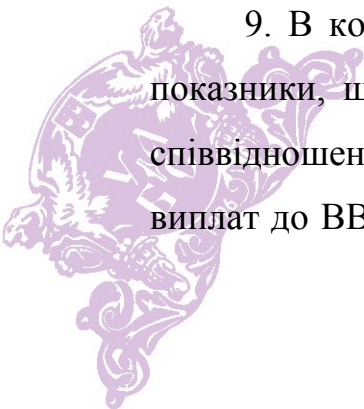

страхування та перестрахування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів.

7. Проведене автором ґрунтовне дослідження страхових послуг як об'єктів страхового ринку дозволило автору виокремити екологічну складову страхового ринку та обґрунтувати його місце в механізмі реалізації сталого розвитку. В даному контексті автор пропонує розглядати страховий ринок як одну із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку, яка забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі, ризиків екологічного характеру (екологічних ризиків)) та озброює уповноважені органи інструментами екострахової політики.

8. Дослідження стану вітчизняного страхового ринку в контексті розвитку європейського ринку дозволило автору зробити наступні висновки в частині суб'єктного аналізу. Європейські країни з 2001 по 2007 роки практично не змінили свою кількість страхових компаній, що свідчить про усталеність розвитку ринку, водночас в Україні кількість компаній за цей період суттєво збільшилась. На страховому ринку України страхові компанії зі страхування життя мають досить незначну частку, що кардинально відрізняється від структури страхового ринку економічно розвинених країн. Зарубіжні фінансові групи проявляють досить значний інтерес в частині придбання українських страхових компаній, що певною мірою свідчить про привабливість вітчизняного страхового ринку для іноземних інвесторів. З точки зору стратегії розвитку український страховий ринок буде формуватись за рахунок збільшення частки і ефективності діяльності страхових компаній з іноземним капіталом.

9. В контексті об'єктного аналізу необхідно підкреслити, що основні показники, що характеризують стан розвитку страхового ринку України – співвідношення страхових платежів до ВВП та співвідношення страхових виплат до ВВП дають підстави стверджувати, що з точки зору стратегічного

розвитку страховий ринок України знаходиться в стадії свого формування, хоча останнім часом цей процес суттєво поживавився.

10. В усіх розвинутих країнах поділ страхування на обов'язкове та добровільне є необхідною вимогою захисту інтересів громадян та підприємництва. Проблемою обов'язкового страхування в Україні та Росії є обмежена кількість реально необхідних видів обов'язкового страхування. В Україні 98% ринку обов'язкового страхування займають 8 видів страхування, а в Росії відповідну частку ринку обов'язкового страхування займає лише два види страхування.

11. Розвиток добровільного страхування в Україні йшов європейським шляхом, так відповідно до класифікації страхування за об'єктами в Україні, Росії та Франції поділяються на: майнове страхування, страхування відповідальності, та особисте страхування. Крім того, види добровільного страхування, в своїй більшості, однакові у всіх країнах. Проблемами добровільного страхування в Україні можна назвати незначний поділ та диверсифікацію страхування життя, що зумовлено недавнім його розвитком в нашій державі. Крім того, страхування фінансових ризиків, яке в Україні та в Росії в своїй більшості використовувалось для оптимізації фінансових потоків компаній ще зовсім не розвинуті в країнах СНГ.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

4.1. Обґрунтування системних взаємозв'язків екологічної складової сталого розвитку та економічного зростання

Обґрунтовуючи концепцію сталого розвитку, зарубіжні і вітчизняні автори дійшли єдиного висновку про те, що екологічний чинник є найважливішим елементом у його забезпеченні, а центральною є проблема врахування довгострокових екологічних наслідків від прийнятих економічних рішень.

Основне завдання сталого розвитку полягає не в обмеженні економічного зростання, а у доданні йому екологічної стабільності. Варто говорити не стільки про пріоритет і першочерговість завдань економічного зростання, після досягнення якого нібито з'являться достатні ресурси й можливості для ефективної діяльності щодо охорони природи, скільки про природозберігаюче зростання. Для реалізації цієї ідеї слід забезпечити інтеграцію екологічної і економічної політик, взаємовигідне співвідношення між навколишнім середовищем і економікою.

Природозберігаюче економічне зростання можливе тільки при органічному сполученні *традиційної концепції результативності екологічної діяльності* (досягнення високої ефективності шляхом контролю і регулювання в боротьбі із забрудненням і зменшенням відходів, а також в охороні навколишнього середовища) з *концепцією екологічної стабільності* (нерозривність потенційної ємності екосистеми між нинішнім і майбутнім поколіннями), що представлено на рис. 4.1.

Таким чином, можна стверджувати, що для формування концепції природозберігаючого економічного зростання (як логічного продовження концепції сталого розвитку) необхідна розробка концепції екологізації економіки. Це вимагає зміни пріоритетів і цілей економіки, галузей і секторів, перегляду напрямів структурної та інвестиційної політики, науково-технічного прогресу. Необхідні також відповідні ринкові регулятори для таких змін.

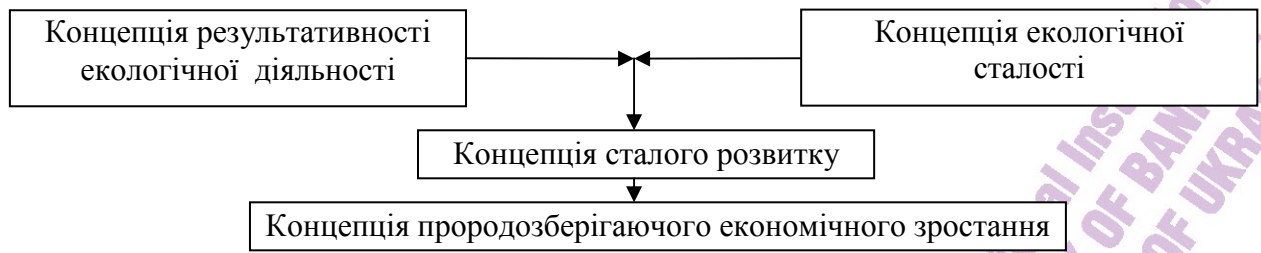

Рис. 4.1. Формування концепції природозберігаючого економічного зростання

Представлена схема формування концепції сталого розвитку знайшла своє відображення в документах Економічної і соціальної ради ООН, у тому числі в підготовчих матеріалах для Конференції міністрів по навколишньому середовищу і розвитку в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, розроблених у рамках наради в Сеулі (24-26 березня 2005 р.). Ці ж проблеми відображалися в матеріалах Всесвітньої зустрічі на вищому рівні по сталому розвитку (Йоганнесбург, ПАР, 26 серпня - 4 вересня 2002 року).

На Міжнародному форумі в Йоганнесбурзі було озвучено наступне визначення екологізації: “Екологізація – це орієнтований на збереження і поліпшення якості природного середовища процес послідовного впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і знижувати антропогенне навантаження на природне середовище. Початковою передумовою екологізації є вдосконалення основних технологічних процесів і безпосередньо природоохоронних заходів з метою підвищення їх екологічної ефективності” [123].

У таблиці 4.1 представлена система критеріїв сталого розвитку економіки з урахуванням екологічного чинника. Вказані критерії вимагають істотної зміни пріоритетів і цілей для економіки і її галузей, зміни техногенного типу розвитку на стійкий тип, здійснення структурної перебудови економіки.

Сама по собі боротьба із забрудненням не може зменшити тиск на природне середовище тільки лише в результаті економічного зростання й забезпечити сталий розвиток, якщо не буде підвищена екологічна стабільність навколишнього природного середовища шляхом досягнення оптимуму в структурах споживання й виробництва. Екологічна стабільність може бути досягнута тільки у випадку, коли суспільство буде впроваджувати екологічно чисті і найбільш ефективні з погляду природних ресурсів моделі виробництва, а також змінить моделі споживання, довівши їх до повністю безвідхідних або до таких, що мають високий рівень рециркуляції.

Критерії сталого розвитку з урахуванням екологічного фактора [123]

Критерії, засновані на класифікації природних ресурсів і динаміці їх відтворення	Критерії, засновані на природосмності економіки
<ol style="list-style-type: none"> 1. Має бути забезпечений режим простого відтворення відтворюваних природних ресурсів. 2. Максимально можливе уповільнення темпів споживання невідтворюваних природних ресурсів з перспективою їх заміни на нелімітовані ресурси. 3. Мінімізація викидів на базі ресурсозберігаючих технологій. 4. Забруднення навколишнього середовища не повинно перевищувати його сучасний рівень. Мінімізація забруднення до соціально й економічно придатного рівня 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Витрати природних ресурсів на одиницю кінцевого результату: <ol style="list-style-type: none"> а) на макрорівні – всієї економіки; б) на рівні галузей, підприємств. 2. Обсяги забруднення з розрахунку на одиницю кінцевого продукту: <ol style="list-style-type: none"> а) на макрорівні – всієї економіки; б) на рівні галузей, підприємств

Даний принцип повинен стати національним пріоритетом практично у всіх країнах. Екологічна стабільність стосується екологічної ефективності суспільства в цілому і не може змінитися, якщо суспільство не змінить своїх способів виробництва і споживання.

Що стосується традиційного екологічного підходу, то він спрямований в основному на підвищення результативності екологічної діяльності шляхом контролю і регулювання процесів забруднення і видалення відходів. Саме традиційного екологічного підходу, на жаль, поки що дотримуються уряди більшості країн. У той же час, з огляду на необхідність забезпечення потреби все більшого числа людей у житлі і створення транспортної інфраструктури, величезними темпами зростає потреба в подальшому економічному зростанні. До того ж, навіть країни з відносно високими показниками екологічної діяльності можуть опинитися у ситуації зниження екологічної стабільності у випадку створення ними високого тиску на обмежену ємність екосистеми.

У даному контексті слід зазначити, що взаємозв'язок між доходами (економічне зростання) і рівнем забруднення (результативність екологічної діяльності) має не лінійну залежність, як передбачалося раніше, а зворотну параболічну, тобто графічно вона виглядає як перевернена парабола (екологічна крива С.Кузнеця), що ілюструє взаємозв'язок між середніми доходами і нерівністю. Вона підтверджує, що економічне зростання на початковому етапі буде збільшувати збиток від порушення навколишнього природного середовища, перш ніж досягне якогось граничного рівня.

Таким чином, завдання урядів зводиться до зменшення рівня порушення природного середовища на первісному етапі економічного розвитку і скоротити його тривалість.

Наявність *взаємозв'язку між економічним зростанням та екологічною стабільністю* часто має від'ємний характер. Екологічна стабільність може не тільки не поліпшуватися при збільшенні рівня економічного зростання, але й навіть погіршуватися. Такого роду залежність характерна для багатьох високорозвинених країн, які мають значні успіхи в підвищенні екологічної результативності, але демонструють зниження екологічної стабільності. Таке положення речей обумовлене тим, що екологічна стабільність істотно залежить від потенційної ємності екосистеми і щільності населення. Навіть у таких ситуаціях уряди більшості країн світу не прагнуть до впровадження упереджувальної політики в природокористуванні через небажання здійснювати додаткові видатки і острахи зниження конкурентоспроможності підприємств при збільшенні екологічних нормативів. В той же час, зрозуміло, що регулюючі міри сприяють впровадженню екологічних нововведень, зміцнюють конкурентоспроможну позицію організацій і компенсують видатки на дотримання регулюючих правил. Загальні напрямки діяльності в рамках концепції природозберігаючого економічного зростання демонструє рис. 4.2.

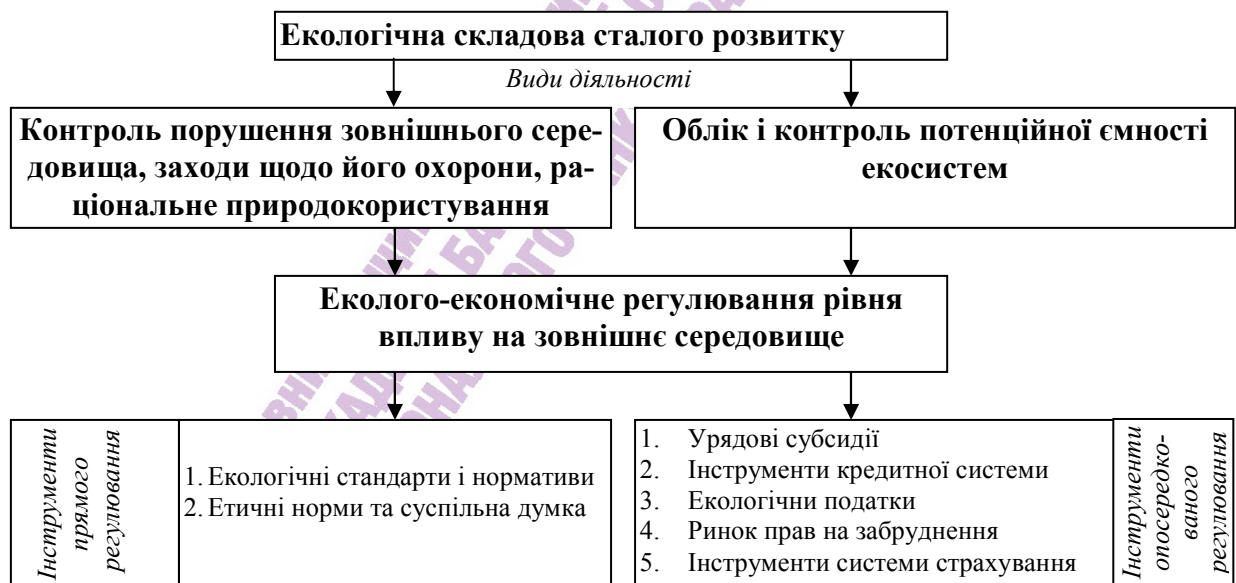

Рис. 4.2. Загальні напрямки діяльності в рамках концепції природозберігаючого економічного зростання

У реалізації концепції природозберігаючого економічного зростання *провідна роль належить уряду, приватному сектору й суспільству в цілому.*

Що стосується *урядів*, то вони виконують провідну роль у розробці й впровадженні системних змін. Виходячи з цього, їх завданнями в цьому напрямку можна вважати:

- забезпечення приватного сектору транспарентними мірами й правилами, націленими на підтримку змін;
- відмова у включенні екологічних положень в комплекси мер по дерегулюванню при стимулюванні економічної діяльності;
- постійний перегляд державної політики на основі критеріїв екологічної стабільності;
- підвищення результативності екологічної діяльності шляхом погодженості й послідовності її окремих заходів, а також інтегрування економічних і екологічних цілей;
- застосування широкого кола політичних інструментів і заходів для підвищення ефективності природоохоронної політики (традиційні командно-контрольні механізми, ринкові економічні інструменти, добровільні угоди, соціальні міри);
- впровадження інноваційних екологічних нормативів, заохочення громадськості до їхнього визнання.

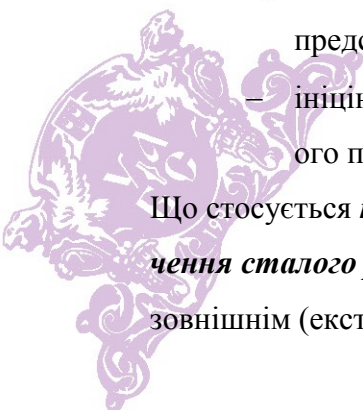
Функції *приватного сектора* в досліджуваному напрямку полягають в наступному:

- впроваджуючи природозберігаючі технологічні нововведення, виступати як головний провідник концепції стійкого розвитку;
- виступати як прихильник інтеграції навколишнього середовища й економіки, а також створення взаємовигідних зв'язків між ними;
- виходячи з корпоративної відповідальності за стан навколишнього природного середовища й розуміючи проблеми забруднення, споживання енергоресурсів і технічний прогрес, здійснювати її моніторинг і пропагувати екологічний маркетинг.

Роль *суспільства* має передбачати наступне:

- бути активними партнерами уряду у справі пропаганди природозберігаючої концепції серед споживачів;
- бути партнером уряду в справі пропаганди потенціалу екологічного ринку й подання навколишнього середовища як можливості для підприємництва серед представників приватного сектора;
- ініціювати й вимагати підвищення екологічних стандартів і якості навколишнього природного середовища.

Що стосується *практичного механізму врахування екологічного фактора для забезпечення сталого розвитку*, то найбільш розповсюдженим на сьогодні є надання значення зовнішнім (екстернальним) ефектам. Процес врахування зовнішніх ефектів отримав назву

інтерналізації. Під інтерналізацією розуміється врахування зовнішніх, як правило, негативних ефектів, коли обсяг виробництва економічного суб'єкта, що створює зовнішній ефект, за допомогою різних способів знижується до оптимальних розмірів, тобто до такого рівня, коли витрати зниження негативного зовнішнього ефекту на кожну додаткову одиницю продукції не перевищують одержувані від цього вигоди.

За способами інтерналізації зовнішні ефекти поділяються на **зовнішні ефекти, які можуть інтерналізуватись тільки під впливом держави, і ефекти, які можуть інтерналізуватись шляхом переговорів між виробником і одержувачем зовнішнього ефекту.**

Напрямки інтерналізації зовнішніх ефектів традиційно класифікують залежно від інститутів впливу на них, як це представлено на рис. 4.3 [210].

Рис. 4.3. Напрямки інтерналізації зовнішніх ефектів

За напрямками дії зовнішні ефекти можуть бути розділені на чотири групи: “виробництво-виробництво”, “виробництво-споживання”, “споживання-виробництво”, “споживання-споживання”.

Економічне регулювання екологічної безпеки може здійснюватися як невід’ємна складовою (примусового і централізованого) регулювання природокористування, тобто **централізованого встановлення і використання таких економічних інструментів, як податкова, кредитна, амортизаційна і страхова політика.** Його мета – створення економічних стимулів екологічно безпечного господарювання, сприятливий “економічний клімат” для екологізації економічного розвитку. Їх треба відрізнити від іншого виду еко-

номічного регулювання, коли закладаються (знову шляхом централізованих рішень) інституційні основи для **ринкового саморегулювання використання асиміляційного потенціалу навколишнього середовища**. В цьому випадку виникає особливий ринок – прав на використання обмеженої можливості середовища асимілювати шкідливі відходи людської діяльності. Пропозиція на такому ринку – максимально можливий обсяг надходження відходів – адміністративно задається органами державної влади. Рівновага попиту і пропозиції на ринку досягається унаслідок вільної конкуренції покупців, в рамках якої встановлюється ринкова ціна відповідних прав [211].

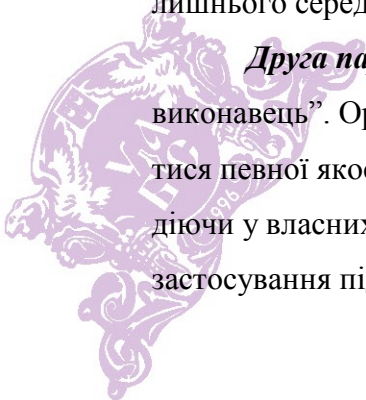
Інтерналізація зовнішніх ефектів без участі держави передбачає об'єднання суб'єктів, пов'язаних зовнішнім ефектом, і прямі ринкові переговори з суб'єктом, що створює його.

Особлива увага в справі підвищення екологічної стабільності повинна бути приділена обліку екологічних витрат у структурі цін. Необхідна розробка системи, у якій витрати на охорону навколишнього середовища будуть враховуватися в цінній структурі ринку за допомогою нарахувань, зборів і проведення екологічної податкової політики.

Базуючись на концепції загальнолюдських цінностей і з огляду на реальну еколого-економічну ситуацію, держава повинна формувати такий економічний механізм природокористування, який зможе впливати на джерела забруднення, створюючи позитивні й негативні фінансові стимули, формувати фонди, використовувані для фінансування природоохоронної діяльності. Економічний механізм є інструментом політики втручання, він дає можливість оперувати цінами, щоб виправити недоліки ринку, пов'язані з неточним відбиттям повних витрат забруднення навколишнього середовища й вигод від його контролю. Формуючи загальну стратегію природокористування, держава гарантує певний рівень дії економічного механізму забезпечення ресурсозберігаючої оцінки природних ресурсів [212].

Сформовані загальносвітові традиції у сфері екологічної політики вимагають використання таких інструментів регулювання, які дозволяють досягати суспільних цілей через індивідуальні рішення економічних суб'єктів. Звідси виникає **перша парадигма екологічної політики**: трансформація суспільної мети досягнення певної якості навколишнього середовища в індивідуальні мотиви поведінки суб'єктів.

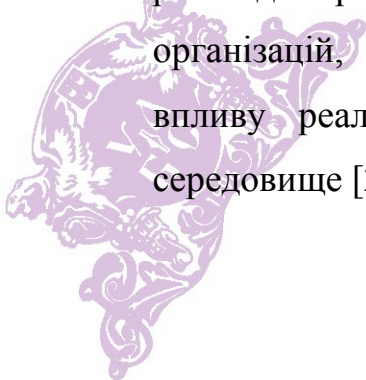
Друга парадигма впливає з першої й виражається в підході “замовник-виконавець”. Орган екологічної політики виступає в ролі замовника, який хотів би домогтися певної якості навколишнього середовища. Виконавцями є економічні суб'єкти, які, діючи у власних інтересах, одночасно забезпечують досягнення цієї якості. На практиці застосування підходу “замовник-виконавець” стикається з рядом проблем.

Найважливішою з них є асиметричність інформації. Орган екологічної політики не має у своєму розпорядженні повної і достовірної інформацію про природоохоронну діяльність виконавця. У результаті замовник не в змозі передбачати всі можливі варіанти реакції виконавця на той чи інший захід екологічної політики.

На національному рівні перед державою постає досить значний спектр проблем, що стоять на заваді екологізації. Втім, зважаючи на процеси глобалізації, що проходять в сучасному світі, необхідною складовою для забезпечення належного рівня екологізації є *міжнародні відносини з приводу екології*. Розвинуті країни повинні стати центрами розробки методів екологізації, охорони навколишнього середовища, фінансової підтримки екологічних програм, розробки міждержавних транскордонних програм переходу на сталий розвиток. Хоча між державами існує ряд відмінностей, проте вони змушені співіснувати в одному природно-ресурсному просторі. Наскільки ця взаємодія буде значимою, ефективною, екологічно безпечною для кожної держави зокрема, залежить від політики, яка ведеться у напрямку її соціально-економічного і екологічного розвитку [123].

Це відбивається в політиці, стратегії й тактиці міжнародних організацій і програм як системи ООН, так і регіонального рівня – ВІЗ, ЮНЕП, ІСО, ЮНІДО, МЕА, ОЕСР й інших, у тому числі організацій економічної інтеграції, таких як Європейський Союз. З метою забезпечення сталого розвитку на перший план висуваються завдання розробки глобальної екологічної політики, регіональної й національної політики. При цьому все більше значення надається сполученню правових, адміністративних, інституціональних й економічних регуляторів для поетапного досягнення поставлених цілей. Міжнародні фінансові інститути, такі як Всесвітній банк, Європейський банк реконструкції й розвитку, Азіатський банк розвитку вважають одним із пріоритетів своєї діяльності заохочення такого розвитку, який був би сталим як з економічної, так і з екологічної точок зору. При розгляді проектів, які пропонуються для фінансування з коштів цих організацій, надається велике значення екологічним критеріям й оцінці впливу реалізації цих проектів на природні ресурси й навколишнє середовище [213].

Питання екологізації економіки України є особливо актуальним, оскільки спостерігається погіршення техніко-екологічних і еколого-економічних умов суспільного виробництва, проявляються негативні тенденції, зокрема:

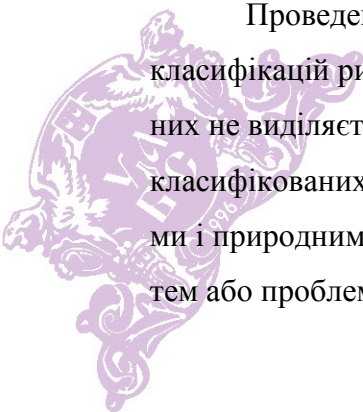
- 1) розвиток економіки ресурсовитратним шляхом, зростання енерго- та ресурсоемності національного продукту (втричі перевищує світовий рівень);
- 2) зростання експорту первісних сировинних ресурсів;
- 3) стрімке нарощування потужностей та обсягів енерго- і матеріалоемних, особливо екологічно шкідливих, виробництв;
- 4) кризовий стан технічної бази суспільного виробництва, показниками чого є високий ступінь зношеності основних фондів (до 75% в окремих галузях), зростання питомої ваги морально застарілого обладнання й устаткування, низькі темпи їх оновлення;
- 5) зростання техногенного тиску на довкілля [172].

Таким чином, однією з основних умов забезпечення сталого розвитку є саме екологізації суспільства. Для цього можна використовувати ринкові механізми, а також державне і міждержавне регулювання. Як показав проведений аналіз, практична реалізація сталого розвитку країни неможлива без раціональної організації вітчизняної системи еколого-економічних регуляторів, що стимулюють екологічно безпечне господарювання і водночас визначають задовільний стан відповідних територій [214].

4.2. Теоретико-методологічні основи управління екологічними ризиками

У світі щороку відмічається безліч природних катастроф (землетруси, виверження вулканів, повені, циклони), прямі збитки від яких складають 1-2% національного доходу. У зв'язку з розширенням масштабів виробництва товарів і послуг встановлюється тісний взаємозв'язок природних катаклізмів і аварій технічних систем. Наприклад, аварії на виробництві, при перевезенні отруйних і радіоактивних речовин, транспортуванні нафти і газу призводять до екологічних катастроф і навпаки.

Проведений в підрозділі 1.3 дисертаційної роботи аналіз найбільш поширених класифікацій ризиків свідчить, що екологічний ризик як окрема економічна категорія в них не виділяється взагалі. Екологічні ризики у цих класифікаціях знаходяться у ризиках, класифікованих по природі збитку (природничі ризики, які викликані стихійними явищами і природними катастрофами; технічні ризики, які є наслідками дії технологічних систем або проблемами у їхньому функціонуванні). В той же час, слід мати на увазі, що

екологічний ризик можна також поділяти в залежності від характеру впливу на об'єкти, або по часу виявлення і ліквідації наслідків їх прояву, або у залежності від розміру збитків, які мають місце після їхньої реалізації тощо.

Далі перейдемо конкретно до розгляду екологічного ризику.

Визначення екологічного ризику може бути зроблене через визначення ризику природокористування, під яким розуміється ймовірність небажаних наслідків того або іншого рішення при глобальній, регіональній або локальній експлуатації природних ресурсів і в процесі використання природничих умов. При цьому розглядають економічні, соціальні і екологічні критерії ризику у природокористуванні. Тоді *екологічний ризик* – це ймовірність несприятливих для екологічних ресурсів наслідків любых (цілеспрямованих або випадкових, поступових або катастрофічних) антропогенних змін природних об'єктів і факторів [214]. А екологічні ресурси – це сукупність середовище утворюючих компонентів, яка забезпечує екологічну рівновагу у біосфері та її підрозділах, а також тіла і сили природи, які забезпечують нормальне середовище для життя людини як соціально-біологічної істоти [214].

На думку Н.Е.Деевої, *екологічний ризик* являє собою комплексну характеристику стану прогнозованої екологічної системи, що, визначається імовірністю випадків, які перевищують встановлені межі забруднень навколишнього середовища [216].

Ризик екологічної безпеки – це комплексна категорія, яка повинна розглядатися на п'ятьох рівнях (об'єктовому, локальному, територіальному, регіональному, глобальному) між якими існує достатньо тісний внутрішній та зовнішній взаємозв'язок. Ризик екологічної безпеки відображає імовірність впливу та масштаби розповсюдження соціально-екологічних, біосферно-екологічних та ресурсно-екологічних небезпек на людей, засоби праці та навколишнє середовище, внаслідок якого можливі повне або часткове припинення випуску продукції, надання послуг, руйнування технічних об'єктів і систем, забруднення навколишнього природного середовища, ушкодження здоров'я та загибель людей [217].

Згідно з ДСТУ 2156-93, *екологічний ризик* – це імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище, які спричиняють незворотну деградацію екосистем [218]. При цьому слід зазначити, що тут йдеться як про природні, так і про техногенні фактори ризику. На наш погляд, визначення екологічного ризику, наведене у вказаному стандарті, є найбільш лаконічним і загальним, але не можна погодитися з тим, що до екологічних ризиків слід відносити тільки ті, що призводять до незворотної деградації екологічних систем. До екологічних ризиків повинні бути віднесені усі ймовірності несприятливих для екологічних ресурсів наслідків та впливів на них.

За визначенням І.І.Дедю, *екологічний ризик* – це ймовірність несприятливих для екологічних ресурсів наслідків будь-яких антропогенних змін природних об'єктів і факторів [219].

Кожушко Л.Ф. [220] розглядає *екологічний ризик* як можливість виникнення несприятливих для життєдіяльності суспільства обставин і ситуацій, зумовлених антропогенними чи природними факторами і впливами.

В економічній літературі, наприклад у роботі [221] поняття *екологічного ризику* визначається як «імовірність настання негативних для життєдіяльності суспільства, зокрема для здоров'я населення, наслідків будь-яких (спеціальних, постійних чи катастрофічних) антропогенних або техногенних змін природних об'єктів і факторів».

Класифікація екологічних ризиків може бути виконана і у залежності від того, який саме вплив здійснюється у процесі його реалізації і у якій економіко-екологічній ситуації цей вплив відбувається (табл. 4.2).

Німецький вчений Ф.Х.Майер класифікує катастрофічні ризики, пов'язані з перетворюючою діяльністю людини в процесі привласнення матеріальних благ, наступним чином: вибухи, зокрема атомні і газові; отруєння харчовими продуктами, водою і хімічними речовинами; війни; цивільні хвилювання і революції, падіння повітряного судна.

Таблиця 4.2

Класифікація екологічних ризиків за ознаками «тип впливу» і «тип економіко-екологічних ситуацій» [222]

Класифікаційна ознака	Структурний перелік	
	Вплив	Економіко-екологічні ситуації (збиток)
Форма вираження	натуральний	натуральний (скидання, викид), вартісний (збиток)
Сфера формування	сфери виробництва, сфери споживання	економічний - якості природних і економічних ресурсів, соціально-медичний - здоров'ю, тривалості життя, психологічному настрою і майну населення, культурним цінностям
Масштаб	невеликий, середній, могутній	локальний, регіональний, загальнонаціональний, глобальний
Імовірність	малоймовірний, ймовірний, неминучий	малоймовірний, ймовірний, неминучий
Терміновість	доексплуатаційний, експлуатаційний, післяексп-	ранній, середній,

	луатаційний	пізній
Тривалість	залповий (активний), накопичувальний (пасивний)	короткочасний, хронічний, нескінченний
Ступінь обмеження	заборонений, лімітований по тимчасовим і (чи) об'ємних параметрах, необмежений	згубний, частково відтворювальний, незначний
Технологічна доцільність	недоцільний, виправданий, доцільний	недоцільний, виправданий, доцільний
Соціально-економічна доцільність	суспільно необхідний, недоцільний	доцільний, недоцільний
Релятивність	зовнішній, внутрішній (об'єктний)	незалежний, середній, залежний

Ф.Х.Майер виділяє дві групи:

- землетруси, зсуви землі, повені, бурі;
- епідемії, нові хвороби [223].

Сьогодні до екологічних ризиків традиційно відносять:

- ризики підтоплення [224, с.101];
- екологічний ризик регіону [224, с.37];
- ризики небезпеки, які включають три компоненти: ймовірність реалізації, величину збитків, невизначеність збитків та ймовірність випадкового процесу [225, с.113];
- ризики екологічного страхування [226, с.60];
- ризики невизначених забруднювачів в атмосфері [225, с.181];
- ризики екологічних ситуацій як вірогідність настання екологічної небезпеки і як найбільший збиток через неї [227, с.61];
- інженерні ризики території як ймовірність прояву та катастрофічної активізації природних, природно-техногенних та техногенних рельєфоутворюючих процесів, які ускладнюють, роблять неможливим або спричиняють негативні наслідки для здоров'я та безпечного проживання людей [228, с.73];
- екологічні ризики підприємницької діяльності і менеджменту першого та другого рівня як вірогідність здійснення події й масштабу наслідків цієї події – екологічних збитків [229, с.112, 173, 301];
- ризики надзвичайних ситуацій через забруднення довкілля [229, с.477];

- ризики як вірогідність негативної події (аварія, стихійні явища, різка зміна соціальної чи економічної ситуації), що оцінюється як вид екологічних витрат за фінансовими обов'язками [230, с.160];
- ризики техногенного впливу: ризики від джерела небезпеки за короткий термін та від джерела постійної небезпеки [227, с.225].

Класифікація екологічних ризиків інновацій, яка наводиться у роботі [231], виокремлює такі ризики:

- еколого-економічний (витрати, пов'язані з загостренням ресурсно-сировинного становища у зв'язку з недостатнім фінансуванням природоохоронних заходів);
- природно-екологічний (витрати, пов'язані з загостренням екологічного становища);
- техногенний (витрати, пов'язані з подоланням наслідків катастроф та аварій);
- еколого-нормативний (витрати, пов'язані з неефективними низькими або високими еколого-нормативними ставками);
- еколого-політичний (витрати, пов'язані з несприйняттям населенням рішень органів влади);
- соціально-екологічний (витрати, пов'язані з невизначеністю формування і розвитку еколого-соціальної сфери);
- еколого-демографічний (витрати, пов'язані з підвищенням рівня захворюваності, смертності населення).

Можна ввести класифікацію екологічних ризиків за такими ознаками:

- за сферами прояву (земля, вода, повітря);
- за масштабами впливу (країна, регіон, підприємство);
- за природою ризику (природні чинники, техногенні чинники);
- за джерелом виникнення (зовнішні, внутрішні);
- за тривалістю наслідків (короткочасні, довготривалі);
- за швидкістю розповсюдження (миттєві, накопичувальні).

Виходячи з аналізу останніх наукових досліджень, можна стверджувати, що враховуючи сучасні проблеми природокористування, сьогодні найбільш актуальним є вивчення та пошук шляхів зменшення наступних видів екологічних ризиків:

- цитогенетичні ризики територій [228];
- екологічні ризики, спричинені пестицидними препаратами [232];
- екологічні ризиками, пов'язані з кислотними опадами [233];
- ризики, пов'язані зі створенням каналізаційних мереж [234];
- екологічні ризики тривалого існування хламосховища [227];

- ризики, пов’язані з виникненням екологічних катастроф, які спричиняють військові конфлікти з використанням біологічної, хімічної та ядерної зброї та тероризму (політичного та економічного).

Процедуру управління екологічними ризиками пропонується здійснювати відповідно до блок-схеми, представленої на рис. 4.4.

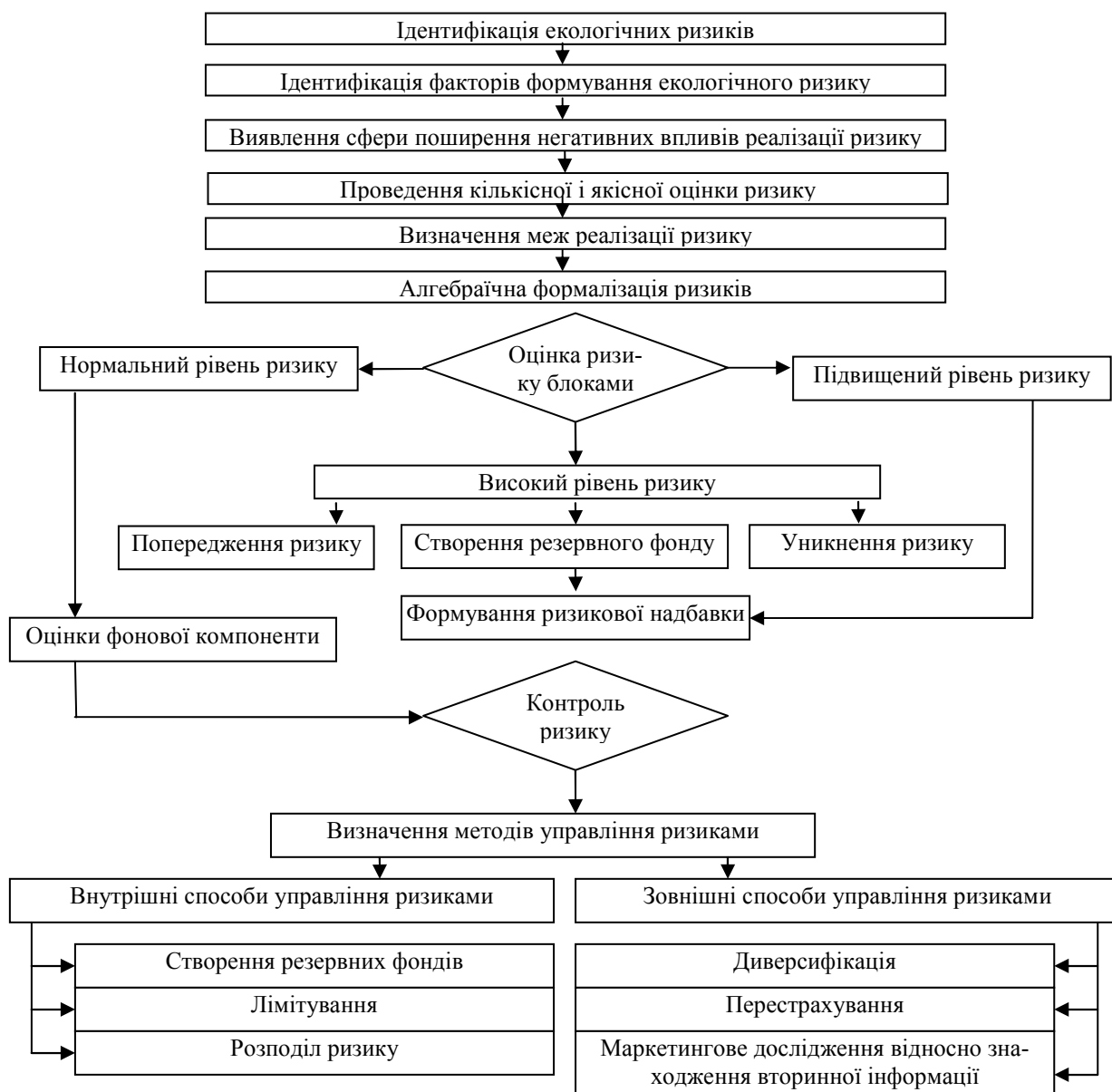

Рис. 4.4. Блок-схема управління екологічним ризиком

Розглянемо методичні аспекти оцінки екологічних ризиків.

Виходячи з того, що за деяких обставин екологічний ризик можна розглядати не як можливість, а як **конкретне значення негативного впливу речовин**, які застосовуються при виробництві продуктів харчування, ліків, виробництва обладнання, при використанні

будівельних матеріалів тощо, ми **пропонуємо розглядати ризик (EP), як суму «імовірнісної» і «фонової» компонент:**

$$EP = P[X] + F[Z], \quad (4.1)$$

де $\{x_i\} \approx \{z_i\}$;

$F[Z]$ - фонова компонента, яка розраховується як багатомірна модель, яка включає перераховані нижче змінні;

$P[X]$ - імовірнісна компонента. Пропонується розраховувати як добуток імовірності на витрати від настання оговорених факторів екологічного ризику.

При побудові вищенаведеної моделі, на наш погляд, потрібно враховувати цілий ряд змінних (z), а саме такої, наприклад, яка буде кількісно описувати збиток внаслідок:

1) хімічного засмічення середовища, тобто зміни природних хімічних властивостей середовища через проникнення в середовище зазвичай відсутніх в ньому речовин чи перевищення їх гранично допустимих норм концентрації;

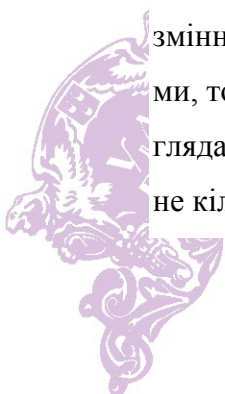
2) зміни природного фізичного стану середовища, тобто його зміни в результаті теплових факторів (зумовлені промисловими викидами нагрітого повітря, води і газів), світлових факторів (зумовлені порушенням природного освітлення, що призводять до аномалій), шумових факторів (зумовлені збільшенням шумових навантажень понад природний рівень), електромагнітних факторів (зумовлені порушенням електромагнітних властивостей середовища, що призводять до геофізичних аномалій), радіоактивних факторів (зумовлені підвищенням природного рівня вмісту в середовищі радіоактивних речовин);

3) біологічного засмічення середовища, випадкового або спричиненого людською діяльністю;

4) мікробіологічного засмічення середовища, тобто появою та масовим розповсюдженням великої кількості мікробів;

5) механічного засмічення середовища, тобто засмічення механічною дією без фізико-хімічних наслідків тощо.

Ми можемо будувати як лінійні моделі, так і нелінійні моделі по наведеним змінним. Якщо накопичування ризиків буде відбуватися за логарифмічними залежностями, то можна бути використовувати адитивні моделі. При необхідності можна буде розглядати нелінійність по параметрам або по змінним і вносити незалежні змінні, які мають не кількісний, а якісний характер (рис. 4.5).

Оцінювання кожного окремого фактора може також перетворюватися на багатомірні залежності, які будуть включати не тільки кількісні, але і фіктивні змінні буде обумовлюватися конкретною ситуацією.

$$EP = P(A) = P[X], \quad (4.2)$$

де A - подія, яка може відбутися, а може і не відбутися;

X - множина послідовних або одночасних подій;

$$X = \{x_i\}, i = 1, k$$

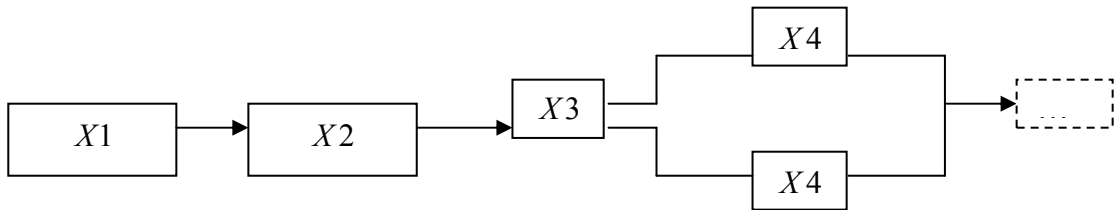

Рис. 4.5. Приклад взаємодії блоків змінних

Наприклад, блок 1 $X1 = \{x_i\}, i=1, \dots, k$; $X2 = \{x_j\}, j=1, \dots, m$. Кожен блок оцінюється окремо. Таким чином, ми припускаємо, що в окремо взятому регіоні може бути постійне («фонове») значення збитку для здоров'я населення. Причому цей збиток ми розглянемо тільки такий, який має екологічне походження. Для цього необхідно здійснити класифікаційну оцінку значущих факторів, наприклад: продуктів споживання; питної води; повітря (у тому числі викиди, пов'язані із транспортом); медичного обслуговування; законодавства тощо.

За кожним із зазначених пунктів слід ввести оцінюючу характеристику.

При оцінках продуктів харчування можна використовувати такі характеристики, як наявність модифікованого інгредієнту, посилювачів смаку, консервантів. На базі цієї інформації слід вводити шкалу оцінки, використовуючи або систему бальних оцінок, або вагових коефіцієнтів, або безпосередньо враховувати шкідливі речовини.

У кожному місці проживання людей можна брати проби води або у місцях водозабору, або у сільській місцевості брати проби у колодязях, а якість оцінювати хімічним складом.

Існує багато підходів і їх практичної реалізації по забору проб повітря і його хімічного аналізу, тому цю статистику можна просто брати у наглядових служб, які за це відповідають. Викиди, пов'язані із транспортом, ми повинні оцінювати через забруднення навколишнього середовища, яке пов'язане з якістю пального, з технічними характеристиками транспортних заходів, об'ємами двигуна, викидів CO . У деяких країнах впроваджу-

ються засоби регулювання викидів транспорту, наприклад, у Китаї впроваджена система можливості в'їзду до міста в залежності від співпадіння парності дня і номера машини. У європейських країнах запроваджені льготні умови паркування та в'їзду автотранспорту, які використовують екологічні види палива, використовується шкала виплат в залежності від об'єму двигуна.

Медичне обслуговування – це дуже важливий фактор, який впливає у тому числі і на нервовий стан людини. Пропонуємо за базу взяти багатомірну оцінку будь-якої розвиненої країни чи тієї країни, де медичне обслуговування вважається найкращим, або скористатися міжнародним рейтингом, який проводять міжнародні фонди та організації.

Законодавство також має відношення до екологічної компоненти. Ми вважаємо, що, наприклад, стреси, які супроводжують роботу в невизначеному законодавчому полі призводить до порушення нервової системи і як наслідок, інших захворювань. Реалізація екологічних ризиків здійснюється у межах певної підсистеми (рис. 4.6).

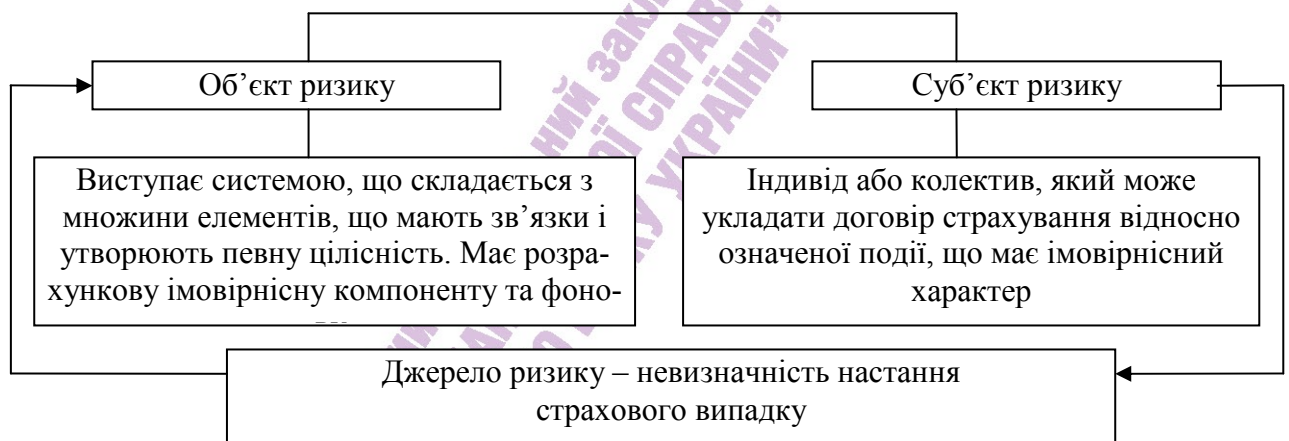

Рис. 4.6. Система реалізації екологічних ризиків

Якщо екологічні ризики при своїй реалізації можуть негативно впливати на економічні показники діяльності окремих громадян, організацій або економік, то ми маємо справу з таким їхнім різновидом, як **еколого-економічні ризики**.

Серед **специфічних особливостей еколого-економічних ризиків** виділяються наступні:

- еколого-економічні ризики пов'язані із збитками не тільки для самого окремого господарюючого суб'єкта, але і для інших організацій, населення, економіки держави в цілому, а також рослинного і тваринного світу;
- економічний збиток від екологічно несприятливих подій може виявитися не тільки в даний момент часу, але і в майбутньому і його слід враховувати при поточному і стратегічному плануванні діяльності організації, регіону;

- оскільки еколого-економічний ризик включає ризик життю і здоров'ю населення, до рівня його прояву на підприємствах, які є джерелами екологічної небезпеки, повинні пред'являтися особливо жорсткі вимоги;
- еколого-економічний ризик утворюють техногенні і природні джерела екологічної небезпеки, які можуть знаходитися у взаємозв'язку і породжувати ланцюгові реакції;
- оцінка і управління еколого-економічними ризиками повинні базуватися на міждисциплінарному підході і на результатах досліджень багатьох суміжних наук (право, економіка навколишнього середовища, охорона здоров'я, технологія виробництва і ін.) [235].

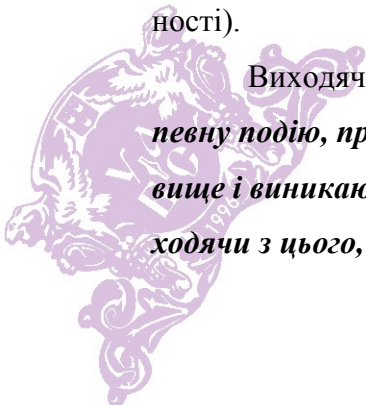
Таким чином, підводячи підсумки розгляду питань щодо визначення екологічного ризику, слід констатувати наступне. При розгляді ризиків у рамках даного дослідження будемо виходити з наступних визначень:

- **екологічний ризик** – це імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище, які спричиняють деградацію екосистем;
- **еколого-економічний ризик** – це імовірність негативних наслідків економічного характеру для конкретних осіб, організацій і економік, які можуть виникнути від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище.

Ризик виступає передумовою виникнення страхових відносин, оскільки зміст і ступінь імовірності ризику визначає зміст і межі страхового захисту.

З цієї точки зору для нас інтерес представляють тільки ті **екологічні ризики**, які створюють або можуть створити економічні і цивільно-правові відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних або юридичних осіб, котрі, у свою чергу, бути предметом договору страхування і пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування), з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування), з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Виходячи з цього під екологічним страховим ризиком пропонується розуміти певну подію, при настанні якої здійснюється вплив на навколишнє природне середовище і виникають наслідки економічного характеру, виникає страховий інтерес і, виходячи з цього, він є об'єктом управління на страховому ринку, а також має

об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання.

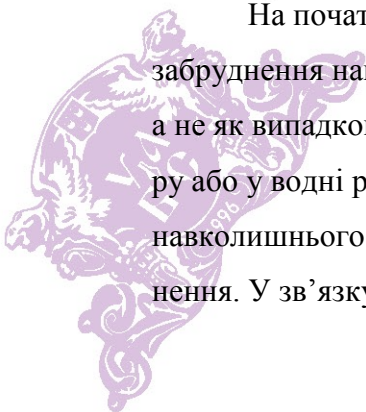
Саме проблемі екологічного страхування і буде присвячено наступний підрозділ дисертаційної роботи.

4.3. Методологічні засади розвитку екологічного страхування

У міжнародному законодавстві широко використовується інститут відповідальності за екологічну шкоду, який передбачає її фінансове відшкодування, – **екологічне страхування**. Зокрема, він закріплений в Конвенції Ради Європи 1993 р. про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну небезпечною для довкілля діяльністю. У ній встановлено, що кожна сторона страхує себе так, щоб у відповідних випадках ті, хто здійснює на власній території діяльність, пов'язану з ризиком, брали участь у встановленні режиму фінансового забезпечення екологічної безпеки, або ж мали і підтримували інші фінансові гарантії з метою відшкодування відповідальності, передбаченої Конвенцією. Таке страхування не призначене для компенсації витрат на ліквідацію наслідків шкоди від техногенних впливів на довкілля, заподіяної власним землям чи майну страхувальника.

Страхування майнової відповідальності, пов'язане із збитком від забруднення навколишнього середовища, **виникло в 1960-х роках**, коли страхові договори були направлені на забезпечення покриття аварійних і не передбачених випадків, точно зафіксованих у часі і прив'язаних до певної території. Страховою подією в них визначається випадок, що включає тривалу дію на об'єкти, наслідком яких є особистий або майновий збиток, і які є несподіваними і ненавмисними з боку страхувальника. У Німеччині пройшло декілька процесів, коли крупним корпораціям довелося нести відповідальність за істотну шкоду, заподіяну їх діяльністю навколишньому середовищу, що було забезпечено умовами укладених страхових договорів.

На початкових стадіях розвитку екологічного страхування страховики розглядали забруднення навколишнього середовища як результат будь-якої господарської діяльності, а не як випадковість. Виходило, що постійне надходження шкідливих речовин в атмосферу або у водні ресурси автоматично підпадає під умови страхування ризиків забруднення навколишнього середовища. Складалось враження, що страхування є ліцензією на забруднення. У зв'язку з цим в 1973 р. умови страхового договору були змінені – з нього була

виключена відповідальність за забруднення, якщо воно не було “раптовим або аварійним”. Метою цього виключення було уникнення відповідальності у разі постійного забруднення, але все-таки забезпечення покриття при несподіваному аварійному забрудненні. При цьому страхувальники виходили з постулату: раптові втрати фіксовані в часі і просторі, про них є більше “історичної” інформації, тому ймовірність цих втрат підрахувати легко, ніж обумовлених нераптовим походженням. Виключення відповідальності за “раптове або неаварійне” забруднення створило прогалину в потенційному ринку страхування відповідальності за надходження шкідливих речовин у навколишнє середовище. Хоча страхування на той час вже могло б забезпечити покриття збитків, воно не передбачало забезпечення страхового захисту по більш складних типах забруднення. Іноді страхувальники задовольняли вимоги покриття збитків, викликаних постійним забрудненням навколишнього середовища, але на підставі того, що настання збитків було неочікуваним, тобто хоча забруднення передбачалося страхувальником, у багатьох випадках збиток виявився непередбаченим і, отже, випадковим.

У широкому розумінні екологічне страхування являє собою механізм захисту майнових і соціальних інтересів юридичних та фізичних осіб, спрямований на попередження, подолання або зменшення негативного впливу екологічних ризиків. Створення системи екологічного страхування повинно орієнтуватися на реальні економічні можливості відшкодування наслідків реалізації екологічних ризиків без порушення сталого соціально-економічного розвитку регіонів і галузевих комплексів. Головна проблема полягає не тільки в тому, що підприємства, які несуть відповідальність перед третіми сторонами за тілесні ушкодження чи збиток їх майну в результаті ненавмисного забруднення навколишнього середовища, не мають достатніх коштів для укладання договорів страхування, але і в тому, що страхові компанії не можуть надати страхове забезпечення в розмірі, необхідному потенційним забруднювачам.

Виходячи з обґрунтованої в підрозділі 2.3 ролі страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку суспільства, ми вважаємо за необхідне дещо скоригувати визначення досліджуваної економічної категорії.

Так, екологічне страхування пропонується розуміти як один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників.

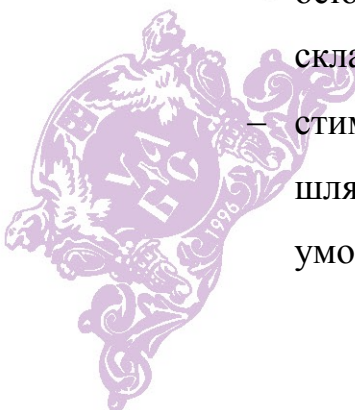
Потреба у екологічному страхуванні у потенційних страхувальників може виникнути при:

- забрудненні навколишнього природного середовища внаслідок їх господарської діяльності виробничими, побутовими й іншими відходами, транспортними засобами;
- будівництві, реконструкції, запровадженні в дію й експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів;
- застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин та інших препаратів;
- використанні і створенні нових біологічно активних речовин і предметів біотехнології;
- дії акустичних, електромагнітних, іонізуючих та інших шкідливих фізичних факторів;
- викиді радіоактивних речовин;
- транспортуванні і розміщенні на території України екологічно небезпечних матеріалів;
- впровадженні устаткування з підвищеною екологічною безпекою.

У системі екологічного страхування використовується **ефект розосередження ризику в часі і просторі**. Сплачуючи страхові премії, величина яких відносно необтяжлива для страхувальника, останній перекладає гарантію відшкодування збитків третім особам на страховика, причому збиток, що відшкодовується, може багаторазово перевищувати премії страхувальника. Страховикові теж вигідно проводити страхування екологічних ризиків з огляду на те, що аварії носять імовірнісний характер і, як правило, не відбуваються одночасно у всіх страхувальників.

На сьогодні науковцями і практиками визначаються такі **основні функції екологічного страхування**:

- формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб за результати антропогенної діяльності як найважливішої складової екологічної культури;
- стимулювання проведення страхувальником превентивних заходів шляхом диференціації страхових тарифів і грошових виплат за умови безаварійної роботи;

- забезпечення компенсаційних гарантій третім особам незалежно від фінансового стану підприємства – винуватця аварійного забруднення навколишнього середовища;
- забезпечення стійкості фінансового стану підприємства у випадку необхідності відшкодування збитку потерпілим від аварійного забруднення навколишнього середовища і витрат на відновлення власного виробництва;
- забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту фізичних і юридичних осіб за рахунок сформованих страхових резервів.

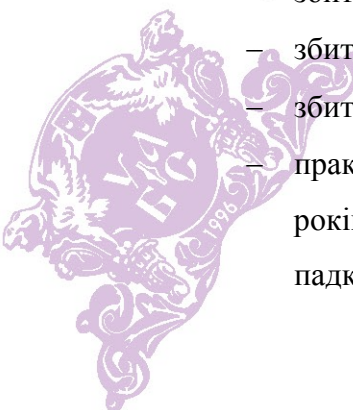
Залежно від об'єкта страхового захисту можуть бути виділені такі *види*

екологічного страхування:

- страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки на випадок забруднення навколишнього природного середовища, нанесення шкоди життю і здоров'ю фізичних осіб;
- страхування природних об'єктів і комплексів на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами;
- страхування життя і здоров'я фізичних осіб на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами і техногенними аваріями.

Проведення операцій з екологічного страхування вимагає дотримання ряду умов, зокрема:

- наявність великої кількості об'єктів страхування (широке страхове поле);
- випадковість збитків;
- збитки мають бути точно визначені за часом;
- збитки мають бути точно визначені за місцем утворення;
- збитки мають бути обчислені в грошовому вираженні;
- практика визначення розміру збитку повинна ґрунтуватися на досвіді минулих років; розмір одного збитку або декількох збитків по кожному страховому випадку не повинен перевищувати наявний у страхувальника резервний фонд.

Підставою виникнення страхових відносин є *договір страхування*, що укладається між страхувальником і страховиком. Такий договір укладається на підставі письмової заяви страхувальника й анкети, що містить його реквізити. На підставі пред'явлених даних вирішується питання про прийняття ризику на страхування і розраховуються страхові платежі. На підставі даних про сплату платежів страхувальникові видається страхове посвідчення (поліс). З цього моменту договір екологічного страхування набирає сили, він укладається, як правило, терміном на один рік з наступною пролонгацією. При укладанні договору екологічного страхування страховик здійснює безпосередній огляд підприємства (екологічний аудит).

Умови страхування відображаються страховим полісом.

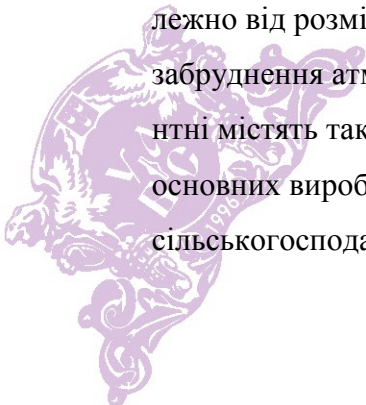
Європейська страхувальна і перестраховальна федерація (СЕА) *виділяє наступні форми полісів:*

- раптове і поступове забруднення, які не розрізняються;
- страхування, що покриває тільки раптове і випадкове забруднення;
- поступове забруднення;
- вилучення із загальної відповідальності забруднення з необов'язковим (факультативним) страхуванням раптового і випадкового збитку.

Європейські страховики застосовують два зразки страхових полісів: екологічної відповідальності (ЕВ); загальної відповідальності (ЗВ) [236].

Як правило, екологічному страхуванню підлягають ризики заподіяння шкоди. Під ними розуміють події, які є раповими і непередбачуваними. До них належать техногенні аварії та катастрофи. Визнано, що якщо виробник ужив усі необхідні заходи щодо гарантування безпеки, то було б не виправданим ставити його у скрутне фінансове становище, доводити до банкрутства у випадках заподіяння шкоди, яку неможливо було передбачити.

Страховій компенсації підлягають будь-які збитки, завдані екологічним інцидентом. На сьогодні еколого-економічними збитками розуміють оцінку у грошовому вираженні негативних змін навколишнього природного середовища у результаті забруднення природних ресурсів, а також наслідків таких змін. При їх визначенні виявляються зміни (погіршення) в натуральних показниках, а потім дається їх економічна оцінка залежно від розміру завданої шкоди. Зокрема, пофакторні збитки відображають: збитки від забруднення атмосфери, поверхневих і підземних вод, поверхні землі і ґрунту; порцепієнтні містять такі збитки: від втрати життя і здоров'я населенням, ушкодження і руйнації основних виробничих фондів, майна та споруджень, вилучення або порушення сільськогосподарських угідь, від втрат у рибному господарстві та втрат деревини й інших

лісових ресурсів, від знищення і погіршення якості рекреаційних зон, а також збиток, заподіяний природно-заповідному фонду [237-239].

Збитки, що відшкодовуються по страхуванню відповідальності на випадок забруднення навколишнього середовища, як правило, поділяються страхувальниками на дві групи.

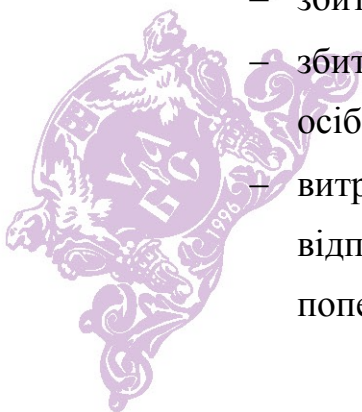
Перша включає прямі збитки, до яких належать тілесні ушкодження, хвороби і психічні розлади. Сюди ж входить і збиток, заподіяний сільськогосподарським і водним культурам, лісам і нерухомій власності. При виникненні позовів про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю третіх осіб, у свою чергу виникає складність з інтерпретацією поняття “здоров'я”. Воно розглядається або просто як пристосованість людського організму до навколишнього середовища і відсутність хвороби або фізичного недоліку, або відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я як “стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя”.

До другої групи входять непрямі збитки. До них належать збільшення витрат і втрата доходів, викликаних простоем виробництва, збиток від забруднення територій, призначених для відпочинку і розваг. Непрямі збитки включають також витрати на очищення і видалення відходів. Для страховиків у даному випадку найбільш важливим питанням є процес відшкодування збитків від забруднення навколишнього середовища. Воно здійснюється на основі документа “позови пред'явлені”, що означає: відшкодування проводиться за будь-якими позовами, зробленими протягом періоду дії страхового договору, незважаючи на те, коли трапилася подія, на якій базується позов. У договорах зазвичай записується вимога, щоб страховик був ознайомлений із умовами, коли відповідальність з приводу забруднення навколишнього середовища не настає, а це в більшості ситуацій пов'язано з наслідками аварії, що передбачається.

Умови страхування екологічної відповідальності передбачають встановлення граничних сум виплат страхового відшкодування (ліміти відповідальності) і власної участі страхувальника в оплаті збитків (франшизи). Ліміти відповідальності можуть бути встановлені для виплат за одним позовом та за серією позовів, що впливають з одного страхового випадку.

Страхове відшкодування, як правило, містить у собі компенсацію:

- збитків, викликаних пошкодженням або загибеллю майна;
- збитків, пов'язаних з нанесенням шкоди життю, здоров'ю третіх осіб та об'єктам навколишнього середовища;
- витрат на очищення забрудненої території і приведення її в стан, що відповідає нормативам, за умови, що на ці витрати отримано попередню згоду страховика;

- витрат, пов'язаних з попереднім розслідуванням, проведенням судових процесів та інших витрат щодо задоволення будь-яких позовів, висунутих до страхувальника, що можуть бути предметом відшкодування за договором, за умови, що на ці витрати отримано попередню згоду страховика.

У страхуванні екологічної відповідальності можна виокремити також **перелік збитків, які страховиком частіше за все не відшкодовуються**. До складу таких збитків відносять збитки:

- пов'язані з генетичними наслідками;
- нанесені працівникам страхувальника під час їх перебування на робочому місці;
- пов'язані з дією факторів, про які страхувальникові було відомо до початку дії договору;
- викликані штрафами, неустойками;
- нанесені майну на території, що належить, використовується, знаходиться під охороною або під контролем страхувальника.

Сума відшкодування визначається експертним шляхом. Залежно від ступеня екологічної ризиковості виробництва визначається розмір страхового внеску. В окремих випадках розмір страхового відшкодування екологічної шкоди може мати обмеження, викликані лімітуванням цивільної відповідальності за заподіяння такої шкоди за чинним національним законодавством чи міжнародно-правовими актами. Відповідальність за компенсацію частини екологічної шкоди, що перевищує ліміт цивільної відповідальності і відповідно її страхове відшкодування, бере на себе держава.

У деяких країнах з розвинутою ринковою економікою останнім часом суттєво змінюється багаторівнева система страхування відповідальності. Майнова відповідальність за збиток, що заподіюється третім особам забрудненням навколишнього середовища виробничими аваріями, передбачається нормами цивільного права і забезпечується системою страхових фондів. З метою розширення меж такого страхування і підвищення максимальних розмірів страхових сум створюються спеціальні пули.

Разом із страхуванням в рамках загальної цивільної відповідальності за збитки від забруднення навколишнього середовища і наявністю спеціальних пулів, резервування коштів з метою відшкодування збитку здійснюється шляхом взаємного страхування компаній (створення об'єднаних страхових фондів) або шляхом створення власних ре-

зєрвних фондїв (з вїдповїдною вїдмовою вїд послуг страхових компанїї і вїд сумїсного страхування).

Подїбне страхування гарантує доступнїсть страхових фондїв для компенсації збиткїв вїд забруднення навколишнього середовища постраждалїї третїї сторони, для вирїшення їснуючих проблем. В результатї ринковї механїзми стають їнструментом регулювання і управлїння ризиком з можливістю значного зниження збитку вїд забруднення навколишнього середовища.

Страховальниками в екологїчному страхуванні виступають юридичнї і фїзичнї особи. До перших належать екологїчно небезпечнї пїдприємства, органи державного і територїального управлїння, у чиєму вїданнї або на чїїй територїї знаходяться об'єкти, що становлять пїдвищену небезпеку для навколишнього середовища (страхування може здїйснюватися як у добровїльнїй, так і в обов'язковїй формах). До других вїдносяться фїзичнї особи, якї перебувають у зонї можливого впливу аварїї (страхування здїйснюється лише в добровїльнїй формї).

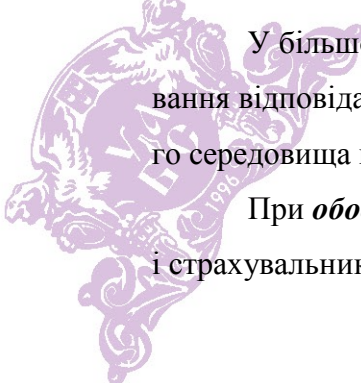
Одержувачем страхового вїдшкодування може виступати не тїльки сам страховальник, але і третя особа, наприклад, власник майна, який здав його в оренду і отримав збитки в результатї екологїчної аварїї, якщо вїн включив в орендну плату вїдрахування на екологїчне страхування.

Екологїчне страхування створює економїчну заїкавленїсть страховальникїв і страховикїв у зниженнї ризику аварїйного забруднення навколишнього середовища. Страховальник заїкавлений у пїдвищеннї своєї екологїчної безпеки крїм всїх їнших факторїв ще і тому, що їз зростанням їмовїрностї аварїї зростають і ставки страхових премїї. Крїм того, у виглядї заохочення безаварїйностї страховальник одержує ряд економїчних пїльг. Частина страхових премїї за певних умов (ненастання страхової подїї пїсля закїнчення визначеного перїоду часу, зниження екологїчного ризику в дїяльностї страховальника й їн.) може бути повернута страховальниковї.

При **добровїльному екологїчному страхуванні** юридичних осіб страховї платежї не вїдносяться на собївартїсть виготовленої страховальником продукції, однак при цьому лїмїти вїдповїдальностї не регулюються нїчим їншим, крїм договору екологїчного страхування.

У бїльшостї країн свїту накопичено доволї невеликий досвїд добровїльного страхування вїдповїдальностї з вїдшкодування збитку вїд аварїйного забруднення навколишнього середовища в рамках загального страхування цивїльної вїдповїдальностї пїдприємств.

При **обов'язковому екологїчному страхуванні** пїдставою взаємин мїж страховиком і страховальником служить законодавство. Тут припускається включення страхових

платежів у собівартість продукції страхувальника, і відшкодування страховиком збитку, понесеного третьою особою, передбаченого умовами договору екологічного страхування.

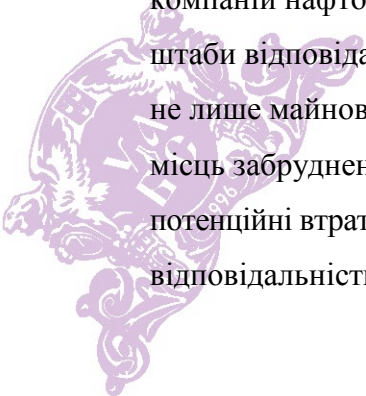
Нормативно-правове регулювання відносин, пов'язаних з екологічним страхуванням, повинно здійснюватися в рамках Закону “Про екологічне страхування” (якого поки що немає і перспективи його прийняття доволі примарні), де повинні бути визначені ризики, що підлягають страхуванню, встановлено порядок страхування, передбачено добровільне страхування, встановлено розміри страхової компенсації цивільної відповідальності за екологічну шкоду, визначено особливості економічного регулювання діяльності, на яку поширюється обов'язкове екологічне страхування, визначено організаційні засади, порядок отримання ліцензій тощо.

Головним інструментом при оцінці екологічної небезпеки підприємств і виробництв, повинен стати **екологічний аудит**, оскільки надає можливість відповісти на питання стосовно: 1) імовірності екологічної аварії на конкретному об'єкті, включеному до системи екологічних ризиків; 2) розміру збитків, що можуть бути викликані екологічною аварією. За таких умов страховик може бути зобов'язаний витратити частину різниці між сумою зібраних страхових премій і виплачених відшкодувань саме на екологічний аудит страхувальників, на моніторинг навколишнього середовища.

Практика екологічного страхування в окремих країнах світу має свою специфіку.

У **США** були прийняті численні законодавчі акти в галузі охорони навколишнього середовища, захисту споживачів, контролю за продукцією і умовами праці на виробництві. Як результат суттєво зросла кількість цивільних позовів, поданих судами різних інстанцій. Коли відбувається забруднення навколишнього середовища, його винуватець згідно з нормами загального права завжди несе відповідальність за збиток, нанесений третім особам. Природоохоронне законодавство США і ті його положення, які стосуються екологічної відповідальності, базуються на принципі “забруднювач платить”.

Цей принцип якнайповніше реалізований у прийнятому в 1980 р. Федеральному законі про всебічну відповідальність за відновлення і збереження навколишнього середовища, який відомий під назвою “Суперфонд”. Передбачалося, що прямі витрати платників податків будуть мінімальними, оскільки фонд повинен формуватись за рахунок податків з компаній нафтової і хімічної промисловості. З часом Суперфонд значно розширив масштаби відповідальності за забруднення навколишнього середовища: компенсації підлягає не лише майновий і тілесний збиток, нанесений третім особам, але і витрати по очищенню місць забруднення, які можуть становити небезпеку для населених пунктів, а також потенційні втрати суспільства в результаті нанесення шкоди природним ресурсам. Суворі відповідальність, встановлювана Суперфондом, означає, що відповідач зобов'язаний

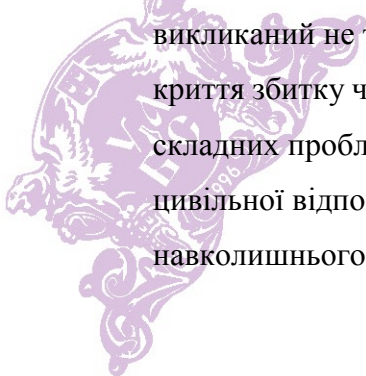

відшкодувати збиток незалежно від того, винен він чи ні, до уваги не береться, діяв відповідач відповідально і з дотриманням правил або ж недбало.

Страховий ринок відреагував на введення даного закону наступним чином. По-перше, страхові компанії опинилися зтягнутими у чисельні і недешеві судові процеси, пов'язані з компенсацією збитку. Страхові компанії категорично відмовлялись відшкодувати збиток, який, на їх думку, не був обумовлений у відповідних полісах. По-друге, Суперфонд встановлював такі ж принципи визначення відповідальності для можливих подій в майбутньому. Нарешті, розгляд у судах значної кількості справ створив небезпечні, з погляду страхових компаній, прецеденти тлумачення використовуваної в договорах страхування термінології. У цих умовах страхові компанії прийняли рішення про виключення екологічних ризиків з усіх видів договорів страхування, що укладаються. Ринок страхування екологічних ризиків опинився в середині 80-х рр. фактично паралізованим, що у свою чергу поставило під загрозу виконання вимог обов'язкового страхування, які були в інших законодавчих актах [240].

У *Німеччині* страхування відповідальності за забруднення середовища здійснюється в рамках природоохоронного законодавства. При цьому величина збитку визначається стороною, що подала позовну вимогу, а суд має право прийняти або переглянути цю величину. Ні розрахункових, ні експериментальних оцінок величини збитку не наводиться [241]. Удаватися ж до страхування відповідальності потенційних порушників примушує, перш за все, жорсткість судових рішень. Власники і керівники підприємств, що використовують природні ресурси, повинні, наприклад, справно забезпечувати сплату страхових платежів по договорах страхування на випадок раптового або аварійного забруднення в розмірі не меншому 1,4 млн. євро за подію з щорічною страховою сумою до 6,0 млн. євро (виключаючи при цьому витрати на судовий захист). За очікувані і неаварійні випадки забруднення платежі складають не менше 4,2 млн. євро за подію з щорічною страховою сумою до 12 млн. євро (при цьому також виключаючи витрати на судовий захист).

Страховання екологічних ризиків навіть при великій кількості обмежень на виплату страхового відшкодування все-таки турбує багато представників світового страхового бізнесу (особливо в США і Англії), які часто виступають проти проведення страхування відповідальності на випадок шкоди навколишньому середовищу. Цей опір страховиків викликаний не тільки величезними розмірами можливих страхових виплат і вимогами покриття збитку через тривалий час після закінчення терміну дії договору, але і рядом інших складних проблем, які досі не вирішені. Тому сьогодні більшість договорів страхування цивільної відповідальності містять застереження про виключення ризиків забруднення навколишнього середовища.

Складнощі, що виникають при спробі впровадити екологічне страхування, не залежать, як правило, страховиків. Проблеми реалізації принципів страхування досліджуваних ризиків можна згрупувати за ступенем важливості і необхідності вирішення і поділити їх на:

- труднощі формулювань при складанні умов договорів, пов'язані із відсутністю навіть елементарної термінологічної бази;
- невпевненість страховика в дотриманні умов договору при проходженні позову в суді, де можливе суттєве збільшення обсягу відповідальності через інтерпретацію умов договору;
- проблеми відшкодування витрат по усуненню наслідків забруднення;
- відсутність методик по оцінці імовірнісних збитків від аварійного забруднення середовища і обумовлених цим тарифних ставок;
- відсутність відповідного повноцінного;
- недостатня підтримка з боку громадської думки ідеї використання економічних методів у забезпеченні екологічної безпеки.

Підсумовуючи вищезазначене, на рис. 4.7 нами представлено концептуальні напрями розвитку екологічного страхування.

ФУНКЦІЇ	ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ	ОБ'ЄКТИ СТРАХУВАННЯ	СУТНІСТЬ
Формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб за результати антропогенної діяльності як найважливішої складової екологічної культури	Тарифна політика	Еколого-економічні збитки в результаті порушення майна і споруджень, землі, повітря, водних ресурсів, здоров'я населення, завданого раптовим і непередбачуваним екологічним інцидентом	інститут відповідальності за екологічну шкоду, який передбачає її фінансове відшкодування
Стимулювання проведення страхувальником протиаварійних (превентивних) заходів шляхом диференціації страхових тарифів і грошових виплат за умови безаварійної роботи	Нормативно-правове регулювання	СУБ'ЄКТИ СТРАХУВАННЯ	механізм захисту майнових і соціальних інтересів юридичних та фізичних осіб, спрямований на попередження, подолання або зменшення негативного впливу екологічних ризиків
Забезпечення компенсаційних гарантій третім особам незалежно від фінансового стану підприємства – винуватця аварійного забруднення навколишнього	Формалізація вимог до екологічного аудиту		
Забезпечення стійкості фінансового стану підприємства у випадку необхідності відшкодування збитку потерпілим від аварійного забруднення навколишнього середовища і витрат на відновлення власного	Законодавчий розподіл лімітів відповідальності за екологічні ризики між державою, страховими компаніями та постраждалими	юридичні особи (екологічно небезпечні підприємства, органи державного і територіального управління, у чиєму віданні або на чий території знаходяться об'єкти, що становлять підвищену небезпеку для навколишнього середовища) та фізичні особи, які перебувають у зоні можливого післяаварійного впливу	один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників
Забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту фізичних і юридичних осіб за рахунок сформованих страхових резервів	Сприяння формуванню громадської думки щодо необхідності розвитку екологічного страхування		
	Створення єдиної структури щодо управління природокористуванням з по ресурсними департаментами з виділенням департаменту регулювання екологічного страхування		
	Запровадження механізму державного екологічного моніторингу		

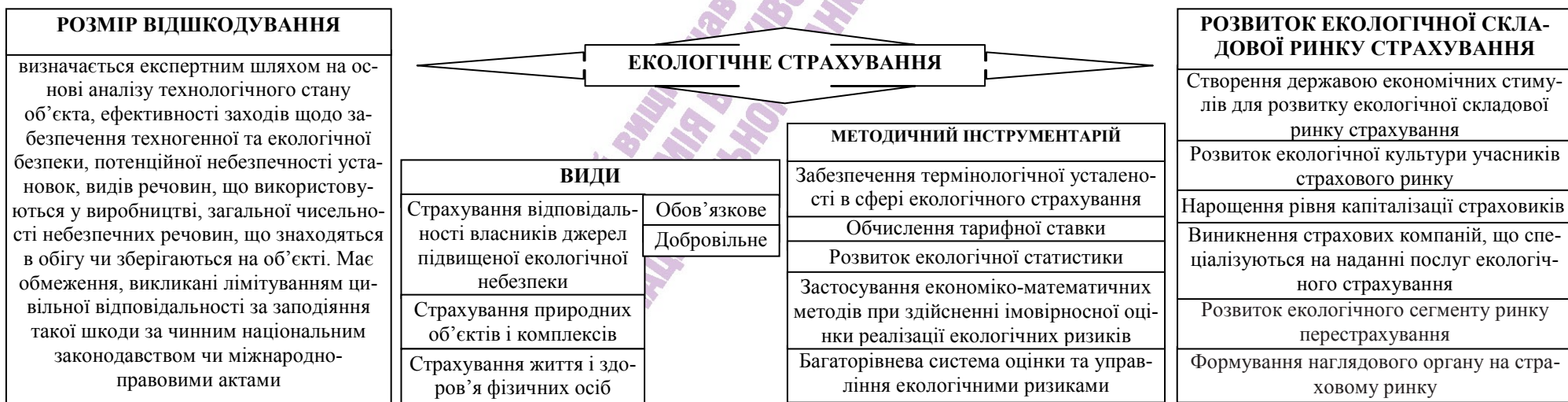

Рис.4.7. Концептуальні напрямки розвитку екологічного страхування

Таким чином, за результатами проведено аналізу можна стверджувати, що екологічне страхування в тому вигляді, в якому ми його розуміємо, у західних країнах дотепер знаходиться у стадії формування. З окремих напрямів, наприклад, щодо розробки розрахункових методик оцінки дії шкідливих речовин на елементи екосистеми вітчизняні фахівці мають набагато більший досвід, а кількісні оцінки екологічних ризиків проводяться за кордоном так само, як і в Україні. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України немає можливостей для повномасштабного відшкодування наслідків реалізації екологічних ризиків в рамках системи екологічного страхування, однак основним завданням системи екологічного страхування повинно стати забезпечення гарантованості (невідворотності) такого відшкодування, навіть за умови його недостатнього обсягу [242-245]. Саме проблемі пошуку відповідних технологій та інструментів екологічного страхування на страховому ринку України, а також ролі держави у цьому процесі будуть присвячені п'ятий та шостий розділи даної дисертаційної роботи.

4.4. Застосування R&P-методу при формуванні концептуальних напрямків розвитку страхування катастрофічних екологічних ризиків (на прикладі ризику зміни клімату)

Проблема зміни клімату та його глобального впливу на економічний розвиток суспільства існує вже більше півстоліття, причому щороку актуальність теоретичних та практичних наукових розробок у цій сфері зростає. Спеціалісти ООН, Світового банку, міжурядових та західних урядових організацій давно досліджують різні аспекти цієї проблеми, на базі європейських та Північно-Американських університетів створюються школи по вивченню даного явища [246-249]. Довгостроковий вплив зміни клімату на різні сфери навколишнього середовища узагальнено представлений у Додатку В. Сьогодні економічна наука напрацювала значну кількість моделей, спрямованих на виявлення впливу зміни клімату на економіку, однією з яких є модель інтегрованої оцінки (Integrated Assessment Model), розроблена Ніколасом Стерном (Nicholas Stern) у рамках роботи над доповіддю “Економіка змін клімату” (“The Economics of Climate Change”) [248]. У результаті аналізу за цією моделлю було отримано дані, відображені в табл. 4.4.

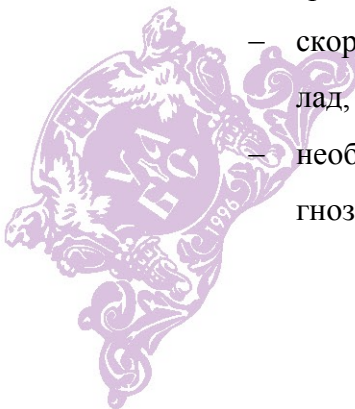
Таблиця 4.4

Сценарії розрахунків втрат ВВП на душу населення за моделлю
Integrated Assessment Model [248]

Кліматичний сценарій	Економічний вплив	Середнє значення, % зниження ВВП на душу населення	Мінімальне значення, рівень 5% найменших результатів прогнозу моделі	Максимальне значення, рівень 95% найбільших результатів прогнозу моделі
“Базовий клімат” (стабільність кліматичних умов)	Ринкові впливи (вплив на ті сектори економіки, в яких уже існують сформовані ціни, ринки)	2,1	0,3	5,9
	Неринкові впливи (прямий вплив на оточуюче середовище і здоров'я людини)	5,0	0,6	12,3
	Соціальні катастрофи (великомасштабні ефекти стихійних лих: різноманітні конфлікти між державами, міграція населення, втрата капіталовкладень тощо)	10,9	2,2	27,4
“Погіршений клімат” (погіршення кліматичних умов)	Ринкові впливи	2,5	0,3	7,5
	Неринкові впливи	6,9	0,9	16,5
	Соціальні катастрофи	14,4	2,7	32,6

Систематизація наукових робіт щодо впливу глобального потепління на економіку [250-254], а також власні дослідження автора дали нам змогу виокремити наступні основні фінансово-економічні наслідки кліматичних змін:

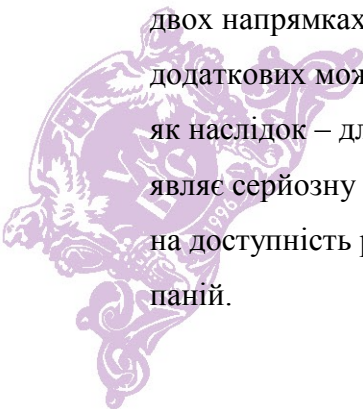
- скорочення глобального ВВП до 20%;
- загострення боротьби за енергетичні ресурси в світі;
- підвищення до 50 % витрат на боротьбу з пожежами, не враховуючи втраченої вартості деревини;
- зростання витрат на збереження водних ресурсів;
- підвищення витрат на охорону здоров'я (в основному за рахунок хвороб, пов'язаних із дихальними шляхами – астма тощо);
- скорочення прибутків у туристичній та рекреаційній галузях у зв'язку з природними катастрофами (пожежі, повені тощо) тощо;
- втрати до 5 % доходів щорічно у гідроенергетиці у зв'язку з новими підходами до управління водними ресурсами;
- зростання ціни на воду та сільськогосподарські продукти для споживачів;
- скорочення виробництва не тільки у рослинництві, а й у тваринництві (наприклад, дійні корови при підвищенні температури дають менше молока);
- необхідність перебудови інфраструктури прибережних районів у зв'язку з прогнозованим підвищенням рівня моря;

- загострення проблем у рибному господарстві внаслідок повеней, поширення деяких хвороб;
- підвищення сукупних економічних витрати у зв'язку з інтеграційними процесами між секторами економіки та національними господарствами;
- погіршення умов життя найбідніших прошарків населення, оскільки саме вони не мають достатньо ресурсів та можливостей для адаптації до змін кліматичних умов.

Україна не може стояти осторонь проблеми глобального потепління, оскільки, сьогодні, наприклад, близько 2,4% світового обсягу викидів парникових газів (двоокису вуглецю) припадає на Україну [255-256]. З підписанням Кіотського протоколу [257] до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [258] Україна фактично прийняла на себе зобов'язання (шляхом внесення цілого ряду суттєвих корегувань до діючого національного законодавства [259]) щодо застосування ряду ринкових механізмів, які б сприяли вирішенню проблеми глобального потепління. Основним координатором діяльності щодо дотримання вимог Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату в Україні є структурний підрозділ Департаменту державного екологічного моніторингу та експертизи, інформаційних технологій та захисту інформаційних ресурсів Міністерства охорони навколишнього природного середовища – відділ супроводу Кіотського протоколу та регулювання озоноруйнівних речовин [260]. Відповідно до розпорядження кабінету Міністрів України [261] та Указу Президента України [262], зараз національна екологічна політика України формується з урахуванням довгострокових перспектив зниження викидів парникових газів в атмосферу та намірів пост-Кіотського періоду (до 20012 р.). Знаковою подією стала публікація Першого [263] та Другого [264] національних повідомлень з питань клімату в Україні, в якому продемонстровані наслідки глобального потепління на всі сфери суспільного буття в Україні, в тому числі – і на економіку.

Незважаючи на цілий ряд ґрунтовних досліджень щодо впливу глобального потепління на економіку, на жаль, *поза увагою науковців залишилася проблема впливу глобального потепління на фінансовий сектор економіки, зокрема – на страховий ринок*. У той же час, необхідно приймати до уваги, що зміна клімату впливає на економіку у двох напрямках: з одного боку – перебудова глобальної енергетики відкриває цілий ряд додаткових можливостей для економічного розвитку, підвищення добробуту населення і, як наслідок – для розвитку фінансових технологій, а з іншого – глобальне потепління являє серйозну загрозу для світової економіки, оскільки впливає на добробут суспільства, на доступність ресурсів, підвищує ціни на енергію й знижує вартість активів окремих компаній.

Саме з цієї позиції в здійснюваному нами дисертаційному дослідженні ми і розглянемо вплив зміни клімату на розвиток страхового ринку: з урахуванням як потенційних загроз, так і додаткових можливостей.

Таку технологію дослідження умовно назвемо P&P-методом (Problems and Perspectives). Застосування такої технології дозволить нам: з'ясувати якомога більш повний спектр не тільки труднощів, але й можливостей (організаційних, стратегічних, технологічних, фінансових тощо), які можуть бути отримані як окремими страховими компаніями, так і страховим ринком в цілому від зміни клімату. На нашу думку, в умовах зміни клімату перед фінансовим сектором взагалі, а перед страховим ринком зокрема постають два найважливіші завдання. З одного боку, він повинен підготуватися до тих негативних змін у фінансовій сфері, які можуть бути пов'язані зі зміною клімату. З іншого боку, страховики можуть допомогти істотно знизити економічні ризики й сприяти розвитку «низьковуглецевої» економіки, пропонуючи на ринку відповідні продукти й послуги. В Додатку В2 представлено узагальнюючі результати проведеного автором дослідження в цьому науковому напрямку, а нижче – подано детальні пояснення основних положень цього дослідження.

Спочатку надамо пояснення щодо виявлених нами проблем, ризиків та загроз для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату.

1. Зміна клімату впливає на діяльність страховиків, оскільки їхні клієнти змушені страхувати нові ризики, яких не було раніше. Так, наприклад, поява нових технологій в енергетиці, які сполучені з ризиком, скоріш за все обумовить необхідність їх страхування. У зв'язку зі зміною клімату, скоріш за все, збільшаться страхові виплати за такими ризиками, як: ризики зниження обсягів продажів, ризик теплового стресу для клієнтів і співробітників, ризик ушкодження транспортних засобів, ризик затримок відправлення й прибуття пасажирського транспорту, а також ризик забруднення навколишнього середовища після повеней. Оскільки кліматологи прогнозують збільшення частоти й інтенсивності екстремальних погодних явищ (особливо повеней, посух і штормів, тобто всього, що пов'язане з балансом гідросфери), то можна чекати й збільшення страхових виплат у випадку завдання збитків застрахованій власності, що постраждала від таких погодних явищ. Так, наприклад, велика кількість тропічних штормів в 2004 р. збільшила застрахований від погодних явищ збиток до рекордної величини – 32 млрд. євро, насамперед через жорстокі шторми, що обрушилися на США і Японію. Згідно із прогнозами Асоціації англійських страховиків, вартість страхових виплат у Великобританії, пов'язаних зі збитком від екстремальних погодних явищ, до 2050 р. подвоїться й досягне

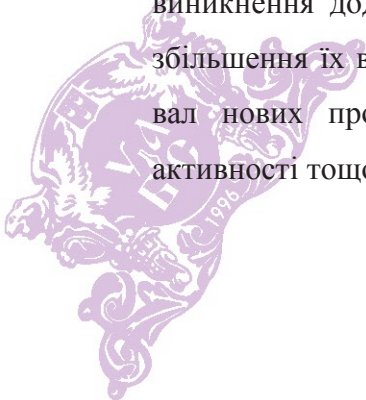
3,3 млрд. євро. У Великобританії безпосередньому ризику затоплення піддається 10% нерухомої власності загальною вартістю 300 млрд. євро. У той же час самий несприятливий відносно погоди рік може обійтися страхувальникам в 20 млрд. євро. У Німеччині загальний збиток тільки від однієї повені може досягти 15 млрд. євро. Зміна клімату збільшує ризик завдання збитків приватній власності зі швидкістю від 2 до 4% у рік. Як показали прогнози геологічної служби Іспанії, очікуваний збиток від повеней протягом найближчих 30 років може досягти 25,7 млрд. євро. В Італії крім сильних повеней на півночі в 1994 і 2000 р. страховий ринок постраждав від сильних снігопадів взимку 2004 р.

2. Виникнення нових, специфічних видів ризиків, може збільшити ймовірність настання страхових подій та призвести до зростання страхових виплат за традиційними видами страхування. Наприклад, ризик забруднення навколишнього середовища після повеней скоріш за все збільшить кількість страхових випадків за традиційними видами ризику. Через зростання перебоїв з енергопостачанням, руйнувань на транспорті, зростання затримок відправлення й прибуття пасажирського транспорту тощо може збільшитися кількість страхових випадків. Крім того, скоріш за все, можна вести мову про можливі ускладнення процедур страхування традиційних видів ризиків.

3. Виходячи з описаних вище проблем, скоріш за все, слід очікувати виникнення значних змін і на ринку перестраховування. У Європі великої популярності набула система «солідарності», тобто перехресних субсидій і взаємодопомоги при настанні екстремальних природних явищ. Наприклад, у Франції давно й ефективно працює система державного перестраховування від природних катастроф (система «NatCat»), що залучає приватний сектор для виконання функцій керуючих компаній. Чехія сильно постраждала від повеней 1997 і 2002 р., але на відміну від повені 1997 р., після повені 2002 р. дуже мало ризиків було перестраховано, тому що після терористичної атаки на Центр міжнародної торгівлі у вересні 2001 р. і наступного краху фондового біржового ринку можливості перестраховування ризиків різко знизилися.

4. Очевидним є тісний зв'язок кліматичних змін з потенційною прибутковістю страхового бізнесу.

5. Збільшення страхових виплат у зв'язку зі зміною клімату може призвести до виникнення додаткових загроз для ліквідності і платоспроможності у страхувальників, збільшення їх витрат на ремонтно-відбудовчі роботи, зниження їх наявних доходів, провал нових продуктів на ринку, збільшення фінансових втрат, зменшення ділової активності тощо через стихійні лиха, частішання екстремальних погодних явищ тощо.

6. Погіршення загальної соціальної стабільності в суспільстві в результаті зміни клімату може призвести до підвищення соціальної напруги, конфліктів та зменшити потреб у фінансових послугах взагалі, та у страхуванні зокрема.

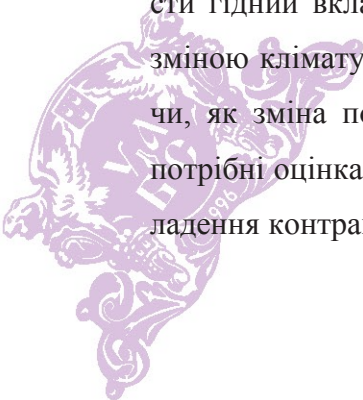
7. Можна очікувати збільшення страхових виплат через недооцінку тривалості життя (внаслідок потепління зим у північній півкулі), збільшення негативного впливу зміни клімату на здоров'я населення, зменшення його можливостей для відпочинку, збільшення ймовірності теплового стресу тощо.

8. Зміна клімату в Європі може сприяти продовженню життя людей похилого віку, оскільки зими стають м'якше, що, в свою чергу, може стати додатковим тягарем для медичного страхування.

9. Зміна клімату може призвести до зміщення акцентів щодо обрання найбільш привабливих для страховиків сфер економічної діяльності. Так, наприклад, збільшення фінансових втрат в агропромисловому секторі економіки зробить цю сферу страхування менш привабливою для страховиків.

10. Якщо страховий ринок не сформує відповідну стратегію реагування на проблему зміни клімату, то подальший розвиток подій може призвести до збільшення витрат всього фінансового сектора економіки країни, а страховий ринок може зіштовхнутися зі збільшенням страхових виплат у результаті несприятливих наслідків зміни клімату. Саме тому, на нашу думку, виникає необхідність корегування стратегічних напрямків розвитку страхового ринку в цілому.

11. В умовах зміни клімату виникає необхідність переорієнтації напрямків діяльності окремих страхових компаній, їх внутрішньої політики, послуг й продуктів, що надаються клієнтам, включення ризику змін клімату до спектру ризиків, які враховуються при формуванні корпоративної стратегії й політики, у процесі прийняття рішень. Наприклад, іспанська страхова фірма Consortio надає надійний страховий захист від повеней, а в 2004 р. вона внесла важливі зміни в страхові поліси, розширивши перелік страхових ризиків для того, щоб застрахувати своїх клієнтів від всіх можливих сценаріїв розвитку глобального потепління. Перебудова страхового ринку необхідна передусім самим страховим компаніям, якщо вони хочуть зберегти свою стабільність у мінливих умовах, внести гідний вклад у загальні зусилля світового співтовариства по боротьбі з проблемою зміною клімату. Страхові фірми повинні пристосовуватися до зміни клімату, прогнозуючи, як зміна погодних умов вплине на страхові ризики їх клієнтів. Для цього будуть потрібні оцінка ризику й перегляд всіх корпоративних процедур (ціноутворення, умов укладення контрактів, процедур прийняття ризиків) з урахуванням схильності клієнта до ри-

зику залежно від галузі, сфери діяльності компанії, її географічного положення, наявності можливостей для бізнесу й інших факторів.

12. Із-за того, що вартість страховок обчислюється на підставі даних про збиток у минулому (історичних даних), існує ймовірність недооцінки ризиків екстремальних погодних явищ на величину до 30%. Така недооцінка викликана великим часовим розривом між періодом, за який беруться історичні дані для обчислення вартості страховки, та майбутнім періодом, на який купується дана страховка.

13. Реакція страхових фірм на загрозові погодні тенденції й наукові дані сильно залежить від сфери діяльності цих фірм. Контракти великих промислових і торговельних фірм-клієнтів подовжуються щороку. У момент подовження контракту портфель страхових ризиків може бути повністю змінений, з огляду на статистику про число укладених страхових контрактів у регіонах, які особливо сильно піддані негативним наслідкам зміни клімату. Обчислення трендів можуть допомогти чисельно оцінити схильність різних галузей промисловості до кліматичних ризиків. Однак потрібно враховувати, що надзвичайні погодні явища відбуваються «купчасто», спостерігаються періоди відносного затишку й спокою. Такі нерівномірності формують інерцію мислення, і вчені досить неохоче роблять загальні висновки на підставі окремих подій, так що визначальними факторами можуть стати не наукові висновки, а ринкові чинники й державне регулювання.

14. Законодавчі обмеження діяльності страховиків часто ускладнюють реалізацію рішень про перенесення ризиків. Наприклад, такі нові способи перенесення ризиків, як «погодні співвідношення», не підпадають під державне регулювання страхових послуг і засновані на припущенні про те, що ризик природних катастроф може бути обчислений на основі звичайного бухгалтерського циклу річної звітності, незважаючи на багаторічний характер діяльності, пов'язаної зі страхуванням життя й пенсійних доходів.

15. Зміна клімату висуває підвищені вимоги до капіталоємності страхових компаній (для того, щоб адекватно реагувати на мінливу ситуацію, страхові фірми повинні бути досить сильними, щоб не збанкрутіти при першому серйозному стихійному лисі, як це сталося після урагану Ендрю у Флориді).

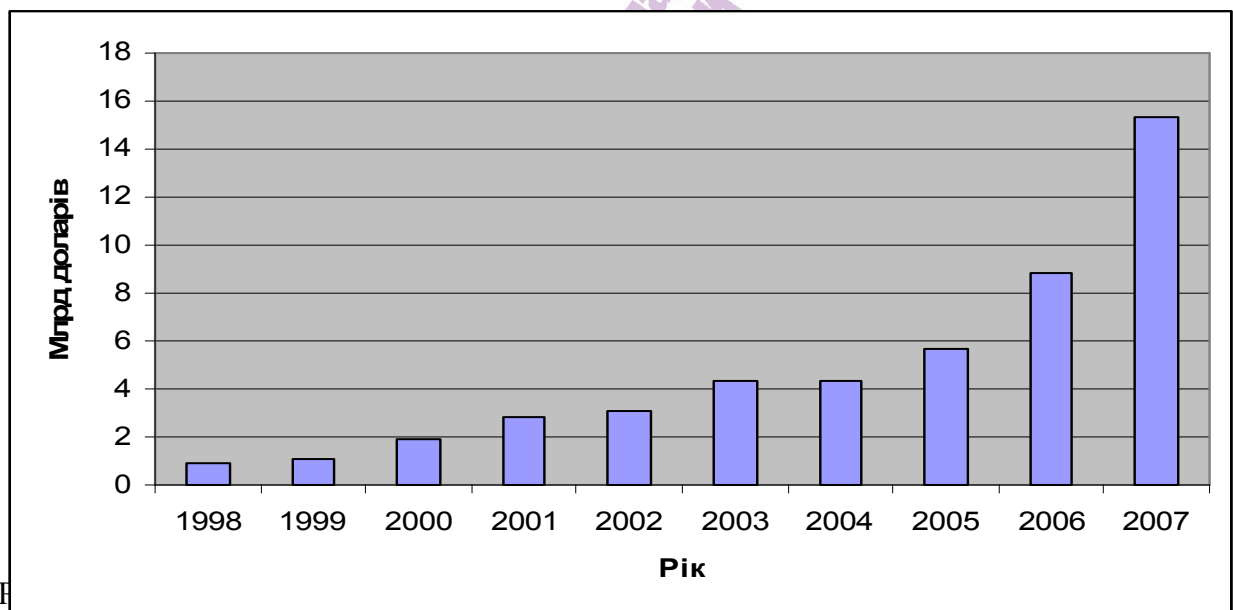
16. Для страхування ризиків, пов'язаних із впровадженням нових технологій в досліджуваній сфері, сьогодні запропоновані різноманітні нові фінансові інструменти передачі ризиків (облігації, пов'язані з ризиком катастроф, похідні фінансові інструменти, пов'язані з екстремальними погодними явищами, резервні фонди для задоволення можливих у майбутньому претензій, структури «подвійного попередження», метод «кінцевої страховки», і, нарешті, передача ризиків під контроль фірми в іншій галузі промисловості). Тут виникають юридичні труднощі для страховиків, тому що деякі із цих

інструментів не входять у категорію страхових послуг і тому вимагають альтернативних (не страхових) рішень.

17. Очікуване зростання збитку від зміни клімату взагалі збільшує попит як на державне, так і на приватне страхування. Якщо не застосувати адекватних процедур управління ризиком, страховий ринок не впорається зі зростаючим попитом.

Далі надамо пояснення щодо виявлених автором нових можливостей та перспектив для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату.

1. Сьогодні у світі виникають нові інструменти хеджування ризиків, пов'язаних з непередбачуваними погодними явищами. Серед них можна виділити бонди страхування природних катастроф. Динаміка зростання оборотів цього ринку відображена на рис. 4.8. Таким чином, зміна клімату збільшує потребу у звичайній процедурі трансферу ризиків і відкриває нові можливості для розвитку страхового бізнесу.

2. Страхові компанії повинні осмислити той факт, що зміна клімату принесе із собою численні нові ризики для всієї їхньої діяльності, розмиваючи деякі вигоди від диверсифікованості. Тому, на нашу думку, в найближчий час слід очікувати виникнення нового типу предметно-галузевої спеціалізації в діяльності страхових компаній. Якщо для прикладу взяти річний оборот страховиків міжнародної фінансової групи «Альянс», то вже сьогодні від 35 до 40% всіх застрахованих майнових ризиків становлять ризики природних катастроф – екстремальних природних явищ (в основному штормів і повеней).

3. Особливої актуальності в умовах міни клімату набуває географічна диверсифікація у діяльності страхових компаній. Наприклад, міжнародна фінансова група

«Альянс» започаткувала дві великі програми по захисту від катастроф, метою яких є оптимізація перестраховування й збільшення колективного захисту у випадку реалізації «найгіршого» сценарію розвитку природних катаклізмів. Мова йде про програму «Super Cat», яка охоплює стихійні лиха середнього масштабу в Європі й Австралії з періодом повторюваності до 250 років, поєднуючи в загальний страховий фонд потенційні матеріальні втрати всіх самостійних підрозділів – членів групи «Альянс», а також про програму «Mega Cat», яка охоплює стихійні лиха великого масштабу з періодом повторюваності до 1000 років і більше. Обидві програми використовують переваги широкої географічної диверсифікованості різних підрозділів групи «Альянс». Залежно від сценарію ці дві програми можуть покрити страхові ризики завдання матеріальних збитків від природних катастроф на суму більше 1,5 млрд. євро, що забезпечить покриття ризиків навіть самих великих стихійних лих, які можуть бути викликані зміною клімату. В Італії страхова компанія RAS взяла на озброєння територіальний підхід до підписання страхових контрактів.

4. Зміна клімату призводить до збільшення попиту на нові види страхування, зокрема – пов'язані з розвитком «низьковуглецевої» економіки. Практичне впровадження технологій використання поновлюваних джерел енергії в наслідок своєї новизни часто зіштовхується з певними перешкодами, основними з яких є, зокрема, технічні складності й високі первісні витрати. Тому подальші дослідження в сфері низьковуглецевої енергетики вимагають додаткового фінансування, диверсифікації ризиків таких проектів.

5. В умовах глобального потепління виникає необхідність у страхуванні проектів по зниженню викидів.

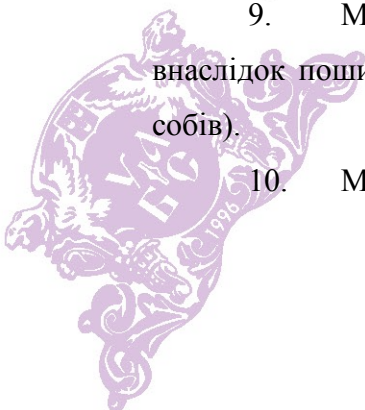
6. В подальшому слід очікувати підвищення попиту на страхування окремих операцій, що здійснюються в процесі ліквідації наслідків стихійних лих, які обумовлені зміною клімату.

7. Підвищується попит на страхування зразків-прототипів нового обладнання, нових технологій в енергетиці.

8. Виникає необхідності у страхуванні професійних послуг на вуглецевих ринках.

9. Можна очікувати зменшення обсягів страхових виплат на транспорті внаслідок поширення так званого «зеленого» транспорту (нових, більш економічних засобів).

10. Можна очікувати збільшення попиту на медичне страхування.

11. Зростання економіки й добробуту в країнах у результаті застосування нових технологій, що призводить до активізації у розвитку фінансового ринку взагалі, та страхового ринку зокрема.

12. Внаслідок зміни клімату виникають нові види ризиків, пов'язані з науковими й дослідно-конструкторськими розробками в сфері низьковуглецевих технологій, торговельні ризики, пов'язані з експортом технологій, які можуть бути застраховані.

13. Зміна клімату може привести до відкриття нових можливостей та збільшення попиту на консалтингові послуги, що надаються страховими компаніями. Страхові фірми можуть зіграти важливу роль, розробляючи для своїх клієнтів процедури управління платоспроможністю на основі оцінки ризику природних катастроф при реалізації різних сценаріїв розвитку кліматичних змін.

14. В умовах зміни клімату виникає необхідність у страхуванні торгівлі квотами на викиди, що відкриває нові можливості та ринки для страхових компаній.

15. Вуглець стає активом, який може бути застрахованим.

16. В умовах глобального потепління збільшується потреба у співробітництві страхових компаній з державою, зокрема, щодо визначення лімітів відповідальності страхових компаній, держави та фізичних осіб за відшкодування шкоди, заподіяної стихійними лихами. Так, наприклад, зростання числа сильних повеней в останнє десятиліття в більшій мірі це відчули на собі страхові компанії Великобританії, оскільки в інших країнах страхові виплати зросли не настільки сильно, бо там формально або неформально ризик бере на себе або держава, або самі жертви стихійних лих. В Ірландії, наприклад, страховики зіштовхуються із проблемою відсутності загальних поштових індексів для нерухомості. З урахуванням цього нещодавно уряд Ірландії випустив першу оцінну доповідь про наслідки глобального потепління для цієї країни, що допомогло поліпшити планування діяльності страхового сектора.

17. Крім основної діяльності (страхування ризиків) зміна клімату відкриває нові цікаві можливості для страхових компаній: у деяких випадках вони можуть допомагати клієнтам, які займаються джерелами енергії, які відновлюються, або новими технологіями в сфері енергоефективності й енергозбереження. Тоді страхові фірми зможуть компенсувати свої короткострокові ризики, пов'язані з використанням «брудних» і неефективних промислових технологій, а також знизити довгострокові ризики, пов'язані з екстремальними погодними явищами.

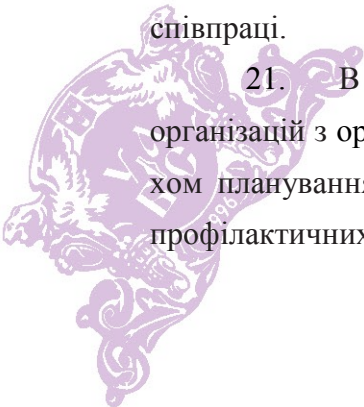
18. Крім компенсації за матеріальний збиток, страхові фірми можуть надавати фінансові ресурси для покриття видатків, пов'язаних з розчищенням завалів, зносом будинків, заходів щодо обмеження збитку, очищенню ґрунтів від забруднення, ліквідації

забруднених ґрунтів і відновленню ушкоджених земель. Якщо промислове підприємство – клієнт страхової компанії вирішує включити цей пакет екологічних послуг у свій страховий контракт, то страховка може покрити всі додаткові витрати, пов'язані з модернізацією виробничих потужностей і захисту навколишнього середовища (ці витрати можуть бути пов'язані із заміною ушкоджених або загублених застрахованих активів). Всі такі витрати можуть бути відшкодовані на пропорційній основі.

19. Оскільки нові технології є більш ефективними й знижують страхові ризики, то страхові фірми зацікавлені у впровадженні нових технологій і технологічній модернізації за допомогою застосування методів оцінки ризику, а також шляхом обговорення умов, яким повинні задовольняти екологічно безпечні технології. Зниження викидів парникових газів таїть у собі нові цікаві можливості для розвитку страхового бізнесу. Страхові фірми можуть стимулювати впровадження нових технологій, зокрема, шляхом страхування власності й технічного оснащення підприємств. Зазвичай після настання страхового випадку на промисловому підприємстві страхувальник повинен лише відшкодувати витрати на відновлення старої технології, що існувала до настання страхового випадку. Якщо ж доцільною є технологічна модернізація підприємства, то страховик може взяти на себе зобов'язання фінансувати таку модернізацію при настанні страхового випадку, хоча така страховка буде коштувати дорожче. Однак, як завжди буває при обчисленні балансу прибутків і ризиків, будь-яка нова технологія сполучена з невідомими задалегідь або незнайомими ризиками. Відповідно до експертних оцінок, якби інвестор міг застрахувати ризики, пов'язані із впровадженням нових технологій, обсяг інвестицій у цій області міг би зрости втричі.

20. Зміна клімату відкриває нові можливості для співробітництва з іншими суб'єктами фінансового ринку. Наприклад, страхова фірма піддається ризику втрати власності через екстремальні погодні явища, але в той же час такому ж ризику піддається й інвестор, і банк, що надає свої послуги в секторі управління власністю. Більше того, якщо страхова фірма прагне знизити свої ризики, обмеживши список страхових випадків і розмір страхових виплат, то інші зацікавлені сторони (інвестори, банкіри тощо) зіштовхнуться із ще більш значними й незастрахованими ризиками. Тому всі без виключення фінансові інституції мають потребу у випереджальних стратегіях управління ризиками, пов'язаними із кліматичними змінами, а також у розробці прогресивних технологій співпраці.

21. В умовах зміни клімату підвищується актуальність співпраці страхових організацій з органами місцевого самоуправління, зацікавленими в зниженні ризиків шляхом планування землекористування, розвитку інфраструктури, фінансування ремонтно-профілактичних робіт.

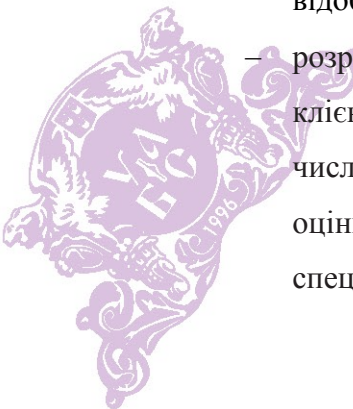

22. В умовах зміни клімату підвищується актуальність співпраці страхових організацій між собою. Так, наприклад, в сфері страхування від повеней конкурентні страхові тарифи поступово витісняють старий єдиний тариф, що вимагає найсучаснішого аналізу за допомогою геоінформаційних систем і сценаріїв природних катастроф. Англійська страхова фірма Norwich Union розробила карти ризику, використовуючи дані аерофотознімання, і тепер продає ці карти іншим страховикам.

Перед страховими компаніями відкриваються нові можливості щодо пошуку шляхів взаємодії з науковими установами, а також проведення власних досліджень щодо розробки нових технологій страхування. Так, наприклад, у більшості земель Німеччини приватні особи й промислові фірми можуть застрахуватися від повеней. Страхові фірми фінансували створення комп'ютерної програми зонування територій, заснованої на обчисленні ймовірності затоплення. Карта зонування була потім використана при встановленні страхових тарифів, що враховують відповідні ризики. За замовленням страховиків було проведене дослідження, що показало, що загальний страховий збиток від однієї повені може досягти 15 млрд. євро. Настільки великий збиток пов'язаний з тим, що в багатьох районах країни захисні спорудження проти повеней досить слабкі (наприклад, у Східній Німеччині вони будувалися з розрахунком на захист від повеней протягом найближчих 30 років, не більше). В Чехії також останніми роками посилилася співпраця наукових державних установ і страхових компаній. Так, зокрема, були оприлюднені перші публічні геоінформаційні дані, які в сукупності із внутрішніми даними страхових фірм були використані для побудови карт ризику. Тепер приватна власність в цій країні може бути прийнята на страхування з урахуванням обчислених конкретних ризиків настання страхових випадків. Нажаль, для цього поки не вистачає статистичних даних, на основі яких можна було б провести верифікацію моделей збитку, тому поки складно оцінити ефективність використання цих моделей у нових умовах.

Підводячи підсумок, зауважимо, що з урахуванням збільшення ризику зміни клімату найбільш актуальними завданнями для страхових компаній сьогодні можна вважати:

- збирати доступну інформацію про майбутні кліматичні ризики й навчитися краще прогнозувати ризики, пов'язані зі зміною клімату, та адекватно відображати їх у страхових полісах;
- розробити адекватні способи оцінки ризиків того, що самі компанії і їхні клієнти постраждають від екстремальних погодних явищ (наприклад, для обчислення ризику штормів необхідно гідрографічне зонування територій, а для оцінки ймовірності надзвичайних погодних явищ знадобиться створити спеціальну експертну службу);

- удосконалити методи оцінки ризиків, зокрема – метод визначення потенційної матеріальної відповідальності компаній - джерел викидів вуглецю, або можливості проведення екологічного аудиту (детального аналізу діяльності компаній в області охорони навколишнього середовища) при виборі компаній-клієнтів;
- удосконалити методи управління ризиком, наприклад, досліджуючи можливість впровадження низьковуглецевих технологій разом із клієнтами - промисловими підприємствами;
- розробляти нові фінансові послуги для підтримки екологічно чистих технологій (наприклад, комплексне страхування технологій одержання енергії з відновлюваних джерел, страхування ризику втрати доходів при впровадженні таких технологій, формування екологічного пакета страхових послуг тощо).

Висновки до розділу 4

1. На основі ієрархічної моделі сталого розвитку суспільства в роботі обґрунтовано, що екологічний чинник є найважливішим елементом його забезпечення. Щодо економічного зростання, то воно, з одного боку, створює зростаючий тиск на навколишнє природне середовище, а з іншого – дає можливість у глобальному масштабі ефективно управляти природокористуванням. Дослідження системних взаємозв'язків екологічної складової сталого розвитку та економічного зростання дозволило автору дійти висновку, що екологічна стабільність може не тільки не поліпшуватися при збільшенні рівня економічного зростання, але й навіть погіршуватися, оскільки вона істотно залежить від потенційної ємності екосистеми й щільності населення. В той же час, автором доведено, що неправомірно говорити як про пріоритет і першочерговість завдань економічного зростання, після досягнення якого нібито з'являться достатні ресурси й можливості для ефективної діяльності щодо охорони природи, так і про необхідність певних обмежень економічного зростання задля екологічної стабільності.

2. Вирішення цієї проблеми полягає в пошуку балансу та інтеграції екологічних та економічних інтересів, що за пропозицією автора, повинно виражатися у формуванні та дотриманні концепції так званого природозберігаючого зростання. Її запропоновано базувати на органічному сполученні традиційної концепції результативності екологічної діяльності (досягнення високої ефективності шляхом контролю й регулювання в боротьбі із забрудненням і зменшенням відходів, а також в охороні навколишнього середовища) з концепцією екологічної стабільності (нерозривність потенційної ємності

екосистеми між нинішнім і майбутнім поколіннями). В роботі визначено функції уряду, приватного сектору й суспільства в цілому при переході до концепції природозберігаючого зростання на національному та міжнаціональному рівнях.

3. Автором доведено, що при формуванні практичних механізмів реалізації даної концепції на перший план виходить проблема врахування зовнішніх (екстернальних) ефектів (інтерналізація). Визначення основних напрямків інтерналізації зовнішніх ефектів за участю та без участі держави (за рахунок ринкових механізмів) довело, що найактуальнішим завданням сьогодні є розробка системи врахування витрат на охорону навколишнього середовища в ціновій структурі ринку, що може бути реалізовано, зокрема, через механізми екологічного страхування.

4. Передумовою виникнення страхових відносин в досліджуваній сфері виступає екологічний ризик, оскільки зміст і межі страхового захисту визначаються змістом і ступенем імовірності виникнення цього ризику. Систематизація та критичний аналіз науково-методичних підходів до розуміння сутності екологічного ризику як економічної категорії дозволили дійти висновку про відсутність усталеного визначення, виходячи з чого його запропоновано трактувати як імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище, які спричиняють деградацію екосистем. Екологічні ризики запропоновано класифікувати за такими ознаками: за сферами прояву (земля, вода, повітря); за масштабами впливу (країна, регіон, підприємство); за природою ризику (природні чинники, техногенні чинники); за джерелом виникнення (зовнішні, внутрішні); за тривалістю наслідків (короткочасні, довготривалі); за швидкістю розповсюдження тощо.

5. Виходячи з того, що за деяких обставин екологічний ризик можна розглядати не як можливість, а як конкретне значення негативного впливу речовин, які застосовуються при виробництві продуктів харчування, ліків, виробництва обладнання, при використанні будівельних матеріалів тощо, автором запропоновано розглядати оцінку ризику як суму «імовірнісної» і «фонові» компонент. Фонову компоненту запропоновано розраховувати як багатомірну модель, що включає цілий ряд змінних, до складу яких автором запропоновано включити зокрема такі, які кількісно описують збитки внаслідок хімічного, біологічного, мікробіологічного, механічного засмічення середовища, а також зміни його природного фізичного стану. Імовірнісну компоненту запропоновано розраховувати як добуток імовірності на витрати від настання оговорених факторів екологічного ризику. По цим змінним запропоновано будувати як лінійні, так і нелінійні моделі, а якщо накопичування ризиків буде відбуватися за логарифмічними залежностями – то адитивні моделі. При чому нелінійність запропоновано розглядати по параметрам або по змінним, а

також вносити незалежні змінні, які мають не кількісний, а якісний характер. Механізм визначення «фонові» компоненти оцінки ризику продемонстровано в роботі на прикладі ризику надання збитку (екологічного походження) для здоров'я населення. Здійснено класифікаційну оцінку найбільш значущих факторів (продуктів споживання; питної води; повітря (у тому числі викидів, пов'язаних із транспортом); медичного обслуговування; законодавства) та за кожним із зазначених пунктів запропоновано оціночні характеристики.

6. Якщо екологічні ризики при своїй реалізації можуть негативно впливати на економічні показники діяльності окремих громадян, організацій або економіки в цілому, то розглядають такий їх різновид, як еколого-економічні ризики, під якими запропоновано розуміти імовірність негативних наслідків економічного характеру для конкретних осіб, організацій і економіки, які можуть виникнути від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище.

7. З точки зору страхування релевантними є тільки ті екологічні ризики, які створюють або можуть створити економічні і цивільно-правові відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних або юридичних осіб, які, у свою чергу, можуть бути предметом договору страхування і пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування), з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування), з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності). Виходячи з цього, під екологічним страховим ризиком автором запропоновано розуміти певну подію, при настанні якої здійснюється вплив на навколишнє природне середовище і виникають наслідки економічного характеру, виникає страховий інтерес і, виходячи з цього, він є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання.

8. Екологічне страхування являє собою механізм захисту майнових і соціальних інтересів юридичних та фізичних осіб, спрямований на попередження, подолання або зменшення негативного впливу екологічних ризиків. Це інститут відповідальності за екологічну шкоду, який передбачає її фінансове відшкодування. Крім того, автором запропоновано розуміти ще й як один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників. Розмір відшкодування визначається експертним шляхом на основі аналізу технологічного стану об'єкта, ефективності заходів

щодо забезпечення техногенної та екологічної безпеки, потенційної небезпечності установок, видів речовин, що використовуються у виробництві, загальної чисельності небезпечних речовин, що знаходяться в обігу чи зберігаються на об'єкті. Має обмеження, викликані лімітуванням цивільної відповідальності за заподіяння такої шкоди за чинним національним законодавством чи міжнародно-правовими актами. Об'єкт екологічного страхування визначено як еколого-економічні збитки в результаті порушення майна і споруджень, землі, повітря, водних ресурсів, здоров'я населення, завданого раптовим і непередабачуваним екологічним інцидентом. Суб'єктами екологічного страхування є юридичні особи (екологічно небезпечні підприємства, органи державного і територіального управління, у чиєму віданні або на чий території знаходяться об'єкти, що становлять підвищену небезпеку для навколишнього середовища) та фізичні особи, які перебувають у зоні можливого післяаварійного впливу.

9. В роботі поглиблено концептуальні засади розвитку екологічного страхування. Так, зокрема, його функціями запропоновано вважати: формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб за результати антропогенної діяльності як найважливішої складової екологічної культури; стимулювання проведення страхувальником протиаварійних (превентивних) заходів шляхом диференціації страхових тарифів і грошових виплат за умови безаварійної роботи; забезпечення компенсаційних гарантій третім особам незалежно від фінансового стану підприємства – винуватця аварійного забруднення навколишнього середовища, забезпечення стійкості фінансового стану підприємства у випадку необхідності відшкодування збитку потерпілим від аварійного забруднення навколишнього середовища і витрат на відновлення власного виробництва; забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту фізичних і юридичних осіб за рахунок сформованих страхових резервів.

10. Автором обґрунтовано, що одним із найбільш актуальних напрямків розвитку екологічного страхування є страхування катастрофічних екологічних ризиків, зокрема – ризику зміни клімату. Проблема глобального потепління являє серйозну загрозу для економіки, оскільки впливає на добробут суспільства, доступність ресурсів, підвищує ціни на енергію й знижує вартість активів окремих компаній. У той же час, необхідність перебудови глобальної енергетики відкриває цілий ряд додаткових можливостей для економічного розвитку і підвищення добробуту населення. Саме з цієї позиції в дисертаційному дослідженні і розглянуто вплив зміни клімату на розвиток страхового ринку: з урахуванням як потенційних загроз, так і додаткових можливостей. Така технологія дослідження за пропозицією автора отримала назву P&P-методу (Problems and Perspectives).

11. До складу основних проблем, ризиків та загроз для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату, автором віднесено, зокрема:

виникнення нових, специфічних видів ризиків; ускладнення процедур страхування традиційних видів ризиків; суттєві деформації екологічного сегменту ринку перестраховання; виникнення додаткових загроз для ліквідності і платоспроможності у страхувальників, зменшення ділової активності через стихійні лиха, частішання екстремальних погодних явищ тощо; погіршення загальної соціальної стабільності в суспільстві в результаті зміни клімату, що може призвести до зменшення потреби у страхуванні; збільшення кількості страхових випадків через зростання перебоїв з енергопостачанням, руйнувань та перебоїв на транспорті тощо; збільшення страхових виплат через недооцінку тривалості життя, збільшення негативного впливу зміни клімату на здоров'я населення, зменшення його можливостей для відпочинку, збільшення ймовірності теплового стресу тощо; виникнення додаткового тягаря у медичному страхуванні; необхідність корегування стратегічних напрямків розвитку страхового ринку в цілому; необхідність переорієнтації напрямків діяльності окремих страхових компаній, включення ризику змін клімату до спектру ризиків, які враховуються при формуванні корпоративної стратегії й політики, у процесі прийняття рішень тощо.

12. До складу основних можливостей та перспектив для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату, автором віднесено, зокрема: перетворення вуглецю на актив, який може бути застрахованим; виникнення нового типу предметно-галузевої спеціалізації в діяльності страхових компаній; виникнення попиту на страхування нових видів ризиків, зокрема – пов'язаних з розвитком «низьковуглецевої» економіки, НДДКР та торгівлею в цій сфері, реалізацією проектів по зниженню викидів; підвищення попиту на страхування окремих операцій, що здійснюються в процесі ліквідації наслідків стихійних лих, які обумовлені зміною клімату; зменшення обсягів страхових виплат на транспорті внаслідок поширення так званого «зеленого» транспорту (нових, більш економічних засобів); збільшення попиту на медичне страхування; збільшення попиту на консалтингові послуги страхових компаній в сфері екологічного ризик-менеджменту; виникнення необхідності у страхуванні торгівлі квотами на викиди; збільшення потреби у співробітництві з державою, зокрема, щодо визначення лімітів відповідальності страхових компаній, держави та фізичних осіб за відшкодування шкоди, заподіяної зміною клімату; збільшення потреби та формування нових форм і можливостей для співробітництва страхових компаній з клієнтами, які займаються новими технологіями в сфері енергозбереження.

Дані положення знайшли відображення у наступних публікаціях автора [69, 174, 178, 179, 265, 266].

РОЗДІЛ 5

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТЕНДЕНЦІЙ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

5.1. Аналіз динаміки розвитку екологічної складової страхового ринку України

Страховий ринок в Україні до цього часу розвинений дуже фрагментарно, на що було вказано у попередніх розділах. Питання страхування екологічних і катастрофічних ризиків навіть в умовах сформованої ринкової системи є проблематичними. В умовах України на все зазначене накладаються ще й труднощі трансформаційної економіки. Також додатково ускладнює ситуацію те, що реалізація основних принципів охорони навколишнього природного середовища, закладених у рішеннях міжнародних угод і конференцій, у вітчизняних законах і законодавчих актах найчастіше неможлива через надзвичайну обмеженість ресурсів. Завдання ще більше ускладнюється, коли справа стосується катастрофічних подій, а ресурси, необхідні для запобігання їх розвитку, ліквідації наслідків і компенсації понесених збитків, потрібні в терміновому порядку і у досить великих розмірах. Катастрофічні й екологічні ризики для України – суворая реальність не тільки через аварію на Чорнобильській АЕС, але і тому, що в зонах можливого зараження сильнодіючими отруйними речовинами проживають 15 млн. чоловік, у зонах сейсмічної активності – 11 млн., у зонах можливого катастрофічного затоплення – 7,4 млн., а рівень зносу основних фондів складає в середньому по економіці близько 60-70 % [267].

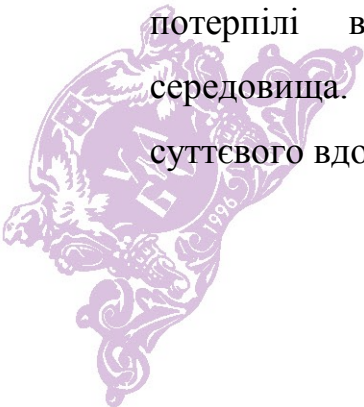
Прямі втрати, пов'язані з техногенними аваріями і хронічними захворюваннями від забруднення навколишнього середовища, складають в

Україні 4-6 % валового національного продукту. На частку цих чинників припадає 15-25 % випадків передчасної смертності. Щорічно спостерігається значна кількість аварійних забруднень.

Негативні наслідки погіршення якості середовища виявляються, зокрема, у нанесенні шкоди здоров'ю людей (передчасна смерть, фізичні і психічні розлади, обмеження, спричинені хворобами), майну фізичних і юридичних осіб, а також в руйнуванні природних ресурсів.

Слід відмітити, що процес формування ринкових стосунків супроводжується зниженням відповідальності суб'єктів господарювання за аварійне забруднення навколишнього середовища, частка якого у загальному обсязі забруднення складає від 20 до 30 %. Особливу тривогу викликає відсутність екологічної експертизи проектів, що за відсутності врахування екологічних витрат виробництва призводить до зниження вартості об'єктів і створює умови для експорту до України екологічно небезпечних виробництв, технологій, екологічно брудної продукції.

На основі проведеного аналізу нормативно-правового та інструктивно-методичного забезпечення процесу використання, охорони та відтворення природних ресурсів України можна зробити висновок, що основним джерелом компенсації збитків від негативного впливу суб'єктів господарювання в Україні залишаються фонди природоохоронного призначення, обсяги яких значно скоротилися, що призвело до виснаження природних ресурсів, старіння об'єктів природоохоронного призначення. Фактично кошти від екологічних платежів спрямовуються на покриття інших витрат бюджету, а використання коштів на екологічні заходи значно менше, ніж у провідних розвинених країнах. Практично не отримують компенсації потерпілі від аварійного забруднення навколишнього природного середовища. Тому існуючий механізм компенсації збитків потребує суттєвого вдосконалення.

Вивчення практичного досвіду страховиків дозволяє виявити ряд недоліків цієї системи екологічного страхування, що склалася на сьогоднішній день в Україні. Наведено основні з них.

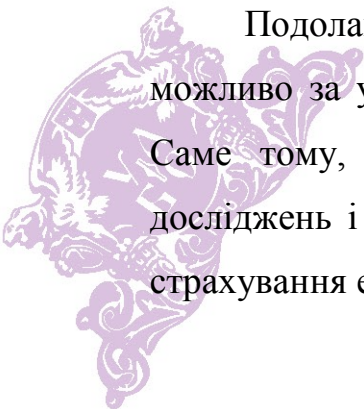
Сьогодні практично відсутній страховий захист об'єктів навколишнього природного середовища. Такий захист здійснюється декларативно в рамках договорів страхування майна, життя і здоров'я. Виходячи з неоднозначності процедури визначення розміру збитку, нанесеного навколишньому природному середовищу, та відносно незначні розміри страхових сум, характерні для укладених вітчизняними страхувальниками договорів екологічного страхування, вся страхова сума, як правило, спрямовується на виплату відшкодувань третім особам.

Достатньо обмеженим є перелік ризиків, що покриваються видами обов'язкового страхування, які можна вважати екологічними, а добровільне екологічне страхування в Україні не розвинуте.

Обмеженим є коло суб'єктів господарювання, залучених до формування страхових фондів, призначених для покриття збитку, нанесеного навколишньому природному середовищу. До страхування залучаються практично тільки ті підприємства, які експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки.

У країні застосовуються винятково судові форми визначення розміру еколого-економічного збитку, що ускладнює процедуру його відшкодування і призводить до значних додаткових витрат. Відсутня також можливість цільового використання на природоохоронні заходи коштів із резервів превентивних заходів, сформованих страховиками зі страхових премій, отриманих в рамках екологічного страхування.

Подолання вказаних проблем стратегічного розвитку страхового ринку можливо за умов впровадження у практику страхування нових його видів. Саме тому, останніми роками спостерігається інтенсифікація наукових досліджень і експериментальних прикладних розробок щодо впровадження страхування екологічних ризиків.

Сьогодні ризик виникнення надзвичайних ситуацій як техногенного, так і природного характеру перебуває на неприйнятному рівні, про що свідчить частота, масштаби та розміри матеріальних збитків від надзвичайних ситуацій в Україні за останні роки. За розрахунками науковців Ради з вивчення продуктивних сил України НАНУ для надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру ймовірність їх реалізації становить (одиниць на рік): для глобальних – 0,02-0,03, національних – 0,05-0,1, регіональних – 0,5-1,0, місцевих – 1,0-2,0, об'єктових – 10,0-500,0. Збитки від кожної такої катастрофи можуть складати від 10^9 до 10^{10} доларів США. При цьому індивідуальні ризики залежно від небезпеки діяльності становлять від $(0,2-0,3)10^{-7}$ до $(5-10)10^{-7}$ на рік. При виникненні глобальних катастроф природного або техногенного характеру кількість постраждалих може становити від $(0,2-3,0)10^2$ до $(3,0-5,0)10^4$ осіб на рік, а при виникненні об'єктових катастроф – від $(0,5-1,0)10^{-2}$ до $(1,0-3,0)10^{-2}$ осіб на рік.

Звісно, що кожна держава повинна забезпечити право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля та на забезпечення відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Але слід розуміти, що зараз в Україні, та і в інших державах світу, відсутня можливість повноцінно забезпечити дане право, оскільки збитки, що виникають внаслідок шкоди, заподіяної довкіллю, зазвичай бувають катастрофічними і не можуть бути повністю компенсовані. Так, наприклад, повені, які відбулися у 1999 та 2001 роках у Закарпатській області, пошкодили 33208 будівель (1663 були зруйновані повністю). При цьому вартість зруйнованих будівель склала понад 1,5 млрд. грн. Офіційно було опубліковано дані по загальній сумі відшкодувань, виплачених тільки одним страховиком – компанією ОРАНТА. Виплати даної страхової компанії склали 4,3 млн. грн. приватним особам і 0,7 млн. грн. юридичним особам. Страхова сума за одним об'єктом дорівнювала 2,5 тис. грн. і покривала від 5 до 10% дійсної вартості застрахованого майна, а середня сума виплати за одним об'єктом становила 491 грн. Участь у страхуванні тільки однієї компанії і такі мізерні розміри

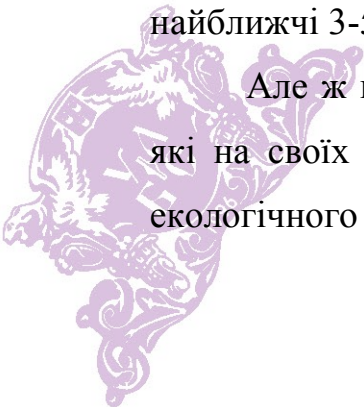
страхових виплат свідчать про те, що реальним страховим захистом ніхто з постраждалих у результаті повені забезпечений не був.

Подібна картина має місце і в інших випадках настання природних катастроф або аварій. На жаль вітчизняний страховий ринок поки що не здатний вирішувати проблему такого масштабу. Дослідження вітчизняного страхового ринку дають підстави говорити про вкрай незначну долю на ньому таких видів страхування, які можна було б віднести до «екологічного страхування».

Цілком зрозуміло, що у офіційній статистиці ніякі види страхування, які можна було б цілком обґрунтовано (з формальної точки зору) віднести до екологічного страхування, не є присутніми. Дана обставина не закріплена у жодному нормативному або законодавчому документі і ті або інші види відносяться до екологічних видів страхування на основі загальної думки практиків страхової справи та науковців, яка викристалізовується у процесі публічних обговорень та публікацій з даного приводу [176, 177].

Досліджуючи проблему розвитку страхового ринку, можна прийти до закономірного висновку про те, що термін «екологічне страхування» не є часто вживаним, не є ще досить усталеним. Більше того, в Україні поки ще не визначені механізми страхування ризиків екологічного характеру (екологічних ризиків). Зокрема, Законом України «Про страхування», Цивільним кодексом України не передбачено застосування екологічного страхування. Не зважаючи на те, що про екологічне страхування багато пишуть і говорять (здебільшого економісти-екологи, а не страховики), поки що відсутній у нас і спеціальний закон про екологічне страхування. Відсутня, на наш суб'єктивний погляд, і перспектива можливого запровадження такого закону у найближчі 3-5 років.

Але ж при цьому слід відмітити, що є ціла група страхових компаній, які на своїх сайтах, у рекламній продукції пропонують надання послуг з екологічного страхування. Є, навіть, страховики, які використовують термін

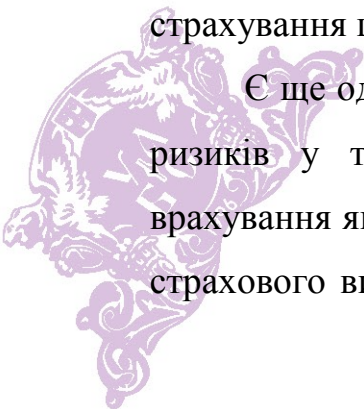
«екологічний» у назві своєї організації (наприклад, ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія»).

Досліджуючи не дуже багату практику впровадження «екологічного страхування» в Україні, все ж слід говорити про «добровільне екологічне страхування» і про «обов'язкове екологічне страхування».

На сьогоднішній день, у рамках добровільного «екологічного страхування» страхові компанії, які отримали спеціальні ліцензії, пропонують страховий захист цивільної (майнової) відповідальності за збиток, нанесений третім особам у результаті неочікуваного і несвідомого забруднення довкілля. Страхові платежі і страхова сума при такому страхуванні визначаються за згодою сторін у договорі страхування. Страховою компанією, перед укладенням договору проводиться екологічний аудит, визначається ступінь страхового ризику. Впродовж дії договору, страховою компанією здійснюється контроль за поточною діяльністю підприємства і даються вказівки щодо проведення природоохоронних заходів.

Обов'язкового «екологічного страхування» законодавством України поки що не передбачено. З деякою долею припущення можна говорити, що частково воно здійснюється шляхом включення ризиків екологічного характеру до переліку таких видів страхування від яких обов'язково страхуються підприємства, що становлять підвищену небезпеку (через використання атомної енергії, вибухових і токсичних речовин, транспортних засобів, механізмів, електроенергії високої напруги). Ще частка екологічних ризиків може бути врахована (і враховується) опосередковано при страхуванні майна, здоров'я, життя та ін., але забезпечити ефективність страхування це не в змозі.

Є ще один суттєвий недолік опосередкованого врахування екологічних ризиків у традиційних видах страхування, а саме складність такого врахування як на стадії розрахунків страхових премій, так і за умов настання страхового випадку, коли відбувається виплата страхової премії. При таких

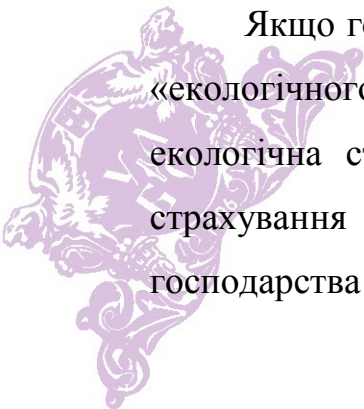
виплатах наслідки реалізації екологічних ризиків на практиці не виокремлюються, а тому і кошти цільовим образом на попередження екологічних небезпек не направляються.

Процес передачі екологічних ризиків у страхування (перестраховування) досить детально описується О.М.Віленчук [268] (рис. 5.1). Наведено послідовність даного процесу практично без змін:

- страхувальник укладає договір страхування цивільної *еколого-економічної відповідальності* зі страховиком, який оцінює величину власної відповідальності (виходячи з розміру страхового фонду і страхових резервів) у разі настання збитку, тобто визначає верхню межу (пріоритет цедента) відповідальності страховика за конкретним договором страхування;
- у випадку необхідності отримання перестраховування значного обсягу (страхування катастрофічних ризиків) укладаються кілька послідовних договорів зі страхування ексцедента збитку у яких сума пріоритету і відповідальності першого рівня дорівнюють пріоритету наступного – другого перестраховального договору і так далі;
- при настанні страхового випадку, якщо спричинений збиток перевищує встановлений рівень пріоритету цедента та ретроцедента, ретроцесіонер компенсує цесіонеру розрахункову частину страхового відшкодування, а цесіонер, у свою чергу, покриває витрати цедента у межах своєї відповідальності.

Даний механізм направлений на захист еколого-економічних інтересів третіх осіб на користь яких і укладається договір страхування (перестраховування).

Якщо говорити про конкретних страховиків, які пропонують послуги з «екологічного страхування», то, наприклад, їх пропонує ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія». У її пропозиціях щодо даного напрямку страхування відмічається, що підприємства багатьох галузей народного господарства являють потенційну небезпеку, як для людини, так і для

навколишнього природного середовища. Їх функціонування створює високий ступінь ризику виникнення надзвичайних ситуацій і аварій, що можуть призвести до тяжких соціальних та економічних наслідків. Аварії на промислових об'єктах часто приводять до забруднення навколишнього середовища, значних матеріальних збитків, наносять шкоду життю та здоров'ю людей, паралізують роботу інших виробництв.

Рис. 5.1. Механізм непропорційного перестраховання екологічних ризиків

Відповідно до чинного законодавства України підприємства, установи, організації зобов'язані відшкодувати шкоду заподіяну життю, здоров'ю та майну громадян, а також майну підприємств, установ, організацій внаслідок забруднення навколишнього середовища. Крім того, забруднення

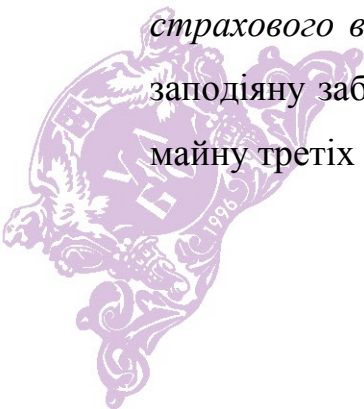
навколишнього середовища передбачає значні витрати на відновлення природних ресурсів.

«Екологічне страхування» – це, на думку даної компанії, механізм захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій, спрямований на здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків забруднення навколишнього природного середовища і відшкодування пов'язаних з таким забрудненням витрат.

ЗАТ «Українська страхова екологічна компанія» вважає, що важливість та необхідність екологічного страхування продиктована наступними чинниками:

- діяльність підприємств є діяльністю підвищеної небезпеки, це стосується як стаціонарних об'єктів, так і тих суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються перевезенням небезпечних речовин, що визначає широкий перелік чинників для виникнення зобов'язань перед третіми особами відшкодувати завдану шкоду (збиток);
- наслідки забруднення навколишнього середовища можуть мати катастрофічний характер, пов'язаний з непередбачуваними та значними розмірами збитків;
- для визначення наслідків подій, які спричинили забруднення навколишнього середовища і завдали шкоди третім особам, характерна тривалість прояву, що залежить від галузі діяльності підприємства, властивостей матеріалів та речовин, що використовуються» [269].

У «Умовах добровільного страхування екологічної відповідальності підприємств» ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія» відносить до *страхового випадку* виникнення відповідальності страхувальника за шкоду, заподіяну забрудненням навколишнього середовища життю, здоров'ю та/або майну третіх осіб, що сталася внаслідок:

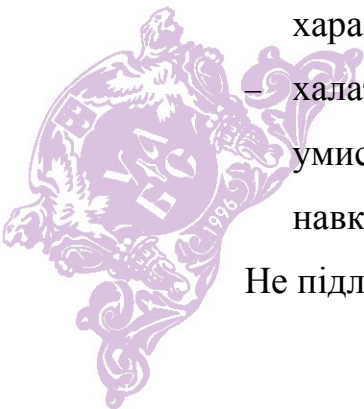
- пожежі, вибуху газу, удару блискавки, пошкодження в системах електрообладнання, вибуху паро-, паливо-, газопроводів та відповідних сховищ, машин, котлів та агрегатів;
- стихійного лиха;
- падіння повітряних суден на об'єкти, які являють собою екологічну небезпеку;
- технічних несправностей, пошкоджень, що виникли в нормативні строки експлуатації сертифікованого належним чином технічного обладнання.

Як бачимо, страхова компанія до «екологічного страхування» відносить доволі широкий спектр страхових подій, включаючи навіть ризики стихійного лиха.

При цьому, у відповідності до зазначених Умов, страхування не поширюється на шкоду, завдану третім особам внаслідок:

- ядерного вибуху, впливу радіації або радіоактивного забруднення;
- військових дій, маневрів або інших військових заходів;
- громадянської війни, народних заворушень різного роду та страйків;
- навмисних дій (бездії) з боку керівництва або інших посадових осіб Страхувальника по організації робіт на підприємстві, здійсненню контролю за безпекою виробництва, станом очисних споруд та навколишнього середовища;
- *систематичного викиду шкідливих речовин в навколишнє середовище* (постійні викиди та скиди шкідливих речовин, забруднення ґрунту побутовими та промисловими відходами, шумове, світлове, радіоактивне забруднення, яке має постійний характер);
- халатного ставлення персоналу Страхувальника до праці, а також умисного злочину, якій привів до аварії та забруднення навколишнього середовища тощо.

Не підлягають відшкодуванню даним страховиком наступні збитки:

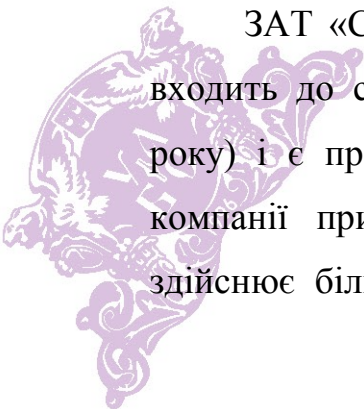

- пов'язані з естетичними наслідками забруднення навколишнього середовища;
- спричинені обставинами, про які Страхувальнику було відомо до початку дії Договору страхування;
- майну, яке розташоване на території, яка належить, займається, використовується, знаходиться під охороною або контролем Страхувальника;
- заподіяні за межами території дії Договору страхування, встановленої при укладанні Договору;
- штрафи та інші санкції.

Пропонує послуги з «екологічного страхування» і страхова компанія «ІНГО Україна», але вона відносить до нього всього два види страхування: обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів у випадку настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів; обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, що може бути заподіяна пожежею й аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежонебезпечні об'єкти й об'єкти, господарська діяльність яких, може привести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру [270]. Про це повідомляє сайт компанії. Слід зазначити, що вказані види страхування є офіційно закріпленими у вітчизняній законодавчій базі, а саме у Законі України «Про страхування», але там вони не визначені як види «екологічного страхування».

Також пропонує послуги з екологічного страхування і страхове товариство «Кредо-Класік» [271].

ЗАТ «Страхова компанія «Кредо-Класік» створена у 1994 році. Вона входить до складу австрійської страхової компанії UNIQA Group (з 2006 року) і є присутньою у всіх секторах non-life страхування. В 2003 році компанії присвоєно довгостроковий рейтинг на рівні uaAA. Компанія здійснює більше 70 видів страхової діяльності, має 29 ліцензій, виданих

Державною комісією з регулювання фінансових ринків України. Уставний фонд компанії становить 65,2 млн. грн. Компанія визначає екологічне страхування як страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких є джерелом ризику аварійного забруднення навколишнього природного середовища, за заподіяння ними шкоди майновим інтересам третіх осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища. Даний вид страхування забезпечує гарантію повного чи часткового відшкодування збитку, заподіяного внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища, обумовленого діяльністю суб'єктів господарювання, створює умови та забезпечує економічне стимулювання попередження аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

Страхова компанія впроваджує добровільні і обов'язкові види екологічного страхування і пропонує укладання договорів екологічного страхування. До таких видів страхування компанія відносить: страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів; страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може привести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру

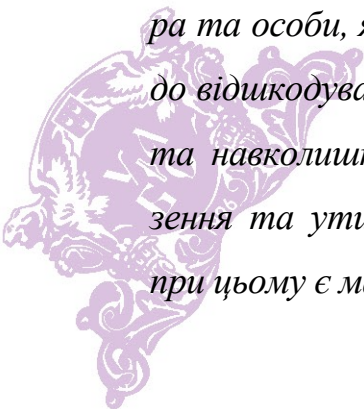
Об'єктом страхування при цьому є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної їм прямої шкоди третім особам унаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки. Страховим випадком вважається заподіяння прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового

страхування, внаслідок чого виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування.

Страхова сума у компанії «Кредо-Класік» для групи об'єктів 1 категорії небезпеки складає 200000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 3400000 грн., для 2 категорії – 70000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 1190000 грн., для 3 категорії – 45000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 765000 грн. Страховий тариф, відповідно, для груп об'єктів 1 категорії складає 1,5% (51000 грн.), для 2 категорії – 0,6% (7140 грн.), для 3 категорії – 0,4% (3060 грн.).

Серед добровільних видів страхування компанія здійснює страхування персоналу радіаційно-небезпечних об'єктів, а також державних інспекторів з нагляду за ядерною та радіаційною безпекою від ризику негативного впливу іонізуючого випромінювання на їхнє здоров'я. При цьому об'єктом страхування є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані із життям, здоров'ям, працездатністю застрахованих осіб. Страховий випадок – подія, що передбачається договором страхування, що сталася, і з настанням якої виникає обов'язок страховика відшкодувати шкоду, заподіяну життю і здоров'ю застрахованої особи внаслідок негативного впливу іонізуючого випромінювання в результаті аварії на радіаційно-небезпечному об'єкті з послідуною тимчасовою втратою загальної працездатності, одержання інвалідності, смертю застрахованої особи. Що стосується страхової суми, то вона диференціюється в залежності від категорії персоналу, а тариф для персоналу А складає 1,0-1,5%, для персоналу Б – 0,52-0,8%.

Виконується даною компанією і страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів. Об'єктом страхування при цьому є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству

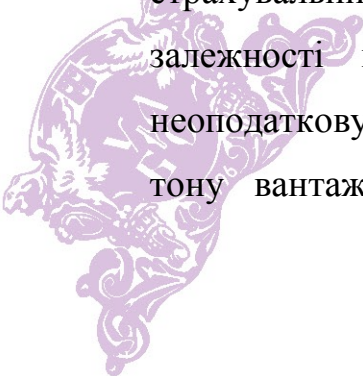

та пов'язані з відшкодуванням страхувальником шкоди, заподіяної третім особам і навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів.

Страховий випадок – це подія, що сталася під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів, внаслідок якої заподіяно шкоду здоров'ю фізичних осіб, власності будь-яких суб'єктів, навколишньому природному середовищу і виникла цивільно-правова відповідальність страхувальника стосовно відшкодування ним цієї шкоди.

Страхова сума (в залежності від маси відходів) складає: для експортера небезпечних відходів – від 200 тис. грн. до 30 млн. грн.; для особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, – 2 млн. грн. Страховий тариф для експортера небезпечних відходів складає 0,25%, а для особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів – 0,2%.

Наступний вид страхування, який здійснюється компанією «Кредо-Класік» – це страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів. У даному виді страхування об'єктом страхування є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів у порядку, визначеному законодавством. Страховий випадок – будь-яка подія під час перевезення небезпечних вантажів, внаслідок якої заподіяна шкода життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб і виникла цивільно-правова відповідальність страхувальника щодо відшкодування цієї шкоди. Страхова сума (в залежності від класу безпеки вантажу) складає від 60 до 120 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожну повну та неповну тону вантажу. Страхові тарифи визначаються в залежності від виду

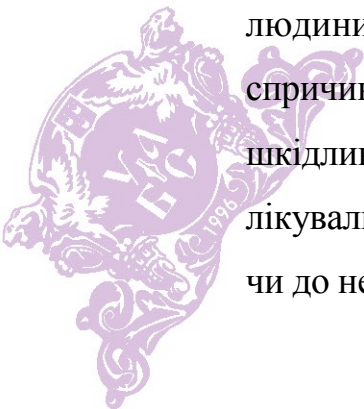

транспорту і будуть складати для перевізника 0,07-0,15%, для відправника 0,049-0,105%, для одержувача 0,021-0,045%.

Послуги з екологічного страхування надає і страхова компанія «Гарантія» [272]. Страхування відповідальності суб'єктів господарювання на об'єктах підвищеної небезпеки здійснюється компанією на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.02 рр. №1788 «Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру» з метою забезпечення страхової виплати за шкоду, яка може бути заподіяна життю, здоров'ю та майну третіх осіб, в тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду) внаслідок пожеж та/або аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Компанія вважає за обов'язок забезпечення виплати за шкоду, що заподіяна майну третіх осіб, який виникає внаслідок:

- аварії на об'єкті підвищеної небезпеки (небезпечної події техногенного характеру – наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо – яка виникла під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки і призвела до некерованих змін його стану, загибелі людей чи тимчасової або незворотної втрати працездатності чи здоров'я людини, заподіяння шкоди довкіллю);
- аварії санітарно-епідеміологічного характеру (аварії, внаслідок якої стався неконтрольований викид чи скид у середовище життєдіяльності людини хімічних, біологічних (бактеріологічних) сполук, що спричинило загибель людей або призвело чи може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини, а також до проведення лікувально-профілактичних та реабілітаційних заходів серед населення чи до негативних наслідків для середовища життєдіяльності людини).

При цьому страхова сума також визначається за кожним конкретним об'єктом підвищеної небезпеки відповідно до категорії небезпеки в неоподаткованих мінімумах доходів громадян, а максимальний річний страховий тариф визначається у відсотках від страхової суми залежно від категорії небезпеки об'єкта підвищеної небезпеки.

Компанією по даним видам страхування встановлюються такі виплати:

1) за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю третіх осіб внаслідок настання страхового випадку – 50% страхової суми, у тому числі на одну особу страхова виплата встановлюється:

- у разі страхової виплати спадкоємцям особи, яка загинула – 8500 грн.;
- у разі встановлення третій особі I, II та III групи інвалідності – відповідно 7650 грн., 6375 грн., 4250 грн.;
- за кожний день непрацездатності третьої особи – 17 грн., але не більше, ніж 4250 грн. за весь час втрати працездатності;

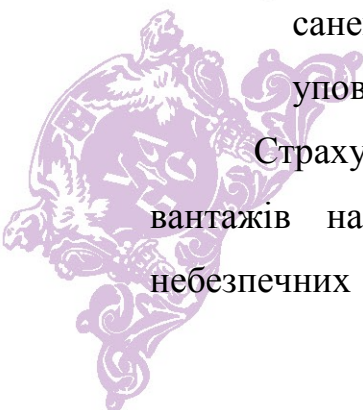
2) на відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам, територіям та об'єктам природозаповідного фонду – 30% страхової суми;

3) на відшкодування шкоди майну третіх осіб – 20% страхової суми.

Необхідність здійснення таких видів страхування для страхувальника може бути обумовлена наступними чинниками:

- отримання дозволу на виробництво, зберігання, використання, захоронення, знищення та утилізацію небезпечних речовин, в тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів;
- отримання дозволу на експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки;
- проведення планових перевірок об'єктів підвищеної небезпеки органами виконавчої влади, Держнаглядохоронпраці, Мінприроди, Мінекології, МНС, органами пожежної безпеки, санепідемслужбами, Держбудом, Держархбудконтролем та уповноваженими ними організаціями.

Страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів здійснюється на підставі Постанови Кабінету

Міністрів України від 1 червня 2002 р. №733 «Порядок і правила проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів» з метою забезпечення страхової виплати за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів.

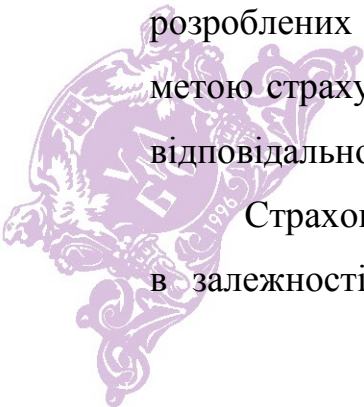
Таке страхування передбачає обов'язок страховика забезпечити виплату за шкоду, що заподіяна життю і здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів (речовин, матеріалів, виробів, відходів виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, а також призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин).

Таке страхування є необхідним для:

- суб'єктів перевезення (відправників, перевізників, одержувачів) небезпечних вантажів;
- отримання дозволу на перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом в органах ДАІ;
- отримання послуг з перевезення небезпечних вантажів залізницею.

Здійснює компанія «Гарантія» і страхування відповідальності перед третіми особами, що робиться на підставі Правил страхування цивільної відповідальності перед третіми особами №14-0 від 15.12.2006 року, розроблених самим страховиком. Даний вид страхування здійснюється з метою страхування будь-якої відповідальності страхувальника, в тому числі відповідальності на випадок аварії (очисних споруд, радіаційної).

Страхова сума встановлюється у відповідності до заяви страхувальника в залежності від особливостей його відповідальності. Страховий тариф

визначається у відсотках страхової суми і дорівнює 1%. Тариф може бути зменшений з коефіцієнтом 0,2-1,0 або збільшений з коефіцієнтом 1,0-5,0 в залежності від конкретних умов страхування.

Таким чином, слід констатувати наступне: страхування екологічних ризиків на вітчизняному страховому ринку носить фрагментарний і епізодичний характер, його розвиток є доволі перспективним для страховиків але неможливим без державної підтримки.

5.2. Екологічні засади розвитку ринку перестраховування

Як вже відмічалось раніш, в останні роки в Україні відбувається значний розвиток страхових послуг зокрема та зростання страхового ринку в цілому. Так кількість страхових компаній в період 1998-2007 рр. зросла на 193 одиниці. Валові страхові премії зросли майже в 23 рази і в 2007 році склали 18 008,2 млн. грн.

Не менш важливим чинником, що вплинув на розширення страхового ринку став розвиток ринку перестраховування. Застосовуючи перестраховування страхові компанії зменшують розмір технічного ризику, тобто ймовірності відхилення фактичного рівня сукупних страхових виплат від рівня, що прогнозується страховиком або іншими словами недостатності коштів страховика для виконання зобов'язань по страхових виплатах [273].

Перестраховик бере на себе частину ризиків страховика зменшуючи його відповідальність і тим самим перетворюючи непередбачені, перемінні витрати в постійні. Якщо страховик не використовує перестраховування він не має змоги чітко визначити свої витрати, оскільки настання страхового випадку подія ймовірна. Використовуючи перестраховування страхова компанія формує свої витрати на рівні тарифу за послуги перестрахової компанії. Перестраховик збільшує ємкість страховика стосовно можливості

підписання ризиків, бо вони не завжди володіють необхідними власними коштами для покриття значних ризиків і перестраховик, у відповідності до договору перестраховування, бере на себе частину їх відповідальності.

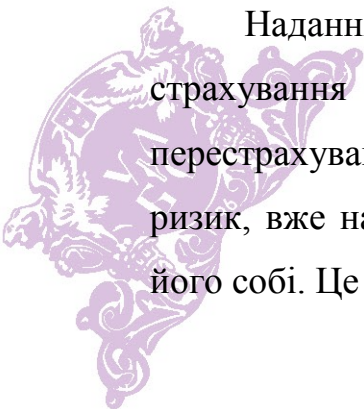
Вказані можливості перестраховування актуальні в умовах вітчизняного страхового ринку, оскільки капіталізація українських страхових компаній дуже є дуже низькою, що заважає розвитку страхового ринку (це підтверджується незначною кількістю ризиків, які застраховані в Україні) [274].

Перестрахові компанії спроможні надавати послуги з вивчення і оцінки ризиків, експертні поради стосовно запобігання і врегулювання збитків, надання статистичних даних. Крім того, процес перестраховування дає страхувальнику впевненість у своєчасному відшкодування збитків, оскільки страховик, який перестраховує прийняті на себе ризики, створює додаткові гарантії своєї фінансової стійкості.

Не дивлячись на значимість процесу перестраховування, даний вид послуг ще недостатньо розвинутий та досліджений в Україні як з наукової точки зору так і з практичної. Перестраховування тільки починає виділятися в самостійний вид фінансової діяльності.

В Україні в даний момент не існує законодавчого середовища для роботи професійної перестраховальної компанії. Перестраховуванням можуть займатись всі суб'єкти страхового ринку, які отримали ліцензію на той чи інший вид страхування, що породило невиправдану ніякими економічними законами взаємність, призвело до демпінгування тарифів та обумовило ситуацію з відсутністю єдиних стандартів і вимог до договорів перестраховування.

Надання з боку вітчизняних страхових компаній подвійних послуг зі страхування та перестраховування негативно відображається на ринку перестраховування і в розрізі того факту, що компанія, яка перестраховувала ризик, вже наступного дня пропонує клієнту більш вигідні умови і забирає його собі. Це підриває розвиток ринку перестраховування [275].

Перестраховики мають інший предмет діяльності ніж прямі страховики, у них інші клієнти, інші підходи до формування портфелю ризиків та інші методи діяльності. Отже, виділення перестраховання в окремий вид діяльності, як на законодавчому рівні так і в практичному аспекті, необхідно для подальшого розвитку ринку перестраховання в Україні.

Єдиної точки зору стосовно сутності перестраховання немає і в вітчизняній науковій літературі (таблиця 5.1).

В своїй більшості вітчизняні автори використовують визначення перестраховання, яке закріплене в законі «Про страхування», але, на нашу думку, воно не відображає в повній мірі усієї сутності даного виду фінансової діяльності і залишає невизначеними питання, наприклад, стосовно ретроцесії або відносин, які виникають в ході вторинного перестраховання між ретроцедентом і ретроцесіонарієм. Крім того більшість авторів акцентують свою увагу на обмеженій кількості завдань перестраховання використовуючи їх у різній послідовності та інтерпретації.

Таблиця 5.1

Систематизація підходів до змісту процесів перестраховання

Автор, джерело	Сутність поняття перестраховання
ст.12 Закону «Про страхування»	страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно із законодавством країни, в якій він зареєстрований.
Німецький Торговий Статут (HGB) [276]	страхування ризику, узятото на себе страховиком
Дьячкова Ю.М. [277]	особливий вид договірних економічних відносин, у процесі яких страховик (цедент), приймаючи на страхування ризику, визначену частину по них з урахуванням своїх фінансових можливостей з метою забезпечення фінансової стійкості і рентабельності страхових операцій передає на погоджених умовах іншим страховика (перестраховикам)
Осадець С.С. [6]	страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику

	виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством країни в якій він зареєстрований.
Ткаченко Н.В. [278]	самостійна галузь перестраховування. Традиційно вона захищає прямого страховика від фінансових утрат, які він мав би у разі, коли йому необхідно було б здійснювати страхові виплати, не маючи перестраховального покриття.
Гінзбург А.И. [279]	система економічних відносин, у відповідності до якої страховик, приймає на страхування ризику, частину відповідальності за ними (у відповідності до своїх фінансових можливостей) передає на узгоджених умовах іншим страховикам з метою утворення по можливості збалансованого портфелю страхування.
Машина Н.І. [236]	система економічних відносин, у процесі якої страховик, приймаючи на страхування ризику, передає частину відповідальності по них з урахуванням своїх фінансових можливостей на погоджених умовах іншим страховикам з метою створення збалансованого страхового портфелю, забезпечення фінансової стійкості і рентабельності страхових операцій.
Кривицька Ю. [280]	система економічних відносин вторинного страхування, відповідно до якої страховик, приймаючи страхові ризику, частину відповідальності за ними передає на узгоджених умовах іншим страховикам (перестраховикам) з метою створення за можливістю збалансованого страхового портфелю, забезпечення фінансової стійкості і рентабельності страхових операцій.

Таким чином, проаналізувавши існуючі визначення, вважаємо що найбільш прийнятним є наступне визначення перестраховування: *перестраховування – це самостійний вид фінансової діяльності стосовно процесу передачі ризику виконання визначеної частини зобов'язань прямим страховиком (цедентом, перестраховальником) іншому страховику (перестраховику, цесіонеру) або подальшої передачі ризику перестраховиком (ретроцедент) іншому страховику (ретроцесіонеру) з метою забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності прямого страховика, розширення фінансових можливостей та стабілізації портфелю учасників перестраховування, збору та обробки інформації для вирішення міжнародних проблем страхової діяльності.*

Весь процес перестраховування відбувається на договірних умовах та за визначеними тарифами.

Особливо гостро постає і проблема екологічного перестраховування. У 2007 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено

Концепцію Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, метою якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану на основі реалізації ряду принципів: екологічної відповідальності; попередження або запобігання; забруднювач та користувач платять повну ціну; міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики широкого кола зацікавлених сторін [281].

Вказані принципи безпосередньо стосуються, на наш погляд, і процесу перестрашування, оскільки він є засобом впливу на суб'єктів господарювання і методом впровадження даної стратегії з боку держави.

Екологічні катастрофічні ризики не можуть бути застраховані жодною вітчизняною страховою компанією, оскільки капіталізація страхового ринку України незначна, що автоматично призводить до необхідності застосування процесу перестрашування.

Ще одним заходом відносно розвитку умов екологічного захисту є розгляд Верховної Ради України проекту закону «Про екологічне страхування» [282].

В таблицях 5.2 – 5.3 нами приведена динаміка валових виплат, валових премій та частка премій які передані в перестрашування резидентам та нерезидентам екологічних видів страхування.

Валові надходження та валові виплати екологічних видів страхування за період 2005 р. – 3 кв. 2008 р.

Види страхування	Валові надходження страхових платежів (премій, внесків) та питома вага валових премій до загальних валових премій по ринку								Валові виплати страхових платежів (премій, внесків) та питома вага валових виплат до загальних валових виплат по ринку							
	3 кв. 2008 р.		2007 р.		2006 р.		2005 р.		3 кв. 2008 р.		2007 р.		2006 р.		2005 р.	
	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
Страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту	46 619,6	0,3	41 282,8	0,2	11 542,6	0,1	35 102,5	0,3	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру	31 470,8	0,2	38 726,7	0,2	59 114,2	0,4	49 031,9	0,4	77,7	0,0	32,7	0,0	19,9	0,0	72,9	0,0
Страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів	71,8	0,0	117,1	0,0	123,7	0,0	160,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Страхування персоналу ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання, а також державних інспекторів з нагляду за ядерною та радіаційною безпекою безпосередньо на ядерних установках від ризику негативного впливу іонізуючого випромінювання на їхнє здоров'я за рахунок коштів ліцензіатів	0,0	0,0	0,0	0,0	17,8	0,0	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів	32 066,4	0,2	39 459,5	0,2	37 627,0	0,3	40 336,1	0,3	14,5	0,0	14,0	0,0	35,8	0,0	180,5	0,0
Страхування ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

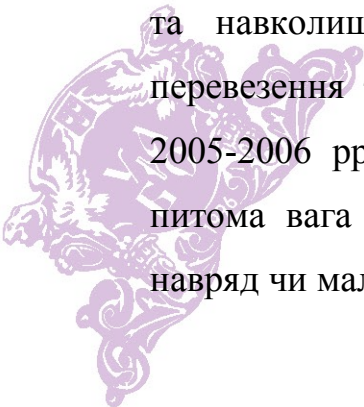
**State Higher Educational
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Таким чином, аналізуючи дані таблиці 5.2, можна зауважити, що протягом періоду 2005 р. – 3 кв. 2008 р. валові надходження страхових премій видів страхування, які можна віднести до екологічного страхування, складають в загальних валових преміях незначну частку, що в черговий раз свідчить про відсутність екологічного страхування в Україні.

Негативна тенденція починаючи з 2006 р. прослідковується в валових надходженнях страхових премій від страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру.

І якщо в 2006 р. премії від даного виду страхування становили 59 114,2 тис. грн., то в 2007 р. вони вже зменшились на 20387,5 тис. грн., а їх рівень в 3 кв. 2008 р в розмірі 31470,8 тис. грн. навряд чи дає оптимістичні прогнози стосовно збільшення до кінця року. Спадкова динаміка валових страхових премій від страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів відбилась відповідно і на структурі даного виду страхування зменшивши його питому вагу в загальних валових преміях на 0,2%.

Негативна тенденція відносно зменшення обсягу валових премій прослідковується і в розрізі страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів, так протягом 2005-2006 рр. валові страхові платежі зменшились на 43,7 тис. грн. але питома вага даного виду страхування настільки незначна що дана зміна навряд чи мала вплив на загальні валові премії по ринку страхування.

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational
“UKRAINIAN ACADEMY OF
OF THE NATIONAL BANK OF U

Валові виплати страхових платежів по видам страхування які можна віднести до екологічного страхування в своїй більшості взагалі відсутні, а їх питома вага до загальних валових виплат не перевищує 0,1%.

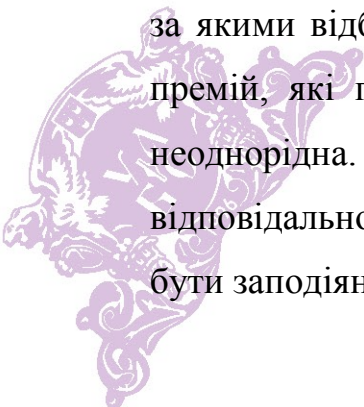
Так з всього переліку вищенаведених видів страхування валові виплати страхових премій прослідковувались тільки при страхуванні відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів та страхуванні цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру.

Виплати валових страхових платежів по страхуванню цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту з'явилися лише в 2008 р.

Безумовно відсутність виплат свідчить про відсутність настання страхового випадку і даний факт є позитивним, але іноді страхові компанії просто не виконують своїх зобов'язань перед клієнтами або ухиляються використовуючи юридичну недосконалість законодавства та страхових договорів.

Крім того, на нашу думку, необхідно проаналізувати частку страхових премій з наведеними вище видами страхування, які передаються у перестраховання.

За наведеними у таблиці 5.3 даними, можна зробити висновок, що всі види страхування, які можна віднести до страхування екологічних ризиків і за якими відбувалось страхування, схильні до перестраховання. Але частка премій, які передаються у перестраховання по даним видам страхування неоднорідна. Так найбільше перестраховуються ризик цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту.

Протягом трьох кварталів у 2006-2008 рр. в перестраховання було віддано приблизно половину премій від даного виду страхування, а за 3 кв. 2006 р. дане значення складало навіть 68,9%. В структурі перестраховання даного виду ризику значна перевага на стороні нерезидентів. Так за 3 кв. 2008 р. нерезидентам було віддано більше 90% страхових премій, що відповідно становить 20 691,2 тис. грн. за 3 кв. 2008 р. Вітчизняні перестраховики задовольняються незначними преміями по даному виду страхування.

Дана тенденція пояснюється практикою роботи на вітчизняному ринку ядерного страхового пулу України, який перестраховує даний вид ризику в своїй більшості у нерезидентів оскільки ємкість вітчизняного ринку перестраховання незначна.

Кардинально протилежна тенденція в структурі перестраховання по іншим видам страхування, де резиденти перестраховують майже 100% ризиків:

- цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;

- відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;

- відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів.

Але в більшості ситуація пояснюється незначною часткою загального перестраховання даних ризиків, яка не перевищує 35% валових премій по даним видам страхування. Лише за 3 кв. 2006 р. частка по перестрахованню

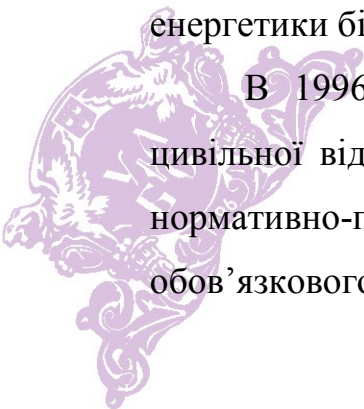
цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру, становила 45,2%.

Вказані обставини призводять до незначного обсягу премій, які концентрують у себе українські перестраховики. Виключенням можна назвати тільки 3 кв. 2007 р. та 3 кв. 2008 р. коли вітчизняні перестраховики отримали по страхуванню цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки та відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні вантажів на суму більше 7 млн. грн. Але якщо брати валові надходження страхових премій загалом по ринку то це дуже незначна цифра.

Таким чином, можна зауважити, що види страхування, які можна віднести до екологічного страхування не розвинуті на належному рівні в Україні, про що свідчить обсяг надходження валових страхових премій та їх частка в загальному обсяг валових премій по ринку, яка становить не більше 0,4 %.

Як вже зазначалось раніше, в Україні значну роль в перестрахованні екологічних ризиків відіграє Український ядерний страховий пул. Страхування цивільної відповідальності операторів ядерних установок – обов'язкова умова отримання ліцензії на даний вид діяльності. Фінансове забезпечення операторів на випадок ядерного інциденту повинно бути покрито або банківськими гарантіями, або страховиком. Учасники ринку атомної енергетики більш прихильні до страхування ядерних ризиків.

В 1996 р. Україна приєдналась до Віденської конвенції стосовно цивільної відповідальності за ядерну шкоду. В 2003 р. було прийнято ряд нормативно-правових актів, які закріпили порядок та правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності операторів ядерних

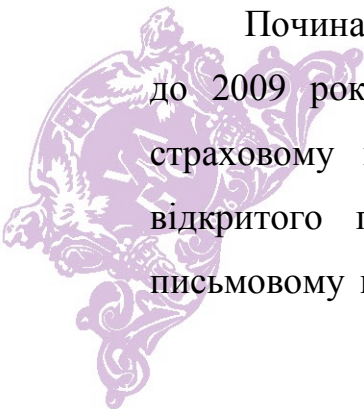
установок за ядерну шкоду, умови ліцензування даного виду страхування, а також положення стосовно Ядерного страхового пулу та порядок розрахунку тарифів.

Саме в результаті даних дій в вересні 2003 року був створений Український ядерний пул. Його засновниками стали 17 страхових компаній. Метою об'єднання є координація діяльності, пов'язаної з обов'язковим страхуванням цивільної відповідальності операторів ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна в результаті ядерного інциденту. Крім того, ни один з засновників пулу не має права займати монопольного положення на даному сегменті ринку обов'язкового страхування.

Порядок притягнення до відповідальності оператора за збитки, заподіяні ядерною установкою, визначаються у відповідності до закону «Про використання ядерної енергії і радіаційної безпеки», «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду і її фінансове забезпечення» та вищезгаданої Віденської конвенції.

В 2008 р. в склад ядерного страхового пулу України входило 33 страхові компанії: Алькона, Альфа Гарант, Арма, АСКА, Вексель та інші. До членів страхового пулу пред'являються високі вимоги до резервів, уставному капіталу (не менше 1 млн. євро), ліквідності активів. Крім того існують деякі обмеження стосовно використання отриманих премій, так страхова компанія може використати тільки 20% страхових премій, а інші 80% йдуть в резерв майбутніх виплат. Дане обмеження розраховано на те, що через 5-10 років вітчизняні компанії, які займаються ядерним страхуванням, мали можливість акумулювати значні суми резервів для ймовірних виплат, та допоможе збільшити утримання ризиків українських компаній в перспективі [283].

Починаючи з 2006 року Антимонопольний комітет України зобов'язав до 2009 року узгодити нове положення стосовно членства в ядерному страховому пулі. Відповідно до даного положення введено принципи відкритого голосування при прийомі нових членів, представлення у письмовому вигляді причин відмови в членстві, встановлено чіткий період

розгляду питання відносно вступу в пул, який тепер складає два місяці. Важливими є вимоги до фінансового забезпечення виконання страховиком своїх зобов'язань перед пулом.

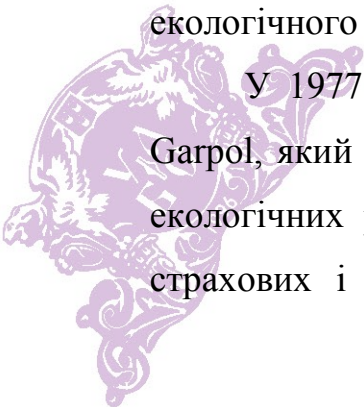
Страховій компанії буде відмовлено в членстві, якщо з'ясується, що протягом останніх трьох років в роботі компанії мали місце факти недобросовісної конкуренції або навмисного ухилення від виконання фінансових зобов'язань. Мінімальне утримання ризику кожної страхової компанії складає 2 млн. грн.

Ядерний страховий пул України за свою не довгу історію став відігравати визначальну роль на ринку страхування та перестраховання екологічних ризиків та зокрема цивільної відповідальності операторів ядерної установки.

Але діяльність ядерного страхового пулу в Україні не обходиться без нарікань з боку Антимонопольного комітету України. Виникають запитання щодо подальшого збільшення капіталізації і ємності страхового пулу та удосконалення діяльності стосовно перестраховання ядерних ризиків нерезидентів.

Тому, у світі останніх подій щодо вступу України в СОТ, на нашу думку буде доцільним розглянути досвід європейських країн в сфері страхування та перестраховання екологічних ризиків. Зокрема значний інтерес представляє Франція, яка як і Україна має значні потужності по виробництву атомної енергії і є одним з найактивніших гравців на ринку страхування екологічних ризиків в Європі. У Франції державне регулювання екологічних стосунків здійснюється на різних рівнях влади і по різних напрямках вже з кінця 1970-х років. При цьому основними суб'єктами екологічного страхування в даній державі є страхові пули.

У 1977 році французькі страховики створили пул з перестраховання Garpol, який в 1989 році був реорганізований в новий пул перестраховання екологічних ризиків Assurpol. В 2007 році дане об'єднання включало 35 страхових і 10 перестраховувальних товариств. Крім того, у Франції діє

Французький пул страхування ядерних ризиків. Кожен член пулу відповідає по зобов'язаннях лише в межах своєї частки участі у ньому.

Перевагою пулової системи страхування екологічних ризиків, у Франції, стало збільшення страхового покриття та збільшення пропозиції ризиків, які приймаються на страхування. Так страхуванням стало можливо покривати не лише ризики аварійного забруднення, але і ризики поступового забруднення навколишнього середовища, а також витрати по очищенню забруднених територій.

Протягом всього періоду розвитку екологічного страхування у Франції майже монопольне становище на даному ринку займав перестраховий пул – Assurpol. Суб'єкт господарювання, який має бажання застрахувати екологічний ризик, спочатку укладає договір страхування зі страховою компанією учасником пулу яка в подальшому вже перестраховує даний ризик в Assurpol.

Загальну класифікацію договорів екологічного страхування, пропонує в Assurpol, представлена на рис. 5.2.

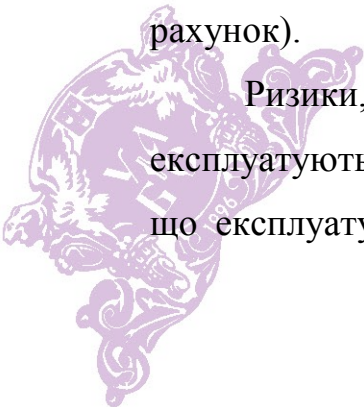
Рис. 5.2. Класифікація договорів екологічного страхування,
пропонована в Assurpol [181]

Значну увагу в процесі екологічного страхування, у Франції, учасники пулу приділяють оцінці ризиків. В Assurpol для оцінки екологічних ризиків страховики використовують дані Бюро по аналізу ризиків промислового забруднення (BARPI) при Міністерстві екології. Крім того, великі компанії розробляють ще і свої методи аналізу. Так страхова група AXA, розробила метод DSP:

- D (danger) - критерій небезпеки, яку представляє підприємство, розрахований виходячи з кількості і концентрації небезпечних речовин;
- S (sensibilite) - критерій чутливості, тобто здатності навколишнього середовища поглинати шкідливі речовини (асиміляція);
- P (prevention) - критерій, що відображає важливість превентивних заходів.

Наступним питанням, у проблематиці екологічного страхування є проблема формування тарифів. Наприклад, Assurpol спільно з Національним центром по захисту і превентивним заходам Франції (CNPP) розробив процедуру оцінки збитку, яка служить посібником для страховиків при проведенні експертиз і встановлює методи розрахунку страхового тарифу по екологічному страхуванню. За даними Assurpol, близько 50% ризиків приймаються в страхування при умові, що страхувальник виконає обов'язкові рекомендації по зниженню ризиків на страхованому об'єкті (за власний рахунок).

Ризики, пов'язані з цивільною відповідальністю організацій, що експлуатують ядерні об'єкти, є обов'язковими для страхування. Організація, що експлуатує ядерний об'єкт, несе відповідальність за будь-який збиток,

викликаний аварією на об'єкті або перевезенням радіоактивних речовин, що призначені для даного об'єкту, або вивозяться з нього.

Термін позовної давності по даному страхуванню складає 10 років, а відшкодування виплачується в межах до 100 млн. євро для об'єктів з високим рівнем ризику і до 20 млн. для об'єктів зі зниженим рівнем ризику. Зобов'язання відшкодування збитку, понад встановлених лімітів, покладаються на державу [284].

Таким чином, можна стверджувати що система страхування екологічних ризиків може стати всеохоплюючим елементом захисту суспільства. Отже, перестраховання – це інтернаціональний бізнес. Його міжнародне значення, без перебільшення, вже не раз відзначалось при відшкодуванні збитків у світових катастрофах.

Розвиток ринку перестраховальних послуг дає можливість нівелювати ризику й забезпечити відповідальність страховика згідно з його фінансовими можливостями. Перестраховання разом з передачею частини ризику та відповідальності, що забезпечує вирівнювання портфеля цедента, приводить його у відповідність із нетто-преміями, акумульованими у страховика, дає змогу підтримувати співвідношення прийнятих зобов'язань і власних коштів цедента як з окремого ризику, так і по всьому страховому портфелю [268].

Аналіз динаміки операцій з перестраховання ризиків показав, що вона змінювалась при змінах податкової політики. Так, при оподаткуванні перестраховання у нерезидентів за нульовою ставкою за чотири роки (2000-2003 рр.) його обсяги зросли більш ніж у шість разів (з 518,9 до 3175,6 млн. грн.), а після її скасування протягом наступних трьох років (2004-2006 рр.) так само вшестеро впали до 561 млн. грн. [285].

Крім того, слід мати на увазі, що перестраховання екологічних ризиків зменшує навантаження на бюджет держави, оскільки зараз збиткі від екологічних катастроф в більшій мірі відшкодовуються саме з бюджету.

5.3. Формування рейтингу страхових організацій на основі економетричних методів та імовірнісних підходів

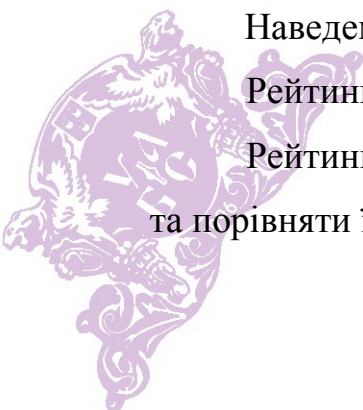
При взаємодії страхових компаній зі страховиками та перестраховиками виникає питання критеріїв, згідно з якими можна прогнозувати виконання своїх зобов'язань учасниками страхового ринку по договорам страхування. Одним з таких критеріїв виступає рейтингова оцінка страховика, проводити яку можна за багатьма моделями як у межах внутрішнього, так і зовнішнього страхових ринків. В залежності від того, хто проводить цю оцінку (сам страхувальник, страховик, перестраховик чи, наприклад, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг) кількість факторів, які формують рейтинг, і їх склад, можуть варіюватися. Виникає проблема розрахунку рейтингу страхової компанії, використовуючи ті показники, які є статистично значимими в залежності від того, для кого і з якою метою дані рейтинги проводяться, проблема співставності та адекватності цих оцінок.

Для рейтингової оцінки страхових компаній більшістю науковців використовуються дані про сумарні активи або набір інших показників фінансової діяльності. Але проблема наявності на страховому ринку значної кількості кептивних компаній та компаній, які створюються для страхування таких видів ризику, імовірність яких є практично неможливою подією, обумовлює те, що необхідно проводити оцінку рейтингу страхових компаній, враховуючи практично в обов'язковому порядку складові, які формують активи.

Наведемо означення рейтингу, якими оперують фахівці.

Рейтинг визначається як показник надійності [286, 287].

Рейтинги є аналіз оцінки фінансового стану суб'єктів підприємництва та порівняти їх між собою [288].

Слово «rating» у перекладі з англійської означає «оцінку, визначення вартості, віднесення до класу, розряду, рангу». Рейтинг передбачає можливість співвідношення та віднесення до певного класу, категорії на основі попередніх розрахунків [289].

Рейтинг – це також інструмент, призначений для порівняльного аналізу динамічно розвинених систем. Рейтинг – ієрархічно побудована система індикаторів сталого розвитку, які кількісно та якісно характеризують його опорні складові – соціально-економічні процеси, стан природного середовища, якість життя. Вони сигналізують національним урядам про необхідність здійснити ті чи інші заходи для поліпшення внутрішнього становища в країні за певними напрямками [290].

Рейтинг – оцінка якості тієї чи іншої установи [289].

Рейтинг - комплексна оцінка, яка проводиться за багатьма факторами, кількість яких, як і самі ці фактори, визначається окремо.

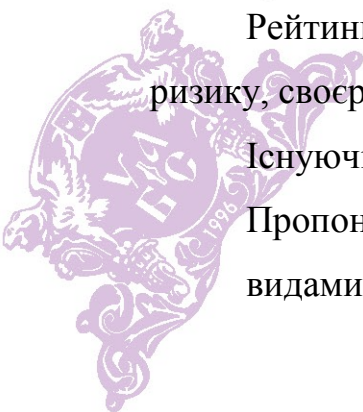
Рейтинг трактується як об'єктивна інформація про економічний стан фінансової установи, який надає можливість порівнювати і оцінювати ці установи особі, що приймає рішення. Рейтинг визначається як рівень надійності страхової компанії, який в свою чергу ми описуємо через набір показників, розраховуючи імовірність попадання кожного окремого показника в певні інтервали, які визначаються окремо. Рейтинг визначається через поняття надійності на основі доступних інформаційних характеристик, які в будь-який момент часу дозволяють робити прогнози про стан суб'єктів господарювання [291].

Рейтинг – аналіз узагальнених груп економічних нормативів як оцінка сукупних ризиків.

Рейтинг – сукупний ризик, або величина, пропорційна сукупному ризику, своєрідний індекс надійності [292].

Існуючі види рейтингів наводяться нами у Додатку Е1.

Пропонується ввести класифікацію рейтингів страхових організацій за видами страхування:

- за сферою “life”;
- за сферою “non-life”;
- за сферою перестраховання.

Пропонується ввести класифікацію рейтингів страхових організацій в залежності їх виконавця:

- рейтинги, які визначаються наглядовими органами;
- рейтинги, які визначаються спеціалізованими рейтинговими агентствами;
- рейтинги, які визначаються самою страховою компанією при співпрацюванні з іншими страховими організаціями у питаннях перестраховання.

Пропонується ввести класифікацію рейтингів страхових організацій в залежності інформаційної ситуації:

- рейтинги для страховиків;
- рейтинги для страхувальників;
- рейтинги для перестраховальників.

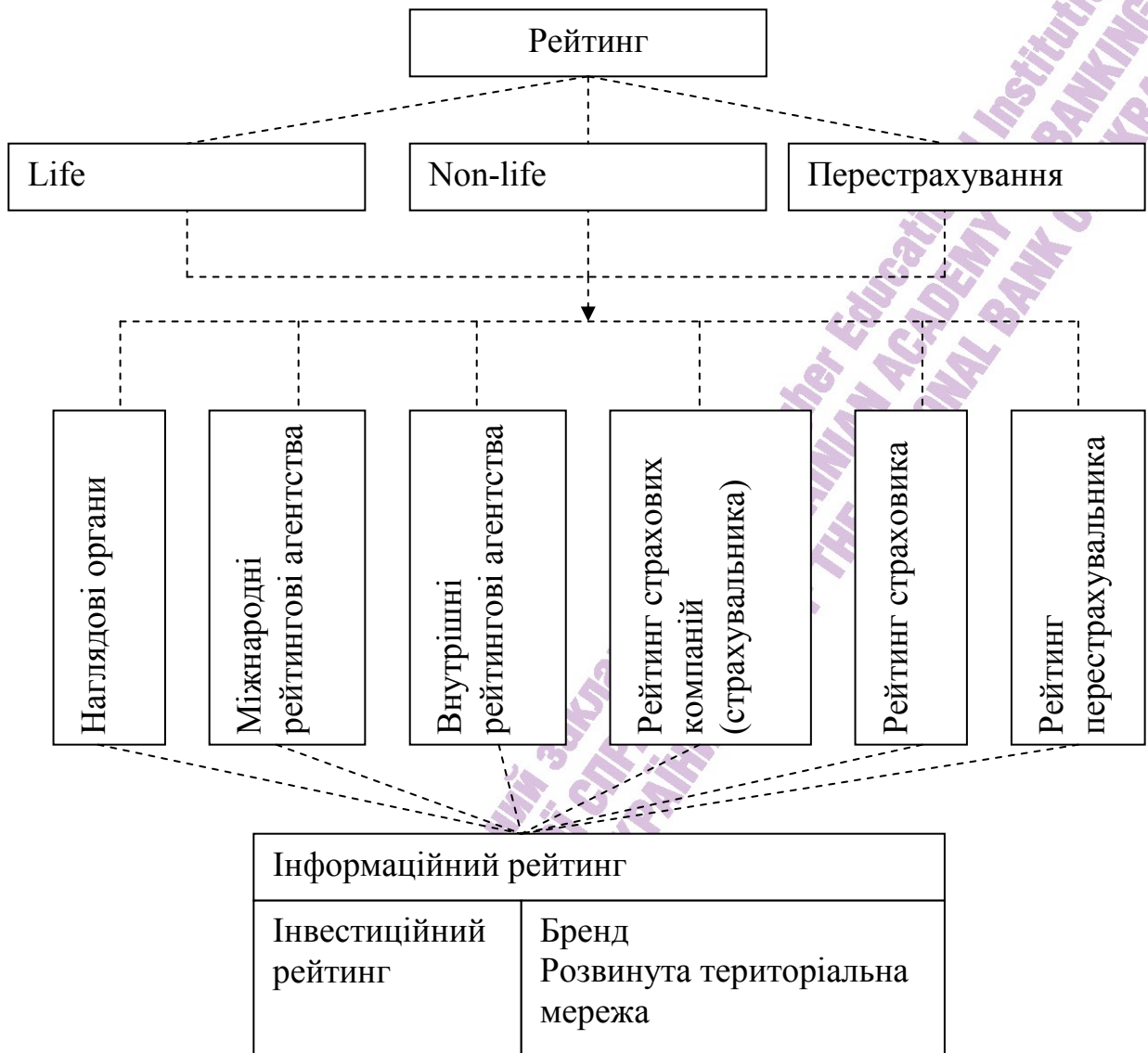

Рис. 5.3. Класифікація рейтингів страхових організацій

Розглянемо співвідношення наведених підходів до класифікації рейтингів. Формування рейтингів передбачає визначення як якісної, так і кількісної оцінки. Для побудови кількісної рейтингової оцінки використовуються однофакторні, багатфакторні методики та імовірнісний підхід (Додаток Е2).

При здійсненні рейтингової оцінки можна розглядати організаційну, функціональну і фінансову стійкість страхової компанії. Для оцінки фінансової стійкості страховиків використовують такі аналітичні прийоми:

- часовий аналіз – розраховуємо ланцюгові та базисні абсолютні прирости, коефіцієнти росту, темпи росту, темпи приросту і абсолютне значення 1% приросту, відносні показники плану, відносні показники реалізації плану (рейтингова оцінка за одним показником (однофакторна), метод прикладного статистичного аналізу);
- структурний та порівняльний аналіз відносних показників – розраховуємо відносні коефіцієнти структури, відносні коефіцієнти координації, відносні коефіцієнти інтенсивності (рейтингова оцінка за одним показником (однофакторна), метод прикладного статистичного аналізу);
- використання економетричних моделей для екстраполяції найважливіших фінансових показників (факторів) на перспективний період – модель Альтмана, методика CAMEL, модель факторного аналізу.

Для проведення факторного аналізу пропонується поділити фінансові показники страхової компанії на 8 груп по структурі: загальних показників, сумарних активів, КАСКО, ОСАГО, медичного страхування, страхування грузів і багажу, видів страхування майна. Кожний показник групи має верхній та нижній індекси. Верхній означає номер групи, нижні – номер показника в групі.

Проведемо трьома методами рейтингову оцінку за одним показником – загальна сума активів:

- а) апроксимацією статистичних даних експоненціальною функцією і сформували 3 групи рейтингів страхових компаній (Додаток ЕЗ):
- 1 група – обсяг активів від 400000 тис. грн.;
 - 2 група – обсяг активів від 200000 до 400000 тис. грн.;
 - 3 група – обсяг активів до 200000 тис. грн.;

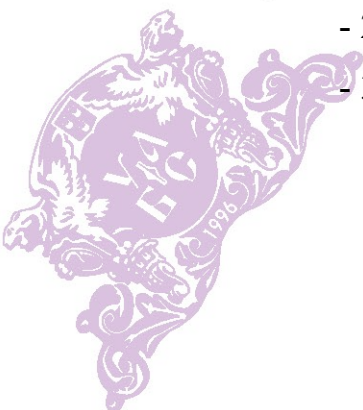

Рис. 5.4. Показники, які формують сумарні активи страхової компанії

б) сукупні активи 115 страхових компаній поділили на 2 групи відносно середнього значення, знайшли середнє значення в першій групі і відносно нього провели розподіл (Додаток Е4).

- 1 група – обсяг активів від 351330 (середнє значення) тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 137351 (3-й квартал) до 351330 тис. грн.;
- 3 група – обсяг активів до 137351 тис. грн.;

в) аналогічно провели розподіл з попереднім випадком на 4 групи відносно середніх (Додаток Е5):

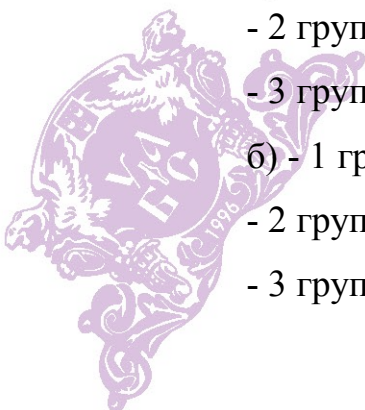
- 1 група – обсяг активів від 351330 (середнє) тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 137351 (3-й квартал) до 351330 тис. грн.;
- 3 група – обсяг активів від 51237 (1-й квартал) до 137351 (3-й квартал) тис. грн.;
- 4 група - обсяг активів до 51237 тис. грн.;

Сумарні активи страхових компаній складаються з основних засобів, довгострокових фінансових інвестицій, поточних фінансових інвестицій, грошових коштів та інших активів. По цим п'яти складовим проведемо рейтингову оцінку аналогічно як це було проведено для сумарних активів (Додатки Е6-Е8):

- а)- 1 група – обсяг основних засобів від 10000 тис. грн.;
- 2 група – обсяг основних засобів від 1000 до 10000 тис. грн.;
- 3 група – обсяг основних засобів до 1000 тис. грн.;
- б) - 1 група – обсяг основних засобів від 42491 тис. грн.;
- 2 група – обсяг основних засобів від 9416 до 42491 тис. грн.;
- 3 група – обсяг основних засобів до 9416 тис. грн.;
- в) - 1 група – обсяг основних засобів від 42491 (медіана) тис. грн.;
- 2 група – обсяг основних засобів від 9416 (3-й квартал) до 42491 тис. грн.;
- 3 група – обсяг основних засобів від 2027 (1-й квартал) до 9416 (3-й квартал) тис. грн.;
- 4 група - обсяг основних засобів до 2027 тис. грн.;

Довгострокові фінансові інвестиції (Додатки Е9-Е11):

- а) - 1 група – обсяг інвестицій від 100000 тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 50000 до 100000 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій до 50000 тис. грн.;
- б) - 1 група – обсяг інвестицій від 94327 тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 36617 до 94327 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій до 36617 тис. грн.;

- в) - 1 група – обсяг інвестицій від 94327 (медіана) тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 36617 (3-й квартал) до 94327 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій від 9242 (1-й квартал) до 36617 (3-й квартал) тис. грн.;
- 4 група - обсяг інвестицій до 9242 тис. грн.;

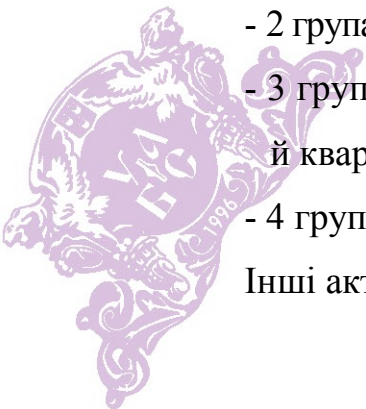
Поточні фінансові інвестиції (Додаток E12-E14):

- а) - 1 група – обсяг інвестицій від 10000 тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 1000 до 10000 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій до 1000 тис. грн.;
- б) - 1 група – обсяг інвестицій від 104064 тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 19681 до 104064 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій до 19681 тис. грн.;
- в) - 1 група – обсяг інвестицій від 104064 (медіана) тис. грн.;
- 2 група – обсяг інвестицій від 19681 (3-й квартал) до 104064 тис. грн.;
- 3 група – обсяг інвестицій від 1917 (1-й квартал) до 19681 (3-й квартал) тис. грн.;
- 4 група - обсяг інвестицій до 1917 тис. грн.;

Грошові кошти (Додаток E15-E17):

- а) - 1 група – обсяг грошових коштів від 100000 тис. грн.;
- 2 група – обсяг грошових коштів від 50000 до 100000 тис. грн.;
- 3 група – обсяг грошових коштів до 50000 тис. грн.;
- б) - 1 група – обсяг грошових коштів від 96452 тис. грн.;
- 2 група – обсяг грошових коштів від 33789 до 96452 тис. грн.;
- 3 група – обсяг грошових коштів до 33789 тис. грн.;
- в) - 1 група – обсяг грошових коштів від 96452 (медіана) тис. грн.;
- 2 група – обсяг грошових коштів від 33789 (3-й квартал) до 96452 тис. грн.;
- 3 група – обсяг грошових коштів від 10664 (1-й квартал) до 33789 (3-й квартал) тис. грн.;
- 4 група - обсяг грошових коштів до 10664 тис. грн.;

Інші активи (Додаток E18-E20):

- а) - 1 група – обсяг активів від 10000 тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 1000 до 10000 тис. грн.;
- 3 група – обсяг активів до 1000 тис. грн.
- б) - 1 група – обсяг активів від 166698 тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 37847 до 166698 тис. грн.;
- 3 група – обсяг активів до 37847 тис. грн..
- в) - 1 група – обсяг активів від 166698 (медіана) тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 37847 (3-й квартиль) до 166698 тис. грн.;
- 3 група – обсяг від 9061 (1-й квартиль) до 37847 (3-й квартиль) тис. грн.;
- 4 група - обсяг активів до 9061 тис. грн.;

Отримали, що страхові компанії, що мають перші позиції по сумарним активам, по структурі активів мають різні рейтингові оцінки, а якщо говорити про питання платоспроможності страхових компаній, більш важливим є складові, а не сама сума активів. Тому ми переходимо до інших методик побудови рейтингів страхових компаній, в яких факторами, які формують рейтинг, будемо брати структурні показники активів страхової компанії.

В рівнянні множинної регресії розглянемо чотири фактори:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 \quad (5.1)$$

де y - всього активи страхової компанії;

x_1 - основні засоби;

x_2 - довгострокові фінансові інвестиції;

x_3 - поточні фінансові інвестиції;

x_4 - грошові кошти.

Отримаємо рівняння виду

$$y = -5875.27 + 1.2693x_1 + 1.2062x_2 + 1.8566x_3 + 1.4965x_4.$$

Розрахунки наведемо в Додатку Е21. Далі розглянемо інші фактори багатомірної моделі:

$$y = a_0 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 \quad (5.2)$$

де y - всього активи страхової компанії;

x_2 - довгострокові фінансові інвестиції;

x_3 - поточні фінансові інвестиції;

x_4 - грошові кошти;

x_5 - інші активи.

Отримаємо рівняння виду

$$y = 1820.61 + 1.0447x_2 + 0.9108x_3 + 1.2015x_4 + 1.0240x_5.$$

Розрахунки наведемо в Додатку Е22. Далі розглянемо парну залежність отриманої рейтингової оцінки (3 методика – виділення 4-х груп оцінок) від показників, взятих за основу побудови рейтингу:

- всього активи: $y_1 = 3.5111 - 3.3 \cdot 10^{-6} y$;
- основні засоби: $y_2 = 3.5468 - 2.2 \cdot 10^{-5} x_1$;
- довгострокові фінансові інвестиції: $y_3 = 3.4011 - 1.2 \cdot 10^{-5} x_2$;
- поточні фінансові інвестиції: $y_4 = 3.6011 - 7.6 \cdot 10^{-6} x_3$;
- грошові кошти: $y_5 = 3.6805 - 1.8 \cdot 10^{-5} x_4$;
- інші активи: $y_6 = 3.4196 - 4/7 \cdot 10^{-6} x_5$.

Побудуємо рівняння множинної регресії методом найменших квадратів:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 \quad (5.3)$$

де y - рейтингова оцінка (за методикою формування 4-х груп рейтингів) за показником всього активи страхової компанії;

x_1 - рейтингова оцінка за показником основні засоби;

x_2 - рейтингова оцінка за показником довгострокові фінансові інвестиції;

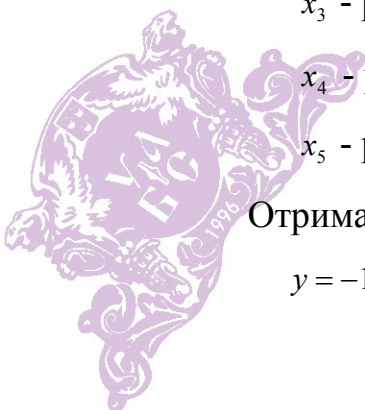
x_3 - рейтингова оцінка за показником поточні фінансові інвестиції;

x_4 - рейтингова оцінка за показником грошові кошти;

x_5 - рейтингова оцінка за показником інші активи.

Отримаємо наступну залежність:

$$y = -1.6787 + 0.088x_1 + 0.4071x_2 + 0.3205x_3 + 0.2278x_4 + 0.4431x_5$$

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Парні коефіцієнти кореляції показників структури активів страхових компаній України станом на 01.01.2008 р.

	<i>всього активи</i>	<i>основні засоби</i>	<i>довгострокові фінансові інвестиції</i>	<i>поточні фінансові інвестиції</i>	<i>грошові кошти</i>	<i>інші активи</i>
всього активи	1					
основні засоби	0,305837	1				
довгострокові фінансові інвестиції	0,353391	0,142778	1			
поточні фінансові інвестиції	0,75726	-0,00328	-0,03174343	1		
грошові кошти	0,69259	0,31654	0,06100902	0,470828	1	
інші активи	0,889573	0,144891	0,11367128	0,639807	0,497013	1

Розрахунки наведемо в Додатку E23, E24.

Наведемо фактори, які ми включаємо в багатомірну рейтингову оцінку: за структурою наявних активів, за видами страхування КАСКО та ОСАГО, за видами: медичне страхування та страхування вантажів і багажу, за видами страхування майна (Додатки E25-E29).

В європейській практиці роботи страхових компаній існує правило, що страхові компанії звертаються до рейтингових агентств, щоб отримати рейтинг. Відомими рейтинговими агентствами виступають: Standard & Poor's, Fitch та Moody's, система присвоєння рейтингу яких наведена в Додатку E.30.

Розглянемо аналіз рейтингу надійності страхових організацій методом прикладного статистичного аналізу (1). Згідно даної методики формується набір показників, які характеризують діяльність страхової компанії:

$$K_1 = \frac{x_7^8}{x_9^8 - x_3^8}; K_2 = \frac{x_7^8}{x_3^8}; K_3 = \frac{x_7^8}{x_{11}^8}; K_4 = \frac{x_7^8}{x_8^8}; K_5 = \frac{x_7^8}{x_3^8}; K_6 = \frac{x_7^8 + x_8^8}{x_{10}^8};$$

$$K_7 = \frac{x_9^8}{x_8^8}; K_8 = \frac{x_9^8}{x_3^8};$$

Кожному із зазначених показників на основі експертної оцінки виставляються вагові коефіцієнти: $K_1=20$; $K_2=16$; $K_3=14$; $K_4=13$; $K_5=12$; $K_6=11$;

$K_7=9$; $K_8=5$. На основі отриманих значень 8-ми показників за всією множиною страхових компаній, для яких проводиться визначення рейтингової оцінки, визначаються ранги страхових компаній від найменшого (ранг 1) до найбільшого (ранг 8). Формування рейтингової оцінки проводиться за наступною формулою:

$$R_k = \sum_{i=1}^8 R_i K_i \quad (5.4)$$

де R_k - рейтингова оцінка страхової компанії;

R_i - ваговий коефіцієнт і-го рангу;

K_i - ваговий коефіцієнт і-го показника.

На основі набраних балів кожною страховою компанією виділяють три групи страхових компаній за фінансовою стійкістю: перша – більше 70 балів; друга – від 50 до 70 балів; третя – до 50 балів.

Для розрахунку рейтингу використовуємо статистичну звітність, яка надається страховими компаніями в державний наглядовий орган, Управління статистики та Державну податкову інспекцію. Наведемо таблицю співвідношення розрахункових та статистичних показників в Додатку Е.31.

Автором роботи [293] пропонується методика присвоєння експрес-рейтингу страховика на базі адаптації методики CAMEL. У цілому основні риси системи адаптованої методики CAMEL можна охарактеризувати таким чином:

- являє собою стандартизовану рейтингову систему, застосовувану в сучасних умовах відповідними відомствами для нагляду за діяльністю страховика;
- включає найважливіші компоненти стійкості страхової компанії: достатність капіталу (С), якість активів (А), менеджмент страхової компанії (М), прибутковість (Е), ліквідність (L);
- для аналізу кожного компонента системи використовується група показників, що характеризують фінансову стійкість страховиків;

- оцінка діяльності страхової компанії по зазначеним вище напрямках, а також у цілому здійснюється по п'ятибальній системі.

Для адаптації методики CAMEL до визначення рейтингу страхових компаній використовують наступні п'ять основних показників:

- забезпеченість страховими резервами

$$P_1 = \frac{x_{11}^8}{x_{12}^8},$$

де x_{11}^8 - середньорічне значення сформованих страхових резервів;

x_{12}^8 - страхова премія – нетто-перестраховання;

- відповідність суми інвестиційних активів обсягам страхових резервів і власного капіталу

$$P_2 = \frac{x_{13}^8}{x_5^8 + x_1^1},$$

де x_{13}^8 – інвестиційні активи та кошти на рахунках;

x_5^8 – страхові резерви;

x_1^1 – власний капітал;

- коефіцієнт надійності

$$P_3 = \sqrt[3]{K_l \times K_{nl} \times K_R^k},$$

де K_l - коефіцієнт ліквідності;

K_{nl} - коефіцієнт платоспроможності;

K_R^k - коефіцієнт рентабельності капіталу;

- рівень покриття власними коштами зобов'язань по страхуванню в цілому

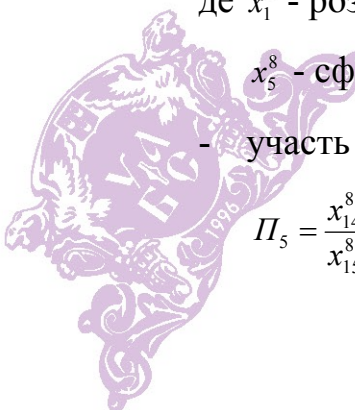
$$P_4 = \frac{x_1^1}{x_5^8},$$

де x_1^1 - розмір власних коштів;

x_5^8 - сформовані резерви (без врахування частки перестраховальників);

- участь перестраховальників у заробленій премії

$$P_5 = \frac{x_{14}^8}{x_{15}^8},$$

де x_{14}^8 - страхова премія, передана у перестраховання;

x_{15}^8 - зароблена страхова премія.

Розглянемо запропоновану п'ятибальну систему в Додатку Е32.

Модель Альтмана – модель, яка використовується для оцінки кредитоспроможності суб'єктів підприємництва [294]. Модель представлена у лінійному вигляді як залежність основних п'яти балансових показників, які виявилися статистично значимими з 22-х розглянутих:

$$R = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 0,999x_5$$

$$\text{де } x_1 = \frac{x_{16}^8}{x_2^1}; x_2 = \frac{x_{17}^8}{x_2^1}; x_3 = \frac{x_7^8}{x_2^1}; x_4 = \frac{x_{18}^8}{x_{19}^8}; x_5 = \frac{x_3^1}{x_2^1}.$$

Граничними значеннями функції моделі Альтмана виступають:

- 1,81 при умові настання дефолту;
- - 2,99 при умові виконання зобов'язань.

Одним з перспективних методів побудови рейтингової оцінки страхових компаній виступає байєсовський аналіз [295]. Перевага даного методу рейтингової оцінки полягає в тому, що дозволяє:

- розрахувати імовірність справедливості гіпотези в умовах, коли на основі спостережень відома лише деяка частина інформації про подію, оскільки дуже часто у суб'єктів господарювання не має можливості отримати об'єктивну інформацію про фінансовий стан своїх партнерів страхових компаній;
- більш точно перерахувати імовірність стійкості страхової компанії, беручи до уваги як вже відому інформацію, так і дані нових спостережень.

Сутність пропонованої методики рейтингової оцінки страхових організацій полягає в одержанні інформації про відповідність діяльності певної страхової компанії комплексу показників, що відображають стійкість страхової компанії, і розрахунку на основі такої інформації ймовірності стійкості (надійності), що є найбільш інформативним загальним показником рейтингової оцінки.

Для визначення індикативних показників рейтингової оцінки страхових компаній було проаналізовано складові балансу (форма 1).

На основі аналізу даних статистичної звітності страховиків, пропонується сформувані фінансові показники, на основі яких визначається рейтингова оцінка страхових компаній.

Пропонується сформувані наступну систему базових показників:

- частка валових надходжень страхових платежів у сумарних активах

$$X_1 = \frac{x_3^1}{x_2^1};$$

- співвідношення сплаченого статутного капіталу та сумарних активів

$$X_2 = \frac{x_1^1}{x_2^1};$$

- частка страхових платежів, які повертаються страхувальникам ($X_3 = x_{41}^1$);

- частка страхових платежів, які повертаються перестраховикам ($X_4 = x_{42}^1$);

- коефіцієнт фінансової стабільності страхової компанії $X_5 = \frac{x_1^8 + x_2^8}{x_3^8}$;

- коефіцієнт фінансової стійкості страхової компанії

$$X_6 = \frac{x_1^1 + x_4^8 + x_5^8}{x_6^8}; X_7 = \frac{x_7^8}{x_3^1}; X_8 = \frac{x_7^8}{x_{12}^1}; X_9 = \frac{x_7^8}{x_8^8}; X_{10} = \frac{x_7^8}{x_3^8}; X_{11} = \frac{x_3^1}{x_{11}^8} \quad [296];$$

Методика визначення рейтингової оцінки страхових компаній на основі застосування формули Байєса передбачає наступні кроки.

Крок перший – формування і розрахунок показників, що характеризують стійкість (надійність) страхових організацій;

Крок другий – визначення бінарних характеристик на основі співвідношення значень отриманих показників та допустимих значень по відповідній сукупності показників: якщо відповідний показник лежить в допустимих межах для певної групи, ставиться 1, в іншому випадку – 0 [297].

Оскільки страхові компанії в загальній сукупності не є порівнюваними між собою, тобто сукупність не є однорідною, тому ми вважаємо за доцільне

розбити їх на групи, однорідні за показником загальної суми активів. Для цього в сукупності визначається середній розмір активів, який і розбиває страхові компанії на 2 групи. В кожній із зазначених груп знаходимо середні значення. На основі отриманих чотирьох груп страхових компаній проводимо визначення рейтингової оцінки.

Для кожного показника визначаємо середнє значення по кожній виділеній за обсягами активів групі страхових компаній:

$$X_{срj} = \frac{\sum_i A_{ck_{ij}}}{K_{ck_j}}, \quad (5.5)$$

де $X_{срj}$ - середня значення показника по $j=1 \div 4$ - групі страхових компаній;

$\sum_i A_{ck_{ij}}$ - загальна сума значень показника по $j=1 \div 4$ - групі страхових компаній;

K_{ck_j} - загальна кількість страхових компаній по $j=1 \div 4$ - групі страхових компаній.

Для визначення бінарних характеристик за кожним показником по кожній страховій компанії певної групи $j=1 \div 4$ скористаємось формулою:

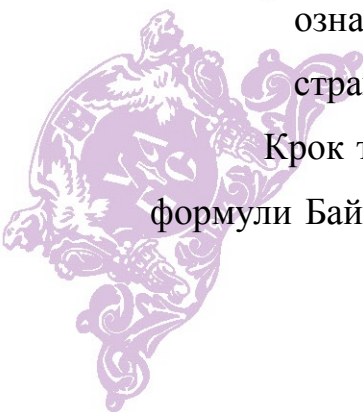
$$X_{бінj} \begin{cases} = 1, X_j > X_{срj} \\ = 0, X_j < X_{срj} \end{cases}, \quad (5.6)$$

де $X_{бінj}$ - бінарні характеристики по кожній страховій компанії певної групи $j=1 \div 4$;

X_j - значення показника по кожній страховій компанії певної групи $j=1 \div 4$;

$X_{срj}$ - середня значення частки фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по $i=1 \div 4$ - групі страхових компаній;

Крок третій – визначення рейтингової оцінки на основі використання формули Байєса як імовірності виконання страховою компанією показників,

що характеризують її стійкість. На основі отриманої рейтингової оцінки страхові компанії розбиваються на групи рейтингів.

Розглянемо сутність методики розрахунку імовірності виконання страховою компанією показників, що характеризують її стійкість, з використанням формули Байєса [295]. Імовірність стійкості страхової компанії при умові, що про неї ми можемо отримати певний набір характеристик - $P_C(H1)$, ($P_C(H2)$ - коли страхова компанія є нестійкою),

$C = (c_1, c_2, c_3, c_4, c_5, c_6, c_7, c_8, c_9, c_{10}, c_{11})$. За теоремою Байєса $P_C(H1) = \frac{P(H1)P_{H1}(C)}{P(C)}$.

$$P_C(H1) = \frac{P(H1) \cdot P_{H1}(C)}{P(C)} = \frac{P(H1) \cdot p_{H1}(C)}{\sum_{i=1}^2 P(Hi) \cdot P_{Hi}(C)} = \frac{P(H1) \cdot P_{H1}(C)}{P(H1) \cdot p_{H1}(C) + P(H2) \cdot p_{H2}(C)} = \frac{1}{1 + \frac{P(H2) \cdot P_{H2}(C)}{P(H1) \cdot P_{H1}(C)}}$$

$P(H1) = y_i, P(C) = h_i$, де $y_i (i = 1 \div n)$ - імовірність стійкості страхової компанії при настанні події $C_i (i = 1 \div n)$ - отримання характеристики i , b_i - імовірність події C_i для стійкої страхової компанії, g_i - коли страхова компанія є нестійкою, то отримаємо:

$$\begin{aligned} \frac{P(H2) \cdot p_{H2}(C)}{P(H1) \cdot p_{H1}(C)} &= \frac{P(H2)}{P(H1)} \cdot \frac{\prod_{i=1}^n P_{H2}(Ci)}{\prod_{i=1}^n P_{H1}(Ci)} = \frac{P(H2)}{P(H1)} \cdot \prod_{i=1}^n \frac{P_{H2}(Ci)}{P_{H1}(Ci)} = \\ &= \frac{P(H2)}{P(H1)} \prod_{i=1}^n \left(\frac{b_i}{g_i} \right)^{Ci} \left(\frac{1-b_i}{1-g_i} \right)^{1-Ci} = \frac{1-y_i}{y_i} \prod_{i=1}^n \left(\frac{b_i}{g_i} \right)^{Ci} \left(\frac{1-b_i}{1-g_i} \right)^{1-Ci} \end{aligned}$$

Отже, імовірність стійкості страхової компанії при умові, що про неї ми можемо отримати певний набір характеристик розраховується за формулою:

$$P_C(H1) = \frac{1}{1 + \frac{1-y_i}{y_i} \prod_{i=1}^n \left(\frac{b_i}{g_i} \right)^{Ci} \left(\frac{1-b_i}{1-g_i} \right)^{1-Ci}} \quad (5.7)$$

За наведеною вище методикою визначимо рейтингові оцінки 115 страхових компаній України за такими показниками: всього активи; основні засоби; довгострокові фінансові інвестиції; поточні фінансові інвестиції; грошові кошти; інші активи.

Для формування однорідних 4-х груп страхових компаній визначимо інтервали значень загальних активів (межі інтервалів – середні значення сукупності, першої і другої груп, які утворені діленням всієї сукупності середнім значенням), які будуть визначати приналежність кожної страхової компанії до певної групи:

- 1 група – обсяг активів від 351330 тис. грн.;
- 2 група – обсяг активів від 137351 до 351330 тис. грн.;
- 3 група – обсяг активів від 51237 до 137351 тис. грн.;
- 4 група - обсяг активів до 51237 тис. грн.

Для кожного показника у відповідній групі визначимо середні значення, наведені в табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Середні значення показників по однорідним групам страхових компаній

Однорідна група	всього активи	основні засоби	довгострокові фінансові інвестиції	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти	інші активи
1 група	734695	39682,47	155389	124230,4	111390,7	304002,8
2 група	207567,4	19701,63	50019,6	33635,84	70325,26	33885,05
3 група	90836,26	4371,697	37457,82	6927,245	24183,38	17896,12
4 група	24568,94	2217,294	7671,271	2233,392	8109,871	4337,114

На основі використання даних таблиці 5.5, сформуємо бінарні характеристики виконання поставлених вимог стійкості страхових компаній (див. додаток). За формулою (5.7) розраховуємо рейтингові оцінки страхових компаній, зображені на рис. 5.5.

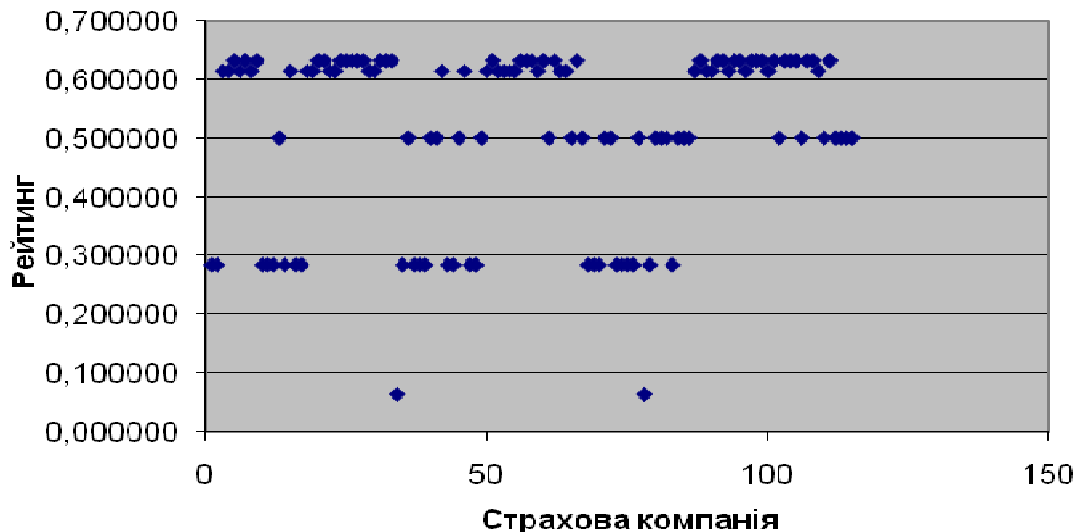

Рис. 5.5. Рейтингова оцінка страхових компаній

При проведенні аналізу внутрішнього страхового ринку розглядається робота страхових компаній по регіонах. Кількість філій і співробітників, територіальне розташування, є складовими для формування критеріїв надійності страхової компанії. Пропонується розглянути надійність як багатомірну кількісну модель, результатом якої буде визначення рейтингу страхових компаній.

Аналіз розвитку регіонального страхового ринку базується на рейтинговій оцінці з використанням таких показників як кількість страхових організацій у регіоні, надходження страхових платежів зі страхування й перестраховання, виплати страхових сум і страхових відшкодувань зі страхування й перестраховання, надходження страхових платежів від страхування, частка страхових виплат у страхових преміях, частка страхових премій, які передані в перестраховання [298]. З метою забезпечення порівнянності показників проводиться їх уніфікація. Так, для показників-стимуляторів використовується формула:

$$x_{ij} = \frac{\tilde{x}_{ij} - \tilde{x}_{j\min}}{\tilde{x}_{j\max} - \tilde{x}_{j\min}} N, \quad (5.8)$$

а для показників-дестимуляторів використовується формула:

$$x_{ij} = \frac{\tilde{x}_{j\max} - \tilde{x}_{ij}}{\tilde{x}_{j\max} - \tilde{x}_{j\min}} N, \quad (5.9)$$

де x_{ij} - i -те значення j -го вихідного уніфікованого показника $X_j (i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m})$,

n - кількість спостережень за вихідним показником X_j , m - кількість вихідних показників);

\tilde{x}_{ij} - i -те значення j -го вихідного неуніфікованого показника

\tilde{x}_j ; $\tilde{x}_{j\min}$ - мінімальне значення j -го вихідного неуніфікованого показника

\tilde{x}_j ; $\tilde{x}_{j\max}$ - максимальне значення j -го вихідного неуніфікованого показника \tilde{x}_j .

Розрахунок узагальненого показника Y здійснюється за формулою:

$$Y = \sum_{j=1}^m w_j X_j, \quad (5.10)$$

де w_j - коефіцієнт ваги, з якою j -та уніфікована ознака X_j враховується при обчисленні узагальненого показника. Значення коефіцієнтів ваги w_j пропонується розраховувати методом модифікованої головної компоненти.

За наведеною вище методикою визначимо рейтингові оцінки областей України з точки зору характеристики внутрішнього страхового ринку за такими показниками: кількість філій страхових компаній по областях; кількість дирекцій по областях; кількість відділень по областях; кількість представництв по областях; страхові платежі; страхові виплати [299].

Для формування однорідних 4-х груп областей визначимо інтервали значень за показником співвідношення виплат до надходжень страхових компаній певної області (див. додаток) (межі інтервалів – середні значення сукупності, першої і другої груп, які утворені діленням всієї сукупності середнім значенням), які будуть визначати приналежність кожної області до певної групи:

- 1 група – обсяг активів від 0,3513;

- 2 група – обсяг активів від 0,3003 до 0,3513;
- 3 група – обсяг активів від 0,2652 до 0,3003 тис.грн.;
- 4 група - обсяг активів до 0,2652 тис.грн.

Для кожного показника у відповідній групі визначимо середні значення, наведені в Додатку Е33.

На основі використання даних Додатку Е34, сформуємо бінарні характеристики виконання поставлених вимог (див. додаток). За формулою (5.7) розраховуємо рейтингові оцінки областей, зображені на рис. 5.6. Всі проміжні розрахунки для визначення рейтингової оцінки кожної страхової компанії та групи рейтингів наведені у додатках.

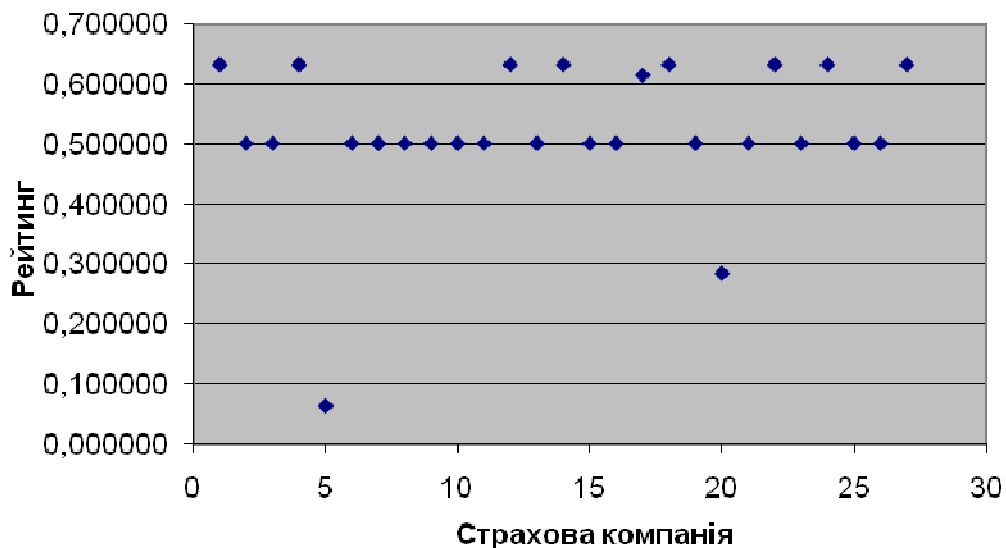

Рис.5.6. Рейтингова оцінка регіонів

Отже, використання байєсовського аналізу для визначення надійності (стійкості) страхових компаній є ефективним економіко-математичним методом підвищення якості нагляду за страховим ринком України, дозволяє виявити приховані недоліки в роботі страхових компаній, провести групування за рівнем стійкості, а головне – отримати числові характеристики рівня стійкості страхових компаній на відміну від традиційних методів, які дають лише описову характеристику. Але виникає необхідність постійного

корегування даного методу у відповідності з потребами поточної економічної ситуації.

5.4. Формування тарифних ставок при здійсненні екологічного страхування

Значні проблеми у визначенні механізму екологічного страхування, його нормативно-методичного забезпечення викликає відсутність повної статистичної інформації, що не дозволяє з достатньою достовірністю оцінити імовірність настання страхового випадку і визначити величину страхового тарифу, враховуючи високий ступінь деталізації та різноманітність інформації, необхідної для страховика (рис. 5.5). До того ж, окремі відомства не здійснюють моніторинг нанесення збитку навколишньому середовищу.

Розробка системи страхових тарифів при екологічному страхуванні може стати стимулюючим фактором для впровадження на підприємствах кращих технологій і проведення попереджувальних природоохоронних заходів. Тарифні ставки з екологічного страхування не можуть бути встановлені єдиними не тільки для цілих галузей, але і для групи схожих підприємств. Те ж саме стосується і лімітів відповідальності щодо прийнятих страховиком ризиків забруднення навколишнього середовища. Використання підвищувальних і понижуючих коефіцієнтів залежно від рівня небезпеки підприємства, ступеня його готовності до попередження випадків заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, локалізації нанесеного збитку, відсутності або наявності страхових випадків, що відбулися в період дії попереднього договору страхування, також може стимулювати розвиток страхування у сфері природокористування.

Рис. 5.7. Інформаційне забезпечення діяльності страховика [300]

Доцільно закріпити диференційований підхід до страхувальників при визначенні страхової суми, виходячи з якої встановлюється розмір страхових внесків і страхових виплат при настанні страхового випадку. Причому тут необхідно враховувати не тільки специфіку й обсяг виробництва, але і найважливіше з точки зору охорони навколишнього середовища – діяльність страхувальника щодо зниження ризику нанесення збитку природі. В іншому випадку страхувальникові, що здійснює природоохоронні заходи, впроваджує ресурсозберігаючі технології, безвідходне виробництво, встановлює сучасні очисні споруди, буде не вигідно страхувати своє підприємство від екологічних ризиків, тому що його витрати щодо зниження екологічного ризику будуть вищими, ніж у подібного за обсягом і характером діяльності підприємства, яке не реалізовує заходи щодо зниження екологічного ризику.

Одним з найважливіших невирішених питань є питання нормативно-методичного забезпечення оцінки шкоди навколишньому середовищу. Існуюча методична база оцінки збитку слабо пов'язана з проведеними ринковими реформами і відносинами власності, що склалися. Відсутність у більшості документів правового статусу, комплексності в розрахунках

збитків не дозволяє використовувати існуючі на даний момент часу методичні документи.

Все вищевикладене суттєво ускладнює запровадження страхування екологічних ризиків в практику страхової справи. Надалі розглянемо якою може бути процедура розрахування тарифних ставок у екологічному страхуванні. Для цього у графічному вигляді представимо, яким чином можна об'єднати екологічні ризики і витрати, обумовлені даними ризиками (рис. 5.8) і фактори, які слід враховувати при екологічному страхуванні і які формують фонову компоненту потенційного збитку від порушення навколишнього природного середовища (табл. 5.6).

Нехай процес реалізації декількох етапів (циклів) страхування екологічних ризиків відбувається за наступною схемою, яка подана нами на рис. 5.9.

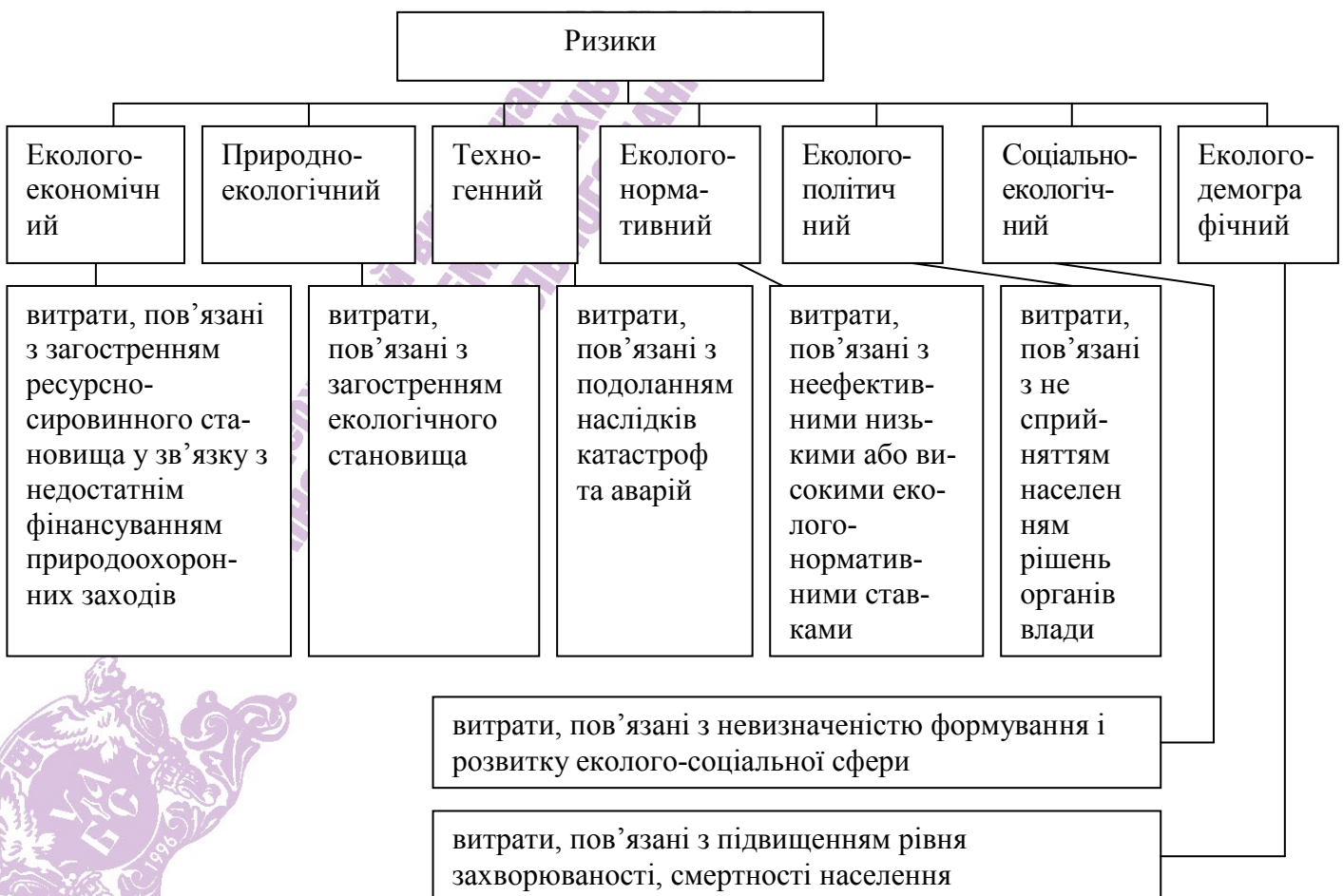

Рис. 5.8. Витрати в залежності від виду ризику

Розглянемо формування тарифної ставки при екологічному страхуванні для періоду $t+1$. В доповнення до нетто-ставки (T) будемо розраховувати ризикову надбавку (РН). Припустимо, що для формування резервного фонду відшкодування залучають не всі засоби, сформовані в результаті отримання страхових внесків, а суму $q_t U_t$ (q_t – норма накопичення, тобто частка грошових коштів, що спрямовуються на формування резервного фонду). Величина $(1 - q_t) U_t$ являє собою поточні витрати (аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, організаційні, управлінські).

Ставку податків при екологічному страхуванні позначимо H_{t+1} .

Ризики, які враховуються при екологічному страхуванні

Фактори, які формують фонову компоненту екологічного страхування	Умовне позначення
Збитки від надзвичайних ситуацій природного характеру	Y1
Збитки від надзвичайних ситуацій техногенного характеру	Y2
Страховання від нещасних випадків	X1
Медичне – екологічне страхування (безперервне страхування здоров'я)	X2
Страховання «екологічної компоненти» здоров'я на випадок хвороби	X3
Страховання від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	X4
Страховання медичних витрат, пов'язаних з техногенними аваріями	X5
Особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків	X6
Особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)	X7
Страховання життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини	X8
Страховання врожаю с/г культур і багаторічних насаджень державними с/г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с/г підприємствами всіх форм власності	X9
Страховання цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту	X10
Страховання цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної	X11
Страховання цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою	X12
Страховання медичних та інших працівників держ. і комун. закладів охорони здоров'я та держ. наук. установ (крім тих, які працюють в устан. і організ., що фінанс. з держ. бюджету України) на випадок захворюв. на інфекційні хвороби, пов'язаного з викон. ними проф. обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекц. хвороб	X13
Страховання відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації небезпечних відходів	X14
Відшкодування персоналу ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання, а також державних інспекторів безпосередньо на ядерних установках від ризику негативного впливу іонізуючого випромінювання на їхнє здоров'я за рахунок коштів ліцензіатів	X15
Страховання відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів	X16
Страховання ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб	X17
Страховання відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам	X18

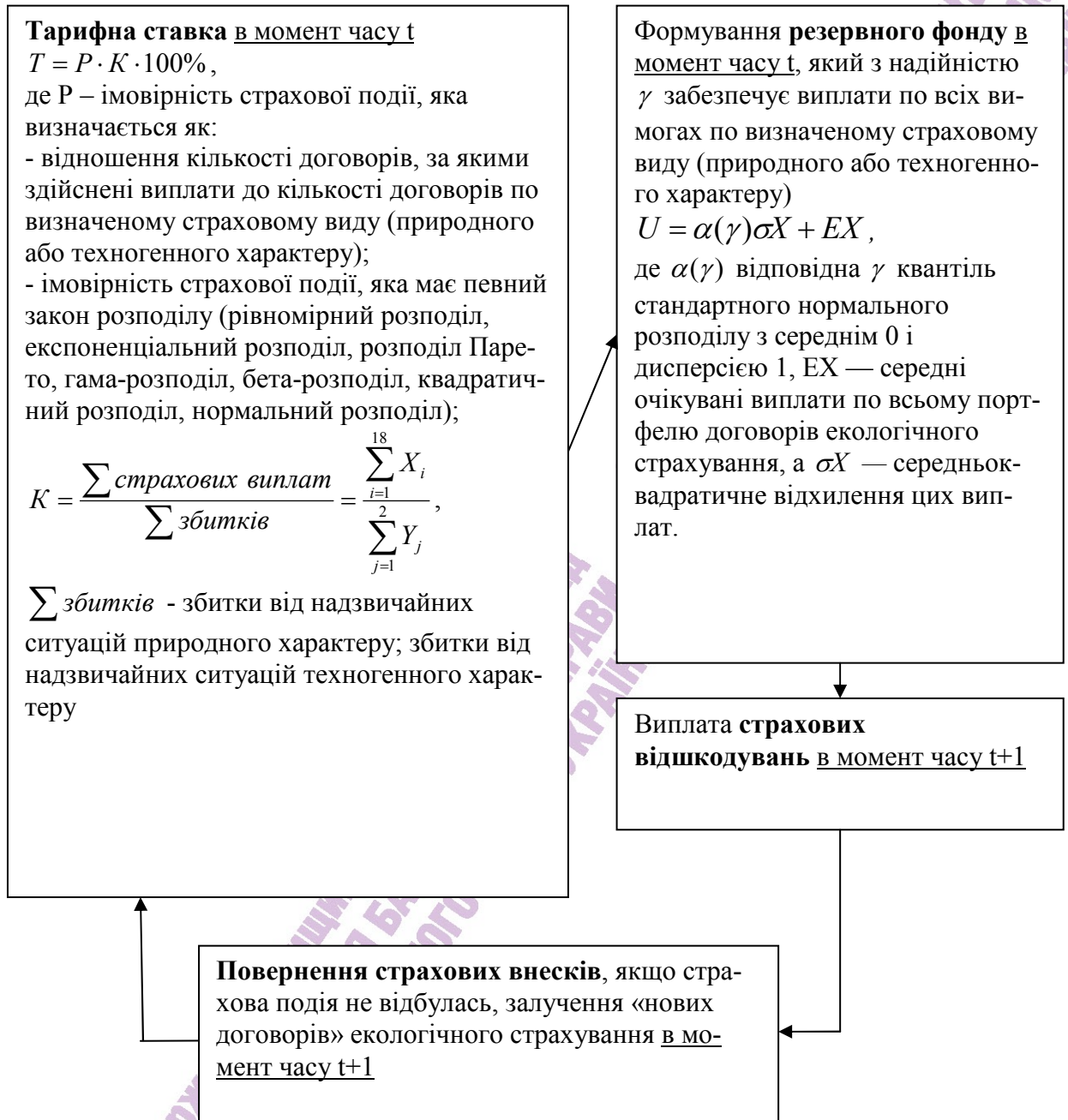

Рис. 5.9. Процедура формування тарифної ставки при екологічному страхуванні

Страхові компанії сплачують 3% від валових премій (валового доходу) за виключенням перестраховання у резидентів, а також 2% з іншого доходу (наприклад, прибуток з депозитів, посередницькі послуги, інвестиційний прибуток, тощо). З прийняттям Податкового кодексу планується ввести ставку податку 25% з прибутку до оподаткування.

Позначимо повернення страхових внесків, якщо певна страхова подія не відбулась через Π_{t+1} , а виплату страхових відшкодувань через B_{t+1} .

У відповідності до вищезазначених позначень отримаємо, що тарифна ставка при екологічному страхуванні формується наступним чином для періоду $t+1$:

$$T_{t+1} = T_t + PH \cdot T_t + (1 - q_t)(U_t - \Pi_{t+1} - B_{t+1} - H_{t+1}) \quad (5.11)$$

де T_{t+1} - брутто-ставка при екологічному страхуванні;

T_t - нетто-ставка при екологічному страхуванні;

PH - ризикова надбавка;

q_t - норма накопичення, тобто частка грошових коштів, що

спрямовуються на формування резервного фонду;

U_t - резервний фонд;

$(1 - q_t)U_t$ - витрати на ведення страхової справи (аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, організаційні, управлінські);

Π_{t+1} - повернення страхових внесків, якщо певна страхова подія не відбулась;

B_{t+1} - виплата страхових відшкодувань;

H_{t+1} - ставка податків при екологічному страхуванні.

Отже, тарифну ставку при екологічному страхуванні можна представити у вигляді лінійної залежності:

$$T_{t+1} = aT_t + b \quad (5.12)$$

де $a = PH + 1$,

$b = (1 - q_t)(U_t - \Pi_{t+1} - B_{t+1})$.

До наведеної формули $T_{t+1} = T_t + PH \cdot T_t + (1 - q_t)(U_t - \Pi_{t+1} - B_{t+1})$ варто включити складову, що характеризує параметр кон'юнктури страхового ринку $r_t, 0 \leq r_t \leq 1$, який виступає еквівалентом рейтингової оцінки, яку пропонуємо визначати як імовірність надійності страхової компанії з використанням формули Байеса.

Враховуючи зазначений параметр $r_t, 0 \leq r_t \leq 1$, тарифна ставка при екологічному страхуванні формується наступним чином для періоду $t+1$:

$$T_{t+1} = r_t T_t + PH \cdot r_t T_t + r_t (1 - q_t) U_t - (P_{t+1} + B_{t+1} + H_{t+1})(1 - q_t) \quad (5.13)$$

де T_{t+1} - брутто-ставка при екологічному страхуванні;

T_t - нетто-ставка при екологічному страхуванні;

PH - ризикова надбавка;

q_t - норма накопичення, тобто частка грошових коштів, що спрямовуються на формування резервного фонду;

U_t - резервний фонд;

$(1 - q_t) U_t$ - витрати на ведення страхової справи (аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, організаційні, управлінські);

P_{t+1} - повернення страхових внесків, якщо певна страхова подія не відбулась;

B_{t+1} - виплата страхових відшкодувань;

H_{t+1} - ставка податків при екологічному страхуванні;

$r_t, 0 \leq r_t \leq 1$ - параметр кон'юнктури страхового ринку, який виступає еквівалентом рейтингової оцінки.

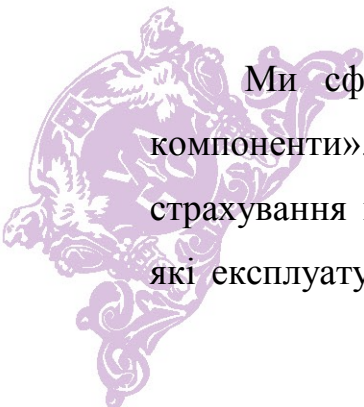
Тарифну ставку при екологічному страхуванні, враховуючи рейтингову оцінку, можна представити у вигляді лінійної залежності:

$$T_{t+1} = aT_t + b \quad (5.14)$$

де $a = r_t(PH + 1)$,

$b = r_t(1 - q_t)U_t - (P_{t+1} + B_{t+1})(1 - q_t)$.

Ми сформулювали розрахунок тарифної ставки для «імовірнісної компоненти». Для розрахунку ризикової надбавки для екологічного страхування промислових, торгових та сільськогосподарських підприємств, які експлуатують небезпечні об'єкти, пропонуємо використовувати таблиці

шкідливих викидів, які в результаті технологічної діяльності здійснює страхувальник. Наприклад, величина економічного збитку, спричинена забрудненням атмосфери за надлишкові викиди шкідливих речовин по підприємствам конкретного регіону або міста, за часи СРСР заносилась у таблицю 5.7.

Таблиця 5.7

Надлишкові викиди шкідливих речовин за певний час

Підприємств о	SO_2	H_2S	CO	NO_x	пи л	CH	Фено л	H_2SO_4	HCN	Бензо л	Бенз- пире н

Пропонуємо для кожного підприємства усі шкідливі викиди, зроблені в атмосферу, землю та повітря заносити в таблицю таким чином:

Таблиця 5.8

Викиди шкідливих речовин за певний час

Підприємство	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	...	x_k

$\{x_i\}, i = 1 \div k$ - викиди промислового підприємства. Якщо для будь-якого $x_i > x_{i\text{крит}}$, будемо вважати, що відбулась техногенна аварія. Критичне значення для кожного показника визначається окремо. За допомогою багатомірної регресії будемо визначати вагові коефіцієнти P_i кожної шкідливої речовини.

$$PH = T_t \left(\sum_{i=1}^k P_i - 1 \right)$$

Фонова компонента при екологічному страхуванні життя передбачає сплату страхової суми у зв'язку із закінченням строку страхування, або коли відбувається означений випадок у договорі страхування в житті страхувальника. Страхування на дожиття до означеної кількості років в зоні забруднення та страхування на випадок смерті у випадку тривалого дії забруднення зовнішнього середовища на реципієнта, страхування на випадок

втрати здоров'я в результаті екологічної аварії. Тарифна ставка на дожиття до означеного числа років у забрудненому районі:

$${}_n E_{xj} = \frac{1}{{}_n a_x} \frac{l_{x+n} v^n}{l_x} S$$

$${}_n A_{xj} = \frac{1}{{}_n a_x} \frac{d_x v + d_{x+1} v^2 + \dots + d_{x+n-1} v^n}{l_x} S$$

$${}_n Z = \frac{1}{{}_n a_x} \frac{q(v + v^2 + \dots + v^n)}{1 + p(v + v^2 + \dots + v^{n-1})} S$$

${}_n E_{xj}$ - річна нетто-ставка по страхуванню на дожиття особи у віці x до n -ї кількості років в територіальній зоні забруднення з умовним навантаженням j ;

${}_n A_{xj}$ - річна нетто-ставка по страхуванню особи у віці x на випадок смерті в n -му році в результаті дії на нього забрудненого навколишнього середовища з умовним навантаженням j ;

${}_n Z$ - річна нетто-ставка по страхуванню особи на випадок втрати ним працездатності в n -му році в результаті екологічної аварії;

l_{x+n} - кількість осіб, які дожили до закінчення строку страхування;

l_x - кількість осіб, які уклали договори страхування у віці x років;

V - коефіцієнт дисконтування;

S - страхова сума;

$d_x, d_{x+1}, \dots, d_{x+n-1}$ - кількість осіб, які вмирають протягом строку страхування;

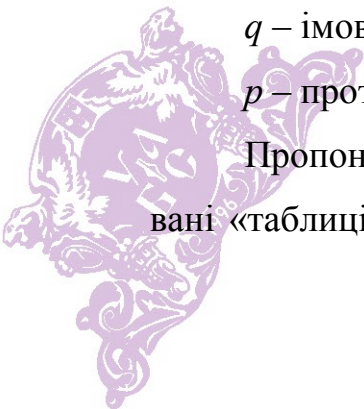
$\frac{1}{{}_n a_x}$ - коефіцієнт розстрочки, який виступає вартістю внесків в розмірі 1

грошової одиниці, що здійснюються протягом визначеного строку в кінці чи на початку кожного страхового року;

q - імовірність виникнення несприятливого випадку впродовж року

p - протилежна імовірність.

Пропонуємо для регіонів з різним забрудненням будувати модифіковані «таблиці смертності». Для чого будемо збирати інформацію на кожній

окремій території. Вважаємо, що поступове забруднення описується множиною $\{y_i\}, i = 1 \div n$:

- y_1 - якість води в центральних водозаборах, колодязях (якість буде означатися хімічними складовими, які визначаються лабораторіями);
- y_2 - якість повітря, яка буде багатомірною функцією хімічних складових, що проводиться екологічними службами;
- y_3 - концентрація промислових підприємств певної території;
- y_4 - площі лісонасадження;
- y_5 - якість продуктів споживчого кошика;
- y_6 - характеристика забруднення землі.

Перелічені статистичні дані будемо заносити в таблицю з рівними часовими інтервалами, оцінювати за допомогою багатомірної моделі на тривалість життя для кожного віку окремо, і будувати модифіковані таблиці смертності для розрахунку річних нетто-ставок.

За деяких обставин екологічний ризик можемо розглядати не як можливість, а як конкретне значення негативного впливу речовин, які застосовуються при виробництві продуктів харчування, ліків, виробництва обладнання, при використанні будівельних матеріалів тощо. Тому пропонуємо розглядати ризик (EP), як суму «імовірнісної» і «фонові» компонент:

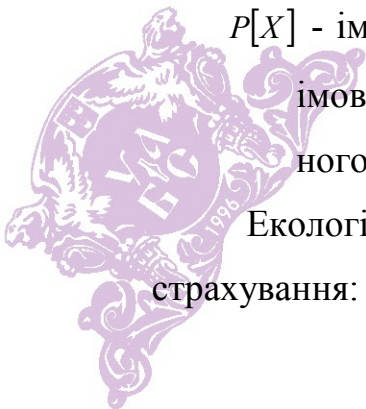
$$EP = P[X] + F[Z], \quad (5.15)$$

де $\{x_i\} \approx \{z_i\}$;

$F[Z]$ - фонові компоненти, яка розраховується як багатомірна модель, яка включає перераховані нижче змінні;

$P[X]$ - імовірнісна компонента. Пропонується розраховувати як добуток імовірності на витрати від настання оговорених факторів екологічного ризику.

Екологічне страхування можна здійснювати по трьом видам договорів страхування:

- ризикове страхування, де страховим випадком буде настання техногенної аварії. Тарифна ставка буде складатися лише з імовірнісної компоненти;
- екологічне страхування життя, яке включає страхування на дожиття до визначеного числа років в зоні забруднення та страхування на випадок смерті в результаті тривалої дії забрудненого середовища, або страхування на випадок втрати здоров'я в результаті екологічної аварії. Тарифна ставка буде складатися тільки з фонові компоненти;
- змішане страхування, при якому страховий випадок буде об'єднувати ризики настання аварій та фонового забруднення. Тарифна ставка буде комбінацією імовірнісної та фонові компоненти.

Розглянемо методику визначення імовірності страхової події в момент часу t яка має певний закон розподілу:

- рівномірний розподіл - випадкова величина Y має рівномірний розподіл на відрізку $[a, b]$, якщо її щільність постійна на цьому відрізку і дорівнює нулю поза ним:

$$f_Y(x) = \begin{cases} \frac{1}{b-a}, & x \in [a, b] \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases} \quad (5.16)$$

середні втрати і дисперсія рівні відповідно оцінюються як:

$$\begin{aligned} EY &= \frac{b-a}{2} \\ \text{Var}Y &= \frac{(b-a)^2}{12} \end{aligned} \quad (5.17)$$

- експоненціальний розподіл - випадкова величина має експоненціальний розподіл з параметром $\lambda > 0$, якщо її щільність має вигляд:

$$f_Y(x) = \lambda e^{-\lambda x}, x > 0 \quad (5.18)$$

середнє значення і дисперсія відповідно

$$\begin{aligned} EY &= \frac{1}{\lambda} \\ \text{Var}Y &= \frac{1}{\lambda^2} \end{aligned} \quad (5.19)$$

- розподіл Парето - випадкова величина Y має розподіл Парето з параметрами $\lambda > 0$ і $\alpha > 0$, якщо її щільність задана як

$$f_Y(x) = \frac{\alpha}{\lambda} \left(\frac{\lambda}{\lambda + x} \right)^{\alpha+1}, x > 0 \quad (5.20)$$

середнє значення

$$EY = \int_0^{\infty} x \cdot \frac{\alpha}{\lambda} \left(\frac{\lambda}{\lambda + x} \right)^{\alpha+1} dx = \frac{\lambda}{\alpha - 1} \quad (5.21)$$

вираз для дисперсії

$$VarY = EY^2 - (EY)^2 = \frac{\alpha \lambda^2}{(\alpha - 1)^2 (\alpha - 2)} \quad (5.22)$$

- гама-розподіл - випадкова величина Y має гама-розподіл з параметрами $\lambda > 0$ і $\alpha > 0$, якщо:

$$f_Y(x) = \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \lambda^\alpha x^{\alpha-1} e^{-\lambda x}, x \geq 0 \quad (5.23)$$

де Γ — гамма-функція, $\Gamma(x) = \int_0^{\infty} t^{x-1} e^{-t} dt$,

середнє значення та дисперсія для випадкової величини, що має гама-розподіл:

$$\begin{aligned} EY &= \frac{\alpha}{\lambda} \\ VarY &= \frac{\alpha}{\lambda^2} \end{aligned} \quad (5.24)$$

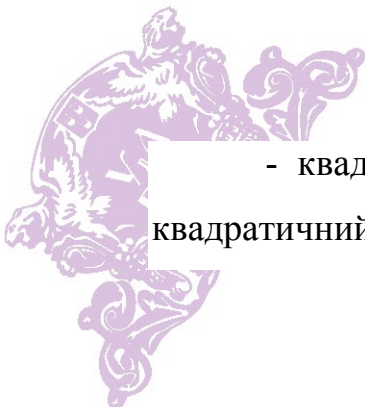
- бета-розподіл - безперервна випадкова величина Y має бета-розподіл імовірності, якщо її щільність імовірності задані як

$$F_Y(x) = P(Y \leq x) = \frac{\Gamma(\alpha + \beta)}{\Gamma(\alpha) + \Gamma(\beta)} \int_0^x t^{\alpha-1} (1-t)^{\beta-1} dt, 0 \leq x \leq 1 \quad (5.25)$$

середнє значення і дисперсія рівні, відповідно,

$$\begin{aligned} EY &= \frac{\alpha}{\alpha + \beta} \\ VarY &= \frac{\alpha\beta}{(\alpha + \beta)^2 (\alpha + \beta + 1)} \end{aligned} \quad (5.26)$$

- квадратичний розподіл - безперервна випадкова величина Y має квадратичний розподіл імовірності, якщо її щільність імовірності задана як

$$f_Y(x) = ax^2 + bx + c \quad (5.27)$$

з коефіцієнтами a, b і c з такими, що $f_Y(x) > 0$ для $0 \leq x \leq 1$ і $\int f_Y(x) dx = 1$. Середнє значення і дисперсія для випадкової величини, що має квадратичний розподіл імовірності, рівні відповідно

$$\begin{aligned} EY &= \frac{a}{15} + \frac{b}{8} + \frac{c}{4} \\ \text{Var}Y &= \frac{a}{18} + \frac{b}{10} + \frac{c}{4} \end{aligned} \quad (5.28)$$

- нормальний розподіл - випадкова величина Y має нормальний розподіл, якщо

$$f_Y(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi D}} e^{-(x-A)/2D} \quad (5.29)$$

де F – стандартна нормальна функція розподілу;
середнє значення $EY = A$, а дисперсія $\text{Var}Y = D$.

Розглянемо послідовність визначення **фонду відшкодувань** в момент часу t , який з надійністю γ забезпечує виплати по всіх вимогах по визначеному страховому виду (природного або техногенного характеру). Виконання страховою компанією своїх зобов'язань по вимогах про виплату з надійністю γ формально можна записати як

$$P(U - X \geq 0) = \gamma \quad (5.30)$$

де $X = \sum_{j=1}^n X_j$ - сумарні виплати по j договорам екологічного страхування;

γ - рівень надійності виконання зобов'язань страхової компанії по виплатах;

U - розмір резервного фонду з надійністю γ забезпечує виплати по всіх вимогах для даного портфеля.

Тоді, якщо число договорів в портфелі велике, то можна застосувати центральну граничну теорему для оцінки U

$$P(X \leq U) = P\left(\frac{X - EX}{\sigma X} \leq \frac{U - EX}{\sigma X}\right) \rightarrow \int_{-\infty}^{\alpha(\gamma)} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-x^2/2} dx = \gamma \quad (5.31)$$

де $\alpha(\gamma)$ відповідна γ квантіль стандартного нормального розподілу з середнім 0 і дисперсією 1, EX - середні очікувані виплати по всьому портфелю договорів, а σX - середньоквадратичне відхилення цих виплат. Розрахуємо числові характеристики сумарних виплат

$$EX = nq \int_{-\infty}^{+\infty} t dF_{Y_1}(t) \quad (5.32)$$

$$VarX = nq(1-q) \cdot \left(\int_{-\infty}^{+\infty} t dF_{Y_1}(t) \right)^2 + nq \cdot \left(\int_{-\infty}^{+\infty} t^2 dF_{Y_1}(t) - \left(\int_{-\infty}^{+\infty} t dF_{Y_1}(t) \right)^2 \right) \quad (5.33)$$

$$\sigma X = \sqrt{VarX} \quad (5.34)$$

І, отже, необхідний для покриття відшкодувань резервний фонд можна поррахувати як

$$\frac{U - EX}{\sigma X} = \alpha(\gamma) \Rightarrow U = \alpha(\gamma)\sigma X + EX \quad (5.35)$$

Нехай $Y=Y_1+Y_2$. Тоді залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та збитків від надзвичайних ситуацій техногенного характеру в залежності від складових X за період з 2005 по 3 кв. 2008 р., будуть мати вигляд

$$\begin{aligned} y &= 2798.722 + 0.0309x_1 - 0.0010x_2 - 0.1100x_7 \\ y &= -4998.74 + 0.1046x_3 - 0.0023x_4 - 0.0247x_5 \\ y &= -9863.1 + 50.0739x_6 + 107.1938x_8 - 51.7227x_{14} \\ y &= 2643.97 + 0.4656x_9 - 0.0044x_{10} - 0.0638x_{11} \\ y &= 5971.32 - 0.0277x_{10} - 0.0633x_{11} - 0.0393x_{16} \end{aligned} \quad (5.36)$$

Таблиця 5.9

Залежність збитків від страхових виплат

Період	y	x ₁	x ₂	x ₇
3 кв. 2008	2688	357417,3	515092,7	54955,96
2007	826	330722,4	485125,4	67082,84
2006	430	211884,4	362327,6	48382,13
2005	310	151414,4	254935,4	42167,15

На основі даних табл. 5.9 побудована модель залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру від страхування від нещасних випадків; медичного – екологічного страхування (безперервного страхування здоров'я), особистого страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)

$$y = 2798.722 + 0.0309x_1 - 0.0010x_2 - 0.1100x_7.$$

Таблиця 5.10

Статистичні показники характеристики залежності збитків від страхових виплат

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	2798,722	0	65535	2798,722	2798,722
x1	0,030881	0	65535	0,030881	0,030881
x2	-0,0099	0	65535	-0,0099	-0,0099
x7	-0,11004	0	65535	-0,11004	-0,11004

Таблиця 5.11

Залежність збитків від страхових виплат

Період	y	x3	x4	x5
3 кв. 2008	2688	133519,8	1618872	106679,5
2007	826	116534,9	1851573	88861,77
2006	430	98175,7	1589783	50992,23
2005	310	83962,48	1215783	29767,58

На основі даних табл. 5.11 побудована модель залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру від страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування медичних витрат, пов'язаних з техногенними аваріями

$$y = -4998.74 + 0.1046x_3 - 0.0023x_4 - 0.0247x_5.$$

Таблиця 5.12

Статистичні показники характеристики залежності збитків від страхових виплат

<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна</i>	<i>t-статистика</i>	<i>Нижні</i>	<i>Верхні</i>
--------------------	-------------------	---------------------	--------------	---------------

		<i>похибка</i>		95%	95%
Y-перетин	-4998,74	0	65535	-4998,74	-4998,74
x3	0,104625	0	65535	0,104625	0,104625
x4	-0,00225	0	65535	-0,00225	-0,00225
x5	-0,02468	0	65535	-0,02468	-0,02468

Таблиця 5.13

Залежність збитків від страхових виплат

Період	y	x6	x8	x14
3 кв. 2008	2688	55,3	125,9	71,8
2007	826	57,2	129,5	117,1
2006	430	65,1	125,3	123,7
2005	310	97,6	126,9	160,8

На основі даних табл. 5.13 побудована модель залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру від особистого страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Держбюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини; страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів

$$y = -9863,1 + 50,0739x_6 + 107,1938x_8 - 51,7227x_{14}.$$

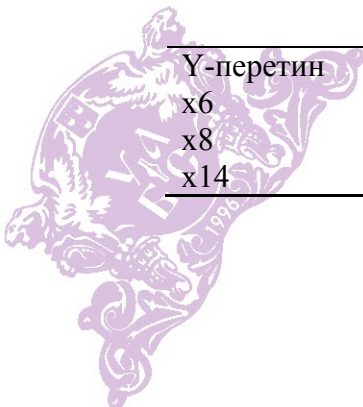
Таблиця 5.14

Статистичні показники характеристики залежності збитків від страхових виплат

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	-9863,1	0	65535	-9863,1	-9863,1
x6	50,07391	0	65535	50,07391	50,07391
x8	107,1938	0	65535	107,1938	107,1938
x14	-51,7227	0	65535	-51,7227	-51,7227

Таблиця 5.15

Залежність збитків від страхових виплат

Період	y	x9	x10	x11
3 кв. 2008	2688	4852,15	46619,59	31470,75
2007	826	1796,23	41282,76	38726,71
2006	430	3455,9	11542,6	59114,19
2005	310	2041,2	35102,48	49031,86

На основі даних таблиці 5.15 побудована модель залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру від страхування врожаю с/г культур і багаторічних насаджень державними с/г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с/г підприємствами всіх форм власності; страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру

$$y = 2643.97 + 0.4656x9 - 0.0044x10 - 0.0638x11.$$

Таблиця 5.16

Статистичні показники характеристики залежності збитків від страхових виплат

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	2643,965	0	65535	2643,965	2643,965
x9	0,465572	0	65535	0,465572	0,465572
x10	-0,00444	0	65535	-0,00444	-0,00444
x11	-0,0638	0	65535	-0,0638	-0,0638

Таблиця 5.17

Залежність збитків від страхових виплат

Період	y	x10	x11	x16
3 кв. 2008	2688	46619,59	31470,75	0
2007	826	41282,76	38726,71	39459,55
2006	430	11542,6	59114,19	37626,98
2005	310	35102,48	49031,86	40336,14

На основі даних таблиці 5.17 побудована модель залежності збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру від страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів

$$y = 5971.32 - 0.0277x_{10} - 0.0633x_{11} - 0.0393x_{16}.$$

Таблиця 15.18

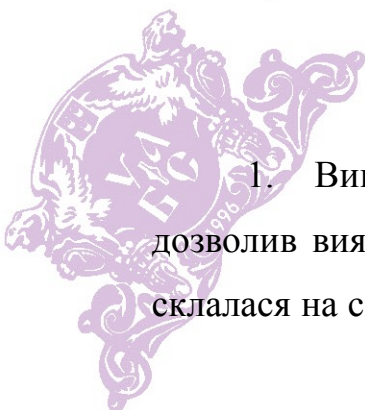
Статистичні показники характеристики залежності збитків від страхових виплат

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	5971,321	0	65535	5971,321	5971,321
x ₁₀	-0,02768	0	65535	-0,02768	-0,02768
x ₁₁	-0,06333	0	65535	-0,06333	-0,06333
x ₁₆	-0,03929	0	65535	-0,03929	-0,03929

Усі побудовані рівняння є адекватними, про що свідчить значення критерію Фішера. Їх параметри є статистично значимими, оскільки фактичні значення критерію Стьюдента перевищують критичні. З імовірністю 95% стандартна похибка для всіх знайдених коефіцієнтів рівняння регресії приймає нульові значення, що свідчить про статистичну значимість коефіцієнтів.

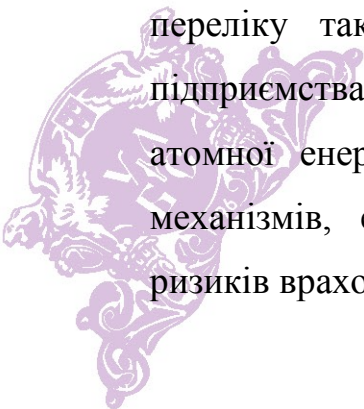
Висновки до розділу 5

1. Вивчення практичного досвіду функціонування страховиків дозволив виявити наступні недоліки системи екологічного страхування, що склалася на сьогоднішній день в Україні: 1) відсутність реального страхового

захисту об'єктів навколишнього природного середовища (сьогодні він має виключно декларативний характер); 2) перелік ризиків, що покриваються видами обов'язкового страхування, які можна вважати екологічними, достатньо обмежений, а добровільне екологічне страхування в Україні не розвинуте; 3) обмеження кола суб'єктів господарювання, залучених до формування страхових фондів, призначених для покриття збитку, нанесеного навколишньому природному середовищу; 4) застосування винятково судових форм визначення розміру збитку навколишньому природному середовищу, що підлягає відшкодуванню в рамках страхових правовідносин, що ускладнює процедуру відшкодування збитку; 5) відсутність системи цільового використання на природоохоронні заходи коштів із резервів попереджувальних заходів, сформованих страховими організаціями зі страхових премій, отриманих в рамках екологічного страхування, оскільки страхові премії, виплачувані страхувальниками в рамках існуючої на сьогоднішній день системи екологічного страхування, не відокремлюються із загальної величини страхових премій, сплачуваних страхувальниками за всіма договорами обов'язкового страхування своєї відповідальності.

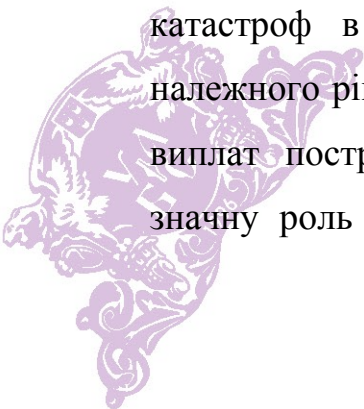
2. Дослідження практики впровадження екологічного страхування в Україні, дозволяє зробити висновок про наявність ознак добровільного та обов'язкового екологічного страхування. Сьогодні у рамках добровільного «екологічного страхування» страхові компанії пропонують страховий захист цивільної (майнової) відповідальності за збиток, нанесений третім особам у результаті неочікуваного і несвідомого забруднення довкілля. Обов'язкове «екологічне страхування», що не передбачено законодавством України частково здійснюється шляхом включення ризиків екологічного характеру до переліку таких видів страхування від яких обов'язково страхуються підприємства, що становлять підвищену небезпеку (через використання атомної енергії, вибухових і токсичних речовин, транспортних засобів, механізмів, електроенергії високої напруги). Певна частка екологічних ризиків враховується опосередковано при страхуванні майна, здоров'я, життя

та ін. і не є предметом автономного страхування. Визначено, що страхування екологічних ризиків на вітчизняному страховому ринку носить фрагментарний і епізодичний характер, його розвиток є доволі перспективним для страховиків але неможливим без державної підтримки.

3. Важливим фінансовим інструментом для страхових компаній, соціально важливим фактором розвитку суспільства в державі, та необхідним фактором розвитку економіки в цілому є перестраховання. На основі систематизації існуючих понять перестраховання запропоновано наступне визначення: перестраховання – це самостійний вид фінансової діяльності пов'язаний з процесом передачі ризику виконання визначеної частини зобов'язань прямим страховиком (цедентом, перестраховальником) іншому страховику (перестраховику, цесіонеру) або подальшої передачі ризику перестраховиком (ретроцедент) іншому страховику (ретроцесіонеру) з метою забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності прямого страховика, розширення фінансових можливостей та стабілізації портфелю учасників перестраховання, збору та обробки інформації для вирішення міжнародних проблем страхової діяльності.

4. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про те, що протягом періоду 2005 р. – 3 кв. 2008 р. валові надходження страхових премій видів страхування, які можна віднести до екологічного страхування, складають в загальних валових преміях незначну частку, що в черговий раз свідчить про відсутність екологічного страхування в Україні. Дослідження стану розвитку ринку перестраховання екологічних ризиків дало можливість автору довести, що страхування та перестраховання екологічних ризиків зменшує навантаження на бюджет держави, оскільки збитків від екологічних катастроф в більшій мірі відшкодовується з бюджету. При побудові належного рівня страхового нагляду за перестраховою діяльністю швидкість виплат постраждалим суттєво прискорюється. Зазначено, що в Україні значну роль в перестрахованні екологічних ризиків відіграє Український

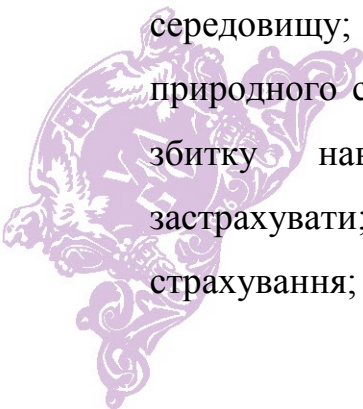

ядерний страховий пул, який приймає участь у перестрахованні закордонних ядерних ризиків.

5. Всі проблеми розвитку екологічного страхування в Україні можна поділити на три групи: по-перше, проблеми, пов'язані із сучасним станом та перспективами вдосконалення нормативно-правової і методичної бази екологічного страхування та інструментарію екологічної політики в Україні, по-друге, проблеми, пов'язані із сучасним станом та перспективами розвитку страхового ринку в Україні, по-третє, проблеми, пов'язані із характером економічного розвитку України.

6. На основі проведеного аналізу доведено, що сьогодні не сформовано нормативно-правове забезпечення системи екологічного страхування. Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність більшості екологічно небезпечних суб'єктів господарювання, не передбачають надання гарантій на випадок нанесення шкоди природному середовищу. Окремі нормативно-правові акти містять положення про використання страхування для відшкодування шкоди навколишньому природному середовищу, але в цих документах відсутні механізми реалізації зазначених положень. Жоден із діючих нормативно-правових актів не забезпечує правове регулювання в обсязі, достатньому для практичного впровадження екологічного страхування.

7. Вдосконалення нормативно-правової та методичної баз екологічного страхування у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища є можливим лише за наявності сучасної методичної бази. Такі методичні документи повинні включати: 1) прийнятні для сфери екологічного страхування методики оцінки збитку, нанесеного природному середовищу; 2) перелік видів діяльності, що становлять небезпеку для природного середовища, при здійсненні яких відповідальність за нанесення збитку навколишньому природному середовищу рекомендується застрахувати; 3) правила страхування саме для сфери екологічного страхування; 4) порядок створення і використання резервів страхових

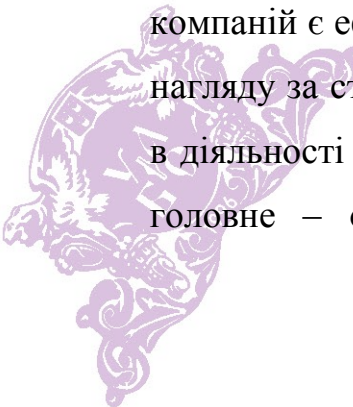

компаній на превентивні природоохоронні заходи 5) договір про план превентивних природоохоронних заходів страховика і страхувальника.

8. На основі систематизації підходів щодо визначення та класифікації рейтингів страхових організацій запропоновано авторську класифікацію, згідно якої рейтинги страхових організацій доцільно розглядати за наступними ознаками: сфери діяльності (сфера “life”, “non-life”, та сфера перестраховування; в залежності від органів, що визначають рейтинги (рейтинги, які визначаються наглядовими органами, спеціалізованими рейтинговими агентствами, та які визначаються самою страховою компанією при співпраці з іншими страховими організаціями у питаннях перестраховування).

9. Виходячи з того, що при взаємодії страхових компаній зі страховиками та перестраховиками важливого значення набуває прогнозування ймовірності виконання своїх зобов'язань учасниками страхового ринку по договорам страхування розроблено методику визначення рейтингової оцінки на основі використання формули Байєса як ймовірності виконання страховою компанією показників, що характеризують її стійкість. В результаті застосування даної методики визначається комплексний показник рейтингової оцінки, що відображає стійкість страхової компанії, і розрахунку на основі такої інформації ймовірності стійкості (надійності), що є найбільш інформативним загальним показником рейтингової оцінки.

10. У роботі на основі застосування даної методики для побудови рейтингу за даними 115 страхових компаній доведено, що використання байєсівського аналізу для визначення надійності (стійкості) страхових компаній є ефективним економіко-математичним методом підвищення якості нагляду за страховим ринком України, дозволяє виявити приховані недоліки в діяльності страхових компаній, провести групування за рівнем стійкості, а головне – отримати числові характеристики рівня стійкості страхових

компаній на відміну від традиційних методів, які дають лише описову характеристику.

11. Доведено, що розробка страхових тарифів при екологічному страхуванні може бути стимулюючим фактором раціонального природокористування. У роботі запропоновано процедуру розрахування тарифних ставок у екологічному страхуванні для фонові і імовірнісної компонент, запропоновано послідовність визначення фонду відшкодувань по страхуванню екологічних ризиків, побудовано залежності страхування різних видів ризиків від потенційних збитків у результаті реалізації даних ризиків.

Результати дослідження, що викладено у даному розділі, найшли відображення у публікаціях автора [174, 300-309].

РОЗДІЛ 6

РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

6.1. Реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з програмами Solvency I та Solvency II

Страховий ринок України є найбільш потужним сектором, що охоплює діяльність небанківських фінансових установ в Україні. Даний сегмент ринку постійно нарощує свої фінансові можливості, здійснюючи таким чином суттєвий вплив не тільки на економічну, комерційну та інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання, але й на соціально-економічний розвиток держави цілком. Виходячи з високого рівня впливу страхового ринку на соціально-економічні відносини в суспільстві, а також з

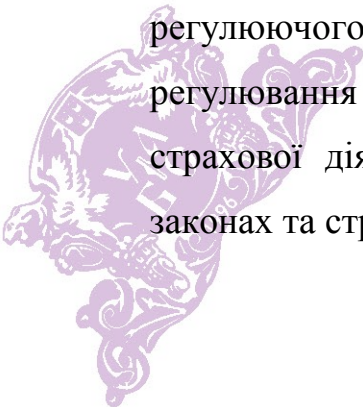
урахуванням негативних наслідків для реалізації концепції сталого розвитку, які можуть бути спричинені недобросовісною діяльністю страхових компаній, особливої актуальності сьогодні набуває **формалізація та ефективна реалізація напрямків регулювання страхового ринку в контексті сталого розвитку.**

Таке регулювання, на наш погляд, найбільш продуктивно може бути здійснено або шляхом формування відповідного **нормативно-законодавчого поля для діяльності страхових компаній у сфері охорони довкілля** (ця проблематика буде досліджена нами у підрозділі 6.3 даної дисертаційної роботи), або шляхом **реформування організаційних механізмів здійснення регулюючого впливу на страховий ринок** України з урахуванням основних принципів переходу до концепції сталого розвитку (ця проблематика буде досліджена нами нижче та у підрозділі 6.2 даної дисертаційної роботи).

В економічній літературі традиційно виділяють **три типи організації державного регулювання страхового ринку:**

– **ліберальний тип** (Великобританія). Відповідно до такого підходу страхування хоч і підлягає ліцензуванню, але страховий нагляд є відносно слабким. Закон в країнах з ліберальним типом організації державного регулювання страхового ринку не є єдиним джерелом права, оскільки значну роль відіграє судовий прецедент. Законодавство визначає коло загальних умов страхової діяльності без детальної регламентації; основна увага зосереджена на контролі платоспроможності та фінансової звітності страхових компаній;

– **авторитарний тип** (Німеччина). Відповідно до такого підходу діяльність на страховому ринку постійно підлягає контролю з боку регулюючого органу. В країнах з авторитарним типом організації державного регулювання страхового ринку має місце жорстка законодавча регламентація страхової діяльності та діє принцип верховенства права, закріпленого в законах та страхових кодексах;

– *змішаний тип* (Франція). Такий підхід до організації державного регулювання страхового ринку характеризується збалансованістю підходів до регулювання страхової діяльності, тобто органічним поєднанням достатнім рівнем свободи на страховому ринку – з одного боку, та наявністю відповідного державного регулювання – з іншого.

В Україні регулювання страхового ринку здійснюється на протязі досить незначного проміжку часу, що не дозволяє однозначно ідентифікувати його організаційний тип відповідно до наведеної вище класифікації.

Саме тому певний інтерес становить *дослідження хронології розвитку державного регулювання ринку страхових послуг в Україні*. В радянські часи проблеми державного нагляду не існувало взагалі, оскільки на ринку працювала тільки єдина державна страхова компанія. Після набуття України статусу незалежної держави, початку формування ринкових відносин в нашій державі відбулося і становлення страхового ринку, тобто при появі на ринку комерційних страхових компаній виникла потреба у регламентації їх діяльності з боку держави.

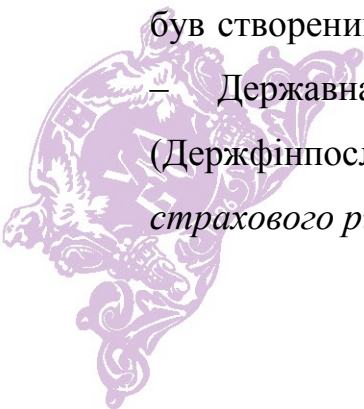
Перший етап розвитку страхового ринку в Україні (з 1991 по 1993 рр.) характеризувався відсутністю законодавчої бази та державного контролю, які б регламентували страхові відносини. В цей час на ринку діяло близько 800 страхових компаній, діяльність яких регулювалася тільки законами «Про підприємництво» і «Про господарські товариства». Чітко не були встановлені вимоги до розміру статутного капіталу, ліцензування діяльності, рівня платоспроможності та вимог стосовно активів страховиків.

Другий етап розвитку страхового ринку в Україні (з 1993 по 1996 рр.) ознаменувався прийняттям у травні 1993 року Декрету «Про страхування», розробленого Кабінетом Міністрів України. Даний нормативно-правовий документ став першоосновою для подальшого розвитку ринку страхування в Україні. В ньому вперше зазначалися вимоги стосовно статутного капіталу у розмірі 5 млн. дол. США., необхідність ліцензування та умови надання

страхових послуг. В результаті кількість страхових компаній на ринку зменшилася до 500 одиниць. Крім того, в цей період було створено єдиний орган державної виконавчої влади, що здійснював страховий нагляд – Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд), який був центральним органом державної виконавчої влади та знаходився у підпорядкуванні Кабінету Міністрів України.

Третій етап розвитку страхового ринку в Україні (з 1996 по 2002 рр.) відзначився прийняттям у березні 1996 року Закону України «Про страхування», який встановлював нові вимоги стосовно діяльності страхових компаній, зокрема: величина статутного капіталу не менше 100 тис. ЕКЮ для резидентів і 500 тис. ЕКЮ для нерезидентів; поділ компаній на ризикові та лайфові; доцільність актуарних розрахунків тарифних ставок; нові вимоги до забезпечення платоспроможності і формування страхових резервів компанії; визначення вимог стосовно складання договору страхування; розширення повноважень органу державного регулювання страхової діяльності [277]. У процесі адміністративної реформи Указом Президента України «Про зміни в структурі центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 року повноваження Укрстрахнагляду перейшли до Міністерства фінансів України, в складі департаменту фінансових установ та ринків якого було створено управління страхової діяльності, яке діяло вже на основі розділу IV «Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні» Закону України «Про страхування».

Реалії розвитку ринку страхування довели неефективність існуючої системи страхового нагляду і некомпетентність управлінь та комітетів при різних міністерствах, в наслідок чого в 2002 році указом Президента України був створений центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг). Саме з цього періоду і почався *четвертий етап у розвитку страхового ринку в Україні.*

Таким чином, як довело проведенне нами дослідження, в окремі періоди функцію нагляду здійснювали три різні державні установи. Виходячи з цього, можна умовно виокремити три основні етапи у розвитку органів державного нагляду за страховою галуззю в Україні, які представлені в табл. 6.1.

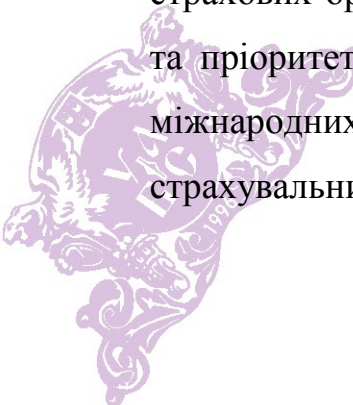
Таблиця 6.1

Еволюція органів страхового нагляду в Україні

Дата утворення	Орган нагляду	Орган підпорядкування
17 вересня 1993 р.	Держкомітет у справах нагляду за страховою діяльністю - Укрстрахнагляд	Кабінет Міністрів України
15 грудня 1999 р.	Управління страхової діяльності в складі департаменту фінансових установ та ринків	Міністерство фінансів України
12 грудня 2002 р.	Департамент страхового нагляду в складі державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України	Президент України

Загальна мета нагляду за страховою діяльністю полягає в підтриманні функціонування ефективних, неупереджених, безпечних і стабільних страхових ринків в інтересах і з метою захисту страхувальників. Тобто страховий нагляд повинен забезпечити збалансування інтересів учасників страхових відносин: держави, страховика, страхувальника, страхових посередників.

В сучасних умовах економічного розвитку процеси **взаємодії українського страхового ринку з європейським страховим ринком** відбуваються досить динамічно. Останнім часом компанії з іноземним капіталом активно виходять на внутрішній страховий ринок України. В свою чергу, українські страхові компанії перестраховують ризики в міжнародних страхових організаціях, що обумовлює необхідність реформування стратегії та пріоритетів розвитку українського страхового ринку у відповідності до міжнародних вимог, спрямованих на зниження ризику як страховиків так і страхувальників.

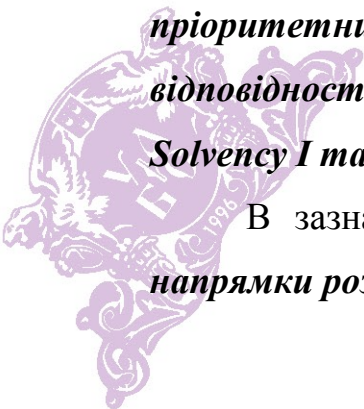
Сьогодні в країнах Європейського товариства відбувається процес реформування системи регулювання та контролю за страховими компаніями, що базується на дотриманні ними контрольних рівнів платоспроможності. Він розпочався в 2002 році, коли Першою директивою по платоспроможності страхових компаній по страхуванню життя «*Solvency I Life Directive*» та Першою директивою по платоспроможності страхових компаній по страхуванню інших видів страхування «*Solvency I Non-Life Directive*» були внесені зміни в директиви по страхуванню, що визначають правила розрахунку маржі платоспроможності. Зазначені директиви лягли в основу першого етапу перегляду Європейської системи регулювання діяльності страхових компаній.

Наразі триває другий етап реформування системи регулювання та контролю за страховими компаніями, в рамках якого розробляється Друга директива по платоспроможності страхових компаній *Solvency II*, яку розроблено з врахуванням досвіду страхових компаній США, Канади, та Австралії.

З огляду на те, що страховий ринок України поступово входить в процес інтеграції з Європейським страховим ринком, вітчизняним страховим компаніям необхідно буде також дотримуватись вимог щодо їх платоспроможності та зниження ризику їх діяльності. Сьогодні в межах існуючих наукових робіт вітчизняних вчених недослідженими залишилися питання розвитку страхового ринку України з урахуванням пріоритетів Європейського страхового ринку для формування єдиного стабільного страхового ринку та реалізації механізму перерозподілу ризиків.

Метою державного регулювання в даному контексті є формування пріоритетних напрямків розвитку страхового ринку України у відповідності з програмами розвитку європейського страхового ринку Solvency I та Solvency II.

В зазначених документах було сформовано наступні ***пріоритетні напрямки розвитку страхових компаній та страхового ринку:***

- встановлення контрольних рівнів платоспроможності для страхових компаній і їх об'єднань;
- розробка єдиної системи оцінки ризиків у страховій діяльності;
- організація ризик-менеджменту для формування взаємодії страховиків;
- створення механізму взаємодії з наглядовими органами та надання наглядовим органам повноважень регулятора при взаємодії страхувальника і страховика;
- формування вимог до актуарних методик, звітності актуаріїв, «стрес-тестування».

На нашу думку, *досліджуючи проблему державного регулювання страхового ринку України, треба розглядати її на трьох рівнях:*

- на рівні регіональних страхових ринків;
- на рівні внутрішнього національного страхового ринку;
- з урахуванням впливу зовнішніх страхових ринків.

Коли мова йде про перспективи розвитку кожного з вказаних ринків, то з урахуванням програм Solvency I та Solvency II вони в обов'язковому порядку повинні орієнтуватись на перераховані вище пріоритетні напрямки, що представлено нами на рис. 6.1.

Вітчизняний ринок страхування в регіональному розрізі має неоднорідну структуру. На 18.02.2008 року з 481 компаній в Києві було зареєстровано 332, у Дніпропетровській області - 26, у Донецькій і Харківській - по 24 компанії. За останній рік в Києві зареєстровано 80 страхових компаній. Аналіз рейтингу страхових компаній, проведений у роботі [298], говорить про специфічний розподіл їхньої економічної активності.

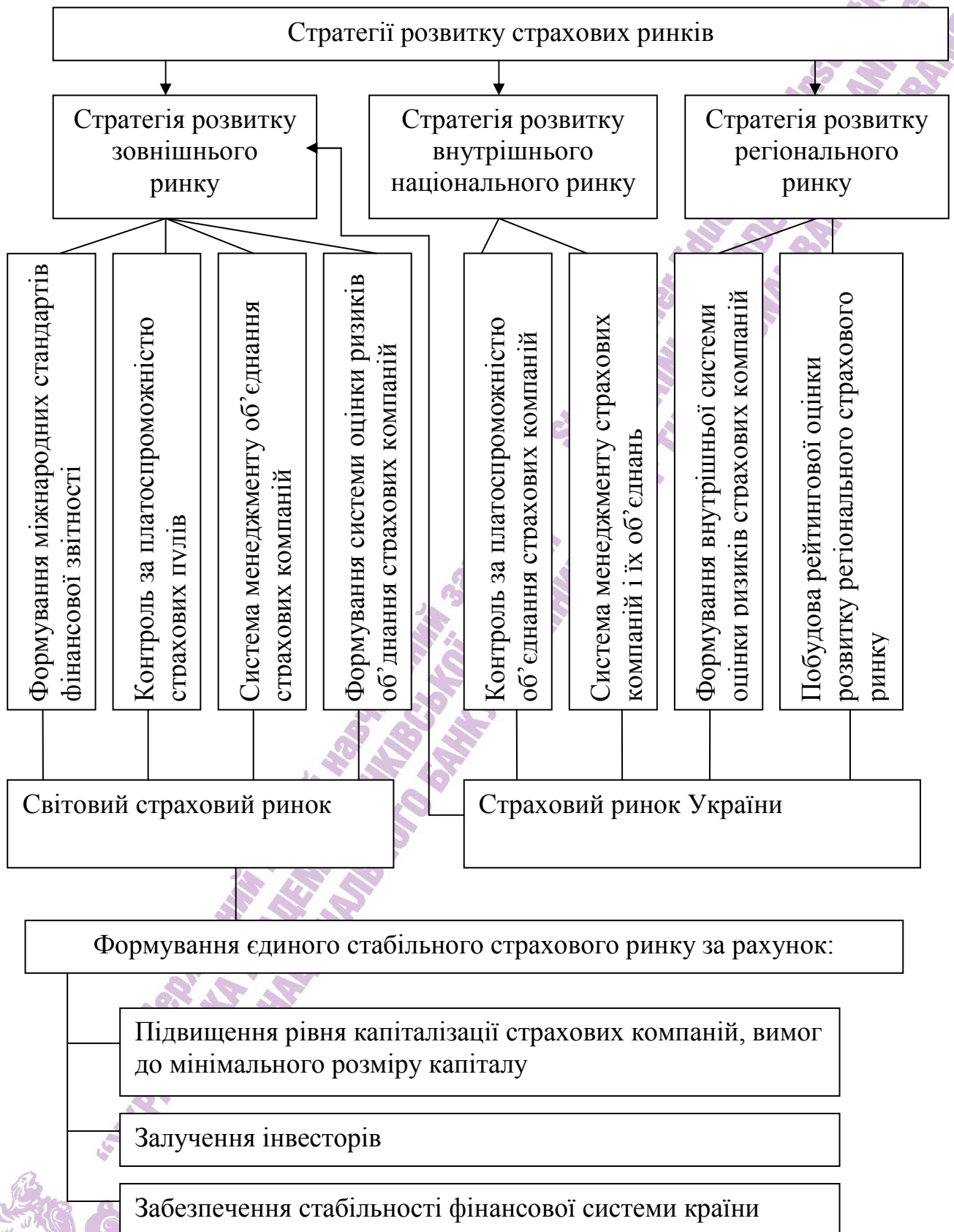
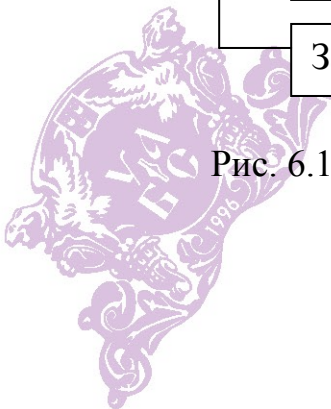

Рис. 6.1. Процес формування страхових ринків з урахуванням програм Solvency I та Solvency II

При формуванні стратегії розвитку внутрішнього національного страхового ринку слід враховувати формування системи оцінки ризиків до об'єднання страхових компаній, контроль за платоспроможністю страхових компаній, систему менеджменту страхових компаній, необхідність об'єднання страхових компаній в пули. Оцінка ризиків повинна передбачати об'єднання їх в однорідні групи для здійснення пропорційного перестраховування у факультативних договорах, або перестраховування ризиків, об'єднаних в одному договорі (по акційним договорам), або передачі ризиків.

Цілком логічно реалізовувати стратегію розвитку зовнішнього ринку, враховуючи європейські тенденції розвитку. На основі аналізу програми розвитку страхових ринків, нами було виділено наступні **три основні положення щодо формування рівня платоспроможності страхової компанії**:

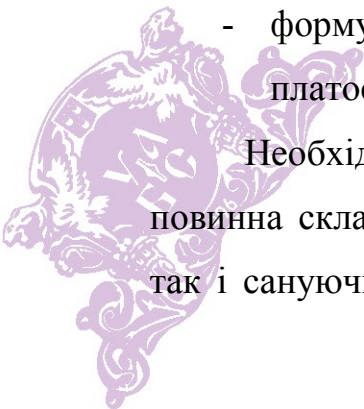
- чутливість до ризику;
- контрольний рівень платоспроможності;
- спеціальне обговорення мінімального рівня капіталу.

Слід виділити **ключові фактори, які повинні бути враховані при встановленні рівня платоспроможності та можливі дії нагляду у випадку порушення контрольного рівня платоспроможності**.

Формування наглядової діяльності по відношенню до страховика необхідно для того, щоб уберегти страхувальників від можливих збитків. Для цього треба:

- встановлювати мінімальний рівень капіталу страховика;
- виділяти контрольний рівень платоспроможності для попереджувальних наглядових дій;
- формувати індикатори для визначення контрольних рівнів платоспроможності.

Необхідно зазначити, що система контролю за страховими компаніями повинна складатись із комплексу інструментів, що мають як превентивний так і сануючий характер впливу і можуть бути використані для впливу на

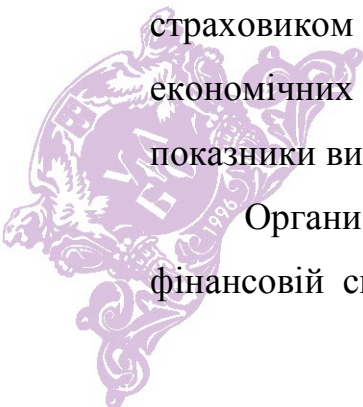
діяльність страхової компанії на всіх стадіях виникнення проблем, особливо що стосується показників платоспроможності. В зв'язку з цим нагляд за страховиками для захисту інтересів страхувальників висуває вимоги до платоспроможності, а саме вимоги щодо:

- формування технічних резервів страховика;
- виділення значного об'єму капіталу для компенсації по ризикам, які не були покриті технічними резервами;
- покриття збитків від ризиків (операційний, економічний, системний), не встановлених при процедурі формування капіталу, коли виникає необхідність формування додаткового капіталу.

У міжнародних документах велика увага приділяється визначенню **контрольного рівня платоспроможності**. Деякі юрисдикції встановлюють неформальні контрольні рівні. Це є важливим питанням для об'єднання страхових компаній та напряду впливає на рейтинги і формування довіри страхувальників. В свою чергу, система наглядових органів в умовах розвитку та глобалізації страхової діяльності повинна мати єдину систему для визначення контрольного рівня платоспроможності.

Міжнародна асоціація страхового нагляду сформувала принципи достатності капіталу і платоспроможності для страхових компаній. В даному контексті страховий нагляд втручається у справи страховика, якщо платоспроможність впала нижче контрольного рівня. Взаємодія страхувальника, страховика і органів страхового нагляду має наступний вигляд: органи страхового нагляду забезпечують підтримку контрольного рівня платоспроможності страхувальника і захист страховика від непередбачуваних збитків та призводять до регулювання відносин між страховиком і страхувальником. Для подолання нестійкості ринків в економічних умовах страховики повинні в своїй діяльності забезпечувати показники вище мінімальних вимог.

Органи страхового нагляду повинні формувати впевненість у фінансовій системі держави, спрямовувати свою контрольну діяльність за

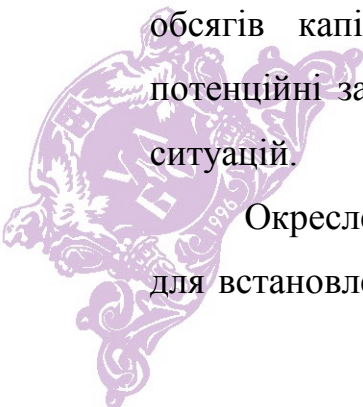
страховиком на виконання ними своїх зобов'язань відносно страхувальників. Аналіз світового ринку ілюструє, що страховики повинні підтримувати фінансовий стан для забезпечення сильних позицій платоспроможності. Страховик повинен задовольняти свої потреби в капіталі і витримувати навантаження нестабільності, бажано без втручання страхового нагляду. Для того, щоб страховий нагляд втручався на першій стадії виникнення труднощів страховика на дуже високому рівні повинен бути встановлений контрольний рівень платоспроможності.

В деяких юрисдикціях платоспроможність розглядається як функція рівня мінімального капіталу. При цьому в деяких випадках може бути прямий взаємозв'язок, а може його і не бути. Наприклад, в Канаді для страховиків життя контрольний рівень платоспроможності складає 125% від рівня мінімального капіталу. Канадський інститут актуаріїв сформував «Стандарт по практиці динамічного тестування достатності капіталу». Для наглядового органу «*стрес-тестування*» є корисним інструментом нагляду за фінансовим становищем страховика, за допомогою якого реалізуються наступні задачі:

- визначаються загрози фінансовому становищу;
- здійснюються заходи по зменшенню ймовірності цих загроз;
- визначаються заходи пом'якшення загроз.

Кожна окремо взята страхова компанія не має змоги утримувати штат аналітиків, які б моделювали подальший розвиток всіх показників її фінансової діяльності відносно початкових та граничних умов на ринку. Канадський інститут актуаріїв вимагає проведення щорічного динамічного тестування, на базі результатів якого проводиться аналіз та прогнозування обсягів капіталу страховика, оцінюється сукупність його ризиків та потенційні загрози достатності капіталу відносно майбутніх несприятливих ситуацій.

Окреслення правовими рамками повноважень нагляду буде головним для встановлення мінімального рівня платоспроможності. Страховий нагляд

може мати право альтернативних вимог щодо платоспроможності, а контрольні рівні можуть встановлюватися законодавством. Контрольні рівні платоспроможності повинні встановлюватися як на рівні окремого страховика, так і на рівні всього страхового сектору.

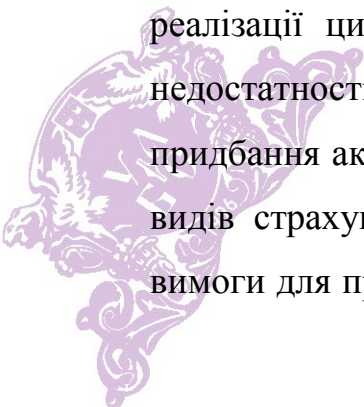
Згідно основних принципів Міжнародної організації страхового нагляду формуються:

- вимоги гнучкості (в залежності від оцінки сукупності ризиків, може встановлюватися більш високий рівень платоспроможності);
- правила ліцензування;
- законодавче забезпечення захисту страхувальників;
- правила оцінки активів та зобов'язань для формування актуарних стандартів;
- вимоги до балансу між захистом страхувальників та бажанням страховика отримати прибуток.

Наглядові органи повинні контролювати виконання страховиками контрольного рівня платоспроможності і розглядати специфічні проблеми страховиків, а саме:

- вимоги для підтримки рейтингу (для можливості працювати на ринку перестраховання);
- якість внутрішнього контролю та управління ризиками;
- моделювання власного капіталу для покриття власних ризиків бізнесу в межах, які розглядаються як правдоподібні.

Загальним для всіх наглядових органів є те, що вони визначають всі можливі заходи, які повинні бути прийняті та використані страховою компанією з метою підтримки контрольного рівня платоспроможності. Для реалізації цих цілей можуть вживатися заходи по вирішенню проблеми недостатності капіталу, штрафні санкції (заборона на викуп або повторне придбання акцій), обмеження дії ліцензій, обмеження на здійснення окремих видів страхування, обмеження на здійснення перестраховальних операцій, вимоги для проведення стрес-тестування та аналіз сценаріїв, заходи до зміни

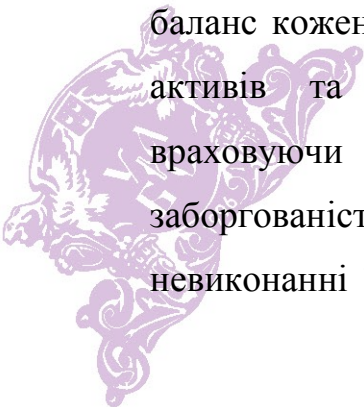
вищого управлінського персоналу, система пільг для страховиків, які діють з перевищенням контрольних рівнів платоспроможності, встановлення контролю за активами і страховою компанією в цілому.

Необхідно сформувати систему відкритої інформації в контрольному рівні платоспроможності. Якщо нагляд в своїй діяльності сприяє тими чи іншими заходами як стимулюючого так і обмежуючого характеру в роботі страховиків, то це призводить до суттєвого зростання безпеки та надійності функціонування страхового ринку в цілому, до покращення рівня ринкової дисципліни окремих страхових компаній та значного підвищення рівня їх платоспроможності.

З метою забезпечення стабільності функціонування страхових організацій, фінансової системи в цілому нами пропонується удосконалення системи управління ризиками, яка включає:

- впровадження системи ризик-менеджменту в організаційну структуру об'єднання страхових компаній;
- забезпечення ефективного нагляду за внутрішньою системою оцінки ризиків;
- забезпечення процесу взаємодії між страховими компаніями в структурі пулів (див. рис. 6.2).

Як вже зазначалося вище, а сьогоднішній день функції нагляду за страховою діяльністю передані Державній комісії з регулювання ринку фінансових послуг, яка підпорядкована Міністерству фінансів України. Вона здійснює наглядовий контроль не тільки за страховими компаніями, а й кредитними спілками, недержавними пенсійними фондами, лізинговими компаніями та іншими фінансовими установами. Страхові компанії подають баланс кожен квартал і обраховують маржу платоспроможності як різницю активів та нематеріальних активів, резервів незароблених премій, враховуючи фактичний запас платоспроможності і кредиторську заборгованість. Вимоги до платоспроможності є жорсткими і при невиконанні їх наглядовий орган втручається в роботу страхової компанії.

Єдина система оцінки контрольного рівня платоспроможності надавала б можливість тісної й ефективної взаємодії наглядових органів різних країн, що безумовно має велике значення для розвитку європейського ринку страхування і перестраховування.

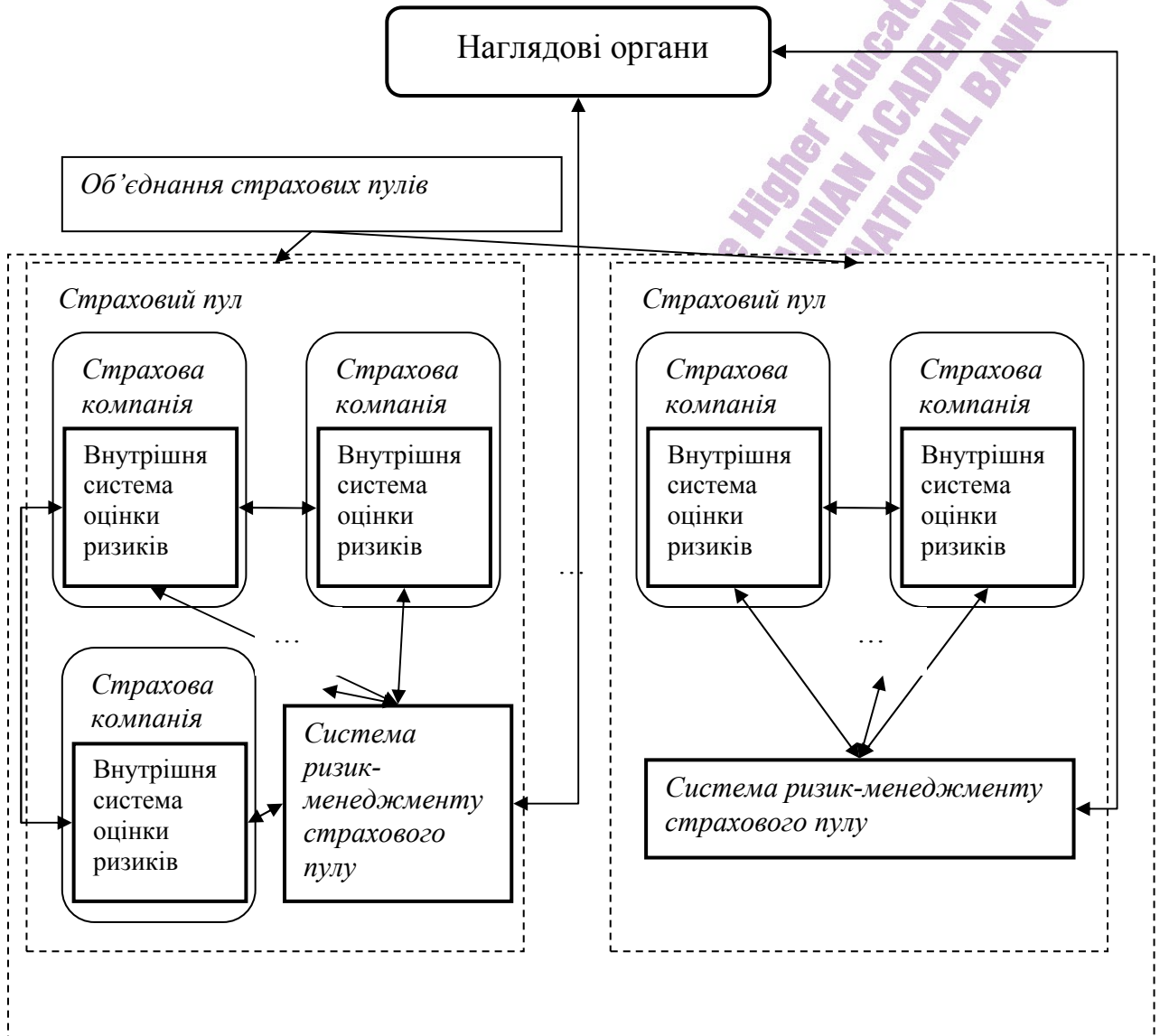

Рис. 6.2. Система ризик-менеджменту страхових компаній

Стратегія розвитку зовнішнього страхового ринку повинна забезпечувати компаніям можливість інтегруватися у Європейський страховий ринок. Необхідність диверсифікації ризиків у страховій діяльності призводить до об'єднання страховальників. Дана твердження має всі підстави, оскільки сьогодні 24 країни об'єднались у Європейську страховальну і перестраховальну федерацію (СЕА) і при цьому 94% валових

європейських премій заробляють страхові компанії, представлені саме в цій федерації.

Отже, на нашу думку, **напрямки розвитку регіонального страхового ринку повинні базуватись на наступних принципах:**

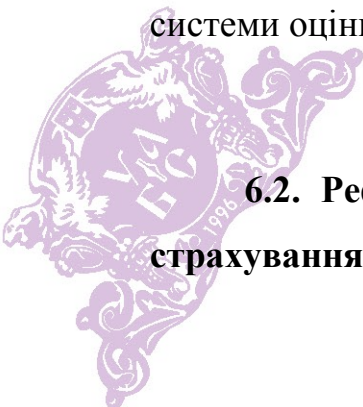
- рівномірного розподілу компаній по території України;
- формування внутрішньої системи оцінки ризиків;
- підтримки контрольного рівня платоспроможності, який встановлений наглядовими органами;
- впровадження ризик-менеджменту, особливо при перевищенні контрольного рівня платоспроможності.

Складовими стратегії розвитку **внутрішнього національного ринку повинні бути наступні дії:**

- встановлення контрольних рівнів платоспроможності об'єднання страхових компаній;
- розробка єдиної системи оцінки ризиків у страховій діяльності;
- організація ризик-менеджменту для формування структури і взаємодій страховиків;
- взаємодія з наглядовими органами, надання наглядовим органам повноважень регулятора взаємодії страхувальника і страховика;
- вимоги до актуарних методик відкритої звітності актуаріїв, «стрес-тестування».

Відповідно, внутрішній та регіональний ринки формують **стратегію зовнішнього страхового ринку на основі:** формування міжнародних стандартів фінансової звітності; розвитку системи менеджменту; контролю за рівнем платоспроможності страхових пулів; формування міжнародної системи оцінки ризиків.

6.2. Реформування напрямків діяльності Держфінпослуг у сфері страхування в Україні

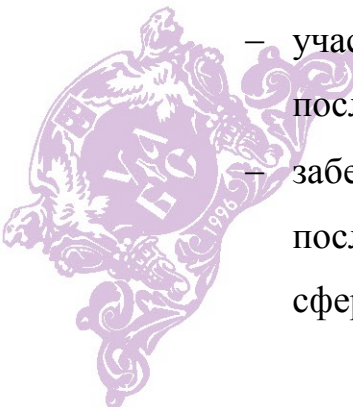
Як зазначалося в підрозділі 6.1 даного дисертаційного дослідження, з 2002 року відповідно до Указу Президента України центральним органом, що виконує функції нагляду за страховим ринком в Україні є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (*Держфінпослуг*). В склад Держфінпослуг входить *департамент страхового нагляду*, який є самостійним підрозділом даної комісії. У своїй діяльності Департамент керується Конституцією України і Законами України, постановами Верховної Ради України, Указами Президента України та Кабінету Міністрів України, Положенням про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, розпорядженнями Держфінпослуг, нормативно-правовими актами інших центральних органів виконавчої влади, виданими в межах їх компетенції, наказами Голови Держфінпослуг та Положенням про Департамент страхового нагляду.

Департамент очолює член Комісії – директор Департаменту, який призначається на посаду та звільняється з посади в установленому законом порядку. До складу департаменту входять такі *структурні відділи*:

- аналізу звітності страховиків;
- ліцензування страховиків;
- інспектування страховиків;
- роботи з територіальними управліннями по нагляду за страховиками.

Основними завданнями Департаменту є:

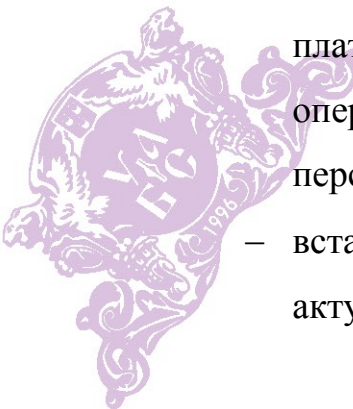
- забезпечення проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері страхової діяльності;
- участь у розробці і реалізації стратегії розвитку ринків фінансових послуг в Україні;
- забезпечення державного регулювання та нагляду за наданням послуг у сфері страхування та додержанням законодавства у цій сфері;

- захист прав споживачів послуг у сфері страхування шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства страховиками (перестраховиками), страховими та перестраховими брокерами;
- узагальнення практики страхової діяльності і посередницької діяльності на страховому ринку, розроблення і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхування і посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні.

Основними функціями Департаменту є:

- приймання рішень про внесення та виключення інформації про страховиків та їх відокремлені підрозділи з Державного реєстру фінансових установ, видачу, переоформлення та анулювання виданих страховикам свідоцтв про реєстрацію фінансової установи та довідок про внесення інформації про відокремлені підрозділи до Державного реєстру фінансових установ;
- ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;
- здійснення контролю за платоспроможністю страховиків відповідно до взятих ними страхових зобов'язань перед страхувальниками;
- здійснення контролю за достовірністю інформації, що надається страховиками та страховими посередниками;
- проведення самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами виїзні та безвиїзні перевірки діяльності страховиків та страхових посередників;
- встановлення критеріїв та нормативів щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховиків, якості систем управління та управлінського персоналу, додержання ними правил надання фінансових послуг;
- встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками;

- сприяння інтеграції ринків фінансових послуг України в європейський та світовий ринки фінансових послуг [310].

Отже, Департамент страхового нагляду наділений всіма необхідними функціями в сфері регулювання страхової діяльності. Проблеми полягають в недосконалості нормативно-правової бази, яку використовує даний орган страхового нагляду в своїй діяльності.

Проблема пошуку оптимальних організаційно-економічних механізмів державного регулювання страхування в Україні, а також роль Держфінпослуг в цьому процесі ґрунтовно досліджується багатьма вітчизняними науковцями [311, 312]. В той же час, розглядаючи *діяльність Держфінпослуг у сфері страхування* необхідно зазначити, що дотепер не вирішеними залишаються проблеми щодо:

- фінансових схем у перестраховування;
- відповідної фінансової стійкості і платоспроможності;
- забезпеченості відповідними страховими резервами та ліквідними активами;
- адекватна фінансова звітність;
- питання стосовно ефективного оподаткування;
- значної кількості видів обов'язкового страхування

Одним з перших заходів Держфінпослуг на ринку страхування в Україні була активна *боротьба з фінансовими схемами в перестраховуванні*. За допомогою перестраховування більшість вітчизняних компаній переводила нелегально зароблені кошти за кордон (здебільшого в Литву та Латвію), повертаючи їх в подальшому вже у вигляді інвестицій. Отже, 24 грудня 2002 року Верховна Рада прийняла поправки до Закону “Про оподаткування прибутку підприємств”. Зміни передбачають оподаткування виплат українських страхових компаній перестраховувальникам-нерезидентам по ставці 15% у випадку, якщо компанія-перестраховувальник не має рейтингу фінансової надійності, що відповідає вимогам Кабінету Міністрів (А.М. Best – «ВВ-», Moody's – «А3», Standard&Poors – «А-», ІВСА – «А-»). В подальшому

ставка податку була зменшена до 3%, що дало можливість займатись реальним перестрахованням з партнерами з Росії та інших країн СНГ, страхові компанії яких не відповідали вказаним рейтингам, але умови та тарифи яких були набагато прийнятнішими.

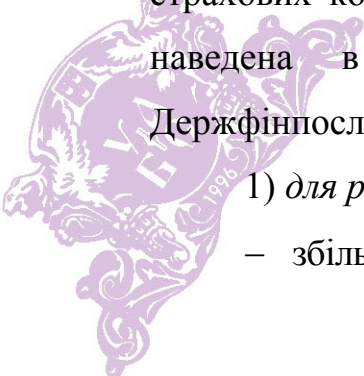
Крім того, розпорядженням від 22.01.2008 року №80 Держфінпослуг внесла зміни до Порядку погодження в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України договорів перестраховання з перестраховиками-нерезидентами для перерахування (купівлі) іноземної валюти страховиками-резидентами та страховими (перестраховими) брокерами-резидентами, відповідно до яких: договори перестраховання відтепер необхідно подавати до Держфінпослуг. Це ще в більшій мірі унеможливорює злочинні дії у перестрахованні, оскільки відтепер орган страхового нагляду буде відслідковувати не тільки компанії, які працюють на вітчизняному ринку, а й умови договорів перестраховання.

Якщо аналізувати *податкову політику у сфері страхування*, то слід зауважити, що сьогодні страхові компанії сплачують 3% з валових премій. В той же час, відповідно до нової стратегії Міністерства фінансів «Стратегія реформування податкової системи», на основі якої буде розроблений Податковий кодекс, страхові компанії будуть сплачувати податок на прибуток як і всі інші суб'єкти господарювання, тобто на рівні 25%. Такі жорсткі заходи можуть призвести до зворотного ефекту, коли учасники страхового ринку вдаватимуться до фінансових махінацій, при цьому зменшуючи базу оподаткування.

Значною проблемою на сьогодні, що потребує втручання держави, є *формування резерву страхових компаній*, оскільки активи більшості страхових компаній сьогодні не ліквідні і не відповідають інформації, що наведена в фінансовій звітності. Так, протягом 2007-2009 рр. Держфінпослуги пропонував перейти на такі умови інвестування резервів:

1) для *ризикових страховиків*:

– збільшити з 5% до 10% вкладення резервів в поточні рахунки банків;

- дозволити зберігати в одному банку не більше 10% резервів;
- відвести на долю вкладень в банківські метали до 10%;
- відвести на долю вкладень в нерухоме майно до 20%, але не більше 10% в один об'єкт;
- відвести на долю вкладень в у акції і облигації не більше 40%, в акції українських емітентів – не більше 30%, в папери одного емітента – не більше 10% (для порівняння зазначимо, що згідно діючих правил в папери одного емітента дозволено інвестувати не більше 5%).

2) для компаній по страхуванню життя:

- зберігати на поточних рахівницях не більше 5% резервів;
- зберігати на розрахункових рахунках в банках не більше 50% резервів, причому в одному банку - не більше 20% (для порівняння зазначимо, що згідно діючих правил дозволено зберігати на розрахункових рахунках не більше 10% в одному банку);
- інвестувати в нерухомість не більше 20%, причому не більше 10% в один об'єкт (для порівняння зазначимо, що згідно діючих правил дозволено інвестувати не більше 5% в один об'єкт нерухомості);
- з 1 січня 2009 року страховикам запропоновано заборонити вкладати резерви в акції компаній, що не пройшли лістинг на фондовій біржі або торгово-інформаційній системі;
- інвестувати у цінні папери – не більше 50%, причому в акції українських емітентів – не більше 30%, в акції одного емітента – не більше 10%.

Такі заходи повинні бути переглянуті ще й у розрізі останніх подій на фондових біржах України, оскільки вартість акцій за 2008 року значно зменшилась.

Ще одним нагальним питанням в сфері страхування є **звітність, яку подають страхові компанії до Міністерства фінансів, органів державної статистики та податкової адміністрації**. Треба зазначити, що фінансова звітність страхових компаній мало в чому відрізняється від звітності підприємств, хоча їх фінансові потоки формуються по-різному. Статистична

звітність представлена окремою формою №1-СТ «Звіт про фінансову діяльність страхових компаній», яка в більшій мірі відповідає страховій діяльності, але все ж таки не в повному обсязі розкриває діяльність страхових компаній. Інформація, яка подається в Держфінпослуг, законодавчо не затверджена і не оприлюднюється, що призводить до неадекватного відображення показників діяльності страхових компаній.

Нагальним питанням залишається і *неефективна система обов'язкового страхування в Україні*. Значна кількість видів обов'язкового страхування заважає розвитку ринкових видів страхування. Прийняття законів стосовно необхідних видів обов'язкового страхування (зокрема, таких як екологічне, медичне та аграрне) перешкоджається бюрократичними перепонами.

Є проблеми і в середині Держфінпослуг. Фінансування, яке здійснюється з Державного бюджету, не відповідає усім регламентованим функціям даного органу. Фінансування превентивних та фіскальних заходів здійснюється на неналежному рівні. Держфінпослуг пропонує учасникам ринку самостійно у відповідності до своїх активів в розмірі 0,3% від балансової їх вартості перераховувати кошти на утримання апарату. Учасники ринку згодні на такі зміни, при умові, що буде змінений об'єкт оподаткування. Даний закон надасть можливість не тільки збільшити фінансування апарату Держфінпослуг, але сподіватись учасникам ринку на більшу професійність в діяльності наглядового органу та його більшої зацікавленості в розвитку ринку.

Аналіз діяльності Держфінпослуг на ринку страхування в Україні можна прослідити також на основі даних відносно включення та виключення з Державного реєстру страхових компаній, які діють в Україні (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Динаміка реєстрації страхових компаній протягом 2005 р. – 3 кв. 2008 р.

Інформація щодо реєстрації страхових компаній	Період
---	--------

	2005	2006	2007	3 кв. 2008
Кількість страхових компаній	398	411	446	475
– в т. ч. СК "Non-Life"	348	356	381	402
– в т. ч. СК "Life"	50	55	65	73
Виключено з Держреєстру протягом року	21	20	19	10
– в т. ч. СК "Non-Life"	19	18	18	10
– в т. ч. СК "Life"	2	2	1	0
Включено до Держреєстру протягом року	26	33	54	39
– в т. ч. СК "Non-Life"	19	26	43	31
– в т. ч. СК "Life"	7	7	11	8

Так, можна стверджувати, що протягом періоду 2005 р. – 3 кв. 2008 р. чисельність страхових компаній в Україні неодмінно зростала і збільшилась на 77 одиниці. Чисельність компаній, в яких було відібрано ліцензії протягом 2005-2007 рр., була майже не змінною – 20 одиниць, причому в своїй більшості це компанії з ризикових видів страхування. Натомість кількість включених страхових компаній до Держреєстру є набагато більшою – протягом 2007 р. було створено 54 нові страхові компанії, а за 3 кв. 2008 р. їх кількість досягла майже 40 одиниць.

Таким чином, можна стверджувати, що вимоги, які ставляться з боку органу державного регулювання, цілком прийнятні для ринку в цілому, про що свідчить зростання кількості страхових компаній. Крім того, Держфінпослуг в особі департаменту страхового нагляду здійснює заходи стосовно ліквідації страхових компаній, які не відповідають вимогам фінансової стійкості та платоспроможності.

Сучасні ринкові умови підтверджують необхідність не тільки формування існуючих, але і пошуку нових інструментів для регулюючих систем страхування в Україні, а також *розвитку співпраці і інформаційної взаємодії між страховими регуляторами інших країн*. Отже, в розрізі вищенаведених проблем, Держфінпослуг повинно і надалі розвивати відносини з Міжнародною асоціацією страхового нагляду (IAIS) та адаптувати вітчизняне страхове законодавство до вимог Європейського союзу. Таким чином, подальша діяльність органів страхового нагляду повинна йти в розрізі переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та

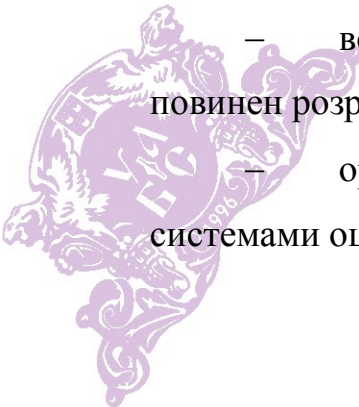
впровадження новітніх заходів стосовно платоспроможності Solvency II, про що вже йшла мова в попередньому підрозділі дисертаційної роботи.

Перехід на МСФЗ є необхідною умовою:

- ведення бухгалтерського обліку за світовими правилами;
- підвищення капіталізації та залучення інвестицій за рахунок відкритості інформації;
- ефективної аудиторської перевірки;
- відображення фінансової інформації, яка безпосередньо стосується страхової компанії.

Вимоги до платоспроможності страхових компаній (програма Solvency II) є найбільш прогресивним методом регулювання страхової діяльності. стандарти і підхід до регулювання, що використовуються в цих вимогах, надають значну допомогу страховому нагляду. Крім того, вони забезпечують запобігання неплатоспроможності страхового сектора, яка може виникнути в наслідок міжнародних проблем в банківському секторі. Стандарти платоспроможності передбачають уніфікацію заходів страхового нагляду у всіх країнах світу та формують передумови для розвитку єдиного міжнародного страхового ринку. По своїй суті ця програма передбачає шляхи удосконалення системи управління ризиками для забезпечення стабільної фінансової системи та капіталізації страхових організацій. Вона базується на наступних основних положеннях:

- встановлення вимог до платоспроможності капіталу, які розраховуватимуться один раз на рік і будуть надаватись в наглядовий орган і опубліковуватимуться (в разі значної зміни величини ризику «Вимоги до платоспроможності капіталу» повинні бути перераховані);
- встановлення вимог до мінімального розміру капіталу, який повинен розраховуватись щоквартально;
- організація ефективного наглядового процесу за внутрішніми системами оцінки ризиків.

Крім того, дана програма передбачає обов'язкову присутність в компанії професійного актуарія, основним завданням якого є моделювання ризиків та надання загальної оцінки діяльності страхової компанії в цілому.

Продовження міжнародного співробітництва Держфінпослуг та використання пропонованих Міжнародною асоціацією страхового нагляду методів обліку звітності та регулювання платоспроможності дасть можливість вивести ринок страхування України на якісно новий рівень та стати повноправним гравцем на світовому ринку страхування.

В той же час зауважимо, що **вдосконалення українського законодавства повинно враховувати вітчизняні особливості та ступінь розвитку страхового ринку.** Тому першочерговими завданнями Держфінпослуг у розрізі регулювання страхового нагляду є:

- сприяти консолідації страхового ринку шляхом підвищення вимог до розміру статутного капіталу, гарантійного фонду та резервів страхових компаній. Це призведе до формування провідних страхових компаній на Українському страховому ринку зі значними ємкостями страхування та перестраховання;

- поширити використання рейтингових оцінок фінансової стійкості та кредитоспроможності страховиків як одного з провідних інструментів державного регулювання страхової діяльності;

- розробити методикку оцінки результативності інвестиційної діяльності страхових компаній, для визначення реальних напрямів використання коштів населення та ефективності інвестиційної діяльності в цілому;

- створення саморегулювних організацій нагляду за страховим ринком, що дасть можливість учасникам ринку брати участь в розробці нормативно-правових документів та забезпечити етичні правила роботи на ринку;

– зменшити кількість існуючих обов'язкових видів страхування та визначити пріоритетні напрямки стосовно нових видів обов'язкового страхування.

В контексті реалізації стратегії сталого розвитку саме останнє завдання державного нагляду за страховою діяльністю повинно привернути на себе додаткову увагу. Статистичні дані стосовно надзвичайних ситуацій в нашій державі викликають значні занепокоєння як з точки зору загибелі та постраждання населення, так і з точки зору матеріальних збитків, більша частина яких відшкодовується з бюджету держави (див. Додаток Ж1 [313]).

Таким чином, необхідно зауважити, що протягом 1999 р. – 3 кв. 2008 р. значення загальнодержавних надзвичайних подій знаходилось на в середньому на рівні. Збитки природного характеру за останні чотири роки неодмінно збільшувались і в 2008 р. досягли свого історичного максимуму (2631 млн. грн. в результаті повені в Західній Україні). Дана динаміка свідчить про необхідність впровадження обов'язкового екологічного страхування в Україні. Крім того, з кожним роком навантаження на державу стає ще більшим.

З огляду на визначені напрями удосконалення державного регулювання страхового ринку важливого значення набуває наділення Держфінпослуг належними повноваженнями., оскільки як колегіальний орган центральної виконавчої влади, цей регулятор має вкрай обмежені повноваження. При цьому рівень політичного та комерційного втручання в його діяльність є надто високим. Діяльність Держфінпослуг не має сьогодні фінансової самостійності, оскільки фінансується з державного бюджету, і при цьому отримує недостатньо коштів. Значний рівень фінансової залежності не дозволяє наглядовому органу повністю виконувати всі притаманні йому функції.

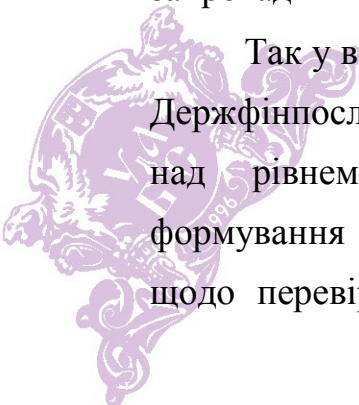
Наглядові підрозділи департаментів Держфінпослуг не мають достатніх можливостей для виконання програм з систематичного безпосереднього або локального (on-site) і опосередкованого зовнішнього

(off-site) нагляду за близько 500 страховими компаніями (і це не враховуючи нагляду за кредитними спілками, недержавними пенсійними фондами, лізинговими компаніями та іншими небанківськими фінансовими установами), чи для аналізу великої за обсягом документації, яка вимагається від регульованих осіб. Такий обмежений нагляд полягає тільки у контролі за дотриманням вимог базових угод (compliance based), однак Держфінпослуг не має ні регуляторної бази, ані аналітичних ресурсів для здійснення нагляду на основі оцінки ризиків над діяльністю регульованих осіб. Ця проблема також ускладнюється досить високою плинністю кадрів, що в тому числі обумовлюється незначним рівнем фінансування.

Виходячи із всього вище зазначеного та з метою посилення впливу регуляторного органу, що дозволить підвищити рівень прозорості страхового ринку та буде стимулювати ефективність його подальшого розвитку нами пропонується надати Держаній комісії з регулювання ринку фінансових послуг статусу подібного до статусу, що має Національний банк України в сфері регулювання банківської діяльності, перетворивши Комісію на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу. Це дозволить також підвищити рівень політичної та фінансової незалежності. Останнього можна досягти за рахунок надання дозволу Держфінпослуг залишати в своєму розпорядженні кошти, що надходять від учасників страхового ринку за умови посилення контролю за їх використанням з боку міжнародних аудиторських компаній та з боку вітчизняних контролюючих органів.

З метою наближення стандартів нагляду за діяльністю страхових компаній на ринку як того вимагають Директиви по платоспроможності страхових компаній I та II (Solvency I та II) необхідно розробити та запровадити методіку ризик-орієнтованого страхового нагляду.

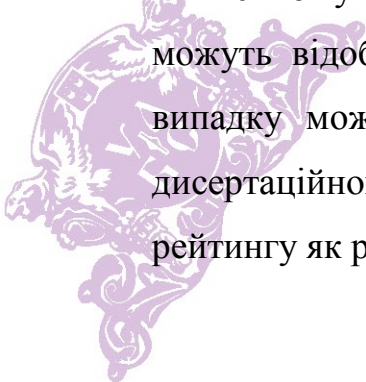
Так у відповідності до вимог, що передбачені в зазначених документах, Держфінпослуг повинен мати виключні повноваження в контролі не лише над рівнем платоспроможності страхових компаній, правильністю формування страхових резервів та їх розміщення, але і мати повноваження щодо перевірки надійності системи управління, ведення бухгалтерського

обліку та системи внутрішнього контролю страхових компаній. Тобто в такому випадку в роботі Держфінпослуг важливого значення набуває не лише перевірка фінансових показників діяльності страхових компаній, а і суттєво зростає роль моніторингу. В даному контексті важливим є вивчення досвіду реформування системи нагляду за банківським сектором, який полягає не лише в перевірці дотримання встановлених нормативів діяльності банків, а і в системі моніторингу та регулювання, а також у функціях по покращенню стану ринкового середовища через підвищення його прозорості.

Безумовно в процесі нагляду за ризиком, що супроводжує діяльність страхових компаній ключовими є вимоги щодо розміру капіталу страхових компаній та перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над його нормативним запасом. Крім того, не можна змінювати вимоги до порядку розрахунку страхових резервів, оскільки розмір страхових резервів компанії визначається саме характерними особливостями укладених договорів страхування. Слід також підкреслити, що ніякі вимоги до розміру капіталу не можуть замінити такі заходи по зниженню ризику діяльності страхових компаній як диверсифікація активів та система перестраховання.

Водночас, враховуючи особливості розвитку страхового ринку України, а саме досить швидкі темпи зростання кількості страхових компаній, а також суттєве зростання обсягу їх активів, важливого значення набуває нагляд за ризиками страхових компаній, які не можуть бути виміряні традиційними методами. Саме компанії, що швидко розвиваються мають додатковий ризик, який є самостійним ризиком, але може вплинути на інші ризики, що притаманні страховим компаніям. Крім того, з точки зору формування об'єктивної оцінки ризику діяльності страхових компаній не можна відокремлювати ризики, що мають кількісне вираження від ризиків, які не можуть бути оцінено в кількісних параметрах і, які опосередковано можуть відобразитись в фінансових звітах страхових компаній. В цьому випадку може бути взято за основу запропоновану в розділі 5 даного дисертаційного дослідження методика, в основу якої покладено визначення рейтингу як рівня надійності страхової компанії.

Підводячи підсумок, зауважимо, що тільки ефективна взаємодія між органами державного нагляду, страховими компаніями та страхувальниками дасть можливість сформувати сучасний та динамічний страховий ринок з високорозвиненою інфраструктурою, широким асортиментом страхових послуг та ефективним наглядом.

6.3. Шляхи удосконалення нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру

У сучасних умовах, за відсутності прямого (специфічного) закону про екологічне страхування, здійснюється страхування окремих ризиків екологічного характеру відповідно до Закону України “Про страхування” та цілої низки інших законів, законодавчих та нормативних актів.

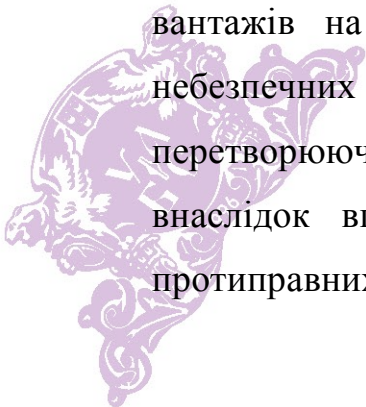
Слід зазначити, що, як свідчать результати проведених аналітичних досліджень, наша вітчизняна правова система, нараховуючи величезну кількість нормативних і законодавчих актів, які регулюють діяльність так або інакше пов’язану з навколишнім середовищем, на жаль, не поєднуються в цілісну систему, суперечать один одному, є взаємонеузгодженими, у багатьох питаннях містять істотні прогалини, відповідають різним концепціям природоохорони та природокористування, а також різним концепціям страхування ризиків екологічного характеру.

При цьому слід відмітити, що в країні все ж таки склались основні положення екологічного права. Екологічне право – це система правових норм, якими регулюються суспільні відносини з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів (екологічні відносини). До складу даної системи входять такі підгалузі, як земельне, водне, лісове, гірниче право та деякі інші галузі права, якими регулюються відносини з охорони й раціонального використання певних видів природних ресурсів. Предметом екологічного права слід вважати

нормативно врегульовані відносини з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Основним законодавчим актом, який забезпечує на сьогоднішній день впровадження страхування екологічних ризиків, без сумніву, є Закон України “Про страхування”. Даний закон визначає конкретні види обов’язкового і добровільного страхування, серед яких можна чітко виділити декілька таких, що направлені на страхування ризиків екологічного характеру.

Серед *добровільних* видів страхування до екологічно спрямованих можна віднести страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ. Серед *обов’язкових* видів страхування такими можуть бути наступні: страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб’єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об’єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об’єкти та об’єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довікллю, здоров’ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою; страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров’ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів; страхування відповідальності суб’єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів; страхування ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб; страхування цивільної відповідальності

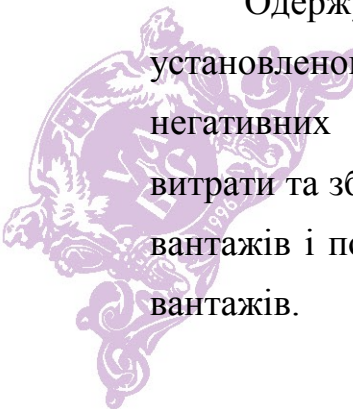
суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів та ін.

Поступово розглянемо деякі з вказаних видів страхування з точки зору їх визначення і висвітлення у нормативно-законодавчих документах. Наприклад, в Україні впроваджено обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час їх перевезення, що відображено у декількох документах [314-320].

Відповідно до Закону України “Про перевезення небезпечних вантажів” [314], небезпечний вантаж – це речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, а також призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин, і які за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за результатами випробувань в установленому порядку залежно від ступеня їх впливу на довкілля або людину, віднесено до одного з класів небезпечних речовин.

Відправник небезпечних вантажів зобов'язаний здійснити в установленому порядку страхування відповідальності на випадок настання негативних наслідків перевезення небезпечних вантажів; відшкодувати витрати та збитки, заподіяні внаслідок порушення ним законодавства з питань перевезення небезпечних вантажів.

Одержувач небезпечних вантажів зобов'язаний здійснити в установленому порядку страхування відповідальності на випадок настання негативних наслідків перевезення небезпечних вантажів; відшкодувати витрати та збитки, заподіяні внаслідок несвоєчасного прийняття небезпечних вантажів і порушення ним законодавства з питань перевезення небезпечних вантажів.

Таким чином, відповідальність суб'єктів перевезення небезпечних вантажів підлягає обов'язковому страхуванню у встановленому порядку. Здоров'я і життя працівників, які беруть участь у перевезенні небезпечних вантажів, підлягають обов'язковому страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання в установленому порядку.

Відповідно до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів [315] обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів (страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів) проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів.

Об'єктом страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів є майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів у порядку, визначеному законодавством.

Процес страхування екологічних ризиків, які виникають при перевезенні небезпечних вантажів, і взаємозв'язки відправника вантажу, перевізника і його одержувача, представлено нами на рис. 6.3. Дана схема представлена у відповідності до нормативно-законодавчої бази.

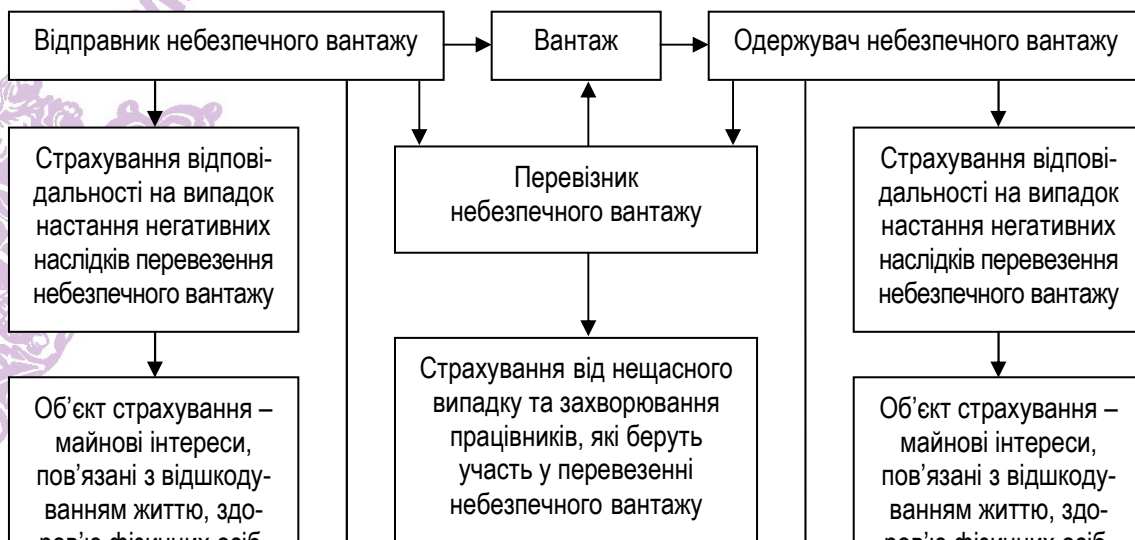

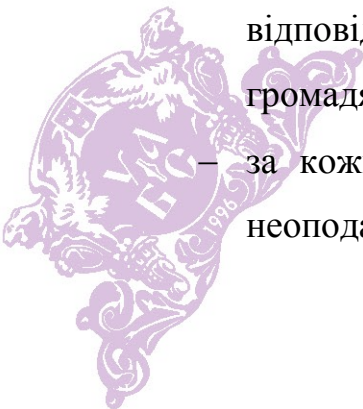
Рис. 6.3. Структурно-логічна схема страхування екологічних ризиків перевезення небезпечних вантажів (відповідно до законодавства)

Страховими ризиками, з настанням яких виникає цивільно-правова відповідальність страхувальника, є шкода, заподіяна життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів.

Страхові виплати поділяються:

1) на відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю третіх осіб, – 50 відсотків страхової суми, у тому числі на одну особу страхова сума встановлюється:

- у разі відшкодування шкоди спадкоємцям особи, яка загинула (померла) внаслідок страхового випадку, – 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- у разі призначення потерпілій третій особі I, II і III групи інвалідності – відповідно 450, 375, 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за кожний день непрацездатності потерпілої третьої особи – один неоподатковуваний мінімум доходів громадян, але не більш як

250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за весь час втрати працездатності;

2) на відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, – 30 відсотків страхової суми;

3) на відшкодування шкоди, заподіяної майну третіх осіб, – 20 відсотків страхової суми.

Розмір страхових тарифів устанавлюється у відсотках страхової суми та визначається залежно від класу небезпечного вантажу та виду транспорту.

Окрім страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час їх перевезення досить широке розповсюдження в нашій країні отримало страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями [317], яке також можна віднести до предмета нашого дослідження.

Відповідно до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру, даний вид страхування проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду), внаслідок пожеж та/або аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Під аварією тут розуміється небезпечна подія техногенного характеру (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо), яка виникла під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки і призвела до некерованих змін його стану, загибелі людей чи тимчасової або незворотної втрати працездатності чи здоров'я людини, заподіяння шкоди довкіллю.

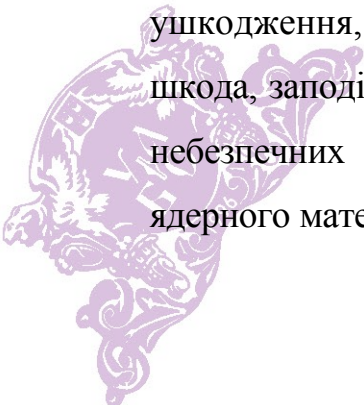
Об'єктом обов'язкового страхування за цими Порядком і правилами є

майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки. Страховим випадком вважається заподіяння прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового страхування, внаслідок чого виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування.

Наступний вид страхування ризиків екологічного характеру – це обов'язкове страхування відповідальності за утилізацію небезпечних відходів. Даний вид страхування здійснюється відповідно до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів. Об'єктом обов'язкового страхування є майнові інтереси, що не суперечать законодавству та пов'язані з відшкодуванням страхувальником шкоди, заподіяної третім особам і навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів [317].

Ще одним із видів страхування, який може бути віднесений до страхування ризиків екологічного характеру, є страхування, пов'язане з ядерною шкодою.

Під ядерною шкодою згідно з Законом України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” розуміється втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки чи надсилається до неї,

крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення [321].

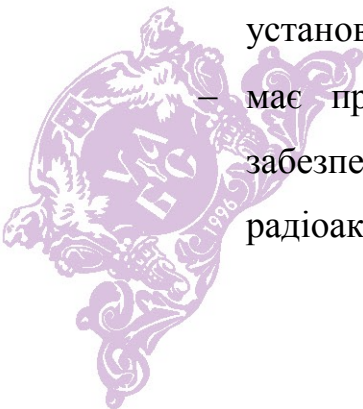
Відповідно до статті 15 (“Страхування від ризику радіаційного впливу під час використання ядерної енергії”) вказаного Закону громадянам України, особам без громадянства, а також іноземним громадянам, які проживають на території України, забезпечується право укладання договору добровільного страхування особи та майна від ризику радіаційного впливу.

Виплати за добровільним страхуванням особи та майна від ризику радіаційного впливу провадяться незалежно від виплат за державним соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та в порядку відшкодування шкоди від радіаційного впливу. Оператор забезпечує страхування або інше фінансове забезпечення відшкодування за ядерну шкоду у розмірі та на умовах, що визначаються Кабінетом Міністрів

України. Відповідно до статті 35 оператор (експлуатуюча організація) – це призначена державою юридична особа, яка здійснює діяльність, пов’язану з вибором майданчика, проектуванням, будівництвом, введенням в експлуатацію, експлуатацією, зняттям з експлуатації ядерної установки або вибором майданчика, проектуванням, будівництвом, експлуатацією, закриттям сховища для захоронення радіоактивних відходів, забезпечує ядерну та радіаційну безпеку і несе відповідальність за ядерну шкоду.

Оператор:

- отримує ліцензію згідно з законодавством на здійснення діяльності на окремих етапах життєвого циклу ядерної установки або сховища для захоронення радіоактивних відходів;
- розробляє та здійснює заходи щодо підвищення безпеки ядерної установки або сховища для захоронення радіоактивних відходів;
- має право страхування зайнятості робочих місць, важливих для забезпечення безпеки ядерної установки або сховища для захоронення радіоактивних відходів;

- забезпечує радіаційний захист персоналу, населення та навколишнього природного середовища;
- визначає, створює та підтримує безперервне функціонування системи фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, інших джерел іонізуючого випромінювання;
- у встановленому порядку подає своєчасно і в повному обсязі інформацію про випадки порушень у роботі ядерних установок або сховищ для захоронення радіоактивних відходів;
- забезпечує фінансове покриття відповідальності за ядерну шкоду у розмірі та на умовах, що визначаються законодавством України;
- несе відповідальність за збитки, завдані персоналу під час виконання ним службових обов'язків, згідно з законодавством України.

Стаття 77 (“Страховання та інше фінансове забезпечення при відшкодуванні ядерної шкоди”) вказує, що коли розміру страхування або іншого фінансового відшкодування недостатньо, то в такому разі відшкодування шкоди за поданими позовами забезпечується державою. Держава має право регресу до оператора, який не забезпечив відшкодування ядерної шкоди.

У статті 78 (“Відшкодування ядерної шкоди за рахунок інших джерел страхування або відшкодування”) зазначається: відшкодування ядерної шкоди включає кошти, які виплачуються з фондів соціального страхування та соціального забезпечення, фондів медичного страхування, а також кошти, які виплачуються у разі нещасного випадку на виробництві або на випадок професійних захворювань. Фонди, за рахунок яких здійснено відшкодування, та організації, які виплатили зазначені суми на відшкодування ядерної шкоди, мають право регресного позову до оператора.

Законом України “Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення” [322] регулюються відносини щодо цивільної відповідальності за ядерну шкоду, заподіяну ядерним інцидентом, та

фінансове забезпечення такої відповідальності. Ядерна шкода може бути відшкодована оператором відповідно до договору про відшкодування ядерної шкоди, укладеного ним з потерпілим за участю страховика (іншого фінансового гаранта).

Оператор, відповідно до статті 7 цього Закону, зобов'язаний мати фінансове забезпечення для покриття його відповідальності за ядерну шкоду з моменту звернення за отриманням чи продовженням дії ліцензії на експлуатацію ядерної установки в межах суми, еквівалентної 150 млн. грн.

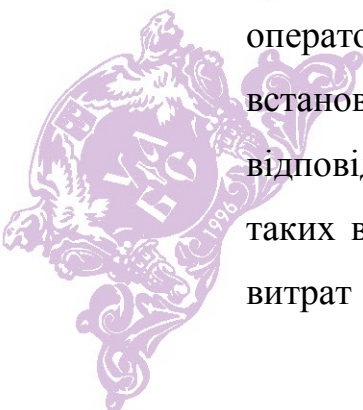
Фінансове забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду здійснюється оператором шляхом:

- страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;
- отримання інших видів фінансового забезпечення, передбачених законами України.

У частині, не покритій іншими видами фінансового забезпечення, страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, є обов'язковим. Оператору ядерної установки Кабінетом Міністрів України може бути надана державна гарантія фінансового забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

Стаття 8 присвячена обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду. Відповідно до цієї статті:

- *об'єктом обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора* ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, є *майнові інтереси* оператора, пов'язані з необхідністю відшкодування цієї шкоди. Обов'язок оператора щодо оплати будь-яких судових витрат і відсотків, встановлених судом, може бути тільки окремим від цивільної відповідальності за ядерну шкоду об'єктом страхування. Страхування таких витрат і відсотків не є обов'язковим. Передбачена на покриття витрат і відсотків страхова сума не розглядається як фінансове

забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду для цілей статті 7 цього Закону;

- *страховим випадком* при обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності за ядерну шкоду є набрання законної сили судовим рішенням про відшкодування ядерної шкоди або укладення договору про відшкодування ядерної шкоди, стороною яких є відповідний страховик;
- порядок обчислення тарифів при обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності за ядерну шкоду визначається Кабінетом Міністрів України;
- страховик, який здійснює обов'язкове страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, зобов'язаний мати ліцензію на здійснення цього виду страхування відповідно до законодавства України та бути членом ядерного страхового пулу. Порядок утворення та функціонування ядерного страхового пулу регулюється положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

За договорами страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду страховики можуть укладати договори перестрахування зі страховиками-нерезидентами за умови членства цих страховиків у відповідних іноземних ядерних страхових пулах (стаття 9 вказаного закону).

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності за заподіяну ядерну шкоду передбачає відповідна Постанова Кабінету Міністрів України [323], якою затверджено Порядок і правила страхування. Відповідно до вказаних Порядку і правил: страховик – резидент України, юридична особа, яка отримала в установленому порядку ліцензію на проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду та є членом Ядерного страхового пулу; страхувальник – оператор ядерної установки, призначений державою в установленому порядку; об'єкт

обов'язкового страхування – майнові інтереси, що не суперечать законодавству та пов'язані з відшкодуванням страхувальником ядерної шкоди. Цими Порядком і правилами визначаються розміри страхових сум і виплат, страхові тарифи і страхові платежі, процедура укладання договору страхування і його зміст.

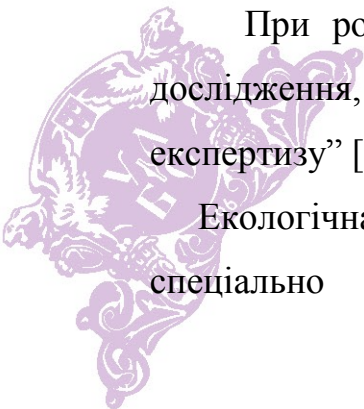
Відповідні акти стосовно упорядкування діяльності у даному питанні було прийнято і Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Так, нею було розроблено Порядок і правила формування, розміщення та обліку страхових резервів з обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду [324].

На необхідність і можливість страхування різноманітних екологічних ризиків вказується ще в деяких вітчизняних законах. Так, наприклад, необхідність страхування екологічних ризиків передбачається у Законі України “Про угоди про розподіл продукції” [325]. Цей Закон спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції.

Стаття 30 даного Закону зазначає наступне: “1. Виконання зобов'язань інвестора, визначених угодою про розподіл продукції, підлягає забезпеченню на умовах, що визначаються сторонами відповідно до законодавства України. 2. *Цивільна відповідальність інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, підлягає страхуванню, якщо інше не передбачено угодою. За домовленістю сторін у рамках угоди приймається програма страхування екологічних ризиків*”.

При розгляді законодавчих актів, які стосуються предмета нашого дослідження, слід приділити увагу і Закону України “Про екологічну експертизу” [326].

Екологічна експертиза в Україні – це вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних

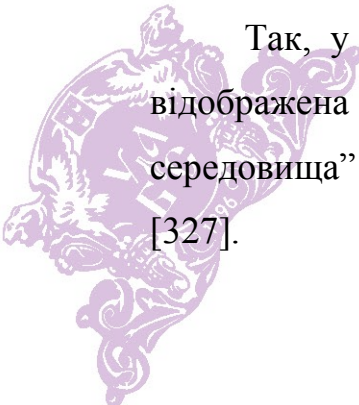

формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Основними завданнями екологічної експертизи є:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Таким чином, до цього моменту ми вказували на страхування екологічних ризиків (безпосередньо визначених або опосередковано). Крім того, є деякі закони або законодавчі акти, в яких конкретно йде мова про екологічне страхування.

Так, у найбільш явному вигляді категорія “екологічне страхування” відображена у Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” (стаття 49 “Екологічне страхування та екологічний аудит”) [327].

У вказаній статті зазначається, що в Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

З метою врахування екологічних вимог у процесі приватизації чи корпоратизації об'єктів права державної власності, іншої зміни форми власності чи зміни суб'єктів права власності на об'єкти, а також для потреб *екологічного страхування*, оренди майна, набуття права власності на майно та земельні ділянки, створення, функціонування і сертифікації систем управління навколишнім природним середовищем, при здійсненні іншої діяльності в Україні проводиться добровільний чи обов'язковий екологічний аудит. Порядок екологічного страхування та екологічного аудиту визначається законодавством України.

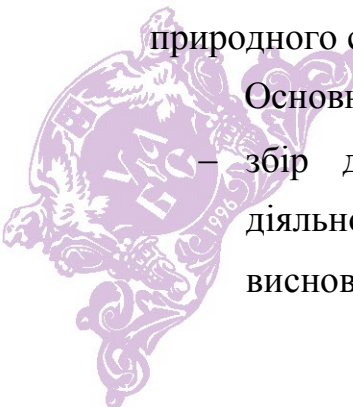
Так зазначається у Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища”, але самого порядку екологічного страхування законодавством України до цього часу не визначено.

Ще одним законодавчим актом, який пов'язаний з предметом нашого дослідження, є Закон України “Про екологічний аудит” [328]. У ньому вказується на такий вид діяльності, як екологічне страхування, для вимог якого може або повинен використовуватись екологічний аудит.

Відповідно до даного закону екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Основними завданнями екологічного аудиту є:

- збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту та формування на її основі висновку екологічного аудиту;

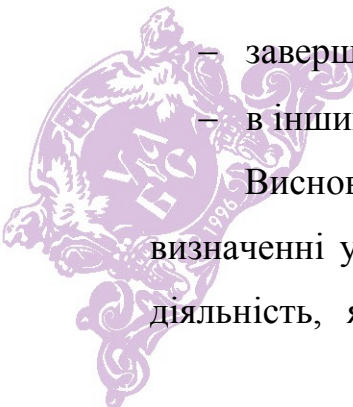
- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;
- оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища;
- оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту.

Екологічний аудит проводиться в процесі приватизації об'єктів державної власності, іншої зміни форми власності, зміни конкретних власників об'єктів, а також для потреб екологічного страхування.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України, у таких випадках:

- банкрутство;
- приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності;
- передача або придбання в державну чи комунальну власність;
- передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
- створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
- екологічне страхування об'єктів;
- завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону;
- в інших випадках, передбачених законом.

Висновки обов'язкового екологічного аудиту враховуються при визначенні умов приватизації об'єктів державної власності, що здійснюють діяльність, яка становить підвищену екологічну небезпеку, екологічного

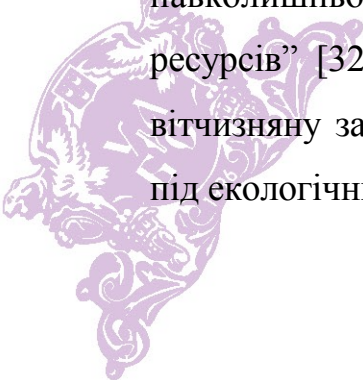

страхування об'єктів, що здійснюють таку діяльність, передачі або придбанні об'єктів у державну власність та в інших випадках, передбачених законодавством.

Свідченням того, що екологічні проблеми набувають статусу першочергових, є прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови “Про утворення Національного агентства екологічних інвестицій України” [329]. Це агентство утворюється як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра охорони навколишнього природного середовища. Планується, що одним з основних завдань агентства буде виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та впровадження механізмів Кіотського протоколу до неї.

Якщо виходити з суто теоретичних припущень, то взагалі можна було б піддати сумніву коректність використання терміна “екологічне страхування” у законодавчій і нормативній базі. У коло такого страхування повинні були б потрапити практично усі існуючі види страхування, бо у кожному з них є екологічна складова. Так, у страхуванні життя не може не враховуватись, наприклад, така обставина, що людина, яка бажає застрахувати своє життя, працює на виробництві з умовами праці, за яких вона постійно перебуває у середовищі з перевищенням гранично допустимої концентрації окислів азоту.

У Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” (стаття 49 “Екологічне страхування та екологічний аудит”) зазначається, що “в Україні здійснюється добровільне і обов’язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів” [327]. Але і в цій статті (єдиній більш-менш конкретній на всю вітчизняну законодавчу базу) не вказується прямо, що ж саме слід розуміти під екологічним страхуванням.

Якщо виходити з назви статті закону, то *екологічне страхування* – це страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Проте у законі допущені серйозні помилки. По-перше, у ньому вказано, що “...в Україні здійснюється добровільне і обов’язкове державне та інші види страхування...”, але ж відповідно до усталеної термінології страхування та відповідно до Закону України “Про страхування” (стаття 5), “добровільне і обов’язкове” – це форми страхування, а не види.

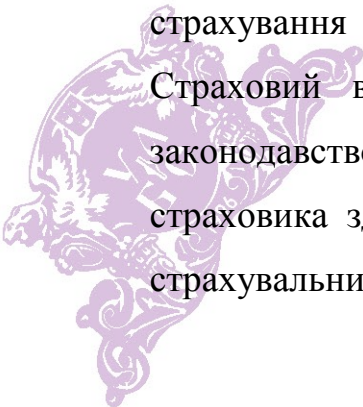
По-друге, у статті 49 використовується словосполучення “...страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій...”, яке не є характерним ані для страхової термінології, ані для законодавчої термінології тощо, в яких завжди мова йде про інші предмети страхування (особисте і майнове страхування, страхування відповідальності) і про інших страхувальників (юридичних осіб та дієздатних фізичних осіб).

По-третє, у статті взагалі не йдеться про страхування відповідальності.

По-четверте, досить дискусійним з точки зору страхової термінології є визначення страхового ризику і страхового випадку.

Для більшої наочності представимо стаття 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” у графічному вигляді (рис. 6.4).

Як бачимо, досліджувана стаття справді суперечить основам страхової справи, бо відповідно до статті 8 Закону України “Про страхування” страховим ризиком вважається певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. Страховий випадок – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов’язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

А от відповідно до ст. 69 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264, особи, які володіють джерелом підвищеної екологічної небезпеки, зобов’язані компенсувати шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійного природного явища чи умисних дій потерпілого. Пряме і незворотне застосування цього положення могло б створити для власників таких джерел за певних обставин критичну фінансову ситуацію.

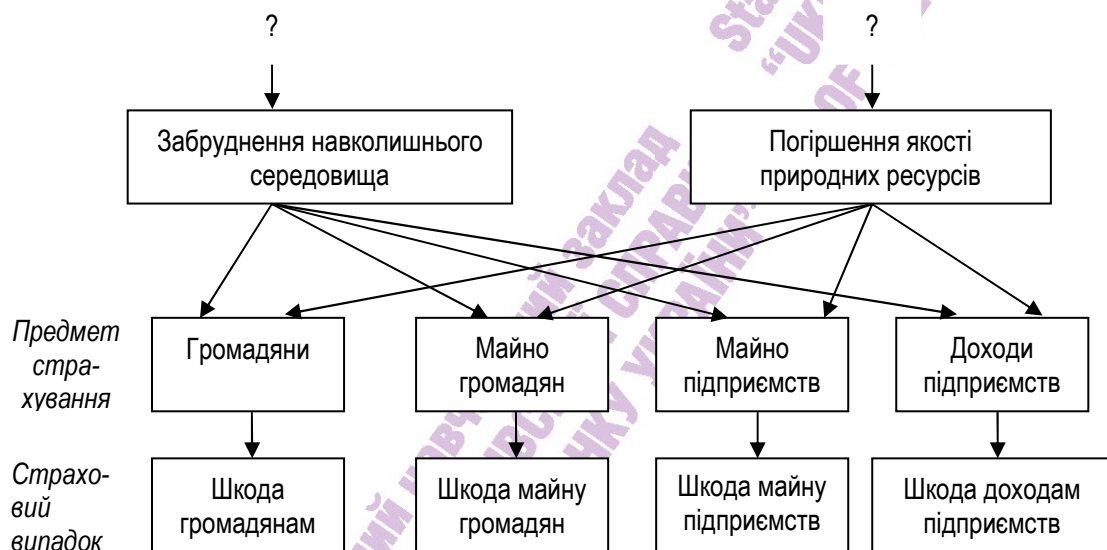

Рис. 6.4. Ілюстрація змісту ст. 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”

У разі екологічної аварії, що станеться на їх виробництві, від них, незалежно від наявності чи відсутності вини, вимагатимуть грошових компенсацій, які значно перевищать їх фінансові можливості, що може спричинити банкрутство.

Про екологічне страхуванні говориться і в Законі України “Про відходи”, у статті 14 якого (“Права громадян України, іноземців та осіб без громадянства у сфері поводження з відходами”) зазначено: “Громадяни України, іноземці та особи без громадянства у сфері поводження з відходами

мають право на: ...д) *екологічне страхування* відповідно до законодавства України; е) відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок порушення законодавства про відходи” [330].

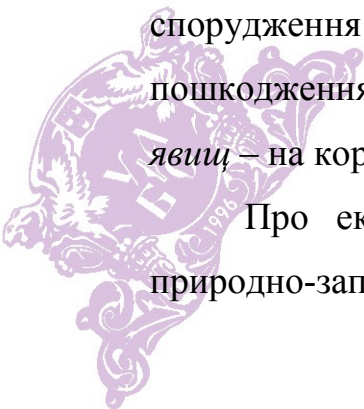
Стаття 9 Закону України “Про пестициди і агрохімікати” також вказує на необхідність страхування екологічних ризиків: “Екологічний ризик діяльності, пов’язаної з ввезенням на територію України пестицидів і агрохімікатів, їх транспортуванням та використанням, підлягає обов’язковому страхуванню в порядку, визначеному актами законодавства України” [331].

У Законі України “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю” (Стаття 9 “Укладання договору між управителем та забудовником”) говориться, що управитель укладає із забудовником договір, за яким замовляє забудовнику збудувати один або декілька об’єктів будівництва, ввести їх в експлуатацію та передати об’єкти інвестування установникам цього фонду та на умовах, визначених цим Законом та Правилами фонду [332].

Управитель – фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію. Установник управління майном – особа, яка передає майно управителю в довірчу власність на підставі договору управління майном.

За кожним об’єктом будівництва забудовник або його підрядник зобов’язаний укласти із страховиком, визначеним управителем, договір обов’язкового страхування будівельно-монтажних робіт на весь час спорудження об’єкта будівництва та на гарантійний термін від ризиків його пошкодження або знищення *внаслідок техногенних аварій та природних явищ* – на користь управителя як довірчого власника.

Про екологічне страхування йде мова і в Законі України “Про природно-заповідний фонд України”, у статті 50 якого (“Екологічне

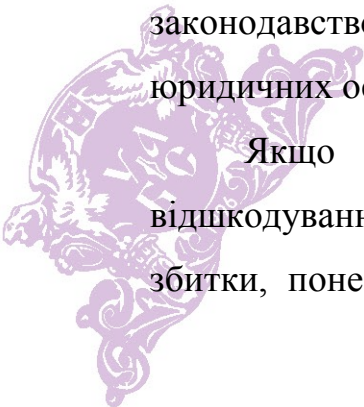

страхування природно-заповідного фонду”) відмічається, що для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов’язкове державне чи комерційне *екологічне страхування* заінтересованих підприємств, установ та організацій. В порядку, що визначається законодавством України, можуть бути встановлені й інші види страхування природно-заповідного фонду [333].

Розвиток страхування екологічних ризиків передбачає наявність відповідних особливостей врахування витрат для тих компаній, які працюють у цьому напрямі. Особливості оподаткування визначені Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” (стаття 5.4 “Особливості віднесення витрат подвійного призначення до складу валових витрат платника податку”) [334].

Відповідно до вказаного Закону до валових витрат включаються: будь-які витрати зі страхування ризиків загибелі врожаю, транспортування продукції платника податку; цивільної відповідальності, пов’язаної з експлуатацією транспортних засобів, що перебувають у складі основних фондів платника податку; *екологічної* та ядерної шкоди, що може бути завдана платником податку іншим особам; майна платника податку; кредитних та інших ризиків платника податку, пов’язаних зі здійсненням ним господарської діяльності, у межах звичайної ціни страхового тарифу відповідного виду страхування, діючого на момент укладення такого страхового договору, за винятком страхування життя, здоров’я або інших ризиків, пов’язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов’язковість якого не передбачена законодавством, або будь-які витрати зі страхування сторонніх фізичних чи юридичних осіб.

Якщо умови страхування передбачають виплату страхового відшкодування на користь платника податку – страхувальника, застраховані збитки, понесені таким платником податку, відносяться до його валових

витрат у податковий період їх понесення, а суми страхового відшкодування таких збитків включаються до валових доходів такого платника податку у податковий період їх отримання.

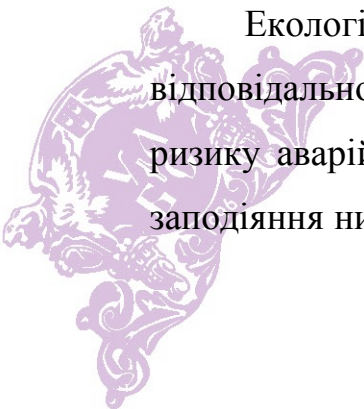
Віднесення до складу валових витрат платника податку витрат із страхування (крім витрат по медичному, пенсійному страхуванню та за обов'язковими видами страхування) здійснюється в розмірі, що не перевищує 5 відсотків валових витрат за звітний податковий період, нарастаючим підсумком з початку року, а для сільськогосподарських підприємств – за звітний податковий рік.

Все вищевикладене стосується вже існуючих законів. Тепер торкнемося можливого прийняття законодавчого акта, який би прямо стосувався конкретно екологічного страхування.

Відповідно до Указу Президента України було розроблено два проекти Закону України “Про екологічне страхування”, які не пройшли відповідних процедур у Верховній Раді і поки що залишилися у статусі проекту [335]. Вони становлять деякий інтерес для нашого дослідження у зв'язку з тим, що відображають певні напрацювання у частині методичних підходів до системного впровадження страхування екологічних ризиків. Проаналізуємо вказані документи, які практично збігаються за своїм змістом.

Відповідно до даних проектів встановлюються єдині умови та порядок проведення екологічного страхування в Україні в *обов'язковій формі* та регулюються відносини у сфері екологічного страхування, що спрямоване на відшкодування шкоди, заподіяної *майновим інтересам* юридичних та фізичних осіб, внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

Екологічне страхування – страхування в обов'язковій формі відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких є джерелом ризику аварійного забруднення навколишнього природного середовища, за заподіяння ними шкоди майновим інтересам третіх осіб внаслідок аварійного

забруднення навколишнього природного середовища. Таким чином його визначає проект закону “Про екологічне страхування”.

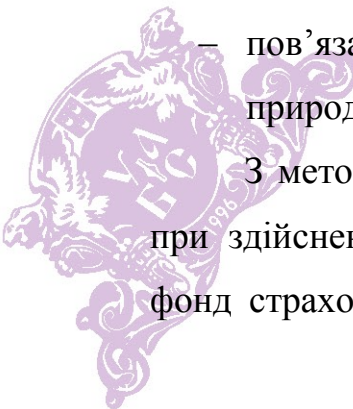
Аварійне забруднення навколишнього природного середовища – це раптове, непередбачене забруднення навколишнього природного середовища і, як наслідок, заподіяння шкоди майновим інтересам третіх осіб, спричинене аварією технічних пристроїв, стихійними лихами, природними процесами внаслідок прямого чи опосередкованого впливу на навколишнє природне середовище.

Страховий випадок – подія, внаслідок настання якої заподіяна шкода майновим інтересам третіх осіб, яка спричинена аварійним забрудненням навколишнього природного середовища, що зумовлює виконання страховиком зобов’язання з виплати страхового відшкодування потерпілим третім особам.

До страхових випадків не належать:

- скидання та викиди небезпечних речовин, які мають повторюваний характер;
- забруднення навколишнього природного середовища внаслідок умисних дій або дій непереборної сили.
- Відшкодуванню при екологічному страхуванні не підлягає шкода:
- пов’язана з генетичними наслідками, зумовленими аварійним забрудненням навколишнього природного середовища;
- заподіяна майну, життю та здоров’ю осіб, які працюють у страхувальника;
- пов’язана з причинами, які були відомі страхувальнику до початку дії договору екологічного страхування, але про які не було повідомлено страховику;
- пов’язана із сплатою штрафних санкцій за забруднення навколишнього природного середовища.

З метою додаткового забезпечення страхових зобов’язань страховиків при здійсненні екологічного страхування може створюватися екологічний фонд страхових гарантій у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів

України. Використання коштів сформованих екологічних фондів страхових гарантій здійснюється на проведення попереджуючих заходів щодо зменшення ризиків аварійного забруднення навколишнього природного середовища, природоохоронних заходів страховиками спільно зі страхувальниками на договірній основі та відшкодування шкоди понад ліміти відповідальності страховиків за договорами екологічного страхування.

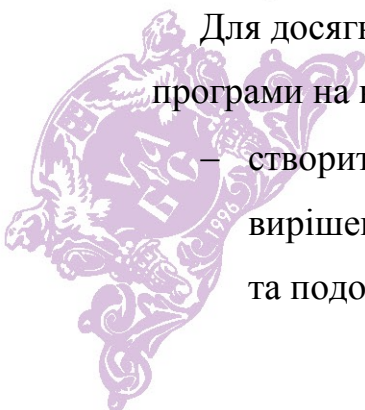
Як бачимо, у разі прийняття такої редакції закону під екологічним страхуванням буде розумітися страхування лише суб'єктів господарювання, діяльність яких становить небезпеку як потенційних забруднювачів навколишнього середовища внаслідок аварій. Це, на наш погляд, є суттєвим звуженням самого поняття екологічного страхування, не відповідає назві законопроекту і скоріше за все у такій редакції даний законопроект так і залишиться проектом.

Крім вказаних проектів Закону України “Про екологічне страхування” розглядається ще декілька документів, спрямованих на вирішення проблеми страхового забезпечення у разі реалізації екологічних ризиків.

Постановою Верховної Ради України “Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” було передбачене створення єдиної державної системи запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям, метою створення якої є систематичний контроль за екологічно небезпечними об'єктами і процесами техногенного середовища для регулювання стану безпеки та розвитку техногенних навантажень, запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям, їх прогнозування та мінімізація наслідків [336].

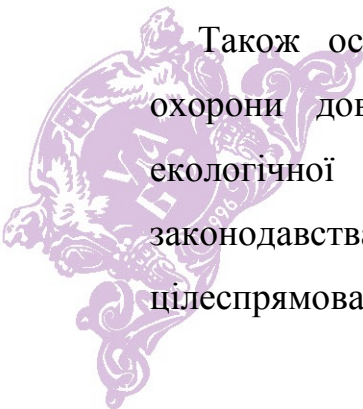
Для досягнення вказаної мети треба розробити та впровадити відповідні програми на національному, регіональному і місцевому рівнях, а саме:

- створити систему взаємопов'язаних органів виконавчої влади щодо вирішення питань запобігання аваріям, підвищення готовності до них та подолання наслідків аварій і катастроф;

- розробити законодавчі основи та пакет інших нормативно-правових актів з питань регулювання техногенно-екологічної безпеки, які б враховували особливості екологічної загрози техногенного середовища України та відповідали нормам країн з розвинутою техногенною макроструктурою; розробити і впровадити систему єдиного державного контролю за обігом особливо небезпечних матеріалів, речовин та устаткування;
- здійснити розробку науково-методологічних основ регулювання та планування техногенно-екологічної безпеки: розробити та впровадити методи визначення та оцінки небезпечних видів діяльності; розробити методи оцінки і прогнозування ймовірності виникнення небезпечних і надзвичайних ситуацій;
- створити проблемно- та об'єктно-орієнтовані автоматизовані системи оцінки ризику і прогнозування надзвичайних ситуацій;
- розробити і впровадити базове нормативно-методичне забезпечення системи запобігання аваріям та подолання їх наслідків, а саме: організаційно-технологічні схеми і механізми контролю та прогнозування аварій і надзвичайних ситуацій; регламенти взаємодії державних органів та громадських організацій щодо запобігання аваріям, підвищення готовності до них та подолання їх наслідків;
- інтегрувати державну систему України щодо запобігання надзвичайним ситуаціям і вжиття заходів у разі їх виникнення в міжнародну систему повідомлення та взаємодопомоги у разі аварії;
- для екологічно небезпечних виробництв впровадити *обов'язкове екологічне страхування*.

Також основними напрямками державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки передбачено розвиток системи екологічного законодавства. Правовий механізм має надати Основним напрямкам чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості,

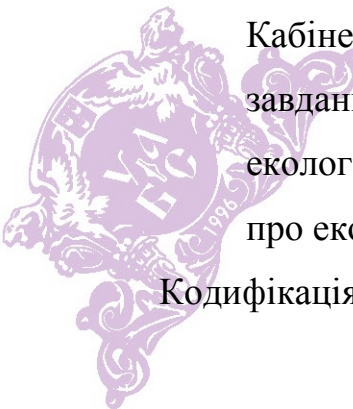
сприяти врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Для цього передбачається: складання і затвердження екологічних нормативів природокористування (стосовно надр, ґрунтів, води, повітря, рослинності тощо); складання і затвердження комплексу еколого-економічних показників державного контролю за станом довкілля та діяльністю господарчих структур.

Систематизацію екологічного законодавства передбачається здійснювати у формі кодифікації та інкорпорації з визначенням першочергових та перспективних законів та правових актів.

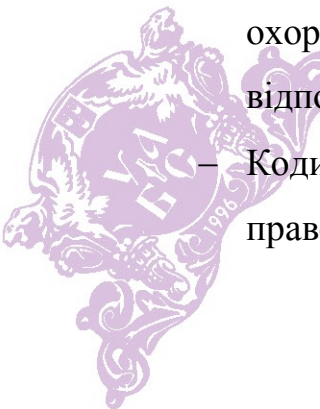
Кодифікація першочергових актів екологічного законодавства включає:

- прийняття нових (невідкладних) законів України про зони надзвичайних екологічних ситуацій, *екологічне страхування*, рибне господарство, рослинний світ, екологічну (природно-техногенну) безпеку;
- внесення змін до законів України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про тваринний світ”, “Про природно-заповідний фонд”, “Про охорону атмосферного повітря” та Лісового кодексу України, Водного кодексу України, Кодексу України про надра, Земельного кодексу України;
- підготовку проектів законів України про рекреаційні зони, курортні, лікувально-оздоровчі зони і зони з особливими умовами природокористування;
- підготовку проектів нормативно-правових актів, які затверджує Кабінет Міністрів України, а саме: Правила відшкодування збитків, завданих порушеннями екологічного законодавства, Положення про екологічний контроль, Положення про екологічний аудит, Положення про екологічне ліцензування.

Кодифікація перспективних актів екологічного законодавства передбачає:

- наукове обґрунтування, розробку та прийняття Екологічного кодексу України, законів України про континентальний шельф, про екологічну інформацію, про екологічну освіту;
- розробку нормативно-правових актів, які затверджує Кабінет Міністрів України, серед яких: Положення про сертифікацію екологічно небезпечної продукції, Порядок встановлення лімітів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, рівнів шкідливого біологічного та фізичного впливу, Порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства, Порядок і нормативи плати за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, Порядок економічного стимулювання, охорони, раціонального використання та відновлення лісів, Порядок ведення державного обліку лісів та державного лісового кадастру;
- розроблення та затвердження нормативно-правових актів Мінекобезпеки, а саме: Правил вилучення об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях із природного середовища, Правил використання тварин з метою одержання продуктів їх життєдіяльності, Правил утримання, розведення, використання та охорони диких тварин у неволі чи напівневільних умовах, Правил добування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин для розведення в спеціально створених умовах та у науково-дослідних цілях, Правил ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу, Правил вилучення і реалізації незаконно добутих диких тварин, Правил відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, інших актів відповідно до законодавства України.
- Кодифікація, спрямована на екологізацію комплексних нормативно-правових актів, включає:

- першочергову розробку та прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів, а саме: Торговельного (Господарського) кодексу України, Закону України про відходи, Кодексу України про адміністративні правопорушення (розділ “Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення”), Кримінального кодексу України (розділ “Екологічні злочини”), Цивільного кодексу України (розділ “Відшкодування збитків за екологічні правопорушення” (абсолютну еколого-правову відповідальність));
- внесення змін до законів, що визначають статус центральних та місцевих органів державної виконавчої влади у галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів, регламентують здійснення підприємницької, інвестиційної, інноваційної, науково-технічної діяльності, проектування, містобудування, виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, розвиток транспорту, зв'язку та інших видів діяльності, здатних негативно впливати на стан довкілля, а також законів про розмежування функцій спеціально уповноважених органів державного контролю в галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки тощо.

Інкорпорація актів екологічного законодавства передбачає систематизацію законів і нормативно-правових актів екологічного законодавства чи окремих розділів або витягів з них для використання в навчальних, наукових та практичних цілях. Удосконалення правових основ управління і контролю в галузі екології має бути спрямоване на:

- реорганізацію системи органів управління природними ресурсами та наступну інтеграцію функцій управління в галузі використання природних ресурсів в єдину узгоджену функціональну систему;
- розширення складу і повноважень місцевих органів управління і контролю з питань охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

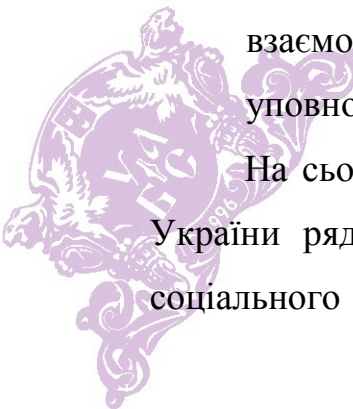

- зміщення акценту в здійсненні державного контролю за дотриманням екологічного законодавства шляхом поступового формування органів екологічного контролю на регіональному рівні;
- використання можливостей басейнового принципу з урахуванням регіональних і місцевих особливостей та закономірностей розвитку природних комплексів та екосистем;
- узгодження координаційних і контрольних функцій Мінекобезпеки та органів прокуратури щодо посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства, реалізації екологічної політики держави, захисту екологічних прав громадян.

Правове заохочення громадян, а також екологічних та інших об'єднань громадян доцільно спрямовувати на захист екологічних прав населення, забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів та охорони довкілля за допомогою таких правових важелів:

- врегулювання механізму використання громадської думки в процесі прийняття екологічно значущих рішень, зокрема під час проектування, планування розміщення екологічно небезпечних об'єктів, реалізації іншої діяльності, здатної негативно впливати на стан довкілля та здоров'я людей;
- сприяння діяльності екологічних об'єднань громадян у розв'язанні конкретних екологічних проблем відповідного регіону, міста, селища, села, залучення їх до здійснення відповідних екологічних програм, різних природоохоронних заходів;
- стимулювання здійснення громадськими екологічними об'єднаннями контрольної діяльності, поширення передових форм та методів взаємодії з місцевими органами виконавчої влади, спеціально уповноваженими органами державного екологічного контролю.

На сьогоднішній день невідкладним є прийняття Кабінетом Міністрів України ряду нормативно-правових актів з метою врегулювання питань соціального захисту населення, забезпечення фінансування робіт по

будівництву та реконструкції об'єктів соціально-культурної сфери, що здійснюється в навколо діючих атомних електростанціях. Одним з першочергових завдань є введення в дію Положення про громадські слухання в питаннях використання ядерної енергії та радіаційної безпеки.

Прийняття законів щодо регулювання екологічної безпеки ядерних об'єктів потребує перегляду, узгодження або розробки нових нормативно-правових документів, які стосуються широкого кола питань, від видачі дозволів на спеціальне водокористування та регламентів скидів стічних вод з накопичувачів до методик визначення гранично допустимих скидів і викидів у навколишнє середовище та інструкцій про стягнення плати за скиди і викиди тощо.

Таким чином, розглянувши існуючу нормативно-законодавчу базу, ознайомившись з проектами законодавчих актів стосовно проблематики екологічного страхування, вважаємо за доцільне зробити загальний висновок.

На концептуальному рівні і в першу чергу – на законодавчо-концептуальному, слід чітко визначитися з тим, що саме слід розуміти під екологічним страхуванням. Тут може бути декілька варіантів, найбільш доцільними з яких, на нашу думку, є наступні:

- *перший варіант* – приймається за основу трактування екологічного страхування статтею 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, і у відповідності до нього – Закон України “Про екологічне страхування” з доопрацюванням інших законів, спираючись на даний специфічний закон;

- *другий варіант* – за основу приймається визначення екологічного страхування з проекту Закону України “Про екологічне страхування” і, звісно, сам Закон України “Про екологічне страхування” з доопрацюванням інших законів під даний специфічний закон;

- *третій варіант* – відмовитися від терміна “екологічне страхування” і взяти за основу більш широкі визначення: “страхування екологічних ризиків” або “страхування ризиків екологічної спрямованості”, що потребує внесення

додаткових незначних змін в існуюче законодавство і, у першу чергу, удосконалення Закону України “Про страхування” на предмет переформатування видів страхування з більш чітким виокремленням страхування екологічних ризиків;

- *четвертий варіант* – дане питання доопрацьовується з використанням досліджень вітчизняних і закордонних вчених у частині все ж таки впровадження екологічного страхування шляхом його розвитку і впровадження в існуючу систему страхування.

Висновки до розділу 6

1. В роботі обґрунтовано, що виходячи з високого рівня впливу страхового ринку на соціально-економічні відносини в суспільстві, а також з урахуванням негативних наслідків для реалізації концепції сталого розвитку, які можуть бути спричинені недобросовісною діяльністю страхових компаній, особливої актуальності сьогодні набуває формалізація та ефективна реалізація напрямків державного регулювання страхового ринку в контексті сталого розвитку. Таке регулювання найбільш продуктивно може бути здійснено або шляхом формування відповідного нормативно-законодавчого поля для діяльності страхових компаній у сфері охорони довкілля, або шляхом реформування організаційних механізмів здійснення регулюючого впливу на страховий ринок України з урахуванням основних принципів переходу до концепції сталого розвитку.

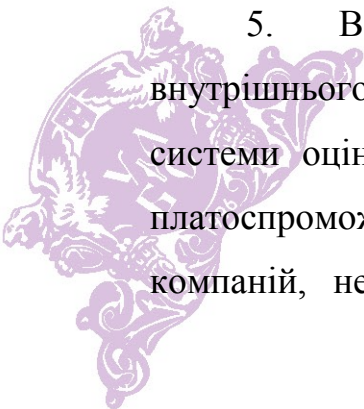
2. В Україні державне регулювання страхового ринку здійснюється на протязі досить незначного проміжку часу, що не дозволяє однозначно ідентифікувати його організаційний тип відповідно до традиційної класифікації (ліберальний, авторитарний, змішаний). Дослідження хронології розвитку державного регулювання ринку страхових послуг в Україні довело, що в окремі періоди функцію нагляду здійснювали три різні державні установи: Держкомітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд), Управління страховою діяльністю в складі департаменту

фінансових установ та ринків, Департамент страхового нагляду в складі державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Загальна мета нагляду за страховою діяльністю полягає в підтриманні функціонування ефективних, неупереджених, безпечних і стабільних страхових ринків в інтересах і з метою захисту страхувальників. Тобто страховий надгляд повинен забезпечити збалансування інтересів усіх учасників страхових відносин: держави, страховика та страхувальника.

3. В роботі обґрунтована необхідність підвищення рівня взаємодії українського страхового ринку з європейським страховим ринком, що може бути здійснено шляхом дотримання вимог щодо платоспроможності та зниження ризику діяльності страхових компаній, які визначені Другою директивою по платоспроможності страхових компаній Solvency II. На основі аналізу програми розвитку страхових ринків, в якості основних положень щодо формування рівня платоспроможності страхової компанії було виділено чутливість до ризику; контрольний рівень платоспроможності; спеціальне обговорення мінімального рівня капіталу.

4. В той же час, сьогодні в межах існуючих наукових робіт вітчизняних вчених недослідженими залишилися питання розвитку страхового ринку України з урахуванням пріоритетів Європейського страхового ринку для формування єдиного стабільного страхового ринку та реалізації механізму перерозподілу ризиків. Проблему державного регулювання страхового ринку України запропоновано розглядати на трьох рівнях: на рівні регіональних страхових ринків; на рівні внутрішнього національного страхового ринку; з урахуванням впливу зовнішніх страхових ринків.

5. В роботі обґрунтовано, що при формуванні стратегії розвитку внутрішнього національного страхового ринку слід враховувати формування системи оцінки ризиків до об'єднання страхових компаній, контроль за платоспроможністю страхових компаній, систему менеджменту страхових компаній, необхідність об'єднання страхових компаній в пули. Оцінка

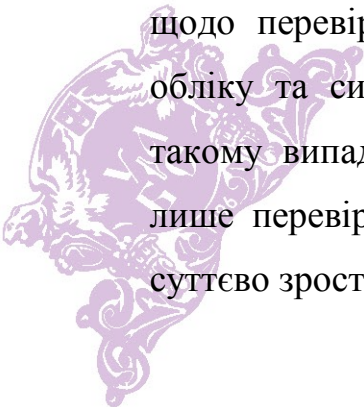

ризиків, в тому числі екологічного характеру повинна передбачати об'єднання їх в однорідні групи для здійснення пропорційного перестраховування у факультативних договорах, або перестраховування ризиків, об'єднаних в одному договорі (по акційним договорам), або передачі ризиків.

6. З метою забезпечення стабільності страхових організацій, фінансової системи в цілому запропоновано удосконалення системи управління ризиками, яка включає: по-перше, впровадження системи ризик-менеджменту в організаційну структуру об'єднання страхових компаній; по-друге, забезпечення ефективного нагляду за внутрішньою системою оцінки ризиків; по-третє, забезпечення процесу взаємодії між страховими компаніями в структурі пулів.

7. В роботі обґрунтовано доцільність надання Держаній комісії з регулювання ринку фінансових послуг статусу подібного до статусу, що має Національний банк України в сфері регулювання банківської діяльності, перетворивши Комісію на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу, з метою посилення його впливу на діяльність страхових компаній, та підвищення рівня ефективності функціонування та прозорості страхового ринку. Це дозволить підвищити рівень політичної та фінансової незалежності регуляторного органу та збільшить ефективність виконання ним своїх наглядових функцій.

8. У відповідності до вимог, що передбачені в Директивах по платоспроможності страхових компаній I та II (Solvency I та II), Держфінпослуг повинен мати виключні повноваження в контролі не лише над рівнем платоспроможності страхових компаній, правильністю формування страхових резервів та їх розміщення, але і мати повноваження щодо перевірки надійності системи управління, ведення бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю страхових компаній. Тобто в такому випадку в роботі Держфінпослуг важливого значення набуває не лише перевірка фінансових показників діяльності страхових компаній, а і суттєво зростає роль моніторингу.

9. Доведено, що в процесі нагляду за ризиком, що супроводжує діяльність страхових компаній ключовими є: вимоги щодо розміру капіталу страхових компаній; перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над його нормативним запасом; вимоги до порядку розрахунку страхових резервів, оскільки розмір страхових резервів компанії визначається саме характерними особливостями укладених договорів страхування; диверсифікація активів страхової компанії та система перестраховання.

10. Виходячи з того, що відповідно до Указу Президента України центральним органом, що виконує функції нагляду за страховим ринком в Україні є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг), автором визначено концептуальні напрямки реформування її діяльності в контексті сприяння впровадженню концепції сталого розвитку, які стосуються: боротьби з фінансовими схемами в перестрахованні, реалізації податкової політики у сфері страхування, формалізації вимог до формування резерву страхових компаній, формалізації вимог до звітності страхових компаній, реформування системи обов'язкового страхування в Україні, включення та виключення з Державного реєстру страхових компаній, розвитку співпраці і інформаційної взаємодії між страховими регуляторами інших країн, врахування вітчизняних особливостей та ступеню розвитку страхового ринку при вдосконаленні законодавства тощо.

11. Систематизація та критичний аналіз нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру дозволили зробити висновок, що сьогодні в цьому напрямку створено велику за обсягом розгалужену ієрархічну структуру законодавчих актів різного регулюючого рівня, різної юридичної сили, різних сфер застосування. Доведено, що за періодом змістовного наповнення екологічного законодавства України повинен слідувати етап його систематизації, тобто приведення нормативних актів у єдину, впорядковану сукупність, систему. Необхідність систематизації обумовлена наступним: по-перше, наявністю множинності актів, що видаються правотворчими органами з відповідного кола питань,

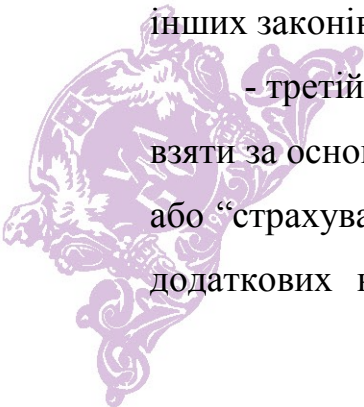
швидкими змінами, що відбуваються в законодавстві, появою дублюючих положень в ньому та водночас – з виникненням прогалин; по-друге, необхідністю вдосконалення правореалізації, у зв'язку з потребою оперативного знаходити та правильно тлумачити норми права, що в свою чергу має неодмінно сприяти підвищенню ефективності правового виховання і наукових досліджень у відповідній сфері; по-третє, потребою приведення вітчизняного екологічного законодавства у відповідність основній тенденції сучасного права Європейського Союзу, зафіксованій у Шостій програмі дій в галузі охорони довкілля (6EAP), а саме курсу на поступову заміну численних розрізнених законодавчих актів рамковими правовими нормами та гнучкими стратегіями.

12. Впорядкування існуючих підходів в нормативно-законодавчій базі та проектних документах стосовно сутності та ролі екологічного страхування, дозволило автору суттєво поглибити на концептуальному рівні, у тому числі і в першу чергу – на законодавчо-концептуальному, сутність поняття «екологічне страхування». Тут може бути декілька варіантів, найбільш доцільними з яких є наступні:

- перший варіант – приймається за основу трактування екологічного страхування статтею 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, і у відповідності до нього – Закон України “Про екологічне страхування” з доопрацюванням інших законів, спираючись на даний специфічний закон;

- другий варіант – за основу приймається визначення екологічного страхування з проекту Закону України “Про екологічне страхування” і, звісно, сам Закон України “Про екологічне страхування” з доопрацюванням інших законів під даний специфічний закон;

- третій варіант – відмовитися від терміна “екологічне страхування” і взяти за основу більш широкі визначення: “страхування екологічних ризиків” або “страхування ризиків екологічної спрямованості”, що потребує внесення додаткових незначних змін в існуюче законодавство і, у першу чергу,

удосконалення Закону України “Про страхування” на предмет переформатування видів страхування з більш чітким виокремленням страхування екологічних ризиків;

- четвертий варіант – дане питання доопрацьовується з використанням досліджень вітчизняних і закордонних вчених у частині все ж таки впровадження екологічного страхування шляхом його розвитку і впровадження в існуючу систему страхування.

Результати, відображені у даному розділі, опубліковано автором у наступних наукових працях [69, 70, 174, 177, 337].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формалізації та методологічному забезпеченні формування та реалізації стратегії функціонування страхового ринку України в контексті сталого розвитку, поглибленні відомих і розробці та обґрунтуванні нових теоретичних і методичних положень врахування ризиків екологічного характеру в діяльності окремих страховиків і страхового ринку в цілому.

За результатами дослідження було зроблено ряд висновків.

Аналіз визначень сутності страхування свідчать про їх значну кількість, розпорошеність, наявність протиріч, а також про відсутність чіткої систематизації при проведенні того або іншого визначення. Дослідження автора дали змогу стверджувати, що у спеціальній науково-практичній літературі та нормативно-правових актах страхування розуміється переважно як: система заходів по створенню грошового (страхового) фонду; сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин; особливий вид економічної діяльності, пов'язаний з перерозподілом ризику; складне економіко-правове і соціальне явище; платна система фінансової компенсації. В той же час, необґрунтовано мало уваги приділяється дослідженню страхування як дієвого інструменту реалізації політики держави (соціальної, екологічної, економічної), у зв'язку з чим

методологічним підґрунтям подальшого дослідження обрано комплексне розуміння страхування як інструменту забезпечення сталого розвитку людства.

Систематизація функцій страхування дозволила стверджувати, що основними з них слід вважати: ризикову (компенсаційну), попереджувальну (превентивну), контрольну, накопичувальну, інвестиційну, заощаджувальну, стабілізуючу, репресивну. Виходячи з цього, автор дійшов висновку, що при дослідженні страхування як інструменту забезпечення сталого розвитку людства жодна з цих функцій не може бути визнана вирішальною, а необхідне поєднання окремих напрямків функціонального навантаження страхування.

Страхування ґрунтується на специфічних принципах, які визначають об'єктивні можливості об'єкта бути застрахованим та встановлюють якісні і кількісні межі страхової відповідальності. При дослідженні страхування в контексті забезпечення сталого розвитку окрім загальних принципів здійснення страхування в цілому, слід розрізняти ще й принципи формування окремих його складових, а також принципи діяльності страхових компаній та регулювання страхового ринку.

Аналіз класифікаційних схем, які використовуються у сучасній теорії та практиці страхування, дозволив дійти висновку, що більшість класифікацій по ряду позицій перетинаються між собою, межі між окремими складовими найчастіше досить умовні, не завжди спостерігається чіткість у відповідності класифікаційній ознаці при ідентифікації того або іншого виду страхування. Це вносить певні неузгодженості у теоретичні конструкції різних авторів, а також і у практичну діяльність страхових компаній. В той же час, завдяки науково аргументованій класифікації видів страхування створюються реальні передумови для встановлення місця кожного його виду в загальній системі, ефективного застосування відповідних методів і прийомів страхування, виходячи з чого систематизацію видів страхування можна вважати першим кроком на шляху до побудови ефективної системи управління страховим ринком.

Виходячи з аналізу і систематизації науково-методичних підходів до розуміння сутності ризику у страхуванні, страховий ризик запропоновано розуміти як певну подію, яка передбачає виникнення страхового інтересу і, виходячи з цього, є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання. Систематизація підходів до класифікації ризиків дозволила дійти висновку, що крім традиційних критеріїв класифікації, у страхуванні на перший план виходить відповідність ризику специфічним вимогам (перерахованим у роботі) для того, щоб він міг бути застрахованим.

Систематизація переваг та недоліків страхування як методу управління ризиками, а також формалізація послідовності цього процесу у страховій справі дозволило автору дійти висновку, що під управлінням ризиками у страхуванні слід розуміти сукупність спеціальних функцій і послідовних дій учасників страхового ринку, спрямованих на повне уникнення даних ризиків або зменшення частоти їх прояву та величини негативних наслідків.

Дослідження хронології формування моделі сталого розвитку світового співтовариства, систематизація науково-методичних підходів до її розуміння продемонстрували відсутність узгодженості у визначенні сталого розвитку як економічної категорії, у формуванні системного підходу до його забезпечення. Виходячи з цього запропоновано авторський підхід до формування множини чинників, що визначають сталість розвитку, принципів та інструментів реалізації концепції сталого розвитку. Складовими сталого розвитку суспільства запропоновано вважати: демографічну; екологічну; технологічну; економічну; геополітичну; соціокультурну; інформаційну; політико-правову. Принципами реалізації концепції сталого розвитку слід вважати наступні: альтернативних витрат, довгострокової перспективи, взаємозалежності, рівної уваги до складових сталого розвитку, справедливого розподілу доходів від використання природних ресурсів і

доступу до них, врахування віддалених наслідків, природокористування на платній основі, відкритості інформації, участі суспільства.

В роботі поглиблено розуміння сталого розвитку, який запропоновано трактувати як сучасну довгострокову самоврегульовану концепцію розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності по забезпеченню охорони навколишнього середовища, яка забезпечує розв'язання суперечностей розвитку суспільства таким чином, щоб зміна параметрів безпеки людства не виходила б за межі катастрофічних для нього трансформацій. Такий підхід підкреслює довгостроковий характер цієї концепції, необхідність забезпечення безпеки людства у всіх її проявах, а також дозволяє віднайти суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок між забезпеченням сталого розвитку та механізмами дотримання параметрів безпеки у відповідних межах, до складу яких відноситься і страхування.

Методичну основу інструментарію забезпечення сталого розвитку складають два підходи: 1) консервативний та 2) активізації прогресивних трансформацій. Перший пов'язаний з консервуванням існуючого стану системи «людина – природа». При цьому стабілізується чисельність населення і форми антропогенного впливу на природу, включаючи кількісні та якісні параметри цього впливу. Другий пов'язаний з випереджальними прогресивними змінами суспільної системи. Відповідаючи на кількісне зростання населення (і відповідне можливе збільшення екологічного навантаження на екосистеми), людство має якісно змінювати продуктивні сили і суспільний устрій так, щоб питоме екодеструктивне навантаження на природний потенціал кількісно не збільшувалося.

До інструментів консервативного підходу слід відносити наступні групи методів: консервативні (створення заповідників, заказників, національних парків, заборона промислу певних біологічних видів), обмежувальні (ліцензії; квоти; стандарти; ліміти; обмеження в часі; обмеження в кількості), заборонні (на промисел; на певні види діяльності; на

виробництво, на застосування певних речовин), регламентуючі (порядок обробки землі, транспортування, зберігання, застосування), стримуючі (податки, економічні санкції, штрафи, підвищені ціни, мита, платежі, обмеження на ринку). Цей підхід передбачає застосування негативних механізмів зворотного зв'язку, за допомогою яких людство протидіє будь-яким змінам, які можуть створювати загрозу збалансованому розвитку екосистем.

До інструментів підходу активізації прогресивних трансформацій запропоновано відносити: еколого-економічні інструменти (фінансові трансферти, адміністративний перерозподіл коштів; вільні ринкові механізми перерозподілу коштів; сприяння на ринку; пільгові податкові інструменти; прискорена амортизація; субсидії; дотації; гранти; кредити; виплати, відшкодування витрат; цінові інструменти; премії, винагороди; страхування, екологічне страхування); суспільну думку; моральні стимули; соціальні інновації; адміністративні важелі; добровільні угоди; сприяння преси, інформаційні інструменти; соціально-політичні реформи; стратегічну політику; інструменти трансформації; освіту і культуру. Цей підхід передбачає застосування механізмів позитивного зворотного зв'язку, за допомогою яких людство не обмежує, а навпаки, стимулює зміни за умови, що вони сприятимуть зменшенню екодеструктивного тиску на довкілля.

Дослідження основних чинників, які гальмують динамічну реалізацію концепції сталого розвитку в Україні, дозволило автору систематизувати їх та виокремити основні групи проблем, а саме пов'язані з: екологічно збалансованим розвитком економіки та раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу; забезпеченням соціальної справедливості; розвитком суспільних відносин; економічними факторами; демографічними факторами; ресурсними обмеженнями; сучасним станом законодавства щодо природокористування, охорони довкілля і переходу до сталого розвитку; розумінням громадянами тенденцій розвитку суспільства і природи, задоволення індивідуальних і суспільних потреб, необхідності переходу до

сталого розвитку; динамічним характером порушення сталого стану системи «природа-суспільство».

Автором формалізовано основні цілі і завдання переходу України до сталого розвитку. Аналіз існуючого інструментарію реалізації концепції сталого розвитку, проведений виходячи із авторської класифікації, довів, що переважають адміністративні регулятори екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою природоруйнівну діяльність відповідно до вимог нормативних актів. Економічні інструменти переважно виконують роль фіскальних платежів, а функціонування існуючих еколого-економічних регуляторів виступає засобом нагромадження фінансових ресурсів. Зроблено висновок про необхідність переорієнтації на стимулюючі інструменти активізації прогресивних трансформацій, серед яких одне з провідних місць займає страхування, зокрема – екологічне страхування.

Автором з'ясовано відсутність в науковій літературі ґрунтовних досліджень щодо безпосереднього зв'язку страхування із забезпеченням сталого розвитку. Необхідність активізації застосування страхування як інструменту реалізації даної концепції впливає із їх взаємозалежності. З одного боку, страхові компанії, здійснюючи операції в фінансовому секторі економіки, зацікавлені в стабільному ринковому, соціальному та екологічному середовищі, що є необхідною умовою їхньої діяльності. Оскільки інтереси окремої страхової компанії, як комерційної структури, орієнтовані на одержання максимального прибутку при припустимому рівні ризику, їх участь у функціонуванні страхового ринку відбувається лише при наявності сприятливих умов, зокрема – сталого розвитку суспільства. З іншого боку, стабільність та ефективність реалізації концепції сталого розвитку залежить від надійності страхового ринку, його ефективного функціонування. Таким чином, страхування та сталий розвиток, як підсистеми загального економічного простору, здійснюють взаємний вплив

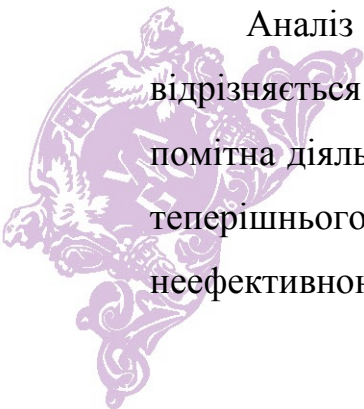

одна на одну, що носить суб'єктно-об'єктний. Автором виокремлено основні положення цього взаємозв'язку в обох напрямках.

Проведене дослідження сутності фінансової системи країни, та визначення в її структурі місця фінансового ринку та страхового ринку дозволило автору обґрунтувати, що страховий ринок та фінансовий ринок є самостійними складовими елементами фінансової системи країни, що перетинаються в сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків, які на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори. Взаємозв'язок між фінансовим ринком та страховим ринком проявляється на суб'єктному рівні. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування. Складовим елементом, в межах якого відбувається перетин ринку фінансових послуг та страхового ринку, є ринок страхових послуг.

Впорядкування суб'єктно-об'єктної структури страхового ринку дало можливість автору поглибити розуміння структури страхового ринку – як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування. Виокремлено інституційну структуру страхового ринку (соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування), а також сукупність організацій, що професіонально займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура).

Аналіз організаційної структури страхового ринку довів, що вона не відрізняється достатньою повнотою, бо у масштабах країни практично не помітна діяльність товариств взаємного страхування, страхових брокерів. До теперішнього часу інституційна структура страхового ринку також є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, багато в чому

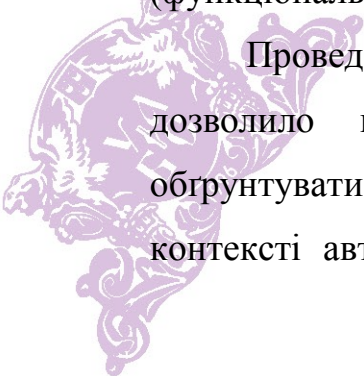

орієнтована на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здібна до інтенсивного зростання за рахунок повнішого задоволення страхових інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів шляхом розробки і впровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

В роботі удосконалено класифікацію учасників страхового ринку і на відміну від існуючих підходів, що виділяють лише два базових суб'єкта ринку – страховики та страхувальники, виокремлено третього базового суб'єкта, а саме, страхових посередників, до яких слід віднести страхових агентів, брокерів, актуаріїв, аджастерів, сюрвейерів. Характерною їх рисою є виконання ними виключно посередницьких функцій між страховиком та страхувальником. На відміну від страховиків посередники не здійснюють інвестиційної діяльності, що не надає їм можливості виходу на фінансовий ринок. Таким чином вони функціонують виключно в межах страхового ринку.

Систематизація існуючих науково-методичних підходів щодо розуміння сутності страхового ринку дозволила запропоновано розглядати його як: самостійний сегмент фінансової системи країни, тісно взаємопов'язаний та має точки перетину із фінансовим ринком, ринком фінансових послуг та його складовим елементом ринком страхових послуг за суб'єктно-об'єктними ознаками (системний підхід); сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг (інституціональний підхід); систему економіко-правових відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), продавцями послуг із страхування та перестраховування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів (функціональний підхід).

Проведене дослідження страхових послуг як об'єктів страхового ринку дозволило виокремити екологічну складову страхового ринку та обґрунтувати її місце в механізмі реалізації сталого розвитку. В даному контексті автор пропонує розглядати страховий ринок як одну із ланок

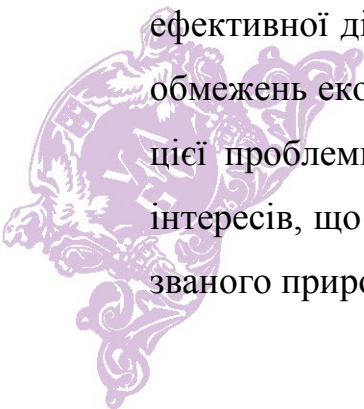

загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку, яка забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і та озброює уповноважені органи інструментами екострахової політики.

Дослідження стану вітчизняного страхового ринку в контексті розвитку європейського ринку дозволило автору зробити наступні висновки в частині суб'єктного аналізу. Європейські країни з 2001 по 2007 роки практично не змінили свою кількість страхових компаній, що свідчить про усталеність розвитку ринку, водночас в Україні кількість компаній за цей період суттєво збільшилась. На страховому ринку України страхові компанії зі страхування життя мають досить незначну частку, що кардинально відрізняється від структури страхового ринку економічно розвинених країн. З точки зору стратегічного розвитку страховий ринок України знаходиться в стадії свого формування, хоча останнім часом цей процес суттєво поживався.

Проблемою обов'язкового страхування в Україні є обмежена кількість реально необхідних видів обов'язкового страхування (98% займають 8 видів страхування). Розвиток добровільного страхування йшов європейським шляхом. У якості проблем добровільного страхування виділено незначний поділ та диверсифікацію страхування життя.

На основі ієрархічної моделі сталого розвитку суспільства в роботі обґрунтовано, що екологічний чинник є найважливішим елементом його забезпечення. Автором доведено, що неправомірно говорити як про пріоритет і першочерговість завдань економічного зростання, після досягнення якого нібито з'являться достатні ресурси й можливості для ефективної діяльності щодо охорони природи, так і про необхідність певних обмежень економічного зростання задля екологічної стабільності. Вирішення цієї проблеми полягає в балансі та інтеграції екологічних та економічних інтересів, що повинно виражатися у формуванні та дотриманні концепції так званого природозберігаючого зростання.

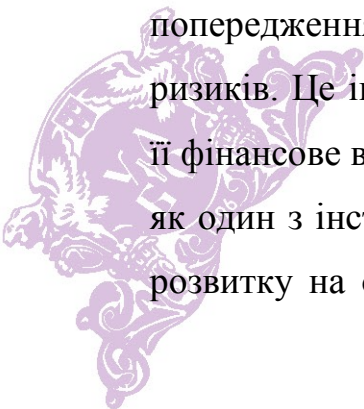

Передумовою виникнення страхових відносин в досліджуваній сфері виступає екологічний ризик. Систематизація та критичний аналіз підходів до розуміння сутності екологічного ризику дозволили запропонувати трактувати його як імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище, які спричиняють деградацію екосистем.

Виходячи з того, що за деяких обставин екологічний ризик можна розглядати не як можливість, а як конкретне значення негативного впливу, автором запропоновано розглядати оцінку ризику як суму «імовірнісної» і «фонові» компонент. Фонову компоненту запропоновано розраховувати як багатомірну модель, що включає цілий ряд змінних, імовірнісну – як добуток імовірності на витрати від настання оговорених факторів екологічного ризику. По цим змінним запропоновано будувати як лінійні, так і нелінійні моделі, а якщо накопичування ризиків буде відбуватися за логарифмічними залежностями – то адитивні моделі. При чому нелінійність запропоновано розглядати по параметрам або по змінним, а також вносити незалежні змінні, які мають не кількісний, а якісний характер.

Під екологічним страховим ризиком автором запропоновано розуміти певну подію, при настанні якої здійснюється вплив на навколишнє природне середовище і виникають наслідки економічного характеру, виникає страховий інтерес і, виходячи з цього, він є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання.

Екологічне страхування являє собою механізм захисту майнових і соціальних інтересів юридичних та фізичних осіб, спрямований на попередження, подолання або зменшення негативного впливу екологічних ризиків. Це інститут відповідальності за екологічну шкоду, який передбачає її фінансове відшкодування. Крім того, автором запропоновано розуміти ще й як один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім

природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників. Об'єкт екологічного страхування визначено як еколого-економічні збитки в результаті порушення майна і споруджень, землі, повітря, водних ресурсів, здоров'я населення, завданого раптовим і непередбачуваним екологічним інцидентом. Суб'єктами екологічного страхування є юридичні особи (екологічно небезпечні підприємства, органи державного і територіального управління, у чиєму віданні або на чий території знаходяться об'єкти, що становлять підвищену небезпеку для навколишнього середовища) та фізичні особи, які перебувають у зоні можливого післяаварійного впливу.

В роботі поглиблено концептуальні засади розвитку екологічного страхування. Так, зокрема, його функціями запропоновано вважати: формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб за результати антропогенної діяльності як найважливішої складової екологічної культури; стимулювання проведення страхувальником протиаварійних (превентивних) заходів шляхом диференціації страхових тарифів і грошових виплат за умови безаварійної роботи; забезпечення компенсаційних гарантій третім особам незалежно від фінансового стану підприємства – винуватця аварійного забруднення навколишнього середовища, забезпечення стійкості фінансового стану підприємства у випадку необхідності відшкодування збитку потерпілим від аварійного забруднення навколишнього середовища і витрат на відновлення власного виробництва; забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту фізичних і юридичних осіб за рахунок сформованих страхових резервів.

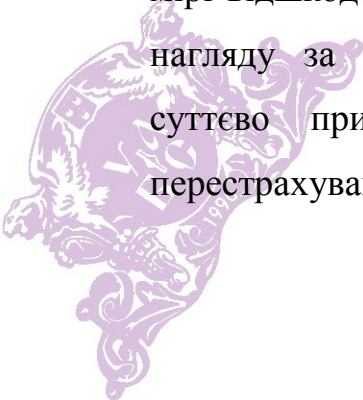
Автором обґрунтовано, що одним із найбільш актуальних напрямків розвитку екологічного страхування є страхування катастрофічних екологічних ризиків, зокрема – ризику зміни клімату. Проблема глобального потепління являє серйозну загрозу для економіки, оскільки впливає на добробут суспільства, доступність ресурсів, підвищує ціни на енергію й знижує вартість активів окремих компаній. У той же час, необхідність

перебудови глобальної енергетики відкриває цілий ряд додаткових можливостей для економічного розвитку і підвищення добробуту населення. Саме з цієї позиції в дисертаційному дослідженні і розглянуто вплив зміни клімату на розвиток страхового ринку: з урахуванням як потенційних загроз, так і додаткових можливостей. Така технологія дослідження за пропозицією автора отримала назву P&P-методу (Problems and Perspectives).

Вивчення практичного досвіду функціонування страховиків дозволив виявити наступні недоліки системи екологічного страхування, що склалася на сьогоднішній день в Україні.

Важливим фінансовим інструментом для страхових компаній, соціально важливим фактором розвитку суспільства в державі, та необхідним фактором розвитку економіки в цілому є перестраховування. На основі систематизації існуючих понять перестраховування запропоновано наступне визначення: перестраховування – це самостійний вид фінансової діяльності пов'язаний з процесом передачі ризику виконання визначеної частини зобов'язань прямим страховиком (цедентом, перестраховувальником) іншому страховику (перестраховику, цесіонеру) або подальшої передачі ризику перестраховиком (ретроцедент) іншому страховику (ретроцесіонеру) з метою забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності прямого страховика, розширення фінансових можливостей та стабілізації портфелю учасників перестраховування, збору та обробки інформації для вирішення міжнародних проблем страхової діяльності.

Дослідження стану страхового ринку дало можливість довести, що страхування та перестраховування екологічних ризиків зменшує навантаження на бюджет держави, оскільки збитків від екологічних катастроф в більшій мірі відшкодовується з бюджету. При побудові належного рівня страхового нагляду за перестраховою діяльністю швидкість виплат постраждалим суттєво прискорюється. Зазначено, що в Україні значну роль в перестраховуванні екологічних ризиків відіграє Український ядерний

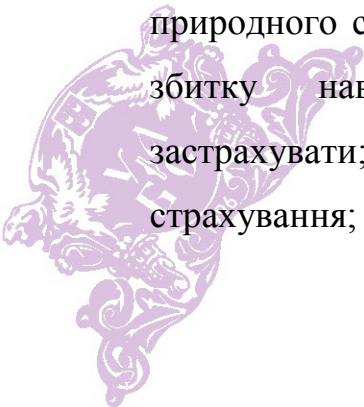

страховий пул, який приймає участь у перестрахованні закордонних ядерних ризиків.

Всі проблеми розвитку екологічного страхування в Україні можна поділити на три групи: по-перше, проблеми, пов'язані із сучасним станом та перспективами вдосконалення нормативно-правової і методичної бази екологічного страхування та інструментарію екологічної політики в Україні, по-друге, проблеми, пов'язані із сучасним станом та перспективами розвитку страхового ринку в Україні, по-третє, проблеми, пов'язані із характером економічного розвитку України.

На основі проведеного аналізу доведено, що сьогодні не сформовано нормативно-правове забезпечення системи екологічного страхування. Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність більшості екологічно небезпечних суб'єктів господарювання, не передбачають надання гарантій на випадок нанесення шкоди природному середовищу. Окремі нормативно-правові акти містять положення про використання страхування для відшкодування шкоди навколишньому природному середовищу, але в цих документах відсутні механізми реалізації зазначених положень. Жоден із діючих нормативно-правових актів не забезпечує правове регулювання в обсязі, достатньому для практичного впровадження екологічного страхування.

Вдосконалення нормативно-правової та методичної баз екологічного страхування у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища є можливим лише за наявності сучасної методичної бази. Такі методичні документи повинні включати: 1) прийнятні для сфери екологічного страхування методики оцінки збитку, нанесеного природному середовищу; 2) перелік видів діяльності, що становлять небезпеку для природного середовища, при здійсненні яких відповідальність за нанесення збитку навколишньому природному середовищу рекомендується застрахувати; 3) правила страхування саме для сфери екологічного страхування; 4) порядок створення і використання резервів страхових

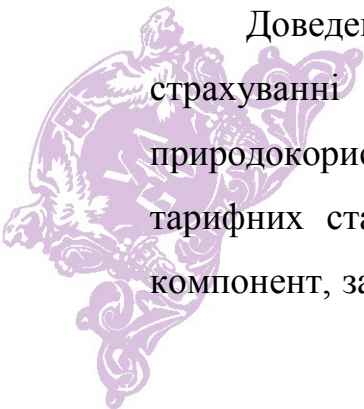

компаній на превентивні природоохоронні заходи 5) договір про план превентивних природоохоронних заходів страховика і страхувальника.

На основі систематизації підходів щодо визначення та класифікації рейтингів страхових організацій запропоновано авторську класифікацію, згідно якої рейтинги страхових організацій доцільно розглядати за наступними ознаками: сфери діяльності; в залежності від органів, що визначають рейтинги.

Виходячи з того, що при взаємодії страхових компаній зі страховиками та перестраховиками важливого значення набуває прогнозування ймовірності виконання своїх зобов'язань учасниками страхового ринку по договорам страхування розроблено методику визначення рейтингової оцінки на основі використання формули Байеса як імовірності виконання страховою компанією показників, що характеризують її стійкість. В результаті застосування даної методики визначається комплексний показник рейтингової оцінки, що відображає стійкість страхової компанії, і розрахунку на основі такої інформації ймовірності стійкості (надійності), що є найбільш інформативним загальним показником рейтингової оцінки. На основі застосування даної методики для побудови рейтингу за даними 115 страхових компаній доведено, що використання байєсівського аналізу для визначення надійності (стійкості) страхових компаній є ефективним економіко-математичним методом підвищення якості нагляду за страховим ринком України, дозволяє виявити приховані недоліки в діяльності страхових компаній, провести групування за рівнем стійкості, а головне – отримати числові характеристики рівня стійкості страхових компаній на відміну від традиційних методів, які дають лише описову характеристику.

Доведено, що розробка страхових тарифів при екологічному страхуванні може бути стимулюючим фактором раціонального природокористування. У роботі запропоновано процедуру розрахування тарифних ставок у екологічному страхуванні для фонові і імовірнісної компонент, запропоновано послідовність визначення фонду відшкодувань по

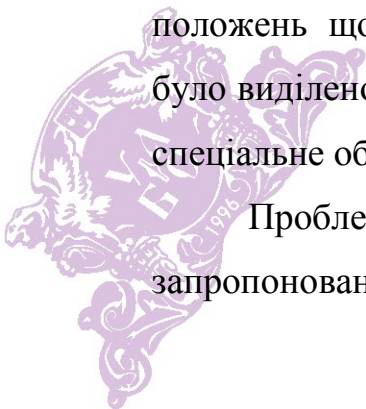
страхуванню екологічних ризиків, побудовано залежності страхування різних видів ризиків від потенційних збитків у результаті реалізації даних ризиків.

В роботі обґрунтовано, що виходячи з високого рівня впливу страхового ринку на соціально-економічні відносини в суспільстві, а також з урахуванням негативних наслідків для реалізації концепції сталого розвитку, які можуть бути спричинені недобросовісною діяльністю страхових компаній, особливої актуальності сьогодні набуває формалізація та ефективна реалізація напрямків державного регулювання страхового ринку в контексті сталого розвитку. Таке регулювання найбільш продуктивно може бути здійснено або шляхом формування відповідного нормативно-законодавчого поля для діяльності страхових компаній у сфері охорони довкілля, або шляхом реформування організаційних механізмів здійснення регулюючого впливу на страховий ринок України з урахуванням основних принципів переходу до концепції сталого розвитку.

Загальна мета нагляду за страховою діяльністю полягає в підтриманні функціонування ефективних, неупереджених, безпечних і стабільних страхових ринків в інтересах і з метою захисту страхувальників. Тобто страховий нагляд повинен забезпечити збалансування інтересів усіх учасників страхових відносин: держави, страховика та страхувальника.

В роботі обґрунтована необхідність підвищення рівня взаємодії українського страхового ринку з європейським страховим ринком, що може бути здійснено шляхом дотримання вимог щодо платоспроможності та зниження ризику діяльності страхових компаній, які визначені Другою директивою по платоспроможності страхових компаній Solvency II. На основі аналізу програми розвитку страхових ринків, в якості основних положень щодо формування рівня платоспроможності страхової компанії було виділено чутливість до ризику; контрольний рівень платоспроможності; спеціальне обговорення мінімального рівня капіталу.

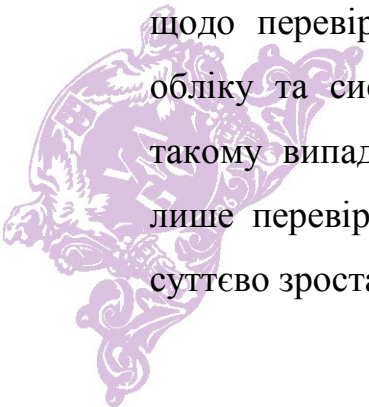
Проблему державного регулювання страхового ринку України запропоновано розглядати на трьох рівнях: на рівні регіональних страхових

ринків; на рівні внутрішнього національного страхового ринку; з урахуванням впливу зовнішніх страхових ринків. В роботі обґрунтовано, що при формуванні стратегії розвитку внутрішнього національного страхового ринку слід враховувати формування системи оцінки ризиків до об'єднання страхових компаній, контроль за платоспроможністю страхових компаній, систему менеджменту страхових компаній, необхідність об'єднання страхових компаній в пули. Оцінка ризиків, в тому числі екологічного характеру повинна передбачати об'єднання їх в однорідні групи для здійснення пропорційного перестраховування у факультативних договорах, або перестраховування ризиків, об'єднаних в одному договорі (по акційним договорам), або передачі ризиків.

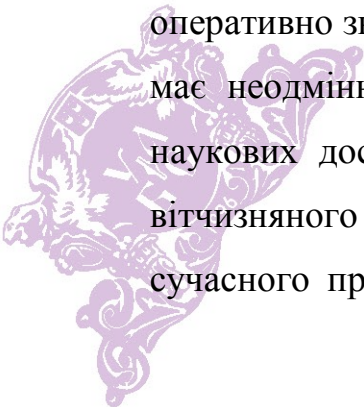
В роботі обґрунтовано доцільність надання Держаній комісії з регулювання ринку фінансових послуг статусу подібного до статусу, що має Національний банк України в сфері регулювання банківської діяльності, перетворивши Комісію на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу, з метою посилення його впливу на діяльність страхових компаній, та підвищення рівня ефективності функціонування та прозорості страхового ринку. Це дозволить підвищити рівень політичної та фінансової незалежності регуляторного органу та збільшить ефективність виконання ним своїх наглядових функцій.

У відповідності до вимог, що передбачені в Директивах по платоспроможності страхових компаній I та II (Solvency I та II), Держфінпослуг повинен мати виключні повноваження в контролі не лише над рівнем платоспроможності страхових компаній, правильністю формування страхових резервів та їх розміщення, але і мати повноваження щодо перевірки надійності системи управління, ведення бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю страхових компаній. Тобто в такому випадку в роботі Держфінпослуг важливого значення набуває не лише перевірка фінансових показників діяльності страхових компаній, а і суттєво зростає роль моніторингу.

Виходячи з того, що відповідно до Указу Президента України центральним органом, що виконує функції нагляду за страховим ринком в Україні є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг), автором визначено концептуальні напрямки реформування її діяльності в контексті сприяння впровадженню концепції сталого розвитку, які стосуються: боротьби з фінансовими схемами в перестрахованні, реалізації податкової політики у сфері страхування, формалізації вимог до формування резерву страхових компаній, формалізації вимог до звітності страхових компаній, реформування системи обов'язкового страхування в Україні, включення та виключення з Державного реєстру страхових компаній, розвитку співпраці і інформаційної взаємодії між страховими регуляторами інших країн, врахування вітчизняних особливостей та ступеню розвитку страхового ринку при вдосконаленні законодавства тощо.

Критичний аналіз нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру дозволили зробити висновок, що сьогодні в цьому напрямку створено велику кількість законодавчих актів різного регулюючого рівня, різної юридичної сили, різних сфер застосування. Доведено, що за періодом змістовного наповнення екологічного законодавства України повинен слідувати етап його систематизації, тобто приведення нормативних актів у єдину, впорядковану сукупність, систему. Необхідність систематизації обумовлена наступним: по-перше, наявністю множинності актів, що видаються правотворчими органами з відповідного кола питань, швидкими змінами, що відбуваються в законодавстві, появою дублюючих положень в ньому та водночас – з виникненням прогалин; по-друге, необхідністю вдосконалення правореалізації, у зв'язку з потребою оперативно знаходити та правильно тлумачити норми права, що в свою чергу має неодмінно сприяти підвищенню ефективності правового виховання і наукових досліджень у відповідній сфері; по-третє, потребою приведення вітчизняного екологічного законодавства у відповідність основній тенденції сучасного права Європейського Союзу, а саме курсу на поступову заміну

численних розрізнених законодавчих актів рамковими правовими нормами та гнучкими стратегіями.

Впорядкування існуючих підходів в нормативно-законодавчій базі та проектних документах стосовно сутності та ролі екологічного страхування, дозволило автору суттєво поглибити на концептуальному рівні, у тому числі і в першу чергу – на законодавчо-концептуальному, сутність поняття «екологічне страхування». Тут може бути декілька варіантів, найбільш доцільними з яких є наступні: перший варіант – приймається за основу трактування екологічного страхування статтею 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», і у відповідності до нього – Закон України «Про екологічне страхування» з доопрацюванням інших законів, спираючись на даний специфічний закон; другий варіант – за основу приймається визначення екологічного страхування з проекту Закону України «Про екологічне страхування» і, звісно, сам Закон України «Про екологічне страхування» з доопрацюванням інших законів під даний специфічний закон; третій варіант – відмовитися від терміна «екологічне страхування» і взяти за основу більш широкі визначення: «страхування екологічних ризиків» або «страхування ризиків екологічної спрямованості», що потребує внесення додаткових незначних змін в існуюче законодавство і, у першу чергу, удосконалення Закону України «Про страхування» на предмет переформатування видів страхування з більш чітким виокремленням страхування екологічних ризиків; четвертий варіант – дане питання доопрацьовується з використанням досліджень вітчизняних і закордонних вчених у частині все ж таки впровадження екологічного страхування шляхом його розвитку і впровадження в існуючу систему страхування.

Додаток А

Систематизація науково-методичних підходів та визначень

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

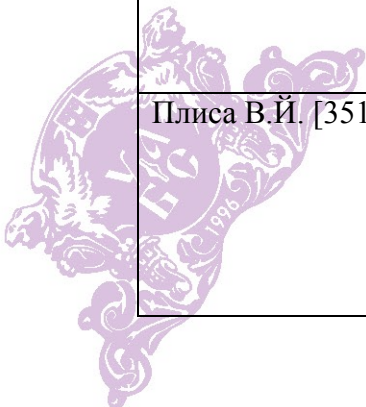
State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

Систематизація підходів до розуміння етапів процесу управління ризиками

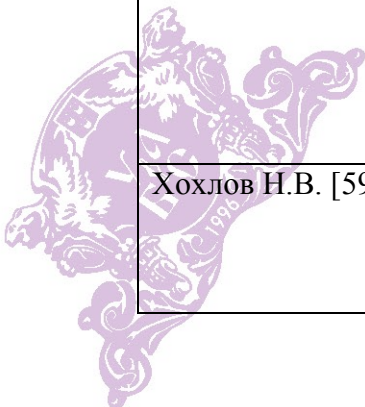
Автор, джерело	Етапи управління ризиками
Смирнова Є. [338]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення прийняттого рівня ризику для даного підприємства. 2. Оцінка поточного рівня ризику. 3. Прогнозування розвитку ситуації (наближена оцінка майбутнього рівня ризику). 4. Розробка та проведення заходів з реалізації прийнятого рішення. 5. Оцінка ефективності виробничих заходів.
Американський інститут управління проектами [339]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Планування управління ризиками. 2. Ідентифікація ризиків. 3. Якісна оцінка ризиків. 4. Кількісна оцінка ризиків. 5. Планування реагування на ризики. 6. Моніторинг і контроль ризиків.
Адамчук Н. [340]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уточнення сподівань та ідентифікація ризиків. 2. Кількісна оцінка ризику та прийняття управлінських рішень. 3. Проведення превентивних заходів, націлених на запобігання виникненню ризикових ситуацій.
Європейський банк реконструкції та розвитку [341]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення загроз, тобто умов, які містять потенціал реалізації небажаних наслідків. 2. Розгляд сценаріїв наслідків, тобто варіантів небажаного розвитку подій через загрози. 3. Якісна або кількісна оцінка масштабу наслідків. 4. Якісна або кількісна оцінка ймовірності реалізації сценарію. 5. Виявлення ступеня ризику як ймовірність реалізації небажаного сценарію помножена на оцінку масштабу наслідків (у випадку, якщо ці величини виражені кількісно). 6. Оцінка варіантів управління ризиком, розробка варіантів зниження, усунення або контролю ризику, вибір оптимального варіанту, виходячи із співвідношення витрат та ефекту.
Балика С. [342]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення суб'єктивних та об'єктивних факторів та передумов виникнення конкретного виду ризику. 2. Групування методів пристосування до об'єктивних факторів та вплив на суб'єктивні фактори. 3. Обґрунтування виправданості виявленого ризику. 4. Кількісна оцінка ризику. 5. Кількісне визначення допустимого рівня ризику. 6. Розробка конкретних заходів з управління ризиком (його зниження, обмеження, ліквідація або прийняття).
Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. [343]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення можливого ризику. 2. Оцінка ризику. 3. Вибір методу управління ризиком. 4. Застосування обраних методів. 5. Оцінка результатів.
Сердюкова І.Д. [344]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення мети. 2. Виявлення ризику. 3. Оцінка ризику. 4. Вибір методів управління ризиком. 5. Реалізація методів управління ризиком. 6. Оцінка результатів.

Балабанов І.Т. [345]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення мети ризику 2. Виявлення ймовірності настання події. 3. Встановлення ступеня та величини ризику. 4. Аналіз навколишньої ситуації. 5. Вибір стратегії управління ризиком. 6. Вибір необхідних для даної стратегії прийомів управління ризиком і методів його мінімізації. 7. Здійснення цілеспрямованого впливу на ризик.
Смірнов В.В. [346]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідентифікація (встановлення) ризику. 2. Оцінка ризику. 3. Запобігання (контроль) ризику. 4. Фінансування ризику.
Любанов А., Філін С., Чугунов А. [347]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення та класифікація основних видів ризиків. 2. Розрахунок адекватної кількісної міри ризику, яку легко пояснити. 3. Прийняття рішення про зменшення або збільшення виявлених ризиків. 4. Розробка та реалізація процедур контролю над ризиками поточних позицій.
Стрельцов А., Цамутали О. [348]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формулювання цілей та задач аналізу ризиків. 2. Ідентифікація джерел (факторів) ризику за запланованими подіями. 3. Виявлення потенційно можливих подій, пов'язаних з несприятливим розвитком ситуації. 4. Вимірювання ризику (оцінка можливого збитку, пов'язаного з несприятливим розвитком подій). 5. Планування (за необхідністю) реалізації заходів зі зниження ризику до прийняттого рівня. 6. Попередня оцінка антиризикових заходів та формування висновків.
Артеменко В.Б., Журавлев Ю.В. [349]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення мети. 2. Встановлення ризику. 3. Комплексна оцінка ризику: <ul style="list-style-type: none"> – якісна оцінка; – кількісна оцінка; – оцінка чутливості показників. 4. Вибір методів управління ризиком. 5. Здійснення управління ризиком. 6. Оцінка результатів. 7. Розробка заходів зі зменшення втрат доходу.
Балашова Н.С. [350]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідентифікація ризиків: <ul style="list-style-type: none"> – аналіз наявної ринкової ситуації; – виявлення ключових точок генерації ризиків; – побудова карти ризиків; – детальний якісний опис ризиків. 2. Оцінка ризиків. 3. Розробка заходів з мінімізації ризику. 4. Моніторинг ризиків. 5. Контроль за здійсненням заходів з мінімізації ризиків.
Плиса В.Й. [351]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз та ідентифікація ризику. 2. Якісна оцінка ризику. 3. Контроль ризику. 4. Кількісна оцінка ризику. 5. Контроль ризику. 6. Вибір методів оптимізації (зниження) ризику.

Сгорова Є.Є. [352]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збір та обробка даних. 2. Якісний аналіз ризику. 3. Кількісна оцінка ризику. 4. Оцінка прийнятності ризику. 5. Оцінка можливості зниження (збільшення) ризику. 6. Вибір методів та формування варіантів зниження (збільшення) ризику. 7. Оцінка доцільності зниження (збільшення) ризику. 8. Вибір варіанту впливу на ризик.
Бузько С. [353]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз ризику (ідентифікація ризику, визначення кількісних характеристик, якими можливо описати ризик щодо об'єкта його виникнення, виявлення можливих варіантів вирішення конкретної проблеми, визначення економічних наслідків, які можуть мати місце в результаті реалізації прийнятого рішення, характеристика побічних ефектів, здатних негативно впливати на кінцеву ефективність вжитих заходів, інтегральна оцінка ризику). 2. Обробка ризику (диференціація ризиків за ступенем їх впливу на результати діяльності підприємств, ієрархізація ризику, визначення які фінансових джерел, необхідних у конкретній ситуації при конкретному рівні ризику, визначення політики попередження та системи безпеки підприємства по відношенню до ризику). 3. Управління ризиком (визначення ціни ризику, тобто показника, який враховує частку страхування у компенсації негативних наслідків впливу економічного ризику, об'ємів страхування, витрат на попередження ризику та захист від нього, витрат адміністративного характеру, об'ємів фінансових ресурсів, націлених на забезпечення заходів попередження ризику та компенсацію негативних наслідків ризикової діяльності підприємства). 4. Контроль ризику (дії, необхідні для порівняння фактичних результатів з тими, які очікувалися при прийнятті рішення, елемент зворотнього зв'язку в системі управління ризиком на підприємстві).
Сердюкова І.Д. [354]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення мети. 2. З'ясування ризику (збір інформації з офіційних та неофіційних джерел, даних фінансової звітності, бізнес-планів, засобів масової інформації). 3. Оцінка ризику (попередня та наступна). 4. Вибір методів управління ризиком. 5. Реалізація методів управління ризиком. 6. Оцінка результатів.
Харко А.Ю., Харко В.Ю. [355]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення та виявлення ризику, з'ясування причин його виникнення та ризикових сфер. 2. Аналіз та оцінка ризику (кількісне визначення витрат, пов'язаних з видами ризику, які були виявлені на першому етапі). 3. Вибір методів управління ризиком. 4. Застосування обраних методів, мінімізація витрат на їх реалізацію. 5. Оцінка результатів, яка включає здійснення постійного контролю за рівнем ризику з застосуванням механізму зворотнього зв'язку.
Хохлов Н.В. [59]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз ризику (виявлення та оцінка). 2. Вибір методів впливу на ризик при оцінці їх порівняльної ефективності. 3. Прийняття рішення.

	<p>4. Безпосередній вплив на ризик.</p> <p>5. Контроль та коректування результатів процесу управління.</p>
Кинев Ю.Ю. [356]	<p>1. Отримання та обробка інформації.</p> <p>2. Фіксація ризиків.</p> <p>3. Формування алгоритму рішення (поетапний розподіл запланованих рішень на визначену кількість більш простих рішень).</p> <p>4. Якісна оцінка ризиків (виявлення ризиків, визначення кількісної структури ризиків, виявлення найбільш ризиковонебезпечних областей у розробленому алгоритмі прийнятого рішення).</p> <p>5. Кількісна оцінка ризиків та інформації.</p> <p>6. Попереднє прийняття рішення про дію (бездіяльність).</p> <p>7. Аналіз критичних значень, тобто тих складових ризику, значення яких перевищують критичну величину.</p> <p>8. Прийняття рішення.</p>
Гольдштейн Г.Я. [357]	<p>1. Якісний аналіз:</p> <ul style="list-style-type: none"> – виявлення усього спектру ризиків; – опис ризиків; – класифікація та групування; – аналіз вихідних припущень. <p>2. Кількісний аналіз:</p> <ul style="list-style-type: none"> – формалізація невизначеності; – розрахунок ризиків; – оцінка ризиків; – облік ризиків. <p>3. Мінімізація ризиків:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проектування стратегій ризик-менеджменту; – вибір оптимальної стратегії; – аналіз реалізації стратегії. <p>4. Контроль ризиків:</p> <ul style="list-style-type: none"> – моніторинг ризиків та ризик-менеджменту; – переоцінка та коректування ризиків; – оперативні рішення стосовно відхилень..

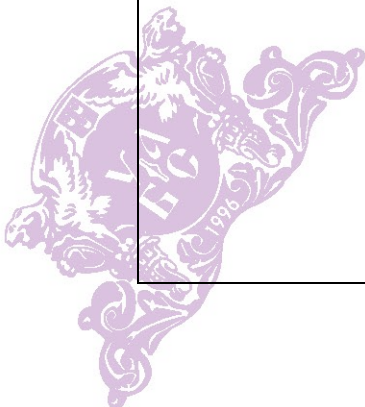

Класифікація методів впливу на ризик

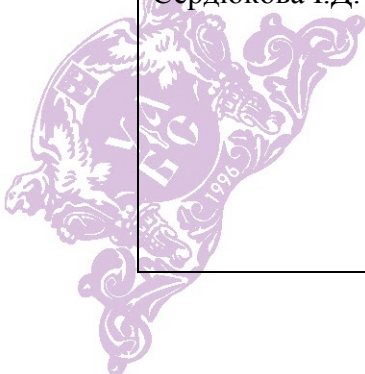
Автор, джерело	Класифікація засобів впливу на ризик
Боков В.В., Забелін П.В., Федутов В.Г. [358]	1. Засоби нейтралізації ризику: <ul style="list-style-type: none"> – попередження ризику; – розподілення ризику; – компенсація ризику; – перенесення ризику. 2. Засоби зменшення ризику: <ul style="list-style-type: none"> – диверсифікація; – збір інформації; – страхування. 3. Засоби управління ризиком: <ul style="list-style-type: none"> – відмова від здійснення ризикових операцій; – попередження втрат; – страхування; – визнання збитків.
Д.Дж. Речмен, М.Х. Маскон, К.Л. Боуві, Дж.В. Тілл. [359]	1. Контроль ризику: <ul style="list-style-type: none"> – відхилення від ризику; – запобігання збиткам; – мінімізація втрат; – страхування; – передача контролю за ризиком. 2. Фінансування ризику: <ul style="list-style-type: none"> – прийняття ризику (самострахування); – передача ризику (страхування).
Балабанов І.Т. [52]	1. Засоби вирішення ризиків: <ul style="list-style-type: none"> – уникнення ризику; – стримування ризику; – передача ризику. 2. Зменшення рівня ризику: <ul style="list-style-type: none"> – диверсифікація; – отримання додаткової інформації про вибір і результати; – лімітування; – самострахування; – страхування.

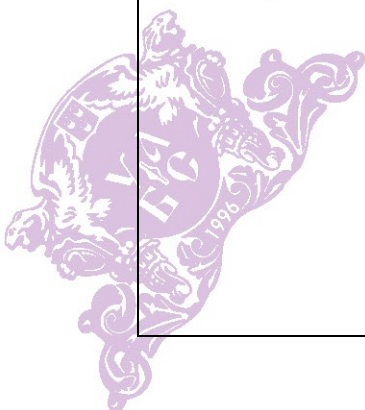
Адамчук Н. [340]	<p>1. Ухилення, тобто відмова від відповідних очікувань, ризикованих проектів чи перенесення ризику на інших осіб:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відмова від ненадійних партнерів; – відмова від ризикованих проектів; – страхування ризиків; – пошук гарантів; <p>Останні дві групи заходів можна умовно об'єднати під однією загальною назвою – перенесення ризику.</p> <p>2. Локалізація ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – створення венчурних фірм; – створення спеціальних підрозділів для реалізації ризикових проектів. <p>3. Дисипація:</p> <ul style="list-style-type: none"> – диверсифікація: <ul style="list-style-type: none"> ○ діяльності; ○ інвестицій; ○ постачання; ○ збуту; – розподілення відповідальності між членами проекту; – розподілення ризику у часі; <p>4. Компенсація:</p> <ul style="list-style-type: none"> – створення системи резервів; – активний ризик-менеджмент; – стратегічне планування; – прогнозування зовнішнього середовища; – моніторинг; – цілеспрямований маркетинг;
Асамбаєв Н. [341]	<p>1. Відхилення від ризику.</p> <p>2. Локалізація ризику.</p> <p>3. Диверсифікація ризику.</p> <p>4. Розподіл ризику між членами проекту (передача частини ризику співвиконавцям).</p> <p>5. Компенсація ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – страхування ризику; – резервування засобів на покриття безпосередніх витрат.
Кривов В. [360]	<p>1. Запобігання ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відмова від реалізації проекту; – відмова від ненадійних партнерів. <p>2. Локалізація ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – створення венчурних підприємств; – створення спеціальних структур для ризикованих проектів. <p>3. Перерозподіл ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перерозподіл ризику між партнерами; – розподіл ризику у часі; – диверсифікація інвестицій, інновацій і видів діяльності. <p>4. Компенсація ризику і його наслідків страхування:</p> <ul style="list-style-type: none"> – самострахування шляхом створення резервів; – моніторинг навколишнього середовища; – прогнозування; – цілеспрямований маркетинг.

Сердюкова І.Д. [354]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відмова. 2. Попередження. 3. Контроль. 4. Страхування. 5. Визнання.
Вітлинський В.В., Наконечний С.І. [361]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття ризику. 2. Створення резервів. 3. Зовнішнє страхування. 4. Поділ ризику. 5. Запобігання ризику.
Балашова Н.Є. [350]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відхилення (відмова від ризикованих проектів, інвестицій, ненадійних партнерів і клієнтів). 2. Локалізація (створення системи лімітів, обмежень). 3. Дисипація (диверсифікація, розподіл ризиків у часі шляхом фінансового планування). 4. Компенсація (аналітична робота, хеджування, система контролю і моніторингу ризиків). 5. Неформалізуючі шляхи мінімізації ризику: <ul style="list-style-type: none"> – підвищення якості використання кадрового потенціалу (збільшення якості відбору і найму персоналу, інтенсивності навчання і розвитку співробітників, механізму мотивації); – оптимізація організованої структури, забезпечення її гнучкості і адекватності специфіці компанії; – підвищення рівня інноваційності організації; – розвиток і підтримка зв'язків з інфраструктурними організаціями та іншими учасниками ринку
Жованіков В.Н. [362]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запобігання ризику. 2. Утримання (обмеження) ризику. 3. Диверсифікація ризику. 4. Лімітування. 5. Страхування 6. Резервування.
Пліса І.Д. [351]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зовнішні засоби зниження рівня ризику: <ul style="list-style-type: none"> – розподіл ризику; – зовнішнє страхування. 2. Внутрішні шляхи зниження ризику: <ul style="list-style-type: none"> – лімітування; – диверсифікація; – створення резервів; – профілактичні дії; – збір додаткової інформації.
Сердюкова І.Д. [344]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відмова від здійснення ризикового заходу. 2. Попередження втрат (конкретний набір превентивних дій, який дозволяє запобігти неприємностям). 3. Контроль (стримування подальшого зростання розміру вже отриманого збитку за допомогою збирання і обробки достовірної інформації). 4. Страхування: <ul style="list-style-type: none"> – перерозподіл втрат серед підприємців, які зазнали під

	<p>однотипного ризику (самозбереження);</p> <ul style="list-style-type: none"> – звернення за допомогою до страхової компанії. <p>5. Визнання втрат:</p> <ul style="list-style-type: none"> – нехтування сумою можливого збитку, якщо вона незначна; – диверсифікація ризиків (перетворення одного виду ризику на інший чи подрібнення одного виду ризику на декілька видів, кожний з яких характеризується меншим об'ємом збитку).
<p>Харко А.Ю., Харко В.Ю. [355]</p>	<p>1. Запобігання ризику (усвідомлення рішення не йти на потенційний вид ризику, зниження об'ємів фінансових і господарських операцій, у результаті котрих виникає ризик, скорочення ризикового періоду з метою зменшення вірогідності настання ризикової події).</p> <p>2. Запобігання збиткам (дії, націлені на зменшення вірогідності витрат і мінімізацію їх наслідків).</p> <p>3. Прийняття ризику на себе (покриття збитків за рахунок власних ресурсів).</p> <p>4. Передача ризику (перенесення ризику на інших осіб).</p>
<p>Філін С., Брук М., Федорова А. [363-365]</p>	<p>1. Внутрішні засоби, механізми та інструменти управління ризиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> – запобігання ризику (відхилення від ризику); – компенсація (резервування, самострахування, внутрішнє страхування, прийняття ризику на себе) ризику та його наслідків; – локалізація ризику; – розподіл (дисипація) ризику; – хеджування; – управління активами і пасивами; – запобіжні засоби: <ul style="list-style-type: none"> ○ цінове регулювання; ○ управління кількістю фінансового левериджу; ○ обмеження рівня ризику; ○ оптимізація оподаткування; ○ управління об'ємом операційного левериджа; ○ забезпечення можливості отримання з контрагента інвестиційно-фінансової операції додаткового рівня премії за ризик; ○ скорочення переліку форс-мажорних обставин у контрактах з контрагентами; ○ забезпечення компенсації можливих фінансових втрат за рахунок наявності у контрактах системи штрафних санкцій; ○ покращення управління обіговими коштами суб'єкта економіки; ○ інформаційно-прогнозуюче забезпечення інвестиційно-інноваційного управління (менеджменту); ○ регулювання облікові і дивідендної політики; ○ планування оптимально ефективної інвестиційно-інноваційної стратегії і політики суб'єкта економіки;

	<ul style="list-style-type: none"> ○ контроль за рівнем ризику і корекція рішень з управління ризиками (моніторинг ризику). <p>2. Зовнішні засоби, механізми та інструменти управління ризиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> – страхування; – гарантії. <p>3. Комплексне використання чи часткове співвідношення методів, механізмів та інструментів управління ризиками.</p>
Загорій Є. [366]	<p>1. Засоби пасивного втручання (стратегія бездіяльності, яка передбачає, що особа, котра приймає рішення, не робить активних дій для зниження ризику, і обумовлена або наявністю обмежень на використання активних методів регулювання, чи системним характером деяких видів ризику):</p> <ul style="list-style-type: none"> – страхування; – самострахування; – хеджування, <p>2. Шляхи активного втручання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – лімітування; – диверсифікація; – отримання додаткової інформації.
Хохлов Н.В. [59]	<p>1. Зниження:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зменшення розмірів можливих втрат; – виключення ризику; – зниження можливості настання несприятливих подій <p>2. Збереження:</p> <ul style="list-style-type: none"> – без фінансування (відмова від будь-яких дій, направлених на компенсацію збитку); – самострахування (створення резервних фондів); – залучення зовнішніх джерел (отримання державних дотацій, кредитів і займів для компенсації збитків). <p>3. Перенесення (перенесення відповідальності за ризик при збереженні існуючого рівня ризику):</p> <ul style="list-style-type: none"> – страхування; – отримання фінансових гарантій, порук; – внесення до текстів документів (договорів, торгових контрактів і тощо) спеціальних застережень, які передбачають зменшення власної відповідальності при настанні передбачуваних подій чи передачу ризику контрагенту.

Таблиця А3

Приклади визначення терміну «фінансовий ринок» у навчально-методичних та наукових працях

Фінансовий ринок – це...	...пов'язаних з (охоплює) ...	Об'єкт відносин	Характеристика об'єкту відносин	Учасники відносин	Автор визначення
сукупність обмінно-перерозподільних відносин	процеси купівлі-продажу	фінансові ресурси	-	-	Опарін В.М.
система організації руху, розподілу та перерозподілу	грошові ресурси країни	грошові кошти	постійний рух, зміна	посередники - фінансові інституції	Андрушків Т.І.
система економічних відносин	формування попиту і пропозиції	специфічний продукт – фінансові послуги	пов'язані з процесом купівлі-продажу, розподілу та перерозподілу <i>фінансових активів</i>	прямі учасники ринку	Ходаківська В.П.
організована або неформальна система	торгівля; відбувається обмін грошима, надання кредиту та мобілізація капіталу	фінансові інструменти	різні форми короткострокового та довгострокового інвестування – облігації, векселі, казначейські зобов'язання, акції	-	Смолянська О.Ю.
система економічних відносин	мобілізація, розподіл і перерозподіл	потоки грошових коштів	з допомогою фінансових інструментів, які реалізують форму тих або інших фінансових активів, у рамках яких існує тільки один об'єкт купівлі-продажу – грошові кошти	власники (кредитори, інвестори) і користувачі (позичальники, емітенти)	Гармаш Д.В.
відображення	попит	фінансові ресурси	гроші, валюта, акції, облігації та інші цінні папери		Райзберг Б.А.
мережа спеціальних (банківсько-фінансових) інститутів	забезпечує взаємодію попиту і пропозиції та їхнє взаємне врівноваження	гроші	специфічний товар	-	Іваницька О.М.
система економічних та правових відносин	купівля-продаж або випуск та обіг	фінансові активи	-	-	Шелудько В.М.
сукупність соціально-економічних відносин в сфері	трансформація в позичковий капітал на основі попиту та пропозиції	грошові кошти	бездієві	через кредитно-фінансові інститути	Іванов В.М.
сукупність економічних відносин з приводу	перерозподіл між населенням (домогосподарствами), суб'єктами господарювання та державою	фінансових ресурсів	тимчасово вільних	через систему фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції	Школьник І.О.

Приклади визначення терміну «страховий ринок» у наукових працях

Д.А.Навроцький [11]	<i>страховий ринок є складовою фінансового ринку, що представляє особливе соціально-економічне середовище, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього, а сукупність всіх його суб'єктів функціонує в системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин, що обумовлені необхідністю страхової послуги і виникають між ними на всіх етапах її надання.</i>
В.В.Шахов [9]	<i>страховий ринок – це особлива соціально-економічна структура, певна сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формуються пропозиція і попит на неї. У широкому значенні страховий ринок представляє собою усю сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу страхового продукту.</i>
С.С.Осадець [6]	<i>страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу. Невірно відносити до страхового ринку усі форми надання страхового захисту, бо не для усіх із них притаманна купівля-продаж. Так, відносини купівлі-продажу не виникають при відшкодуванні збитків із централізованих фондів або із фондів самострахування.</i>
О.А.Гвозденко [7]	<i>страховий ринок представляє собою сукупність економічних відносин по купівлі-продажу страхової послуги, яка відображається у захисті майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок грошових коштів (внесків, премій) страхувальників. Обов'язковою умовою існування страхового ринку є наявність попиту на страхові послуги і страховиків, які здатні задовольнити ці потреби.</i>
«Страхование от А до Я» [367]	<i>страховим ринком іменується економічний простір, в якому діють страхувальники, що формують попит на страхові послуги, страхові компанії (страховики), що задовольняють цей попит, страхові посередники і організації страхової інфраструктури (консалтингові фірми, рейтинг-бюро і ін.)</i>
Н.А.Феоктістова [19]	<i>страховий ринок визначається як сукупність економічних відносин, які виникають при формуванні і використанні коштів страхового фонду за допомогою реалізації механізму купівлі-продажу страхової послуги за участю страхових організацій, покупців страхових послуг, інших юридичних і фізичних осіб.</i>
В.М.Фурман [15]	<i>страховий ринок – це система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, а також страховиками і регуляторними органами, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню</i>
А.А.Циганов. [368]	<i>Страховий ринок є сукупністю різних інститутів і відповідних їм механізмів, діючих в цілях зниження трансакційних витрат, обмежуючих і структуруючих поведінку економічних агентів з приводу створення, купівлі-продажу і споживання страхових послуг. При цьому під економічними агентами розуміються страхувальники, страховики і представники інфраструктури страхового ринку.</i>

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Додаток Б

Статистична і аналітична інформація щодо розвитку страхового ринку
України

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

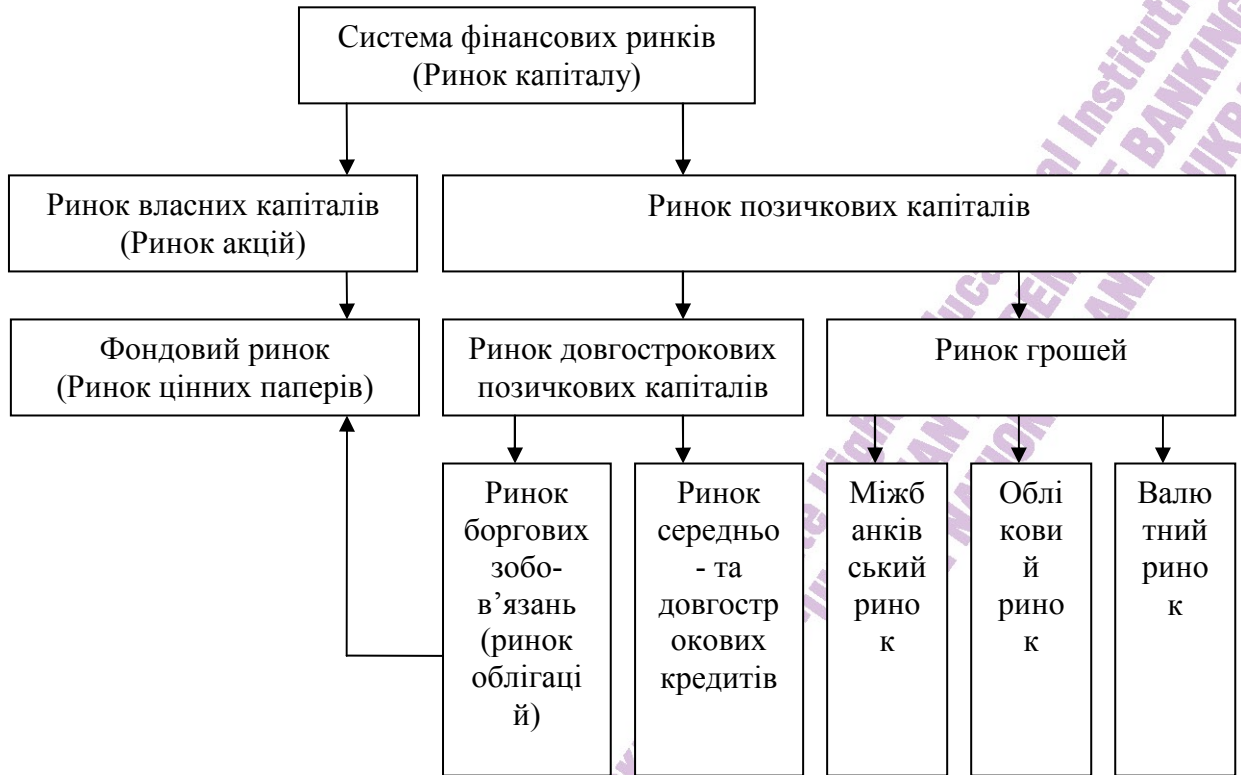
Кореляція показників ринкової капіталізації країн з «граничним ринком» за період 2000 – 2005 роки

	Україна	Румунія	Хорватія	Словенія	Болгарія	Литва	Естонія	Латвія	США
Україна	1	0,988	0,927	0,743	0,984	0,943	0,482	0,962	0,438
Румунія		1,000	0,962	0,821	0,987	0,962	0,577	0,987	0,404
Хорватія			1,000	0,927	0,958	0,992	0,765	0,978	0,546
Словенія				1,000	0,788	0,889	0,928	0,850	0,463
Болгарія					1,000	0,972	0,567	0,979	0,501
Литва						1,000	0,729	0,729	0,610
Естонія							1,000	0,629	0,542
Латвія								1,000	0,451
США									1,000

Відношення ринкової капіталізації до ВВП країни, %

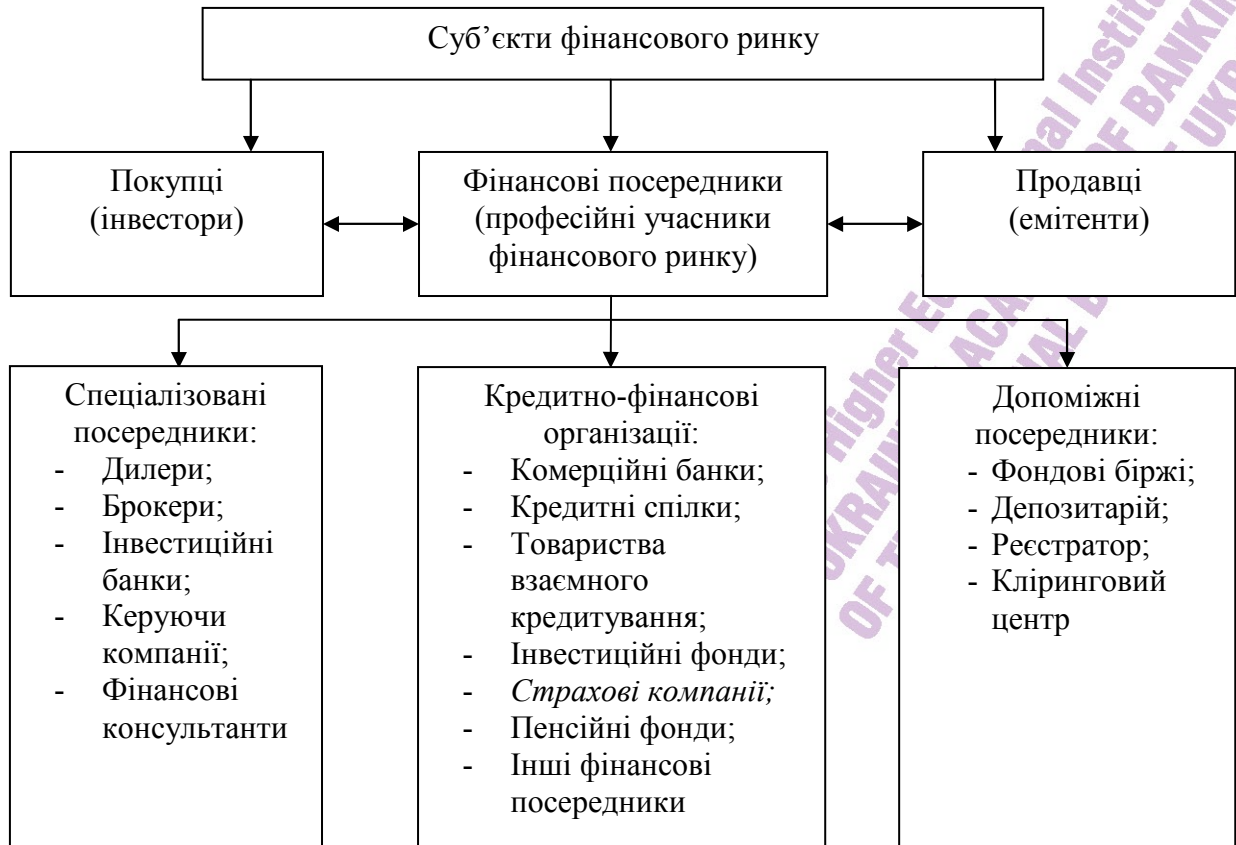
Країна	2003	2004	2005	2006
Україна	9,7	18,76	30,13	40,27
Румунія	12,9	16,73	27,84	25,58
Хорватія	28,1	32,23	36,11	64,24
Словенія	25,3	30,24	22,11	38,68
Болгарія	10,9	11,4	19,32	31,17
Литва	24,7	29,38	34,08	32,52
Естонія	57,5	58,76	27,83	34,56
Словаччина		10,76	10,05	9,61
Латвія	12,8	12,73	16,92	12,67

Додаток Б3. Функціональна структура фінансових ринків

Додаток Б4. Структура фінансового ринку (організаційно-інституціональна)

Класифікатор послуг СOT (уривок)

7	ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ	
A	<i>Послуги із страхування</i>	812
a	<i>Страхування життя, від нещасних випадків і здоров'я людей</i>	8121
b	<i>Страхування, окрім страхування життя</i>	8129
c	<i>Послуги з перестраховки і ретроцессії</i>	81299
d	<i>Допоміжні послуги із страхування (в т.ч. брокерські і агентські, за оцінкою збитків, консультанти, актуаріїв і т.д.)</i>	8140
B	Банківські і інші фінансові послуги (окрім страхування)	
a	Приєм депозитів і інших поворотних засобів від населення	81115
b	Кредитування всіх видів, в т.ч. факторинг, споживацькі і заставні кредити, фінансування комерційних операцій	8113
c	Фінансовий лізинг	8112
d	Всі види переказу платежів і переказу грошей	81339
e	Гарантії і зобов'язання	81199
f	Торгівля за свій рахунок або за рахунок клієнтів: інструментами (чеки, векселі, опціони, ф'ючерси і т.д.), валютою, активами, цінними паперами, дорогоцінними металами	81321, 81333, 81339
g	Випуск цінних паперів, в т.ч. послуги з підписки, розміщення, емісії і т.д.	8132
h	Операції на грошовому ринку за рахунок клієнта (брокерські послуги)	81339
i	Управління активами клієнта, пенсійними засобами, колективними інвестиціями, депозитарні і трастові послуги, відповідальне зберігання	8119, 81323
j	Взаєморозрахунки і клірингові послуги з фінансових активів, включаючи цінні папери, похідні продукти і ін. оборотні кошти	81319, 81339
k	Консультаційні і інші допоміжні фінансові послуги консультантів (аналіз кредитування, консультування у області інвестицій і т.д.)	8131, 8133
7 B 1	Обробка і передача фінансової інформації, в т.ч. надання програмного забезпечення	8131
C	Інші фінансові послуги	

Показники страхового ринку по областям України, кінець 2005 року, тис. грн.

Регіон	Балансові показники		Надходження страхових премій за видами страхування іншими, ніж страхування життя	Надходження страхових премій по страхуванню життя	Здійснені страхові виплати
	Активи	Страхові резерви			
Вінницька область	147 535,4	54 209,9	143 145,4	0,0	44 320,2
Дніпропетровська область	1 931 225,5	481 631,8	1 205 926,1	617,8	106 324,8
Донецька область	2 181 345,4	426 299,8	1 323 476,1	379,3	155 142,6
Житомирська область	6 732,3	8,6	0,0	5,2	0,0
Закарпатська область	11 683,9	4 005,4	12 414,7	0,0	1 827,1
Запорізька область	633 144,2	176 674,4	416 468,8	1 513,4	119 502,0
Івано-Франківська область	504 252,8	7 483,9	72 412,0	0,0	3 769,0
м. Київ та область	11 225 520,9	2 975 501,8	6 795 664,8	298 140,0	1 104 940,4
Луганська область	739 530,1	152 771,4	422 698,0	0,0	88 053,5
Львівська область	86 980,6	25 223,5	55 263,3	0,0	6 782,0
Миколаївська область	107 769,2	20 128,9	60 063,1	0,0	23 377,5
Одеська область	445 582,1	182 120,7	553 433,2	2 356,7	23 383,2
Полтавська область	196 232,5	47 099,6	96 643,0	0,0	7 025,4
Рівненська область	102 359,6	23 569,8	61 934,0	0,3	5 372,5
Сумська область	8 485,9	1 778,3	2 448,0	0,0	150,1
Тернопільська область	34 537,2	108,7	245,8	0,0	2,1
Харківська область	2 347 026,4	443 821,0	1 046 518,9	18 176,9	193 264,3
Черкаська область	15 202,1	353,2	752,2	9,6	66,1
Чернігівська область	36 919,9	5 409,3	14 593,5	0,0	1 174,1
Автономна Республіка Крим	158 066,9	17 552,2	41 327,7	60,6	2 348,5
Всього	20 920 132,8	5 045 752,3	12 325 428,7	321 259,8	1886825,4

Динаміка ВВП і обсягу страхових премій в Україні, % до попереднього року

Роки	Показники	
	ВВП	Страхові премії
2000	105,9	184,7
2001	109,2	141,9
2002	105,2	146,6
2003	109,6	205,7
2004	112,1	212,7
2005	102,6	65,1

2006		40,3
------	--	------

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Додаток Б8

Показники надходження страхових платежів (страхові премії за 1997-2007 роки)

Показник	Одиниці виміру	Роки										
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Страхові премії, в тому числі	млн. грн.	408,4	789,2	1164,1	2 137,8	3 030,5	4 442,1	9 135,3	19431,4	12853,5	13829,9	18008,2
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
добровільне майнове страхування	млн. грн.	221,2	561,5	716,9	1 480,6	2 222,3	3 411,3	7 734,4	16612,7	10526,1	11114,5	14150,0
	%	54,2	71,1	61,6	69,3	73,3	76,8	84,7	85,5	81,9	80,4	78,6
обов'язкове страхування	млн. грн.	72,9	68,1	153,9	238,4	276,9	351,3	459,6	562,1	931,1	954,2	1427,2
	%	17,8	8,6	13,2	11,1	9,1	7,9	5,1	2,9	7,2	6,9	7,9
добровільне страхування відповідальності	млн. грн.	30,3	70,0	180,2	202,9	242,9	344,3	451,3	1567,2	472,6	490,7	592,6
	%	7,4	8,9	15,5	9,5	8,0	7,8	4,9	8,1	3,7	3,5	3,3
добровільне особисте страхування	млн. грн.	49,5	60,1	88,7	154,7	199,1	256,2	368,2	414,6	520,1	723,4	1021,2
	%	12,1	7,6	7,6	7,2	6,6	5,8	4,1	2,1	4,0	5,2	5,7
державне обов'язкове страхування	млн. грн.	15,9	16,6	16,8	51,2	73,6	55,1	48,9	87,8	82,3	96,3	32,4
	%	3,9	2,1	1,4	2,4	2,4	1,2	0,5	0,4	0,6	0,7	0,2
страхування життя	млн. грн.	18,6	12,9	7,6	10,0	15,7	23,9	72,9	186,9	321,3	450,8	783,9
	%	4,6	1,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7	1,0	2,5	3,3	4,4

Додаток Б9

Показники страхових виплат по страховому ринку України (за 1997-2007 роки)

Показник	Одиниці виміру	Роки					
		2002	2003	2004	2005	2006	2007
Страхові виплати, в тому числі	млн. грн.	543,1	860,6	1540,3	1894,2	2599,5	4212,9
	%	100	100	100	100	100	100
добровільне майнове страхування	млн. грн.	227,4	447,9	923,6	1361,0	1977,5	3406,0
	%	41,9	52,0	60,0	71,9	76,1	80,8
обов'язкове страхування	млн. грн.	59,2	124,4	130,9	127,3	176,9	276,9
	%	10,9	14,5	8,5	6,7	6,8	6,6
добровільне страхування відповідальності	млн. грн.	54,8	56,2	47,9	48,8	35,0	47,1
	%	10,1	6,5	3,1	2,6	1,3	1,1
добровільне особисте страхування	млн. грн.	146,8	182,4	347,6	269,3	309,4	422,9
	%	27,0	21,2	22,5	14,2	11,9	10,0
державне обов'язкове страхування	млн. грн.	52,2	47,1	78,5	78,2	84,7	36,1
	%	9,6	5,5	5,1	4,1	3,3	0,9
страхування життя	млн. грн.	2,7	2,6	11,8	9,7	16,0	23,9
	%	0,5	0,3	0,8	0,5	0,6	0,6

Додаток Б10

Порівняння провідних страхових компаній України за основними показниками (за даними на 01.01.2006 р.), тис. грн.

Назва страхової компанії	Активи	Статутний фонд	Власний капітал	Страхові резерви	Частка перестраховальників в страхових резервах	Страхові платежі	Премії, віддані в перестраховання		Страхові виплати	Виплати, від перестраховальників	Чистий прибуток
							резидентам	нерезидентам			
Лема (Харків)	1100819	550000	828325	284418	261422	675159	640601	4791	80849	77255	44079
Оранта (Київ)	295347	44647	163075	106804	12782	391856	23074	8575	165034	11241	5146
Провіта (Київ)	278293	20000	265724	13359	2658	47927	6602	1798	6263	1507	54940
СГ «ТАС» (Київ)	310713	8100	213803	48458	8154	90262	3195	14724	20016	5398	478
Еталон (Київ)	343898	180000	267750	55623	5522	114974	3398	1413	77424	2508	79644
Кредо-Класик (Київ)	217428	65200	157884	69506	17621	169557	5094	53160	22981	2238	36121
ГАРАНТ-АВТО (Київ)	167850	30172	75224	102557	18942	237482	53176	4985	65895	4548	13829
ЮТІКО (Київ)	156225	127144	137230	19446	3815	47048	2996	6350	13038	2590	7173
Вексель (Київ)	139369	15000	100661	38389	2766	99014	8140	21	27932	2228	24247
ІНГО Україна (Київ)	114649	23927	45247	70539	12615	188887	6302	28433	74257	2658	13830
Універсальна (Львів)	124632	18603	48899	54151	17368	142982	21501	22573	44319	6025	577
PZU Україна (Київ)	114046	77626	39422	73253	-27540	117985	601	37339	43220	14812	-
Арма (Київ)	107629	60000	91929	16873	5650	28446	7282	1457	2695	1895	10524
СК «Українська страхова група» (Київ)	103852	50000	54701	21918	3607	38977	4735	-	9687	3745	4528
Східноукраїнське страхове товариство (Донецьк)	90428	15000	79082	12485	2458	25833	7518	-	4691	16-7	10604
Європейський страховий альянс (Київ)	86533	55000	59597	23859	4612	67335	6154	6659	22387	1398	1630
Фенікс (Київ)	87461	39000	80954	7110	1771	17528	4491	303	969	71	9461
СПЧ (Донецьк)	78343	6425	64069	19380	6219	86904	16325	941	4319	326	50469

Динаміка основних показників діяльності страховиків

Показники	На кінець року		Темпи приросту, % 2007/2006
	2006 р.	2007 р.	
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, одиниць			
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:			
- зі страхувальниками – фізичними особами	16931 429	20179 940	19,2
- зі страхувальниками – юридичними особами	13686 682	16447 339	20,2
	2999 121	3310 115	10,4
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	537647 432	579587 052	7,8
Страхова діяльність, млн. грн.			
Валові страхові премії	13829,9	18008,2	30,2
Валові страхові виплати	2599,6	4213	62,1
Рівень валових виплат, %	18,8	23,4	24,5
<i>Чисті* страхові премії</i>	<i>8769,4</i>	<i>12353,8</i>	<i>40,9</i>
<i>Чисті* страхові виплати</i>	<i>2326,2</i>	<i>3884</i>	<i>67,0</i>
Рівень чистих виплат, %	26,5	31,4	18,5
Перестраховання			
Сплачено на перестраховання, у тому числі:	5621,70	6423,90	14,3
- перестраховикам-резидентам	5060,60	5654,40	11,7
- перестраховикам-нерезидентам	561,1	769,5	37,1
Виплати компенсовані перестраховиками, у тому числі:	396,3	654,7	65,2
- перестраховиками-резидентами	122,8	325,7	165,2
- перестраховиками-нерезидентами	273,4	329	20,3
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	21,5	112,2	421,9
Виплати компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	13,5	504,1	3634,1
Страхові резерви, млн. грн.			
Обсяг сформованих страхових резервів, у тому числі:	6014,1	8423,3	40,1
- резерви зі страхування життя	608,3	991,3	63,0
- технічних резервів	5405,8	7432,0	37,5
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.			
Загальні активи страховиків	23995	32213	34,2
Активи, визначені ст. 31 Закону України „Про страхування”	17488,2	19330,3	10,5
Обсяг сплачених статутних фондів	8391,2	10633,6	26,7

* Чисті страхові премії та виплати - це валові страхові премії (або виплати) за мінусом коштів з внутрішнього перестраховання

Рівень страхових виплат за видами страхування у 2007 році

Види страхування	Рівень страхових виплат, %			
	Рівень валових виплат		Рівень чистих виплат	
	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.
Страхування життя	3,5	3,0	3,6	3,1
Види страхування інші, ніж страхування життя, у тому числі:	19,3	24,3	27,8	33,4
Добровільне особисте страхування	42,8	41,4	44,5	45,1
Добровільне майнове страхування	17,8	24,1	26,9	34,6
- в тому числі страхування фінансових ризиків	23,0	28,3	43,1	53,2
Добровільне страхування відповідальності	7,1	7,9	12,3	13,0
Недержавне обов'язкове страхування	18,5	19,4	19,7	20,7
- в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	27,6	25,3	27,9	25,8
Державне обов'язкове страхування	87,9	111,4	87,9	111,4
ВСЬОГО (всі види страхування)	18,8	23,4	26,5	31,4

Заходи, спрямовані на реалізацію концепції розвитку страхового ринку України на період 2005-2010 років

Групи заходів	Зміст заходів
Підвищення захисту інтересів споживачів страхових послуг	удосконалити порядок ліцензування діяльності страховиків, підвищити вимоги до джерел формування статутного капіталу та фінансового становища засновників (учасників) страховиків і осіб, що мають значну частину статутного капіталу страховиків, а також до оцінки їх ділової репутації з метою запобігання використанню страхового ринку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
	удосконалити моніторинг діяльності страховиків та посилити контроль за дотриманням страховиками вимог до забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів і статутного капіталу;
	розробити методичні рекомендації для складення планів заходів фінансового оздоровлення страховиків із застосуванням оцінки ринкової вартості їх активів;
	удосконалити нормативно-правову базу щодо запровадження тимчасових адміністрацій з управління страховиками;
	запровадити систему пруденційного нагляду, яка передбачає максимальний облік у діяльності страховиків таких параметрів, як рівень ризиків, адекватність оцінки страховиком реального рівня ризику, якість внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідний бухгалтерський облік і фінансова звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку;
	врегулювати процедуру ведення страховиками обліку (реєстру) активів, які заявлені в структурі страхових резервів;
	внести зміни до законодавчих актів з метою закріплення першочерговості задоволення вимог страхувальників у загальній черзі інших кредиторів та виключення з ліквідаційної маси страхової компанії страхових резервів за всіма видами страхування;
	установити вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання для провадження страхової діяльності;
	запровадити електронну звітність учасників страхового ринку, використання якої дасть змогу Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг оперативно одержувати достовірну інформацію та приймати відповідні рішення;
	забезпечити консолідований нагляд за страховиком страхової групи (страхового холдингу) та розробити порядок оцінки всіх прийнятих ним ризиків;
	створити фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя;
	сприяти створенню фондів страхових гарантій;
	удосконалити нормативно-правову базу щодо формування та розміщення страхових резервів, порядку купівлі валюти, доступу страховиків до ринків цінних паперів іноземних емітентів;
	сприяти прийняттю законів про запровадження в обіг іпотечних цінних паперів;
	розробити нормативно-правові акти, спрямовані на розвиток страхового посередництва, здатного забезпечити альтернативне розв'язання спорів на ринку страхових послуг;
підвищити вимоги до фінансової надійності страховиків та страхових брокерів;	
розробити вимоги до функціонування системи внутрішнього контролю за діяльністю страховиків (внутрішній аудит);	
запровадити міжнародні норми корпоративного управління для страховиків;	
удосконалити проведення аналізу статистичної інформації із страхування та звітності страховиків і страхових посередників.	

Забезпечення стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку	забезпечити формування ефективного державного регулювання та нагляду у сфері страхування з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю;
	забезпечити подальшу адаптацію законодавства України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу;
	внести зміни до Цивільного і Господарського кодексів України, Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» з метою їх узгодження між собою та удосконалення договірних відносин у сфері страхування, класифікації ризиків і видів страхування, посилення системи державного регулювання ринку страхових послуг;
	привести Закон України «Про страхування» у відповідність із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
	удосконалити правове, організаційне та ресурсне забезпечення діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг;
	сприяти захисту економічної конкуренції на страховому ринку для удосконалення умов його функціонування на конкурентних засадах;
	внести зміни до законодавства щодо розвитку довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення;
	розробити концептуальні підходи та сприяти прийняттю відповідних законів щодо участі страховиків в обов'язковому медичному страхуванні;
	запровадити стимулюючу податкову політику для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов'язкового медичного страхування шляхом віднесення внесків з цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб;
	врегулювати проблеми запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, установити додаткові вимоги до ліцензування, власного капіталу та формування резервів за цим видом страхування;
	зменшити кількість існуючих обов'язкових видів страхування та забезпечити подання соціально-економічного обґрунтування необхідності та ефективності запровадження кожного нового виду обов'язкового страхування;
	удосконалити правові засади діяльності товариств взаємного страхування;
	забезпечити розроблення актів законодавства, які сприятимуть запобіганню використанню страхового ринку для проведення протиправних і сумнівних операцій, включаючи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом;
	розробити порядок проведення страховиками розслідувань обставин настання страхових випадків;
	удосконалити нормативно-правове регулювання діяльності актуаріїв, створити в Україні систему підготовки та сертифікації актуаріїв з поступовою передачею цих функцій саморегулювній організації;
забезпечити розроблення нормативно-правових актів щодо порядку діяльності страхових агентів, аварійних комісарів та запровадити реєстрацію страхових агентів;	
внести зміни до законодавства щодо поступового переведення страхування (не тільки страхування життя) з режиму оподаткування валових доходів від страхової діяльності на режим оподаткування прибутку.	

Підвищення капіталізації страховиків та конкурентоспроможності національного страхового ринку	<p>сприяти концентрації страхового ринку шляхом внесення змін до законодавства щодо формування статутного капіталу, гарантійного фонду та вільних резервів;</p> <p>розробити план заходів щодо поетапного допуску філій страховиків-нерезидентів до страхового ринку України відповідно до міжнародних договорів України;</p> <p>запровадити взаємний обмін інформацією між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та органами страхового нагляду інших держав щодо діяльності страховиків, їх філій, страхових посередників та страхових груп (страхових холдингів);</p> <p>сприяти укладанню двосторонніх та багатосторонніх договорів між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та органами страхового нагляду інших країн щодо взаємодії у сфері регулювання страхової (перестрахової) діяльності;</p> <p>сприяти поетапному впровадженню у страховий сектор міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.</p>
Запобігання використанню страхової системи у витоку коштів за кордон, посилення державного регулювання та нагляду за перестраховою діяльністю	<p>запровадити ефективний нагляд за перестраховою діяльністю та ліцензування перестраховиків;</p> <p>удосконалити оподаткування страховиків та операцій перестраховування у перестраховиків-нерезидентів.</p>
підвищення прозорості діяльності учасників страхового ринку	<p>заснувати друкований засіб масової інформації Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг з метою висвітлення діяльності на ринку фінансових послуг України, зокрема на страховому ринку;</p> <p>визначити вимоги до оприлюднення інформації стосовно діяльності страховиків та страхових посередників у електронних і друкованих засобах масової інформації;</p> <p>установити порядок оприлюднення інформації (крім інформації з обмеженим доступом) про результати діяльності страховиків та страхових посередників, а також інформації про їх фінансове становище.</p>

<p>формування адекватної системи фахової підготовки і сертифікації фахівців із страхування та забезпечення державної підтримки проведення науково-дослідних робіт у цій сфері</p>	<p>розробити і адаптувати програми з підготовки фахівців із страхування у навчальних закладах III і IV рівня акредитації до потреб страхового ринку;</p> <p>удосконалити систему фахової підготовки у сфері страхування навчальними закладами III і IV рівня акредитації, прийняти відповідні програми та стандарти навчання, а також розширити перелік спеціалізацій у цій сфері;</p> <p>забезпечити навчання та сертифікацію викладачів у сфері страхування;</p> <p>установити кваліфікаційні вимоги до керівників і працівників страховиків та страхових посередників;</p> <p>розробити державну програму проведення науково-дослідних робіт у сфері страхування та підготовки фахівців для страхового ринку;</p> <p>утворити центр розвитку страхування, який здійснюватиме наукові дослідження у сфері страхування та сприятиме подальшому розвитку системи навчання, кадрового і наукового забезпечення страхового ринку, а також запровадженню системи моніторингу та оцінки страхових ризиків;</p>
<p>підвищення рівня страхової культури населення</p>	<p>розробити державну програму інформування населення через засоби масової інформації про діяльність ринків фінансових послуг, їх стан та перспективи розвитку, переваги отримання фінансових і страхових послуг;</p> <p>запровадити в навчальних закладах програми з розвитку ринків фінансових послуг.</p>

Кількість страхових компаній, зареєстрованих з 2001 по 2007 роки, од. [369-380]

Країна	Кількість страхових компаній							Темп приросту 2007 р. до 2001 р.	Абсолютний приріст, од.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007		
Австрія	75	73	72	71	73	72	71	-5,33	-4
Бельгія	204	201	189	181	171	161	158	-22,55	-46
Болгарія	-	24	30	30	31	37	37	-	-
Швейцарія	142	143	141	143	143	143	143	0,70	1
Чехія	43	42	42	40	45	49	52	20,93	9
Німеччина	690	703	677	662	663	647	642	-6,96	-48
Естонія	14	13	13	13	12	16	19	35,71	5
Іспанія	414	401	393	379	362	354	0	-100,00	-414
Франція	504	495	486	475	486	477	480	-4,76	-24
Великобританія	808	806	772	1167	1118	1050	1 050	29,95	242
Угорщина	23	28	28	28	28	27	31	34,78	8
Ірландія	196	199	224	217	226	226	226	15,31	30
Італія	256	254	249	245	239	244	241	-5,86	-15
Литва	31	31	31	28	27	25	0	-100,00	-31
Латвія	21	20	19	18	20	19	0	-100,00	-21
Нідерланди	353	389	379	363	352	368	352	-0,28	-1
Польща	71	74	77	74	74	72	67	-5,63	-4
Румунія	0	42	46	39	37	36	-	-	-
Словаччина	28	29	28	25	26	25	24	-14,29	-4
СЕА	5 214	5 269	5 165	5 465	5 385	5 275	4 710	-9,67	-504
ЄС (25)	4 859	4 852	4 739	5 028	4 946	4 839	4 327	-10,95	-532
ЄС (12)	3 047	3 065	3 006	2 925	2 899	2 876	2 402	-21,17	-645
Інші	355	417	426	437	439	436	383	7,89	28
Росія	1350	1408	1397	1280	1075	918	857	-36,51	-493
Україна	-	338	357	387	398	411	447	-	-

* СЕА включає: Австрію, Бельгію, Болгарію, Великобританію, Грецію, Данію, Естонію, Ірландію, Ісландію, Іспанію, Італію, Кіпр, Латвію, Литву, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальту, Нідерланди, Німеччину, Норвегію, Польщу, Португалію, Румунію, Словаччину, Словенію, Туреччину, Угорщину, Фінляндію, Францію, Хорватію, Чехію, Швейцарію та Швецію.

ЄС 25 включає: Австрію, Бельгію, Великобританію, Грецію, Данію, Естонію, Ірландію, Іспанію, Італію, Кіпр, Латвію, Литву, Люксембург, Мальту, Нідерланди, Німеччину, Польщу, Португалію, Словаччину, Словенію, Угорщину, Фінляндію, Францію, Чехію та Швецію.

Румунія та Болгарія, які стали членами ЄС в 2007 р. не враховані.

ЄС 12 включає: Австрію, Бельгію, Грецію, Ірландію, Іспанію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Німеччину, Португалію, Фінляндію та Францію.

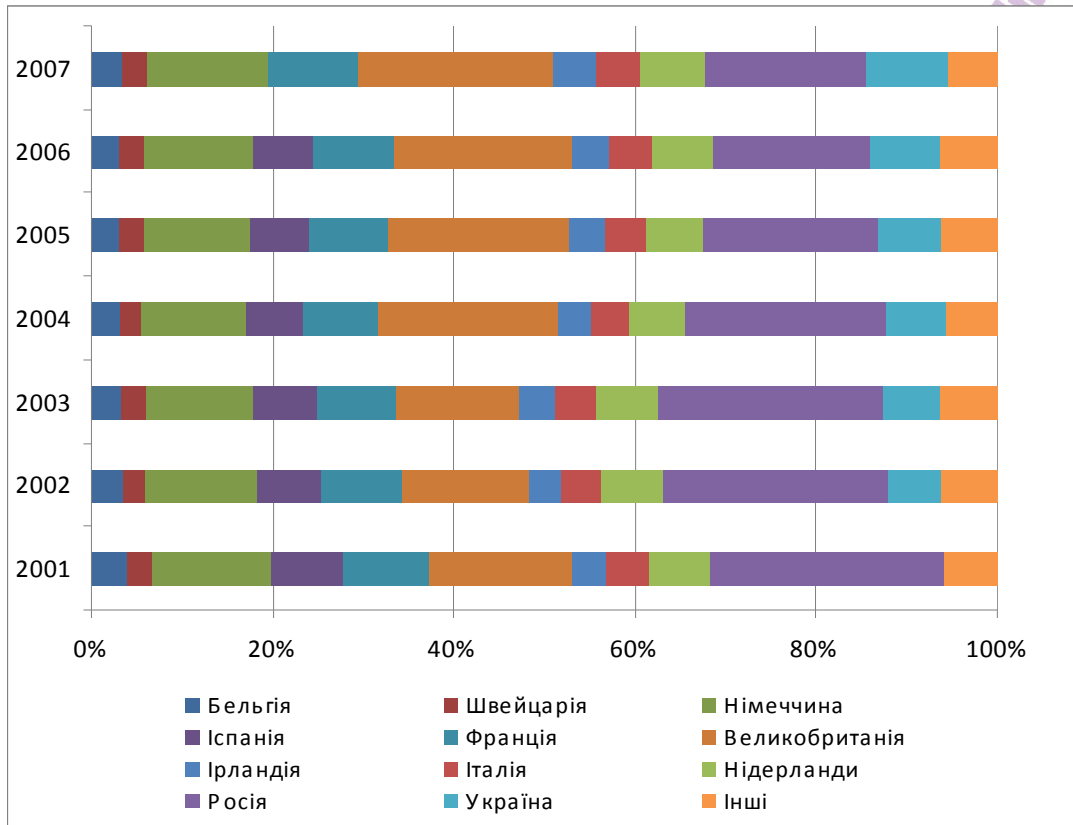
Інші включають: Болгарія, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Румунія, Туреччина, Хорватію та Швейцарію.

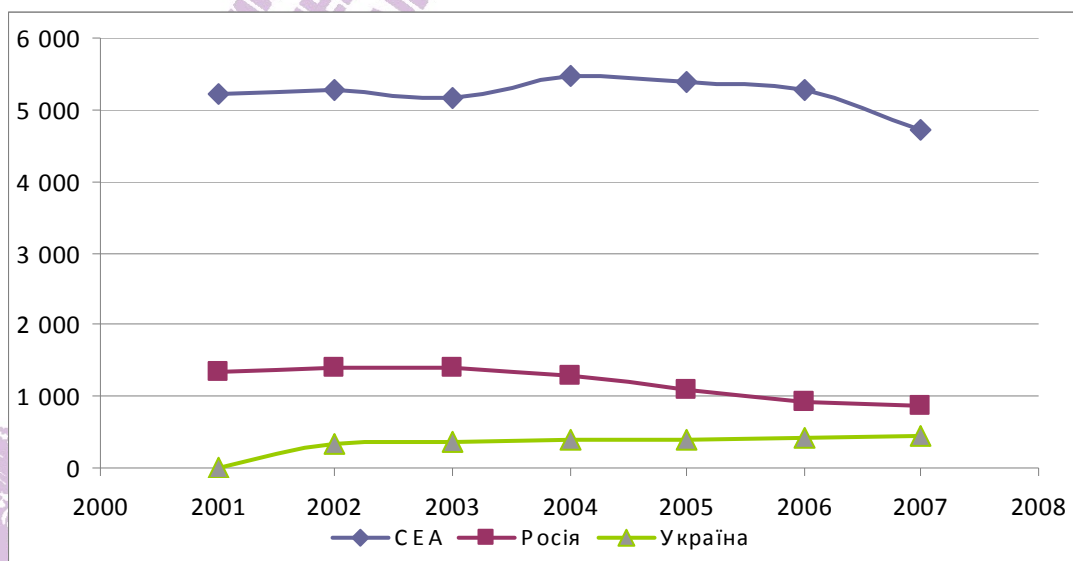
**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

Частка страхових компаній по групі країн (зарєстрованих з 2001 по 2007 роки), од.

Кількість страхових компаній СЕА, України і Росії, по рокам, од.

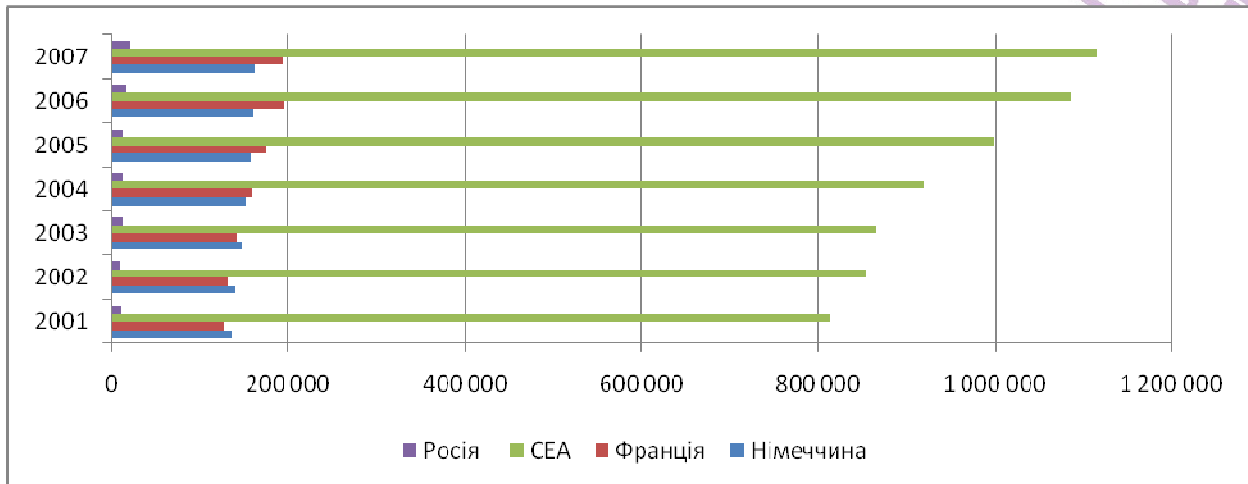
Обмінний курс національних валют до євро

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Болгарія	1,948	1,949	1,949	1,953	1,956	1,956	1,956
Швейцарія	1,511	1,467	1,521	1,544	1,548	1,573	1,643
Чехія	34,068	30,804	31,846	31,891	29,782	28,342	27,766
Естонія	15,647	15,647	15,647	15,647	15,647	15,647	15,647
Великобританія	0,622	0,629	0,692	0,679	0,684	0,682	0,684
Угорщина	256,590	242,960	253,620	251,660	248,050	264,260	251,350
Литва	3,582	3,459	3,453	3,453	3,453	3,453	3,453
Латвія	0,560	0,581	0,641	0,665	0,696	0,696	0,700
Польща	3,672	3,857	4,400	4,527	4,023	3,896	3,784
Румунія	26004,000	31270,000	37551,000	40510,000	3,621	3,526	3,333
Словаччина	43,300	42,694	41,489	40,022	38,599	37,234	33,775
Росія	26,127	29,690	34,682	35,817	35,164	34,114	35,030
Україна, грн.	4,814	5,030	6,024	6,609	6,390	6,337	6,918

Обсяг валових премій за період з 2001 по 2007 роки, по країнам,
млн. євро

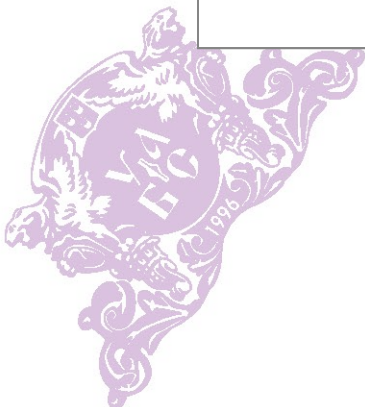
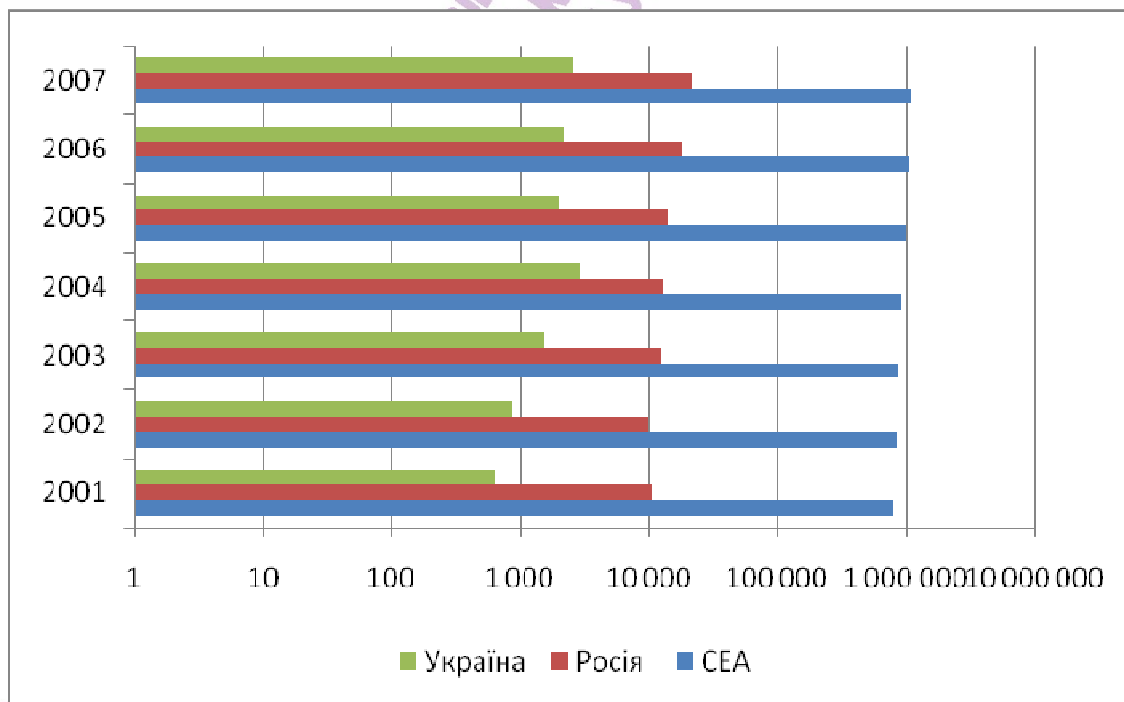
Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Австрія	12 470	12 615	13 128	13 974	15 295	15 589	15 878
Бельгія	20 571	22 304	25 774	28 417	33 832	29 750	31 440
Болгарія	228	319	342	428	554	571	769
Швейцарія	33 603	36 151	33 907	32 816	32 658	31 352	30 437
Чехія	2 362	2 950	3 286	3 499	3 901	4 309	4 786
Німеччина	136 124	141 325	147 749	152 107	157 974	161 940	163 200
Естонія	114	139	168	203	254	284	434
Іспанія	41 015	48 061	40 630	45 418	48 779	52 836	54 539
Франція	128 059	131 998	142 028	158 226	175 884	197 092	194 310
Великобританія	228 691	229 851	211 616	221 289	239 063	267 697	295 045
Угорщина	1 635	2 036	2 206	2 380	2 767	3 142	3 701
Ірландія	10 518	11 208	11 884	11 998	13 580	16 150	17 672
Італія	76 254	87 708	96 993	101 038	109 780	106 502	99 116
Литва	133	224	242	269	302	419	0
Латвія	175	179	195	197	226	293	0
Нідерланди	42 335	43 995	46 235	48 375	47 967	72 947	75 950
Польща	6 095	6 006	5 646	6 091	7 717	9 629	11 580
Румунія	0	434	514	614	890	1 276	2 018
Словаччина	736	850	1 008	1 198	1 309	1 413	1 714
СЕА	812 721	853 348	866 047	918 828	998 255	1 086 010	1 115 266
ЄС (25)	767 785	803 706	817 762	868 210	943 399	1 029 752	1 061 334
ЄС (12)	496 131	529 214	557 076	595 779	645 937	698 064	697 829
Інші	44 936	49 642	48 285	50 618	54 856	56 258	53 932
Всього	2 416	2 632	2 958	3 267	3 448	3 675	4 061
Росія	10 587	10 118	12 471	13 167	14 069	17 899	21 799
Україна	630	883	1 516	2 940	2 012	2 182	2 603

Обсяг валових премій у СЕА, Франції, Німеччині та Росії, млн. євро

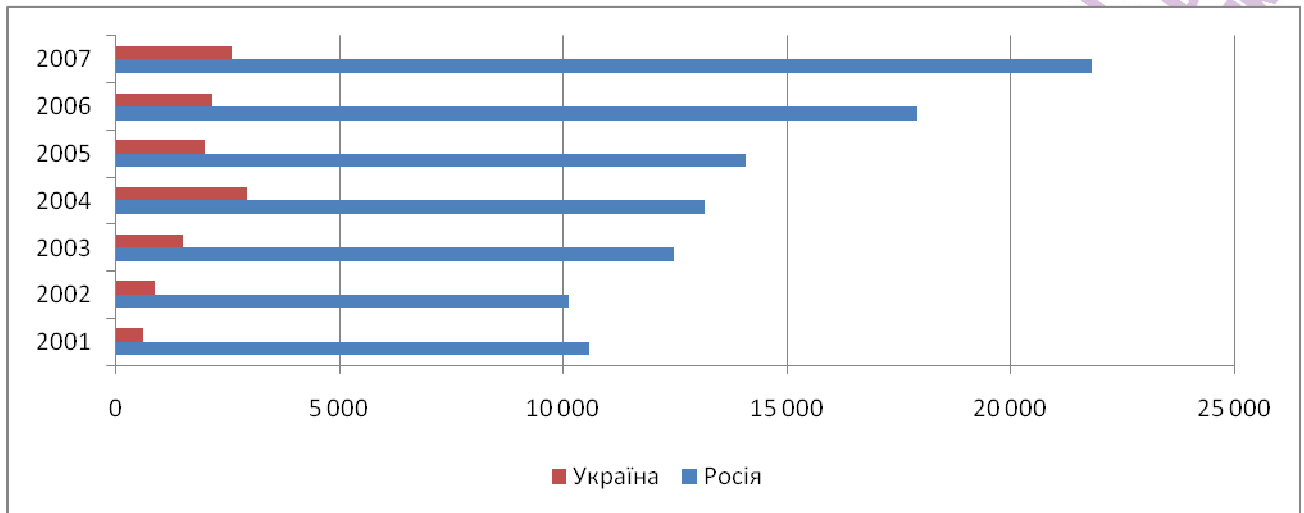

Додаток Б20

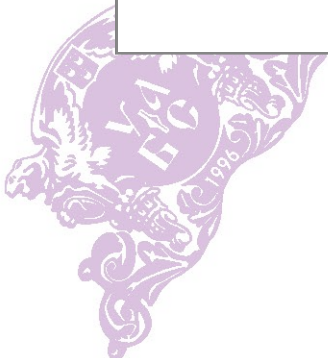
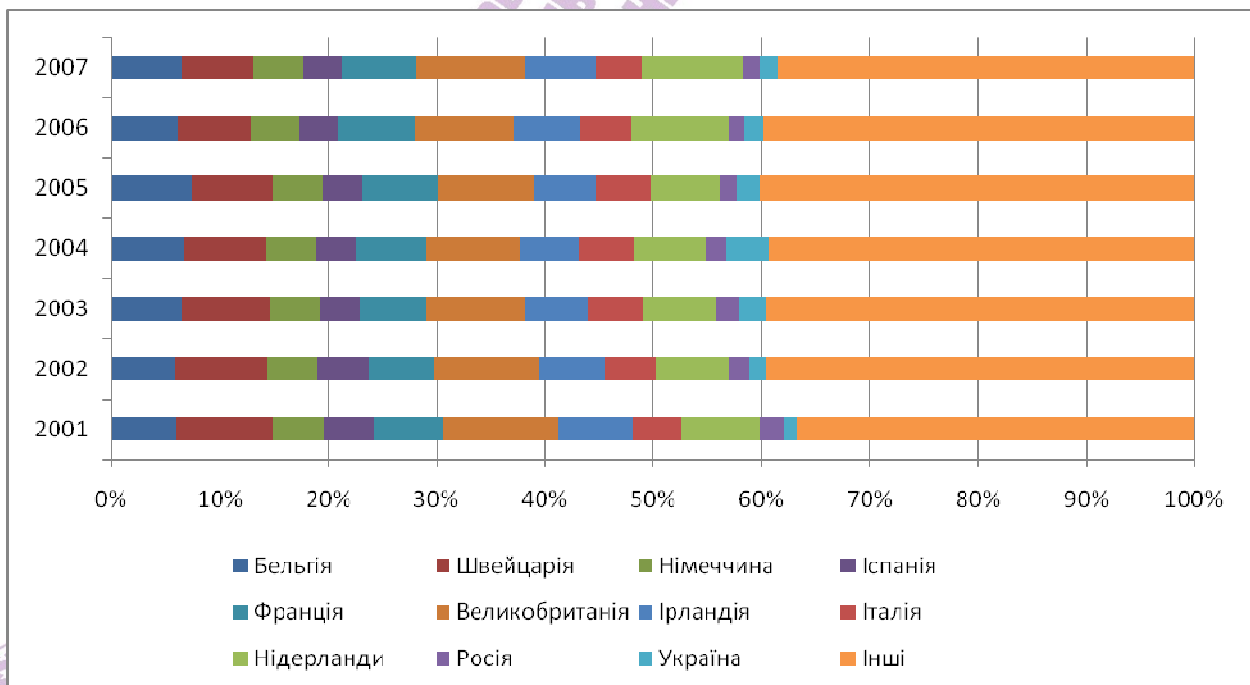
Обсяг валових страхових премій в Україні, Росії, СЕА, млн. євро

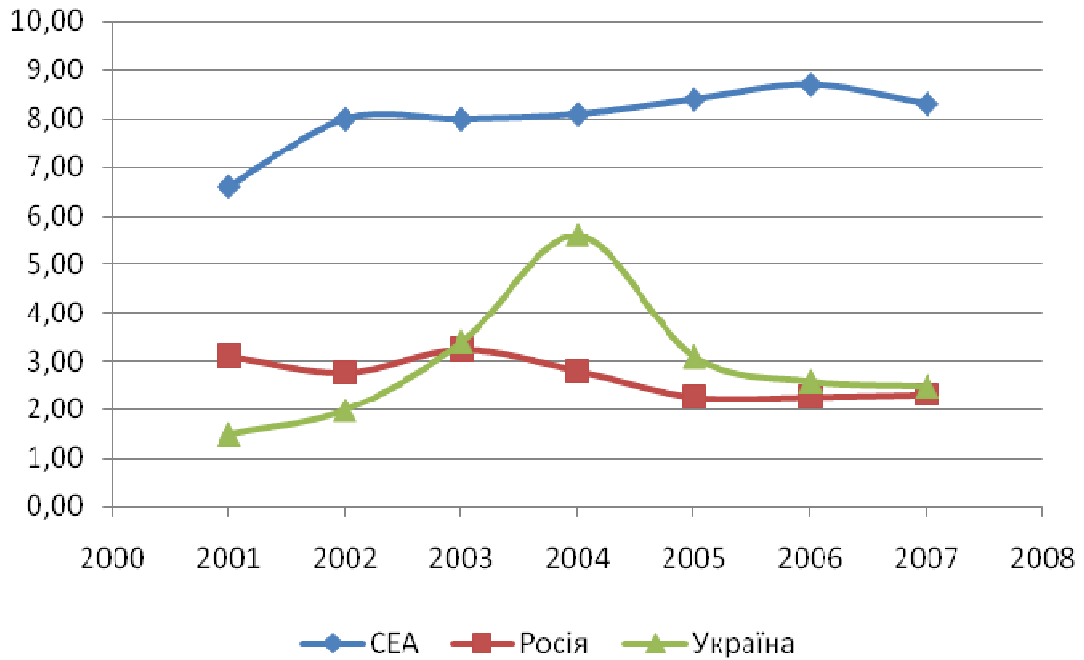
Обсяг валових страхових премій в Україні та Росії, млн. євро

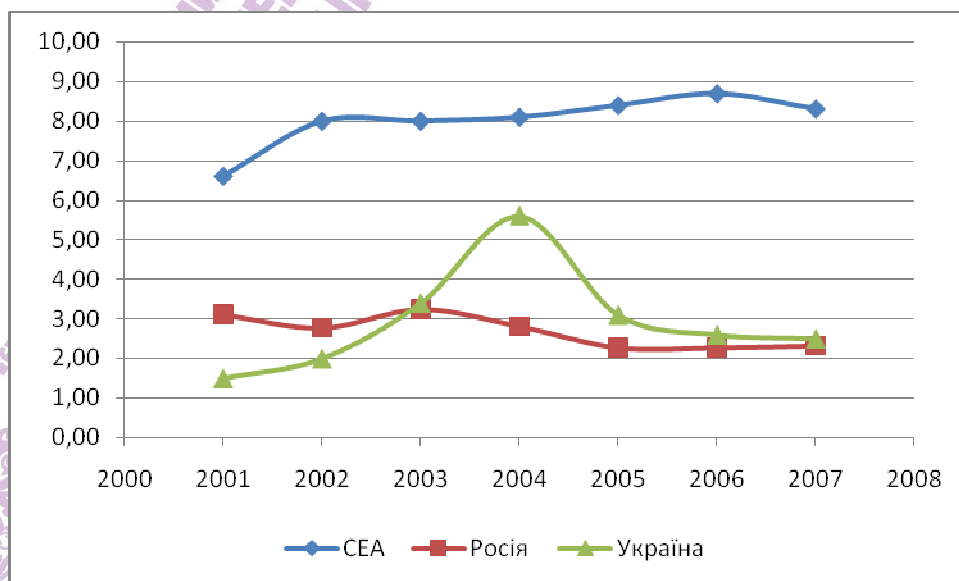
Доля страхових премій в ВВП по групі країн, %

Частка премій у ВВП в Україні, Росії, СЕА, %

Частка страхових премій в ВВП в СЕА, Росії, Україні, %

Обсяг страхових премій в ВВП по країнам, %

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Австрія	5,87	5,76	5,88	6,00	6,26	6,06	5,86
Бельгія	7,95	8,33	9,38	9,81	11,20	9,40	9,50
Болгарія	1,50	1,92	1,92	2,15	2,53	2,26	2,66
Швейцарія	11,80	12,21	11,78	11,22	10,92	10,13	9,82
Чехія	3,42	3,69	4,06	3,96	3,89	3,80	3,75
Німеччина	6,44	6,59	6,83	6,88	7,04	6,97	6,73
Естонія	1,65	1,79	1,93	2,12	2,27	2,15	2,79
Іспанія	6,03	6,59	5,19	5,40	5,37	5,39	5,19
Франція	8,55	8,52	8,91	9,53	10,19	10,90	10,27
Великобританія	14,17	13,69	13,10	12,68	13,25	14,00	14,61
Угорщина	2,75	2,88	2,95	2,89	3,11	3,49	3,66
Ірландія	9,01	8,61	8,52	8,08	8,41	9,24	9,52
Італія	6,11	6,77	7,26	7,26	7,69	7,20	6,45
Литва	0,98	1,49	1,47	1,48	1,46	1,77	0,00
Латвія	1,88	1,81	1,95	1,76	1,74	1,83	0,00
Нідерланди	9,46	9,46	9,69	9,85	9,42	13,65	13,57
Польща	2,87	2,87	2,95	2,98	3,16	3,54	3,77
Румунія	0,00	0,90	0,98	1,01	1,12	1,31	1,66
Словаччина	3,13	3,27	3,42	3,52	3,40	3,17	3,13
СЕА	6,60	8,00	8,00	8,10	8,40	8,70	8,31
ЄС (25)	6,60	8,20	8,20	8,30	8,70	9,00	8,74
ЄС (12)	5,00	7,30	7,50	7,70	8,10	8,30	7,88
Інші	6,60	6,30	6,00	5,90	5,60	5,40	4,22
Росія	3,11	2,77	3,25	2,81	2,26	2,26	2,31
Україна	1,50	2,00	3,40	5,60	3,10	2,60	2,50

Премії на душу населення, євро

Країна	2001	2002	20003	2004	2005	2006	2007
Австрія	1 555	1 569	1 620	1 717	1 864	1 886	1 913
Бельгія	2 004	2 163	2 489	2 733	3 239	2 830	2 970
Болгарія	29	40	44	55	71	74	100
Швейцарія	4 664	4 979	4 633	4 454	4 404	4 203	4 054
Чехія	230	289	322	343	382	420	465
Німеччина	1 655	1 714	1 790	1 843	1 915	1 964	1 983
Естонія	83	102	124	150	189	211	323
Іспанія	1 016	1 177	975	1 073	1 133	1 207	1 226
Франція	2 169	2 224	2 373	2 628	2 904	3 129	3 065
Великобританія	3 820	3 887	3 567	3 718	3 982	4 433	4 849
Угорщина	160	200	218	235	274	312	368
Ірландія	2 749	2 874	2 998	2 981	3 305	3 837	4 096
Італія	1 318	1 539	1 692	1 748	1 878	1 813	1 676
Литва	38	64	70	78	88	123	-
Латвія	74	76	84	85	98	128	-
Нідерланди	2 648	2 732	2 855	2 976	2 942	4 466	4 643
Польща	158	155	148	159	202	252	304
Румунія	-	20	24	28	41	59	94
Словаччина	137	158	187	223	243	262	318
СЕА	1 218	1 496	1 516	1 599	1 729	1 866	1 905
ЄС (25)	1 369	1 768	1 798	1 900	2 053	2 222	2 278
ЄС (12)	1 146	1 726	1 814	1 929	2 077	2 219	2 206
Інші	483	430	415	431	466	477	451
Росія	73	70	86	91	98	125	153
Україна	13	18	32	62	43	47	56

Обсяг премій за джерелами надходження по країнам, %

Країни	2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007	
	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"	"life "	"non - life"
Австрія	46,8	53,2	44,5	55,5	43,4	56,6	44,1	55,9	46,6	53,4	46,1	53,9	45,4	54,6
Бельгія	64,0	36,0	64,7	35,3	68,0	32,0	70,0	30,0	74,4	25,6	69,4	30,6	69,8	30,2
Болгарія	19,7	80,5	23,9	76,2	11,2	88,7	12,1	87,8	13,8	84,8	16,7	95,0	15,7	84,4
Швейцарія	65,3	34,7	65,3	34,7	62,4	37,6	59,7	40,3	58,9	41,1	56,9	43,1	57,6	42,4
Чехія	35,1	64,9	37,6	62,4	39,3	60,7	39,6	60,4	38,7	61,3	38,7	61,3	40,7	59,3
Німеччина	46,5	53,5	46,0	54,0	45,8	54,2	45,0	55,0	46,0	54,0	46,2	53,8	46,2	53,8
Естонія	20,0	80,1	20,5	79,1	22,1	78,1	25,4	74,5	32,1	68,0	29,7	70,4	41,5	58,5
Іспанія	55,7	44,3	55,2	44,8	43,8	56,2	43,0	57,0	43,1	56,9	44,2	55,8	43,0	57,0
Франція	66,1	33,9	64,8	35,2	64,8	35,2	66,6	33,4	68,6	31,4	71,1	28,9	70,0	30,0
Великобританія	73,0	27,0	70,1	29,9	66,7	33,3	68,5	31,5	69,6	30,4	73,3	26,7	75,5	24,5
Угорщина	41,7	58,3	40,9	59,0	40,1	59,9	40,7	59,3	44,0	56,0	50,7	49,3	54,7	45,3
Ірландія	68,1	31,9	64,7	35,3	64,3	35,7	66,1	33,9	71,7	28,3	76,3	23,7	79,2	20,8
Італія	60,8	39,2	63,0	37,0	64,7	35,3	65,0	35,0	66,9	33,1	65,1	34,9	62,0	38,0
Литва	19,5	80,8	18,0	82,0	25,5	74,3	25,3	74,8	27,7	72,4	31,3	68,8	-	-
Латвія	4,1	95,9	3,8	96,2	4,2	95,8	5,1	94,9	6,9	93,1	7,8	92,3	-	-
Нідерланди	61,1	38,9	54,7	45,3	53,7	46,3	52,0	48,0	51,8	48,2	35,3	64,7	35,0	65,0
Польща	41,4	58,6	42,8	57,2	45,0	55,0	45,6	54,4	49,4	50,6	56,2	43,8	58,2	41,8
Румунія	-	-	25,5	74,5	23,8	76,2	22,3	77,7	26,4	73,6	19,8	80,2	22,2	77,8
Словаччина	43,5	56,4	43,2	56,8	40,7	59,3	40,5	59,5	43,6	56,4	48,1	53,7	49,8	50,2
СЕА	62,7	37,3	61,1	38,9	59,6	40,4	60,2	39,8	61,9	38,1	62,1	38,0	62,3	37,7
ЄС (25)	62,9	37,1	61,2	38,8	59,7	40,3	60,5	39,5	62,3	37,7	62,4	37,6	62,8	37,2
ЄС (12)	58,4	41,6	57,6	42,4	57,3	42,7	57,8	42,2	59,9	40,1	58,5	41,5	57,4	42,6
Інші	59,9	40,1	59,7	40,3	56,9	43,1	56,3	43,7	56,0	44,0	54,9	45,2	51,1	48,9
Росія	56,9	43,5	41,5	58,4	36,6	63,4	21,1	78,9	5,0	95,0	2,6	97,4	2,4	97,6
Україна	0,5	99,5	0,5	99,5	0,8	99,2	1,0	99,0	2,5	97,5	3,3	96,7	4,4	95,6

Державний
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ
СТАТИСТИК"

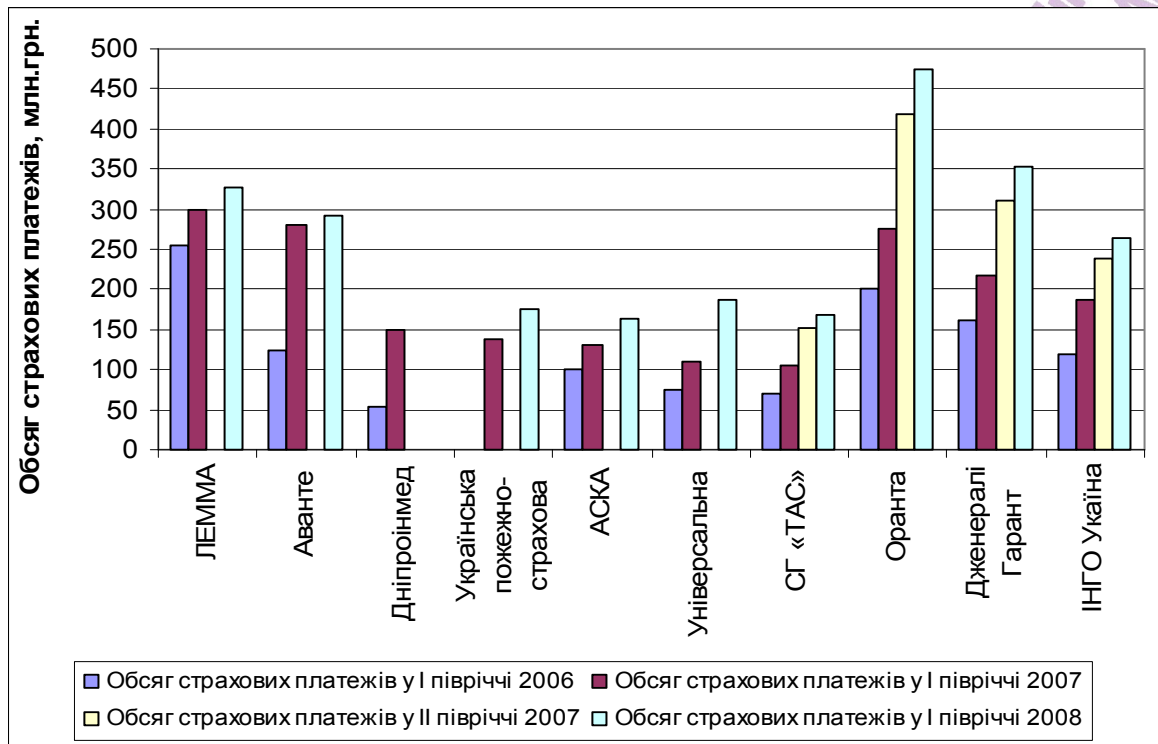

Найкрупніші іноземні групи, представлені в акціонерному капіталі українських
страхових компаній

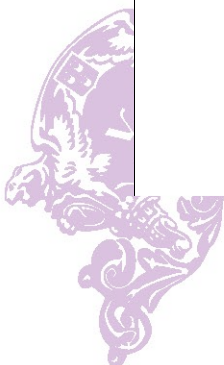
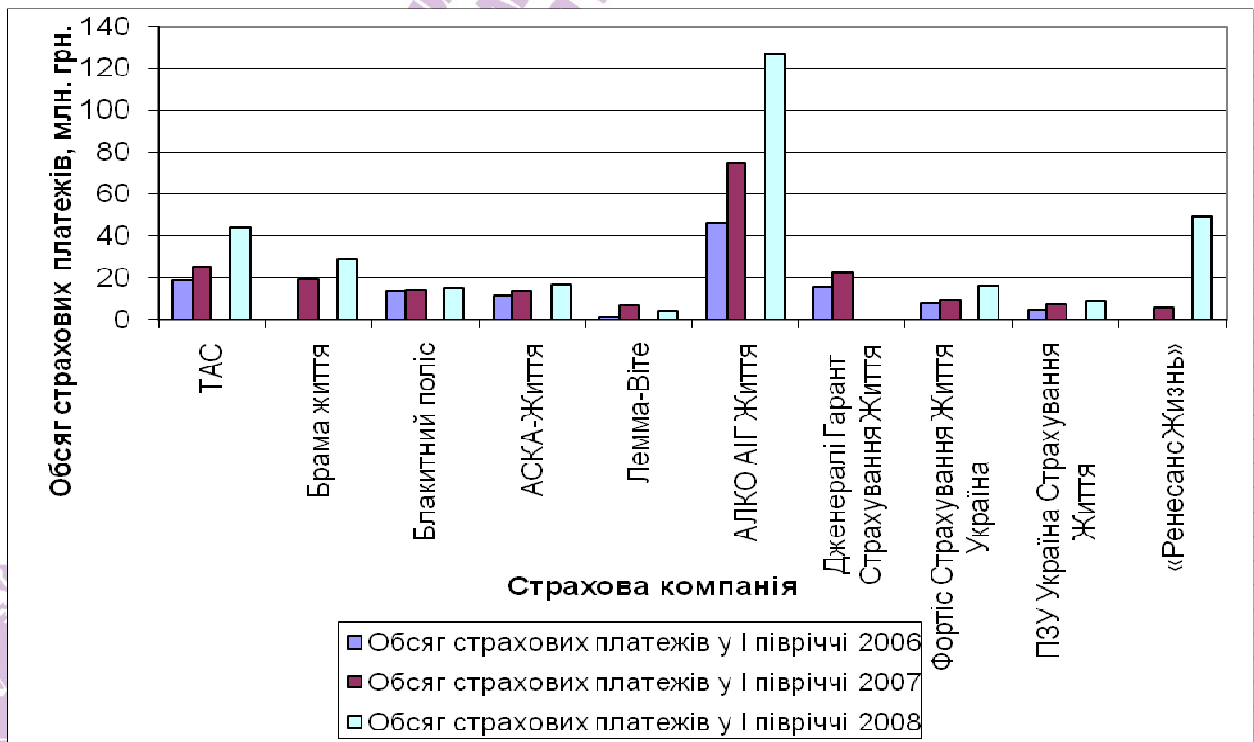
Країна	Група	Склад акціонерів компанії
Австралія	QBE	QBE-Україна
Австрія	Vienna Insurance Group	СК «Юпітер», СК «Глобус», СК «КНЯЖА», СК «Цесія», група VAB, Українська страхова компанія
	Grazer Wechselseitige (GraWe)	СК «Граве Україна», СК «Алькона»
	UNIQA	СК «Кредо-Класик», UNIQA life
	ECCO Versicherungsmarkler Ges.m.b.H	Страхова група «Екко» (life/non-life)
Казахстан	Банк «ТуранАлем»	СК «Оранта»
Німеччина	ERGO	СК «ЮТИКО»
	HDI-Gerling International Holding AG	СК «Алькона»
Ізраїль	Phoenix	СК «ІнтерТрансПоліс»
Італія / Чехія	Generali/PPF	УСК «Дженералі Гарант», УСК «Дженералі Гарант Страхування життя», СК «Хоум Кредит Страхування»
Нідерланди	Fortis	СК «Форти Страхування Життя Україна»
Польща	PZU	Страхова група PZU (life/non-life)
Росія	«Росгосстрах»	СК «ПРОВИДНА»
	Інгострах	АСК «ІНГО Україна», СК «Інгострах-Життя»
	«РЕСО-Гарантія»	ЗАО «ПРОСТО-страхування. Життя та пенсія»
	«РОСНО»	СК «РОСНО-Україна»
	«Супутник»	СК Renaissance life
	«Російський Стандарт»	ЗАО «Довіра та гарантія»
	Національний резервний банк	ЗАО «Європейський страховий альянс»
Альфа-Банк	СК «Веста»	
США	AIG	AIG Україна
Франція	BNP Paribas Group / AXA	СК «Український страховий альянс», ВЕСКО СК Cardif
Швеція	SEB	СК SEB life Ukraine

Українські страхові компанії - лідери за кількістю зібраних премій у сегменті ризикового страхування за 2006-2008 роки

Українські страхові компанії - лідери за кількістю зібраних премій у сегменті страхування життя за 2006-2008 роки

Надходження страхових платежів і страхові виплати по видам страхування
в цілому по Україні за 2007 рік

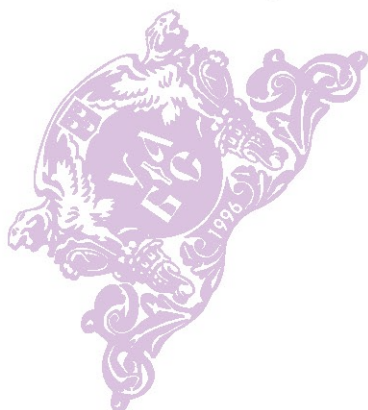
Види страхування	Основні показники			
	Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), тис. грн.	Чисті надходження страхових платежів (премій, внесків), тис. грн.	Рівень чистих страхових виплат, %	Страхові виплати (валові), тис. грн.
1	2	3	4	5
Всього з усіх видів страхування:	18 008 225,5	12 353 783,5	31,4	4 212 971,2
Види страхування інші, ніж страхування життя	17 224 362,9	11 570 376,7	33,4	4 189 004,2
Страхування життя	783 862,6	783 406,8	3,0	23 967,0
Всього з добровільних видів страхування (крім життя):	15 764 753,5	10 217 502,3	34,8	3 876 005,4
Страхування від нещасних випадків	330 722,4	276 146,5	10,4	29 065,9
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	485 125,4	452 830,0	71,8	327 520,3
Страхування здоров'я на випадок хвороби	116 534,9	111 264,5	26,6	31 962,4
Страхування залізничного транспорту	18 518,6	13 608,2	0,0	5,2
Страхування наземного транспорту (крім залізничного)	3 889 798,2	3 403 873,0	48,4	1 765 629,6
Страхування повітряного транспорту	10 524,2	7 488,4	10,3	1 067,8
Страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту)	43 647,2	34 081,9	7,1	2 647,9
Страхування вантажів та багажу (вантажобагажу)	1 166 967,1	532 950,2	3,6	22 172,9
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	1 851 573,4	1 142 878,7	20,8	239 120,9
Страхування іншого майна	2 525 544,1	1 534 129,7	4,8	75 196,8
Страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника)	79 647,5	68 262,2	15,1	10 720,7
Страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника)	375,7	-225,3	-119,2	479,8
Страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника)	7 935,3	7 562,2	2,5	186,6

перевізника)				
Страховання іншої відповідальності перед третіми особами	504 678,2	283 125,6	12,6	35 736,5
1	2	3	4	5
Страховання кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту)	815 011,2	598 682,6	37,3	223 440,9
Страховання інвестицій	2 434,6	2 141,9	0,0	0,0
Страховання фінансових ризиків	3 798 383,8	1 658 365,6	53,2	1 076 721,0
Страховання судових витрат	7,2	7,2	0,0	0,0
Страховання виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій	28 462,7	5 211,4	0,0	0,0
Страховання цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварії екологічного характеру	38 726,7	22 630,6	0,1	32,7
Страховання відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів	117,1	85,1	0,0	0,0
Страховання відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів	39 459,5	31 671,3	0,0	14,0
Страховання відповідальності власників собак (за переліком порід, визначених Кабінетом Міністрів України) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам	25,9	25,9	6,6	1,7
Страховання цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї	4 967,0	4 792,7	1,0	46,5
Страховання тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та	40,6	40,6	4,4	1,8

згідно з переліком тварин, встановленими Кабінетом Міністрів України				
Страховання медичних витрат	88 861,8	0,0	0,0	34 330,2
Добровільне особисте страхування	1 021 244,5	925 358,9	45,1	422 878,8
Добровільне майнове страхування	14 150 872,3	8 933 418,8	34,6	3 406 003,0
1	2	3	4	5
Добровільне страхування відповідальності	592 636,7	358 724,6	13,0	47 123,6
Всього з недержавного обов'язкового страхування:	1 427 170,7	1 320 435,8	20,7	276 907,7
Медичне страхування іноземних громадян тимчасово перебуваючих на території України	17 105,9	9 988,5	18,3	1 829,0
Особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків	57,2	57,2	0,0	0,0
Особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин	67 082,8	46 829,4	0,0	9,9
Страховання спортсменів вищих категорій	250,0	250,0	0,0	0,0
Страховання життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини	129,5	129,5	8,0	10,4
Особисте страхування від нещасних випадків на транспорті	117 319,2	104 473,9	1,9	1 997,6
Авіаційне страхування цивільної авіації	127 938,3	118 891,2	19,5	23 413,6
Страховання цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами)	824 310,4	802 394,0	25,0	201 278,2
Страховання цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами)	146 255,6	137 127,3	30,4	44 357,6
Страховання засобів водного транспорту	0,0	-4,8	0,0	0,0
Страховання врожаю с/г культур і багаторічних насаджень державними с/г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с/г підприємствами всіх форм власності	1 796,2	1 754,1	222,4	3 914,8
Страховання цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного	41 282,8	39 072,3	0,0	0,0

інциденту				
Страховання працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади	8,4	8,4	0,0	0,0
Страховання життя, в тому числі:	783 862,6	783 406,8	3,0	23 967,0
За договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника недержавного пенсійного фонду	35 440,5	35 440,5	0,1	35,3

1	2	3	4	5
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	45 423,4	45 423,4	8,0	3 620,1
За іншими договорами накопичувального страхування	561 895,5	561 895,5	2,4	13 398,8
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	33 790,1	33 790,1	9,4	3 184,9
За іншими договорами страхування життя	107 313,1	106 857,4	3,4	3 727,9
Державне страхування	32 438,6	32 438,6	111,3	36 091,1

Додаток В

Перелік основних наслідків зміни клімату

Таблиця 4.1

Глобальні наслідки зміни клімату [198]

Зростання температури	Водні ресурси	Продовольство	Здоров'я	Суша	Оточуюче середовище	Різні великомасштабні впливи
1°C	Повністю зникають невеликі льодовики в Андах, що викликає проблеми водозабезпечення 50 млн. чол.	Незначне зростання врожайності зернових у середніх широтах	Як мінімум 300 тис. чол. щорічно помирають від хвороб, викликаних зміною клімату (діарея, малярія, недоїдання). Скорочується смертність населення, яке проживає у невисоких широтах, в зимовий період (Північна Європа, США)	Розставання вічної мерзлоти провокує пошкодження будівель та доріг на частині території Канади та Росії	Як мінімум 10 % наземних видів погрожують вимирання. 80 % коралових рифів, включаючи Великий бар'єр, потрапляють під вплив підвищення температури	Починається послаблення термохалінної циркуляції вод Атлантичного океану
2°C	На 20-30 % скорочуються водні ресурси у деяких особливо чутливих регіонах, наприклад в Південній Африці та Середземномор'ї	Різне скорочення врожайності сільськогосподарських культур у тропічних регіонах (5-10 % – в Африці)	40-60 млн. чол. піддаються ризику захворюти на малярію в Африці	До 10 млн. чол., що проживають на узбережжі, щорічно піддані ризику повені	15-40 % наземних видів погрожують вимирання. Високий ризик зникнення арктичних видів тварин, включаючи білого ведмеда та північного оленя	Починається незворотне розставання Гренландського льодового щита, прискорюється ріст рівня моря, що ставить світ перед ймовірністю підвищення рівня моря на 7 м.
3°C	Кожні 10 років в Південній Європі відбуваються серйозні засухи. 1-4 млрд. чол. вимушені скоротити споживання води, причому 1-5 млрд. чол. проживають у зонах з ризиком повеней	Під загрозою голоду додатково опиняються 150-550 млн. чол. Врожаї сільськогосподарських культур у високих широтах досягнуть максимуму	Від 1 до 3 млн. чол. помирають від недоїдання	Від 1 до 170 млн. чол., які проживають на узбережжі, щорічно піддаються ризику повені	20-50 % наземних видів погрожують вимирання: в Південній Африці – 25-60 % ссавців, 30-40 % птахів та 15-70 % метеликів. Починають зникати Амазонські ліси (за мільйонами розрахунками)	Підвищення ризику різких змін у циркуляції атмосфери, наприклад змін у мусонах. Зростання ризику зникнення Західного Антарктичного льодового щита

Продовж. табл. 4.1

Зростання температури	Водні ресурси	Продовольство	Здоров'я	Суша	Оточуюче середовище	Різні великомасштабні впливи
4 °С	Потенційне скорочення водних ресурсів у Південній Африці та Середземномор'ї на 30-50 %	На 15-38 % скорочуються врожаї в Африці. Із сільсько-господарського виробництва виключаються цілі регіони (наприклад, частина Австралії)	В Африці до 80 млн. чол. піддаються ризику захворюти на малярію	Від 7 до 300 млн. чол., що проживають на узбережжі, щорічно піддаються ризику повені	Затибель половини арктичної тундри. Близько половини заповідних територій не зможуть виконувати свої функції	Зростання ризику колапсу циркулярції вод Атлантичного океану
5 °С	Можливе зникнення великих льодовиків в Гімалаях, що тягне за собою проблеми у водопостачанні ¼ населення Китаю і сотень мільйонів людей в Індії	Продовжується зростання кислотності океанів, що серйозно загрожує морським екосистемам і, можливо, рибним ресурсам		Невеликі острови та прибережні низини (Флорида в США), а також найбільші міста світу (Нью-Йорк, Лондон, Токіо) піддаються ризику затоплення		
Більше 5°С	Вчені стверджують, що середня глобальна температура у випадку продовження викидів парникових газів такими ж темпами, як сьогодні, зросте на величину навіть більшу, ніж 5 або 6 °С. Це зростання буде підсилюватися за рахунок спровокованої потеплінням емісії вуглекислого газу з ґрунтів та метану з вічної мерзлоти. Таке підвищення температури призведе до значних руйнувань і необхідності великомасштабного переселення людей. Ці соціальні ефекти можуть виявитися катастрофічними, проте моделі не можуть з достатньою точністю їх описати, оскільки у людства немає досвіду життя в таких температурних умовах					

Продовж. табл. 4.1

Зростання температури	Водні ресурси	Продовольство	Здоров'я	Суша	Оточуюче середовище	Різні великомасштабні впливи
4°C	Потенційне скорочення водних ресурсів у Південній Африці та Середземномор'ї на 30-50 %	На 15-38 % скорочуються врожаї в Африці. Із сільсько-господарського виробництва виключаються цілі регіони (наприклад, частина Австралії)	В Африці до 80 млн. чол. піддаються ризику захворюти на малярію	Від 7 до 300 млн. чол., що проживають на узбережжі, щорічно піддаються ризику повені	Загибель половини арктичної тундри. Близько половини заповідних територій не зможуть виконувати свої функції	Зростання ризику колапсу циркуляції вод Атлантичного океану
5°C	Можливе зникнення великих льодовиків в Гімалаях, що тягне за собою проблеми у водопостачанні ¼ населення Китаю і сотень мільйонів людей в Індії	Продовжується зростання кислотності океанів, що серйозно загрожуює морським екосистемам і, можливо, рибним ресурсам	-	Невеликі острови та прибережні низини (Флорида в США), а також найбільші міста світу (Нью-Йорк, Лондон, Токіо) піддаються ризику затоплення	-	-
Більше 5°C	Вчені стверджують, що середня глобальна температура у випадку продовження викидів парникових газів такими ж темпами, як сьогодні, зросте на величину навіть більше, ніж 5 або 6°C. Це зростання буде підсилюватися за рахунок спровокованої потеплінням емісії вуглекислого газу з ґрунтів та метану з вічної мерзлоти. Таке підвищення температури призведе до значних руйнувань і необхідності великомасштабного переселення людей. Ці соціальні ефекти можуть виявитися катастрофічними, проте моделі не можуть з достатньою точністю їх описати, оскільки у людства немає досвіду життя в таких температурних умовах	-	-	-	-	-

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

**РЕЗУЛЬТАТИ АВТОРСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗМІНИ КЛІМАТУ
НА РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ (ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ R&P-
МЕТОДУ)**

СКЛАДОВІ R&P-МЕТОДУ	
PROBLEMS <i>(перелік виявлених автором проблем, ризиків та загроз для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату)</i>	PERSPECTIVES <i>(перелік виявлених автором нових можливостей та перспектив для окремих страховиків та страхового ринку в цілому, які обумовлені зміною клімату)</i>
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – виникнення нових, специфічних видів ризиків, які підлягають страхуванню, наприклад, ризиків, пов'язаних з появою нових технологій в енергетиці, ризик теплового стресу, ризик забруднення навколишнього середовища після повеней; – збільшення страхових виплат при завданні збитків застрахованій власності, що постраждала від екстремальних погодних явищ (повеней, посух і штормів, тобто всього, що пов'язане з балансом гідросфери); – зростання страхових виплат та ускладнення процедур страхування за традиційними видами ризиків як наслідок ланцюгової реакції при появі нових видів ризиків забруднення навколишнього середовища; – виникнення значних змін та диспропорцій на ринку перестраховання, розвиток системи державного перестраховання від природних катастроф; – тісний зв'язок кліматичних змін з потенційною прибутковістю страхового бізнесу; – виникнення додаткових загроз для ліквідності і платоспроможності страхувальників, збільшення їх витрат на ремонтно-відбудовчі роботи, зниження їх наявних доходів, провал нових продуктів на ринку, збільшення фінансових 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення потреби у звичайній процедурі трансферу ризиків і відкриття нових можливостей для розвитку страхового бізнесу; – виникнення нового типу предметно-галузевої спеціалізації в діяльності страхових компаній – спеціалізації на страхуванні екологічних ризиків; – підвищення потреби у географічній диверсифікації у діяльності страхових компаній; – збільшення попиту на нові види страхування, зокрема – пов'язані з розвитком «низьковуглецевої» економіки; – виникнення необхідності у страхуванні проектів по зниженню викидів; – підвищення попиту на страхування окремих операцій, що здійснюються в процесі ліквідації наслідків стихійних лих, які обумовлені зміною клімату; – підвищення попиту на страхування зразків-прототипів нового обладнання, нових технологій в енергетиці; – виникнення необхідності у страхуванні професійних послуг на вуглецевих ринках; – зменшення обсягів страхових виплат на транспорті внаслідок поширення так званого «зеленого» транспорту (нових, більш економічних засобів);

втрат, зменшення ділової активності тощо через частішання екстремальних погодних явищ;

—

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

1	2
<ul style="list-style-type: none"> – зменшення потреби у фінансових послугах взагалі, та у страхуванні зокрема через підвищення соціальної напруги, конфліктів та погіршення загальної соціальної стабільності в суспільстві в результаті зміни клімату; – збільшення страхових виплат через недооцінку тривалості життя (внаслідок потепління зим у північній півкулі), збільшення негативного впливу зміни клімату на здоров'я населення, зменшення його можливостей для відпочинку, збільшення ймовірності теплового стресу тощо; – виникнення додаткового тягаря для медичного страхування внаслідок зміни клімату в Європі, пом'якшення зим та продовження життя людей похилого віку; – зміщення акцентів щодо обрання страховиками найбільш привабливих сфер економічної діяльності (наприклад, збільшення фінансових втрат в агропромисловому секторі економіки зробить цю сферу страхування менш привабливою для страховиків); – виникнення необхідності корегування стратегічних напрямків розвитку страхового ринку в цілому; – виникнення необхідності переорієнтації напрямків діяльності окремих страхових компаній, їх внутрішньої політики, послуг й продуктів, що надаються клієнтам, включення ризику змін клімату до спектру ризиків, які враховуються при формуванні корпоративної стратегії й політики, у процесі прийняття рішень; – підвищення ймовірності недооцінки ризиків екстремальних 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення попиту на медичне страхування; – активізація розвитку фінансового ринку взагалі та страхового ринку зокрема внаслідок зростання економіки й добробуту в країнах у результаті застосування нових енергозберігаючих технологій; – виникнення потреби у страхуванні ризиків, пов'язаних з науковими й дослідно-конструкторськими розробками в сфері низьковуглецевих технологій, торговельних ризиків, пов'язаних з експортом технологій; – збільшення попиту на послуги екострахового консалтингу, розробки для клієнтів технологій управління платоспроможністю на основі оцінки ризику природних катастроф при реалізації різних сценаріїв розвитку кліматичних змін; – виникнення потреби у страхуванні торгівлі квотами на викиди; – перетворення вуглецю на актив, який може бути застрахованим; – збільшення потреби у співробітництві страховиків з державою, зокрема, щодо визначення лімітів відповідальності страхових компаній, держави та фізичних осіб за відшкодування шкоди, заподіяної стихійними лихами тощо; – відкриття нових цікавих можливостей для співробітництва страхових компаній з клієнтам, які займаються новими технологіями в сфері енергозбереження; – підвищення попиту на включення пакету екологічних послуг у страхові контракти (тобто не

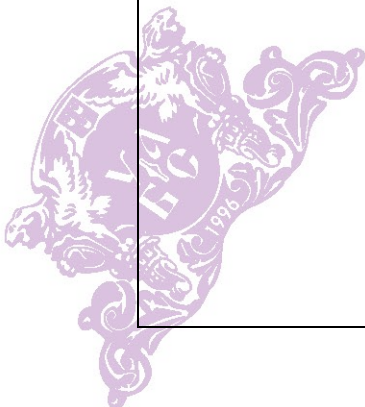
<p>погодних явищ на величину до 30% із-за того, що вартість страховок обчислюється на підставі даних про збиток у минулому;</p> <p>– підвищення рівня невизначеності в діяльності страховиків виходячи з того, що страховий портфель страхових ризиків клієнта може бути змінений щорічно в момент подовження контракту зі страховою організацією;</p>	<p>тільки компенсація за матеріальний збиток, але й надання фінансових ресурсів для покриття витрат, пов'язаних з розчищенням завалів, зносом будинків, заходів щодо обмеження збитку, очищенню ґрунтів від забруднення, ліквідації забруднених ґрунтів і відновленню ушкоджених земель, захисту навколишнього середовища тощо);</p>
--	--

State Higher Education Institution
 "UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Державний вищий навчальний заклад
 "УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

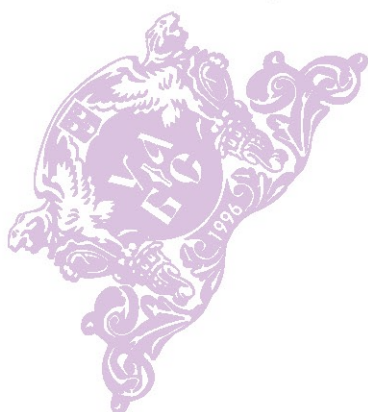
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – ускладнення реалізації рішень про перенесення ризиків (наприклад, щодо такого нового способу перенесення ризиків, як «погодні співвідношення») внаслідок наявності законодавчих обмежень діяльності страховиків; – підвищення вимог до капіталоємності страхових компаній (для того, щоб адекватно реагувати на мінливу ситуацію, страхові фірми повинні бути досить сильними, щоб не розоритися при першому серйозному стихійному лисі); – виникнення юридичних труднощів для страховиків внаслідок існування цілого ряду нових фінансових інструментів передачі ризиків, пов'язаних зі зміною клімату (облігації, похідні фінансові інструменти, резервні фонди, структури «подвійного попередження», метод «кінцевої страховки», передача ризиків тощо), які не входять у категорію страхових послуг і тому вимагають альтернативних (не страхових) рішень; – перевищення попиту на державне і на приватне страхування ризиків зміни клімату над пропозицією цих послуг (якщо не застосувати адекватних процедур управління ризиком, страховий ринок не впорається зі зростаючим попитом). 	<ul style="list-style-type: none"> – залучення страхових компаній до впровадження нових технологій і технологічної модернізації за допомогою застосування методів оцінки ризику, а також шляхом обговорення умов, яким повинні задовольняти екологічно безпечні технології; – участь страхових компаній у стимулюванні впровадження нових технологій, зокрема, шляхом страхування власності й технічного оснащення підприємств; – відкриття нових цікавих можливостей для співробітництва страхових компаній з іншими суб'єктами фінансового ринку, розробці спільних випереджальних стратегій управління ризиками, пов'язаними із кліматичними змінами; – підвищення актуальності співпраці страхових організацій з органами місцевого самоуправління, зацікавленими в зниженні ризиків шляхом планування землекористування, розвитку інфраструктури, фінансування ремонтно-профілактичних робіт; – збільшення потреби у співробітництві страховиків між собою, наприклад, щодо застосування геоінформаційних систем, розробки сценаріїв природних катастроф, карт ризиків тощо; – відкриття нових можливостей щодо проведення страховиками власних наукових досліджень або пошуку шляхів взаємодії з науковими установами в сфері розробки нових технологій страхування, систематизації статистичних даних, побудови карт ризиків, розробок комп'ютерних програм зонування

	територій на основі ймовірності тих чи інших природних катастроф тощо.
--	--

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

Додаток Д

**Аналітичні і статистичні матеріали по
страхуванню екологічних ризиків
(«екологічному страхуванню»)**

**УМОВИ ДОБРОВІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія»**

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Договори страхування укладаються на підставі Закону України «Про страхування», Ліцензій Серії АА № 239396 і № 239397 від 31.01.2002 р., виданих Міністерством фінансів України та Правил страхування відповідальності перед третіми особами за шкоду, заподіяну забрудненням підприємствами навколишнього середовища № 14-4 в редакції від 14.02.2000 р. (надалі Правила).

1.2. Згідно з даними Умовами ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія» (надалі Страховик) зобов'язується за обумовлену в Договорі плату (страховий платіж) при настанні передбаченої в Договорі страхування події (страхового випадку) відшкодувати Страхувальнику або потерпілим третім особам заподіяні внаслідок цієї події збитки майну та/або шкоду життю та здоров'ю (сплатити страхове відшкодування) в межах обумовленої договором страхової суми.

1.3. Страховик надає страховий захист на випадок пред'явлення Страхувальнику третіми особами вимог, заявлених згідно з нормами чинного законодавства України, про відшкодування завданої ним майнової шкоди в межах встановлених Договором лімітів відповідальності.

**2. ОБ'ЄКТ СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ ВИПАДОК.
ВИНЯТКИ ТА ОБМЕЖЕННЯ СТРАХУВАННЯ**

2.1. Об'єктом страхування є майнові інтереси Страхувальника, що не суперечать законодавству України, пов'язані з обов'язком останнього в порядку, передбаченому чинним законодавством, відшкодувати майнові збитки, завдані життю, здоров'ю третіх осіб та (або) їх майну, які знаходяться в зоні впливу шкідливих речовин, що потрапили в навколишнє середовище в зв'язку із здійсненням Страхувальником статутної діяльності.

2.2. Страховим випадком є виникнення відповідальності Страхувальника за шкоду, заподіяну забрудненням навколишнього середовища життю, здоров'ю та/або майну третіх осіб, що сталася внаслідок:

- пожежі, вибуху газу, удару блискавки, пошкодження в системах електрообладнання, вибуху паро-, топливо-, газопроводів та відповідних сховищ, машин, котлів та агрегатів;
- стихійного лиха;
- падіння повітряних суден на об'єкти, які являють собою екологічну небезпеку;
- технічних несправностей, пошкоджень, що виникли в нормативні строки експлуатації сертифікованого належним чином технічного обладнання.

2.3. Страхування не поширюється на шкоду, завдану третім особам внаслідок:

- ядерного вибуху, впливу радіації або радіоактивного забруднення;
- військових дій, маневрів або інших військових заходів;
- громадянської війни, народних заворушень різного роду та страйків;
- навмисних дій (бездії) з боку керівництва або інших посадових осіб Страхувальника по організації робіт на підприємстві, здійсненню контролю за безпекою виробництва, станом очисних споруд та навколишнього середовища;
- систематичного викиду шкідливих речовин в навколишнє середовище (постійні викиди та скиди шкідливих речовин, забруднення ґрунту побутовими та промисловими відходами, шумове, світлове, радіоактивне забруднення, яке має постійний характер);

- халатного ставлення персоналу Страхувальника до праці, а також умисного злочину, який привів до аварії та забруднення навколишнього середовища;
- регулярної термічної дії газу, пару, випромінювання, рідини, вологи та будь-яких опадів, включаючи і не атмосферні (сажа, кіпоть, промисловий пил і т.і.);
- обставин, які значно підвищують ступінь ризику, про які було відомо Страхувальнику, але не було повідомлено Страховику;
- не усунення Страхувальником протягом узгодженого зі Страховиком терміну обставин, які помітно підвищують ступінь ризику, про необхідність ліквідації яких відповідно до загальноприйнятих норм Страховик повідомляв Страхувальника;
- порушення законів, постанов, відомчих або виробничих правил, інструкцій та інших нормативних документів;
- управління підприємством персоналом, який не має на це повноважень або прострочив час інструктажу, перепідготовки;
- незабезпечення належної профілактики або неякісної установки, ремонту природоохоронного обладнання, використання понад установлених нормативних строків експлуатації конструкцій, обладнання, матеріалів;
- експлуатації нового обладнання або обладнання після капітального ремонту протягом 18 місяців;
- внутрішніх вад природоохоронного обладнання;
- навмисних дій третіх осіб.

2.4. Не підлягають відшкодуванню наступні збитки:

- пов'язані з естетичними наслідками забруднення навколишнього середовища;
- спричинені обставинами, про які Страхувальнику було відомо до початку дії Договору страхування;
- майну, яке розташоване на території, яка належить, займається, використовується, знаходиться під охороною або контролем Страхувальника;
- заповідяні за межами території дії Договору страхування, встановленої при укладанні Договору;
- штрафи та інші санкції.

3. СТРАХОВА СУМА. СТРАХОВА ПРЕМІЯ. МІСЦЕ ДІЇ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

3.1. Страхова сума по Договору страхування встановлюється за згодою Сторін.

3.2. Договором страхування можуть встановлюватись ліміти відповідальності (граничні суми виплати) за збиток завданий життю та здоров'ю третіх осіб, за збиток завданий майну третіх осіб.

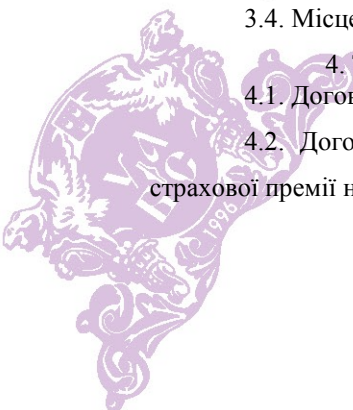
3.3. Страхова премія підлягає сплаті Страхувальником на розрахунковий рахунок Страховика протягом 5 (п'яти) днів з дня підписання Договору.

3.4. Місце дії Договору – територія України.

4. ТЕРМІН ДІЇ ДОГОВОРУ. ПОРЯДОК ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

4.1. Договір страхування може бути укладено на строк до 1 року.

4.2. Договір страхування набирає чинності в 00 годин дня, наступного за днем надходження страхової премії на розрахунковий рахунок або в касу Страховика.

4.3. Зміна умов Договору здійснюється за згодою Страхувальника та Страховика на підставі Заяви однієї з сторін протягом п'яти днів з моменту одержання Заяви іншою Стороною у вигляді додаткової угоди до Договору.

5. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН

5.1. Страхувальник має право:

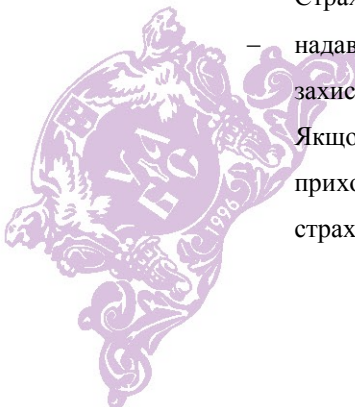
- достроково припинити дію Договору страхування;
- під час укладання Договору встановлювати ліміти відповідальності Страховика в межах страхової суми;
- отримати дублікат Страхового Полісу в разі його втрати.

5.2. Страхувальник зобов'язаний:

- своєчасно сплатити страховий платіж;
- при укладанні Договору надати інформацію Страховику про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику;
- здійснити всі можливі заходи щодо запобігання та зменшення збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;
- повідомити Страховика про настання страхового випадку не пізніше ніж через 2 (два) дні (не рахуючи вихідних та святкових днів);
- негайно повідомляти Страховика про всі вимоги, які пред'являють Страхувальнику в зв'язку зі страховим випадком;
- забезпечити участь Страховика в огляді місця страхового випадку, пошкодженого майна та встановлення розміру заподіяної шкоди;
- надати Страховику всю доступну йому інформацію і документацію, яка дозволить йому зробити висновок щодо причин, дії і наслідків страхового випадку, про характер та розмір заподіяного збитку;
- не виплачувати відшкодування, не визнавати частково або цілком вимоги, які пред'являються йому в зв'язку зі страховим випадком, а також не приймати на себе будь-яких прямих або непрямих зобов'язань по урегулюванню таких вимог без згоди Страховика.

5.3. Страховик має право:

- перевіряти подану Страхувальником інформацію, а також контролювати виконання Страхувальником вимог та умов Договору;
- протягом дії Договору страхування перевіряти стан підприємства, виконання Страхувальником умов Договору, дотримання ним правил (стандартів чи інструкцій) безпеки, технології виробництва, що забезпечує його безпеку, а також правильність повідомлених Страхувальником відомостей;
- надавати право здійснювати нагляд та інспекцію за об'єктом, що знаходиться під страховим захистом, експертам, інспекторам, що мають право нагляду чи іншим компетентним органам. Якщо Страхувальник перешкоджає представникам Страховика здійснювати нагляд або приховує якісь відомості, Страховик має право достроково припинити дію Договору страхування;

- тимчасово призупинити дію Договору страхування у разі, коли Страхувальник допустив настання обставин, що призвели або можуть привести до збитків до повного їх усунення;
- в будь-який час оглядати місце страхового випадку, не чекаючи повідомлення Страхувальника про настання страхового випадку. Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування в разі, коли Страхувальник перешкоджає цьому;
- самостійно з'ясувати причини та обставини страхового випадку та надавати запити у відповідні органи, які можуть володіти інформацією стосовно страхового випадку та розміру збитку;
- достроково припинити дію Договору;
- відмовити у виплаті страхового відшкодування у випадках, передбачених Правилами та чинним законодавством;
- у разі виникнення причин для сумнівів обґрунтованості (законності) виплати страхового відшкодування, відстрочити його виплату до отримання підтвердження або спростування цих причин відповідними органами;

5.4. Страховик зобов'язаний:

- ознайомити Страхувальника з умовами страхування та Правилами;
- при настанні страхового випадку здійснити виплату страхового відшкодування;
- тримати в таємниці відомості про Страхувальника і його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

6. ПОРЯДОК І УМОВИ ВИПЛАТИ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ

6.1. Страхове відшкодування виплачується Страховиком на підставі заяви Страхувальника та страхового акту після отримання всіх необхідних документів щодо страхового випадку.

6.2. Перелік документів, що підтверджує настання страхового випадку та розмір збитків:

- аварійний сертифікат, складений експертною комісією, який містить причини та можливі наслідки страхового випадку, в разі настання якого була заподіяна шкода третім особам та навколишньому середовищу;
- письмові вимоги, які пред'явлено Страхувальнику в зв'язку з подією, що сталася;
- рішення суду або висновки експертів, що містить розміри сум, які підлягають відшкодуванню в зв'язку з настанням страхового випадку та які включаються в обсяг відповідальності Страховика за Договором страхування;
- договір страхування;
- інші документи, необхідні для визначення розміру та обставин заподіяних збитків.

6.3. Визначення розміру збитку та суми страхового відшкодування здійснюється Страховиком на підставі рішення суду про розмір збитків, заподіяних третім особам внаслідок забруднення навколишнього середовища.

6.4. Виплата страхового відшкодування здійснюється потерпілим третім особам. В разі самостійної компенсації Страхувальником заподіяного збитку потерпілим третім особам Страховик здійснює виплату страхового відшкодування Страхувальнику після надання Страховику документів, які підтверджують ці виплати третім особам.

6.5. Страховик здійснює виплату страхового відшкодування в 5-денний термін (не враховуючи вихідних та святкових днів) з дня прийняття рішення про виплату страхового відшкодування.

7. ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

7.1. Спори за Договором страхування між Страхувальником та Страховиком вирішуються шляхом переговорів.

7.2. Якщо переговори по суперечливих питаннях не дають результату, вирішення спорів здійснюється в порядку, встановленому діючим законодавством.

8. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

8.1. Невиконання або неналежне виконання Страхувальником умов Договору страхування дає Страховику право відмовити Страхувальнику у виплаті страхового відшкодування.

8.2. За невиконання своїх зобов'язань за Договором страхування Сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Додаток Д2

ЗАЯВА НА СТРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ЗАТ «Українська екологічна страхова компанія»

Перед тим, як відповідати на те чи інше питання, уважно прочитайте Декларацію. Якщо Вам складно дати чітку відповідь на будь-яке запитання, то вкажіть про це, але не залишайте питання без відповіді.

ДЕКЛАРАЦІЯ

Надання недостовірної або неповної інформації дає право Страховику відмовити у виплаті всього чи частини страхового відшкодування та/або достроково припинити дію Договору страхування. Заповнення цієї Заяви не зобов'язує Сторони укласти Договір страхування. В разі укладання Договору страхування дана Заява стане його невід'ємною частиною.

Страхувальник

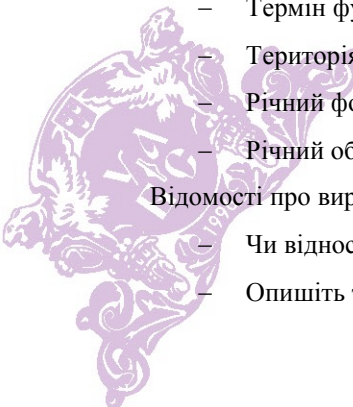
- Повна назва
- П.І.Б, посада того, хто заповнює Заяву
- Фактична адреса
- Юридична адреса
- Телефон/факс
- 6. Реквізити

Відомості про підприємство

- Вид діяльності
- Термін функціонування
- Термін функціонування
- Територія (кв.м)
- Річний фонд заробітної плати на підприємстві
- Річний оборот підприємства

Відомості про виробництво

- Чи відноситься процес виробництва до категорії небезпечних?
- Опишіть технологічний процес.

- Сировина та матеріали, що використовуються
- Продукція, що виробляється

Відомості про небезпеки на підприємстві

- Якщо ви складуєте, перевозите, виробляєте або використовуєте небезпечні для навколишнього середовища речовини, то детально опишіть: природні властивості, специфічні якості, кількість і об'єми, а також стан речовин (рідкі, тверді чи газоподібні).
- Чи здійснюються вашим підприємством викиди/ скиди шкідливих речовин у навколишнє середовище (повітря, ґрунт, воду)?
- Вкажіть ризик короткострокових та довгострокових викидів
- В якому вигляді небезпечні речовини будуть знаходитись у випадку ненавмисного витоку ?
- Чи трапляються наднормативні викиди/скиди шкідливих речовин у навколишнє середовище?
- Як зберігаються і знищуються відходи виробництва?
- Якщо є утилізація та захоронення токсичних відходів, опишіть детальніше

Відомості про наявність та стан природоохоронного обладнання

- Опишіть наявне природоохоронне обладнання
- Вкажіть термін експлуатації очисних та інших споруд
- Чи є на підприємстві система стоку рідин та система відводу газоподібних речовин?
- Якщо так, то яке обладнання використовується для попередження витоку із сховищ і виробничих агрегатів небезпечних речовин?
- Чи здійснюється профілактичний ремонт природоохоронного обладнання?
- Якщо так, то як часто?
- Інші відомості про природоохоронне обладнання та очисні споруди

Відомості про навколишнє середовище

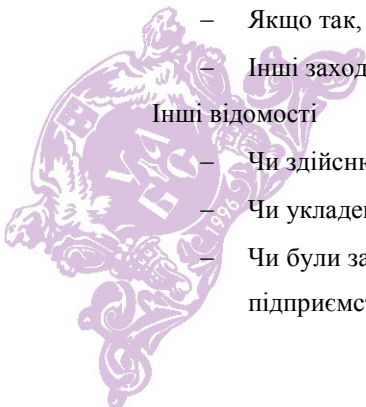
- Кількість та щільність населення
- Характер ґрунту
- Характер водних джерел, віддаленість від них (включаючи підземні води)
- Чи береться вода з місцевих природних джерел?
- Опишіть сусідні з підприємством об'єкти.

Відомості про заходи контролю за станом навколишнього середовища

- Яким чином контролюється потенційна небезпека забруднення?
- Опишіть заходи по запобіганню забруднюючих викидів, можливості для локалізації та зменшення збитків
- Чи були за останні 5 років випадки накладання штрафних санкцій з боку органів, що контролюють стан навколишнього середовища?
- Якщо так, то вкажіть: ким, в яких розмірах.
- Інші заходи щодо контролю за станом навколишнього середовища.

Інші відомості

- Чи здійснювалось раніше екологічне страхування?
- Чи укладено договори екологічного страхування з іншими Страховиками в даний час?
- Чи були за останні 5 років вимоги від осіб, яким було завдано збитків внаслідок забруднення вашим підприємством навколишнього середовища?

- Якщо так ,то вкажіть: кількість заявлених вимог, коли були заявлені, розміри претензій, суми виплаченого відшкодування (за останні 5 років).
- Чи розглядались такі вимоги в судовому порядку, чи були врегульовані самостійно?
- Страховий ризик - нанесення шкоди життю, здоров'ю третіх осіб та/або їх майну внаслідок забруднення навколишнього середовища.
- Страхова сума (грн.)
- Ліміти відповідальності (в межах вказаної Вами страхової суми).
- Нанесення шкоди життю, здоров'ю третіх осіб (грн.)
- Нанесення шкоди майну третіх осіб (грн.)
- Термін страхування
- Вкажіть бажану дату початку дії страхового захисту
- Для оперативного зв'язку з Вами вкажіть, будь ласка, наступне: дата заповнення заяви, час, контактний e-mail

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Додаток Е

Аналітичні і статистичні матеріали щодо рейтингів у страхуванні

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

Види рейтингів

Вид рейтингу	Сутність
Кредитний рейтинг	Експертна оцінка джерел фінансової підтримки, думка про поточний або майбутній фінансовий стан
Рейтинг цінних паперів	Рейтинг боргових зобов'язань
Рейтинг банків	Система оцінки діяльності банків, заснована на фінансових показниках роботи і даних балансу банку
Рейтинг банків	Комплексна характеристика діяльності банків, що означає встановлення узагальненої оцінки їхнього фінансового стану за стандартизованим набором показників.
Міжнародні рейтинги	Інструмент для визначення місця країни у світовій системі координат
Рейтинг інвестиційної привабливості	
Спекулятивний рейтинг	
Рейтинг, який формується наглядовими органами	
Рейтинги, які формують міжнародні агентства	Moody's Investors Service, Standard & Poor's (рейтинг даного агентства виражає судження про імовірність того, що виплати по основній сумі та відсотків за борговими інструментами будуть здійснені емітентом в повному обсязі і вчасно), Fitch IBCA, Європейське рейтингове агентство IBCA (спеціалізація на рейтингуванні банків та фінансових інститутів, в результаті поглинання стало частиною Fitch IBCA)
Формування внутрішнього рейтингу, який проводить страхова компанія	

Методики рейтингової оцінки страхових організацій

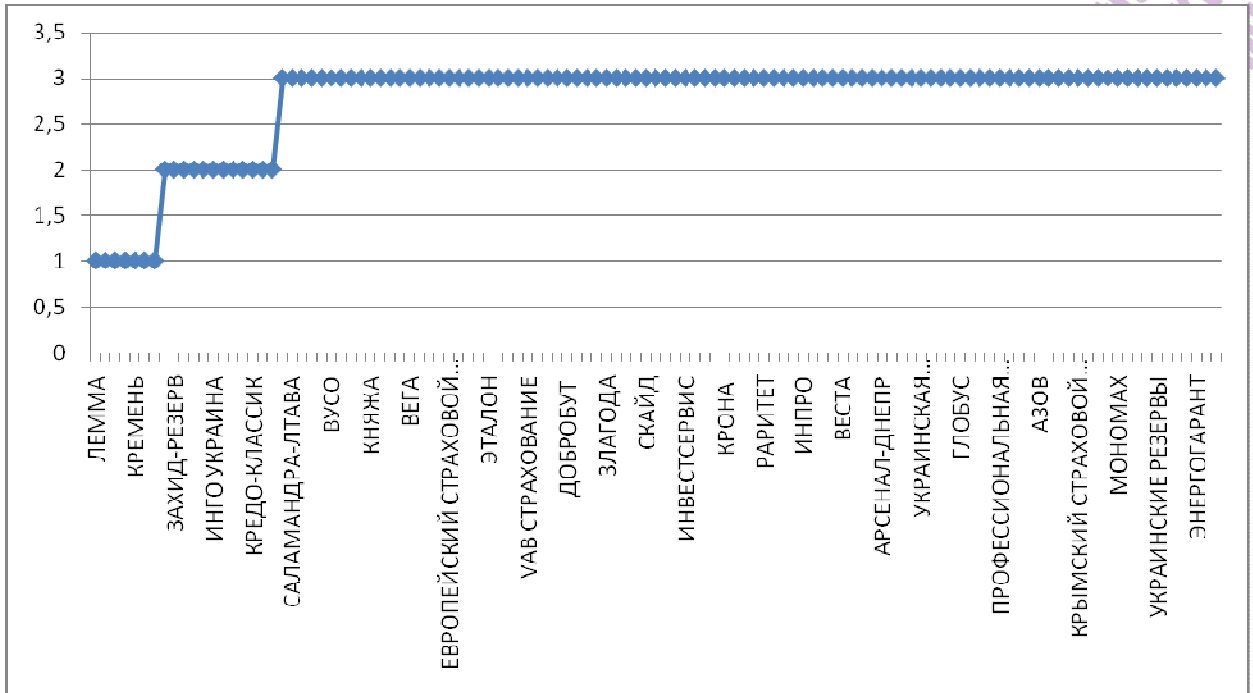
№	Назва методики	Сутність
1	Рейтингова оцінка за одним показником (однофакторна)	
2	Багатофакторна рейтингова оцінка	
2.1	«Z-аналіз» (модель Альтмана)	Побудова рівняння множинної регресії
2.2	Метод коефіцієнтів, метод адитивної згортки, метод експрес-оцінки	Формування набору показників, що характеризують об'єкт дослідження, встановлення (частіше експертним шляхом) вагових коефіцієнтів та зведення за різними методиками до одного узагальнюючого показника
2.3	Методика CAMEL	
2.4	Метод прикладного статистичного аналізу	Формування набору показників, кожному із яких на основі експертної оцінки присвоюються вагові коефіцієнти. На основі отриманих значень показників за всією множиною оцінюваних страхових компаній визначаються ранги страхових компаній від найменшого до найбільшого, формується рейтингова оцінка
2.5	Модель факторного аналізу	Формування набору показників, встановлення залежності варіації результативної ознаки (рейтингової оцінки) від варіації визначених показників, зведення до одного узагальнюючого показника
3	Імовірнісні підходи до рейтингової оцінки страхових компаній	
3.1	Адаптована методика формування рейтингової оцінки на основі байєсовського підходу (тактична, короткострокова)	Формування набору показників, що характеризують об'єкт дослідження, зведення до одного узагальнюючого показника методами теорії ймовірностей
3.2	Адаптована методика формування рейтингової оцінки на основі байєсовського підходу (стратегічна,	

довгострокова)	
----------------	--

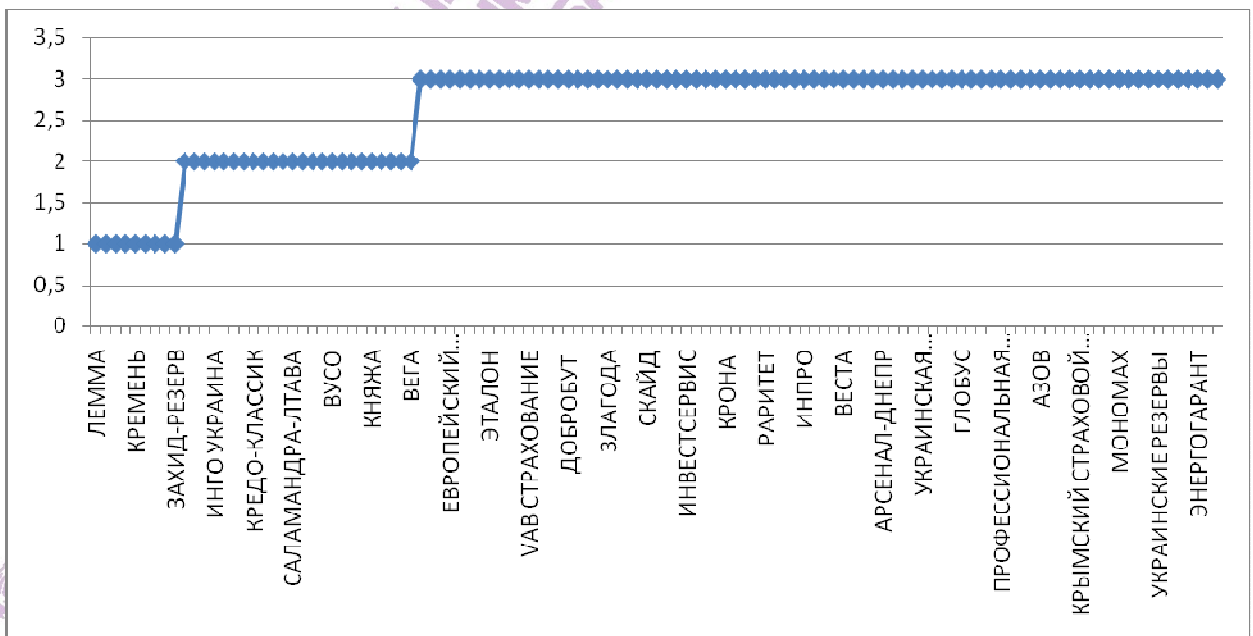
**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

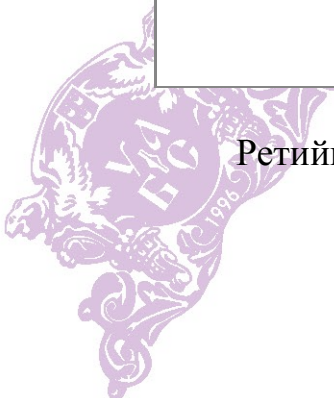

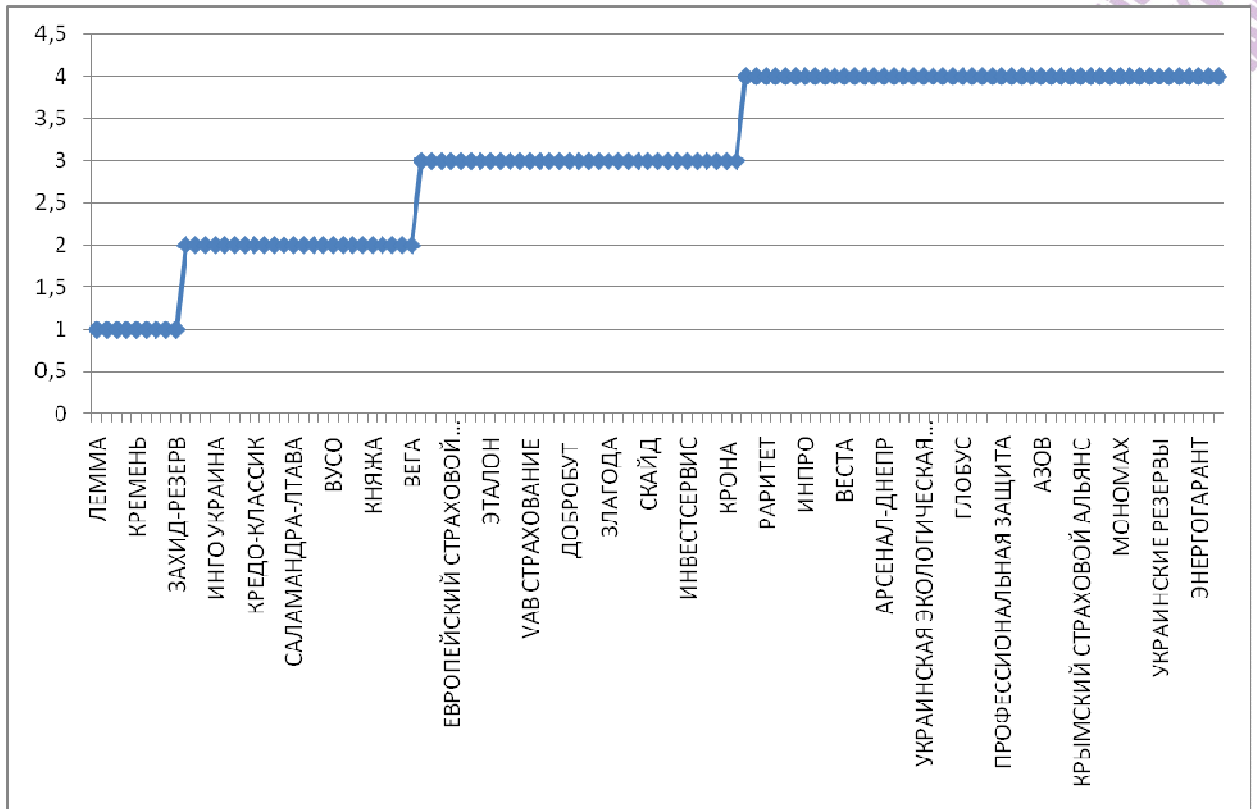

Рейтингова оцінка страхових компаній за загальною сумою активів

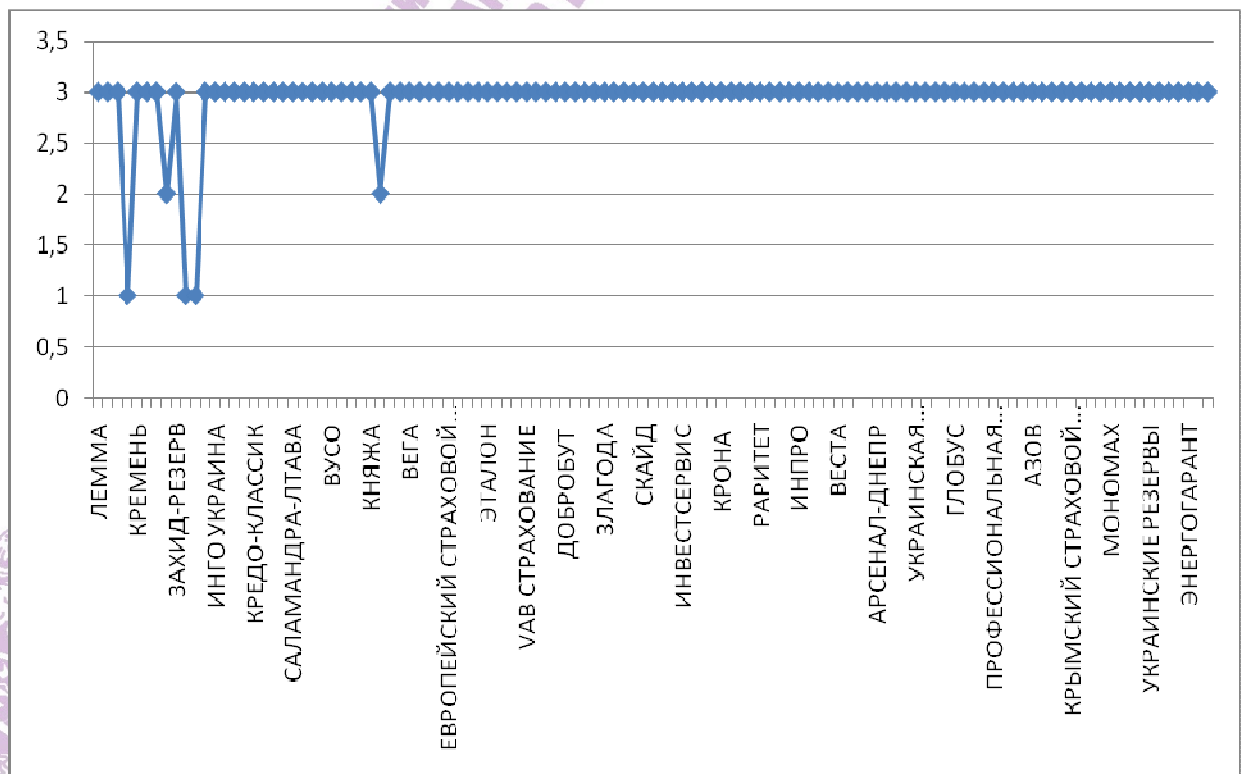

Рейтингова оцінка страхових компаній за загальною сумою активів

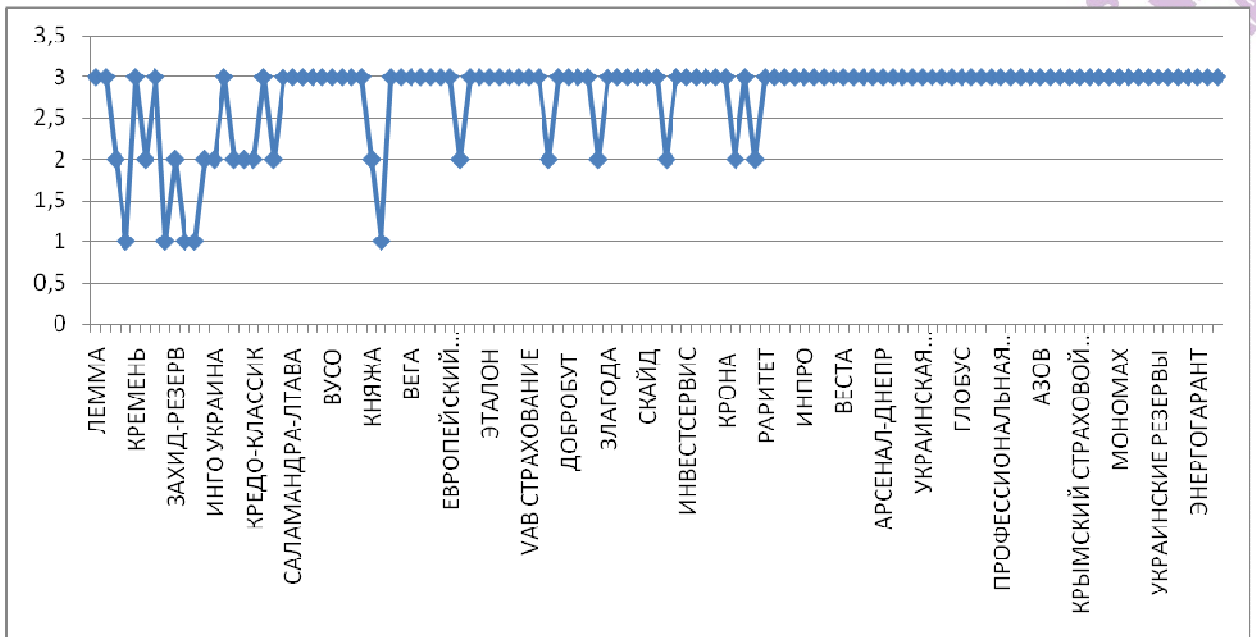

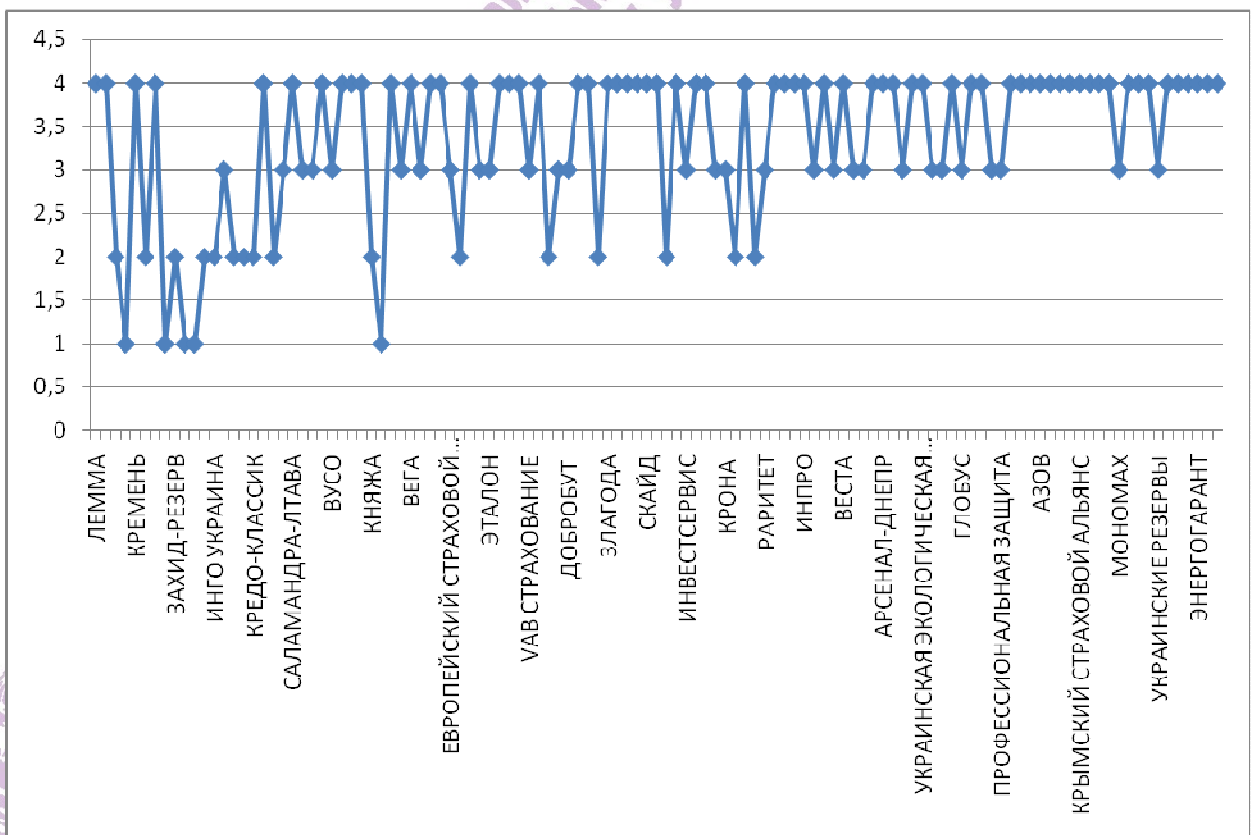
Рейтингова оцінка страхових компаній за загальною сумою активів

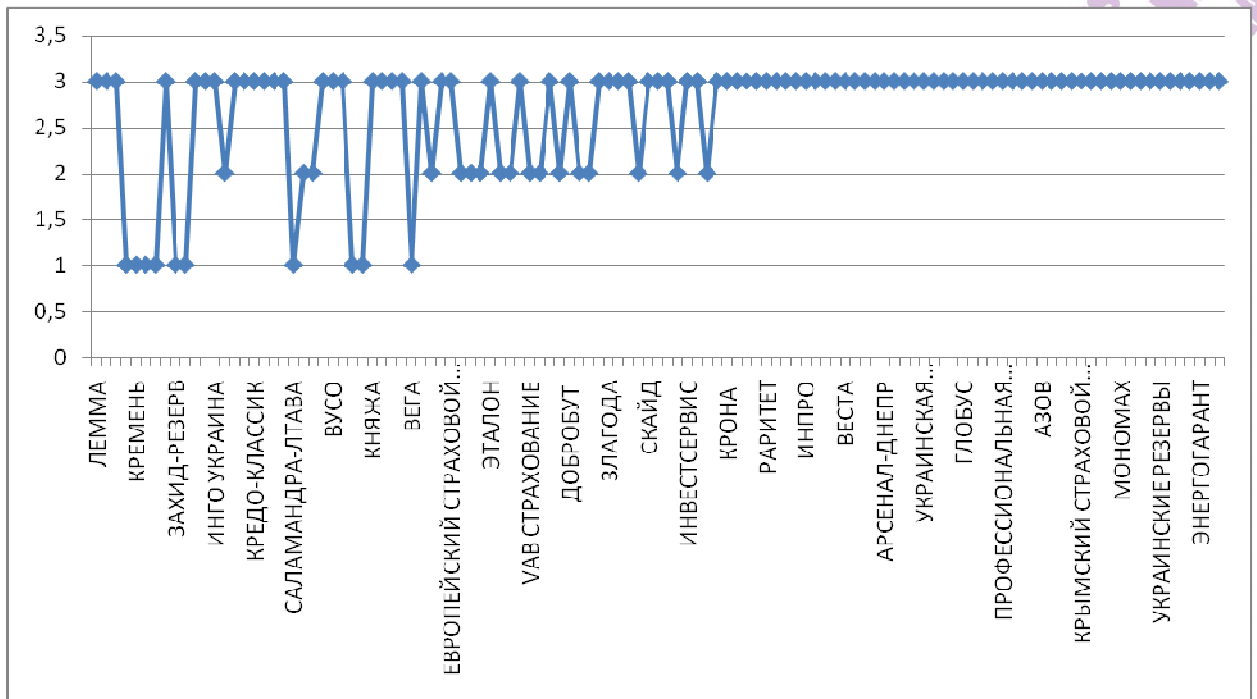
Рейтингова оцінка страхових компаній за основними засобами

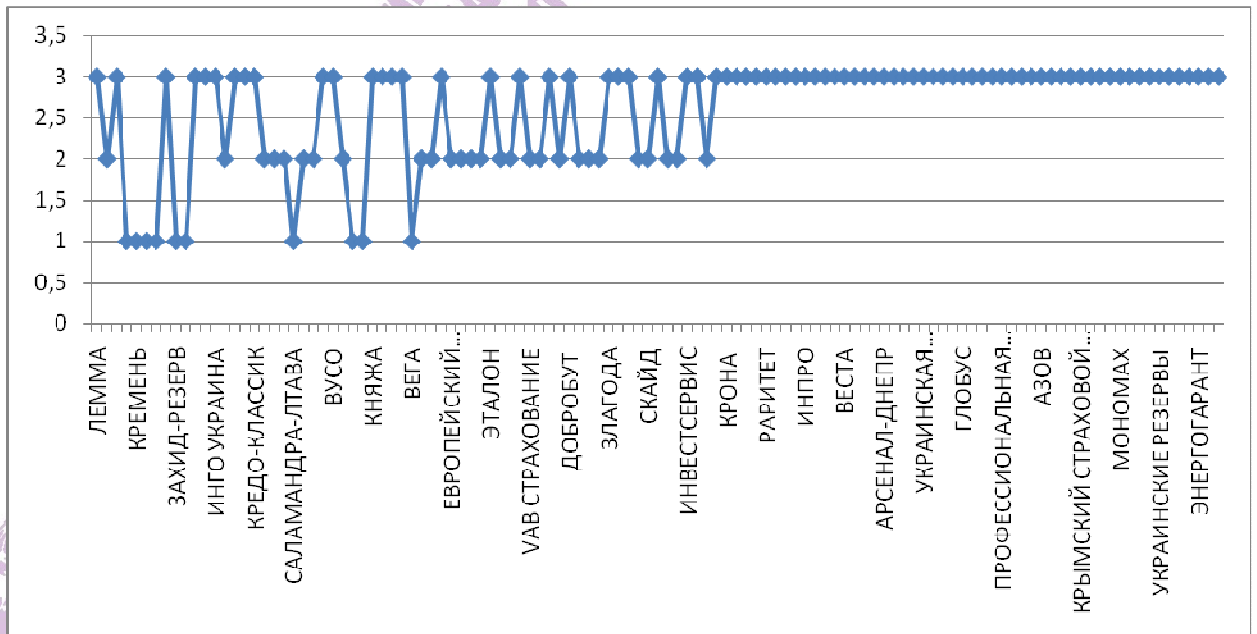
Рейтингова оцінка страхових компаній за основними засобами

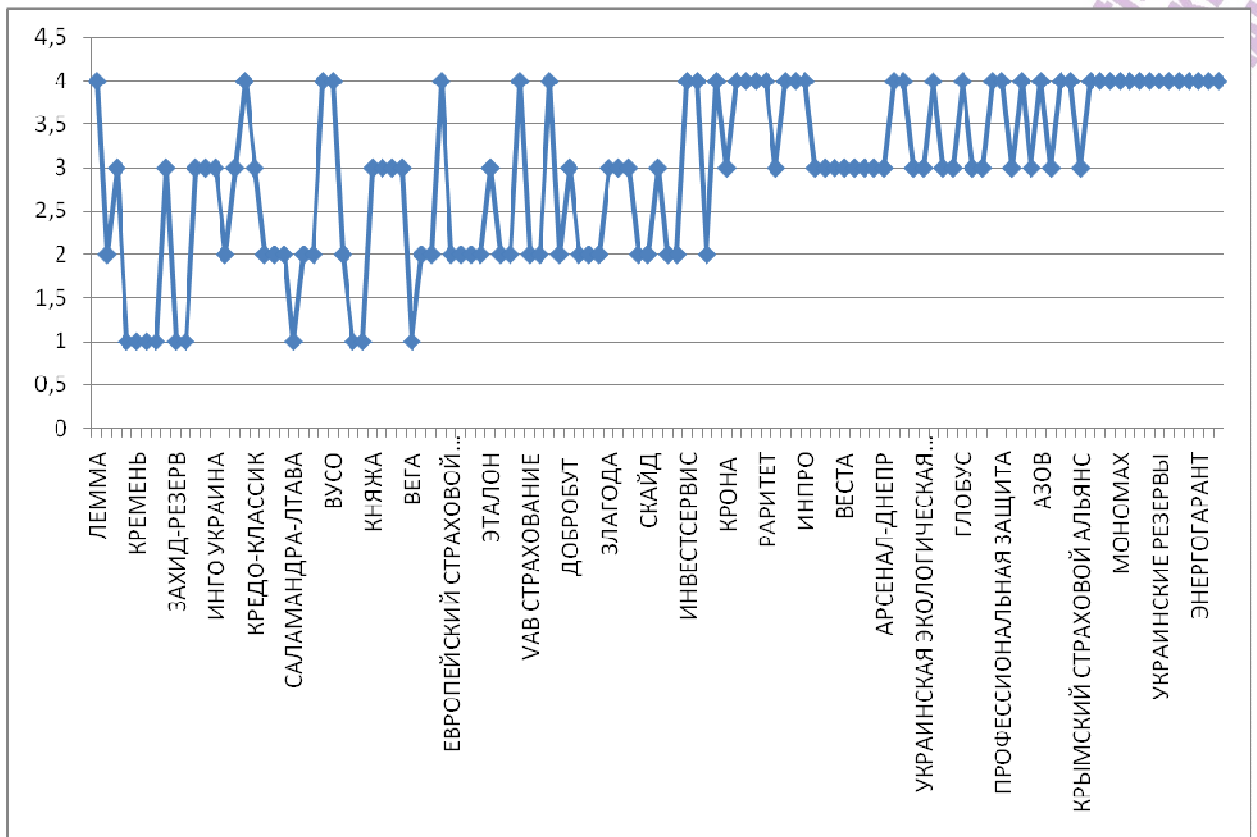
Рейтингова оцінка страхових компаній за основними засобами

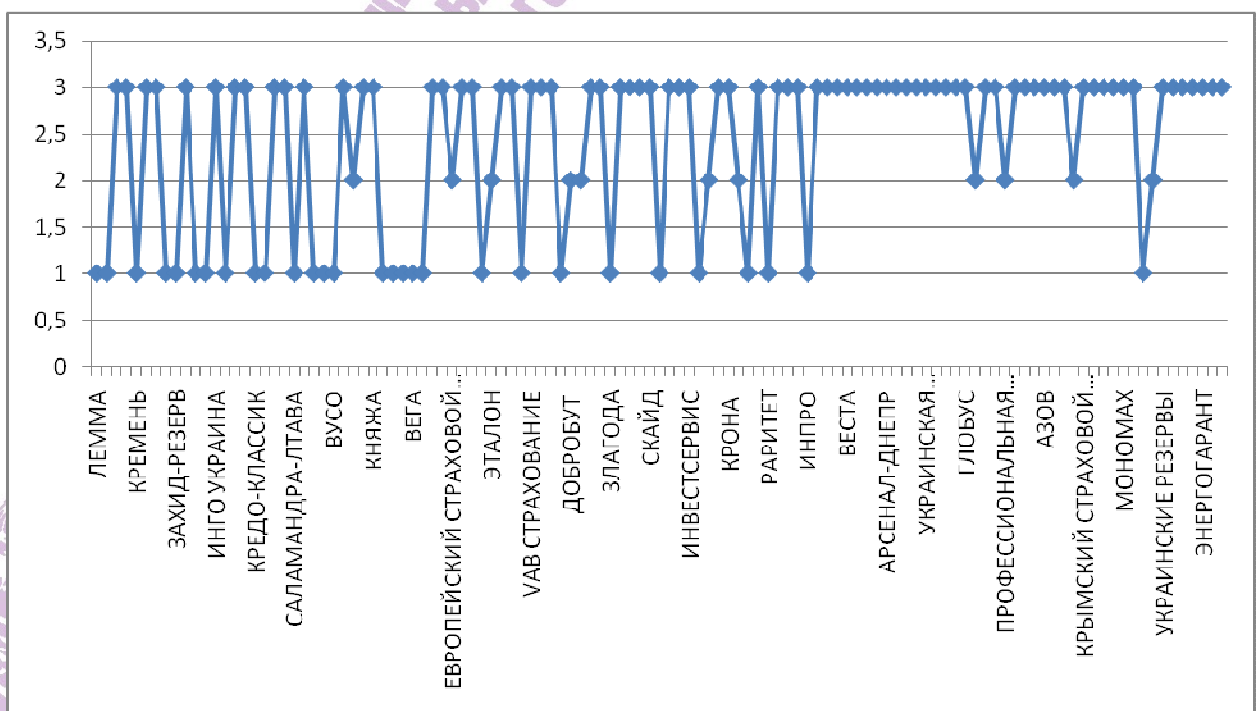
Рейтингова оцінка страхових компаній за довгостроковими фінансовими інвестиціями

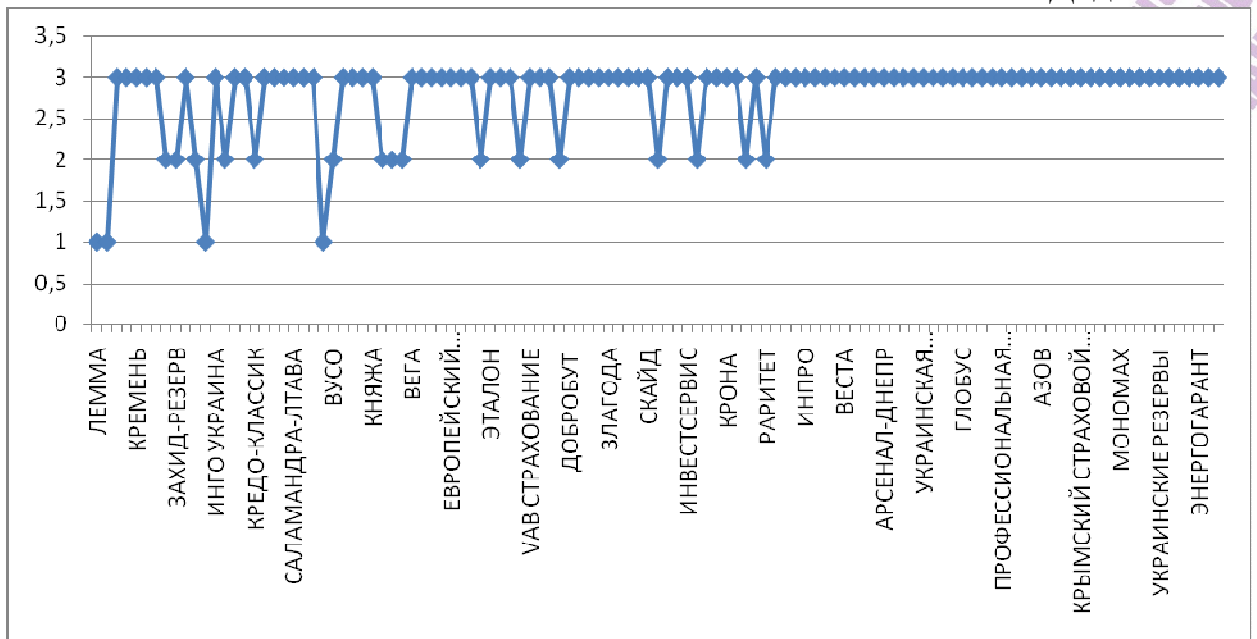
Рейтингова оцінка страхових компаній за довгостроковими фінансовими інвестиціями

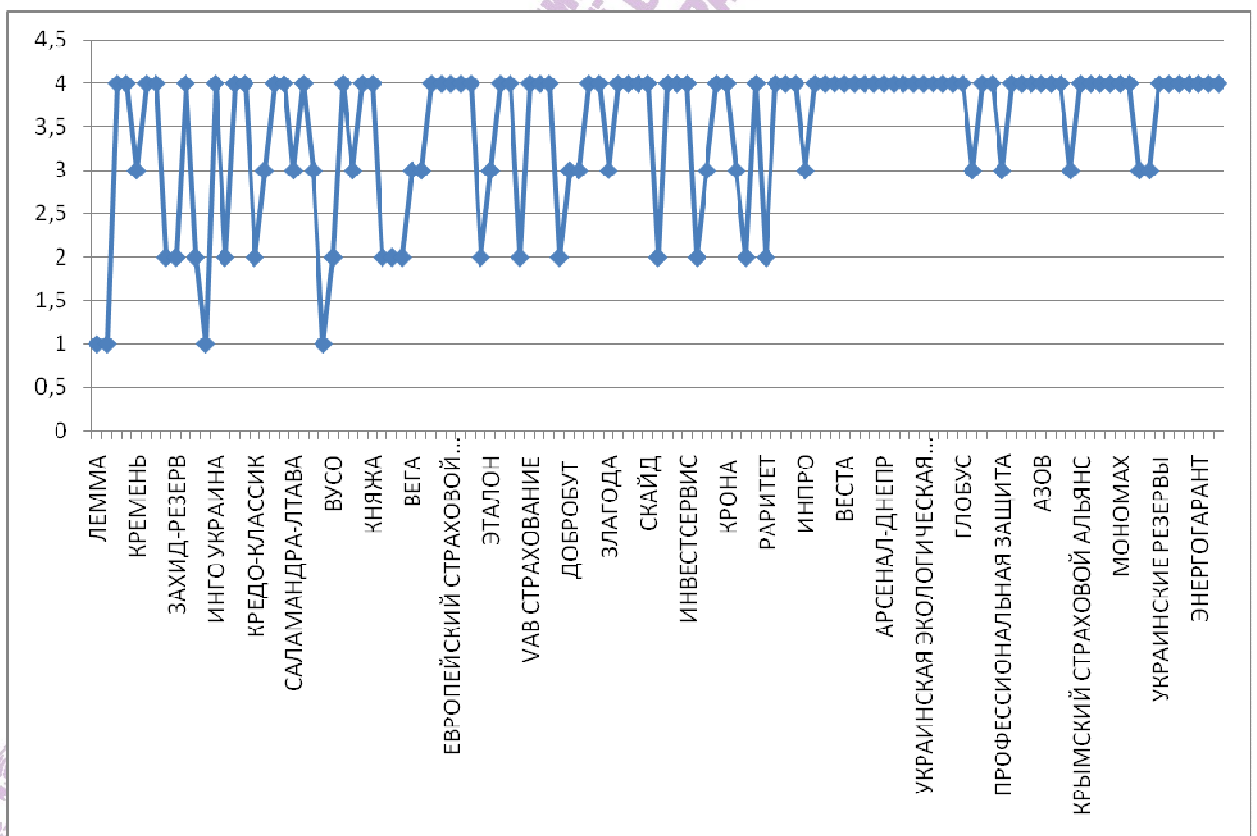
Рейтингова оцінка страхових компаній за довгостроковими фінансовими інвестиціями

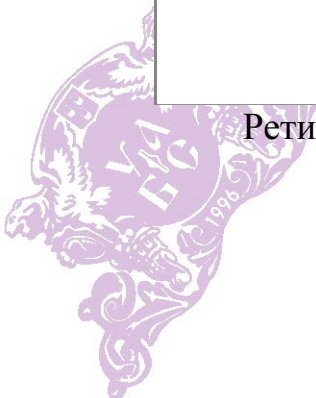
Рейтингова оцінка страхових компаній за поточними фінансовими інвестиціями

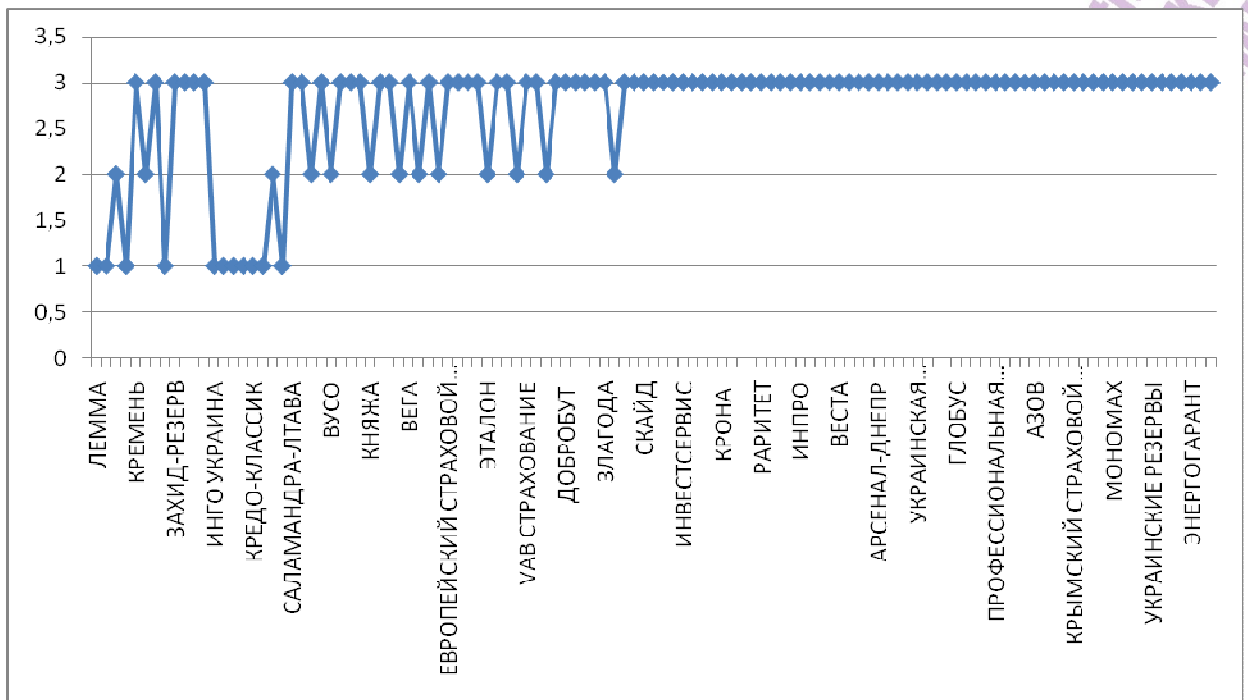

Рейтингова оцінка страхових компаній за поточними фінансовими інвестиціями

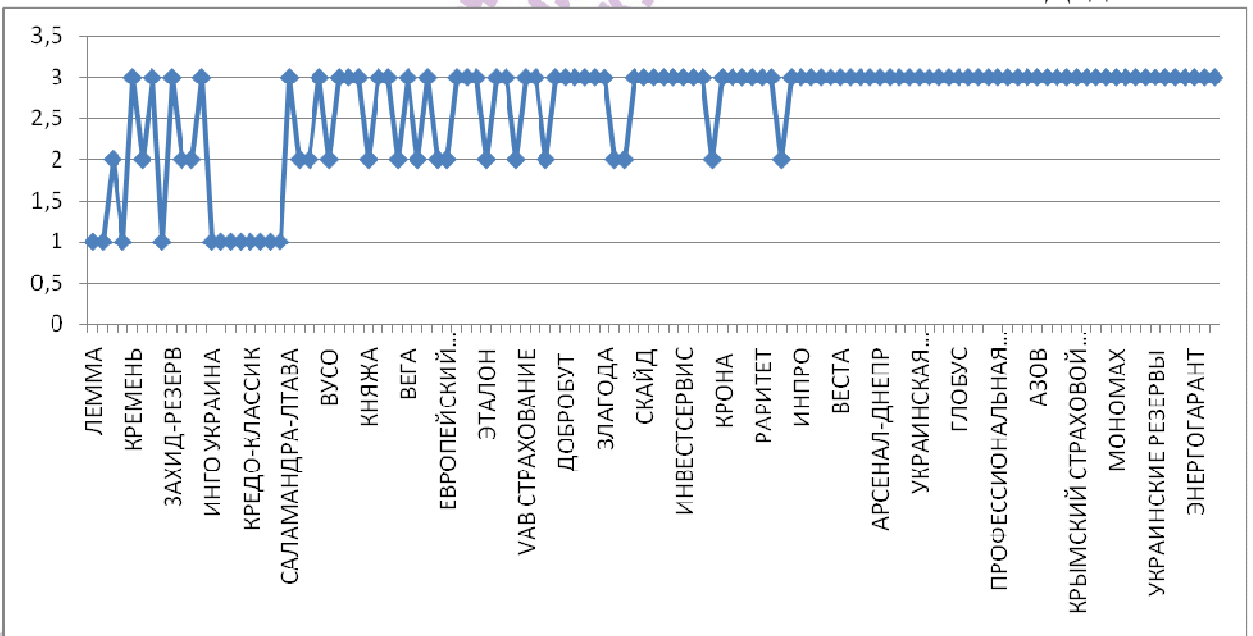

Рейтингова оцінка страхових компаній за поточними фінансовими інвестиціями

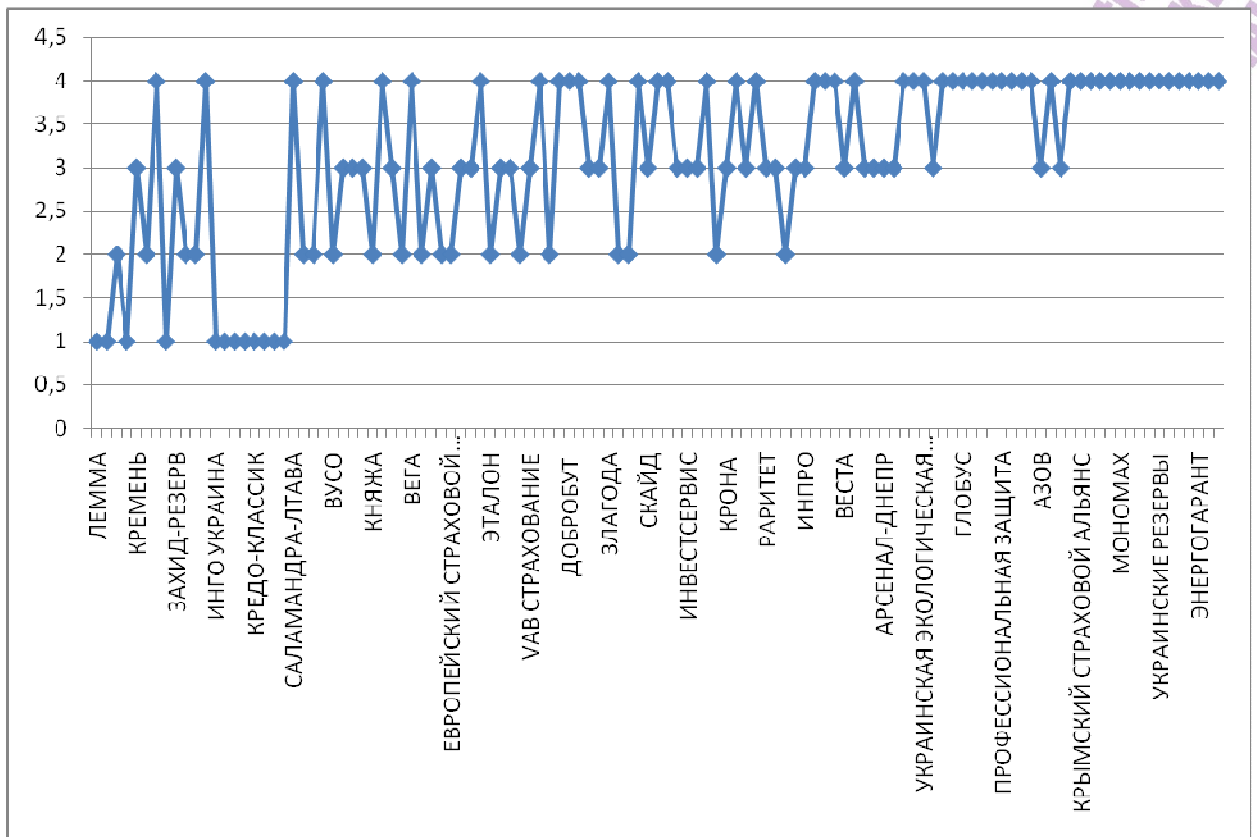

Рейтингова оцінка страхових компаній за грошовими коштами

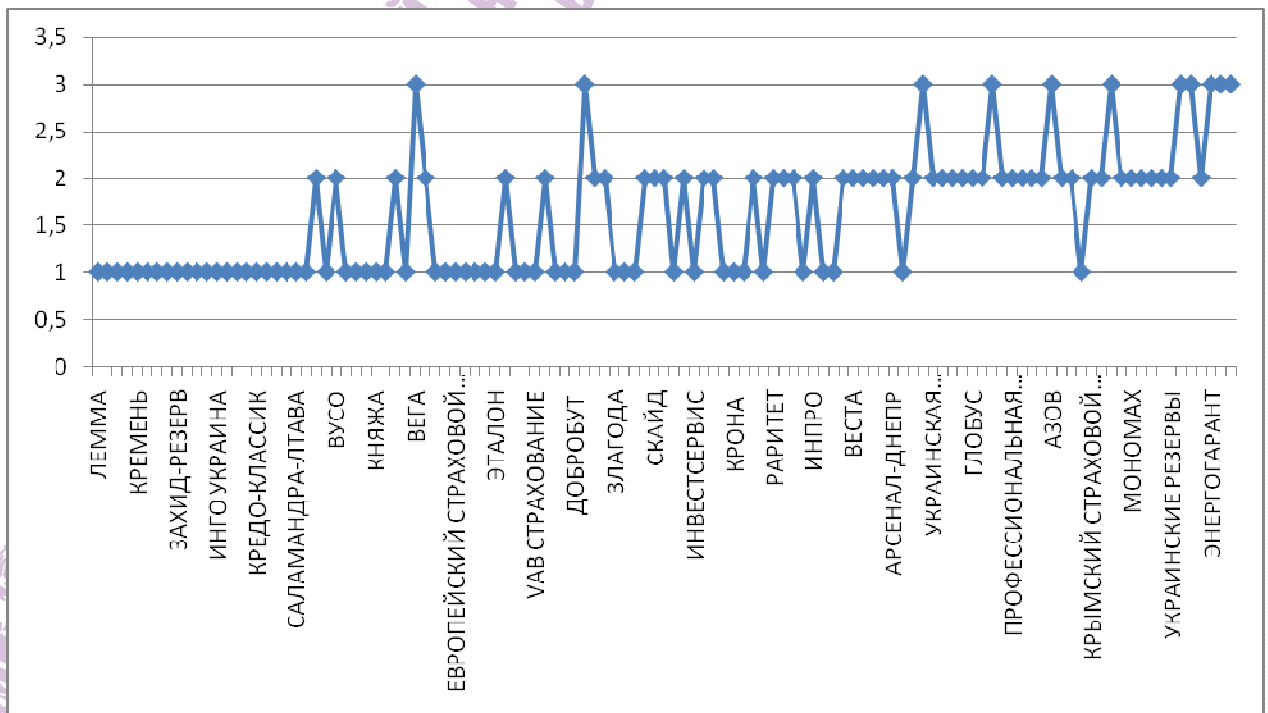

Рейтингова оцінка страхових компаній за грошовими коштами

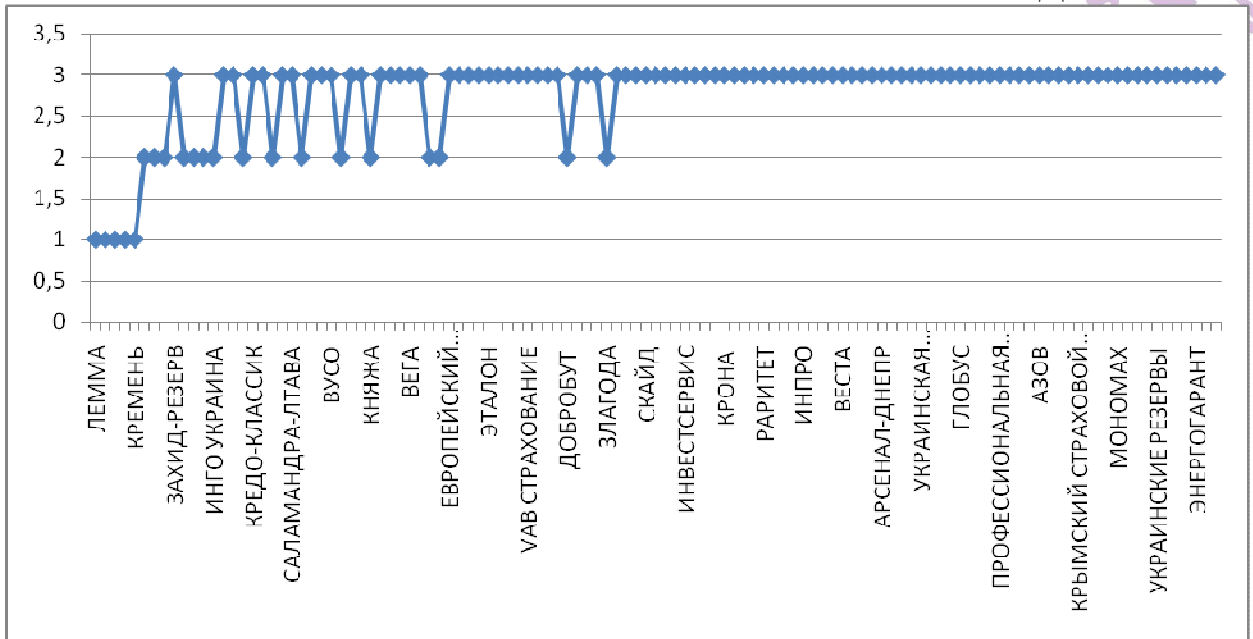

Рейтингова оцінка страхових компаній за грошовими коштами

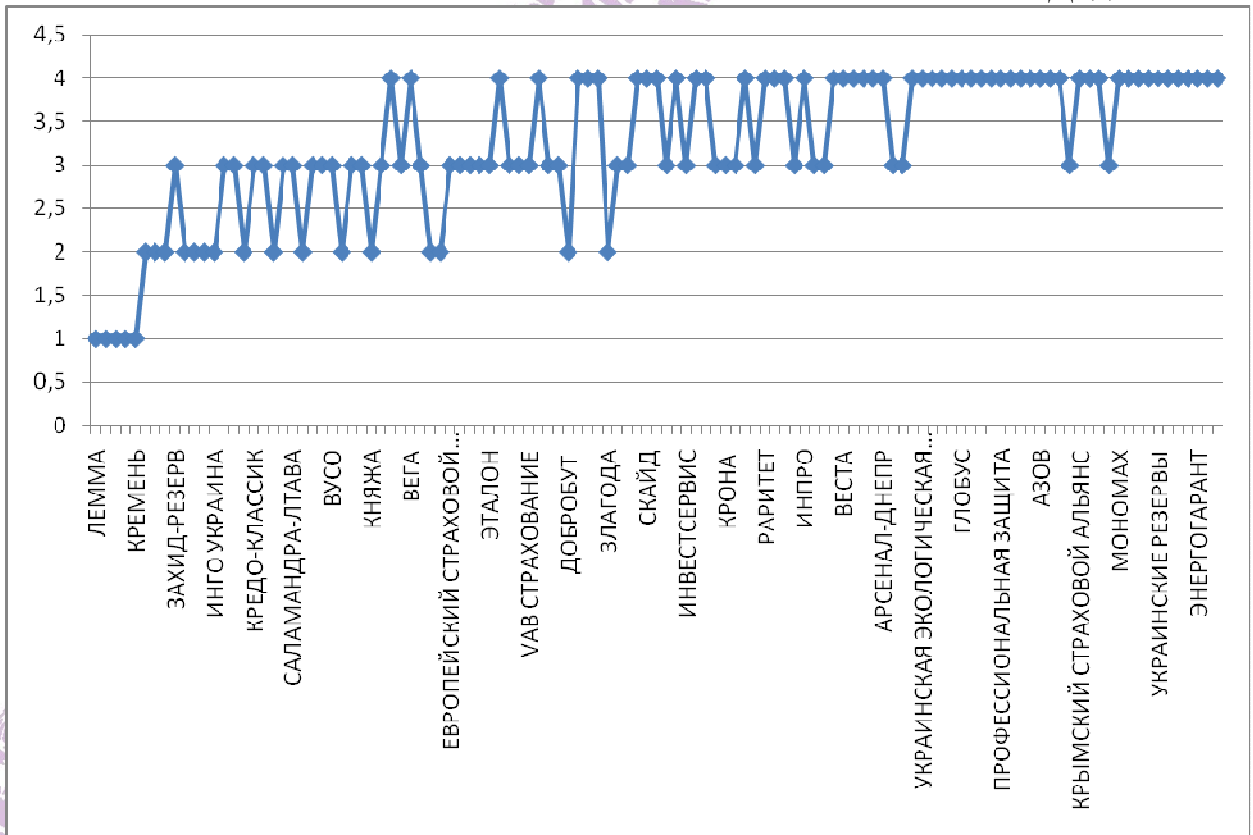
Рейтингова оцінка страхових компаній за іншими активами

Додаток Е 19

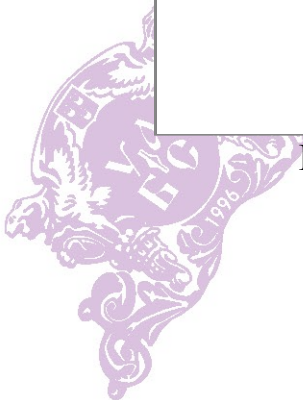

Рейтингова оцінка страхових компаній за іншими активами

Додаток Е20

Рейтингова оцінка страхових компаній за іншими активами

Статистичні показники багатомірної моделі (1)

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	-5875,27	10513,37	-0,55883781	-26710,3	14959,76
Переменная X 1	1,26934	0,318694	3,98294035	0,637763	1,900918
Переменная X 2	1,206154	0,132432	9,10770588	0,943704	1,468604
Переменная X 3	1,856636	0,125927	14,7437699	1,607079	2,106193
Переменная X 4	1,496519	0,19382	7,72119773	1,112414	1,880624

Статистичні показники багатомірної моделі (2)

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	1820,612	3134,85	0,58076538	-4391,92	8033,149
Переменная X 1	1,044685	0,039697	26,3161759	0,966014	1,123356
Переменная X 2	0,910796	0,043945	20,7259589	0,823708	0,997884
Переменная X 3	1,201508	0,056311	21,3370615	1,089913	1,313103
Переменная X 4	1,023952	0,028341	36,1291416	0,967786	1,080119

Статистичні показники багатомірної моделі (3)

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	-1,67873	0,226114	-7,42425	-2,12688	-1,23058
Переменная X 1	0,088311	0,049011	1,801873	-0,00883	0,185448
Переменная X 2	0,407099	0,041276	9,862877	0,325292	0,488907
Переменная X 3	0,320486	0,045315	7,072369	0,230673	0,410299
Переменная X 4	0,227756	0,045611	4,993391	0,137356	0,318156
Переменная X 5	0,443103	0,059198	7,485133	0,325775	0,560431

Статистичні показники багатомірних моделей (1), (2), (3)

Модель	Коефіцієнт детермінації	F-критерій Фішера
(1)	0.9267	167.12
(2)	0.9937	2160.94
(3)	0.9150	112.17

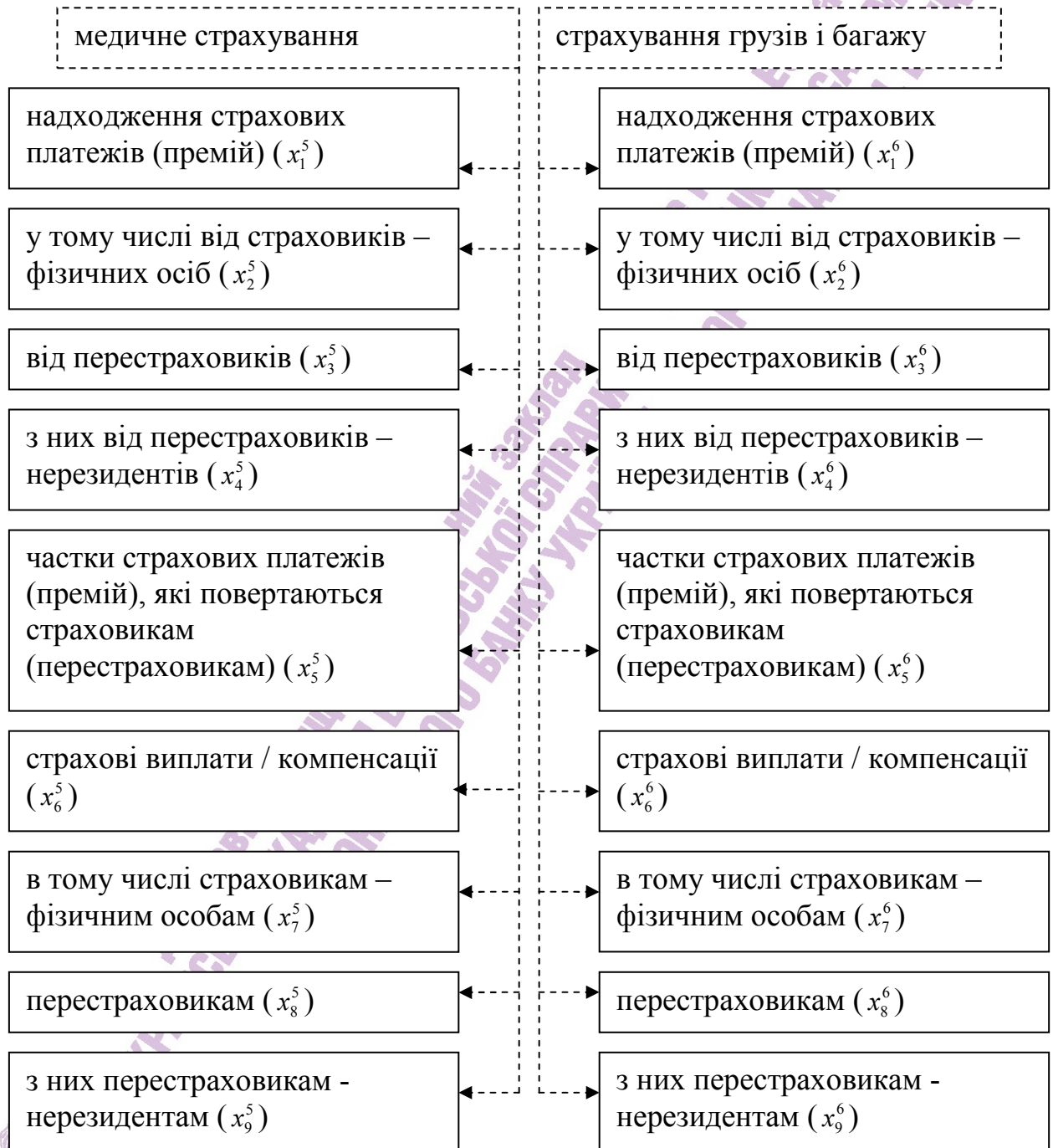
Фактори, які впливають на рейтингову оцінку за структурою наявних активів

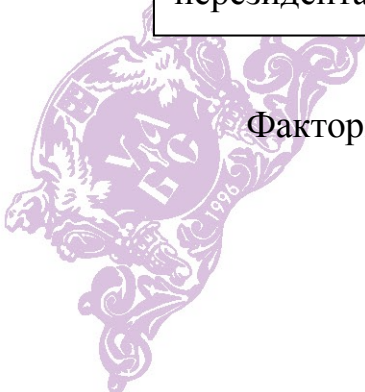
Фактори, що впливають на рейтингову оцінку за видами:
страхування КАСКО та ОСАГО

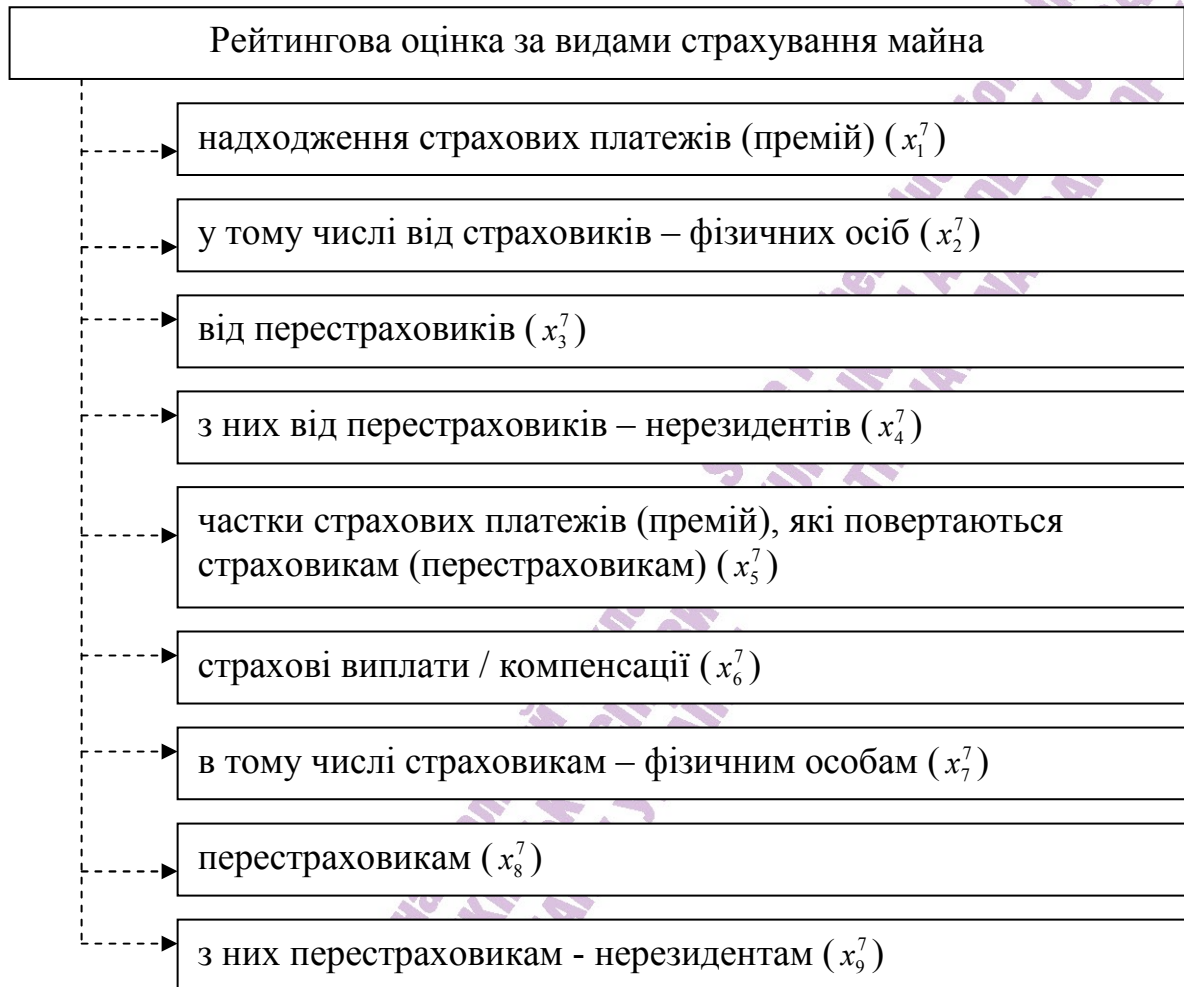

Фактори для рейтингової оцінки за видами: медичне страхування та страхування вантажів і багажу

Фактори, що впливають на рейтингову оцінку за видами: медичне страхування та страхування вантажів і багажу

Показники рейтингової оцінки за видами:
медичне страхування та страхування вантажів і багажу

Позначення	Показник
x_1^8	доходи
x_2^8	середня вартість активів компанії
x_3^8	витрати страхових компаній
x_4^8	інші власні кошти
x_5^8	страхові резерви
x_6^8	загальна сума страхових внесків, що надійшли
x_7^8	прибуток
x_8^8	резервний фонд
x_9^8	навантаження
x_{10}^8	обсяг ризиків
x_{11}^8	середньорічне значення сформованих страхових резервів
x_{12}^8	страхова премія – нетто-перестраховання
x_{13}^8	інвестиційні активи та кошти на рахунках
x_{14}^8	страхова премія, передана у перестраховання
x_{15}^8	зароблена страхова премія
x_{16}^8	оборотний капітал
x_{17}^8	нерозподілений прибуток
x_{18}^8	ринкова вартість акцій
x_{19}^8	вартість балансових зобов'язань

Класифікація рейтингів, які надаються міжнародними агентствами

Standard & Poor's		Fitch
Інвестиційний рейтинг		
Високий рівень рейтингу, фінансові зобов'язання будуть виконані при будь-яких фінансових та економічних обставинах емітента	AAA	Найвища якість інвестицій, мінімальний ризик дефолту у емітента, форс-мажорні обставини емітента не впливають на погашення зобов'язань
Імовірність того, що емітент розрахується за боргами, дуже висока	AA	Дуже висока якість інвестицій, дуже низький рівень кредитного ризику, висока імовірність погашення фінансових зобов'язань, кредитоспроможність незначно сприятлива економічним та фінансовим змінам
Зобов'язання емітента більше сприятливі змінам економічної та фінансової ситуації, ніж борги емітента з більш високим рівнем рейтингу, імовірність погашення зобов'язань велика	A	Високий рівень якості інвестицій, низький рівень ризику, імовірність погашення зобов'язань достатньо висока, однак зобов'язання з таким рейтингом в більшій мірі сприятливі економічним та фінансовим змінам, ніж рейтинги більш високих рівнів
Зобов'язання мають відносно високі параметри захисту від ризиків, однак, економічні чи фінансові проблеми, скоріш за все, приведуть до ослаблення кредитоспроможності	BBB	Добрий рівень якості інвестицій, в даний момент імовірність дефолту у край низька, імовірність погашення зобов'язань досить висока, однак зміни економічних та фінансових умов емітента, скоріше за все, приведуть до коливання кредитоспроможності емітента, самий низький рівень інвестиційної категорії зобов'язань
Спекулятивний рейтинг		
Зобов'язання менше сприятливі до дефолту, ніж інші, більш спекулятивні випуски; вони чутливі до основних ризиків бізнесу й економіки; ризик того, що емітент не виконає свої зобов'язання, невисокий	BB	Спекулятивні інвестиції; імовірність дефолту емітента суттєво підвищується при змінах економічної ситуації; однак, у компанії є альтернативні джерела фінансування, тому зобов'язання, скоріше за все, будуть погашені
Зобов'язання більше сприятливі до ризику невиконання, ніж борги з рейтингом BB; в даний момент емітент здатен розрахуватися за боргами; однак, негативні фінансові економічні умови, скоріш за все, знизять кредитоспроможність емітента	B	Високий рівень спекулятивності; великий ризик дефолту; фінансові зобов'язання в даний момент часу погашаються; однак запас міцності компанії обмежений;
Зобов'язання в даний момент можуть бути схильні до невиконання і залежать від фінансових і економічних умов;	CCC	Можливий дефолт; можливість погашення зобов'язань сильно залежить від сприятливого розвитку і економічних умов емітенту

при виникненні фінансових або економічних проблем, емітент, скоріше за все, не зможе погасити борги		
---	--	--

Поточні зобов'язання сильно схильні до невиконання	СС	Можливий дефолт
Висока імовірність невиконання по субординованому боргу, або зобов'язання про привілейованим акціям; такий рейтинг присвоюється, якщо розпочата процедура банкрутства емітента, однак, компанія ще не припинила розраховуватися за боргами	С	Висока імовірність дефолту
	RD	Емітент не в змозі погасити частку зобов'язань
Дефолт емітента	D	Дефолт емітента

Moody's

Клас	Характеристика
Aaa	Найвища якість інвестицій; мінімальний ризик дефолту
Aa	Зобов'язання високої якості з дуже низьким кредитним ризиком
A	Зобов'язання якості вище середнього, підвладні невисокому кредитному ризику

Baa	Зобов'язання середнього кредитного ризику; вважаються відносно спекулятивними
Ba	Зобов'язання мають спекулятивні характеристики і підвладні суттєвому кредитному ризику
B	Спекулятивні зобов'язання з високим кредитним ризиком
Saa	Нестійкі зобов'язання, підвладні дуже високому кредитному ризику
Sa	Високо спекулятивні зобов'язання, підвладні дефолту
C	Зобов'язання самого низького класу; емітент, скоріше за все, знаходиться у стані дефолту у; імовірність погашення боргів мінімальна

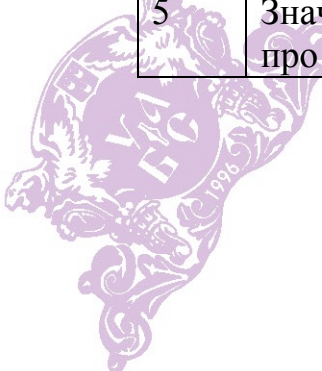

Перехід від умовних позначень до кодів рядків звітності страхових компаній

Показник	Коди рядків звітності
x_3^1, x_1^8, x_6^8	$\sum_i 010$
x_2^1, x_2^8	Всього активи
x_1^1	
x_{41}^1	$\sum_i (021+025)$
x_{42}^1	$\sum_i 028$
x_3^8	$\sum_i (130+140+150+160)$
x_4^8	Інші активи
x_5^8	$\sum_i (050+080)$
x_7^8	$\sum_i (010-100)$
x_{12}^1	$\sum_i (130+140)$
x_8^8	$\sum_i (050+070)$
x_{11}^1	$\sum_i 100$

П'ятибальна система методики CAMEL

Бал	Обґрунтування значення
1	Відповідає нормативним вимогам або оптимальним значенням
2	Очікується деяке погіршення аналізованого показника, однак, на фінансовій стійкості це не відображується
3	В цілому значення показника є допустимим, однак, отримання таких значень в динаміці може привести до втрати фінансової стійкості в майбутньому
4	Дуже низьке або високе значення показника
5	Значення показника не відповідає вимогам законодавства або свідчить про потенційно низькій фінансовій стійкості

Структурні підрозділи страховиків у розрізі областей
та їх показники діяльності за 2006 - 2008 р.

Місцезнаходження	Кількість філій по областях	Кількість дирекцій по областях	Кількість відділень по областях	Кількість представництв по областях	Страхові платежі (премії, внески), млн. грн.	Страхові виплати та страхові відшкодування, млн. грн.	Рейтингова оцінка	Кількість страхових компаній у 2006 р.	Кількість страхових компаній у 2008 р.
Вінницька область	36	6	16	6	70,7	19,9	2	-	-
Волинська область	47	6	19	6	62,6	14,2	1	-	-
Дніпропетровська область	108	13	21	15	276,5	80,1	2	23	26
Донецька область	102	21	27	13	424,7	128,4	2	26	24
Житомирська область	29	6	14	5	56,4	14,8	2	-	-
Закарпатська обл..	34	7	17	7	80,5	27,9	2	-	-
Запорізька область	70	13	31	8	171,0	58,1	2	16	17
Івано-Франківська область	37	4	21	7	62,7	18,8	1	4	3
Київська область	39	1	33	2	68,7	28,7	1	11	2
Кіровоградська обл	23	5	8	6	54,8	15,2	2	-	-
м. Київ	96	17	44	10	1001,4	399,7	2	252	332
Луганська область	70	7	17	11	126,8	33,7	3	4	4
Львівська область	68	9	37	9	183,0	58,4	2	6	5
Миколаївська обл..	34	7	10	5	88,4	25	2	3	3
Одеська область	52	8	26	11	207,2	72,7	4	21	19
Полтавська область	43	6	20	9	78,9	22,1	1	5	4
Рівненська область	37	7	26	6	55,9	13,5	1	3	3
Сумська область	26	6	18	5	47,7	11,9	2	1	1
Тернопільська обл.	34	5	20	6	53,1	13,4	1	2	1
Харківська область	59	9	35	8	164,6	55,4	2	22	24
Херсонська область	28	7	20	6	58,4	21,7	2	-	-
Хмельницька обл..	42	4	24	8	60,7	17	1	-	-
Черкаська область	45	6	28	6	63,3	23,1	1	2	2
Чернівецька область	28	4	16	3	35,0	8,3	2	-	-
Чернігівська область	52	6	22	3	50,2	14,3	1	3	2
Автономна Респ. Крим	67	15	28	8	141,0	32,6	2	5	5
вт.ч. м. Севастополь	14	5	5	2	33,3	10,5	2	3	3
Всього	1306	205	598	189	3744,2	1228,9		412	480

Середні значення показників по однорідним групам областей

Група областей	Кількість філій по областях	Кількість дирекцій по областях	Кількість відділень по областях	Кількість представництв по областях	Страхові платежі (премії, внески), млн. грн.	Страхові виплати та страхові відшкодування, млн. грн.
1	54,33	8,33	32,33	6,00	376,17	150,03
2	48,86	8,14	25,57	7,29	128,99	43,73
3	53,00	8,00	18,78	8,00	129,73	37,87
4	42,25	7,00	19,75	6,25	72,31	17,80

Державний вищий навчальний заклад
 "УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

Додаток Ж

Кількість надзвичайних ситуацій

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

Таблиця Ж1

Розподіл кількості надзвичайних ситуацій за класами та рівнями, що виникли протягом 1997 р. - 3 кв. 2008 р.

Дані про надзвичайні ситуації	Рік											
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	3 кв. 2008
Загальна кількість всього:	1902	2117	1725	1736	1777	1816	313	286	368	364	368	242
В тому числі:												
Техногенного характеру	826	713	492	413	411	313	193	156	212	207	196	128
Природного характеру	377	424	234	155	154	128	111	100	129	137	152	95
Іншого характеру	699	980	999	1168	1212	1375	9	30	27	20	20	19
В тому числі:												
Загальнодержавного масштабу	-	-	9	11	7	6	5	7	5	6	8	7
Регіонального масштабу	-	-	51	39	41	23	20	13	20	25	32	11
Місцевого масштабу	-	-	294	186	136	88	104	105	145	140	164	90
Об'єктового масштабу	-	-	1371	1500	1593	1699	184	161	198	193	164	134
Загинуло, осіб	750	948	541	523	561	519		412	456	463	614	434
Постраждало, осіб	2820	4499	2473	1944	2200	1637		2330	1580	1045	1377	785
Збитки від надзвичайних ситуацій природного характеру, млн. грн.	150	920	300	1500	635	280	470	300	240	330	673	2631
Збитки від надзвичайних ситуацій техногенного характеру млн. грн.	45	25	25	120	50	95	45	25	70	100	153	57

Додаток 3

Довідки про впровадження результатів дослідження

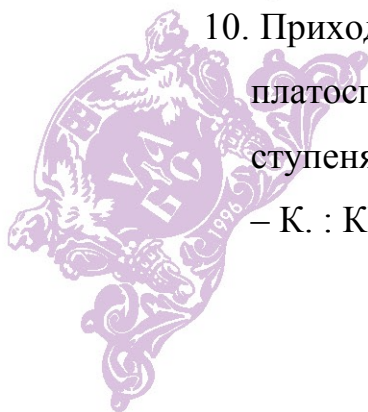

**Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"**

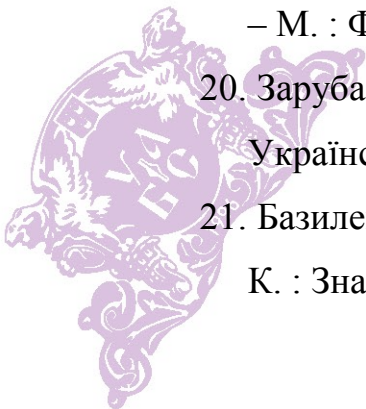
**State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"**

Список використаних джерел

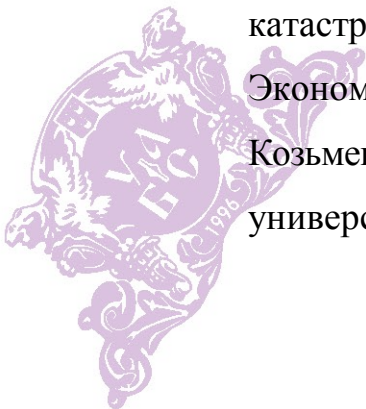
1. Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. 18 том. – С.-Петербург : Типо-литография Книгоиздательского Т-ва “Просвещение”, 7 тома, 20. – С. 62–66.
2. Филипповичъ Е. Основания политической экономии / Е. Филипповичъ. – М., 1898. – 396 с.
3. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия. – 1988.
4. Страхование дело : учебник / под ред. проф. Л. И. Рейтмана. – М. : Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.
5. Страхование от А до Я / под ред.: Л. И. Корчевской, К. Е. Турбиной. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 624 с.
6. Страхування : підручник / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
7. Гвозденко А. А. Основы страхования : учебник / А. А. Гвозденко. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 304 с.
8. Євченко Ю. В. Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 / Євченко Юлія Володимирівна. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2000. – 21 с.
9. Шахов В. В. Введение в страхование: экономический аспект / В. В. Шахов. – М. : Финансы и статистика, 1992. – 192 с.
10. Приходько В. С. Методологія обліку страхової діяльності та аналіз платоспроможності страховика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04 / Приходько Володимир Сергійович. – К. : КНЕУ, 2000. – 16 с.

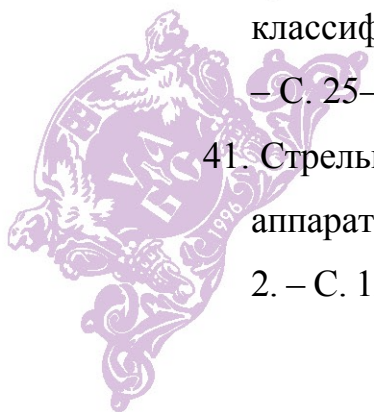
11. Навроцький Д. А. Формування страхового ринку України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.10 / Навроцький Денис Анатолійович. – К. : Інститут економічного прогнозування НАНУ, 2005. – 16 с.
12. Салин В. Н. Математико-экономическая методология анализа рисков видов страхования / В. Н. Салин, Л. В. Абламская, О. Н. Ковалев. – М. : Анкил, 1997. – 128 с.
13. Хавтур О. В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.04.01 / Хавтур Ольга Володимирівна. – Тернопіль : Тернопільська академія народного господарства, 2004. – 25 с.
14. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18.
15. Фурман В. М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.04.01 / Фурман Василь Миколайович. – К. : Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.
16. Басаков М. И. Страховое дело в вопросах и ответах / М. И. Басаков. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 572 с.
17. Манэс А. Основы страхового дела / А. Манэс. – М. : Анкил, 1992. – 112 с.
18. Говорушко Т. А. Страхові послуги : навчальний посібник / Т. А. Говорушко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
19. Словарь страховых терминов / под ред.: Е. В. Коломина, В. В. Шахова. – М. : Финансы и статистика, 1992. – 333 с.
20. Заруба О. Д. Основи страхування : посібник / О. Д. Заруба. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995. – 180 с.
21. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 1997. – 216 с.

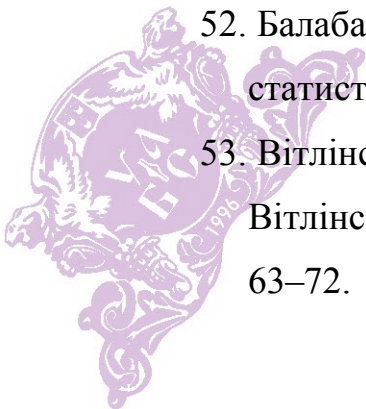
22. Воблый К. Г. Основы экономики страхования / К. Г. Воблый. – М. : Анкил, 1993. – 226 с.
23. Ефимов С. А. Экономика и страхование : энциклопедический словарь / С. А. Ефимов. – М. : Церих-ПЕЛ, 1996. – 528 с.
24. Журавлев Ю. М. Словарь-справочник терминов по страхованию и перестрахованию / Ю. М. Журавлев. – 2-е изд. – К. : Анкил, 1997. – 180 с.
25. Рудницкий В. В. Экономика и организация страхового дела / В. В. Рудницкий. – СПб. : СПбУЭФ, 1993. – 136 с.
26. Страховой портфель / отв. ред.: Ю. Б. Рубин, В. М. Солдаткин. – М. : СОМИНТЭК, 1994. – 640 с.
27. Федоров Т. А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика / Т. А. Федоров. – СПб. : СПбУЭФ, 1995. – 112 с.
28. Шахов В. В. Страхование / В. В. Шахов. – М. : Страховой полис ; ЮНИТИ, 1997. – 311 с.
29. Экономика страхования и перестрахования. – М. : Анкил, 1996. – 218 с.
30. Друга Директива Ради Європейських Співтовариств 88/357/ЄЕС “Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, і визначає положення для спрощення ефективного користування свободою надання послуг та про внесення змін до Директиви 73/239/ЄЕС” від 22 червня 1988 року. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/tpart18/isx18529.htm>.
31. Козьменко О. В. Система страхования экологических и катастрофических рисков : дис. ... канд. экон. наук: 08.08.01 – Экономика природопользования и охраны окружающей среды / Козьменко Ольга Владимировна. – Сумы : Сумский государственный университет, 1998. – 184 с.

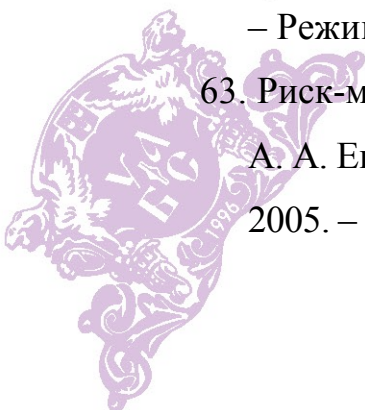
32. Класифікація видів економічної діяльності. Прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375. – Режим доступу : http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html.
33. Шумелда Я. П. Навчально-методичні матеріали з дисципліни “Страховання” / Я. П. Шумелда. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 84 с.
34. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности / Ф. Найт // Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – М., 1994. – Вып. 5. – С. 12–28.
35. Что такое риск? / В. Г. Горский, Г. А. Моткин, Т. Н. Швецова-Шиловская, В. К. Курочкин // Труды Первой всероссийской конференции “Теория и практика экологического страхования”. – М., 1995. – С. 23–30.
36. Потехин Г. С. Управление риском в химической промышленности / Г. С. Потехин, Н. С. Прохоров, Г. Ф. Терещенко // Журнал Всес. хим. общества им. Менделеева. – 1990. – Т. 35. – № 4. – С. 421–424.
37. Научно-технический прогресс, безопасность и устойчивое развитие цивилизации / Б. В. Гидаспов, И. И. Кузьмин, Б. М. Ласкин, Р. Г. Фзиев // Журнал Всес. хим. общ-ва им. Менделеева. – 1990. – Т. 35. – № 4. – С. 409–414.
38. Романченко О. В. До питання теорії економічного ризику / О. В. Романченко // Фінанси України. – 1997. – № 7. – С. 113–117.
39. Клейнер Г. Риски промышленных предприятий (как их уменьшить и компенсировать) / Г. Клейнер // Российский экономический журнал. – 1994. – № 5–6. – С. 85–92.
40. Филин С. Неопределенность и риск. Место инновационного риска в классификации рисков / С. Филин // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 25–30.
41. Стрельцов А. Оценка риска при обновлении производственного аппарата / А. Стрельцов, О. Цамутали // Управление риском. – 2000. – № 2. – С. 12–14.

42. Кривов В. Проблема рисков при принятии управленческих решений / В. Кривов // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 15–17.
43. Кинев Ю. Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия решений / Ю. Ю. Кинев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 73–83.
44. Жованников В. Н. Риск-менеджмент в коммерческом банке в условиях переходной экономики / В. Н. Жованников // Деньги и кредит. – 2002. – № 5. – С. 60–65.
45. Сердюкова И. Д. Управление финансовыми рисками / И. Д. Сердюкова // Финансы. – 1995. – № 12. – С. 6–9.
46. Ендовицкий Д. Систематизация методов анализа и оценка инвестиционного риска / Д. Ендовицкий, С. Коменденко // Инвестиции в России. – 2001. – № 3. – С. 39–46.
47. Риск-анализ инвестиционного проекта : учебник для вузов / под ред. М. В. Грачевой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 351 с.
48. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовий, С. Н. Петрова, С. И. Полтавцев и др. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.
49. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
50. Вітлінський В. В. Моделі оцінки ризику неплатежу операцій фінансового лізингу / В. В. Вітлінський, Є. Б. Долинська // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 62–68.
51. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989.
52. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
53. Вітлінський В. В. Модель вибору інвестиційного проекту / В. В. Вітлінський, В. О. Макаренко // Фінанси України. – 2002. – № 4. – С. 63–72.

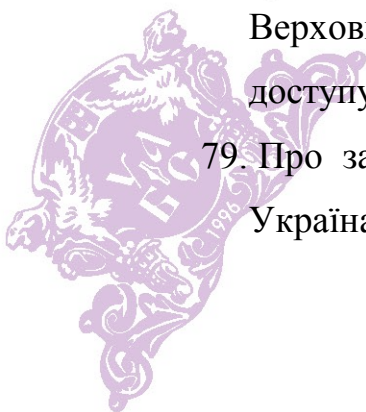
54. Масленчиков Ю. С. Системное и ситуационное управление банковской деятельностью / Ю. С. Масленчиков, Ю. Н. Тронин // Бизнес и банки. – 1998. – № 3. – С. 2.
55. Серегин Е. В. Предпринимательские риски / Е. В. Серегин. – М. : Финансовая академия, 1994. – 40 с.
56. Ивасенко А. Г. Банковские риски / А. Г. Ивасенко. – М. : Вузовская книга, 1998. – 142 с.
57. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 9–12.
58. Тронин Ю. Н. Можно ли управлять рисками? / Ю. Н. Тронин // Банковские технологии. – 2000. – № 3. – С. 60–63.
59. Хохлов Н. В. Управление риском : учебное пособие для вузов / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
60. Ротова Т. А. Управління прийнятими на страхування ризиками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.02 / Ротова Тетяна Анатоліївна. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2002. – 16 с.
61. Позднякова Л. О. Страхові процеси в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Позднякова Людмила Олексіївна. – Ірпінь : Національна академія Державної податкової служби України, 2004. – 19 с.
62. Перша Директива Ради Європейських Співтовариств 73/239/ЄЕС “Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя” від 24 липня 1973 року. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/zakoni/010/10/018938.php>.
63. Риск-менеджмент инноваций / Т. А. Васильева, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов, О. В. Козьменко и др. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 260 с.

64. Грищенко Н. Б. Основы страховой деятельности : учебное пособие / Н. Б. Грищенко. – Барнаул : Изд-во Алтайского университета, 2001. – 274 с.
65. Козьменко О. В. Традиционные методы управления риском / О. В. Козьменко, Т. А. Васильева // В кн: Риск-менеджмент инноваций / Т. А. Васильева, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов, О. В. Козьменко и др. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – С. 84–97.
66. Смирнова Е. Производственный риск: сущность и управление / Е. Смирнова // Управление риском. – 2001. – № 2. – С. 20–23.
67. Козьменко О. В. Екологічна відповідальність і екологічне страхування / О. В. Козьменко, О. О. Неселевська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 жовтня 2008 року) : у 2-х т. / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – Т. 2. – С. 138–139.
68. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку / О. В. Козьменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
69. Козьменко О. В. Перспективи страхування ризиків екологічного характеру / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Випуск 22. – С. 328–338.
70. Козьменко О. В. Страховий ринок і страхування екологічних ризиків / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 року) : у 2-х т. / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 2. – С. 23–25.

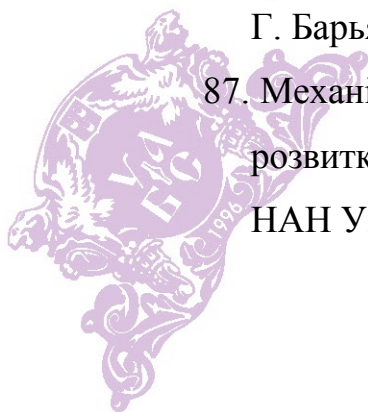

71. Воронин А. А. Устойчивое развитие – миф или реальность / А. А. Воронин // Математическое образование. – 2000. – № 1(12). – С. 59–68.
72. Марков Ю. Г. Социальные факторы экологически устойчивого развития / Ю. Г. Марков // В сб.: Закономерности социального развития: ориентиры и критерии моделей будущего. – Новосибирск : РАН СО, 1994. – Часть II. – С. 29–33.
73. Мажаров М. Управление устойчивым развитием / М. Мажаров // Электронная библиотека “Наука и техника”. – Режим доступа : www.N-T.ru.
74. Ганкевич Т. В. Формирование концепции устойчивого развития экономики с учетом экологического фактора : дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.01, 08.00.05 / Ганкевич Татьяна Владимировна. – СПб. : РГБ, 2006. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
75. Концепція сталого розвитку України (проект) // Світ. – 1997. – № 2. – С. 4–6.
76. Проект “Сеть городов устойчивого развития Украины”. – Режим доступа : <http://www.sustainable-cities.net.ua>.
77. Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : затв. Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР : зб. законодавчих актів України в сфері екології / під ред. С. С. Куркуленка. – Донецьк : Держуправління екол. та прир. ресурсів у Донецькій обл., 2002. – С. 105–112.
78. Концепція сталого розвитку населених пунктів : затв. Постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV. – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua>.
79. Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна–ЄС” : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 117-р від

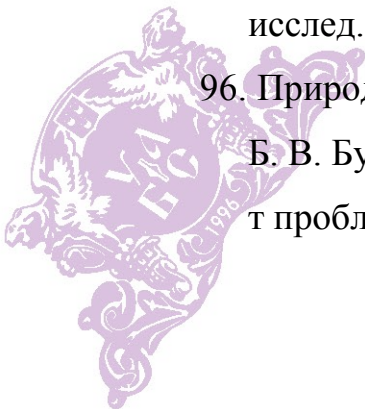

22.04.2005. – Режим доступу :
<http://www.uapravo.net/data/akt663/page1.htm>.

80. Новикова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія / О. Ф. Новикова, Р. В. Покотиленко ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.
81. Актуальні проблеми забезпечення економічної незалежності України (Результати аналізу та пропозиції по вирішенню) / М. Г. Чумаченко, О. І. Амоша, В. О. Алимов, С. В. Баранов, Б. М. Біренберг ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 1997. – 68 с.
82. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. Т. 4. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі : у 6 т. / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша та ін. ; Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2004. – 364 с.
83. Инвестиционная деятельность в регионе / А. И. Амоша, Н. И. Иванов, Л. И. Чередник та ін. ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 1998. – 59 с.
84. Концептуальні засади науково-технічного розвитку регіону / ред. О. І. Амоша ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2002. – 172 с.
85. Концепція державної промислової політики України / М. Г. Чумаченко, О. І. Амоша, М. І. Іванов, та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2000. – 423 с.
86. Методические подходы к созданию Центра экологического мониторинга окружающей среды / А. И. Амоша, Л. Н. Соломатина, Ф. Г. Барьяхтар // Економіка пром-сті. – 2003. – № 2. – С. 3–11.
87. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку : моногр. / О. І. Амоша, С. М. Кацура, Т. В. Щетілова та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2002. – 108 с.

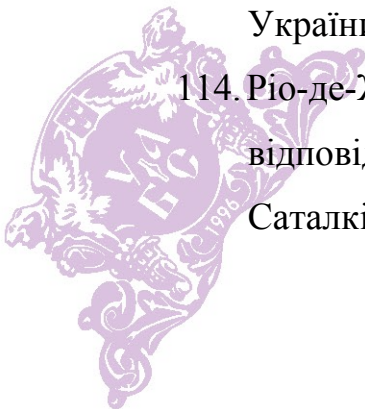
88. Інвестування. Зайнятість. Освіта : монографія / М. Г. Чумаченко, В. Г. Федоренко, Ю. М. Маршавін ; ред. В. Г. Федоренко та ін. – К. : Наук. світ, 2002. – 517 с.
89. Регулювання регіонального розвитку в Україні / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, А. І. Землянкін та ін. // Економіка пром-сті. – 2006. – № 1. – С. 45–59.
90. Чумаченко Н. Г. Государственный сектор промышленности в национальной экономике / Н. Г. Чумаченко // Управление экономикой переходного периода : сб. науч. тр. / отв. ред. Н. Г. Чумаченко ; Ин-т экономики пром-сти Украины. – Донецк, 2003. – С. 3–13.
91. Чумаченко Н. Г. Государственный сектор промышленности в системе экономического регулирования : монография / Н. Г. Чумаченко, Л. Г. Червова, Л. М. Кузьменко и др. ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2003. – 330 с.
92. Галушкіна Т. П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 280 с.
93. Галушкіна Т. П. Экологическая политика и механизмы ее реализации на региональном уровне / Т. П. Галушкіна, В. И. Крутякова. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 1999. – 112 с.
94. Инновационные технологии мониторинга и регулирования поведения экономических систем / ред. Б. В. Буркинський ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2007. – 233 с.
95. Научные основы и современные тенденции пространственного развития / ред. Б. В. Буркинський ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2007. – 359 с.
96. Природопользование: основы экономико-экологической теории / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков ; НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 1999. – 350 с.

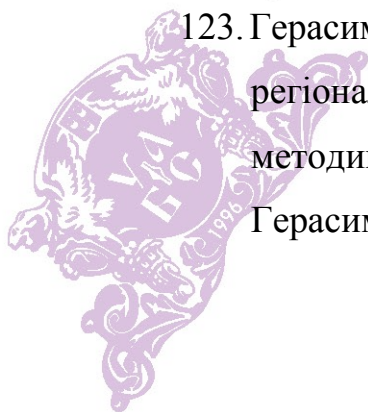
97. Проблемы инвестиционного менеджмента в природоохранной деятельности / Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева, А. Л. Розмарина та ін. ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2001. – 232 с.
98. Региональные экономические системы в экономическом, социальном и экологическом пространстве / ред. Б. В. Буркинский ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2007. – 341 с.
99. Структурные и институциональные преобразования современной экономики : сб. науч. тр. / ред. Б. В. Буркинский ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2003. – 314 с.
100. Тенденции глобализации и регионализации социально-экономического развития (инвестиционная и инновационная политика, рыночные механизмы и структуры) / ред. Б. В. Буркинский ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2001. – 206 с.
101. Ресурсно-экологическая безопасность: теоретические и прикладные аспекты / Б. В. Буркинский, В. Н. Степанов, С. Н. Козьменко та ін. ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 1998.
102. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України. – К. : РВПС України НАН України, 2003. – 284 с.
103. Дорогунцов С. І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / С. І. Дорогунцов, Л. Г. Чернюк, П. П. Борщевський та ін. – К. : Нічлава, 2002. – 690 с.
104. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Нічлава, 2006. – 704 с.
105. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування : монографія / Б. М. Данилишин. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.

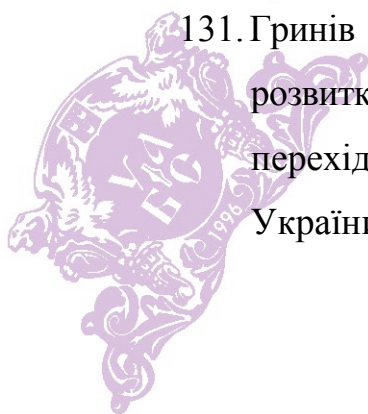
106. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем : навчальний посібник / за заг. ред. І. В. Недіна. – Суми : Університетська книга, 2008. – 384 с.
107. Недин І. В. Нетрадиційна енергетика і її можливості в забезпеченні енергетичної безпеки держави / І. В. Недин, Е. І. Сухин // Методическіє питання дослідження надійності великих систем енергетики. Вип. 54. Проблеми забезпечення надійності систем енергетики і методи їх рішення. – Іркутськ : ІСЕМ СО РАН, 2005. – Кн. 2. – С. 167–178.
108. Сухин Е. І. Комплексне використання енергетичного сировини і ефективність регіональної енергетики / Е. І. Сухин. – К. : Знання України, 2005. – 64 с.
109. Сухин Е. І. Технології нетрадиційної енергетики як фактор екологізації виробництва / Е. І. Сухин. – К. : Знання України, 2005. – 64 с.
110. Мала енергетика в системі забезпечення економічної безпеки держави / під ред.: Г. К. Вороновського, І. В. Недіна. – К. : Знання України, 2006. – 364 с.
111. Економічна безпека держави: територіальний аспект / під ред.: М. М. Бабяка, І. В. Недіна. – Дрогобич : Коло, 2006. – 314 с.
112. Економічна безпека держави і інтеграційні форми її забезпечення / під ред.: Г. К. Вороновського, І. В. Недіна. – К. : Знання України, 2007. – 392 с.
113. Міщенко В. С. Щодо формування ефективної рентної політики в Україні / В. С. Міщенко, О. І. Барановський, Я. В. Петраков // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 3-15.
114. Ріо-де-Жанейро–Йоханнесбург: Паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Саталкін та ін. ; за ред. д-ра екон. наук В. Я. Шевчука. – К. : Укр. Ін-т

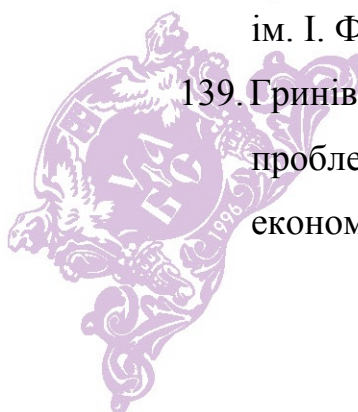
- досліджень навкол. серед. і ресурсів ; Укр. центр менеджменту землі і ресурсів ; Міжн. фонд Дніпра. – К., 2002. – 67 с.
115. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
116. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Суми : Университетская книга, 2003. – 288 с.
117. Мельник Л. Г. Экономика развития : учебное пособие / Л. Г. Мельник. – Суми : Университетская книга, 2000. – 450 с.
118. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2003. – 348 с.
119. Балацький О. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку / О. Балацький, В. Лук'янихін, О. Лук'янихіна // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 67–74.
120. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за ред. Л. Г. Мельника та М. К. Шапочки ; авт. колектив: Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка, О. Ф. Балацький та ін. – Суми : Університетська книга, 2006. – 759 с.
121. Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва / ред. кол.: О. Ф. Балацький, Л. Г. Мельник, В. П. Москаленко та ін. – Суми : Вид-во СумДУ, 2000. – Вип. 4. – 279 с.
122. Экономика природопользования : учебник / под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна ; авторы: Л. Хенс, Л. Г. Мельник, О. Ф. Балацкий и др. – К. : Наук. думка, 1998. – 480 с.
123. Герасимчук З. В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики) : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.10.01 / Герасимчук

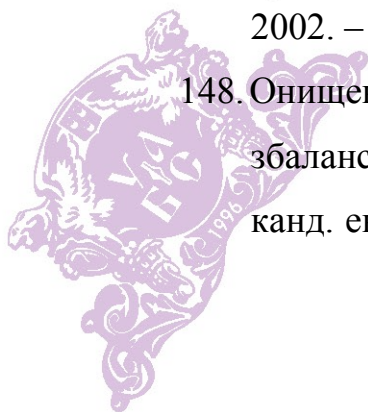
- Зоряна Вікторівна. – Львів : НАН України, Ін-т регіон. дослідж., 2002. – 40 с.
124. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації : монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 528 с.
125. Герасимчук З. В. Соціально-економічні основи формування та реалізації політики сталого розвитку регіону / З. В. Герасимчук // Питання методології і практики. – Луцьк, 2001. – С. 51–62.
126. Герасимчук З. В. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності : монографія / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, В. А. Голян, А. О. Олексик. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 228 с.
127. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : монографія / Л. С. Гринів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
128. Гринів Л. С. Деякі підходи до формування концепції життєзберігаючої економіки / Л. С. Гринів // Формування нової парадигми економічної теорії в Україні : наук. зб. – Львів : Інтереко, 2001. – Спецвипуск. VIII. – С. 547–552.
129. Гринів Л. С. Аналіз функцій екологічної збалансованості економіки / Л. С. Гринів // Наукові записки : збірник наук. праць ТАНГ. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – Вип. X. – Ч. 2. – С. 190–193.
130. Гринів Л. С. Проблеми розвитку екологічно збалансованої економіки в Україні / Л. С. Гринів // Вісник ТАНГ. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – Вип. 12. – С. 4–8.
131. Гринів Л. С. Інновації в дослідженнях економічної теорії сталого розвитку / Л. С. Гринів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : щорічник наукових праць. – Львів : ІРД НАН України, 2001. – Випуск ХХІХ. – С. 27–36.

132. Гринів Л. С. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки / Л. С. Гринів // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 54–63.
133. Гринів Л. С. Функція споживання природного капіталу та екологічна збалансованість економіки / Л. С. Гринів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : щорічник наукових праць. – Львів : ІРД НАН України, 2001. – Вип. XXIII. – С. 440–448.
134. Гринів Л. С. Економічні перспективи реалізації Концепції сталого розвитку в Україні / Л. С. Гринів // Економіка і управління. – 2000. – № 3. – С. 15–20.
135. Гринів Л. С. Дослідження збалансованого розвитку економіки: нові наукові технології / Л. С. Гринів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : щорічник наукових праць. – Львів : ІРД НАН України. – 2000. – Вип. XVII. – С. 106–115.
136. Гринів Л. С. Стійкість економічних систем: ноосферний підхід / Л. С. Гринів // Вісник Львівського національного університету. – Львів : Світ, 2000. – Вип. 29. – С. 208–212. – Серія економічна.
137. Гринів Л. С. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Л. С. Гринів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика) : щорічник наукових праць. – Львів : ІРД НАН України, 2000. – Вип. XX. – С. 41–48.
138. Гринів Л. С. Проблеми макроекономічних параметрів збалансованого природокористування / Л. С. Гринів // Формування ринкової економіки в Україні : наук. зб. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2000. – Вип. VI. – С. 85–89.
139. Гринів Л. С. Сталий розвиток рекреаційних соціоекосистем та проблеми місцевого самоврядування / Л. С. Гринів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональне управління і

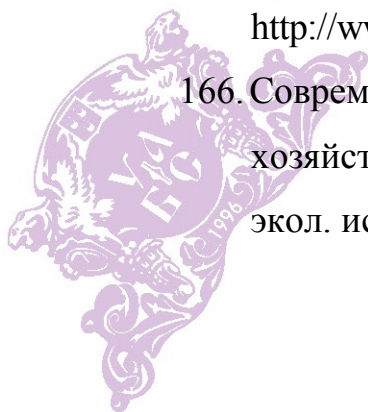
- місцеве самоврядування : щорічник наукових праць. – Львів : ІРД НАН України, 2000. – Випуск XIV. – С. 296–302.
140. Звіт про науково-дослідну роботу “Еколого-економічні засади формування та реалізації стратегії сталого розвитку старопромислових регіонів України (на прикладі Донецької області)” / Національна академія наук України Міністерство освіти і науки України ; Донецький науковий центр. – Донецьк, 2006. – 408 с.
141. Майбутнє України: стратегія поступу : монографія. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 304 с.
142. Наше общее будущее: доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / пер. с англ. ; под ред. и с послесл.: С. А. Евтеева и Р. А. Перелета. – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
143. Рюмина Е. В. Экологический фактор в экономико-математических моделях / Е. В. Рюмина. – М. : Наука, 1980. – 166 с.
144. Гурман В. И. [Проблемы учета экологической составляющей в системе национальных счетов](#) / В. И. Гурман, Н. Э. Кульбака, Е. В. Рюмина // Экономика и математические методы. – 2001. – № 32.
145. Рюмина Е. В. [Экологическая версия предназначения природной ренты](#) / Е. В. Рюмина // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 2. – С. 11–22.
146. Стратегия и проблемы устойчивого развития России в XXI веке / под ред.: А. Г. Гранберга, В. И. Данилова-Данильяна, М. М. Циканова, Е. С. Шопхоева. – М. : Экономика, 2002. – 414 с.
147. Стратегия и проблемы устойчивого развития России в XXI веке / под ред. А. Г. Гранберга и др. (соредактор и автор глав). – М. : Экономика, 2002. – 414 с.
148. Онищенко А. М. Економіко-математичне моделювання екологічно збалансованого розвитку економіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.03.02 / Онищенко Андрій Михайлович. – К. : НАН

- України, Міжнар. наук.-навч. центр інформац. технологій та систем, 2003. – 16 с.
149. Буркинський Б. В. Еколого-економічні орієнтири стратегії сталого розвитку України / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харічков // Проблеми сталого розвитку України. – К. : БМТ, 1998. – С. 81–92.
150. Активизация инвестиционной деятельности в регионе / Б. В. Буркинський, Е. В. Молина. – Одесса : Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины, 2003. – 494 с.
151. ГУУАМ: проблемы и перспективы развития в контексте национальных интересов Украины / Б. В. Буркинський, В. Н. Степанов ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2001. – 140 с.
152. Инвестирование природоохранной деятельности : моногр. / Б. В. Буркинський, В. Г. Ковалев, Н. Г. Ковалева та ін. ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2002. – 221 с.
153. Инвестиционные и инновационные факторы экономического развития : сб. науч. тр. / ред. Б. В. Буркинський ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2006. – 308 с.
154. Коломыц Э. Г. Региональная модель глобальных изменений природной среды / Э. Г. Коломыц. – М. : Наука, 2003. – 371 с.
155. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області) / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Н. В. Вишневська, Ю. М. Хвесик. – К. : Кондор, 2004. – 376 с.
156. Хвесик М. А. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: Національні та регіональні виміри : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик. – К. : Вид-во НАУ, 2005. – 180 с.
157. Хвесик М. А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2006. – 260 с.

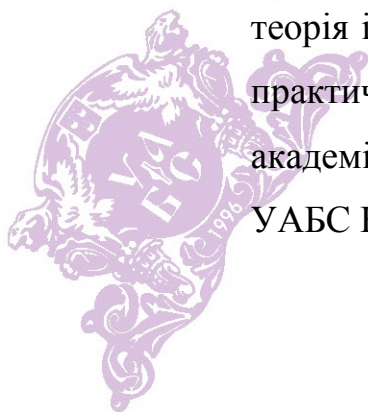
158. Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України до 2015 року. – К. : РВПС України НАН України, 2004.
159. Концепція розвитку водного господарства України. – К. : РВПС України НАН України, 1996. – 30 с.
160. Забелин С. Глобализация или устойчивое развитие / С. Забелин, Д. Кортеж, Д. Медуз и др. // Социально-экологический союз. – 1998. – С. 22–25.
161. Моделирование эколого-экономического состояния территории / А. В. Артеменко, Н. В. Караева и др. ; под ред. И. В. Недина. – К. : Знания Украины, 2006. – 216 с.
162. Шаров С. Ю. Учет экологического фактора в рамках системы макроэкономической информации (на примере водных ресурсов) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.05 / Шаров Сергей Юрьевич. – М., 2004.
163. Economic Instrument of Sustainable Development. ECOTEC Research and Consulting. – Режим доступа : www.eur-op.eu.int.
164. Результати прогнозно-аналітичного дослідження за окремими тематичними напрямками Державної програми / керівник тематичного напряму член-кореспондент НАН України Б. М. Данилишин, матеріал підготували: канд. екон. наук А. О. Коваленко, канд. екон. наук Р. В. Заєць. – Режим доступу : <http://www.foresight.nas.gov.ua/Lists/List3/AllItems.aspx>.
165. Башмаков И. Политика, меры и инструменты смягчения последствий изменения климата. Национальный и международный аспекты / И. Башмаков, К. Джебма. – Режим доступа : http://www.cenef.ru/file/Mitigation_r.pdf.
166. Современный инструментарий экологизации природопользования и хозяйствования / ред. Б. В. Буркинский ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2007. – 351 с

167. Уход от уплаты налогов: теория и практика / В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2003. – 228 с.
168. Экологизация политики регионального развития / Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2002. – 328 с.
169. Амоша О. І. Організаційно-економічні механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / О. І. Амоша // Економіка промисловості. – 2006. – № 5. – С. 15–21.
170. Бридун Є. В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого-економічних збитків / Є. В. Бридун. – Харків : Форт, 2004. – 256 с.
171. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития : моногр. / Б. В. Буркинский, В. Н. Степанов, С. К. Харичков ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса : Фенікс, 2005. – 576 с.
172. Веклич О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості / О. Веклич // Вісник НАН України. – 2001. – № 8.
173. Локальные экономические системы в экономическом, социальном и экологическом пространстве / ред. Б. В. Буркинский ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины // Экон. инновации : сб. науч. работ. – 2007. – Вып. 30. – 406 с.
174. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 352 с.
175. Гусев А. А. Экономический ущерб от последствий чрезвычайных ситуаций и инвестиции в их предотвращение / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // В кн.: Современные экономические проблемы природопользования. – М. : Международные отношения, 2004. – С. 184–202.

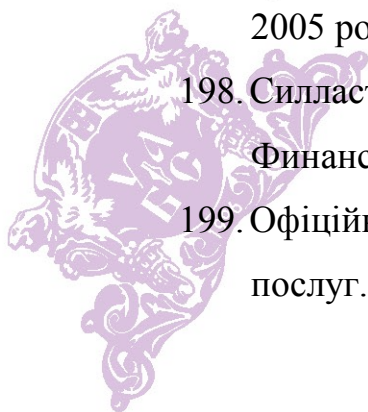
176. Козьменко О. В. Экологическая статистика как основа для анализа процессов управления природопользованием и охраной окружающей среды / О. В. Козьменко // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 16. – С. 63–68.
177. Козьменко О. В. Законодавче забезпечення розвитку екологічної статистики в Україні / О. В. Козьменко, В. Г. Міщиряк // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 137–141.
178. Козьменко О. В. Экономический рост, результативность экологической деятельности и экологическая устойчивость / О. В. Козьменко // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 20. – С. 149–154.
179. Козьменко О. В. Трансформация принципов экологической политики в рамках концепции устойчивого развития / О. В. Козьменко // Модернізація політики та управління в Німеччині і Україні в контексті євроінтеграції : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (17–20 серпня 2006 р.). – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2006. – Том 1. – С. 86–87.
180. Козьменко О. В. Эконометрические исследования экономических процессов / О. В. Козьменко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей Другої міжнародної науково-практичної конференції (31 травня – 1 червня 2007 р.) / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 148–149.

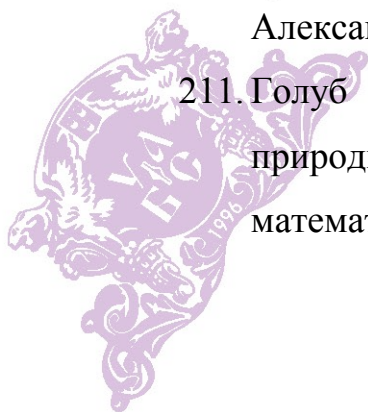
181. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.04.01 / Опарін Валерій Михайлович. – К. : КНЕУ, 2006.
182. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навчальний посібник / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
183. Финансы : учебник для вузов / под ред.: проф. М. В. Романовского, проф. О. В. Врублевской, проф. Б. М. Сабанти. – М. : Перспектива, 2000. – 520 с.
184. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 312 с.
185. Леоненко П. М. Теорія фінансів : навчальний посібник / П. М. Леоненко, П. І. Юхименко, А. А. Ільєнко та ін. ; за загальною ред. О. Д. Василика. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
186. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьник. – Суми : Мрія ; УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
187. Гармаш Д. В. Страховая защита профессиональных участников финансового рынка в Российской Федерации : дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.10 / Гармаш Дмитрий Владимирович. – М. : Финансовая академия при правительстве РФ, 2005.
188. Shkolnyk I. The peculiarities of the financial market development in Ukraine / I. Shkolnyk, O. Kozmenko // Investment Management and Financial Innovations : International Research Journal. – Volume 5. – Issue 1. – 2008. – P. 104–112.
189. Смолянська О. Ю. Фінансовий ринок : навчальний посібник / О. Ю. Смолянська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 384 с.

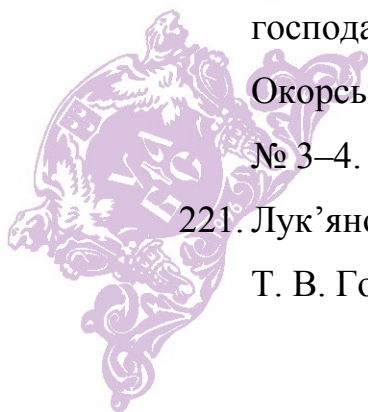
190. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 1.
191. Маслова С. О. Фінансовий ринок : навчальний посібник / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – Друге видання, виправлене. – К. : Каравела, 2003. – 344 с.
192. Євченко Ю. В. Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 / Євченко Юлія Володимирівна. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2000. – 21 с.
193. Турбина К. Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К. Е. Турбина. – М. : Анкил, 2000.
194. Феоктистова Н. А. Формирование системы методов диагностики региональных страховых рынков : дис. на соискание ученой степени канд. екон. наук: 08.00.05 / Феоктистова Надежда Анатольевна. – Хабаровск : Хабаровская государственная академия экономики и права, 2005. – 190 с.
195. Юргенс И. Системный подход к определению понятия “национальная система страхования” / И. Юргенс // Страховое дело. – 2000. – № 8.
196. Мамедов А. А. Категория “финансы” в финансово-правовом регулировании в сфере страхования / А. А. Мамедов // Страховое дело. – 2004. – № 5.
197. Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005–2010 років. Схвалено розпорядженням КМУ № 369-р від 23 серпня 2005 року.
198. Силласте Г. Рынок страховых услуг и его потребитель / Г. Силласте // Финансы. – 1997. – № 10. – С. 44–47.
199. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.

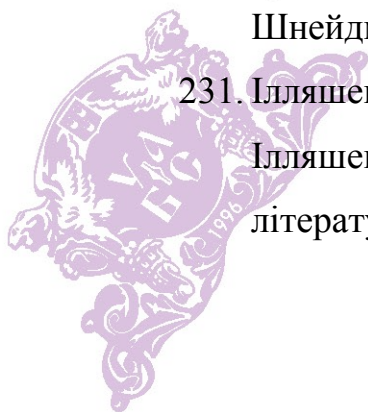
200. Хорін Л. Страхування: інституціональна риторика на фоні системного хаосу / Л. Хорін // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 6–7.
201. Василенко А. Інвестиційна діяльність страхових компаній: стратегія та пріоритети / А. Василенко, В. Тринчук // Страхова справа. – 2006. – № 3. – С. 42–59.
202. Власенко О. О. Розвиток страхового ринку України / О. О. Власенко // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 140–144.
203. Обязательное страхование: сравнительно-правовой анализ. – Режим доступа : <http://www.reglament.net>.
204. Об'єктивна необхідність та суть обов'язкового страхування / Александр Залетов ; [УНДІ “Права та економічних досліджень”]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com>.
205. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
206. Законодательство о страховании в Российской Федерации. – Режим доступа : www.tpprf.ru.
207. Федеральная служба страхового надзора “Доклад о развитии страхового рынка России в 2006–2007 гг.”. – Режим доступа : <http://www.fssn.ru>.
208. Показники у розрізі видів страхування за 2005–2007 рр. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
209. Кочетков А. А. Страховой рынок Франции / А. А. Кочетков. – Режим доступа : <http://www.articles.excelion.ru>.
210. Жадан А. А. Саморегулирование и регулирование экстерналий рынка : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Жадан Александр Александрович. – Саратов, 2006.
211. Голуб А. А. Экономические механизмы управления глобальными природными процессами / А. А. Голуб, К. Г. Гофман // Экономика и математические методы. – 1992. – Т. 28. – Вып. 5–6. – С. 687–695.

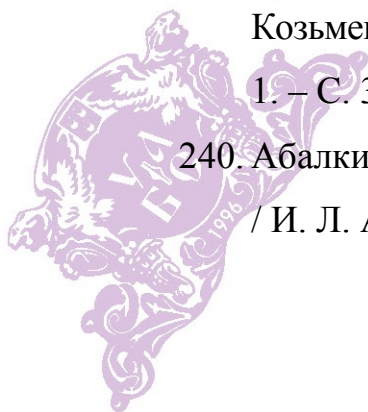
212. Ендерс А. Економіка навколишнього середовища / А. Ендерс ; пер. з нім. – К. : Либідь, 1995. – 168 с.
213. Экологическая доктрина Российской Федерации : распоряжение Правительства Российской Федерации от 31 августа 2002 г. № 1225-р // Сибирское отделение Российской академии наук, Новосибирск. – Режим доступа : <http://www.sbras.nsc.ru>.
214. Караева Н. В. Основные факторы и экономический механизм экологического управления состоянием ОПС / Н. В. Караева // Актуальные проблемы устойчивого развития / под общей ред.: И. В. Недина, Е. И. Сухина. – К. : Знання України, 2003. – С. 107–116.
215. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990. – 637 с.
216. Деева Н. Е. Організаційно-економічний механізм управління екологічними ризиками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.08.01 / Деева Наталія Едуардівна. – Дніпропетровськ, 2004. – 18 с.
217. Изотов С. О. Організаційно-економічні основи інструменти ризик-менеджменту екологічних небезпек : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.08.01 / Изотов Сергій Олександрович. – Одеса, 2002.
218. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення. ДСТУ 2156-93. – К. : Держстандарт України, 1993. – 25 с.
219. Екологічний енциклопедичний словник / під заг. ред. І. І. Дедю. – Кишинів, 1990.
220. Кожушко Л. Ф. Стратегічні проблеми менеджменту у водному господарстві в умовах земельної реформи / Л. Ф. Кожушко, В. П. Окорський, Р. М. Костюкевич // Водне господарство України. – 2001. – № 3–4. – С. 18–24.
221. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навч. посібник / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : [Академ-видав.], 2007. – 464 с.

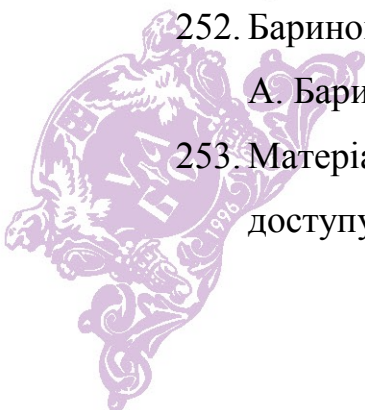
222. Сааджан І. А. Страхування в системі економічних механізмів забезпечення екологічної безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.08.01 / Сааджан Ірина Арамівна. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, 2002. – 22 с.
223. Майер Ф. Х. Степное лесоводство // Труды Императорского Вольного Экономического Общества. – СПб., 1860. – Т. 3. – С. 385–430; Т. 4. – С. 16–47.
224. Регіон–2004: Стратегія оптимального розвитку // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 листопада 2004 р.). – Харків : [ХНУ ім. В. Н. Каразіна], 2004. – 135 с.
225. Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика // Матеріали II Науково-методичної конференції. – К. : Міносвіти України ; НАУ, 2003. – 209 с.
226. Экологический менеджмент : учебное пособие / А. С. Грибин, Н. А. Орехов, С. Шмидхейни. – М. : [ЮНИТИ-ДАНА], 2001. – 206 с.
227. Безопасность жизнедеятельности : учебное пособие / Д. В. Баличиева, П. А. Цандеков, Н. В. Кропотова. – Симферополь : [Таврия], 2002. – 250 с.
228. Екологічна безпека техногенних геосистем у зв'язку з катастрофічним розвитком геологічних процесів / С. Гошовський, Г. Рудько, Б. Преснер. – Львів ; Київ : [НАН України], 2002.
229. Экологический менеджмент / Н. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
230. Экологический учет и аудит : сборник статей / под ред. Л. З. Шнейдмана. – М. : [ФБК-ПРЕСС], 1997. – 192 с.
231. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – [2-ге вид., доп. перероб]. – К. : [Центр навчальної літератури], 2004. – 220 с.

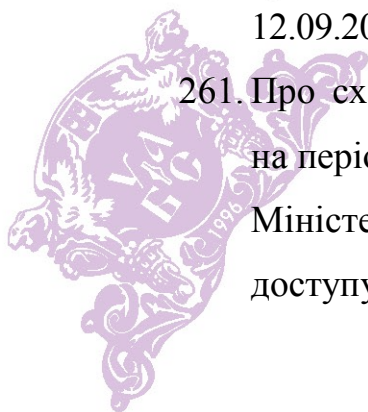
232. Рубин А. Б. Термодинамика биологических процессов / А. Б. Рубин // Соросовский общобраз. журн. – 1998. – № 10. – С. 77–83.
233. Безопасность жизнедеятельности / С. В. Белов, А. В. Ильницкая, А. Ф. Козьяков та ін.; под общ. ред. С. В. Белова. – М. : [Высш. шк.], 1999. – 448 с.
234. Системи управління навколишнім середовищем: ДСТУ ISO 14001-97, ДСТУ ISO 14004-97. – [Видання офіційне]. – К. : [Держстандарт України], 1998.
235. Баранов О. В. Методы оценки и управления эколого-экономическими рисками на предприятиях строительной индустрии : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.05 / Баранов Олег Владимирович. – М. : РЭА, 2006. – 24 с.
236. Машина Н. І. Міжнародне страхування : навчальний посібник / Н. І. Машина. – К. : [Центр навчальної літератури], 2006. – 504 с.
237. Гусев А. А. Экономический ущерб от последствий чрезвычайных ситуаций и инвестиции в их предотвращение / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // В кн.: Современные экономические проблемы природопользования. – М. : Международные отношения, 2004. – С. 184–202.
238. Гусев А. А. Макроэкономическое регулирование инвестиционных потоков в предупреждение чрезвычайных ситуаций / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // Экономика природопользования. – М. : ВИНТИ, 1999. – № 4. – С. 2–14.
239. Гусев А. А. Чрезвычайные ситуации: экономический ущерб и инвестиции в предупреждение / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // Экономика и математические методы. – 2000. – Т. 36. – № 1. – С. 36–46.
240. Абалкина И. Л. Страхование экологических рисков (из практики США) / И. Л. Абалкина. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 88 с.

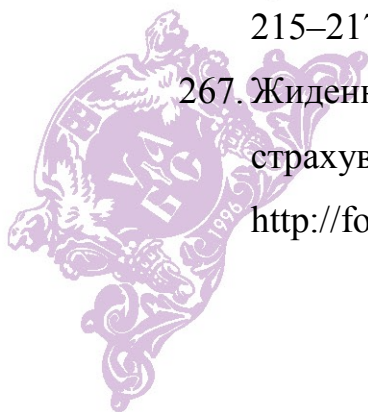
241. Моткин Г. А. Основы экологического страхования / Г. А. Моткин. – М. : Наука, 1996. – 192 с.
242. Азаренков Г. Регіональні чинники розвитку страхової діяльності в Україні / Г. Азаренков // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 147–154.
243. Білик Р. Деякі аспекти формування та реалізації стратегії сталого природокористування в регіоні / Р. Білик // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 91–98.
244. Васенко В. Механізм страхування у вільній економічній зоні / В. Васенко // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 136–142.
245. Орлов А. И. Проблемы управления экологической безопасностью / А. И. Орлов, В. Н. Федосеев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 6. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/press/management/2000-6/08.shtml>.
246. Матеріали групи Світового банку. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org>.
247. Доклад: Глобальное потепление приведет к глобальной экономической катастрофе. – Режим доступу : <http://www.grani.ru/Economy/m.113643.html>.
248. The Economics of Climate Change. The Stern Review. Nicholas Stern. Cabinet Office – HM Treasury, 2006, UK.
249. 10 главных опасностей для мировой экономики. – Режим доступа : <http://www.kf-forex.ru>.
250. Матеріали інформаційного порталу polpred.com. – Режим доступу : <http://www.britain.polpred.ru>.
251. Галкина М. Климат ударит по экономике / М. Галкина. – Режим доступа : <http://www.vz.ru/society/2008/7/8/184907.html>.
252. Баринов А. Глобальное потепление развяжет энергетическую войну / А. Баринов. – Режим доступа : <http://www.utro.ru/articles>.
253. Матеріали екологічного департаменту штату Вашингтон . – Режим доступу : http://www.ecy.wa.gov/climatechange/economic_impacts.htm.

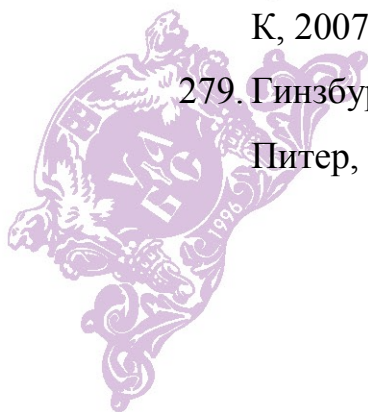
254. Матеріали інформаційного агентства РІА-НОВОСТИ. – Режим доступу : <http://www.rian.ru/world>.
255. Александров І. О. Аналіз напрямків регулювання викидів парникових газів / І. О. Александров, О. В. Логачова // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць / за ред.: Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. – К. : Київський університет, 2006. – Вип. 9. – С. 70–76.
256. Александров І. О. Сучасний стан та напрямки реалізації Кіотського протоколу в Україні / І. О. Александров, О. В. Логачова // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць / за ред.: Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди – К. : Київський університет, 2007. – Вип. 12. – С. 122–130.
257. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 04.02.2004 № 1430-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 261.
258. Про ратифікацію Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277.
259. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та подання на розгляд проектів спільного впровадження юридичними особами : наказ Мінприроди України від 1 червня 2006 р. № 273. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
260. Про координатора заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Кіотським протоколом до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Указ Президента України від 12.09.2005 № 1239/2005. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
261. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : розпорядження від 17 жовтня 2007 р. № 880-р / Міністерство охорони природного середовища України. – Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2007&st=2961>.

262. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 15 червня 2007 року № 658/2007 “Про стан та проблеми імплементації Україною Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату”. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/documents/139.html>.
263. Перше національне повідомлення з питань клімату в Україні / Міністерство охорони природного середовища України. – К. : Інтерпрес, – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/documents/NAC_povid_p_zminu_klimatu.doc.
264. Друге національне повідомлення з питань клімату в Україні / Міністерство охорони природного середовища України. – К. : Інтерпрес, 2006. – 80 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/documents/2e_Nac_povid_po_zmini_klimatu.pdf.
265. Козьменко О. В. Екологічна відповідальність і екологічне страхування / О. В. Козьменко, О. О. Неселевська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2008 року) : у 2-х т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – Т. 2. – С. 138–139.
266. Козьменко О. В. Гармонізація страхової справи у контексті сталого розвитку (на прикладі Директив Європейського Співтовариства) / О. В. Козьменко // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26–28 жовтня 2007 р.). – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2007. – С. 215–217.
267. Жиденко К. М. Проблеми та перспективи впровадження екологічного страхування в Україні / К. М. Жиденко. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/03/01/01/197>.

268. Віленчук О. М. Перестраховання екологічних ризиків: стан та перспективи розвитку в Україні / О. М. Віленчук // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 90–97.
269. Офіційний сайт ЗАТ “Української екологічної страхової компанії”. – Режим доступу : www.ueic.com.ua.
270. Офіційний сайт Акціонерної страхової компанії “ІНГО Україна”. – Режим доступу : <http://www.ingo.com.ua>.
271. Офіційний сайт страхової компанії КРЕДО-КЛАСІК. – Режим доступу : <http://www.credo-classic.com>.
272. Офіційний сайт страхової компанії ГАРАНТІЯ. – Режим доступу : <http://www.guarantee.com.ua>.
273. Гуштеров Д. Х. О понятии технического риска страховщика / Д. Х. Гуштеров // Финансы. – 2006. – № 11. – С. 57–58.
274. Мюллер П. Міжнародне перестраховання як необхідний елемент залучення українського страхового ринку в міжнародні / П. Мюллер. – Режим доступу : <http://forinsurer.com>.
275. Волошина А. Поява в Україні професійних перестраховиків – закономірність! / А. Волошина // Страхова справа. – 2005. – № 2(18). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/06/11/24/2799>.
276. Постникова І. Перестраховання вантажоперевезень / І. Постникова. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/02/12/27/185>.
277. Дьячкова Ю. М. Страхування : навч. посіб. / Ю. М. Дьячкова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
278. Ткаченко Н. В. Страхування: навч. посіб. / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра-К, 2007. – 376 с.
279. Гинзбург А. И. Страхование : навч. посіб. / А. И. Гинзбург. – СПб. : Питер, 2002. – 176 с.

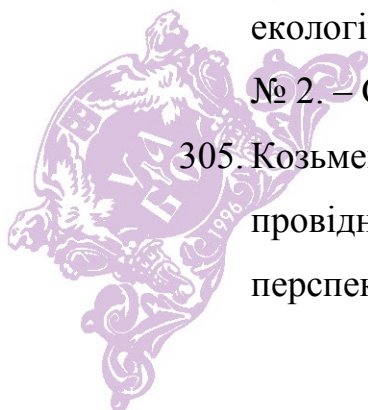
280. Кривицька Ю. Співстрахування та перестрахування в Україні / Ю. Кривицька // Юридична газета. – 2005. – № 16(52). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/ru/oarticle/1735/>.
281. Міністерство охорони навколишнього середовища України. Уряд схвалив Концепцію Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/cgi-bin/go?node=1325> 22.10.2007.
282. Гусар В. В. Роль і завдання страхових організацій в системі екологічного страхування в Україні / В. В. Гусар. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/03/01/01/196>.
283. Ратная В. Страхівка мирного атома / В. Ратная // Контракты. – 2004. – № 18.
284. Гульченко А. Из опыта экологического страхования Франции / А. Гульченко / Финансовая Академия при Правительстве РФ. Специальность “Финансы и кредит”. – Режим доступу : http://www.inrevu.ru/FAVORIT/theory_analysis/05_06.htm.
285. Островерхова Р. Е. Податкове регулювання ринку страхових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Островерхова Р. Е. ; Нац. ун-т Держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2007. – 20, [1] с.
286. Буздалин А. В. Как построить рейтинг стратегической надежности банков / А. В. Буздалин // Банковское дело. – 2000. – № 11. – С. 2–9.
287. Рубцов Б. Б. Зарубежные фондовые рынки: инструменты, структура, механизм функционирования / Б. Б. Рубцов. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 59.
288. Банківський нагляд : навчальний посібник. – К. : [Знання], 2004. – 406 с.
289. Андрианова Л. Н. Кредитный рейтинг: теоретические аспекты / Л. Н. Андрианова // Банковские услуги. – 2000. – № 1. – С. 13–24.

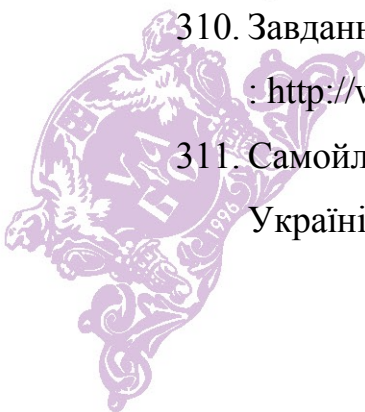
290. Батковський В. А. Рейтингова оцінка діяльності банків / В. А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 145–151.
291. Готовчиков И. Ф. Новые технологии взвешивания рейтингов / И. Ф. Готовчиков // Банковские услуги. – 2005. – № 11. – С. 2–11.
292. Карчева Г. Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи / Г. Карчева, А. Камінський, О. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 22–28.
293. Чуринова И. А. Экономико-статистическая методология составления рейтинга страховых компаний : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 / Чуринова Ирина Александровна. – М., 2005. – [Из фондов Российской Государственной Библиотеки]. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://diss.rsl.ru/05/0343/050343010.pdf>.
294. Altman, Edward I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // Journal of Finance. – September. – 1968. – P. 589–609.
295. Меренкова О. В. Використання байєсовського аналізу як методу оцінки надійності комерційних банків. Математичні моделі та інформаційні технології в сучасній економіці : монографія / О. В. Меренкова, В. В. Колдовський ; під редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 132–143.
296. Фінансово-банківська статистика : навч. посіб. / П. Г. Вашків, П. І. Пастер, В. П. Сторожук, Є. І. Ткач. – К. : [Либідь], 2007. – 512 с.
297. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму : монографія / С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко, Т. А. Медвідь ; під загальною редакцією О. М. Бережного. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 75 с.

298. Рядно О. А. Моделювання розвитку страхового ринку в регіонах України / О. А. Рядно, О. В. Піскунова, Л. В. Рибальченко // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 106–114.
299. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2008 року за даними Держфінпослуг. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.Ua/fileadmin/downloads/sk_3kv.2008_3kv.pdf.
300. Феоктистова Н. А. Формирование системы методов диагностики региональных страховых рынков : дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Феоктистова Надежда Анатольевна. – Хабаровск : Хабаровская государственная академия экономики и права, 2005. – 190 с.
301. Козьменко О. В. Визначення страхового ринку як складової фінансового ринку країни / О. В. Козьменко // Вісник Хмельницького національного університету // Економічні науки. – 2007. – № 6. – Том 2. – С. 42–46.
302. Козьменко О. В. Аналіз підходів формулювання категорії “страховий ринок” / О. В. Козьменко // Бизнес-інформ. – 2007. – № 12(1). – С. 180–182.
303. Козьменко О. В. Рейтинги страхових компаній: теоретичні аспекти та світовий досвід / О. В. Козьменко, Д. В. Боримський, В. В. Качинаускас // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 21. – С. 200–204.
304. Козьменко О. В. Розвиток страхового ринку України і перспективи екологічного страхування / О. В. Козьменко // Вісник УАБС. – 2007. – № 2. – С. 104–110.
305. Козьменко О. В. Аналіз активів власного капіталу і гарантійного фонду провідних страхових компаній України / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових

- праць / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – Випуск. 23.– С. 302–309.
306. Козьменко О. В. Визначення категорії “страховий ринок” / О. В. Козьменко // Фінансові ринки та інститути // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (7-8 грудня 2007 р.) : у 2-х т. – Харків : ІНЖЕК, 2007. – Т. 1. – С. 257–259.
307. Козьменко О. В. Основные тенденции в деятельности страховых компаний / О. В. Козьменко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2008 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – С. 151–152.
308. Козьменко О. В. Проблеми розвитку страхового ринку України / О. В. Козьменко // Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи : тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів та молодих вчених (25-26 жовтня 2007 р.) / відп. за вип. Б. І. Пшик. – Львів : ЛІБС УБС НБУ, 2007 – С. 83–85.
309. Козьменко О. В. Маркетинг на страховому ринку на шляху до сталого розвитку / О. В. Козьменко // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : збірник тез доповідей Першої міжнародної науково-практичної конференції (21–22 вересня 2007 р.). – Суми : СумДУ, 2007. – С. 89–91.
310. Завдання та функції Департаменту страхового нагляду. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/837.html/>.
311. Самойловський А. Л. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук:

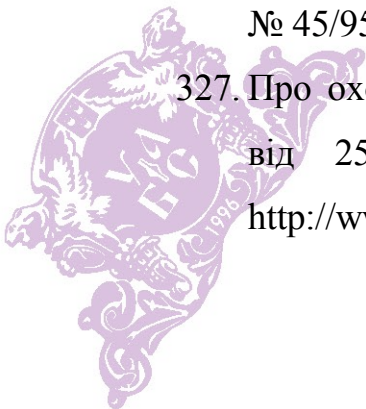

08.02.03 / Самойловський Андрій Леонідович. – К. : Наук.-дослід. екон. ін-т М-ва економіки, 2000. –7 с.

312. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук 08.02.03 / Жабинець Ольга Йосифівна. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. – 22 с.
313. Аналіз надзвичайних ситуацій в Україні за 1999 р. – III кв. 2008 р. – Режим доступу : <http://mns.gov.ua/quarter/index.php>.
314. Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України від 6 квітня 2000 року № 1644-III. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
315. Про затвердження “Порядку і правил проведення обов’язкового страхування відповідальності суб’єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів” : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 року № 733. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
316. Про заходи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 1999 року № 104. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
317. Про затвердження Порядку і правил проведення обов’язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров’ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1219. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
318. Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 липня 2004 року № 822. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

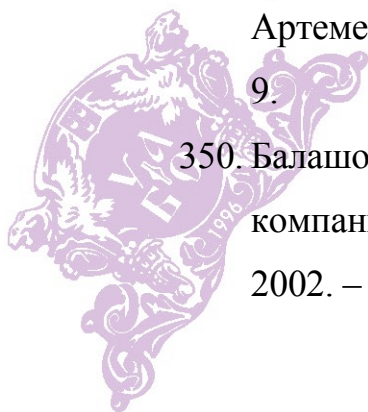
319. Про затвердження Положення про здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері страхування при перевезенні небезпечних вантажів залізничним транспортом : наказ Міністерства транспорту України від 19 листопада 2003 року № 898. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
320. Про затвердження Інструкції з організації перевезень вантажів повітряним транспортом : наказ Міністерства транспорту України від 15 липня 2004 року № 630. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
321. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 року № 35/95-ВР. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
322. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення : Закон України від 13 грудня 2001 року № 2893-III. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
323. Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2003 року № 953. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
324. Про затвердження Порядку і правил формування, розміщення та обліку страхових резервів з обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13 листопада 2003 року № 123.
325. Про угоди про розподіл продукції : Закон України від 14 вересня 1999 р. № 1039-XIV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
326. Про екологічну експертизу : Закон України від 9 лютого 1995 року № 45/95-ВР. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
327. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-VII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

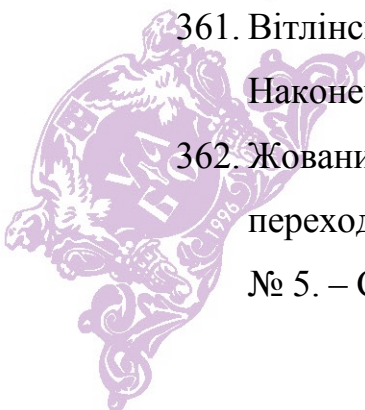
328. Про екологічний аудит : Закон України від 24 червня 2004 року № 1862-IV.
– Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
329. Про утворення Національного агентства екологічних інвестицій України
: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2007 року № 612.
330. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 року № 189/98-ВР. –
Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
331. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 року
№ 86/95-ВР. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
332. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві
житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19 червня 2003
року № 978-IV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
333. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня
1992 року № 2456-XII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
334. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28 грудня
1994 року № 334/94-ВР. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
335. Проект Закону України “Про екологічне страхування” від 21 травня
2002 року № 1046 та Проект Закону України “Про екологічне
страхування” 1046/П від 6 вересня 2002 року. – Режим доступу :
<http://www.rada.gov.ua>.
336. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони
довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної
безпеки : Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року
№ 188/98-ВР.
337. Козьменко О. В. Розвиток екологічного страхування: законодавчі аспекти
/ О. В. Козьменко // Збірник наукових праць Черкаського державного
технологічного університету, 2007. – Випуск 18. – Частина 1. – С. 45–49.
– Серія: Економічні науки.
338. Смирнова Е. Производственный риск: сущность и управление / Е.
Смирнова // Управление риском. – 2001. – № 2. – С. 20–23.

339. Адамова Н. Принятие проектных решений через управление рисками. Мир управления проектами / Н. Адамова. – Режим доступа : www.Projectmanagement.ru.
340. Адамчук Н. Управление риском на предприятии и страхование / Н. Адамчук // Управление риском. – 2001. – № 1. – С. 32–39.
341. Асамбаев Н. Оценка, анализ, измерение и управление рисками / Н. Адамчук // Управление риском. – 2002. – № 1. – С. 9–18.
342. Балика С. Моделирование и прогнозирование хозяйственного риска / С. Балика // Бизнес-информ. – 1997. – № 22. – С. 53–59.
343. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998 – 224 с.
344. Сердюкова И. Д. Методы анализа финансовых рисков / И. Д. Сердюкова // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 6. – С. 54–57.
345. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
346. Смирнов В. В. Страхование защиты от рисков при реализации продукции по договорам купли-продажи по базисам поставки / В. В. Смирнов. – М. : Анкил, 1997. – 232 с.
347. Любанов А. Риск-менеджмент / А. Любанов, С. Филин, А. Чугунов // Ресурсы. Информация, снабжение. Конкуренция. – 1999. – № 5–6. – С. 45–56.
348. Стрельцов А. Оценка риска при обновлении производственного аппарата / А. Стрельцов, О. Цамутали // Управление риском. – 2000. – № 2. – С. 12–14.
349. Артеменко В.Б. Комплексная оценка инновационного риска / В. Б. Артеменко, Ю. В. Журавлев // Управление риском. – 2003. – № 1. – С. 5–9.
350. Балашова Н. Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании / Н. Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 4. – С. 104–111.

351. Плиса В. Й. Управління ризиком фінансової стійкості підприємства / В. Й. Плиса // Фінанси України. – 2001. – № 1. – С. 67–72.
352. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 9–12.
353. Бузько С. Совершенствование управления экономическим риском на предприятии / С. Бузько // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 83–85.
354. Сердюкова И. Д. Управление финансовыми рисками / И. Д. Сердюкова // Финансы. – 1995. – № 12. – С. 6–9.
355. Харко А. Ю. Ризики в управлінні фінансовою діяльністю / А. Ю. Харко, В. Ю. Харко // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 79–84.
356. Кинев Ю. Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия решения / Ю. Ю. Кинев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 73–83.
357. Гольдштейн Г. Я. Стратегический инновационный менеджмент: тенденции, технологии, практика / Г. Я. Гольдштейн. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2002.
358. Боков В. В. Предпринимательские риски и хеджирование в отечественной и зарубежной экономике : учеб. пособие / В. В. Боков, П. В. Забелин, В. Г. Федотов / Академия русских предпринимателей. – М. : ПРИОР, 1999. – 128 с.
359. Современный бизнес : учебник : в 2 т. / пер. с англ. Д. Дж. Речмен, М. Х. Мескон, К. Л. Боуви, Дж. В. Тилл. – М. : Республика, 1995. – Т. 2. – 479 с.
360. Кривов В. Проблема рисков при принятии управленческих решений / В. Кривов // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 15–17.
361. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : Борисфен-М, 1996. – 336 с.
362. Жоваников В. Н. Риск-менеджмент в коммерческом банке в условиях переходной экономики / В. Н. Жоваников // Деньги и кредит. – 2002. – № 5. – С. 60–65.

363. Филин С. Преодоление рискозависимости (часть 1) / С. Филин, М. Брук, А. Федорова // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2002. – № 1. – С. 56–65.
364. Филин С. Преодоление рискозависимости (часть 2) / С. Филин, М. Брук, А. Федорова // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2002. – № 2. – С. 24–32.
365. Филин С. Преодоление рискозависимости (часть 3) / С. Филин, М. Брук, А. Федорова // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2002. – № 3. – С. 39–47.
366. Загорий Е. Оптимизация выбора способов снижения риска в аспекте инвестирования природоохранной деятельности предприятий / Е. Загорий // Економіст. – 2002. – № 11. – С. 32–34.
367. Страхование от А до Я / под ред. Л. И. Корчесвской, К. Е. Турбиной. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 624 с.
368. Цыганов А. А. Институциональное развитие страхового рынка Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук: 08.00.05, 08.00.10 / Цыганов Александр андреевич. – М. : РАГС при Президенте РФ, 2007.
369. CEA Statistics № 36 European Insurance in Figures October 2008. – Режим доступа : <http://www.cea.eu>.
370. Федеральная служба страхового надзора “Доклад о развитии страхового рынка России в 2006–2007 гг.”. – Режим доступа : <http://www.fssn.ru>.
371. Федеральная служба страхового надзора “Страховой рынок России в 2006 году”. – Режим доступа : <http://www.fssn.ru>.
372. Федеральная служба страхового надзора “Доклад по итогам 2005 – 9 месяцев 2006 года”. – Режим доступа : <http://www.fssn.ru>.
373. Федеральная служба страхового надзора “Доклад по итогам 2004 года” – Режим доступа : <http://www.fssn.ru>.
374. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік за даними Держфінпослуг. – Режим доступа : <http://forinsurer.com>.

375. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2006 року. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
376. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>.
377. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2004 рік [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
378. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2003 рік. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
379. Інформація про стан і розвиток страхового ринку за 2002 рік. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
380. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf/>.

